TÜRKİYE CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI
STRATEJİ VE BÜTÇE BAŞKANLIĞI

2020 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI YILLIK PROGRAMI

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER 1

2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER VE HEDEFLER 4
2.1. BÜYÜME VE İSTİHDAM 7
2.1.1. GSYH ve Sektörel Büyüme Hızları 7
2.1.2. İstihdam 11
2.1.3. Ekonominin Genel Dengesi 13
2.2. YATIRIMLAR 18
2.2.1. Yatırımların Sektörel Dağılımı 18
2.3. ÖDEMELER DENGESİ 23
2.3.1. Cari İşlemler Hesabı 23
2.3.2. Sermaye ve Finans Hesapları 28
2.4. ENFLASYON ve PARA-KUR POLİTİKASI 29
2.4.1. Enflasyon 29
2.4.2. Para ve Kur Politikası 30
2.5. MALİ PİYASALAR 33
3. KAMU MALİYESİNDE GELİŞMELER VE HEDEFLER 46
3.1. GENEL DEVLET 46
3.1.1. Merkezi Yönetim Bütçesi 54
3.1.2. Mahalli İdareler 61
3.1.3. Döner Sermayeli İşletmeler 62
3.1.4. Sosyal Güvenlik Kuruluşları 63
3.1.5. Fonlar 66
3.2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE ÖZELLEŞTİRME 67

İKİNCİ BÖLÜM 72

1. 2020 YILI PROGRAMININ MAKROEKONOMİK AMACI 72
2. 2020 YILI PROGRAMININ HEDEFLERİ VE POLİTİKALARI 72
2.1. İSTİKRARLI VE GÜÇLÜ EKONOMİ 72
2.1.1. Büyüme ve İstihdam 72
2.1.2. Yurtiçi Tasarruflar 72
2.1.3. Ödemeler Dengesi 75
2.1.4. Enflasyon ve Para Politikası 81
2.1.5. Mali Piyasalar 84
2.1.6. Maliye Politikası 89
2.1.7. Sosyal Güvenlik Sistemi ve Finansmanı 94
2.1.8. Kamu İşletmeciliği ve Özelleştirme 100

2.2. REKABETÇİ ÜRETİM VE VERİMLİLİK 102
2.2.1. Sanayi Politikaları 102
2.2.1.1. Yatay Politika Alanları 114
2.2.1.1.1. Güçlü Finansal Yapı 114
2.2.1.1.2. Yüksek Kurumsal Kapasite 118
2.2.1.1.3. İş ve Yatırım Ortamı 121
2.2.1.1.4. İnsan Kaynağı 128
2.2.1.1.5. Lojistik ve Enerji Altyapısı 131
2.2.1.1.6. Dijital Dönüşüm 139
2.2.1.1.7. Ar-Ge ve Yenilik 141
2.2.1.1.8. Kritik Teknolojiler 144
2.2.1.2. Öncelikli Sektörler 146
2.2.1.2.1. Kimya 146
2.2.1.2.2. İlaç ve Tıbbi Cihaz 148
2.2.1.2.3. Elektronik 150
2.2.1.2.4. Makine-Elektrikli Teçhizat 152
2.2.1.2.5. Otomotiv 155
2.2.1.2.6. Raylı Sistem Araçları 157
2.2.1.3. Diğer İmalat Sanayii Sektörleri 161
2.2.1.3.1. Tekstil-Giyim-Deri Sanayii 161
2.2.1.3.2. Metalik Olmayan Mineral Ürünler Sanayii 161
2.2.1.3.3. Ana Metal Sanayii 162
2.2.1.3.4. Gemi İnşa Sanayii 163
2.2.1.3.5. Mobilya Sanayii 163
2.2.2. Öncelikli Gelişme Alanlar 164
2.2.2.1. Tarım 164
2.2.2.2. Savunma Sanayii 179
2.2.2.3. Turizm 183
2.2.3. Sektörel Politikalar 189
2.2.3.1. Kamu Yatırım Politikaları 189
2.2.3.2. Bilim, Teknoloji ve Yenilik 193
2.2.3.3. Girişimcilik ve KOBİ'ler 199
2.2.3.4. Fikri Mülkiyet Hakları 207
2.2.3.5. Bilgi ve İletişim Teknolojileri 213
2.2.3.6. Enerji 221
2.2.3.7. Madencilik 226
2.2.3.8. Lojistik ve Ulaştırma 231
2.2.3.9. Ticaretin ve Tüketicinin Korunmasının Geliştirilmesine Yönelik Hizmetler 243
2.2.3.10. Gümrük Hizmetleri 246
2.2.3.11. İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri 251
2.2.3.12. Yönetim Danışmanlığı 254
2.3. NİTELİKLİ İNSAN, GÜÇLÜ TOPLUM 255
2.3.1. Eğitim 255
2.3.2. İstihdam ve Çalışma Hayatı 266
2.3.3. Sağlık 273
2.3.4. Ailenin Güçlenmesi 284
2.3.5. Kadın 286
2.3.6. Çocuk 291

2.3.7. Gençlik 297
2.3.8. Sosyal Hizmetler, Sosyal Yardımlar ve Yoksullukla Mücadele 302
2.3.9. Kültür ve Sanat 307
2.3.10. Spor 318
2.3.11. Nüfus ve Yaşlanma 322
2.3.12. Dış Göç 324
2.4. YAŞANABİLİR ŞEHİRLER, SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE 328
2.4.1. Bölgesel Gelişme 328
2.4.2. Şehirleşme 334
2.4.3. Konut 338
2.4.4. Kentsel Dönüşüm 340
2.4.5. Kentsel Altyapı 342
2.4.6. Kırsal Kalkınma 349
2.4.7. Çevrenin Korunması 353
2.4.8. Afet Yönetimi 357
2.5. HUKUK DEVLETİ, DEMOKRATİKLEŞME VE İYİ YÖNETİŞİM 360
2.5.1. Hukuk Devleti ve Demokratikleşme 360
2.5.1.1. Adalet Hizmetleri 361
2.5.1.2. Güvenlik Hizmetleri 366
2.5.1.3. Sivil Toplum 368
2.5.2. İyi Yönetişim 371
2.5.2.1. Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik, İdari Yapılanma ve Politika Yapımı 371
2.5.2.2. Kamuda Stratejik Yönetim 373
2.5.2.3. Yerel Yönetimler 376
2.5.2.4. Kamuda İnsan Kaynakları 379
2.5.2.5. Kamu Hizmetlerinde e-Devlet Uygulamaları 381
2.5.2.6. Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği 387
2.5.2.6.1. Uluslararası İşbirliği için Ulusal Kapasite 387
2.5.2.6.2. Bölgesel İşbirlikleri 391
2.5.2.6.3. Türkiye'nin Küresel Kalkınma Gündemine Katkısının ve Görünürlüğünün Artırılması 397
2.5.2.7. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 401

TABLOLAR

TABLO I: 1- Dünya Ekonomisinde Temel Göstergeler 2
TABLO I: 2- Katma Değer Artış Hızları ve Sektörlerin GSYH İçindeki Payları 7
TABLO I: 3- Temel Ekonomik Büyüklükler 9
TABLO I: 4- Fert Başına GSYH 10
TABLO I: 5- Yıllar İtibarıyla Yurt İçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler 11
TABLO I: 6- İstihdam Edilenlerin İşteki Çalışma Durumuna Göre Dağılımı 11
TABLO I: 7- Yurt İçi İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler 12
TABLO I: 8- Temel İşgücü Piyasası Göstergeleri 12
TABLO I: 9- Ekonominin Genel Dengesi 16
TABLO I: 10- Ekonominin Genel Dengesi 17
TABLO I: 11- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1) 18
TABLO I: 12- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2018) 19
TABLO I: 13- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2019) (1) 20
TABLO I: 14- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2020) (1) 21
TABLO I: 15- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1) 22
TABLO I: 16- Türkiye'nin Dış Ticareti ve Dış Ticareti Etkileyen Faktörler 23
TABLO I: 17- Ülke ve Fasıllara Göre İhracat 24
TABLO I: 18- İhracatın Sektörel Dağılımı (1) 25
TABLO I: 19- İthalatın Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı (1) 26
TABLO I: 20- Cari İşlemler Dengesi 27
TABLO I: 21- Sermaye ve Finans Hesabı 28
TABLO I: 22- TCMB Net Döviz Alımları 32
TABLO I: 23- Parasal Büyüklükler ve Merkez Bankası Bilançosu Seçilmiş Kalemleri 33
TABLO I: 24- Finansal Sektör Kuruluşlarına Dair Bazı Göstergeler 34
TABLO I: 25- Hanehalkı Finansal Varlık ve Yükümlülükleri 35
TABLO I: 26- Finansal Kesim Dışındaki Firmaların Döviz Varlık ve Yükümlülükleri . 37
TABLO I: 27- Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri 38
TABLO I: 28- Sermaye Piyasalarına İlişkin Göstergeler 40
TABLO I: 29- Sermaye Piyasası Hacmi 41
TABLO I: 30- Sigortacılık Sektörüne Ait Bazı Büyüklükler 42
TABLO I: 31- Bireysel Emeklilik ve Otomatik Katılım Sistemi Göstergeleri 43
TABLO I: 32- Banka Dışı Finansal Kuruluşların Temel Göstergeleri 44
TABLO I: 33- Katılım Finans Alanında Bazı Temel Göstergeler 45
TABLO I: 34- Genel Devlet Yapısal Denge Analizi 47
TABLO I: 35- Sosyal Harcamaların Gelişimi 47
TABLO I: 36- Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları (1) 49
TABLO I: 37- Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG) 50
TABLO I: 38- 2018 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi 51
TABLO I: 39- 2019 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1) 52
TABLO I: 40- 2020 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1) 53
TABLO I: 41- Merkezi Yönetim Brüt Borç Stokundaki Gelişmeler 57
TABLO I: 42- Merkezi Yönetim Bütçesi Büyüklükleri 60
TABLO I: 43- Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Mahalli İdarelere Ayrılan Paylar 61
TABLO I: 44- Mahalli İdareler Gelir ve Harcamaları (1) 62
TABLO I: 45- Döner Sermayeli İşletmeler Finansman Dengesi 63

TABLO I: 46- Sosyal Güvenlik Kurumu Gelir-Gider Dengesi 64
TABLO I: 47- İşsizlik Sigortası Fonu Gelir-Gider Dengesi (1)..... 65
TABLO I: 48- Fon Gelir ve Giderleri (1)..... 66
TABLO I: 49- 233 Sayılı KHK'ya Tabi İşletmeci KİT Finansman Dengesi 68
TABLO I: 50- Özelleştirme Kapsamındaki KİT Finansman Dengesi..... 69
TABLO I: 51- KİT'ler Hakkında Özet Bilgiler 70
TABLO II: 1- Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus..... 97
TABLO II: 2- İmalat Sanayii ile İlgili Temel Göstergeler.....103
TABLO II: 3- İmalat Sanayiinin İhracat Yapısı 104
TABLO II: 4- İmalat Sanayii Yapısal Dönüşüm Göstergeleri.....104
TABLO II: 5- İmalat Sanayiinde Önemli Sektörler İtibarıyla Üretimdeki ve Dış Ticaretteki Değişim.....105
TABLO II: 6- Türkiye'nin İş Ortamı Raporu Başlıklarına Göre Sıralaması.....107
TABLO II: 7- Sanayi Tüketimi için Elektrik ve Doğal Gaz Fiyatları (1) 111
TABLO II: 8- İmalat Sanayiinde Bilişim Teknolojileri Kullanımı 113
TABLO II: 9- Kimya Sanayiine İlişkin Veriler.....146
TABLO II: 10- İlaç Sanayiine İlişkin Veriler 148
TABLO II: 11- Elektronik Sanayiine İlişkin Veriler.....151
TABLO II: 12- Makine Sanayiine İlişkin Veriler.....153
TABLO II: 13- Elektrikli Teçhizat Sanayiine İlişkin Veriler.....153
TABLO II: 14- Otomotiv Sanayiine İlişkin Veriler.....156
TABLO II: 15- Tekstil-Giyim-Deri Sanayilerine İlişkin Veriler.....161
TABLO II: 16- Çimento Sanayiine İlişkin Veriler.....162
TABLO II: 17- Demir-Çelik Sanayiine İlişkin Veriler.....163
TABLO II: 18- Gemi İnşa Sanayiine İlişkin Veriler.....163
TABLO II: 19- Mobilya Sanayiine İlişkin Veriler.....164
TABLO II: 20- Tarım Sektöründe Büyüme, İstihdam ve Dış Ticaret Göstergeleri...165
TABLO II: 21- DSİ Tarafından İnşa Edilen Sulama Tesislerinin İşletme Durumu (2018).....167
TABLO II: 22- DSİ Stok Değerlendirme 167
TABLO II: 23- Başlıca Hayvancılık Göstergeleri.....169
TABLO II: 24- Tarımsal Destekleme Bütçesinin Dağılımı.....172
TABLO II: 25- Ülkemizde Savunma Sanayiine İlişkin Temel Büyüklükler 180
TABLO II: 26- Dünyada ve Türkiye'de Turizm Hareketleri ve Turizm Gelirleri.....184
TABLO II: 27- Genel Devlet Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYH İçindeki Payı 191
TABLO II: 28- Bilim ve Teknoloji Alanındaki Temel Göstergeler.....194
TABLO II: 29- Kurulan ve Kapanan İşletme Sayısı.....200
TABLO II: 30- ESKKK Kefalet Kredileri 200
TABLO II: 31- KGF A.Ş. Tarafından Verilen Kefalet ve Yaratılan Kredi Hacmi.....201
TABLO II: 32- KOSGEB Destek Programları 201
TABLO II: 33- KOSGEB Kredi Faiz Destekleri.....202
TABLO II: 34- KOSGEB Girişimcilik Eğitimleri ve Girişimcilik Desteği Alan İşletmeler.....202

TABLO II: 35- TÜBİTAK Girişimcilik Destekleri....203
TABLO II: 36- OSB ve TGB Bilgileri 203
TABLO II: 37- Sınai Mülkiyet Başvurularındaki Gelişmeler....207
TABLO II: 38- Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörüne İlişkin Temel Göstergeler...214
TABLO II: 39- Madencilik ile İlgili Temel Göstergeler 226
TABLO II: 40- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Modal Dağılım (2017) 232
TABLO II: 41- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Yük ve Yolcu Taşımaları 232
TABLO II: 42- Satıh Cinsine Göre Yol Ağı (Ekim 2019)....233
TABLO II: 43- Ülkelere Göre Demiryolu Ağı ve Verimliliğinin Karşılaştırılması (2017) 233
TABLO II: 44- Akdeniz ve Karadeniz'deki Önemli Limanlarda Konteyner Trafiği (2017)....235
TABLO II: 45- Toptan ve Perakende Ticaret Göstergeleri 243
TABLO II: 46- Toptan ve Perakende Ticarette Kurulan-Kapanan Şirket Sayıları 244
TABLO II: 47- İnternetten Yapılan Kartlı Ödeme İşlemleri 244
TABLO II: 48- Türkiye'de e-Ticaret Pazar Büyüklüğü (Milyar TL)....245
TABLO II: 49- Tüketici Hakem Heyetlerine Yapılan Başvuru Sayısı....245
TABLO II: 50- İnşaat Sektöründeki Gelişmeler 252
TABLO II: 51- İnşaat Sektörü İstihdamı....252
TABLO II: 52- Temel İstihdam ve İşgücü Göstergeleri 267
TABLO II: 53- İşgücünün Eğitim Düzeyi 267
TABLO II: 54- İŞKUR Tarafından Düzenlenen Aktif İşgücü Programlarına Yapılan Harcama ve Yararlanan Kişi Sayısı 268
TABLO II: 55- İşgücü Maliyetlerinde ve Net Ele Geçen Ücretlerdeki Gelişmeler 268
TABLO II: 56- Sağlık Alanında Gelişmeler 274
TABLO II: 57- Yıllar İtibarıyla Toplam Hasta Yatağı Sayısı ve Doluluk Oranları 275
TABLO II: 58- Sağlık Kuruluşlarına Göre Hastane Müracaat Sayısı ve Dağılımı....275
TABLO II: 59- Sağlık Kuruluşlarına Göre Muhtelif Göstergeler, 2018 275
TABLO II: 60- Tiplerine Göre Hanehalkı Oranı 284
TABLO II: 61- Kadın Konukevlerinin Kuruluşlara Göre Dağılımı 288
TABLO II: 62- Gelir Gruplarının Toplam Gelirden Aldıkları Paylar, Gini Katsayısı ve Yoksulluk Oranları 302
TABLO II: 63- Sosyal Yardım Hizmeti Veren Kamu Kuruluşlarının Sosyal Yardım Harcamaları 303
TABLO II: 64- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Sosyal Hizmet Kuruluşlarının Sayı ve Kapasiteleri....304
TABLO II: 65- Sosyal Hizmet Harcamalarının Harcama Yapılan Kesime Göre Dağılımı....305
TABLO II: 66- Kültürel Altyapı İstatistikleri....308
TABLO II: 67- Sinema Sektörüne İlişkin Gelişmeler 310
TABLO II: 68- Demografik Göstergeler....322
TABLO II: 69- Kalkınma Ajanslarına İlişkin Bilgiler (2008-2019) (1) 329
TABLO II: 70- Düzey 2 İstatistiki Bölge Birimleri (İBB) Bazında Çeşitli Göstergeler.331
TABLO II: 71- 100.000 Kişiye Düşen Hâkim, Savcı ve Avukat Sayısı (2016) 362
TABLO II: 72- Kamu BİT Yatırım Ödenekleri Sektörel Dağılımı....382
TABLO II: 73- Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımları....388
TABLO II: 74- Türkiye'nin İkili Resmi Kalkınma Yardımlarının Bölgesel Dağılımı 388
TABLO II: 75- İSEDAK Stratejisiyle Artan Faaliyet Hacmi 392
TABLO II: 76- Bazı Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret....392

GRAFİKLER

GRAFİK I: 1- Sektörel Büyüme Hızları 8
GRAFİK I: 2- GSYH Büyümesine Katkılar 14
GRAFİK I: 3- Fiyat Gelişmeleri 29
GRAFİK I: 4- Mal ve Hizmet Fiyatları (TÜFE'ye Katkı ve Yıllık Yüzde Değişim) 30
GRAFİK I: 5- Yıllık Enflasyon Oranı ve Enflasyon Hedefi 31
GRAFİK I: 6- TCMB Net Fonlaması (Milyar TL) ve Faiz Oranları (Yüzde)..... 31
GRAFİK I: 7- Hanehalkı Kredilerinin ve Finansal Kesim Dışındaki Firma Kredilerinin GSYH'ye Oranı (1)..... 37
GRAFİK II: I- ISBN ve ISSN Verilen Yayın Sayısı.....308

CUMHURBAŞKANI KARARI

Karar Sayısı: 1733

Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Başkanlığınca hazırlanan ekli "2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı"nın onaylanmasına karar verilmiştir.

3 Kasım 2019

Recep Tayyip ERDOĞAN
CUMHURBAŞKANI

2020 yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programı 4 Kasım 2019 tarihli
ve 30938 Mükerrer Sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

2020 YILI CUMHURBAŞKANLIĞI YILLIK PROGRAMI

BİRİNCİ BÖLÜM

1. DÜNYA EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER

2018 yılı ikinci çeyreğinden itibaren sert bir şekilde başlayan küresel iktisadi faaliyetteki yavaşlama eğilimi, ABD ile Çin arasındaki ticaret savaşına ilişkin gelişmeler, Brexit'e ilişkin politik belirsizlikler, güç kaybeden küresel ticaret hacmi ve küresel büyümeye dair endişelerin gölgesinde 2019 yılı ilk çeyreğinde de devam etmiştir. Özellikle küresel imalat sanayii faaliyetleri küresel finansal krizden bu yana görülmeyen seviyelerde zayıflamıştır. Artan ticari ve jeopolitik gerginlikler, küresel ticaret sisteminin ve uluslararası işbirliğinin geleceği konusundaki belirsizliği daha da artırmış iş güvenini, yatırım kararlarını ve küresel ticareti etkilemiştir.

Bu dönemde, gelişmiş ülke ekonomileri büyümeye yönelik daha olumlu bir görünüm sergilerken, gelişmekte olan ekonomilerde beklenenden daha zayıf bir aktivite görülmüştür. 2019 yılı ikinci çeyreğinde, gelişmiş ekonomilerde para politikası görünümünde kaydedilen gevşeme ile birlikte ekonomiyi destekleyici yönde politikalar izlenmeye başlanmıştır. Bunun yanında 2019 yılı ikinci çeyreğinde, küresel ticarete ilişkin kaygıların yeniden tırmanması, Orta Doğu kaynaklı jeopolitik risklerin belirginleşmesi ve küresel boyutta özellikle imalat sanayii sektörünün ekonomik aktiviteyi olumsuz etkileyecek şekilde yavaşlaması yılın geri kalanında büyüme görünümüne dair aşağı yönlü riskleri artırmıştır. Bu gelişmeler sonucu, küresel ekonomik büyümenin 2008-2009 döneminden bu yana en düşük seviyeye geleceği ve 2019 yılında yüzde 3 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir.

2019 yılı ilk yarısında gelişmiş ekonomiler, özellikle ABD ve Japonya öncülüğünde görece olumlu bir büyüme performansı sergilemiştir. Avrupa ekonomilerinin genelinde ise büyümeye katkılar beklenenden zayıf kalmıştır. Korumacılık eğilimindeki artış ve hız kesen küresel ticaret hacmi ile birlikte 2019 yılında gelişmiş ekonomilerdeki büyüme oranı yüzde 1,7 olarak beklenmektedir. Bu nispeten düşük büyüme beklentisi, aynı zamanda zayıf dış talebin neden olduğu endüstriyel üretimdeki yavaşlamayı önemli ölçüde yansıtmaktadır. Özellikle Almanya için önemli olan otomobil üretiminde kayda değer bir yavaşlama söz konusudur.

ABD ekonomisinde güçlü seyreden istihdam gelişmelerine rağmen ticaret anlaşmazlıkları büyüme üzerinde baskı yaratmaktadır. ABD ile Çin arasında süregelen ticaret savaşı, tarım, hammadde, teknoloji, fikri mülkiyet hakları, enerji ve otomotiv gibi birçok sektöre yayılmıştır. ABD ve Çin'in karşılıklı aldığı yeni kararlar ile birlikte olumlu ve olumsuz gelişmelerle ilerleyen süreç iktisadi politikaların öngörülebilirliğini zayıflatmıştır. Ayrıca mali gevşemenin sağladığı desteğin azalmasıyla büyüme beklentileri zayıflamaktadır. Bu doğrultuda 2018 yılında yüzde 2,9 olan ABD büyümesinin 2019 yılında yüzde 2,4 olması beklenmektedir.

Avro Bölgesinde 2018 yılı ortasından bu yana ivme kaybeden iktisadi faaliyet, 2019 yılının ilk yarısında da zayıflığını sürdürmüştür. Küresel ticaretteki yavaşlamadan olumsuz etkilenen Avro Bölgesinde, sanayi üretimindeki azalış da büyüme oranlarında önemli ölçüde düşüşe neden olmaktadır. Bunun yanında dış talepteki zayıf görünüm, Almanya otomotiv sektöründe hem dış talep hem de yeni emisyon standartları nedeniyle yaşanan yavaşlama,

İtalya'da kamu borçlanma maliyetlerinin artması nedeniyle yatırımların gerilemesi ve Brexit'le ilişkili riskler gibi faktörler Avro Bölgesi büyümesi üzerinde önemli rol oynamaktadır. Avro Bölgesinde büyümenin 2019 yılında yüzde 1,2 olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir.

TABLO I: 1- Dünya Ekonomisinde Temel Göstergeler

(Yüzde Değişim)

	2018	2019	2020	2019(1)	2020(1)
Büyüme					
Dünya	3,6	3,0	3,4	-0,2	-0,1
Gelişmiş Ekonomiler	2,3	1,7	1,7	-0,2	0,0
ABD	2,9	2,4	2,1	-0,2	0,2
Japonya	0,8	0,9	0,5	0,0	0,1
Avro Bölgesi	1,9	1,2	1,4	-0,1	-0,2
Almanya	1,5	0,5	1,2	-0,2	-0,5
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	4,5	3,9	4,6	-0,2	-0,1
Yükselen ve Gelişmekte Olan Avrupa	3,1	1,8	2,5	0,6	0,4
Rusya	2,3	1,1	1,9	-0,1	0,0
Gelişmekte Olan Asya	6,4	5,9	6,0	-0,3	-0,2
Çin	6,6	6,1	5,8	-0,1	-0,2
Hindistan	6,8	6,1	7,0	-0,9	-0,2
Latin Amerika ve Karayipler	1,0	0,2	1,8	-0,4	-0,5
Brezilya	1,1	0,9	2,0	0,1	-0,4
Sahra Altı Afrika	3,2	3,2	3,6	-0,2	0,0
Dünya Ticaret Hacmi	3,6	1,1	3,2	-1,4	-0,5
Mal ve Hizmet İthalatı					
Gelişmiş Ekonomiler	3,0	1,2	2,7	-1,0	-0,6
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	5,1	0,7	4,3	-2,2	-0,8
Tüketici Fiyatları (Yıllık Ortalama, Yüzde)					
Dünya	3,6	3,4	3,6	-	-
Gelişmiş Ekonomiler	2,0	1,5	1,8	-0,1	-0,2
ABD	2,4	1,8	2,3	-	-
Avro Bölgesi	1,8	1,2	1,4	-	-
Yükselen Piyasalar ve Gelişmekte Olan Ekonomiler	4,8	4,7	4,8	-0,1	0,1
İşsizlik Oranı (Yüzde)					
Gelişmiş Ekonomiler	5,1	4,9	4,8	-	-
ABD	3,9	3,7	3,5	-	-
Avro Bölgesi	8,2	7,7	7,5	-	-
Genel Devlet Bütçe Dengesi / GSYH (Yüzde)					
ABD	-5,7	-5,6	-5,5	-	-
Avro Bölgesi	-0,5	-0,9	-0,9	-	-
Genel Devlet Brüt Borç Stoku / GSYH (Yüzde)					
ABD	104,3	106,2	108,0	-	-
Avro Bölgesi	85,4	83,9	82,3	-	-
Ortalama Petrol Fiyatları (ABD Doları/Varil)	68,3	61,8	57,9	-	-
LIBOR, Altı Aylık ABD Doları (Yüzde)	2,5	2,3	2,0	-0,1	-0,3

Kaynak: IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu, Ekim 2019

(1) IMF Dünya Ekonomik Görünüm Raporu Temmuz 2019 Güncellemesinden Farklar

Yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomilerde 2018 yılında başlayan ekonomik aktivitedeki yavaşlama, korumacılık eğilimlerinin tırmanması, zayıflayan güven ve yatırım ortamıyla özellikle gelişmekte olan ülkeler büyümesine en büyük katkıyı veren Çin ekonomisindeki yavaşlama nedeniyle 2019 yılında da devam etmektedir. 2018 yılında Türkiye dâhil gelişmekte olan ülkelerde, yerel para birimlerinde dolara karşı ciddi değer kayıpları ve önemli ölçüde sermaye çıkışları yaşanmıştır. Önümüzdeki dönemde, gelişmiş ülkelerde para politikasındaki gevşeme eğiliminin belirginleşmesi gelişmekte olan ekonomilere yönelik sermaye akımlarını destekleyecek bir unsur olarak değerlendirilmektedir. 2018 yılında yüzde 4,5 oranında büyüyen yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ekonomilerin, 2019 yılında yüzde 3,9 oranında büyümesi öngörülmektedir.

Çin'de 2018 yılında başlayan ekonomik faaliyetteki ivme kaybı zayıflayan dış talep ve artan tarifelerin etkisiyle 2019 yılında da devam etmektedir. 2019 yılı başında hafifleyen ticaret gerginlikleri yılın devamında artarak yerini karşılıklı tarife artışlarına bırakmıştır. ABD ve Çin devlet başkanlarının G-20 zirvesinde gerçekleştirdikleri görüşmede uzlaşmaya varılması ticaret savaşı endişelerini bir miktar azaltsa da Çin ekonomisindeki yavaşlama eğilimi yılın ikinci çeyreğinde daha belirgin hale gelmiştir. 2019 yılı ikinci çeyreğinde 1992 yılından bu yana en düşük büyüme rakamını kaydeden Çin'de hükümet ekonomiyi desteklemek adına yeni adımlar atmaya devam etmektedir. Tüm bu gelişmelerle birlikte 2018 yılında yüzde 6,6 oranında büyüyen Çin ekonomisinin 2019 yılında yüzde 6,1 oranında büyümesi beklenmektedir.

Destekleyici politikalar ve ekonomik durgunluk yaşayan bazı ülkelerde beklenen canlanmayla birlikte küresel ekonomik büyümenin 2020 yılında 2019'a göre bir miktar daha yükselerek yüzde 3,4 olması beklenmektedir. Bu beklenti, temelde yükselen piyasalar ve gelişmekte olan ülkelerde aynı dönemde yüzde 3,9'dan yüzde 4,6'ya çıkması öngörülen büyüme oranı kaynaklıdır. Gelişmiş ekonomiler genelinde, büyüme oranının 2020 yılında değişmeyerek yüzde 1,7 seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

Korumacı politikalardaki artış küresel büyüme oranlarını baskılayan en önemli etkenlerden biridir. Özellikle ABD-Çin arasında artan ticaret tansiyonunun olumsuz etkileri küresel ticaret hacmindeki artışı sınırlandırmaktadır. 2018 yılında yüzde 3,6 oranında artan küresel ticaret hacminin 2019 yılında yüzde 1,1, 2020 yılında ise yüzde 3,2 oranında artması beklenmektedir.

ABD merkez bankası (Fed), Temmuz 2019 toplantısında 2008 yılı sonrasında ilk kez faiz indirimine gitmiştir. Eylül ve Ekim aylarında da faiz indirimlerine giden Fed genişletici para politikası adımlarına devam etmiştir. Finansal kırılganlıkların yükseldiği mevcut küresel ortamda gelişmiş ekonomilerin merkez bankaları mevcut gelişmelerle uyumlu para politikaları uygulamaktadır. Bu para politikası duruşunun önümüzdeki dönemde de devam edeceği beklenmektedir. Fed'in politika faiz indirimlerini sürdürmesi; Avro Bölgesi ve Japonya'da ise politika faizlerinin sıfır veya sıfırın altında kalmaya devam etmesi öngörülmektedir.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) verilerine göre küresel işsizlik oranı 2009 küresel finansal krizinden bu yana en düşük seviyesine gerileyerek 2018 yılında yüzde 5 olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında yüzde 3,9 olan ABD işsizlik oranının 2019 yılında yüzde 3,7'ye, 2020 yılında ise yüzde 3,5'e gerilemesi beklenmektedir. Avro Bölgesinde ise 2018 yılında yüzde 8,2 olan işsizlik oranının 2019 yılında yüzde 7,7'ye, 2020 yılında ise yüzde 7,5'e gerileyeceği tahmin edilmektedir. Genç işsizlik oranının görece yüksek olması ile beceri uyumsuzluk ve eksiklikleri küresel istihdam piyasasının yapısal sorunları olmaya devam etmektedir.

Küresel büyümenin zayıflamasıyla birlikte çekirdek enflasyon oranları; gelişmiş ekonomilerde hedefin, gelişmekte olan birçok ekonomide ise tarihsel ortalamaların altına düşmüştür. Küresel talepteki daralma ve dolayısıyla düşük seyreden petrol fiyatları ile ılımlı seyreden küresel büyüme ve emtia fiyatlarına bağlı olarak küresel enflasyon oranının yatay seyir izlemesi beklenmektedir. 2018 yılında gelişmiş ekonomilerde yüzde 2 olarak gerçekleşen yıllık ortalama enflasyonun 2019 yılında yüzde 1,5 olması öngörülmektedir. 2018 yılında yüzde 4,8 olan yükselen ve gelişmekte olan ekonomilerin enflasyon oranının ise 2019 yılında yüzde 4,7 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2019 yılı ilk çeyreğinde ABD'nin İran ve Venezuela'ya uyguladığı yaptırımların yanında Libya'da artan çatışmalardan kaynaklanan arz aksaklıklarının etkisi ve OPEC ile Rusya başta

olmak üzere OPEC dışı bazı ülkelerin (OPEC+) üretim kısıntısı kararını yürürlüğe koymasıyla Brent petrolün varil fiyatı 70 ABD doları seviyesini aşmıştır. Mayıs ayı ile birlikte ABD ile Çin arasındaki ticaret savaşı geriliminin yeniden tırmanması talep yönlü endişeleri tetikleyerek petrol fiyatlarını aşağı yönlü baskılamıştır. ABD kaya petrolü üretim artışının hız kesmesi, Temmuz ayında gerçekleşen OPEC+ toplantısında petrol üretimi kısma kararının 9 ay daha uzattıldığının açıklanması ve Eylül ayı ortasında Suudi Arabistan'ın petrol tesislerine yapılan saldırı petrol fiyatlarındaki düşüşü sınırlandıran faktörler olmuştur. Önümüzdeki dönemde, küresel büyümede gözlenen yavaşlamanın devam etmesi, azalan talep ve küresel ticarette artan belirsizlik petrol fiyatları üzerinde aşağı yönlü riskler oluştururken üretimin yoğunlaştığı bölgelerde jeopolitik risklerin artması ve ABD kaya petrolü üretiminde gözlenen yavaşlamanın sürmesi petrol fiyatları üzerinde arz tarafından yukarı yönlü riskler olarak öne çıkmaktadır. Ortalama petrol fiyatlarının 2019 yılında 61,8 ABD doları, 2020 yılında ise 60 ABD dolarının altında olması beklenmektedir.

Uluslararası ekonomik işbirliğini artırmayı amaçlayan ve küresel ekonomik kararların alındığı önemli bir platform olan G20 zirvesi 28-29 Haziran 2019 tarihlerinde Japonya'nın Osaka şehrinde küresel ticaret savaşları ve politik bir takım anlaşmazlıklarda adımlar atılması anlamında olumlu bir havada gerçekleşmiştir. Toplantıda sekiz ana başlık altında küresel ekonomi, ticaret, yatırım, yenilik, istihdam, kadının güçlendirilmesi, çevre ve enerji konuları ele alınmıştır. Toplantının ardından yayımlanan bildiride, serbest ve adil bir küresel ticaret politikası ihtiyacı vurgulanmıştır. Ticaret ve yatırım için risklerin değerlendirilmesine devam edileceğine ve bu risklerin giderilmesi için gerekli adımların atılacağına işaret edilmiştir.

Küresel görünümde aşağı yönlü riskler artmıştır. Ticaret engelleri ve Brexit'e bağlı riskler dâhil olmak üzere artan jeopolitik gerilimler tedarik zincirlerinin daha da bozulmasına, güven kaybına, yatırım iştahı ve büyümenin baskılanmasına neden olabilecek unsurlardır. Söz konusu gerilimlerin ve diğer iç politika belirsizliklerinin, gelişmekte olan piyasa ekonomilerinde ve Avro Bölgesinde öngörülen büyüme artışını olumsuz etkilemesi beklenmektedir. Gelişmiş ekonomilerdeki düşük enflasyonun süreklilik kazanması ve gelecekte para politikası alanını daha da kısıtlayarak etkinliğini sınırlandırması söz konusudur. Ayrıca çözümüne yönelik adımlar atılmadığı takdirde, küresel ekonominin geleceğini yakından ilgilendiren iklim değişikliğinden kaynaklanan sorunların gelecekte daha büyük problemlere dönüşmesi önemli riskler arasında yer almaktadır.

Belirginleşen söz konusu risklere karşın, küresel düzeyde büyüme ve ticarette ılımlı bir toparlanmanın yaşanacağı beklentisinin yanı sıra gelişmiş ülkelerde para ve maliye politikalarının destekleyici nitelikte olmasının gelişmekte olan ülkelerde finansman ve dış talep kısıtlarını azaltarak ekonomik büyüme üzerinde olumlu etkileri olacaktır.

Bu bağlamda büyüme ve ticarete dayalı dış talepteki ılımlı toparlanma beklentisinin yanı sıra genişleyici para politikalarının sermaye akımlarının yönünü yeniden gelişmekte olan ülkelere çevirmesi ihtimali Türkiye ekonomisi için fırsat niteliğindedir. Bununla birlikte, küresel finans piyasalarında meydana gelebilecek oynaklıklar ve petrol fiyatlarında olası yukarı yönlü hareketler, Türkiye ekonomisinde cari işlemler dengesi ve enflasyon üzerinde risk oluşturabilecektir.

2. TÜRKİYE EKONOMİSİNDEKİ GELİŞMELER VE HEDEFLER

Ağustos 2018'de başlayan spekülatif kur saldırıları, alınan tedbirlerle etkisiz hale getirilmiş ve Türkiye 2018 yılında yüzde 2,8 oranında büyüme kaydetmiştir. Yılın ilk yarısında yurtiçi talep kaynaklı hızlı bir büyüme gerçekleşirken, döviz kurunun dalgalı ve artan bir seyir izlemesi ile enflasyon ve faiz oranlarında gözlenen hızlı artış neticesinde

ekonomik faaliyetlerde özellikle yılın ikinci yarısından itibaren belirgin bir yavaşlama yaşanmıştır. Bununla birlikte küresel piyasalardaki belirsizlikler ve finansal koşullardaki sıkılaşmaya rağmen, döviz kurunda istikrarı sağlamaya ve enflasyonu kontrol altına almaya yönelik uygulanan aktif ve koordineli para ve maliye politikalarının katkısıyla ekonomide güçlü bir yeniden dengelenme sürecine girilmiştir.

Türkiye ekonomisi 2018 yılının ilk yarısında yurt içi talep ağırlıklı olmak üzere yüzde 6,5 büyümüştür. Yılın üçüncü çeyreğinde ivme kaybetmeye başlayarak yüzde 2,3 büyüyen Türkiye ekonomisi, yılın son çeyreğinde daralma sürecine girerek yıllık bazda yüzde 2,8 küçülmüştür. Net mal ve hizmet ihracatının büyümeye yaptığı önemli pozitif katkıya rağmen, kur şoklarının etkisiyle yılın son çeyreğinde özel tüketim ve yatırımlarda meydana gelen düşüşler sonucunda yılın ikinci yarısında ekonomi yüzde 0,3 daralmıştır.

2018 yılının tamamında kamu tüketim harcamaları ağırlıklı olmak üzere toplam tüketim harcamaları yüzde 1,2 artmıştır. Bu dönemde toplam sabit sermaye yatırımları yüzde 0,6 azalırken net mal ve hizmet ihracatı büyümeye 3,6 puan ile 2001 yılından itibaren gözlenen en yüksek oranda katkıyı vermiştir. Net mal ve hizmet ihracatının büyümeye yaptığı katkının 1,7 puanı mal ve hizmet ihracat artışından, 1,9 puanı mal ve hizmet ithalat düşüşünden kaynaklanmıştır.

2018 yılında başlayan yeniden dengelenme sürecinde ekonomik faaliyetlerin yavaşlaması sonucunda sanayi sektörü yüzde 1,3, hizmetler sektörü yüzde 3,9, tarım sektörü ise yüzde 1,9 büyümüştür. Böylece ekonomik büyüme ivme kaybetmiş olsa da 2018 yılında tüm ana sektörler büyüme kaydetmeye devam etmiştir. Bu dönemde büyümenin temel sürükleyicisi büyük oranda sermaye stoku ve istihdam artışı olmuştur. Yüzde 2,8 oranındaki büyümeye tarım sektörü 0,1, sanayi sektörü 0,3, hizmetler sektörü ise 2,4 puan katkı vermiştir.

2018 yılında ekonomik büyümede yaşanan ivme kaybı 2019 yılının ilk yarısında görece etkisini kaybetse de ekonomi yüzde 1,9 daralmıştır. Bu dönemde sanayi sektörü yüzde 3,3, hizmetler sektörü ise yüzde 1,1 daralarak büyümeye 0,7'şer puan negatif etkide bulunmuşlardır. Tarım sektörü katma değeri yılın ilk yarısında yüzde 2,6 artış kaydedip 0,1 puan pozitif katkı vererek diğer sektörlerden olumlu yönde ayrışmıştır.

2019 yılının ilk yarısındaki ekonomik büyüme harcamalar yönünden incelendiğinde mal ve hizmet ithalatındaki ve özellikle inşaat olmak üzere yatırım harcamalarındaki keskin düşüşler öne çıkmaktadır. Bu dönemde, özel tüketim harcamaları yüzde 2,9 daralırken, kamu tüketim harcamaları yüzde 4,9 artmıştır. Böylece yılın ilk yarısında toplam tüketim harcamaları yüzde 1,4 gerilemiştir. Ekonomideki yüzde 1,9 daralmanın 1 puanı toplam tüketim harcamalarından kaynaklanmıştır. Bu daralma ağırlıklı olarak dayanıklı ve yarı dayanıklı tüketim mallarına yapılan harcamalardan meydana gelmiştir. Toplam sabit sermaye yatırımları yılın ilk yarısında yüzde 18 gerilerken büyümeye negatif 5,5 puan etki etmiştir. Bu etkinin 4,1 puanı inşaat sektöründeki küçülmeden kaynaklanmıştır. Bu dönemde, net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı ise 5,5 puanı mal ve hizmet ithalatındaki azalma kaynaklı olmak üzere 7,5 puan olmuştur.

2019 yılının ikinci yarısında ekonomideki toparlanmanın ivme kazanması beklenmektedir. Yılın üçüncü çeyreğine ilişkin öncü göstergeler iktisadi faaliyette göreli bir toparlanmanın gerçekleştiğini göstermektedir. Merkez Bankasının (TCMB) başlamış olduğu faiz indirimleri, gerileyen enflasyon oranları, döviz kurlarındaki dalgalanmaların nispeten azalmış olması, kamu bankaları öncülüğünde kredi hacmini artırmaya yönelik politikalar ve 2018 yılının ikinci yarısından gelen olumlu baz etkisi gibi teknik nedenlerin toparlanmadaki belirleyici unsurlar olacağı düşünülmektedir.

Bu dönemde finansal koşullardaki iyileşmeyle birlikte özel tüketim harcamalarının büyümeye pozitif katkı vermesi, net mal ve hizmet ihracatının AB'deki durgunluk ve artan yurt içi taleple beraber büyümeye katkısının azalarak da olsa devam etmesi, risk primindeki düşüş ve belirsizliklerdeki azalma sayesinde toparlanma sürecinin hız kazanması beklenmektedir. Böylece yılın son çeyreğinde güçlü bir büyüme oranı kaydedileceği öngörüsüyle 2019 yıl genelinde GSYH büyümesinin yüzde 0,5 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketine göre 2018 yılında bir önceki yıla göre, toplam istihdam 549 bin kişi, tarım dışı istihdam ise 716 bin kişi artmıştır. Ancak işgücüne katılma oranının bir önceki yıla göre 0,4 puan yükselmesinin ve ekonomideki dengelenme sürecinin de etkisiyle, 2018 yılında işsizlik oranı yıllık bazda 0,1 puan artarak yüzde 11'e yükselmiştir. Aynı yılda tarım dışı işsizlik oranı yüzde 12,9, genç nüfusta işsizlik oranı ise yüzde 20,3 olarak gerçekleşmiştir.

Temmuz 2019 döneminde geçen yılın aynı dönemine göre istihdam edilenlerin sayısı 748 bin kişi azalarak 28,5 milyon kişi, istihdam oranı ise 1,8 puanlık düşüşle yüzde 46,4 olmuştur. Bu dönemde işsizlik oranı 3,1 puanlık artış ile yüzde 13,9 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2019 yılında işsizlik oranı ortalamasının yüzde 12,9 olması beklenmektedir.

Ekonomik aktivitenin yavaşlaması ve yurt içi talebin düşmesine bağlı olarak ithalatta yaşanan düşüş ile ihracattaki artış sonucunda Genel Ticaret Sistemi (GTS) tanımlı dış ticaret açığı 2018 yılında 54,3 milyar ABD dolarına gerilemiştir. Dış ticaret açığının azalmasına bağlı olarak 27 milyar ABD dolarına inen cari işlemler açığının GSYH'ya oranı ise yüzde 3,4 seviyesinde gerçekleşmiştir.

Ana ihracat pazarlarımızdaki ekonomik aktivitenin zayıflamasına rağmen, 2019 yılının Ocak-Ağustos döneminde GTS tanımlı ihracat, üretim ve ihracata yönelik desteklerin devam etmesinin de etkisiyle yüzde 2,9 artarak 117,3 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Büyük ölçüde yurt içi talep daralmasına bağlı olarak yüzde 16,9 azalan ithalat ise 137 milyar ABD dolarına gerilemiştir. Bu dönemde sektöre yönelik desteklerin olumlu etkisi ve fiyat avantajı sayesinde net seyahat gelirleri yüzde 23,2 artış kaydetmiştir.

Yılın kalan aylarında ihracat artışının Ocak-Ağustos dönemine benzer bir eğilimle devam etmesi ve ithalatta yaşanan daralmanın yavaşlamasıyla 2019 yılı GTS tanımlı dış ticaret açığının 26,4 milyar ABD doları seviyesine gerileyeceği tahmin edilmektedir. Dış ticaret açığındaki öngörüler ile seyahat gelirlerindeki artışın devamı neticesinde yıl sonunda cari işlemler dengesinin fazla vermesi ve GSYH'ya oranının yüzde 0,1 olması beklenmektedir.

Yurt içi tasarrufların GSYH'ya oranı, 2018 yılında bir önceki yıla göre, özel tasarruflarda kaydedilen artışın etkisiyle 1,6 puan artarak yüzde 27 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde özel kesim tasarruf oranı 2,2 puan artarak yüzde 25,3'e ulaşmış, kamu tasarruflarının GSYH'ya oranı ise 0,6 puan azalarak yüzde 1,7 olmuştur.

2019 yılında bir önceki yıla göre, kamu tasarrufunun 2,1 puan azalması, özel tasarrufların ise 2 puan artması beklenmektedir. Bunun sonucunda 2019 yılında toplam yurt içi tasarruf oranının, bir önceki yıla göre değişim göstermeyerek yüzde 27 olacağı tahmin edilmektedir.

2018 yılında temelde Türk Lirasındaki (TL) değer kaybı ve ithalat fiyatlarındaki artışın yarattığı maliyet baskıları ile fiyatlama davranışlarındaki bozulma nedeniyle TÜFE yıllık artış hızı ivme kazanmış ve yıl sonunda yüzde 20,3 seviyesinde gerçekleşmiştir. Mal fiyatlarında genele yayılan güçlü bir ivmelenme gözlenirken, hizmet fiyatlarındaki ivme görece sınırlı

kalmıştır. Öte yandan para ve maliye politikalarındaki sıkı duruş ve Enflasyonla Topyekûn Mücadele Programı uygulamaları TÜFE yıllık artış hızını sınırlayıcı etkide bulunmuştur.

2019 yılında ise TL'nin görece istikrar kazanması, yıl genelinde gıda fiyatlarının olumlu seyretmesi, para politikasındaki ihtiyatlı duruş gibi etkenler neticesinde TÜFE yıllık artış hızı azalma eğilimi sergilemiş ve olumlu baz etkisiyle birlikte 2019 yılı Eylül ayında tek haneli seviyelere gerileyerek yüzde 9,3 oranında gerçekleşmiştir.

Yılın geri kalanında, TÜFE yıllık artış hızının olumsuz baz etkisi nedeniyle sınırlı şekilde artarak yıl sonunda yüzde 12 oranında gerçekleşmesi beklenmektedir. Para ve maliye politikalarındaki koordinasyonun sürdürülmesi, finansal piyasalarda istikrarın güçlendirilmesi ve beklentilerdeki olumlu seyirle birlikte TÜFE'nin 2020 yılında kalıcı şekilde tek haneli seviyelere ineceği tahmin edilmektedir.

2.1. BÜYÜME VE İSTİHDAM

2.1.1. GSYH ve Sektörel Büyüme Hızları

a) Mevcut Durum

2018 yılında yaşanan kur şoklarına bağlı olarak ekonomik faaliyette yılın ikinci yarısındaki ivme kaybının etkisiyle GSYH büyümesi yüzde 2,8 oranında gerçekleşmiştir. Bu dönemde katma değer, sanayi sektöründe yüzde 1,3 ve hizmetler sektöründe (inşaat dâhil) yüzde 3,9 artmıştır. İmalat sanayiinin katma değeri yüzde 1,1 artarken, hizmetler sektöründe kaydedilen artışta; ticaret, ulaştırma ve konaklama faaliyetleri ile kamu yönetimi, eğitim, sağlık ve sosyal hizmetler faaliyetlerinin katma değerlerindeki yüksek oranlı artışlar etkili olmuştur. Tarım sektörü ise yüzde 1,9 büyümüştür.

TABLO I: 2- Katma Değer Artış Hızları ve Sektörlerin GSYH İçindeki Payları

	2018				2019		Yıllık			
	I	II	III	IV	I	II	2017	2018	2019 (1)	2020 (2)
	(Zincirlenmiş Hacim, Yüzde Değişme)									
Tarım	8,1	-0,9	2,4	0,3	1,3	3,4	4,9	1,9	2,2	4,0
Sanayi	7,7	4,5	1,1	-6,7	-3,9	-2,7	9,2	1,3	-0,1	6,0
Hizmetler (3)	7,6	6,7	3,1	-0,9	-1,2	-1,0	7,8	3,9	0,9	5,0
GSYH	7,4	5,6	2,3	-2,8	-2,4	-1,5	7,5	2,8	0,5	5,0
	(Cari Fiyatlarla, Yüzde Pay) (4)									
Tarım	2,6	4,0	9,8	5,8	2,8	4,5	6,1	5,8	6,1	6,2
Sanayi	22,2	21,9	21,5	23,6	23,6	23,4	20,7	22,3	21,9	22,5
Hizmetler	64,3	63,2	58,4	60,7	64,2	62,2	61,9	61,4	61,8	61,4

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB), TÜİK

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program (3) SBB hesaplaması olup inşaat sektörü dâhildir. (4) Vergi-sübvansiyon hariçtir.

2019 yılının ilk yarısında GSYH'da yüzde 1,9 daralma kaydedilmiştir. Bu dönemde katma değer tarım sektöründe yüzde 2,6 artarken, sanayi ve hizmetler (inşaat dâhil) sektörlerinde sırasıyla yüzde 3,3 ve yüzde 1,1 azalmıştır.

2019 yılının ikinci yarısına ilişkin reel sektörde bazı öncü göstergeler ekonomik aktivitede toparlanma eğilimine girildiğine işaret etmektedir. Yılın ilk yarısında sanayi üretimi yüzde 4,4 azalırken, Temmuz ve Ağustos aylarında sanayi üretim endeksi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 0,9 azalmıştır. Kapasite kullanım oranları ve Satın Alma Yöneticileri Endeksi (PMI) yılın ilk yarısına göre daha güçlü bir görünüm sergilemektedir. Gelen turist sayısı ile turizm gelirlerindeki artış da sektördeki süregelen canlılığın devam etmekte olduğunu göstermektedir. Bu nedenle, yılın üçüncü çeyreğinde GSYH artışının yılın ilk yarısına kıyasla daha yüksek seviyede gerçekleşmesi beklenmektedir. Ekonomideki toparlanma sürecinin dördüncü çeyrekte hızlanacağı öngörüsü ile GSYH artışının 2019 yılının tamamında yüzde 0,5 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Üretim sektörleri

itibarıyla katma değer artış hızlarının tarım sektöründe yüzde 2,2, sanayi sektöründe yüzde -0,1 ve hizmetler sektöründe (inşaat dâhil) yüzde 0,9 olması beklenmektedir.

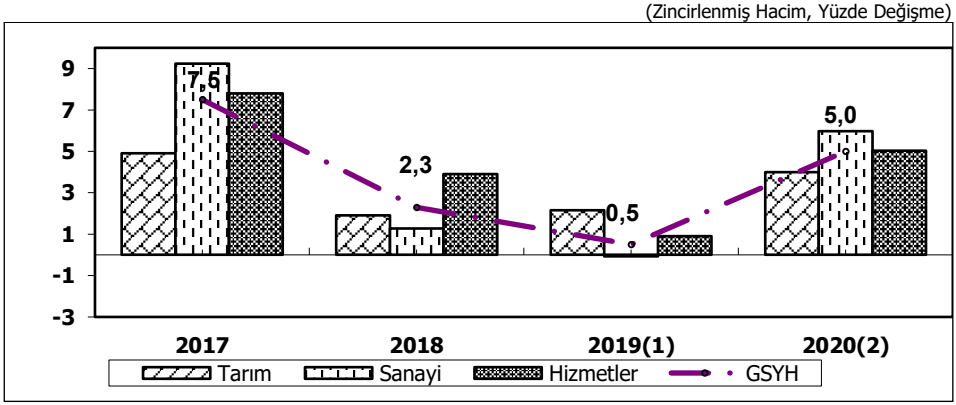
b) Hedefler

2020 yılında, Yeni Ekonomi Programı (YEP) kapsamında açıklanan makroekonomik dengeleri gözeten, yenilikçi, üretim ve verimlilik odaklı kapsayıcı bir büyüme anlayışıyla hazırlanan 2020-2022 Orta Vadeli Programda (OVP) öngörülen politika ve tedbirlerin hızlı ve etkin bir şekilde hayata geçirilmesi hedeflenmektedir. Bu dönemde ertelenmiş tüketim ve yatırımların yeniden devreye girmesi, finansal koşullardaki iyileşmenin sürmesi, finansal oynaklık ve belirsizliklerin azalması, enflasyondaki kazanımların devamı ile tüketici ve yatırımcı güvenindeki iyileşmenin büyümede güçlü bir toparlanmaya neden olacağı tahmin edilmektedir.

2020 yılında sektörel açıdan da genele yayılan bir toparlanma öngörülmektedir. Bu dönemde turizm gelirlerindeki artış eğiliminin süreceği, ihracatın gücünü koruyacağı, son dönemde uygulanan verimlilik odaklı politikalarla sanayi sektörü katma değerindeki artışın yeniden ivme kazanacağı, tarım sektörü katma değerinin ise uygulamaya konulacak tedbirlerle uzun dönem ortalamalarından daha iyi performans göstereceği tahmin edilmektedir. Böylece sanayi sektörü katma değerinin yüzde 6, hizmetler sektörü katma değerinin yüzde 5, tarım sektörü katma değerinin ise yüzde 4 artacağı öngörülmektedir. Sonuç olarak 2020 yılında GSYH'nın yüzde 5 oranında büyüyeceği tahmin edilmektedir. Büyümeye ağırlıklı olarak sermaye stoku ve istihdamın katkı vermesi, toplam faktör verimliliğinin katkısının ise pozitif seyretmesi beklenmektedir.

GRAFİK I: 1- Sektörel Büyüme Hızları

(Zincirlenmiş Hacim, Yüzde Değişme)

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK (1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 3- Temel Ekonomik Büyüklükler

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019 (1)	2020 (2)
BÜYÜME VE İSTİHDAM (Yüzde Değişme)									
Toplam Tüketim (3)	3,8	7,9	3,0	5,2	4,7	6,0	1,2	0,9	4,6
Kamu	6,8	6,1	2,8	5,1	10,5	1,5	5,4	4,3	3,0
Özel	3,3	8,2	3,0	5,2	3,8	6,7	0,6	0,3	4,9
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı (3)	2,7	13,8	5,1	9,3	2,2	8,2	-0,6	-10,0	9,3
Kamu	10,4	20,4	-6,3	9,4	2,9	8,1	0,9	-28,7	-14,0
Özel	1,5	12,7	7,1	9,3	2,1	8,3	-0,8	-7,0	12,1
Toplam Sabit Sermaye Yatırımı / GSYH (Yüzde)	27,3	28,5	28,9	29,7	29,3	30,1	29,9	27,4	28,6
Toplam Yurt İçi Tasarruf / GSYH (Yüzde)	22,8	23,2	24,4	24,8	24,4	25,5	27,0	27,0	27,0
Net Mal ve Hizmet İhracatı (4)	3,0	-1,8	1,9	0,6	-1,3	0,1	3,6	2,8	-0,6
Toplam Mal ve Hizmet İhracatı (3)	14,9	1,1	8,2	4,3	-1,9	12,0	7,8	6,0	6,2
Toplam Mal ve Hizmet İthalatı (3)	0,7	8,0	-0,4	1,7	3,7	10,3	-7,8	-6,5	10,6
GSYH (3)	4,8	8,5	5,2	6,1	3,2	7,5	2,8	0,5	5,0
GSYH (Milyon TL, Cari Fiyatlarla)	1 569 672	1 809 713	2 044 466	2 338 647	2 608 526	3 110 650	3 724 388	4 269 436	4 872 455
GSYH (Milyar ABD Doları, Cari Fiyatlarla)	871	950	935	862	863	853	789	749	812
Kişi Başı Milli Gelir (GSYH, ABD Doları)	11 588	12 480	12 112	11 019	10 883	10 616	9 693	9 093	9 738
Kişi Başı Milli Gelir (SAGP, GSYH, ABD Doları) (5)	20 473	22 205	23 983	25 728	26 330	28 190	28 384	28 954	30 846
Nüfus (Yıl Ortası, Bin Kişi) (6)	75 176	76 148	77 182	78 218	79 278	80 313	81 407	82 377	83 393
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	47,6	48,3	50,5	51,3	52,0	52,8	53,2	52,8	53,4
İstihdam Düzeyi (Bin Kişi)	23 937	24 601	25 933	26 621	27 205	28 189	28 738	28 275	29 327
İşsizlik Oranı (Yüzde)	8,4	9,0	9,9	10,3	10,9	10,9	11,0	12,9	11,8
DIŞ TİCARET (Milyar ABD Doları)									
İhracat (GTS)		161,7	166,8	151,2	149,6	164,6	176,9	181,4	190,0
İthalat (GTS)		260,8	251,2	213,6	202,2	238,8	231,2	207,8	231,5
Dış Ticaret Dengesi (GTS)		-99,2	-84,3	-62,4	-52,6	-74,2	-54,3	-26,4	-41,5
Cari İşlemler Dengesi	-48,0	-63,6	-43,6	-32,1	-33,1	-47,3	-27,0	1,0	-9,6
Cari İşlemler Dengesi / GSYH (Yüzde)	-5,5	-6,7	-4,7	-3,7	-3,8	-5,6	-3,4	0,1	-1,2
KAMU FİNANSMANI (GSYH'ya Oran, Yüzde)									
Genel Devlet Gelirleri	34,1	34,6	33,8	34,2	34,7	33,1	33,3	33,3	32,4
Genel Devlet Harcamaları	35,1	35,2	34,3	34,3	36,1	34,9	35,6	36,4	35,2
Genel Devlet Borçlanma Gereği	0,9	0,6	0,5	0,1	1,4	1,8	2,4	3,0	2,9
Genel Devlet Faiz Harcamaları	3,2	2,9	2,5	2,3	2,0	1,9	2,1	2,6	3,0
Program Tanımlı Genel Devlet Dengesi	0,7	0,7	0,5	0,5	-1,0	-1,1	-2,3	-3,4	-1,6
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği	0,9	0,4	0,5	0,0	1,1	1,8	2,5	3,2	3,0
Program Tanımlı Kamu Kesimi Dengesi	0,7	0,9	0,5	0,6	-0,7	-1,0	-2,4	-3,5	-1,7
AB Tanımlı Genel Devlet Nominal Borç Stoku	32,7	31,4	28,8	27,6	28,3	28,2	30,1	32,8	33,2
FİYATLAR (Yüzde Değişme) (7)									
GSYH Deflatörü	7,4	6,3	7,4	7,8	8,1	11,0	16,4	14,1	8,7
TÜFE Yıl Sonu	6,2	7,4	8,2	8,8	8,5	11,9	20,3	12,0	8,5

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK.

(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program (3) Zincirleme hacim yüzde değişim, kamu ve özel sektörler Strateji ve Bütçe Başkanlığı verileridir. (4) Büyümeye katkı olarak verilmektedir. (5) OECD verileridir, 2017-2018 dönemi Ekim ayında revize edilmiştir. (6) TÜİK, Nüfus Projeksiyonları 2018-2080 (7) 2019-2020 verileri Program tahminleridir.

Not: Kamu ve özel sektör tüketim ve sabit sermaye yatırım verileri Strateji ve Bütçe Başkanlığı hesaplamalarıdır.

TABLO I: 4- Fert Başına GSYH

Yıllar	Yıl Ortası Nüfusu (1) (Bin Kişi)	(Cari Fiyatlarla) GSYH (1) (Milyon TL)	Fert Başına TL (1)	Fert Başına ABD Doları (1)	Satın Alma Gücü Paritesi (SAGP) (ABD Doları/TL) (2)	SAGP'ye Göre Fert Başına GSYH (ABD Doları) (3)
1998	62 464	71 893	1 151	4 442	0,13	8 922
1999	63 364	107 164	1 691	4 003	0,20	8 608
2000	64 269	170 667	2 656	4 229	0,28	9 430
2001	65 166	245 429	3 766	3 084	0,41	9 077
2002	66 003	359 359	5 445	3 581	0,59	9 209
2003	66 795	468 015	7 007	4 698	0,74	9 502
2004	67 599	577 023	8 536	5 961	0,79	10 766
2005	68 435	673 703	9 844	7 304	0,83	11 796
2006	69 295	789 228	11 389	7 906	0,84	13 516
2007	70 158	880 461	12 550	9 656	0,85	14 727
2008	71 052	994 783	14 001	10 931	0,88	15 911
2009	72 039	999 192	13 870	8 980	0,90	15 336
2010	73 142	1 160 014	15 860	10 560	0,92	17 232
2011	74 224	1 394 477	18 787	11 205	0,97	19 445
2012	75 176	1 569 672	20 880	11 588	1,02	20 473
2013	76 148	1 809 713	23 766	12 480	1,07	22 205
2014	77 182	2 044 466	26 489	12 112	1,10	23 983
2015	78 218	2 338 647	29 899	11 019	1,16	25 728
2016	79 278	2 608 526	32 904	10 883	1,25	26 330
2017	80 313	3 110 650	38 732	10 616	1,37	28 190
2018	81 407	3 724 388	45 750	9 693	1,61	28 384
2019 (4)	82 377	4 269 436	51 828	9 093	1,79	28 954
2020 (5)	83 393	4 872 455	58 428	9 738	1,89	30 846

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK, OECD

(1) 1998-2018 TÜİK, 2019-2020 Strateji ve Bütçe Başkanlığı verileridir. (2) OECD tarafından GSYH için hesaplanan satın alma gücü paritesidir. Tabloda OECD tarafından 9 haneli olarak verilen katsayı 2 haneli olarak gösterilmiştir. Söz konusu katsayılar OECD tarafından geriye dönük olarak her yıl revize edilmektedir. 2019-2020 Strateji ve Bütçe Başkanlığı rakamlarıdır. (3) SAGP hesaplamasında OECD'nin 9 haneli katsayı kullanılması nedeniyle tabloda verilen SAGP katsayısı kullanılarak SAGP'ye göre fert başına milli gelire net olarak ulaşılamaz. (4) Gerçekleşme Tahmini (5) Program

2.1.2. İstihdam

a) Mevcut Durum

2018 yılında istihdam, 2017 yılına göre 549 bin kişi artarak 28 milyon 738 bin kişi olurken, işgücüne katılma oranı 0,4 puan artarak yüzde 53,2'ye yükselmiştir. Bu çerçevede işsizlik oranı 0,1 puan artarak yüzde 11 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 5- Yıllar İtibarıyla Yurt İçi İşgücü Piyasasında Gelişmeler

(15+ Yaş, Bin Kişi)

	2013	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Çalışma Çağındaki Nüfus	55 982	56 986	57 854	58 720	59 894	60 654
İşgücü	27 046	28 786	29 678	30 535	31 643	32 274
İstihdam	**24 601**	**25 933**	**26 621**	**27 205**	**28 189**	**28 738**
Tarım	5 204	5 470	5 483	5 305	5 464	5 297
Sanayi	5 101	5 316	5 332	5 296	5 383	5 674
Hizmetler (1)	14 296	15 147	15 805	16 604	17 342	17 766
İnşaat	1 768	1 912	1 914	1 987	2 095	1 992
Tarım Dışı İstihdam	19 397	20 463	21 138	21 900	22 725	23 441
İşsiz	2 445	2 853	3 057	3 330	3 454	3 537
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	**48,3**	**50,5**	**51,3**	**52,0**	**52,8**	**53,2**
İstihdam Oranı (Yüzde)	43,9	45,5	46,0	46,3	47,1	47,4
İşsizlik Oranı (Yüzde)	**9,0**	**9,9**	**10,3**	**10,9**	**10,9**	**11,0**
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (Yüzde)	10,9	12,0	12,4	13,0	13,0	12,9
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (Yüzde)	17,1	17,9	18,5	19,6	20,8	20,3

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları
(1) İnşaat sektörü dâhildir.

2018 yılında bir önceki yıla göre tarım sektörü istihdamında yüzde 3,1 azalma kaydedilirken sanayi ve hizmetler sektörlerinde istihdam sırasıyla yüzde 5,4 ve yüzde 2,4 artmıştır. 2018 yılında toplam istihdam içerisinde tarım, sanayi ve hizmetler sektörlerinin payları sırasıyla yüzde 18,4, yüzde 19,7 ve yüzde 61,9 olmuştur.

TABLO I: 6- İstihdam Edilenlerin İşteki Çalışma Durumuna Göre Dağılımı

(Yüzde)

	2013	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
Ücretli ve Yevmiyeli	64,1	66,0	67,0	67,6	67,3	68,0
Kendi Hesabına Çalışan	18,7	17,3	16,8	16,7	17,1	17,1
İşveren	4,6	4,5	4,4	4,6	4,5	4,4
Ücretsiz Aile İşçisi	12,6	12,2	11,8	11,2	11,1	10,5
Toplam	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları

2018 yılında bir önceki yıla göre toplam istihdam içerisinde ücretli ve yevmiyeli olarak çalışanların payı artarken işverenler ile ücretsiz aile işçilerinin paylarının azaldığı gözlenmektedir.

TABLO I: 7- Yurt İçi İşgücü Piyasasındaki Gelişmeler

(15+ Yaş, Bin Kişi)

	2018	2019 (1)
Çalışma Çağındaki Nüfus	60 654	61 507
İşgücü	32 274	33 113
İstihdam	**28 738**	**28 517**
Tarım	5 297	5 644
Sanayi	5 674	5 600
Hizmetler	17 766	17 273
İnşaat	1 992	1 555
İşsiz	3 537	4 596
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	**53,2**	**53,8**
İstihdam Oranı (Yüzde)	47,4	46,4
İşsizlik Oranı (Yüzde)	**11,0**	**13,9**
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (Yüzde)	12,9	16,5
Genç Nüfusta İşsizlik Oranı (Yüzde)	20,3	27,1

Kaynak: TÜİK, Hanehalkı İşgücü Anketi Sonuçları
(1) Temmuz dönemi itibarıyladır.

Temmuz 2019 döneminde (Haziran-Temmuz-Ağustos) 2018 yılının aynı dönemine göre istihdam 748 bin kişi azalmıştır. İşsizlik oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre 3,1 puan artarak yüzde 13,9 olarak gerçekleşmiştir.

Tarım dışı işsizlik oranı bir önceki yılın aynı dönemine göre 3,6 puan artarak yüzde 16,5 seviyesinde gerçekleşirken, genç nüfusta işsizlik oranı 7,2 puan artışla yüzde 27,1'e yükselmiştir. Söz konusu dönemde istihdam, 2018 yılının aynı dönemine göre; tarımda 130 bin kişi, tarım dışı sektörlerde ise 618 bin kişi azalmıştır. Aynı dönemde, sanayi sektörü istihdamı 103 bin kişi, hizmetler sektörü (inşaat dâhil) istihdamı ise 515 bin kişi azalmıştır.

Temmuz 2019 döneminde mevsim etkilerinden arındırılmış istihdam bir önceki döneme göre 2 bin kişi artarak yaklaşık 28 milyon olurken istihdam oranı 0,1 puan azalarak yüzde 45,5 olmuştur. Mevsim etkilerinden arındırılmış işsizlik oranı yüzde 14,3, işgücüne katılma oranı ise yüzde 53,1 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 8- Temel İşgücü Piyasası Göstergeleri

(15+ Yaş, Bin Kişi)

	2019 (1)	2020 (2)
Çalışma Çağı Nüfus	61 482	62 294
İşgücü	32 479	32 263
İstihdam	**28 275**	**29 327**
Tarım Dışı İstihdam	23 204	24 164
İşsiz	4 204	3 936
İşgücüne Katılma Oranı (Yüzde)	**52,8**	**53,4**
İstihdam Oranı (Yüzde)	46,0	47,1
İşsizlik Oranı (Yüzde)	**12,9**	**11,8**
Tarım Dışı İşsizlik Oranı (Yüzde)	15,1	13,7

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2019 yılında, istihdamın bir önceki yıla göre 463 bin kişi azalacağı, işgücüne katılma oranının ise yüzde 52,8 olacağı tahmin edilmektedir. Bu çerçevede işsizlik oranının yüzde 12,9 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir.

b) Hedefler

2020 yılında, ekonomideki toparlanma süreci ve bu sürecin ima ettiği yüksek büyüme oranları çerçevesinde istihdam artışının ivme kazanmasıyla istihdamın bir önceki yıla göre 1,052 milyon artacağı, işsizlik oranının ise yüzde 11,8'e gerileyeceği öngörülmektedir. İşgücüne katılma oranının yükselişini sürdürerek 0,6 puan artışla yüzde 53,4'e ulaşması beklenmektedir.

2.1.3. Ekonominin Genel Dengesi

a) Mevcut Durum

2018 yılında ekonomide net mal ve hizmet ihracat artışının yanı sıra toplam talebin önemli bir unsuru olan tüketimin olumlu katkısıyla GSYH artış hızı yüzde 2,8 olmuştur. Bu dönemde, net mal ve hizmet ihracatının büyümeye katkısı 3,6 puan olarak gerçekleşirken toplam tüketimin ve sabit sermaye yatırımlarının büyümeye katkıları sırasıyla 0,9 puan ve -0,2 puan olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında özel kesim tüketim harcamalarında kaydedilen reel artış, özel harcanabilir gelir artışının altında kalırken kamu kesimi tüketim harcamalarındaki reel artış kamu kesimi harcanabilir gelir artışının üzerinde gerçekleşmiştir.

Zincirlenmiş hacim değerlerine göre, 2018 yılında özel tüketim harcamaları yüzde 0,6, kamu tüketim harcamaları ise yüzde 5,4 oranında artmıştır. Böylece GSYH içerisinde özel tüketimin payı bir önceki yıla göre 2,3 puan azalarak yüzde 60,8, kamu kesimi tüketim harcamalarının payı da 0,3 puan artarak yüzde 10,7 olmuştur.

2018 yılında, toplam sabit sermaye yatırımlarındaki reel azalış hızı yüzde 0,6 olmuştur. Bu dönemde, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının GSYH içerisindeki payı bir önceki yıla göre 0,2 puan artarak yüzde 4,5 olurken özel kesim sabit sermaye yatırım harcamalarının payı bir önceki yıla göre 0,4 puan azalarak yüzde 25,4'e gerilemiştir. Kamu ve özel sabit sermaye yatırımlarının GSYH içerisindeki payı son beş yıl ortalamasının üzerinde gerçekleşmiştir. 2018 yılında reel mal ve hizmet ihracatı yüzde 7,8 artarken, reel mal ve hizmet ithalatı ise yüzde 7,8 azalmıştır.

2018 yılında toplam tüketimin GSYH'ya oranı 2 puan azalarak yüzde 71,5 olurken, toplam yurt içi tasarrufların GSYH'ya oranı 2017 yılına göre 1,6 puan artarak yüzde 27'ye yükselmiştir. Bu gelişmede cari fiyatlarla özel tasarruflarda kaydedilen artış önemli rol oynamıştır. 2018 yılında kamu tasarruflarının GSYH'ya oranı yüzde 1,7 olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde özel tüketim artışının özel harcanabilir gelir artışının gerisinde kalmasının neticesinde özel kesim tasarruf oranı bir önceki yıla göre 2,2 puan artarak yüzde 25,3'e ulaşmıştır.

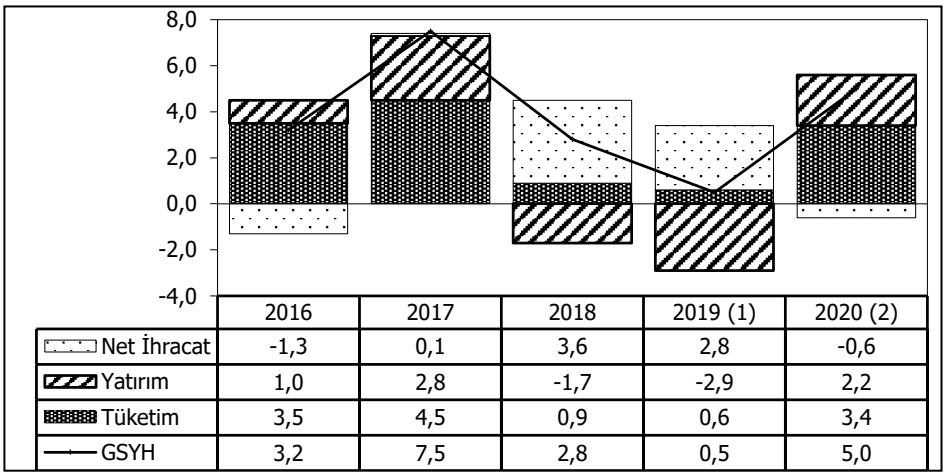
2019 yılının ilk yarısında yüzde 1,9 gerçekleşen daralmaya en önemli negatif katkı sabit sermaye yatırım harcamalarından gelmiştir. Yılın ilk yarısında, toplam tüketim harcamaları da bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 1,4 azalarak daralmaya 1 puanlık katkı yapmıştır. Bu dönemde toplam sabit sermaye yatırım harcamaları yüzde 18 azalmış ve bunun ekonomik daralmaya katkısı 5,5 puan olmuştur. Bu gelişmeler sonucunda toplam nihai yurt içi talep yüzde 6,3 reel azalış kaydetmiş ve yüzde 1,9 daralmaya 6,5 puan negatif katkı yapmıştır.

2019 yılının ilk yarısında ihracat ve turizm gelirlerindeki artış kaynaklı mal ve hizmet ihracatı reel olarak yüzde 8,6 artış gösterirken mal ve hizmet ithalatı yüzde 23 azalmıştır. Sonuç olarak net mal ve hizmet ihracatının pozitif katkısı 7,5 puan olmuştur.

2019 yılında zincirlenmiş hacim endeksine göre özel tüketim harcamalarının yüzde 0,3, kamu tüketim harcamalarının yüzde 4,3 ve böylece toplam tüketim harcamalarının yılın tamamında yüzde 0,9 artması öngörülmektedir.

Aynı dönemde, kamu sabit sermaye yatırımlarının yüzde 28,7, özel kesim sabit sermaye yatırımlarının ise yüzde 7 ve böylece toplam sabit sermaye yatırımlarının yüzde 10 azalması beklenmektedir. Büyümeye, özel kesim nihai talebinin -1,5 puan, kamu kesimi nihai talebinin ise -0,7 puan katkı yapması beklenmektedir. Dış ticarette oluşacak dengelenme ve turizm gelirlerindeki artışın etkisiyle 2019 yılının tamamında net mal ve hizmet ihracatının büyümeye 2,8 puan katkı yapması öngörülmektedir. Bu beklentiler doğrultusunda, GSYH'nın 2019 yılında reel olarak yüzde 0,5 artış göstereceği tahmin edilmektedir.

GRAFİK I: 2- GSYH Büyümesine Katkılar

	2016	2017	2018	2019 (1)	2020 (2)
Net İhracat	-1,3	0,1	3,6	2,8	-0,6
Yatırım	1,0	2,8	-1,7	-2,9	2,2
Tüketim	3,5	4,5	0,9	0,6	3,4
GSYH	3,2	7,5	2,8	0,5	5,0

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı hesaplamaları
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

Özel harcanabilir gelirin GSYH'ya oranının 2019 yılında bir önceki yıla göre 1,6 puan artarak yüzde 87,8'e yükselmesi, kamu harcanabilir gelirinin GSYH'ya oranının ise 1,8 puan azalarak yüzde 10,6 oranında gerçekleşmesi öngörülmektedir. 2019 yılında toplam yurt içi tasarruf oranının ise, bir önceki yıla göre değişmeyerek yüzde 27 olacağı tahmin edilmektedir. Bu gelişmede, 2018 yılına göre GSYH'ya oran olarak özel tasarrufların 2,1 puan artmasının belirleyici olması beklenmektedir.

b) Hedefler

2020 yılında yüzde 5 olması hedeflenen GSYH büyümesinin ertelenmiş tüketim ve yatırımların devreye girmesiyle özellikle yurt içi talep kaynaklı olması öngörülmektedir.

2020 yılında bir önceki yıla göre özel kesim tüketim harcamalarında yüzde 4,9, kamu kesimi tüketim harcamalarında ise yüzde 3 artış olacağı öngörülmektedir. Özel kesim sabit

sermaye yatırımlarının yüzde 12,1 artacağı, kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının ise yüzde 14 azalacağı tahmin edilmektedir. Böylece, toplam sabit sermaye yatırım harcamalarının yüzde 9,3 artması öngörülmektedir.

2020 yılı GSYH büyümesine; özel tüketim harcamalarının 3,1 puan, özel kesim sabit sermaye yatırım harcamalarının ise 2,8 puan katkı yapması beklenmektedir. Bu dönemde, kamu tüketim harcamalarının büyümeye 0,3 puan katkı yapması beklenirken, kamu kesimi sabit sermaye yatırım harcamalarının büyümeye katkısının -0,4 puan olması beklenmektedir. GSYH büyümesine net mal ve hizmet ihracatının katkısının ise artan iç talebin yaratacağı ithalat artışı kaynaklı olarak -0,6 puan olacağı tahmin edilmektedir.

Kamu harcanabilir gelirinin GSYH'ya oranının 2020 yılında yüzde 9,7 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. GSYH'ya oranla 2020 yılında kamu tasarruflarının yüzde -1, kamu yatırımlarının ise yüzde 2,7 olması beklenmektedir. Buna göre kamu tasarruf-yatırım farkının GSYH'ya oranının negatif yüzde 3,7 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Özel tasarrufların GSYH'ya oranının 2020 yılında bir önceki yıla göre 0,6 puan artarak yüzde 28, özel yatırım harcamalarının yüzde 25,3 olması beklenmektedir. Bunun sonucunda özel kesim tasarruf-yatırım farkının GSYH'ya oranının yüzde 2,6 gerçekleşeceği öngörülmektedir. 2020 yılında toplam tasarrufların GSYH'ya oranının bu gelişmeler neticesinde yüzde 27 toplam tasarruf-yatırım açığının GSYH'ya oranının ise negatif yüzde 1,1 olması beklenmektedir.

TABLO I: 9- Ekonominin Genel Dengesi

	2018	2019 (1)	2020 (2)	2018	2019 (1)	2020 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			(GSYH İçindeki Paylar, Yüzde)		
Toplam Tüketim	**2 663 609**	**3 048 484**	**3 483 120**	**71,5**	**71,4**	**71,5**
Kamu	397 542	467 755	519 760	10,7	11,0	10,7
Özel	2 266 067	2 580 729	2 963 360	60,8	60,4	60,8
Toplam Yatırım	**1 101 642**	**1 143 426**	**1 369 027**	**29,6**	**26,8**	**28,1**
Kamu	165 033	144 455	133 944	4,4	3,4	2,7
Özel	936 609	998 971	1 235 083	25,1	23,4	25,3
Sabit Sermaye Yatırımı	**1 114 095**	**1 171 012**	**1 395 866**	**29,9**	**27,4**	**28,6**
Kamu	168 239	141 307	132 837	4,5	3,3	2,7
Özel	945 856	1 029 706	1 263 030	25,4	24,1	25,9
Stok Değişmesi	**-12 453**	**-27 587**	**-26 839**	**-0,3**	**-0,6**	**-0,6**
Kamu	-3 206	3 148	1 107	-0,1	0,1	0,0
Özel	-9 247	-30 735	-27 947	-0,2	-0,7	-0,6
Toplam Yurt İçi Talep (Toplam Kaynaklar)	**3 765 251**	**4 191 910**	**4 852 147**	**101,1**	**98,2**	**99,6**
Net Mal ve Hizmet İhracatı	**-40 863**	**77 526**	**20 309**	**-1,1**	**1,8**	**0,4**
Mal ve Hizmet İhracatı	1 099 816	1 344 886	1 481 140	29,5	31,5	30,4
Mal ve Hizmet İthalatı	1 140 678	1 267 360	1 460 831	30,6	29,7	30,0
GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA (GSYH)	**3 724 388**	**4 269 436**	**4 872 455**	**100,0**	**100,0**	**100,0**
Net Faktör Gelirleri	-58 019	-73 513	-80 525	-1,6	-1,7	-1,7
Net Dış Âlem Cari Transferleri	4 000	5 868	7 305	0,1	0,1	0,1
GAYRİ SAFİ MİLLİ HARCANABİLİR GELİR (GSMHG)	**3 670 369**	**4 201 790**	**4 799 235**	**98,5**	**98,4**	**98,5**
KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	**461 309**	**452 576**	**472 364**	**12,4**	**10,6**	**9,7**
Kamu Tüketimi	397 542	467 755	519 760	10,7	11,0	10,7
Kamu Tasarrufu	63 767	-15 179	-47 396	1,7	-0,4	-1,0
Kamu Yatırımı	165 033	144 455	133 944	4,4	3,4	2,7
Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	-101 266	-159 634	-181 340	-2,7	-3,7	-3,7
ÖZEL HARCANABİLİR GELİR	**3 209 060**	**3 749 214**	**4 326 852**	**86,2**	**87,8**	**88,8**
Özel Tüketim	2 266 067	2 580 729	2 963 360	60,8	60,4	60,8
Özel Tasarruf	942 993	1 168 485	1 363 512	25,3	27,4	28,0
Özel Yatırım	936 609	998 971	1 235 083	25,1	23,4	25,3
Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	6 384	169 514	128 409	0,2	4,0	2,6
Bilgi İçin:						
Toplam Yurt İçi Tasarruflar	**1 006 760**	**1 153 306**	**1 316 115**	**27,0**	**27,0**	**27,0**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Not: Toplam tasarruf-yatırım farkı ile cari açık arasındaki fark, milli gelir hesaplamalarında ihracat ve ithalat ağırlıklı döviz kuru kullanılmasından kaynaklanmaktadır.
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 10- Ekonominin Genel Dengesi

	2018	2019 (2)	2020(3)	2018	2019 (2)	2020 (3)
	(2009=100 Zincirlenmiş Hacim, Milyon TL)			(Yüzde Değişme)		
Toplam Tüketim	**1 271 039**	**1 281 845**	**1 340 807**	**1,2**	**0,9**	**4,6**
Kamu	174 472	181 977	187 416	5,4	4,3	3,0
Özel	1 096 567	1 099 868	1 153 391	0,6	0,3	4,9
Toplam Yatırım	**441 881**	**391 029**	**430 200**	**-6,1**	**-11,5**	**10,0**
Kamu	67 842	50 442	42 782	0,6	-25,6	-15,2
Özel	374 038	340 587	387 418	-7,2	-8,9	13,7
Sabit Sermaye Yatırımı	**501 190**	**451 288**	**493 100**	**-0,6**	**-10,0**	**9,3**
Kamu	69 190	49 325	42 419	0,9	-28,7	-14,0
Özel	432 000	401 963	450 681	-0,8	-7,0	12,1
Stok Değişmesi (1)	**-59 310**	**-60 259**	**-62 900**	**-1,5**	**-0,1**	**-0,2**
Kamu	-1 348	1 116	363	0,0	0,1	0,0
Özel	-57 962	-61 376	-63 263	-1,5	-0,2	-0,1
Toplam Yurt İçi Talep (Toplam Kaynaklar)	**1 712 919**	**1 672 874**	**1 771 008**	**-0,8**	**-2,3**	**5,9**
Net Mal ve Hizmet İhracatı (1)	**29 103**	**77 859**	**67 262**	**3,6**	**2,8**	**-0,6**
Mal ve Hizmet İhracatı	403 728	427 948	454 341	7,8	6,0	6,2
Mal ve Hizmet İthalatı	374 625	350 089	387 079	-7,8	-6,5	10,6
GAYRİ SAFİ YURT İÇİ HASILA (GSYH)	**1 742 023**	**1 750 733**	**1 838 270**	**2,8**	**0,5**	**5,0**
Net Faktör Gelirleri	-22 831	-24 912	-26 521	11,6	9,1	6,5
Net Dış Alem Cari Transferleri	1 338	1 621	1 936	-69,8	21,1	19,4
GAYRİ SAFİ MİLLİ HARCANABİLİR GELİR (GSMHG)	**1 720 530**	**1 727 441**	**1 813 685**	**2,5**	**0,4**	**5,0**
KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	**216 244**	**186 063**	**178 511**	**0,1**	**-14,0**	**-4,1**
Kamu Tüketimi	174 472	181 977	187 416	5,4	4,3	3,0
Kamu Tasarrufu	41 772	4 087	-8 905	-17,3	-90,2	-317,9
Kamu Yatırımı	67 842	50 442	42 782	0,6	-25,6	-15,2
Kamu Tasarruf-Yatırım Farkı	-26 070	-46 355	-51 687			
ÖZEL HARCANABİLİR GELİR	**1 504 286**	**1 541 378**	**1 635 173**	**2,9**	**2,5**	**6,1**
Özel Tüketim	1 096 567	1 099 868	1 153 391	0,6	0,3	4,9
Özel Tasarruf	407 719	441 510	481 782	6,0	8,3	9,1
Özel Yatırım	374 038	340 587	387 418	-7,2	-8,9	13,7
Özel Tasarruf-Yatırım Farkı	33 681	100 923	94 363			

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Yüzde değişimleri GSYH büyümesine katkıları göstermektedir.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Program

2.2. YATIRIMLAR

2.2.1. Yatırımların Sektörel Dağılımı

a) Mevcut Durum

Kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının alınan harcama kısıcı tedbirler neticesinde 2019 yılında reel olarak yüzde 28,7 azalması beklenmektedir. Bu dönemde kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının yüzde 53,8'inin merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idareler, yüzde 29,4'ünün yerel yönetimler, yüzde 16,2'sinin işletmeci KİT'ler, yüzde 0,1'inin özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar, yüzde 0,6'sının döner sermayeli kuruluşlar ve sosyal güvenlik kuruluşları tarafından gerçekleştirileceği tahmin edilmektedir.

Bu dönemde cari fiyatlarla özel kesim sabit sermaye yatırımları içinde tarım, madencilik, imalat, turizm ile sağlık alt sektörlerinin göreli ağırlıklarının artması, ulaştırma, konut ve diğer hizmetler alt sektörlerinin ağırlıklarının ise azalması beklenmektedir. Söz konusu dönemde, cari fiyatlarla kamu kesimi sabit sermaye yatırımları içinde madencilik, imalat, enerji, konut, eğitim ile sağlık alt sektörlerinin göreli ağırlıklarının artması, tarım, ulaştırma, turizm ve diğer hizmetler alt sektörlerinin ağırlıklarının ise azalması öngörülmektedir.

TABLO I: 11- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1)

(Cari Fiyatlarla, Yüzde Dağılım)

	2018			2019(2)			2020(3)		
	Kamu	**Özel**	**Toplam**	**Kamu**	**Özel**	**Toplam**	**Kamu**	**Özel**	**Toplam**
Tarım	8,6	1,0	2,1	6,0	1,2	1,8	5,1	1,5	1,8
Madencilik	2,6	1,7	1,9	4,2	2,1	2,3	2,7	2,0	2,1
İmalat	0,4	22,9	19,5	0,6	23,8	21,0	0,8	23,8	21,6
Enerji	3,6	1,3	1,7	6,7	1,2	1,9	10,6	1,2	2,1
Ulaştırma	40,7	30,9	32,4	40,1	29,9	31,1	37,1	29,7	30,4
Turizm	0,6	2,2	1,9	0,3	3,2	2,8	0,3	3,9	3,6
Konut	1,0	32,4	27,7	1,1	31,1	27,5	1,4	30,6	27,8
Eğitim	9,6	2,1	3,3	11,1	2,1	3,2	10,3	2,1	2,8
Sağlık	4,4	2,7	3,0	5,6	2,8	3,2	5,1	2,6	2,9
Diğer Hizmetler	28,5	2,7	6,6	24,4	2,6	5,2	26,8	2,6	4,9
TOPLAM	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Merkezi yönetim bütçesinde yatırım işçiliği dâhildir.

(2) Gerçekleşme Tahmini

(3) Program

TABLO I: 12- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2018)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (1)	İşletmeci KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye+ SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tarım	11 604	19	1	0	334	11 958	11,4	1 344	13 302	8,3
Madencilik	468	3 847	0	0	0	4 315	4,1	6	4 320	2,7
İmalat	98	501	45	0	3	647	0,6	1	648	0,4
Enerji	1 820	3 563	0	0	0	5 383	5,1	447	5 829	3,6
Ulaştırma	31 034	11 508	0	0	139	42 681	40,8	22 962	65 643	40,9
Turizm	482	0	0	0	23	505	0,5	447	951	0,6
Konut	583	7	0	0	0	590	0,6	1 060	1 650	1,0
Eğitim	13 875	0	0	0	147	14 022	13,4	902	14 924	9,3
Sağlık	5 174	0	0	0	1 720	6 894	6,6	41	6 934	4,3
Diğer Hizmetler	17 320	5	0	0	381	17 706	16,9	28 607	46 313	28,9
Toplam	**82 458**	**19 449**	**47**	**0**	**2 746**	**104 700**	**100**	**55 815**	**160 515**	**100**
Yüzde Dağılım	**78,8**	**18,6**	**0**	**0**	**2,6**	**100**				
Yüzde Dağılım	**51,4**	**12,1**	**0**	**0**	**1,7**	**65,2**		**34,8**	**100**	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

(1) Yatırım İşçiliği Hariç

TABLO I: 13- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2019) (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (2)	İşletmeci KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye + SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tarım	6 662	99	4	0	167	6 932	7,3	953	7 885	5,9
Madencilik	327	5 503	0	0	0	5 831	6,1	4	5 835	4,3
İmalat	224	533	80	0	2	839	0,9	0	839	0,6
Enerji	1 266	7 232	0	0	0	8 497	8,9	792	9 290	6,9
Ulaştırma	28 601	8 425	2	0	72	37 100	39,0	16 946	54 046	40,1
Turizm	327	0	0	0	16	343	0,4	17	361	0,3
Konut	406	0	0	0	0	406	0,4	1 058	1 465	1,1
Eğitim	13 706	3	0	0	106	13 815	14,5	640	14 455	10,7
Sağlık	7 163	0	0	0	83	7 245	7,6	29	7 274	5,4
Diğer Hizmetler	13 791	7	0	0	306	14 103	14,8	19 167	33 270	24,7
Toplam	**72 474**	**21 802**	**85**	**0**	**751**	**95 112**	**100**	**39 608**	**134 720**	**100**
Yüzde Dağılım	**76,2**	**22,9**	**0,1**	**0**	**0,8**	**100**				
Yüzde Dağılım	**53,8**	**16,2**	**0,1**	**0**	**0,6**	**70,6**		**29,4**	**100**	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Yatırım İşçiliği Hariç

TABLO I: 14- Kamu Sabit Sermaye Yatırımları (2020) (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

Sektörler	Merkezi Yönetim (2)	İşletmeci KİT'ler	Özelleş. Kapsam. Kuruluş.	İller Bankası	Döner Sermaye+ SGK	ALT TOPLAM	Yüzde Pay	Mahalli İdareler	TOPLAM KAMU	Yüzde Pay
Tarım	4 730	185	3	0	260	5 178	6,7	1 100	6 277	4,9
Madencilik	327	3 209	0	0	0	3 567	4,6	5	3 572	2,8
İmalat	241	663	102	0	15	1 021	1,3	1	1 022	0,8
Enerji	1 363	10 501	0	0	0	11 834	15,3	2 030	13 864	10,8
Ulaştırma	15 382	9 749	2	0	81	25 215	32,7	22 582	47 797	37,4
Turizm	330	0	0	0	20	350	0,5	22	373	0,3
Konut	455	0	0	0	0	455	0,6	1 356	1 811	1,4
Eğitim	10 923	3	0	0	163	11 089	14,4	1 523	12 612	9,9
Sağlık	5 978	0	0	0	127	6 105	7,9	37	6 142	4,8
Diğer Hizmetler	11 794	6	0	0	520	12 321	16,0	22 095	34 416	26,9
Toplam	**51 524**	**24 317**	**107**	**0**	**1 186**	**77 135**	**100**	**50 751**	**127 886**	**100**
Yüzde Dağılım	**66,8**	**31,5**	**0,1**	**0**	**1,5**	**100**				
Yüzde Dağılım	**40,3**	**19,0**	**0,1**	**0**	**0,9**	**60,3**		**39,7**	**100**	

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Program
(2) Yatırım İşçiliği Hariç

TABLO I: 15- Sabit Sermaye Yatırımlarının Sektörel Dağılımı (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	2018			2019 (2)			2020 (3)		
	Kamu	**Özel**	**Toplam**	**Kamu**	**Özel**	**Toplam**	**Kamu**	**Özel**	**Toplam**
Tarım	14 389	9 048	23 437	8 491	12 410	20 901	6 732	18 345	25 077
Madencilik	4 364	16 251	20 615	5 864	21 135	27 000	3 572	25 827	29 400
İmalat	657	216 416	217 073	860	244 621	245 481	1 045	300 442	301 487
Enerji	6 000	12 767	18 767	9 405	12 504	21 909	14 026	15 225	29 251
Ulaştırma	68 550	292 408	360 958	56 646	307 970	364 616	49 275	374 642	423 917
Turizm	997	20 664	21 661	391	32 715	33 106	404	49 781	50 185
Konut	1 705	306 812	308 517	1 502	320 540	322 042	1 855	386 825	388 680
Eğitim	16 223	20 211	36 434	15 701	21 873	37 574	13 661	25 945	39 606
Sağlık	7 419	25 968	33 387	7 925	29 023	36 948	6 716	33 226	39 943
Diğer Hizmetler	47 936	25 311	73 247	34 523	26 913	61 437	35 550	32 771	68 320
TOPLAM	**168 239**	**945 856**	**1 114 095**	**141 307**	**1 029 706**	**1 171 012**	**132 837**	**1 263 030**	**1 395 866**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Merkezi yönetim bütçesinde yatırım işçiliği dâhildir.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Program

b) Hedefler

2020 yılında, cari fiyatlarla kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının yüzde 40,3'ünün merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idareler, yüzde 39,7'sinin yerel yönetimler, yüzde 19'unun işletmeci KİT'ler, yüzde 0,1'inin özelleştirme kapsamındaki kuruluşlar, yüzde 0,9'unun döner sermayeli kuruluşlar ve sosyal güvenlik kuruluşları tarafından gerçekleştirileceği öngörülmektedir. 2020 yılında kamu kesimi sabit sermaye yatırımlarının tarım, enerji, ulaştırma, eğitim ve diğer hizmetler alt sektörlerinde yoğunlaşması beklenmektedir.

Bu dönemde özel kesim sabit sermaye yatırımlarının reel olarak yüzde 12,1 artış göstereceği tahmin edilmektedir. Özel kesim sabit sermaye yatırımlarının imalat sanayii, ulaştırma ve konut alt sektörlerinde yoğunlaşması beklenmektedir. Bunun yanı sıra turizm sektörünün payının yüzde 3,9 seviyelerine kadar artması beklenmektedir.

2.3. ÖDEMELER DENGESİ

2.3.1 Cari İşlemler Hesabı

a) Mevcut Durum

2018 yılında GTS tanımlı ihracat, özellikle yılın ikinci yarısında TL'nin rekabetçiliğinin yükselmesi, ihracat teşvikleri, ihracat pazarlarının çeşitlenmesi gibi unsurların etkisiyle, ticaret ortaklarımızdaki ekonomik aktivitenin yavaşlamasına rağmen yüzde 7,5 artmış ve 176,9 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde yaşanan dengeleme süreciyle yurt içi talebin zayıflaması ile birlikte enerji fiyatlarındaki yükselmeye rağmen GTS tanımlı ithalat yüzde 3,2 oranında azalarak 231,2 milyar ABD dolarına gerilemiştir. Dış ticaret açığının azalmasıyla cari işlemler açığı gerilemiş ve 27 milyar ABD doları olmuştur. Bunun sonucunda 2018 yılında cari işlemler açığının GSYH'ya oranı yüzde 3,4 seviyesine inmiştir.

TABLO I: 16- Türkiye'nin Dış Ticareti ve Dış Ticareti Etkileyen Faktörler

(Yüzde Değişim)

	2017	2018	2019 (1)	2020 (2)
İhracat (fob, Milyar ABD Doları, GTS)	164,6	176,9	181,4	190,0
İthalat (cif, Milyar ABD Doları, GTS)	238,8	231,2	207,8	231,5
İhracat (GTS)	10,0	7,5	2,6	4,7
İthalat (GTS)	18,1	-3,2	-10,1	11,4
İhracat Fiyatları	1,5	2,7	-3,0	1,3
İthalat Fiyatları	7,5	5,4	-3,0	0,7
Reel İhracat	8,5	4,2	5,7	4,2
Reel İthalat	9,5	-9,5	-6,4	11,0
Mamul Fiyatları	-0,3	1,9	1,4	-0,2
Yakıt Dışı Başlıca Emtia Fiyatları	6,4	1,6	0,9	1,7
Ham Petrol Brent Varil Fiyatı (ABD Doları)	54,3	71,5	63,5	60,0
GSYH Büyüme Hızı	7,5	2,8	0,5	5,0
Sanayi Büyümesi	9,2	1,3	-0,1	6,0
Yurt İçi Nihai Talep Büyümesi	6,6	0,7	-2,2	5,8
Dünya Büyüme Hızı	3,8	3,6	3,0	3,4
Dünya Mal ve Hizmet Ticareti	5,7	3,6	1,1	3,2
Avro Bölgesi Büyüme Hızı	2,5	1,9	1,2	1,4

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, TÜİK, IMF Dünya Ekonomik Görünümü, Ekim 2019.
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

Dış Ticaret Dengesi

Ödemeler dengesinde gösterildiği şekliyle dış ticaret açığı 2018 yılında 41,9 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Dış ticaret açığı, 2019 yılının Ocak-Ağustos döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 69,6 azalarak 12,2 milyar ABD doları seviyesine düşmüştür. 2019 yılında, ödemeler dengesinde gösterildiği şekliyle dış ticaret açığının ihracatta artış eğiliminin devam etmesine ve dengeleme süreci kapsamında iç talebin düşmesi sonucunda ithalattaki düşüşe bağlı olarak 15,7 milyar ABD doları seviyesine gerilemesi beklenmektedir.

İhracat

2018 yılında 176,9 milyar ABD doları olarak gerçekleşen GTS tanımlı ihracat, 2019 yılının Ocak-Ağustos döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 2,9 artmış ve 117,3 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. Bu dönemde TL'deki değer kaybının devam etmesi sonucunda oluşan rekabet avantajının yanı sıra ihracat ve üretime yönelik teşvikler ihracattaki artışı desteklemiştir.

TABLO I: 17- Ülke ve Fasıllara Göre İhracat (1)

(Milyar ABD Doları)

	Yıllık		Ocak-Ağustos	
	2017	**2018**	**2018**	**2019**
TOPLAM İHRACAT	**157,0**	**167,9**	**108,6**	**111,4**
Avrupa Birliği Ülkeleri (AB-28)	**73,9**	**84,0**	**54,7**	**54,8**
Diğer	**83,1**	**83,9**	**54,0**	**56,6**
Seçilmiş Ülke Grupları				
Karadeniz Ekonomik İşbirliği	15,6	17,8	11,4	12,0
Ekonomik İşbirliği Teşkilatı	8,1	7,1	4,8	5,0
Bağımsız Devletler Topluluğu	9,1	9,7	6,2	7,0
Türk Cumhuriyetleri	4,2	4,0	2,6	3,0
İslam İşbirliği Teşkilatı	45,1	41,2	26,4	28,7
En Yüksek İhracat Yapılan Ülkeler (2)				
Almanya	15,1	16,1	10,6	10,2
İngiltere	9,6	11,1	7,1	7,1
İtalya	8,5	9,6	6,3	6,0
Irak	9,1	8,3	5,2	5,5
ABD	8,7	8,3	5,3	5,2
En Yüksek İhracat Yapılan Fasıllar (2)				
87. Kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları	23,9	26,8	17,4	17,0
84. Makineler, mekanik cihazlar, kazanlar ve aksam, parçalar	13,8	15,8	10,2	10,7
72. Demir ve çelik	8,2	11,6	7,0	7,0
61. Örme giyim eşyası ve aksesuarı	8,8	9,0	6,0	6,0
85. Elektrikli makine ve cihazlar	8,1	8,7	5,5	5,5

Kaynak: TÜİK

(1) Tabloda yer alan ülke ve fasıllara göre ihracat değerleri için sadece Özel Ticaret Sistemi (ÖTS) verileri bulunduğundan bu veriler kullanılmıştır.

(2) Sıralama 2018 yılı verilerine göre yapılmıştır.

Başlıca ticaret ortağımız olan AB'nin toplam ihracattaki payı 2019 yılının Ocak-Ağustos döneminde, geçen yılın aynı dönemine göre 1,1 puan azalarak yüzde 49,2 olarak gerçekleşmiştir. Bu gelişmede Almanya ve İtalya'nın paylarındaki sırasıyla 0,7 ve 0,4 puanlık

gerilemeler etkili olmuştur. Bu dönemde Yakın ve Orta Doğu ülkelerine yapılan ihracatın payı ise 0,8 puan artarak yüzde 18,3'e, Kuzey ve Diğer Afrika ülkelerine yapılan ihracatın payı ise 0,8 puan artarak yüzde 9,2'ye yükselmiştir.

2019 yılının ilk sekiz aylık döneminde ihracatta en yüksek paya sahip fasıl olan motorlu kara taşıtları ve bunların aksam ve parçaları ihracatı, geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 2,4 azalırken, aynı dönemde kazanlar, makineler ve bunların aksam parçaları sektöründeki ihracat ise yüzde 4,4 artmıştır.

2019 yılının ilk sekiz aylık döneminde imalat sanayii ile balıkçılık alt sektörlerinde ihracat artışı kaydedilirken, diğer alt sektörlerde ihracat gerilemiştir. Bu dönemde, imalat sanayiindeki yüzde 3,2'lik ihracat artışında kok kömürü, rafine edilmiş petrol ürünleri, kimyasal madde ve ürünler, metalik olmayan diğer mineral ürünler, başka yerde sınıflandırılmamış makine ve teçhizat, mobilya ve başka yerde sınıflandırılmamış diğer ürünler ile diğer ulaşım araçları sektörlerinde kaydedilen ihracat artışları önemli rol oynamıştır.

2019 yılında GTS tanımlı ihracatın (fob) yüzde 2,9 artarak 181,4 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Söz konusu yılda, ihracat fiyatlarında yüzde 3 düşüş beklenirken reel ihracat artışının yüzde 5,7 olacağı tahmin edilmektedir.

TABLO I: 18- İhracatın Sektörel Dağılımı (1)

	Milyar ABD Doları				Yüzde Pay				Yüzde Değişim	
	Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık	Ocak-Ağustos
	2017	2018	2018	2019	2017	2018	2018	2019	18/17	19/18
TOPLAM İHRACAT	**157,0**	**167,9**	**108,6**	**111,4**	**100**	**100**	**100**	**100**	**7,0**	**2,6**
Tarım ve Ormancılık	5,3	5,6	3,3	3,0	3,4	3,3	3,0	2,7	5,1	-9,6
Balıkçılık	0,5	0,5	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	7,7	5,9
Mad. ve Taş Ocak.	3,5	3,4	2,2	2,1	2,2	2,0	2,0	1,9	-3,1	-3,7
İmalat Sanayii	147,1	157,7	102,3	105,4	93,7	93,9	94,2	94,7	7,2	3,2
Diğer	0,6	0,7	0,5	0,6	0,4	0,5	0,5	0,4	27,4	-10,6

Kaynak: TÜİK

(1) Tabloda yer alan ihracatın sektörel dağılım değerleri için sadece Özel Ticaret Sistemi (ÖTS) verileri bulunduğundan bu veriler kullanılmıştır. ISIC Rev.3'e göredir.

İthalat

2018 yılında GTS tanımlı ithalat, yılın ikinci yarısı itibarıyla yaşanan dengelenme süreci kapsamında yurt içi talebin zayıflamasıyla birlikte enerji fiyatlarındaki yükselmeye rağmen 231,2 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. 2019 yılının Ocak-Ağustos döneminde ise iç talepteki zayıf görünümün devamına bağlı olarak ithalat 137 milyar ABD doları seviyesine gerilemiştir. Bu dönemde, neredeyse tüm alt ekonomik gruplarda ithalat gerilerken, tüketim malları ithalatındaki gerileme yüzde 31,3 oranı ile ciddi boyutlara ulaşmıştır.

GTS tanımlı ithalatın (cif) 2019 yılında yüzde 10,1 azalarak 207,8 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2019 yılında ithalat fiyatlarının yüzde 3, reel ithalatın ise yüzde 6,4 azalması beklenmektedir.

TABLO I: 19- İthalatın Ekonomik Gruplara Göre Dağılımı (1)

	Milyar ABD Doları				Yüzde Pay				Yüzde Değişim	
	Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık		Ocak-Ağustos		Yıllık	Ocak-Ağustos
	2017	2018	2018	2019	2017	2018	2018	2019	18/17	19/18
TOPLAM İTHALAT	**233,8**	**223**	**157,8**	**132**	**100**	**100**	**100**	**100**	**-4,6**	**-16,4**
Sermaye Malları	33,1	29,3	20,5	16,4	14,2	13,1	13,0	12,5	-11,5	-19,7
Ara Malları	171,5	170,0	120,0	103,5	73,3	76,2	76,0	78,5	-0,8	-13,7
Tüketim Malları	28,5	22,9	16,9	11,6	12,2	10,3	10,7	8,8	-19,7	-31,3
Diğer	0,7	0,8	0,5	0,4	0,3	0,4	0,3	0,3	11,3	-27,0

Kaynak: TÜİK

(1) Tabloda yer alan ithalatın ekonomik gruplara göre dağılım değerleri için sadece Özel Ticaret Sistemi (ÖTS) verileri bulunduğundan bu veriler kullanılmıştır. BEC'e göredir.

Hizmetler Dengesi, Birincil ve İkincil Gelir Dengesi

2018 yılında 25,2 milyar ABD doları olarak gerçekleşen seyahat gelirleri, 2019 yılının Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 15,7 artarak 19 milyar ABD doları olmuştur. Seyahat gelirlerinin, 2019 yılında artan turist sayısı ve döviz kuru avantajına bağlı olarak 29 milyar ABD dolarına ulaşacağı tahmin edilmektedir.

Türkiye, 2018 yılında 48,6 milyar ABD doları hizmet geliri elde etmiş ve 25,8 milyar ABD doları hizmetler dengesi fazlası vermiştir. 2019 yılının Ocak-Ağustos döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 10,9 artış göstererek 35,4 milyar ABD doları hizmet ihracatı gerçekleşirken yüzde 25,6 artışla 20,6 milyar ABD doları hizmetler dengesi fazlasına ulaşılmıştır. Diğer taraftan, yıllıklandırılmış olarak bakıldığında Ağustos 2019 itibarıyla ülkemiz 52,1 milyar ABD doları hizmet geliri elde etmiş bulunmaktadır. Hizmetler gelirlerindeki artışta turizm sektöründeki canlanmanın sürmesi ve sektöre verilen desteklerin yansıması etkili olmuştur. 2019 yılında hizmetler dengesi fazlasının 28,5 milyar ABD doları olması beklenmektedir.

2018 yılında, birincil gelir dengesindeki açık yatırım giderlerindeki artışın etkisiyle bir önceki yıla göre yüzde 6,8 artarak 11,8 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. 2019 yılının Ocak-Ağustos dönemi birincil gelir dengesi açığı ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 3,8 artmış ve 7,8 milyar ABD doları seviyesine yükselmiştir. Birincil gelir dengesi açığının 2019 yılında 12,8 milyar ABD doları olarak gerçekleşmesi beklenirken, ikincil gelir dengesinin 1 milyar ABD doları seviyesinde fazla vermesi tahmin edilmektedir.

Dış ticaret, hizmetler, birincil ve ikincil gelir dengelerindeki gelişmeler ve tahminlere göre, 2019 yılında cari işlemler dengesinin 1 milyar ABD doları fazla vermesi beklenmektedir.

b) Hedefler

OVP'de cari işlemler dengesinde kalıcı iyileşme sağlanması, dış finansman ihtiyacının azaltılması, dengeli ve sürdürülebilir büyüme eğiliminin korunması öngörülürken, yüksek katma değerli ürün ihracatının artırılması, yerlileştirme yoluyla ithalata olan bağımlılığın azaltılması ve seyahat gelirlerinin önemli derecede artırılması hedeflenmiştir. 2020 yılında, ekonomideki toparlanmanın sonucu olarak talep kompozisyonundaki değişimle birlikte cari

işlemler dengesinin dış finansman ihtiyacını makul düzeylerde tutacak bir açık vermesi beklenmektedir. Bu dönemde enflasyondaki düşüşle birlikte ülke risk primlerindeki gerileme, kaliteli sermaye girişleri için elverişli bir ortam oluşturarak dış finansmanın temel belirleyicisi olacaktır.

2020 yılında GTS tanımlı ihracatın (fob) yüzde 4,7 artarak 190 milyar ABD dolarına, GTS tanımlı ithalatın (cif) ise yüzde 11,4 azalarak 231,5 milyar ABD dolarına ulaşması ve böylece GTS tanımlı dış ticaret açığının 41,5 milyar ABD dolarına gerilemesi öngörülmektedir.

TABLO I: 20- Cari İşlemler Dengesi

(Milyar ABD Doları)

	2017	2018	2019 (1)	2020 (2)
CARİ İŞLEMLER HESABI	**-47,3**	**-27,0**	**1,0**	**-9,6**
DIŞ TİCARET DENGESİ	**-59,0**	**41,9**	**-15,7**	**-28,9**
İhracat	159,5	172,0	179	184,4
İhracat (FOB)	157	167,9	172,5	182,0
Bavul Ticareti ve Uyarlama	2,5	4,1	6,5	2,4
İthalat	208,5	205,2	188,6	207,6
İthalat (CIF)	233,8	223,0	201,0	224,5
Navlun ve Sigorta ve Uyarlama	-25,3	-17,8	-12,4	-16,8
HİZMETLER DENGESİ	**19,9**	**25,8**	**28,5**	**31,4**
Gelir	43,7	48,6	54,1	59,4
Gider	23,7	22,8	25,7	27,9
Seyahat	17,7	20,6	24,0	28,8
Gelir	22,5	25,2	29,0	34,3
Gider	4,8	4,6	5,0	5,5
BİRİNCİL GELİR DENGESİ	**-11,0**	**-11,8**	**-12,8**	**-13,4**
Gelir	4,9	6,1	6,4	7,3
Gider	16,0	17,9	19,2	20,6
Yatırım Geliri Dengesi	-10,3	-10,7	-11,7	-12,2
Doğrudan Yatırımlar	-3,0	-2,2	-2,4	-2,6
Portföy Yatırımları	-3,4	-3,5	-3,9	-4,0
Diğer Yatırımlar	-4,0	-5,0	-5,4	-5,5
Faiz Geliri	2,4	2,7	2,8	2,9
Faiz Gideri	6,3	7,7	8,2	8,5
Uzun Vade	5,0	5,7	6,1	6,3
İKİNCİL GELİR DENGESİ	**2,7**	**0,9**	**1,0**	**1,2**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, TCMB

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

İhracat ve ithalat fiyatlarının 2019 yılında sırasıyla yüzde 1,3 ve 0,7 artması beklenmektedir. 2019 yılında reel ihracatın ve ithalatın ise sırasıyla yüzde 4,2 ve 11 artacağı tahmin edilmektedir.

2020 yılında seyahat gelirlerinin 34,3 milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmesi, hizmetler dengesinin ise 31,4 milyar ABD doları fazla vermesi tahmin edilmektedir. Birincil gelir dengesinde 13,4 milyar ABD doları açık öngörülürken, ikincil gelir dengesinde 1,2 milyar ABD doları fazla beklenmektedir.

Söz konusu varsayımlar altında cari işlemler açığının 2020 yılında 9,6 milyar ABD doları seviyesine yükselmesi, böylece cari işlemler açığının GSYH'ya oranının ise yüzde 1,2 seviyesinde gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2.3.2. Sermaye ve Finans Hesapları

a) Mevcut Durum

2018 yılında doğrudan yabancı yatırımlar ve net hata noksan hareketlerine bağlı olarak Türkiye'ye net sermaye girişi olmuştur. Gayrimenkul yatırımlarındaki doğrudan yabancı yatırım girişleri 5,9 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte portföy yatırımları ve diğer yatırımlar kaynaklı sermaye çıkışı yaşanmıştır. Devlet İç Borçlanma Senetlerinde (DİBS) 0,9 milyar ABD doları tutarında net çıkış olurken, Hazine tarafından yurt dışına ihraç edilen tahviller yoluyla 3,9 milyar ABD doları tutarında net borçlanma gerçekleştirilmiştir. 2019 yılının Ocak-Ağustos döneminde ise küresel ve bölgesel ölçekli ekonomik ve siyasi belirsizliklerin sürmesi ve bu belirsizliklerin ülkemize yansıması nedeniyle portföy yatırımlarındaki net giriş 338 milyon ABD doları seviyesinde kalmıştır. Aynı dönemler itibarıyla, DİBS'ten 2,2 milyar ABD doları sermaye çıkışı ve Borsa İstanbul'dan (BİST) 434 milyon ABD doları tutarında sermaye girişi gerçekleşmiştir. Hazinenin yurt dışı tahvil ihracında 5,8 milyar ABD doları ve bankaların yurt dışı tahvil ihraçlarında ise 557 milyon ABD doları tutarında sermaye girişi gerçekleşmiştir.

Diğer yatırımlar kaleminde, 2018 yılında, yurtdışından sağlanan kredi kullanımlarındaki keskin düşüşün etkisiyle, 8,7 milyar ABD doları tutarında net sermaye çıkışı gerçekleşirken 2019 yılının ilk sekiz aylık döneminde diğer yatırımlardan 4,3 milyar ABD doları seviyesinde çıkış kaydedilmiştir.

TABLO I: 21- Sermaye ve Finans Hesabı

(Milyar ABD Doları)

			Ocak-Ağustos	
	2017	**2018**	**2018**	**2019**
Cari İşlemler Dengesi	**-47,3**	**-27,0**	**-31,1**	**1,0**
Türlerine Göre Sermaye Hareketleri (rezerv hariç) (1)	**-38,5**	**2,4**	**0,4**	**-0,6**
Doğrudan Yatırımlar (net)	-8,8	-9,4	-4,8	-4,6
Portföy Yatırımları (net)	-24,5	3,1	2,7	-0,3
Yabancıların Hisse Senedi Alımları	3,2	-1,1	-1,3	0,4
Yabancıların DİBS Alımları	7,3	-0,9	-0,6	-2,2
Diğer Yatırımlar (net)	-5,2	8,7	2,5	4,3
Kullanıcıya Göre Sermaye Hareketleri (1) (2)	**-38,5**	**2,4**	**0,4**	**-0,6**
Kamu Kesimi	-12,6	-6,5	-0,5	-3,1
Özel Kesim	-17,1	18,2	5,6	7,0
Bankalar	-5,4	24,8	9,4	9,6
Banka dışı	11,7	-6,6	-3,8	-2,5
Doğrudan Yatırımlar (net)	**-8,8**	**-9,4**	**-4,8**	**-4,6**
Rezerv Varlıklar	**-8,8**	**-9,4**	**-13,4**	**4,2**
Net Hata Noksan	**0,6**	**19,1**	**18,1**	**2,6**

Kaynak: TCMB

(1) Eksi işareti girişi göstermektedir.

(2) Doğrudan yatırımlar girişinde kamu özel ayrımı net olarak yapılamadığından ve borç oluşturan bir kalem olarak kabul edilmediğinden kullanıcıya göre sermaye hareketleri kısmında hesaplamaya dâhil edilmeyip ayrı olarak verilmiştir. Ayrıca sermaye hesabı altında yer alan göçmen transferleri ve üretilmeyen ve finansal olmayan varlıklar kalemleri de hesaplamaya dâhil edilmemiştir.

2.4. ENFLASYON VE PARA-KUR POLİTİKASI

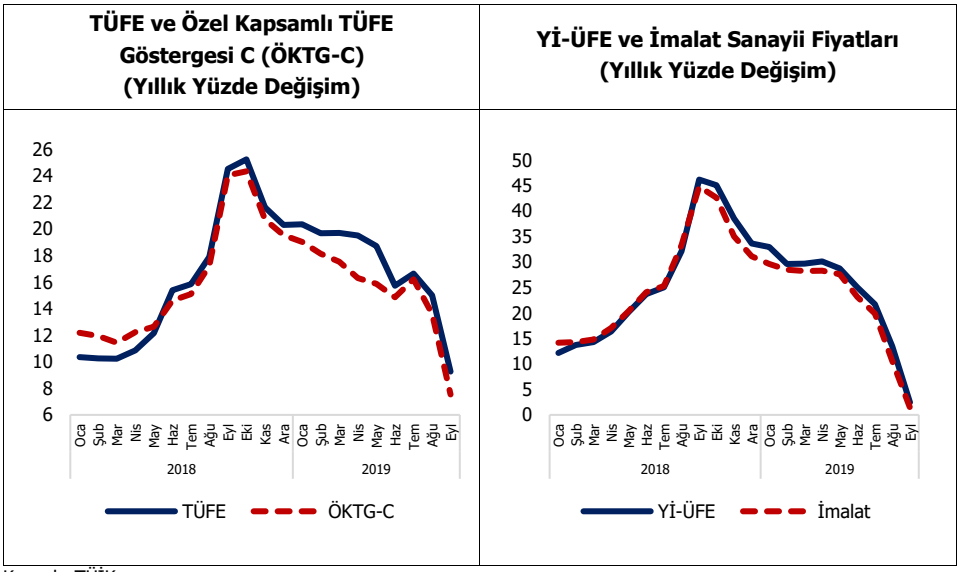
2.4.1. Enflasyon

a) Mevcut Durum

2018 yılı sonunda bir önceki yıla göre 8,4 puan artarak yüzde 20,3 olarak gerçekleşen TÜFE yıllık artış hızında; döviz kurundaki geçişkenlik, gıda fiyatlarındaki gelişmeler, enflasyon beklentileri ve fiyatlama davranışlarında görülen bozulma etkili olmuştur. Özellikle, döviz kuru gelişmelerinin yarattığı maliyet yönlü baskı TÜFE yıllık artış hızındaki ivmenin ana belirleyicisidir. 2019 yılında ise ılımlı talep koşulları, olumlu baz etkisi, enflasyon beklentilerinde iyileşme ve maliyet baskılarının ortadan kalkmasıyla TÜFE yıllık artış hızı ivme kaybederek Eylül 2019'da yüzde 9,3 seviyesine gerilemiştir.

Döviz kurunun oluşturduğu maliyet baskısının yurt içi üretici enflasyonu üzerinde belirginleşmesine bağlı olarak Yİ-ÜFE 2018 yılında yüzde 33,6 artmıştır. TL'nin görece istikrar kazanması sonrasında ortadan kalkan maliyet baskısı ve ılımlı yurt içi talep koşullarının etkisiyle belirgin şekilde ivme kaybeden yurt içi üretici enflasyonu Eylül 2019 itibarıyla yüzde 2,4 seviyesine gerilemiştir.

GRAFİK I: 3- Fiyat Gelişmeleri

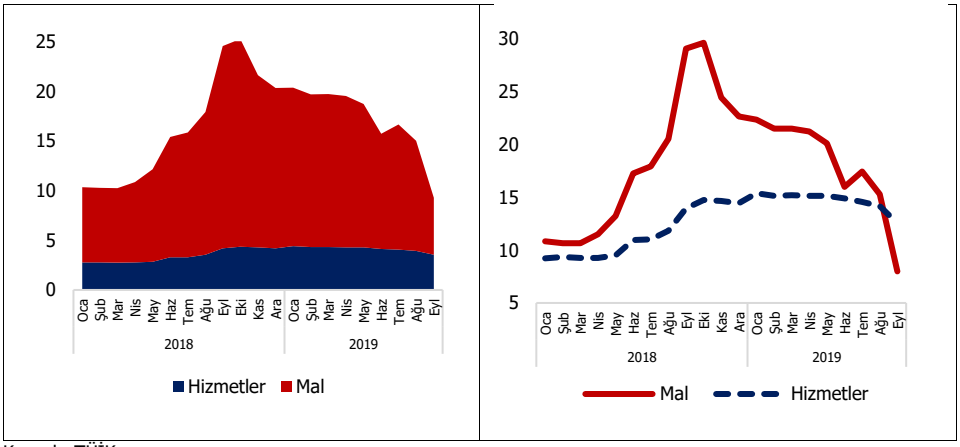

Kaynak: TÜİK

2019 yılının ilk çeyreğinde TÜFE yıllık artış hızı gıda fiyatlarındaki olumsuz görünüme rağmen temel mal ve enerji fiyatlarındaki düşüşlerle birlikte gerileyerek Mart ayı itibarıyla yüzde 19,7 olarak gerçekleşmiştir. Yılın ikinci çeyreğinde ise TÜFE yıllık artış hızı, ılımlı talep koşullarıyla mal grubu fiyatlarının genelinde gözlenen düşüşle 4 puan gerileyerek yüzde 15,7 seviyesinde gerçekleşmiştir. Maliyet baskılarının ortadan kalkması ve baz etkisinin yanı sıra destekleyici talep koşullarına bağlı olarak dezenflasyonist süreç belirginleşmiş ve TÜFE

yıllık artış hızı Eylül ayı itibarıyla yıllık yüzde 9,3 olarak gerçekleşmiştir. Mal grubu fiyatlarındaki olumlu görünüme rağmen, hizmet fiyatlarındaki görece katılık TÜFE yıllık artış hızındaki gerilemeyi sınırlamıştır.

GRAFİK I: 4- Mal ve Hizmet Fiyatları (TÜFE'ye Katkı ve Yıllık Yüzde Değişim)

Kaynak: TÜİK

Temel mal grubu fiyatlarının 2019 yılındaki seyrinde döviz kuru gelişmeleri belirleyici olmuştur. 2019 yılında TL'nin görece istikrar kazanması sonucunda grup fiyat artış hızı düzenli bir şekilde gerilemiştir. Hizmet grubu fiyatlarında ise enflasyon beklentilerindeki yüksek seyir ve fiyatlama davranışındaki bozulma sonucu bir katılık gözlenmiştir. TÜFE yıllık artış hızının 2018 yılı sonuna göre 11 puan azaldığı bu dönemde hizmet fiyatlarının enflasyona katkısındaki azalma sadece 0,6 puan düzeyinde kalmıştır. Temel mal ve hizmet gruplarındaki gelişmelere paralel olarak özel kapsamlı TÜFE göstergelerinden ÖKTG-B ve ÖKTG-C endeksleri yıllık artış hızı Eylül 2019 itibarıyla sırasıyla yüzde 8,9 ve yüzde 7,5 olarak gerçekleşmiştir.

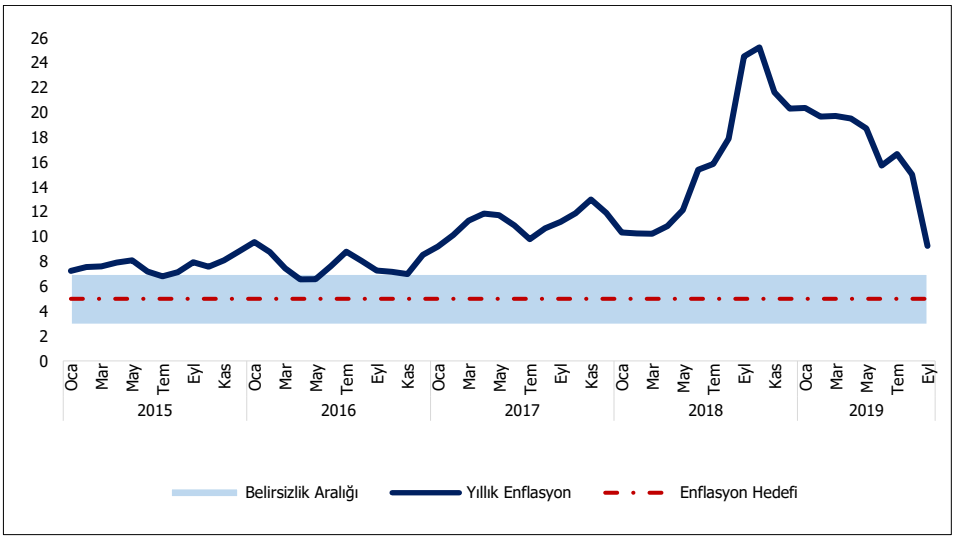
TÜFE yıllık artış hızının; talep koşullarında beklenen iyileşme, yönetilen fiyat ayarlamalarının etkileri ve olumsuz baz etkisi neticesinde 2019 yılının son çeyreğinde bir miktar ivme kazanarak yıl sonunda yüzde 12 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2.4.2. Para ve Kur Politikası

a) Mevcut Durum

TCMB fiyat istikrarını sağlamak ve sürdürmek temel amacı doğrultusunda enflasyon hedeflemesi rejimi çerçevesinde para politikası uygulamalarını sürdürmektedir.

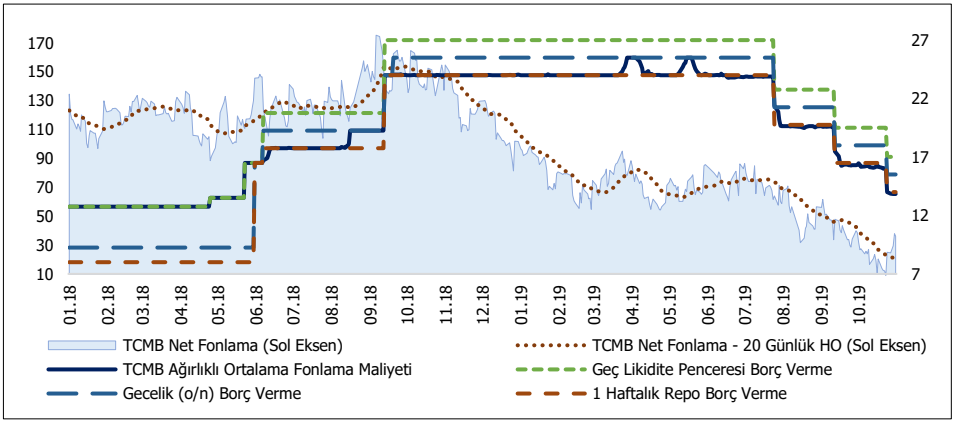
GRAFİK I: 5- Yıllık Enflasyon Oranı ve Enflasyon Hedefi

Kaynak: TCMB, TÜİK

2018 yılının ikinci yarısında yaşanan kur atakları sonrasında maliyet baskısı kaynaklı TÜFE yıllık artış hızında ivmelenme gözlenmiştir. Bu doğrultuda, 2018 yılı Eylül ayında TCMB faiz oranlarını artırarak parasal sıkılaştırmaya gitmiştir.

GRAFİK I: 6- TCMB Net Fonlaması (Milyar TL) ve Faiz Oranları (Yüzde)

Kaynak: TCMB

2019 yılının ikinci yarısında TÜFE yıllık artış hızındaki görece olumlu seyre paralel olarak enflasyonist beklentilerdeki iyileşme neticesinde TCMB, parasal sıkılaştırmasını sınırlamaya başlamıştır. Bu doğrultuda faiz oranları ihtiyatlı şekilde azaltılmaya başlanarak 25 Ekim 2019 tarihinde bir hafta vadeli repo borç verme faiz oranı yüzde 14 seviyesine indirilmiştir.

İhracat reeskont kredileri yoluyla; TCMB döviz rezervlerine 2018 yılında 14,9 milyar ABD doları, 2019 yılının ilk dokuz ayında ise 16,5 milyar ABD doları katkı sağlanmıştır.

TABLO I: 22- TCMB Net Döviz Alımları

(Milyon ABD Doları)

Yıl	İhracat Reeskont Kredileri	Döviz Alım İhaleleri	Döviz Satım İhaleleri	Döviz Alım Müdahaleleri	Döviz Satım Müdahaleleri	Enerji İthalatçısı KİT'lere Döviz Satışı	Toplam Net Döviz Alımları
2002	25	795	-	16	12	-	824
2003	34	5 652	-	4 229	-	-	9 915
2004	27	4 104	-	1 283	9	-	5 405
2005	25	7 442	-	14 565	-	-	22 032
2006	4	4 296	1 000	5 441	2 105	-	6 636
2007	2	9 906	-	-	-	-	9 908
2008	5	7 584	100	-	-	-	7 489
2009	1 040	4 314	900	-	-	-	4 454
2010	1 104	14 865	-	-	-	-	15 969
2011	1 920	6 450	11 210	-	2 390	-	-5 230
2012	8 295	-	1 450	-	1 006	-	-5 839
2013	12 664	-	17 610	-	-	-	-4 949
2014	12 999	-	10 439	-	3 151	1 321	-1 912
2015	15 182	-	12 346	-	-	10 505	-7 669
2016	15 022	-	3 400	-	-	5 084	6 538
2017	12 491	-	-	-	-	7 851	4 640
2018	14 902	-	-	-	-	7 699	7 203
2019(1)	16 548	-	-	-	-	5 248	11 300

Kaynak: TCMB İstatistikleri, Piyasa Verileri, Aylık Döviz Alım Satım Tutarları
(1) 2019 yılı verileri ilk dokuz ay itibarıyladır.

TCMB'nin altın hariç brüt döviz rezervi 2018 yılı sonunda bir önceki yıl sonuna göre 12,1 milyar ABD doları azalışla 72 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Rezervlerdeki söz konusu azalış, zorunlu karşılık politikasındaki değişiklikle bağlantılı olarak bankacılık sektörünün TCMB nezdinde tuttuğu yabancı para zorunlu karşılıklarındaki azalıştan kaynaklanmıştır. Diğer taraftan toplam net döviz alışları rezervdeki azalışı sınırlamıştır. Eylül 2019 itibarıyla TCMB'nin altın hariç brüt döviz rezervi 75,6 milyar ABD doları seviyesindedir.

2019 yılı üçüncü çeyrek sonu itibarıyla para tabanı 2018 yıl sonuna göre yüzde 4,7 artmıştır. Bununla birlikte emisyon toplamı 18,3 milyar TL artış göstermiştir. Aynı dönemde TCMB dış varlıkları 7,5 milyar ABD doları, toplam yükümlülükleri ise 3,8 milyar ABD doları artmıştır. Bu doğrultuda, TCMB'nin net dış varlık pozisyonunda 3,7 milyar ABD doları artış gerçekleşmiştir.

M1, M2 ve M3 para arzları, Ağustos 2019 itibarıyla 2018 yılı sonuna göre sırasıyla yüzde 26,1, yüzde 16,3 ve yüzde 17,7 oranlarında artmıştır. M1 para arzındaki artışta, TL cinsinden vadesiz mevduatlardaki artış etkili olmuştur. M2 para arzında kaydedilen artışta ise M1 para arzındaki ve döviz cinsi vadeli mevduatlardaki değerlenme belirleyici olmuştur.

TABLO I: 23- Parasal Büyüklükler ve TCMB Bilançosu Seçilmiş Kalemleri

	2018	2019		
	4.Ç	1.Ç	2.Ç	3.Ç(1)
		Milyon TL		
Para Arzları				
M1	509 725	575 821	610 447	642 553
M2	1 939 048	2 090 327	2 159 659	2 254 518
M3	1 994 742	2 172 627	2 256 990	2 347 316
		Milyon TL		
Para Tabanı	184 748	171 451	194 819	193 353
Emisyon	134 470	132 517	141 322	152 746
Net Dış Varlıklar	168 909	151 605	180 355	213 118
Net Uluslararası Rezervler	159 352	164 688	167 205	202 455
Net İç Varlıklar	15 839	19 846	14 464	-19 765
Hazine Borçları	13 347	2 127	15 477	15 299
Değerleme Hesabı	-45 111	-54 975	-65 450	-58 192
		Milyon ABD Doları		
Dış Varlıklar	96 345	98 448	98 780	103 795
Toplam Yükümlülükler	65 998	77 457	70 854	69 837
Yurt Dışı	4 132	8 523	4 033	4 019
Yurt İçi	61 866	68 933	66 821	65 818
Net Dış Varlık Pozisyonu	30 347	20 991	27 926	33 958

Kaynak: TCMB
Not: Alt kalemlerin tamamı gösterilmediği için toplamlar tutmayabilir. Veriler ayın son Cuma günü itibarıyladır.
Bilanço büyüklüklerine ait rakamlar Stand By Bilançosundan alınmıştır.
(1) Para arzları 3. çeyrek verileri Ağustos 2019 itibarıyla verilmiştir.

b) Hedefler

Para politikasının finansal istikrarı da gözetecek şekilde enflasyon hedeflemesi çerçevesinde yürütülmesi, maliye politikasıyla eşgüdümün güçlendirilmesi ve alınacak tedbirlerle tüketici enflasyonunun 2020 yılı sonunda yüzde 8,5'e indirilmesi hedeflenmektedir.

2.5. MALİ PİYASALAR

a) Mevcut Durum

Finans sektörünün toplam aktif büyüklüğü, Haziran 2019'da 4,9 trilyon TL olarak gerçekleşmiş olup aktiflerin GSYH'ya oranı da yüzde 122,9 olmuştur. 2019 yılının ilk altı aylık döneminde mevduat bankalarının ve banka dışı kredi kuruluşlarının payında kayda değer bir düşüş görülürken katılım bankaları ve portföy yönetim şirketlerinin paylarında önemli oranda artış görülmektedir.

TABLO I: 24- Finansal Sektör Kuruluşlarına Dair Bazı Göstergeler

	Aktif Büyüklük (1) Milyar TL			Aktif Büyüklük (1) Milyar ABD Doları			Sektör Payı Yüzde			GSYH'ya Oran Yüzde			Kuruluş Sayısı (2) Adet		
	2017	2018	2019-6	2017	2018	2019-6	2017	2018	2019-6	2017	2018	2019-6	2017	2018	2019-6
Bankalar	**2 731,0**	**3 867,1**	**4 234,0**	**716,7**	**735,1**	**734,2**	**83,9**	**86,5**	**86,4**	**87,8**	**103,8**	**106,1**	**52**	**52**	**53**
Mevduat Bankaları	2 455,4	3 403,0	3 706,4	644,4	646,8	642,8	75,4	76,1	75,6	78,9	91,4	92,9	34	34	34
Kalkınma ve Yatırım Bankaları	142,8	257,3	287,9	37,5	48,9	49,9	4,4	5,8	5,9	4,6	6,9	7,2	13	13	13
Katılım Bankaları	132,9	206,8	239,6	34,9	39,3	41,5	4,1	4,6	4,9	4,3	5,6	6,0	5	5	6
Banka Dışı Kredi Kuruluşları	**114,4**	**142,8**	**129,0**	**30,0**	**27,1**	**22,4**	**3,5**	**3,2**	**2,6**	**3,7**	**3,8**	**3,2**	**102**	**96**	**94**
Finansal Kiralama Şirketleri	48,5	68,5	63,1	12,7	13,0	10,9	1,5	1,5	1,3	1,6	1,8	1,6	26	24	23
Faktoring Şirketleri	33,1	34,6	32,9	8,7	6,6	5,7	1,0	0,8	0,7	1,1	0,9	0,8	62	58	57
Finansman Şirketleri	32,8	39,7	32,9	8,6	7,5	5,7	1,0	0,9	0,7	1,1	1,1	0,8	14	14	14
Sigorta ve Emeklilik Şirketleri	**152,3**	**178,4**	**201,8**	**40,0**	**33,9**	**38,3**	**4,7**	**4,0**	**4,1**	**4,9**	**4,8**	**5,1**	**62**	**62**	**62**
Hayat Dışı	50,6	60,8	68,0	13,3	11,6	12,1	1,6	1,4	1,4	1,6	1,6	1,7	38	38	38
Hayat/Emeklilik	98,2	113,7	129,3	25,8	21,6	21,7	3,0	2,5	2,6	3,2	3,1	3,2	22	22	22
Reasürans	3,6	3,9	4,4	0,9	0,7	0,8	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	2	2	2
Yatırım Ortaklıkları	**72,5**	**84,6**	**85,5**	**19,0**	**16,1**	**14,8**	**2,2**	**1,9**	**1,7**	**2,3**	**2,3**	**2,1**	**48**	**49**	**49**
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları	67,2	79,4	80,3	17,6	15,1	13,9	2,1	1,8	1,6	2,2	2,1	2,0	31	33	33
Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları	0,5	0,5	0,5	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	9	9	9
Girişim Sermayesi Yatırım Ort.	4,9	4,7	4,6	1,3	0,9	0,8	0,2	0,1	0,1	0,2	0,1	0,1	8	7	7
Portföy Yönetim Şirketleri (3)	**158,3**	**173,1**	**221,0**	**41,5**	**32,9**	**38,3**	**4,9**	**3,9**	**4,5**	**5,1**	**4,6**	**5,5**	**49**	**54**	**52**
Aracı Kurumlar	**23,1**	**21,9**	**24,8**	**6,1**	**5,7**	**6,5**	**0,7**	**0,5**	**0,5**	**0,7**	**0,6**	**0,6**	**81**	**78**	**75**
Varlık Yönetim Şirketleri	**3,7**	**4,2**	**4,7**	**1,0**	**1,1**	**1,2**	**0,1**	**0,1**	**0,1**	**0,1**	**0,1**	**0,1**	**13**	**18**	**19**
Yetkili Müesseseler	**1,7**	**2,3**	**-**	**0,4**	**0,4**	**-**	**0,1**	**0,1**	**-**	**0,1**	**0,1**	**-**	**748**	**742**	**738**
TOPLAM	**3 257,0**	**4 474,5**	**4 900,7**	**854,8**	**852,4**	**855,9**	**100**	**100**	**100**	**104,7**	**120,1**	**122,9**	**407**	**409**	**404**

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, SPK, BDDK

(1) Haziran 2019 toplamına yetkili müesseseler dâhil değildir.

(2) Toplam satırına yetkili müesseseler dâhil değildir.

(3) Portföy yönetim şirketlerinin portföy büyüklüğünü ifade etmektedir.

34

Finansal İstikrar Kapsamında Hanehalkı ve Finans Dışı Kesim Borçluluğu

Finansal istikrarın sürdürülebilirliğinde hanehalkı ve finans dışı kesim borçluluğunun halen düşük seyretmesi olumlu bir etkendir. Ayrıca, 2009 yılından bu yana hanehalkının yabancı para cinsinden borçlanamaması ve 2018 yılından bu yana uygulanan firmaların yabancı para cinsinden borçlanmasına ilişkin sınırlandırma bu bakımdan ilave bir katkı sağlamaktadır. 2019 yılında hem hanehalkında hem de finans dışı kesim borçluluğunda düşüş eğilimi görülmektedir.

TABLO I: 25- Hanehalkı Finansal Varlık ve Yükümlülükleri

(Milyar TL)

			Haziran	
	2017	**2018**	**2018**	**2019**
Mevduat	**930,3**	**1 153,8**	**1 038,4**	**1 293,8**
Tasarruf Mevduatı	563,2	643,3	603,9	632,6
Döviz Tevdiatı	344,9	472,1	403,7	611,9
Kıymetli Maden Deposu	22,3	38,3	30,9	49,3
Tahvil ve Bonolar	**18,6**	**20,8**	**25,0**	**38,3**
Kamu	1,3	4,0	2,5	5,4
Özel Sektör	17,2	16,8	22,6	32,9
Yatırım Fonları	**122,4**	**130,5**	**127,7**	**168,4**
Menkul Kıymet	42,7	38,0	43,5	62,0
Emeklilik (1)	79,6	92,5	84,2	106,5
Hisse Senedi	**65,0**	**61,1**	**63,6**	**63,0**
Diğer Menkul Kıymetler (2)	**1,1**	**3,9**	**1,6**	**4,5**
TOPLAM VARLIKLAR	**1 137,4**	**1 370,1**	**1 256,5**	**1 568,1**
Banka Kredileri	**505,9**	**522,0**	**531,5**	**532,4**
Konut Kredileri	192,3	189,1	200,8	181,6
Taşıt Kredileri	7,4	6,7	7,4	6,3
İhtiyaç Kredileri	208,7	215,3	222,1	227,3
Kredi Kartları	97,5	110,9	101,2	117,2
Finansman Şirketi Kredileri	**18,3**	**17,8**	**19,5**	**13,1**
Konut Kredileri	0,3	0,3	0,3	0,3
Taşıt Kredileri	12,5	11,2	12,5	7,8
İhtiyaç Kredileri	5,4	6,3	6,7	5,0
Finansal Kiralama Şirketi Kredileri (3)	**0,3**	**0,2**	**0,2**	**0,2**
TOPLAM YÜKÜMLÜLÜKLER	**524,5**	**540,1**	**551,3**	**545,7**
Varlıklar/GSYH (Yüzde)	**36,6**	**36,8**	**36,9**	**39,3**
Yükümlülükler/GSYH (Yüzde)	**16,9**	**14,5**	**16,2**	**13,7**
Varlıklar/Yükümlülükler (Yüzde)	**216,8**	**253,7**	**227,9**	**287,3**

Kaynak: BDDK, TÜİK, MKK, TBB Risk Merkezi, Emeklilik Gözetim Merkezi

(1) Katılımcıların fon tutarı ile devlet katkısı tutarı toplamını ifade etmektedir. Otomatik katılım sistemi verileri de dâhil edilmiştir.

(2) Varlığa dayalı menkul kıymetler, varlık teminatlı menkul kıymetler ve kira sertifikalarını içermektedir.

(3) Finansal kiralama şirketlerince kullandırılan konut kredilerini ihtiva etmektedir.

Haziran 2019 itibarıyla hanehalkı borcu, önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 1 azalarak 545,7 milyar TL'ye gerilemiştir. Bu gerilemede en önemli etken yüzde 33 azalan finansman şirketi kredileri olurken aynı dönemde finansal kiralama şirketi kredileri de yüzde 10,9 gerilemiştir. Söz konusu dönemde finansman şirketlerinin kullandırdığı taşıt kredilerinde yüzde 37,4 düşüş görülmüştür.

Hanehalkı yükümlülükleri arasında en büyük kalemi oluşturan banka kredi stoku Haziran 2019'da önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 0,2 artmıştır. Banka kredilerinde en büyük tutarı oluşturan ihtiyaç kredisi stoku bu dönemde yıllık yüzde 2,4 artarken konut ve taşıt satışlarındaki yavaşlamanın etkisiyle konut kredisi stoku yüzde 9,6, taşıt kredisi stoku yüzde 15 azalmıştır. Aynı dönemde kredi kartı stok tutarı yüzde 15,8 artmıştır.

Haziran 2019 itibarıyla hanehalkı varlıkları yıllık yüzde 24,8 artarak 1,6 trilyon TL'ye ulaşmıştır. Hanehalkı varlıklarının en büyük kısmını oluşturan mevduat söz konusu dönemde yüzde 24,6 artarken tahvil ve bonolar yüzde 53,1, yatırım fonları yüzde 31,9 artmıştır. Mevduattaki yükselişin temel kaynağı, yüzde 51,6 artan döviz tevdiat hesabıdır.

Hanehalkı yükümlülüklerindeki azalış ve varlıklarındaki artışla birlikte Haziran 2019 itibarıyla hanehalkı varlıklarının yükümlülüklere oranı bir önceki yıla göre 59,4 puan artarak yüzde 287,3'e yükselmiştir. Benzer şekilde, hanehalkı yükümlülüklerin GSYH'ya oranı yüzde 13,7'ye gerilerken varlıklarının GSYH'ya oranı yüzde 39,3'e yükselmiştir.

Temmuz 2019 itibarıyla finansal kesim dışındaki firmaların net döviz açığı, bir önceki yılın aynı dönemine göre varlıklarındaki yüzde 6,6 artış ve yükümlülüklerindeki yüzde 7,8 düşüş sonucunda 33,3 milyar ABD doları azalarak Kasım 2015'ten sonraki en düşük seviye olan 184 milyar ABD dolarına gerilemiştir. Varlıkların en büyük unsuru olan mevduattaki yıllık yüzde 8,1 artış varlıklardaki yükselişin temel kaynağı olmuştur. Söz konusu dönemde yükümlülüklerde bütün kalemlerde azalış görülürken nakdi krediler yüzde 8,6, ithalat borçları yüzde 3,1 gerilemiştir. 2018 yılında kullanımı kaldırılan dövize endeksli krediler ise Temmuz 2019'da bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 66,5 gerilemiştir. Aynı dönemde yurt dışından sağlanan krediler yüzde 2,6 düşüşle diğer yükümlülükler kalemlerine kıyasla yatay seyretmiştir.

Finansal kesim dışındaki firmaların kısa vadeli net döviz pozisyonu, fazla vermeyi sürdürmektedir. Temmuz 2019'da bir önceki yılın aynı dönemine göre söz konusu firmaların kısa vadeli net pozisyon fazlası 5,1 milyar ABD doları kadar artarak 9,7 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Bu dönemde firmaların kısa vadeli varlıkları yüzde 7,9, kısa vadeli yükümlülükleri yüzde 2,6 artmıştır.

Hanehalkı borçluluğu ve finansal kesim dışındaki firma kredilerinin GSYH'ya oranı diğer ülke gruplarıyla karşılaştırıldığında Türkiye'nin her iki gösterge bakımından da oldukça düşük bir riskliliğe sahip olduğu görülmektedir. Bank for International Settlements veri tabanına göre 2019 yılı ilk çeyreği itibarıyla Türkiye'nin hanehalkı kredilerinin GSYH'ya oranı yüzde 14,3 ile hem gelişmekte olan ülkelerin hem de raporlanan ülke ortalamalarının oldukça altındadır. Ayrıca bu gerçekleşme 2009 sonunda görülen yüzde 14'ten beri en düşük seviyeye işaret etmektedir. Tüketici kredilerinde 2014 yılı başından bu yana kapsamlı olarak uygulanan makroihtiyati tedbirler de bu düşüşte etkili olmuştur.

Tablo I: 26- Finansal Kesim Dışındaki Firmaların Döviz Varlık ve Yükümlülükleri

(Milyar Dolar)

			Temmuz	
	2017	2018	2018	2019
Varlıklar	**115,1**	**111,3**	**112,9**	**120,4**
Mevduat	78,4	75,5	77,0	83,3
Menkul Kıymetler	0,3	0,5	0,4	0,6
İhracat Alacakları	15,5	18,4	17,3	18,4
Yurt Dışına Doğrudan Sermaye Yatırımları	20,9	16,8	18,2	18,2
Yükümlülükler	**327,2**	**316,4**	**330,3**	**304,4**
Nakdi Krediler	286,1	276,1	286,7	262,2
Yurt İçinden Sağlanan Krediler	183,5	171,4	181,5	159,7
Döviz Kredileri (Bilgi İçin)	151,2	151,6	155,9	146,7
Dövize Endeksli Krediler (Bilgi İçin)	20,0	9,0	14,6	4,9
Yurt Dışından Sağlanan Krediler	102,6	104,6	105,2	102,5
İthalat Borçları	41,1	40,3	43,6	42,3
Net Döviz Pozisyonu	**-212,1**	**-205,1**	**-217,3**	**-184,0**
Kısa Vadeli Varlıklar (1)	94,2	94,4	94,7	102,2
Kısa Vadeli Yükümlülükler (2)	86,6	90,3	90,1	92,5
Kısa Vadeli Net Döviz Pozisyonu	**7,5**	**4,1**	**4,6**	**9,7**

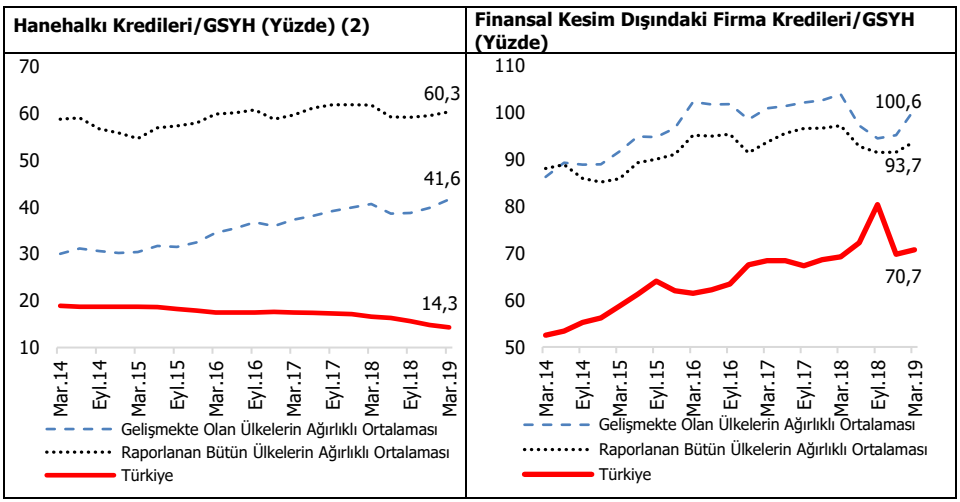
Kaynak: TCMB

(1) Kısa Vadeli Varlıklar=Mevduat+Menkul Kıymetler+İhracat Alacakları

(2) Kısa Vadeli Yükümlülükler=Yurt İçi Bankalar, Faktoring Şirketleri ve Finansman Şirketlerinden Sağlanan Kısa Vadeli Döviz Kredileri ile Dövize Endeksli Krediler+Yurt Dışından Sağlanan Kısa Vadeli Krediler ile Vadeye Kalan Süresi 1 Yıldan Az Olan Uzun Vadeli Krediler+Kısa Vadeli İthalat Borçları ile Vadeye Kalan Süresi 1 Yıldan Az Olan Uzun Vadeli İthalat Borçları

Diğer ülke gruplarıyla karşılaştırıldığında finansal kesim dışındaki firma kredilerinin GSYH'ya oranında da Türkiye, 2019 yılı ilk çeyreği itibarıyla yüzde 70,7 ile düşük riskliliğe sahiptir. Raporlanan tüm ülkelerin ağırlıklı ortalamasına bakıldığında bu oran aynı dönemde yüzde 93,7 iken gelişmekte olan ülke ağırlıklı ortalaması yüzde 100,6'dır.

GRAFİK I: 7- Hanehalkı Kredilerinin ve Finansal Kesim Dışındaki Firma Kredilerinin GSYH'ya Oranı (1)

Kaynak: Bank for International Settlements

(1) Raporlanan ülke sayısı 43'tür. (2) Hanehalkı kredileri kapsamında hanehalkına hizmet eden kâr amacı gütmeyen kuruluş kredileri de yer almaktadır.

Bankacılık

Haziran 2019'da bankacılık sektöründe 34'ü mevduat, 13'ü kalkınma ve yatırım, 6'sı ise katılım bankası olmak üzere toplam 53 banka faaliyet göstermektedir. Haziran 2019 itibarıyla bankacılık sektörünün toplam aktif büyüklüğü TL bazında yıllık yüzde 15,3 artarak 4,2 trilyon TL, ABD doları bazında ise yüzde 8,6 azalarak 736 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir.

Haziran 2019 itibarıyla yerli özel bankalar sektör aktiflerinin yüzde 32,9'unu, yabancı bankalar yüzde 26,8'ini, kamu bankaları ise yüzde 40,3'ünü temsil etmektedir. Bir önceki yılın aynı ayına göre yerli özel bankalar ile yabancı bankaların sektör aktifleri içindeki payı azalırken kamu bankalarının payı artmıştır. Fonksiyonel gruplar bazında ise mevduat bankalarının payı azalırken katılım bankaları ile kalkınma ve yatırım bankalarının payında artış görülmektedir. Buna göre mevduat bankaları sektör aktiflerinin yüzde 87,5'ini, katılım bankaları yüzde 5,7'sini, kalkınma ve yatırım bankaları ise yüzde 6,8'ini temsil etmektedir.

2018 yılının ilk çeyreğinden itibaren arz ve talep kaynaklı dinamiklerin etkisiyle kredi büyümesi yavaşlama sürecine girmiştir. Kur etkisinden arındırılmış toplam kredi hacmi, bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 0,5 artış göstermiştir. Aynı dönemde kur etkisinden arındırılmış ticari krediler yüzde 0,6 artarken tüketici kredileri yüzde 14,1 azalmış ve kredi kartları yüzde 15,8 artmıştır. Kredilerdeki yavaşlama ve takibe giren alacak (TGA) bakiyesindeki yüksek miktarlı artışlar sonucu TGA oranı yükselerek Haziran 2019'da yüzde 4,4 seviyesine gelmiştir.

TABLO I: 27- Bankacılık Sektörü Temel Göstergeleri

			Haziran	
	2017	**2018**	**2018**	**2019**
Temel Büyüklükler				
Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)	3 258	3 867	3 671	4 234
Aktif Büyüklüğü (Milyar ABD Doları)	864	732	805	736
Canlı Krediler (Milyar TL)	2 098	2 395	2 353	2 540
Mevduat (Milyar TL)	1 711	2 036	1 899	2 273
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	48 648	53 522	29 018	24 776
Banka Sayısı (Adet)	51	52	52	53
Şube Sayısı (Adet)	11 599	11 576	11 601	11 498
Personel Sayısı (Bin kişi)	209	208	209	206
Performans (Yüzde)				
Dönem Net Kârı / Ortalama Aktifler (1)	1,6	1,4	0,8	0,6
Dönem Net Kârı / Ortalama Özkaynaklar (1)	14,6	13,6	7,9	5,9
Mevduat / Toplam Pasifler	52,5	52,6	51,7	53,7
İhraç Edilen Menkul Değerler / Toplam Pasifler	4,5	4,5	4,8	4,8
Krediler / Toplam Aktifler	64,4	61,9	64,1	60,0
Menkul Değerler / Toplam Aktifler	12,3	12,4	11,8	13,8
Riskler (Yüzde)				
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	16,9	17,3	16,3	17,7
Yabancı Para Net Genel Pozisyonu / Yasal Özkaynak	0,5	3,0	0,1	3,0
Tahsili Gecikmiş Alacak Oranı	3,0	3,9	3,0	4,4
Özel Karşılık Oranı	79,4	68,3	72,8	67,6
Kredi / Mevduat Oranı	122,6	117,6	123,9	111,8
Likidite Yeterlilik Oranı	144,5	143,8	141,0	142,4

Kaynak: BDDK

(1) Yıl içindeki birikimli değerleri göstermektedir.

Bankaların temel fon kaynağı olan mevduatın toplam kaynaklar içindeki payı Haziran 2018-Haziran 2019 döneminde bir miktar artarken, bankaların net ödeyici konuma geçmesiyle birlikte çoğunluğu yurt dışından sağlanan kredilerin payı azalmış, ihraç edilen menkul kıymetlerin payı ise değişmemiştir. Haziran 2019'da söz konusu kalemlerin toplam kaynaklara oranı sırasıyla yüzde 53,7, yüzde 13,3 ve yüzde 4,8 olarak gerçekleşmiştir.

Haziran 2019'da kredilerin mevduata oranı tüm bankacılık sektörü için yüzde 111,8'e gerilemiştir. Bu oran TL'de yüzde 144,8 ve yabancı parada yüzde 83,8 seviyesindedir. Söz konusu oranda TL ile yabancı para arasındaki fark, mevduatta döviz talebinin, kredilerde ise TL talebinin baskın olması nedeniyle açılmıştır.

Sermaye yeterliliği rasyosu (SYR), 2019 yılında bankaların sermayelerini güçlendirmeleri sonucu Haziran 2019 itibarıyla yüzde 17,7 oranıyla uluslararası standartların öngördüğü asgari düzeyin (yüzde 8) oldukça üzerinde seyretmektedir. Bu dönemde SYR; mevduat bankaları için yüzde 17,3, katılım bankaları için yüzde 17,4, kalkınma ve yatırım bankaları için yüzde 24,5 seviyesinde gerçekleşmiştir. Bankaların sahiplik durumuna göre ise SYR, yerli özel bankalar için yüzde 17,3, kamu bankaları için yüzde 17,6 ve yabancı bankalar için de yüzde 18,5 düzeyindedir.

Sermaye Piyasası

Borsa İstanbul'da işlem gören şirketlerin piyasa kapitalizasyonu 2018 yılı sonunda 794,8 milyar TL iken Haziran 2019'da 855,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bunun sonucunda da piyasa kapitalizasyonunun GSYH'ya oranı aynı dönemde yüzde 21,3'ten yüzde 21,5'e ulaşmıştır. Bu dönemde Borsa İstanbul'daki yabancı yatırımcı payı yüzde 65,1 düzeyinde gerçekleşmiştir. Haziran 2019 itibarıyla 401 şirketin payları Borsa İstanbul'da işlem görmektedir.

Kurumsal yatırımcılar sektöründe ise menkul kıymet yatırım fonlarının toplam değeri 2018 yılı sonuna göre yüzde 58,7 artışla Haziran 2019 itibarıyla 76,6 milyar TL'ye ulaşmıştır. Portföy yönetim şirketlerinin yönettikleri portföy büyüklüğü ise aynı dönemde yüzde 27,7 artarak 221 milyar TL olmuştur. Gayrimenkul yatırım ortaklıklarının aktif toplamı Haziran 2019'da 2018 yılı sonuna göre yüzde 1,2 oranında artmış ve 80,3 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 28- Sermaye Piyasalarına İlişkin Göstergeler

	2016	2017	2018	2019-6
Sermaye Piyasası Kanunu Kapsamındaki Şirketler (Adet)	485	481	487	504
Borsa İstanbul Şirketleri (Adet)	405	399	402	401
Borsa Dışı Şirketler (Adet)	80	82	85	103
Piyasa Değeri (Halka Açık Kısım, Milyon TL)	245 806	351 990	311 711	335 925
Yabancı Payı (Halka Açık Kısım, Yüzde)	63,4	65,6	65,0	65,1
Piyasa Kapitalizasyonu (Milyon TL)	614 069	880 241	794 823	855 742
Piyasa Kapitalizasyonu/GSYH (Yüzde)	23,5	28,3	21,3	21,5
Yatırım Kuruluşları (Adet)	132	124	122	119
Aracı Kurumlar (Adet)	89	81	78	75
Bankalar (Adet)	43	44	44	44
Menkul Kıymet Yatırım Fonları (Adet)	384	456	489	538
Toplam Değeri (Milyon TL)	43 755	54 208	48 238	76 562
Bireysel Emeklilik Fonları (Adet)	263	299	408	409
Toplam Değeri (Milyon TL)	58 439	79 531	93 139	106 570
Yabancı Yatırım Fonları (Adet)	42	14	10	10
Portföy Değeri (Milyon TL)	16	12	10	12
Menkul Kıymet Yatırım Ortaklıkları (Adet)	9	9	9	9
Net Aktif Değer (Milyon TL)	442	479	480	511
Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları (Adet)	31	31	33	33
Aktif Toplamı (Milyon TL)	60 602	67 161	79 414	80 342
Girişim Sermayesi Yatırım Ortaklıkları (Adet)	8	8	7	7
Portföy Yönetim Şirketleri (Adet)	50	49	54	52
Yönettikleri Portföy Büyüklüğü (Milyon TL)	122 178	158 339	173 057	220 955
Bağımsız Denetim Şirketleri (Adet)	100	99	101	-
Gayrimenkul Değerleme Şirketleri (Adet)	132	135	134	137
Derecelendirme Kuruluşları (Adet)	8	7	8	8
Hisse Senedi Hariç Özel Sektör Menkul Kıymetleri (Milyon TL)	51 838	65 798	61 245	80 043

Kaynak: SPK, TÜİK

Hisse senedi hariç özel sektör menkul kıymet stoku geçtiğimiz yıllardaki yükseliş eğilimini sürdürmüş ve 2018 yılı sonuna göre yüzde 30,7 artarak 80 milyar TL seviyesine yükselmiştir. Bu stokun yüzde 72,7'si banka bonosu, yüzde 19,8'i özel sektör tahvili, kalan yüzde 7,5'i ise varant ve varlığa dayalı menkul kıymetlerden oluşmaktadır. Bu dönemde 2018 yılı sonuna göre banka bonosunun payı 9 puan artarken özel sektör tahvilinin payı 7,7 puan azalmıştır.

TABLO I: 29- Sermaye Piyasası Hacmi

(Milyon TL)

			Eylül	
	2017	**2018**	**2018**	**2019**
Borçlanma Araçları Piyasası				
Kesin Alım-Satım Pazarı İşlem Hacmi	351 865	396 714	298 987	311 486
Repo-Ters Repo Pazarı İşlem Hacmi (1)	4 193 906	3 996 826	3 190 927	9 254 886
Pay Piyasası				
İşlem Hacmi (2)	1 468 001	1 993 296	1 526 527	1 418 649
Birincil Halka Arz Hasılat Toplamı (3)	1 353	5 419	5 419	162
Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasası				
Altın TL İşlem Hacmi	8 665	8 055	6 891	4 611
Altın Dolar İşlem Hacmi (Milyon ABD Doları)	16 085	8 990	7 595	6 721
Altın Avro İşlem Hacmi (Milyon Avro)	9	137	67	183
Altın İşlem Hacmi (Ton)	457	289	242	197
Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası				
Vadeli İşlem Pazarı İşlem Hacmi	829 208	1 258 797	985 097	1 036 202
Opsiyon Pazarı İşlem Hacmi	38 553	28 277	25 445	16 496

Kaynak: Borsa İstanbul, Takasbank
(1) Piyasa ve tescil işlemlerinin toplamını içermektedir.
(2) Gelişen İşletmeler Piyasası ve Serbest İşlem Platformu işlem hacimlerini de içermektedir.
(3) Halka arz tarihi olarak borsada işlem görme tarihi esas alınmaktadır.

Borçlanma araçları piyasası toplam işlem hacmi 2019 yılının ilk dokuz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre önemli ölçüde büyüme göstermiştir. Kesin alım-satım pazarı işlem hacmi yüzde 4,2 artarken borçlanma araçları piyasası işlem hacminin önemli bir bölümünü oluşturan repo-ters repo pazarı, repo faizlerinin mevduat faizinin üzerinde seyretmesi nedeniyle yüzde 190 büyümüştür. Aynı dönemde pay piyasası işlem hacmi ise yüzde 7,1 oranında düşüş kaydetmiştir.

Sermaye piyasasının derinliğini artıran birincil halka arzlarda 2019'un ilk dokuz ayında dört halka açılma işlemi olmuş ve 162 milyon TL'lik bir fon elde edilmiştir.

Kıymetli Madenler ve Kıymetli Taşlar Piyasasında, 2019 yılının ilk dokuz ayında altın TL işlem hacmi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 33,1, altın dolar işlem hacmi yüzde 11,5 daralmıştır. Eylül 2019 itibarıyla altın TL işlem hacmi 4,6 milyar TL, altın dolar işlem hacmi 6,7 milyar ABD doları, ton bazında altının toplam işlem hacmi ise 197 ton olarak gerçekleşmiştir.

Eylül 2018'de 985,1 milyar TL olan Borsa İstanbul Vadeli İşlem ve Opsiyon Piyasası Vadeli İşlem Pazarı işlem hacmi Eylül 2019 itibarıyla 1 trilyon TL'yi geçmiştir.

Sigortacılık ve Özel Emeklilik

Türkiye'de sigortacılık ve bireysel emeklilik sektörlerinde 2017 yılı sonunda 62 olan faal şirket sayısı, iki hayat dışı şirketin birleşmesi ve hayat dışı branşlarda bir sigorta şirketinin faaliyete başlaması üzerine 2018 yılı sonu itibarıyla değişmemiştir. Söz konusu şirketlerden 38'i hayat dışı, 17'si hayat ve emeklilik, 5'i hayat ve 2'si de reasürans alanında faaliyet göstermektedir.

Sigortacılık sektöründe 2018 yılında toplam prim üretimi, 2017 yılına göre yüzde 17,3 artarak 54,6 milyar TL olmuştur. Direkt prim üretimi, bir önceki yıla göre yüzde 14,5 artarak 50,4 milyar TL seviyesinde gerçekleşmiş, 4,2 milyar TL tutarında da reasürans yoluyla prim

üretilmiştir. Sigorta şirketleri tarafından sigortalılara verilen teminat tutarı, 2018 yılında yüzde 18,4 artışla 126,9 trilyon TL'ye yükselerek GSYH'nın 34 katı olarak gerçekleşmiştir.

Sigortacılık sektöründe uluslararası sermayenin payı son dört yılda yüzde 70 ve üzerinde gerçekleşmiştir. Ancak 2018 yılında iki uluslararası sermayeli şirketin çekilmesi sonucunda, uluslararası sermayenin payı toplam ödenmiş sermaye açısından yüzde 68'e düşmüş; uluslararası sermayenin toplam prim üretimindeki payı ise yüzde 58 olmuştur. Sektörde yer alan 62 şirketin 38'inde yabancı ortakların payı yüzde 50'nin üzerinde bulunmakta olup uluslararası sermayeye sahip şirket sayısı 42'dir.

TABLO I: 30- Sigortacılık Sektörüne Ait Bazı Büyüklükler

			Haziran	
	2017	**2018**	**2018**	**2019**
Aktif Toplamı (Milyon TL)	**152 316**	**178 421**	**164 734**	**201 752**
Hayat Dışı Şirketler	50 558	60 784	56 268	68 002
Hayat/Emeklilik Şirketleri	98 197	113 741	104 280	129 341
Reasürans Şirketleri	3 560	3 897	4 186	4 408
Sermayede Yabancı Payı (Yüzde)	**70,4**	**67,9**	**69,6**	**67,4**
Hayat Dışı Şirketler	74,4	71,3	72,0	68,9
Hayat/Emeklilik Şirketleri	61,2	59,5	64,0	64,4
Direkt Prim Üretimi (Milyon TL)	**44 005**	**50 372**	**25 145**	**30 295**
Hayat Dışı Şirketler	37 238	43 538	20 379	23 935
Hayat Sigorta Şirketleri	6 766	6 834	4 767	6 360
Performans (Milyon TL)				
Net Dönem Kârı	3 743	5 714	2 867	3 213
Hayat Dışı Şirketler	1 624	2 666	1 532	1 537
Hayat/Emeklilik Şirketleri	2 005	2 746	1 275	1 527
Reasürans Şirketleri	114	301	60	149
Net Kâr/Toplam Aktif (Yüzde)	2,5	3,2	1,7	1,6
Net Kâr/Öz Sermaye (Yüzde)	17,5	24,5	15,1	14,2
Teknik Göstergeler (Yüzde)				
Konservasyon Oranı (1)				
Hayat Dışı Şirketler	76,1	73,6	63,6	65,2
Hayat/Emeklilik Şirketleri	96,5	95,8	96,1	96,1
Teknik Kârlılık				
Hayat Dışı Şirketler	5,5	6,6	1,8	7,1
Hayat/Emeklilik Şirketleri	18,1	18,9	1,7	20,0
Direkt Prim Artış Hızı				
Hayat Dışı Şirketler	7,9	16,9	14,3	17,4
Hayat Sigorta Şirketleri	35,0	2,0	18,5	20,3

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı

(1) Bölüşmeli Treteler esas alınarak hesaplanmıştır.

Sigortacılık sektörü kârı 2017 yılında kâr 3,7 milyar TL iken, 2018 yılında yüzde 52,7 artarak 5,7 milyar TL'ye yükselmiştir. Söz konusu dönemde, hayat dışı sigorta şirketleri 2,7 milyar TL ve hayat-emeklilik şirketleri 2,8 milyar TL kâr elde etmiştir. Sektörde son beş yılda, hayat-emeklilik şirketlerinde teknik ve toplam net kârda düzenli bir artış kaydedilirken hayat dışı şirketlerde son üç yılda düzenli bir artış söz konusudur. 2018 yılında reasürans şirketleri 301 milyon TL kâr kaydetmiştir.

TABLO I: 31- Bireysel Emeklilik ve Otomatik Katılım Sistemi Göstergeleri

	BES Katılımcı Sayısı	OKS Çalışan Sayısı	BES Katılımcıları Fon Tutarı	BES Devlet Katkısı	OKS Çalışanları Fon Tutarı	Toplam Fon Büyüklüğü	
	Kişi	Kişi	Milyon TL	Milyon TL	Milyon TL	Milyon TL	Yıllık Artış (Yüzde)
2009	1 987 940	-	9 097	-	-	9 097	42,8
2010	2 281 478	-	12 012	-	-	12 012	30,2
2011	2 641 843	-	14 330	-	-	14 330	19,3
2012	3 128 130	-	20 346	-	-	20 346	42,0
2013	4 153 055	-	25 146	1 152	-	26 297	29,2
2014	5 092 871	-	34 793	3 019	-	37 812	43,8
2015	6 038 432	-	42 979	5 020	-	47 999	26,9
2016	6 627 025	-	53 409	7 438	-	60 848	26,8
2017	6 924 945	3 420 618	67 677	10 141	1 793	79 612	30,8
2018	6 878 224	4 993 671	76 962	11 656	4 685	93 303	17,2
2018 (1)	6 946 230	4 959 053	76 804	10 070	3 834	90 708	22,1
2019 (1)	6 801 719	5 777 818	92 762	15 241	7 277	115 280	27,1

Kaynak: Emeklilik Gözetim Merkezi
(1) Eylül ayı sonu itibarıyladır.

Bireysel emeklilik ve otomatik katılım sisteminde toplam fon büyüklüğü, 2018 yılı sonunda bir önceki yıla göre yüzde 17,2 artışla 93,3 milyar TL'ye ulaşmıştır. Eylül 2019 itibarıyla toplam fon büyüklüğü 115,3 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Eylül 2019 itibarıyla bireysel emeklilik sisteminde katılımcıların fon büyüklüğü, devlet katkısı dâhil 108 milyar TL'ye ulaşmış, katılımcı sayısı ise 6,8 milyon kişi olarak gerçekleşmiştir. Otomatik katılım sisteminde ise çalışanların fon büyüklüğü 7,3 milyar TL'ye ulaşmış olup sistemde 5,8 milyon çalışan yer almaktadır.

Türkiye'de reasürans kapasitesini artırmak ve teminat verilemeyen veya teminat verilmesinde güçlükler bulunan çeşitli riskler sonucu meydana gelebilecek maddi ve bedeni zararların karşılanabilmesini teminen sigorta ve reasürans teminatı sağlamak amacıyla Türk Reasürans Anonim Şirketinin kuruluş işlemleri Eylül 2019'da tamamlanmıştır.

Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumunun kuruluşuna ilişkin 47 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi 18/10/2019 tarihli ve 30922 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Bu kurumun amacı; sigortacılık ve özel emeklilik sektörlerinin düzenlenmesi ve denetlenmesine dair görevleri yürütmek olarak düzenlenmiştir.

BDDK Gözetimindeki Banka Dışı Finansal Kuruluşlar

Haziran 2019 itibarıyla BDDK gözetiminde faaliyet gösteren banka dışı finansal kuruluş sayısı 115'tir. Bu kuruluşların aktif toplamı 158,4 milyar TL olarak gerçekleşmiştir.

Banka dışı finansal kuruluşların aktifleri, Haziran 2018'de bir önceki yılın aynı dönemine göre finansal kiralama, faktoring, finansman ve varlık yönetim şirketlerinde sırasıyla yüzde 26, yüzde 29, yüzde 29,6 ve yüzde 25,5 artmıştır. Haziran 2018 itibarıyla, yılbaşından bu yana birikimli aktif kârlılığı söz konusu şirketler için sırasıyla yüzde 1, yüzde 1,7, yüzde 1,3 ve yüzde 2,7 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO I: 32- Banka Dışı Finansal Kuruluşların Temel Göstergeleri

			Haziran	
	2017	2018	2018	2019
Finansal Kiralama Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	25	24	24	23
Şube Sayısı (Adet)	139	131	140	119
Personel Sayısı (Kişi)	1 453	1 401	1 438	1 251
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	58 124	68 506	66 098	63 098
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	952	917	661	559
Faktoring Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	61	58	60	57
Şube Sayısı (Adet)	388	354	389	350
Personel Sayısı (Kişi)	4 778	4 355	4 825	4 261
Aktif Büyüklük (Milyon TL)	43 712	34 608	45 176	32 943
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	929	1 306	712	800
Finansman Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	14	14	14	14
Personel Sayısı (Kişi)	896	936	925	923
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	39 113	39 707	42 480	32 911
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	621	559	513	345
Varlık Yönetim Şirketleri				
Şirket Sayısı (Adet)	13	18	16	19
Aktif Büyüklüğü (Milyon TL)	3 728	4 199	4 249	4 748
Dönem Net Kârı (Milyon TL) (1)	154	152	114	93

Kaynak: BDDK, FKB
(1) Yıl içindeki birikimli değerleri göstermektedir.

Katılım Finans

Haziran 2019 itibarıyla Türk bankacılık sektöründe üçü kamu, üçü özel sermayeli olmak üzere altı katılım bankası faaliyet göstermektedir. Katılım bankalarının aktif büyüklüğü Haziran 2019 itibarıyla bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 28,7 artarak 239,2 milyar TL'ye ulaşmıştır. Katılım bankacılığı aktiflerinin toplam bankacılık sektörü içerisindeki payı bu dönemde yüzde 5,1'den yüzde 5,7'ye yükselmiştir.

Katılım bankacılığı aktiflerinin en büyük kısmını oluşturan krediler Haziran 2019 itibarıyla bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 11,8 artarak 111,1 milyar TL'den 124,2 milyar TL'ye yükselmiştir.

Haziran 2019 itibarıyla 64 milyar TL'si TP, 108,7 milyar TL'si YP olmak üzere katılım fonları toplam tutarı 172,7 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu dönemde katılım fonları toplamı bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 39,6 büyümüştür. Söz konusu katılım fonlarının krediye dönüşüm oranı Haziran 2019 itibarıyla yüzde 71,9 olarak gerçekleşmiştir.

Banka kârlılığı açısından değerlendirildiğinde katılım bankalarının dönem net kârı Haziran 2018'de 1,15 milyar TL tutarında iken Haziran 2019 itibarıyla bu tutar 1,25 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde katılım bankalarının yılbaşından itibaren birikimli özkaynak kârlılığı yüzde 8,43'ten yüzde 7,04'e, aktif kârlılığı ise yüzde 0,68'den yüzde 0,55'e gerilemiştir.

TABLO I: 33- Katılım Finans Alanında Bazı Temel Göstergeler

			Haziran	
	2017	2018	2018	2019
Katılım Bankacılığı				
Temel Büyüklükler				
Aktif Büyüklüğü (Milyar TL)	160,1	206,9	185,9	239,2
Krediler (Milyar TL)	97,6	112,5	111,1	124,2
Katılım Fonu (Milyar TL)	105,0	136,6	123,7	172,7
Banka Sayısı (Adet)	5	5	5	6
Şube Sayısı (Adet)	1 032	1 122	1 065	1 139
Personel Sayısı (Bin kişi)	15,0	15,7	15,3	15,8
Performans (Yüzde)				
Dönem Net Kârı / Toplam Aktifler (1)	1,1	1,1	0,7	0,6
Dönem Net Kârı / Toplam Özkaynaklar (1)	13,5	15,0	8,4	7,1
Riskler (Yüzde)				
Sermaye Yeterlilik Rasyosu	17,0	15,8	16,0	17,2
Tahsili Gecikmiş Alacaklar (TGA) (Brüt) / Brüt Krediler	3,2	4,2	3,4	4,7
Katılım Sigortacılığı				
Toplam Şirket Sayısı (Katılım/Pencere)	6(2/4)	8(4/4)	8(4/4)	11(4/7)
Hayat Dışı Şirketler (Katılım/Pencere)	3(1/2)	4(2/2)	4(2/2)	7(2/5)
Hayat Emeklilik (Katılım/Pencere)	3(1/2)	4(2/2)	4(2/2)	4(2/2)
Aktif Toplamı (Sadece Katılım) (Milyon TL) (2)	2 514	4 493	3 755	5 441
Hayat Dışı Şirketler	1 379	2 321	1 927	2 825
Hayat / Emeklilik	1 135	2 172	1 828	2 616
Direkt Prim Üretimi (Milyon TL)	1 024	1 585	661	1 420
Hayat Dışı Şirketler	980	1 504	634	1 317
Hayat / Emeklilik	45	81	27	102
Toplam Prim Üretimi (Milyon TL)	1 125	1 804	764	1 582
Hayat Dışı Şirketler	1 080	1 722	737	1 479
Hayat / Emeklilik	45	81	27	103
Kira Sertifikası (Sukuk)				
TL Cinsi Kira Sertifikaları (Milyon TL)	4 259	7 254	2 313	3 085
Altına Dayalı Kira Sertifikaları (Kg)	1 319	2 486	1 113	32 653
Avro Cinsi Kira Sertifikası (Milyon Avro)		566	-	1 837

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, BDDK, TSB
(1) Ara dönemler yıllıklandırılmamıştır.
(2) 2017 yılı Neova Sigorta A.Ş. ve Katılım Emeklilik ve Hayat A.Ş. verileridir. Diğer yıllar, Neova Sigorta A.Ş., Katılım Emeklilik ve Hayat A.Ş., Bereket Sigorta A.Ş. ve Bereket Emeklilik ve Hayat A.Ş. verileridir.

Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından yurt içinde ve yurt dışında katılım finans sektörü için önemli bir likidite kaynağı olan kira sertifikası ihraçları 2012 yılından bu yana gerçekleştirilmeye devam etmektedir. 2019 yılının ilk altı ayında yurt içinde çeşitli vade ve kira oranlarında TL cinsi toplam 3,1 milyar TL tutarında ihraç gerçekleştirilmiştir. Aynı dönemde yurt içinde döviz cinsi toplam 1,8 milyar avro tutarında kira sertifikası ihraç edilmiştir. Ayrıca altına dayalı kira sertifikası ihraçları kapsamında bu dönemde 32,7 ton altın karşılığında ihraç gerçekleştirilmiştir.

Katılım finans sektörü içerisinde yeni gelişmekte olan katılım sigortacılığında Haziran 2019 itibarıyla pencere usulüyle faaliyet gösterenler de dâhil olmak üzere 5'i hayat, 9'u hayat dışı işlem yapan sigorta şirketi faaliyet göstermektedir. Aynı dönem itibarıyla Türkiye'de faaliyet gösteren katılım reasürans şirketi bulunmamaktadır.

3. KAMU MALİYESİNDE GELİŞMELER VE HEDEFLER

3.1. GENEL DEVLET

a) Mevcut Durum

Genel devlet gelirleri, GSYH'ya oranla 2018 yılında 2017 yılına göre 0,2 puan artarak yüzde 33,3 olmuştur. Bu gelişmede, yılın ikinci yarısında iktisadi faaliyette yaşanan yavaşlama ve ekonomiyi canlandırmak amacıyla yapılan geçici vergi indirimlerinin etkisiyle vergi gelirlerinde meydana gelen düşüşe karşılık imar barışı ve bedelli askerlik gibi uygulamalardan elde edilen vergi dışı gelir tahsilatları etkili olmuştur.

Genel devlet harcamaları 2018 yılında GSYH'ya oranla bir önceki yıla göre 0,7 puan artarak yüzde 35,6 olmuştur. Bu dönemde İşsizlik Sigortası Fonu ve bütçe dışı fonların cari harcamalarındaki artışa paralel olarak cari giderlerin GSYH payı 0,5 puan artmıştır. Yatırım harcamalarının payı merkezi yönetim bütçesi kaynaklı olarak 0,1 puan artış göstermiştir. Merkezi yönetim bütçesinden yapılan transferler 0,4 puan artarken, diğer genel devlet unsurlarından yapılan transferlerin 0,3 puan azalması sonucunda toplam genel devlet transfer harcamalarının GSYH payı 0,1 puan artmıştır.

Genel devlet gelir ve harcamalarındaki bu gelişmelere paralel olarak, 2018 yılında genel devlet açığı GSYH'ya oranla bir önceki yıla göre 0,5 puan artış göstermiş ve yüzde 2,4 olmuştur.

2019 yılında genel devlet gelirlerinin bir önceki yıla göre GSYH'ya oranla 0,1 puan artarak yüzde 33,3 olacağı öngörülmektedir. Ekonomik aktivitedeki yavaş seyrin devam etmesi nedeniyle vergi gelirlerinin 1 puan ve 2018 yılında oldukça yüksek gerçekleşen vergi dışı normal gelirlerin 0,5 puan azalması; diğer taraftan, Merkez Bankasının birikmiş ihtiyat akçesinin ve temettü gelirlerinin Hazineye aktarılması sonucunda faktör gelirlerinin 1,5 puan, sosyal fonların ise 0,2 puan artması beklenmektedir.

GSYH'ya oranla genel devlet harcamalarının 2019 yılında bir önceki yıla kıyasla 0,7 puan artacağı ve yüzde 36,4 olacağı tahmin edilmektedir. Bu dönemde personel giderlerindeki artış nedeniyle cari giderlerin payının 0,7 puan, faiz giderlerinin yanı sıra sosyal güvenlik ve İşsizlik Sigortası Fonu transferlerindeki artışlar nedeniyle transfer harcamalarının payının 1,2 puan artacağı, yatırım harcamalarının payının ise 1,1 puan azalacağı öngörülmektedir.

Bu kapsamda, GSYH'ya oranla 2018 yılında yüzde 2,4 olan genel devlet açığının 2019 yılında 0,6 puan artarak yüzde 3 olacağı öngörülmektedir.

2018 yılında GSYH'ya oran olarak yüzde 0,3 olan genel devlet faiz dışı borçlanma gereğinin 2019 yılında yüzde 0,4 olması, aynı dönemde yüzde 2,3 olan program tanımlı genel devlet açığının ise yüzde 3,4'e yükselmesi beklenmektedir.

Genel devlet kapsamına KİT'lerin eklenmesiyle elde edilen kamu kesimi genel dengesinde 2018 yılında GSYH'ya oranla yüzde 2,5 açık verilmiştir. Söz konusu açığın 2019 yılında yüzde 3,2'ye yükseleceği öngörülmektedir. Aynı dönemde yüzde 2,4 olan program tanımlı kamu kesimi faiz dışı açığının ise yüzde 3,5'e yükselmesi beklenmektedir.

2018 yılında GSYH'ya oranla yüzde 30,1 olarak gerçekleşen AB tanımlı genel yönetim borç stokunun 2019 yılında yüzde 32,8'e yükselmesi beklenmektedir.

2018 ve 2019 yıllarında bir defalık gelirlerin GSYH içindeki payının trendin üzerinde gerçekleşerek sırasıyla yüzde 2,6 ve yüzde 2,9 gibi önemli bir seviyeye ulaştığı görülmektedir. 2018 yılında genel devlet açığını 0,2 puan düşüren konjonktürel dalgalanmaların 2019 yılında söz konusu açığı 1 puan artırması beklenmektedir. Bu gelişmeler sonucunda, ekonominin potansiyel seviyesinde olması varsayımı altında gelir ve harcama seviyelerinin nasıl şekillendiğini gösteren yapısal genel devlet açığının potansiyel GSYH'ya oranının, 2019 yılında, bir önceki yıla göre, 0,3 puan azalarak yüzde 4,9 seviyesinde olması, yapısal faiz dışı dengenin ise 0,7 puan iyileşerek yüzde 2,4 oranında açık vereceği tahmin edilmektedir.

TABLO I: 34- Genel Devlet Yapısal Denge Analizi

	Genel Devlet Dengesi			Faiz Gideri Hariç Genel Devlet Dengesi		
	Denge (1)	**Denge (2)**	**Yapısal (3)**	**Denge (1)**	**Denge (2)**	**Yapısal (3)**
			(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
2016	-36 164	-82 594	-89 978	16 573	-29 856	-37 241
2017	-57 323	-92 093	-116 347	2 962	-31 808	-56 062
2018	-88 663	-187 198	-193 503	-9 379	-107 914	-114 219
2019	-129 286	-251 533	-216 542	-18 370	-140 616	-105 626
2020	-140 810	-203 625	-179 175	7 027	-55 788	-31 338
			(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
2016	-1,4	-3,2	-3,4	0,6	-1,1	-1,4
2017	-1,8	-3,0	-3,8	0,1	-1,0	-1,8
2018	-2,4	-5,0	-5,2	-0,3	-2,9	-3,1
2019	-3,0	-5,9	-4,9	-0,4	-3,3	-2,4
2020	-2,9	-4,2	-3,6	0,1	-1,1	-0,6

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
Not: Yapısal dengenin GSYH'ya oranında potansiyel GSYH kullanılmıştır.
(1) Genel devlet dengesi
(2) Vergi ve prim yapılandırması, 2B ve özelleştirme gelirleri gibi bir defalık gelir ve giderler hariç genel devlet dengesi
(3) Genel devlet dengesinden bir defalık gelir ve giderler ile devresel etkilerin çıkarılmasıyla elde edilen denge

2018 yılında yüzde 16,5 seviyesinde olan sosyal harcamaların GSYH'ya oranının 2019 yılında yüzde 17,3 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Söz konusu gelişmede, sağlık harcamalarının yanı sıra emekli aylıkları ve diğer harcamalar nedeniyle sosyal koruma harcamalarının GSYH'ya oranındaki artış etkili olmuştur.

TABLO I: 35- Sosyal Harcamaların Gelişimi

(GSYH'ya Oran, Yüzde)

	2014	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019(1)**	**2020(2)**
EĞİTİM	**3,9**	**3,9**	**4,2**	**3,8**	**3,8**	**3,7**	**3,5**
SAĞLIK	**3,8**	**3,7**	**3,8**	**3,7**	**3,6**	**3,9**	**3,9**
SOSYAL KORUMA	**8,1**	**8,2**	**9,1**	**8,4**	**9,1**	**9,7**	**9,5**
Emekli Aylıkları ve Diğer Harcamalar	7,1	7,2	8,0	7,5	8,1	8,7	8,4
Sosyal Yardım ve Primsiz Ödemeler	0,8	0,9	1,0	0,9	0,9	0,9	0,9
Doğrudan Gelir Desteği Ödemeleri	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
TOPLAM	**15,7**	**15,8**	**17,0**	**16,0**	**16,5**	**17,3**	**16,9**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

b) Hedefler

2020 yılında genel devlet gelirlerinin GSYH'ya oranının bir önceki yıla göre 1 puan azalarak yüzde 32,4 olması beklenmektedir. Ekonomik aktivitede gözlenen toparlanmaya bağlı olarak özellikle dolaylı vergilerin etkisiyle genel devlet vergi gelirlerinde beklenen 0,5 puan artışa karşın, 2019 yılında yüksek gerçekleşmesi beklenen faktör gelirlerinin geçmiş yıllar seviyesine döneceği öngörüsü bu gelişme üzerinde belirleyici olmaktadır.

Genel devlet harcamalarının 2020 yılında bir önceki yıla kıyasla GSYH'ya oranla 1,1 puan azalarak yüzde 35,2 olması beklenmektedir. Bu dönemde transfer harcamalarının aynı düzeyde kalacağı; diğer yandan tasarruf tedbirlerinin de etkisiyle yatırım harcamalarının 0,5 puan, cari harcamaların ise 0,7 puan azalacağı öngörülmektedir.

Bu gelişmeler doğrultusunda, GSYH'ya oranla genel devlet açığının 2020 yılında 0,1 puanlık bir düşüşle yüzde 2,9'a gerileyeceği öngörülmektedir. Genel devlet faiz dışı dengesinin 0,6 puanlık bir iyileşmeyle yüzde 0,1 fazla vermesi; program tanımlı genel devlet açığının ise yüzde 1,6 olması beklenmektedir.

2020 yılında kamu kesimi borçlanma gereğinin GSYH'ya oranla bir önceki yıla göre 0,2 puan azalarak yüzde 3,0 seviyesinde gerçekleşeceği; program tanımlı kamu kesimi açığının ise 1,9 puanlık bir iyileşmeyle yüzde 1,7'ye gerileyeceği öngörülmektedir.

AB tanımlı genel yönetim borç stokunun GSYH'ya oranının 2020 yılında yüzde 33,2 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

TABLO I: 36- Genel Devlet Toplam Gelir ve Harcamaları (1)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)					(GSYH'ya Oran, Yüzde)				
	2016	**2017**	**2018**	**2019 (2)**	**2020 (3)**	**2016**	**2017**	**2018**	**2019 (2)**	**2020 (3)**
Vergiler	470 431	549 775	632 707	681 077	800 647	18,0	17,7	17,0	16,0	16,4
-Vasıtasız	138 106	164 314	218 952	243 692	273 507	5,3	5,3	5,9	5,7	5,6
-Vasıtalı	315 094	367 247	391 280	412 257	496 358	12,1	11,8	10,5	9,7	10,2
-Servet	17 231	18 213	22 474	25 127	30 782	0,7	0,6	0,6	0,6	0,6
Vergi Dışı Normal Gelirler	46 273	47 823	83 894	75 799	85 279	1,8	1,5	2,3	1,8	1,8
Faktör Gelirleri	129 576	144 839	177 014	264 929	236 729	5,0	4,7	4,8	6,2	4,9
Sosyal Fonlar	248 442	280 738	338 694	395 307	443 973	9,5	9,0	9,1	9,3	9,1
TOPLAM	**894 722**	**1 023 175**	**1 232 310**	**1 417 112**	**1 566 628**	**34,3**	**32,9**	**33,1**	**33,2**	**32,2**
-Özelleştirme Gelirleri	9 583	4 995	6 198	6 000	10 000	0,4	0,2	0,2	0,1	0,2
TOPLAM GELİR	**904 305**	**1 028 170**	**1 238 508**	**1 423 112**	**1 576 628**	**34,7**	**33,1**	**33,3**	**33,3**	**32,4**
Cari Harcamalar	426 499	480 106	594 501	710 812	778 849	16,4	15,4	16,0	16,6	16,0
Yatırım Harcamaları	91 416	115 056	141 616	113 266	103 938	3,5	3,7	3,8	2,7	2,1
-Sabit Sermaye	91 189	114 719	141 019	112 833	103 462	3,5	3,7	3,8	2,6	2,1
-Stok Değişmesi	226	336	597	433	476	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Transfer Harcamaları	422 554	490 331	591 053	728 320	834 650	16,2	15,8	15,9	17,1	17,1
-Cari Transferler	399 883	466 408	564 175	701 200	817 056	15,3	15,0	15,1	16,4	16,8
-Sermaye Transferleri	22 671	23 923	26 878	27 120	17 594	0,9	0,8	0,7	0,6	0,4
FAİZ DIŞI HARCAMA	**887 732**	**1 025 208**	**1 247 886**	**1 441 482**	**1 569 601**	**34,0**	**33,0**	**33,5**	**33,8**	**32,2**
TOPLAM HARCAMA	**940 469**	**1 085 493**	**1 327 170**	**1 552 398**	**1 717 438**	**36,1**	**34,9**	**35,6**	**36,4**	**35,2**
BORÇLANMA GEREĞİ	**36 164**	**57 323**	**88 663**	**129 286**	**140 810**	**1,4**	**1,8**	**2,4**	**3,0**	**2,9**
FAİZ DIŞI BORÇLANMA GEREĞİ	**-16 573**	**-2 962**	**9 379**	**18 369**	**-7 027**	**-0,6**	**-0,1**	**0,3**	**0,4**	**-0,1**
FAİZ GİD. ve ÖZEL. GEL. HARİÇ BORÇ.	**-6 990**	**2 033**	**15 576**	**24 369**	**2 973**	**-0,3**	**0,1**	**0,4**	**0,6**	**0,1**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Not: (-) işaret fazlayı göstermektedir.

(1) Genel devlet; merkezi yönetim bütçesi, mahalli idareler, döner sermayeli kuruluşlar, İşsizlik Sigortası Fonu, sosyal güvenlik kuruluşları, genel sağlık sigortası ve fonları kapsamaktadır. (2) Gerçekleşme Tahmini (3) Program

TABLO I: 37- Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (KKBG)

	2016	2017	2018	2019 (1)	2020 (2)
			(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
Merkezi Yönetim Bütçesi	29 932	47 779	72 813	125 001	138 873
KİT	-8 448	-1 155	3 181	9 377	6 908
İşletmeci KİT	-8 986	-2 324	2 958	7 425	4 605
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	539	1 169	223	1 953	2 303
Mahalli İdareler	10 413	15 963	21 795	2 663	6 105
Döner Sermaye	890	-70	1 554	1 078	1 382
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	878	-1 611	-1 352	0	0
İşsizlik Sigortası Fonu	-10 128	-13 518	-10 923	-1 995	-8 464
Fonlar	4 181	8 780	4 777	2 538	2 914
KKBG	**27 717**	**56 168**	**91 844**	**138 663**	**147 718**
KKBG (Faiz Giderleri Hariç)	**-25 690**	**-5 058**	**10 610**	**24 158**	**-3 846**
KKBG (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	**37 299**	**61 163**	**98 042**	**144 663**	**157 718**
KKBG (Faiz Giderleri ve Özelleştirme Gelirleri Hariç)	**-16 107**	**-63**	**16 808**	**30 158**	**6 154**
			(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
Merkezi Yönetim Bütçesi	1,1	1,5	2,0	2,9	2,9
KİT	-0,3	0,0	0,1	0,2	0,1
İşletmeci KİT	-0,3	-0,1	0,1	0,2	0,1
Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Mahalli İdareler	0,4	0,5	0,6	0,1	0,1
Döner Sermaye	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Sosyal Güvenlik Kuruluşları	0,0	-0,1	0,0	0,0	0,0
İşsizlik Sigortası Fonu	-0,4	-0,4	-0,3	0,0	-0,2
Fonlar	0,2	0,3	0,1	0,1	0,1
KKBG	**1,1**	**1,8**	**2,5**	**3,2**	**3,0**
KKBG (Faiz Giderleri Hariç)	**-1,0**	**-0,2**	**0,3**	**0,6**	**-0,1**
KKBG (Özelleştirme Gelirleri Hariç)	**1,4**	**2,0**	**2,6**	**3,4**	**3,2**
KKBG (Faiz Giderleri ve Özelleştirme Gelirleri Hariç)	**-0,6**	**0,0**	**0,5**	**0,7**	**0,1**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı Not: (-) işaret fazlayı göstermektedir. (1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 38- 2018 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

								KİT			
	Merkezi Yönetim Bütçesi	**Mahalli İdareler**	**Fonlar**	**İşsizlik Sigortası Fonu**	**Sosyal Güvenlik**	**Döner Sermaye**	**GENEL DEVLET TOPLAMI**	**İşletmeci**	**Özelleş. Kapsamı**	**Toplam**	**TOPLAM KAMU**
1. Vergiler	516 060	75 776	18 975	0	0	-345	610 466	-3 374	-3	-3 377	607 089
a. Vasıtasız	178 643	21 904	18 975	0	0	-345	219 177	-3 374	-3	-3 377	215 800
b. Vasıtalı	337 417	53 872	0	0	0	0	391 289	0	0	0	391 289
2. Vergi Dışı Normal Gelirler	72 063	10 906	2 360	0	0	-708	84 621	-3 726	0	-3 726	80 895
3. Faktör Gelirleri	52 719	18 315	596	16 125	3 876	1 232	92 862	13 108	-1 289	11 819	104 681
4. Sosyal Fonlar	0	0	0	-9 827	-19 970	0	-29 797	0	0	0	-29 797
5. Cari Transferler	-311 554	-8 770	-6 200	4 626	17 698	0	-304 200	2 641	0	2 641	-301 559
I. KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	**329 287**	**96 227**	**15 731**	**10 923**	**1 603**	**179**	**453 952**	**8 649**	**-1 292**	**7 357**	**461 309**
II. CARİ GİDERLER	**-299 504**	**-75 121**	**-22 916**	**0**	**0**	**0**	**-397 542**	**0**	**0**	**0**	**-397 542**
III. KAMU TASARRUFU	**29 783**	**21 106**	**-7 185**	**10 923**	**1 603**	**179**	**56 410**	**8 649**	**-1 292**	**7 357**	**63 767**
IV. YATIRIMLAR	**-90 182**	**-55 768**	**0**	**0**	**-252**	**-2 241**	**-148 443**	**-19 407**	**2 818**	**-16 590**	**-165 033**
a. Sabit Sermaye	-90 182	-55 815	0	0	-252	-2 494	-148 743	-19 449	-47	-19 496	-168 239
b. Stok Değişmesi	0	47	0	0	0	253	300	42	2 865	2 907	3 206
V. TASARRUF-YATIRIM FARKI	**-60 399**	**-34 663**	**-7 185**	**10 923**	**1 352**	**-2 062**	**-92 034**	**-10 758**	**1 526**	**-9 232**	**-101 266**
VI. SERMAYE TRANSFERLERİ	**-12 414**	**12 945**	**2 408**	**0**	**0**	**1 329**	**4 268**	**11 413**	**330**	**11 743**	**16 011**
1. Servet Vergileri	11 786	10 688	2 799	0	0	0	25 273	0	0	0	25 273
2. Diğer Transferler	-18 084	-3 840	411	0	0	0	-21 513	12 020	147	12 168	-9 345
3. Kamulaştırma ve Sabit Değer Artışı	-6 117	6 096	-801	0	0	1 329	507	-608	183	-425	82
VII. KASA-BANKA/BORÇLANMA	**72 813**	**21 718**	**4 777**	**-10 923**	**-1 352**	**733**	**87 766**	**-655**	**-1 856**	**-2 511**	**85 255**
1. Kasa-Banka Değişimi	0	10 532	4 927	0	0	829	16 287	582	-171	410	16 698
2. Dış Borçlanma (net)	9 619	1 043	0	0	0	0	10 662	3 584	0	3 584	14 245
-Dış Borç Ödemesi	-31 735	-2 073	0	0	0	0	-33 808	-2 504	0	-2 504	-36 312
-Dış Borç Kullanımı	41 354	3 116	0	0	0	0	44 470	6 088	0	6 088	50 557
3. İç Borç/Alacak (net)	63 194	10 220	-150	-10 923	-1 352	725	61 714	-1 207	394	-813	60 901
4. Stok Değişim Fonu	0	-77	0	0	0	-820	-897	-3 613	-2 079	-5 692	-6 589
BORÇLANMA GEREĞİ	**72 813**	**21 795**	**4 777**	**-10 923**	**-1 352**	**1 554**	**88 663**	**2 958**	**223**	**3 181**	**91 844**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır.

TABLO I: 39- 2019 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT			TOPLAM KAMU
								İşletmeci	Özelleş. Kapsamı	Toplam	
1. Vergiler	554 627	80 811	21 113	0	0	-336	656 216	-3 415	-6	-3 421	652 794
a. Vasıtasız	199 816	23 355	21 113	0	0	-336	243 948	-3 415	-6	-3 421	240 527
b. Vasıtalı	354 811	57 456	0	0	0	0	412 267	0	0	0	412 267
2. Vergi Dışı Normal Gelirler	62 628	11 996	2 920	0	0	-830	76 714	-3 342	0	-3 342	73 372
3. Faktör Gelirleri	124 398	16 765	689	18 062	2 869	1 597	164 381	5 497	-1 173	4 324	168 705
4. Sosyal Fonlar	0	0	0	-21 499	-41 912	0	-63 411	0	0	0	-63 411
5. Cari Transferler	-407 346	-10 485	-8 741	5 431	39 272	0	-381 869	2 984	1	2 985	-378 884
I. KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	**334 307**	**99 088**	**15 981**	**1 995**	**229**	**431**	**452 031**	**1 724**	**-1 179**	**545**	**452 576**
II. CARİ GİDERLER	**-366 162**	**-80 248**	**-21 345**	**0**	**0**	**0**	**-467 755**	**0**	**0**	**0**	**-467 755**
III. KAMU TASARRUFU	**-31 855**	**18 840**	**-5 364**	**1 995**	**229**	**431**	**-15 724**	**1 724**	**-1 179**	**545**	**-15 179**
IV. YATIRIMLAR	**-79 060**	**-39 619**	**0**	**0**	**-229**	**-714**	**-119 623**	**-24 331**	**-501**	**-24 832**	**-144 455**
a. Sabit Sermaye	-79 060	-39 608	0	0	-229	-523	-119 420	-21 802	-85	-21 887	-141 307
b. Stok Değişmesi	0	-11	0	0	0	-191	-203	-2 528	-417	-2 945	-3 148
V. TASARRUF-YATIRIM FARKI	**-110 915**	**-20 779**	**-5 364**	**1 995**	**0**	**-283**	**-135 347**	**-22 607**	**-1 680**	**-24 287**	**-159 634**
VI. SERMAYE TRANSFERLERİ	**-14 086**	**18 134**	**2 826**	**0**	**0**	**-583**	**6 291**	**15 826**	**12**	**15 837**	**22 129**
1. Servet Vergileri	13 210	11 917	3 118	0	0	0	28 245	0	0	0	28 245
2. Diğer Transferler	-24 968	-2 091	8	0	0	0	-27 051	16 083	0	16 083	-10 968
3. Kamulaştırma ve Sabit Değer Artışı	-2 328	8 308	-300	0	0	-583	5 097	-258	12	-246	4 851
VII. KASA-BANKA/BORÇLANMA	**125 001**	**2 645**	**2 538**	**-1 995**	**0**	**866**	**129 056**	**6 781**	**1 668**	**8 450**	**137 505**
1. Kasa-Banka Değişimi	0	121	2 536	0	0	-705	1 952	131	178	309	2 261
2. Dış Borçlanma (net)	14 889	-157	0	0	0	0	14 731	340	0	340	15 071
-Dış Borç Ödemesi	-34 722	-2 306	0	0	0	0	-37 028	-2 532	0	-2 532	-39 560
-Dış Borç Kullanımı	49 611	2 148	0	0	0	0	51 759	2 872	0	2 872	54 632
3. İç Borç/Alacak (net)	110 112	2 700	3	-1 995	0	1 782	112 602	6 954	1 774	8 728	121 330
4. Stok Değişim Fonu	0	-18	0	0	0	-212	-230	-643	-284	-928	-1 158
BORÇLANMA GEREĞİ	**125 001**	**2 663**	**2 538**	**-1 995**	**0**	**1 078**	**129 286**	**7 425**	**1 953**	**9 377**	**138 663**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır. (1) Gerçekleşme Tahmini

TABLO I: 40- 2020 Yılı Kamu Kesimi Genel Dengesi (1)

(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)

	Merkezi Yönetim Bütçesi	Mahalli İdareler	Fonlar	İşsizlik Sigortası Fonu	Sosyal Güvenlik	Döner Sermaye	GENEL DEVLET TOPLAMI	KİT			TOPLAM KAMU
								İşletmeci	Özelleş. Kapsamı	Toplam	
1. Vergiler	650 970	96 170	23 393	0	0	-379	770 154	-3 713	-3	-3 716	766 438
a. Vasıtasız	222 717	28 054	23 393	0	0	-379	273 785	-3 713	-3	-3 716	270 069
b. Vasıtalı	428 253	68 116	0	0	0	0	496 368	0	0	0	496 368
2. Vergi Dışı Normal Gelirler	69 568	13 803	3 477	0	0	-947	85 901	-5 530	0	-5 530	80 370
3. Faktör Gelirleri	84 183	19 820	770	14 793	3 287	1 315	124 167	19 024	-1 173	17 851	142 018
4. Sosyal Fonlar	0	0	0	-13 188	-53 007	0	-66 195	0	0	0	-66 195
5. Cari Transferler	-488 133	-12 037	-9 960	6 859	50 102	0	-453 169	2 901	1	2 902	-450 267
I. KAMU HARCANABİLİR GELİRİ	**316 588**	**117 755**	**17 680**	**8 464**	**382**	**-11**	**460 857**	**12 682**	**-1 175**	**11 507**	**472 364**
II. CARİ GİDERLER	**-401 207**	**-94 164**	**-24 388**	**0**	**0**	**0**	**-519 760**	**0**	**0**	**0**	**-519 760**
III. KAMU TASARRUFU	**-84 620**	**23 591**	**-6 708**	**8 464**	**382**	**-11**	**-58 903**	**12 682**	**-1 175**	**11 507**	**-47 396**
IV. YATIRIMLAR	**-56 475**	**-50 761**	**0**	**0**	**-382**	**-1 011**	**-108 628**	**-24 604**	**-712**	**-25 316**	**-133 944**
a. Sabit Sermaye	-56 475	-50 751	0	0	-382	-805	-108 413	-24 317	-107	-24 424	-132 837
b. Stok Değişmesi	0	-9	0	0	0	-206	-216	-287	-604	-892	-1 107
V . TASARRUF-YATIRIM FARKI	**-141 094**	**-27 170**	**-6 708**	**8 464**	**0**	**-1 022**	**-167 531**	**-11 922**	**-1 887**	**-13 809**	**-181 340**
VI. SERMAYE TRANSFERLERİ	**2 221**	**21 086**	**3 795**	**0**	**0**	**-119**	**26 982**	**8 321**	**2**	**8 324**	**35 305**
1. Servet Vergileri	16 144	14 638	3 785	0	0	0	34 567	0	0	0	34 567
2. Diğer Transferler	-10 397	-2 398	10	0	0	0	-12 785	8 864	0	8 864	-3 922
3. Kamulaştırma ve Sabit Değer Artışı	-3 526	8 845	0	0	0	-119	5 200	-542	2	-540	4 660
VII. KASA-BANKA/BORÇLANMA	**138 873**	**6 085**	**2 914**	**-8 464**	**0**	**1 142**	**140 549**	**3 601**	**1 885**	**5 485**	**146 035**
1. Kasa-Banka Değişimi	0	6 301	2 911	0	0	-700	8 512	564	-23	541	9 053
2. Dış Borçlanma (net)	36 091	-559	0	0	0	0	35 531	-2 459	0	-2 459	33 072
-Dış Borç Ödemesi	-21 464	-3 002	0	0	0	0	-24 466	-864	0	-864	-25 330
-Dış Borç Kullanımı	57 555	2 442	0	0	0	0	59 997	-1 595	0	-1 595	58 402
3. İç Borç/Alacak (net)	102 782	364	3	-8 464	0	2 082	96 767	6 501	2 326	8 826	105 594
4. Stok Değişim Fonu	0	-20	0	0	0	-240	-261	-1 004	-419	-1 423	-1 683
BORÇLANMA GEREĞİ	**138 873**	**6 105**	**2 914**	**-8 464**	**0**	**1 382**	**140 810**	**4 605**	**2 303**	**6 908**	**147 718**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı Not: Genel sağlık sigortası hesapları, sosyal güvenlik dengesi içerisinde yer almaktadır. (1) Program

3.1.1. Merkezi Yönetim Bütçesi

a) Mevcut Durum

2019 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanunuyla bütçe harcamaları için 961 milyar TL ödenek verilmiş, bütçe gelirlerinin 880,4 milyar TL ve bütçe açığının 80,6 milyar TL olacağı tahmin edilmiştir. Bununla birlikte, yıl sonunda harcamaların başlangıç ödeneğinin 31,4 milyar TL üzerinde, gelirlerin ise bütçe tahmininin 13 milyar TL altında kalarak sırasıyla 992,4 milyar TL ve 867,4 milyar TL olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bunun sonucunda 2019 yılında bütçe açığının 125 milyar TL, faiz dışı açığın ise 21,9 milyar TL olması beklenmektedir.

GSYH'ya oranla yüzde 1,8 olması öngörülen bütçe açığının yıl sonunda yüzde 2,9 olarak gerçekleşeceği, denk olması öngörülen program tanımlı dengenin ise yüzde 3 düzeyinde açık vermesi beklenmektedir.

2019 yılında, bütçe hedefinin 13 milyar TL altında kalması beklenen bütçe gelirlerinin GSYH'ya oranla hedefin 0,5 puan üzerine çıkarak yıl sonunda yüzde 20,3 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bütçe hedeflerine göre; genel bütçe vergi gelirlerinin 1,4 puan azalarak yüzde 15,6; vergi dışı gelirlerin ise 1,9 puan artarak yüzde 4,7 düzeyinde gerçekleşmesi beklenmektedir.

2019 yılı bütçe hedeflerine kıyasla, gelir vergisi tahsilatının 8 milyar TL altında, kurumlar vergisi tahsilatının ise 3,2 milyar TL yukarıda; sırasıyla 163,9 milyar TL ile 77,4 milyar TL olması beklenmektedir. GSYH'ya oranla gelir vergisinin yüzde 3,8, kurumlar vergisinin yüzde 1,8 olacağı tahmin edilmektedir.

Dâhilde alınan KDV tahsilatının 2019 yılı bütçe tahmininin 18,6 milyar TL altında kalarak 52,1 milyar TL seviyesinde, GSYH'ya oranla yüzde 1,2 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Söz konusu azalış temel olarak KDV iadelerindeki artış, talepte gözlenen daralma ve uygulanan vergi indirimlerinden kaynaklanmaktadır.

2018 yılında uygulamaya konulan çeşitli vergi indirimlerinin süresi uzatılmıştır. Konut ve bazı işyerlerinde yüzde 18 olarak uygulanan KDV oranı yıl boyu geçerli olacak şekilde yüzde 8'e indirilmiş, ticari araçlarda Ocak-Haziran dönemi için altı ay geçerli olmak üzere KDV oranı yüzde 18'den yüzde 1'e düşürülmüş, mobilya ürünlerinde yine Ocak-Haziran döneminde geçerli olmak üzere KDV oranı 18'den yüzde 8'e indirilmiştir.

2019 yılında petrol ve doğal gaz ürünlerinden elde edilen ÖTV tahsilatının, bütçe tahmininin 7,4 milyar TL altında kalarak 60,1 milyar TL ve GSYH'ya oranla yüzde 1,4 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir. Söz konusu azalışta tüketimde gözlenen daralma ve 2018 yılının Mayıs ayında devreye giren eşel mobil sistemi belirleyici olmuştur. Kur ve petrol piyasasındaki gelişmelere bağlı olarak ÖTV tutarında indirim yapılarak pompa satış fiyatını belli bir seviyede tutan eşel mobil sistemi kaynaklı 2018 yılında 9,2 milyar TL tutarında ÖTV gelirinden vazgeçilmiştir. Kur ve petrol fiyatlarında yaşanan gelişmelere bağlı olarak 2019 yılında sistem kısmen devreye girmiş ve yılın ilk on ayı itibarıyla yaklaşık 1,7 milyar TL tutarında bir gelir kaybı söz konusu olmuştur.

2018 yılının ikinci yarısından itibaren motorlu taşıt satışlarında görülen azalma trendi, 2018 yılının son iki ayında otomobillere yönelik uygulanan ÖTV indiriminin 2019 yılı Haziran ayı sonuna kadar uzatılmasına rağmen, 2019 yılında da devam etmiştir. Bu çerçevede, motorlu taşıtlardan elde edilen ÖTV tahsilatının bütçe tahmininin 11,2 milyar TL altında ve 12,7 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. 2019 yılı motorlu taşıtlar vergisi tahsilatının da bütçe hedefinin 1,8 milyar TL altında kalacağı ve 14,2 milyar TL olarak

gerçekleşeceği öngörülmektedir. Taşıt satışlarındaki azalma ve vergi tutarlarının belirlenmesinde yüzde 23,7 olan yeniden değerleme oranı yerine yüzde 15,9 oranının kullanılması motorlu taşıtlar vergisi tahsilatını olumsuz etkilemiştir.

2019 yılında tütün mamullerinden elde edilen ÖTV tahsilatının, bütçe tahmininin 5,4 milyar TL üzerine çıkarak 51 milyar TL ve GSYH'ya oranla yüzde 1,2 olması beklenmektedir. Söz konusu artış, sigarada nispi vergi oranının yüzde 63'ten yüzde 67'ye çıkarılmasından ve yıl içinde yapılan fiyat artışlarından kaynaklanmaktadır.

2019 yılında, alkollü içkiler ve kolalı gazozlardan elde edilen ÖTV tahsilatının bütçe hedefi ile aynı seviyede kalması ve 15,2 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2019 yılında banka ve sigorta muameleleri vergisi tahsilatının bütçe hedefinin 4,5 milyar TL üzerine çıkarak 23,5 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Özel iletişim vergisi tahsilatının ise 3,8 milyar TL olarak bütçe hedefiyle aynı seviyede gerçekleşmesi beklenmektedir.

İthalattaki düşüş uluslararası ticaret ve muamelelerden alınan vergilerin tahsilatını olumsuz etkilemiştir. 2019 yılında, ithalde alınan KDV tahsilatının bütçe tahmininin 39,4 milyar TL altında kalarak 126,4 milyar TL ve GSYH'ya oranla yüzde 3 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Benzer şekilde, gümrük vergisi tahsilatının, bütçe hedefinin 3,3 milyar TL altında kalarak 17,4 milyar TL olması beklenmektedir.

Harç gelirlerinin, tapu harcında yapılan indirim ve talep daralması nedeniyle bütçe hedefinin 5,8 milyar TL altında ve 21,9 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Aynı şekilde, damga vergisi tahsilatının bütçe hedefinin 2,2 milyar TL altında kalarak 18,7 milyar TL olması öngörülmektedir.

2019 yılında vergi dışı gelirlerin, bütçe hedefinin 75,9 milyar TL üzerine çıkarak 199,8 milyar TL ve GSYH'ya oranla yüzde 4,7 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Söz konusu artışta; Merkez Bankası ihtiyat akçesinin bütçeye aktarılması, Merkez Bankasından elde edilen temettü gelirindeki artış ile imar barışı olarak bilinen yapı kayıt belgesi verilmesine ilişkin tahsilat etkili olmuştur.

Kamu alacaklarının yapılandırılmasına ilişkin düzenlemeler kapsamında 2016 yılında yürürlüğe giren 6736 sayılı Kanun'dan 2016 yılında 13,7 milyar TL, 2017 yılında 12,4 milyar TL, 2018 yılında ise 9,5 milyar TL gelir elde edilmiştir. 2017 yılında yürürlüğe giren 7020 sayılı Kanun kapsamında ise 2017 yılında 2 milyar TL, 2018 yılında 1,9 milyar TL tahsilat yapılmıştır. Ayrıca 2018 yılında yürürlüğe giren 7143 sayılı Kanun kapsamında 2018 yılında 13,8 milyar TL gelir elde edilmiştir. 2019 yılının ilk dokuz ayında ise 6736 sayılı Kanun kapsamında 4,8 milyar TL, 7020 sayılı Kanun kapsamında 0,9 milyar TL ve 7143 sayılı Kanun kapsamında 9 milyar TL gelir elde edilmiştir.

2019 yılında, merkezi yönetim bütçesi faiz dışı harcamalarının bütçe ödeneğinin 45,6 milyar TL üzerine çıkarak 889,3 milyar TL olacağı ve GSYH'ya oranının yüzde 20,8 düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2019 yılında personel giderleri, sosyal güvenlik kuruluşlarına devlet primi giderleri ile personele ilişkin yedek ödeneğin toplamından oluşan personel harcamalarının, başlangıç ödeneğini 0,7 milyar TL aşarak 294,4 milyar TL olması beklenmektedir. Genel maaş artış oranı, toplu sözleşmede tespit edildiği üzere, Ocak ve Temmuz aylarında yüzde 4 ve yüzde 5 olarak uygulanmış; ayrıca Ocak ayında 6,73 ve Temmuz ayında 1,02 puan enflasyon farkı artışı yapılmıştır. Enflasyonun program beklentilerinin altında gerçekleşmesi toplam personel giderlerinin sınırlı düzeydeki artışında etkili olmuştur.

2019 yılı bütçesinde 67,6 milyar TL olarak öngörülen mal ve hizmet alım giderlerinin, 10,8 milyar TL artış göstererek 78,4 milyar TL seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede artan hizmet maliyetleri ile kurumların ilave ödenek ihtiyaçlarının karşılanmasının etkili olacağı tahmin edilmektedir.

2019 yılı bütçesinde 391,3 milyar TL olarak programlanan cari transferlerin yıl sonunda bu tutarın 5,8 milyar TL üzerine çıkarak 397,1 milyar TL olması beklenmektedir. Söz konusu artışta sağlık, emeklilik ve sosyal yardım giderlerinde yapılan ilave 6,9 milyar TL etkili olmuştur. İşsizlik sigortası devlet katkısının yüzde 1 olarak uygulanmaya devam edilmesi nedeniyle ilave 2,8 milyar TL harcama olması beklenmektedir. Vergi geliri tahsilatındaki göreli zayıf performansın etkisiyle gelirden ayrılan paylarda da bütçe tahmininin 12,1 milyar TL altında bir gerçekleşme beklenmektedir. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ile Gençlik ve Spor Bakanlığına özel gelirler nedeniyle ödenek ekleme imkânıyla sırasıyla 2 milyar TL ve 3,5 miyar TL ilave harcama imkânı sağlanmıştır. Bunlara ilave olarak, cari transferlerde bütçe ödeneklerine göre; 0,5 milyar TL Milli Eğitim Bakanlığına, 0,4 milyar TL AFAD'a, 0,9 milyar TL tarımsal destekler için Tarım ve Orman Bakanlığına, 0,6 miyar TL teşvik ödemeleri için, 0,4 milyar TL KOSGEB'e, 0,6 milyar TL AB Başkanlığına ilave bütçe artışı sağlanmıştır.

2019 yılı sermaye giderlerinin yıl sonunda başlangıç ödeneğinin 20,9 milyar TL üzerine çıkarak 75,3 milyar TL olması beklenmektedir. Bu gelişmede, başta Karayolları Genel Müdürlüğü olmak üzere kuruluşların ilave yatırım taleplerinin karşılanması etkili olmuştur.

2019 yılında sermaye transferlerinin, başlangıç ödeneğinin 5,2 milyar TL üzerinde 15,3 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede; TÜBİTAK kaleminde TARAL ve kurum dışına verilen hizmetlerden elde edilen gelirler karşılığı harcamalar için 1,6 milyar TL, İl Özel İdarelerine ve YİKOB'lara aktarılmak üzere İçişleri Bakanlığına 1,5 milyar TL, Çevre ve Şehircilik Bakanlığına terörden zarar gören yerlerin imarı için 0,9 milyar TL, Gençlik ve Spor Bakanlığına 0,4 milyar TL, AFAD'a 0,4 milyar TL ve belediyelere aktarılmak üzere Strateji ve Bütçe Başkanlığına 0,4 milyar TL ilave ödenek aktarılması belirleyici olmuştur.

Borç verme kaleminin 2019 yılı bütçesinde belirlenen tutarın 7,1 milyar TL üzerinde, 28,8 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede, enerji ve demiryolu ulaştırması alanlarında hizmet gören kamu sermayeli şirketlere yapılan sermaye katkıları etkili olmuştur. Bu çerçevede, enerji KİT'lerine 3,7 milyar TL ve TCDD'ye 3,5 milyar TL ilave ödenek aktarılmıştır.

Faiz giderlerinin 2019 yılı bütçesinde belirlenen tutarın 14,2 milyar TL altında, 103,1 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu gelişmede, 2018 yılı son çeyreğinden itibaren kurlarda ve faiz oranlarında görülen gerileme etkili olmuştur.

2019 yılı Ocak-Eylül döneminde, iç borçlanma ağırlıklı olarak sabit getirili enstrümanlarla yapılmıştır.

2019 yılı Ekim ayı itibarıyla iç piyasalarda 3,7 milyar TL, uluslararası piyasalarda 2 milyar dolar tutarında kira sertifikası ihracı gerçekleştirilmiştir. 2019 yılının ilk on aylık bölümünde, 2 milyar dolar tutarındaki bir kira sertifikası ihracının yanı sıra toplam 6,7 milyar dolar tutarında dört ayrı Eurobond ihracı gerçekleştirilerek uluslararası sermaye piyasalarından toplam olarak 8,7 milyar dolar finansman sağlanmıştır.

2019 yılında bütçe finansmanı ve nakit yönetiminde ortaya çıkan ilave ihtiyaca bağlı olarak Eylül ayı sonu itibarıyla toplam iç borç çevirme oranı yüzde 125,4 düzeyinde gerçekleşmiştir.

2019 yılı Ocak-Eylül döneminde, nakit bazlı 148,7 milyar TL iç borçlanma gerçekleştirilmiştir. İç borçlanmanın yüzde 20,4'ü sabit kuponlu, yüzde 14,6'sı TÜFE'ye endeksli, yüzde 27,3'ü kuponsuz, yüzde 9,6'sı değişken faizli tahvil ve yüzde 2,6'sı kira sertifikası ihraçlarıyla gerçekleştirilmiştir. Ayrıca iç piyasalardan yüzde 16,1'i avro ve yüzde 0,3'ü ABD doları olmak üzere yabancı para cinsi senet ihraçları ile finansman sağlanmıştır. İlk ihracına 2017 yılında başlanan altın cinsi Devlet tahvili ve kira sertifikası ihraçlarına 2019 yılında da devam edilmiş olup iç borçlanmanın yüzde 9,2'si söz konusu senetler ile gerçekleştirilmiştir. 2018 yılı sonunda 59,3 ay olan nakit borçlanmanın ortalama vadesi, 2019 yılı Eylül ayı sonunda 29,2 ay olmuştur. Aynı dönemde, TL cinsi sabit faizli iç borçlanmanın ortalama maliyeti yüzde 17,5'den yüzde 20,8 düzeyine yükselmiştir.

TABLO I: 41- Merkezi Yönetim Brüt Borç Stokundaki Gelişmeler

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
	2016	**2017**	**2018**	**2019 (1)**	**2016**	**2017**	**2018**
Brüt Borç Stoku	**759 952**	**876 494**	**1 067 115**	**1 239 194**	**24,4**	**23,5**	**28,7**
İç Borç Stoku	**468 644**	**535 448**	**586 142**	**701 029**	**15,1**	**14,4**	**15,7**
Tahvil	467 620	534 473	580 647	690 499	15,0	14,4	15,6
Bono	1 025	974	5 495	10 530	0,0	0,0	0,1
Dış Borç Stoku	**291 307**	**341 047**	**480 973**	**538 165**	**9,4**	**9,2**	**12,9**
Kredi	79 921	88 729	116 059	114 924	2,6	2,4	3,1
Uluslararası Kur.	53 346	62 068	84 605	84 719	1,7	1,7	2,3
Hükümet Kuruluşları	14 464	16 232	21 187	21 614	0,5	0,4	0,6
Diğer	12 111	10 428	10 266	8 590	0,4	0,3	0,3
Tahvil	211 386	252 318	364 914	423 241	6,8	6,8	9,8

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı
(1) Eylül ayı sonu itibarıyladır.

b) Hedefler

2020 yılında merkezi yönetim bütçe gelirlerinin 956,6 milyar TL olması hedeflenmiş, bütçe harcamaları ise 1.095,5 milyar TL olarak programlanmıştır. Söz konusu gelir tahmini ve öngörülen harcama büyüklüğü sonucunda bütçe açığının 138,9 milyar TL ve GSYH'ya oranla yüzde 2,9 olacağı öngörülmektedir. Bu büyüklükler, 2020-2022 dönemini kapsayan OVP'de maliye politikasında öngörülen mali disiplinin korunması, kaynak kullanımında etkinliğin sağlanması ile kamu gelirlerinin kalitesinin artırılması olarak ifade edilen kamu maliyesi stratejisiyle uyumlu olarak belirlenmiştir.

2020 yılında merkezi yönetim bütçe gelirlerinin GSYH'ya oranının, bir önceki yıl gerçekleşme tahmininin 0,7 puan altında ve yüzde 19,6 seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Bu kapsamda, vergi dışı gelirlerin 1,1 puan düşeceği, vergi gelirlerinin ise 0,5 puan artacağı tahmin edilmektedir. 2018 yılı Ağustos ayında başlayan kur şoku sonrası 2019 yılında ekonominin dengelenme sürecine girmesiyle 2020 yılında iktisadi faaliyetin daha da canlanacağı ve bunun vergi tahsilatını olumlu etkileyeceği değerlendirilmektedir.

2020 yılında gelir ve kurumlar vergisi tahsilatı toplamının GSYH'ya oranla yüzde 5,6 olması beklenmektedir.

2020 yılında dâhilde alınan KDV tahsilatının GSYH'ya oranının 2019 yılı seviyesinde yüzde 1,2 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. İktisadi faaliyetteki canlanma ile ihracat performansı ve buna bağlı KDV iadelerindeki gelişmelerin dâhilde KDV tahsilatı üzerinde temel belirleyiciler olması beklenmektedir.

ÖTV tahsilatının GSYH'ya oranının, 2020 yılında 2019 yılı gerçekleşme tahmininin 0,2 puan üzerinde yüzde 3,6 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Tahminlerde, ÖTV mevzuatına göre öngörülen tutar güncellemeleri ve makroekonomik hedef ve beklentilerle uyumlu tüketim beklentileri dikkate alınmıştır. Ayrıca, özellikle tütün mamullerine 2019 yılı içinde yapılan fiyat artışlarının oluşturduğu baz etkisinin söz konusu mallardan 2020 yılında elde edilecek ÖTV gelirini olumlu etkilemesi beklenmektedir.

2020 yılında ithalde alınan KDV tahsilatının GSYH'ya oranının, kur ve ithalata yönelik gelişme ve beklentilerin etkisiyle, 2019 yılına göre 0,3 puan artarak yüzde 3,2 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2020 yılında merkezi yönetim bütçesi vergi dışı gelirlerinin GSYH'ya oran olarak 2019 yılı gerçekleşme tahmininin 1,1 puan altında ve yüzde 3,5 olması beklenmektedir. Bu gelişmede, 2019 yılında Merkez Bankası temettü ödemesinde görülen artış, yedek akçenin bütçeye aktarılması ve imar barışından elde edilen gelirlerin neden olduğu baz etkisinin rol oynayacağı değerlendirilmektedir.

2019 yılında toplam personel giderleri, genel maaş ve ücret artış oranının toplu sözleşmede tespit edildiği üzere Ocak ve Temmuz aylarında yüzde 4 olarak uygulanacağı dikkate alınarak belirlenmiştir. Bununla birlikte, 2019 yılının ikinci yarısı ve 2019 yılı ilk yarısındaki enflasyonun bu dönemlerdeki maaş artışının üzerinde olması durumunda yapılacak enflasyon farkı artışları da dikkate alınmıştır. 2020 yılında kamuya personel girişinin 60 bin ile sınırlandırılması öngörülmüş, Askerlik Kanunu kapsamında istihdam edilecek personelin olası mali yükü göz önünde bulundurulmuştur. Bu çerçevede, personel giderleri, sosyal güvenlik kuruluşlarına devlet primi giderleri ile personele ilişkin yedek ödeneğin toplamından oluşan personel harcamalarının 333,9 milyar TL, GSYH'ya oranının ise yüzde 6,9 olacağı öngörülmüştür.

2020 yılında mal ve hizmet alım giderleri için 75,5 milyar TL ödenek öngörülmüştür. Söz konusu tutar GSYH'ya oranla bir önceki yıl gerçekleşme tahminine göre 0,3 puanlık bir düşüşe tekabül etmektedir. Bu düşüşte OVP hedefleriyle uyumlu olarak kurumların cari harcamalarına yönelik tasarruf politikası etkili olmuştur.

Cari transferlerin 2020 yılında 451,1 milyar TL ile GSYH'ya oran olarak bir önceki yıl seviyesinde ve yüzde 9,3 olması öngörülmektedir. Bu çerçevede, sosyal güvenlik sistemine yapılan transferlerin 225,6 milyar TL olması, diğer hazine yardımlarının ise 2019 yılı seviyesinde olması öngörülmektedir. Tarımsal amaçlı transferin ve gelirden ayrılan payların 2019 yılına göre GSYH'ya oranla 0,1 puan fazla, diğer cari transfer kalemlerinin ise 2019 yılı seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. İhracatın, küçük ve orta ölçekli işletmelerin ve diğer üretken sektörlerin teşvik edilmesine devam edilmesinin yanı sıra sosyal amaçlı transferler için ayrılan ödeneklerin yüzde 14,1 oranında artırılması öngörülmüştür.

2019 yılı sermaye giderlerinin 56,6 milyar TL ile GSYH içindeki payının 2019 yılına göre 0,6 puan azalarak yüzde 1,2 seviyesinde olması programlanmıştır. Söz konusu düşüşte, OVP çerçevesinde belirlenen hedefler doğrultusunda yatırım ödeneklerinin daha düşük düzeyde tutulması ve yatırımlarda önceliklendirmeye gidilmesi etkili olmuştur. Kamu özel işbirliği (KÖİ) çerçevesinde tamamlanıp hizmete alınan şehir hastanelerinin cari giderlerini

karşılamak üzere 4,8 milyar TL, bina kullanım ve zorunlu hizmetler için ise 5,7 milyar TL harcama yapılması programlanmıştır. Yine KÖİ çerçevesinde tamamlanan ulaştırma projeleri kapsamındaki garanti ödemeleri için 8,3 milyar TL kaynak ayrılmıştır.

Sermaye transferlerinin GSYH'ya oranının, 2020 yılında, bir önceki yıla göre 0,2 puan azalarak yüzde 0,1 olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir. Bu gelişmede transfer ödeneklerinin önceki yıl bütçesinde öngörülen tutarlarda belirlenmesi ile TCDD hızlı tren yatırımlarının finansmanı için yapılacak sermaye aktarımının borç verme kaleminde yer alması etkili olmuştur. Bu kapsamda; KÖYDES için 1,5 milyar TL, SUKAP için 0,8 milyar TL, Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP) için 166 milyon TL, kalkınma ajansları için 332 milyon TL ödenek öngörülmüştür. Ayrıca, TÜBİTAK Ar-Ge projeleri için 1,1 milyar TL kaynak ayrılmıştır.

2020 yılında borç verme kaleminin 27,1 milyar TL ile GSYH'ya oranla önceki yıla göre 0,1 puan azalarak yüzde 0,6 seviyesinde olması öngörülmektedir. Ödeneğin 12,4 milyar TL'sini KİT'lere yapılacak sermaye transferleri, 7,3 milyar TL'sini öğrenim ve harç kredileri, 0,6 milyar TL'sini KKTC'ye verilecek krediler oluşturmaktadır. Kredi Garanti Fonuna ise 5 milyar TL kaynak tahsis edilmiştir.

2018 yılının ikinci yarısından itibaren borçlanma faizlerinde ve döviz kurlarında ortaya çıkan artış ile 2019 yılında borç çevirme oranlarının artması sonucunda 2020 yılında faiz giderlerinin GSYH'ya oran olarak önceki yıla göre 0,5 puan artması ve yüzde 2,9 düzeyinde olması beklenmektedir.

TABLO I: 42- Merkezi Yönetim Bütçesi Büyüklükleri

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			(Yüzde Değişim)		(Yüzde Dağılım)			(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
	2018	2019 (1)	2020 (2)	2019 (1)	2020 (2)	2018	2019 (1)	2020 (2)	2018	2019 (1)	2020 (2)
HARCAMALAR	**830 809**	**992 385**	**1 095 461**	**19,4**	**10,4**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**22,3**	**23,2**	**22,5**
01 - Personel Giderleri	200 903	250 725	282 488	24,8	12,7	24,2	25,3	25,8	5,4	5,9	5,8
02 - SGK Devlet Primi Giderleri	34 379	43 664	48 120	27,0	10,2	4,1	4,4	4,4	0,9	1,0	1,0
03 - Mal ve Hizmet Alım Giderleri	71 946	78 360	75 550	8,9	-3,6	8,7	7,9	6,9	1,9	1,8	1,6
04 - Faiz Giderleri	73 961	103 092	138 940	39,4	34,8	8,9	10,4	12,7	2,0	2,4	2,9
05 - Cari Transferler	322 879	397 131	451 122	23,0	13,6	38,9	40,0	41,2	8,7	9,3	9,3
06 - Sermaye Giderleri	88 324	75 319	56 607	-14,7	-24,8	10,6	7,6	5,2	2,4	1,8	1,2
07 - Sermaye Transferleri	16 746	15 264	6 784	-8,8	-55,6	2,0	1,5	0,6	0,4	0,4	0,1
08 - Borç Verme	21 672	28 830	27 087	33,0	-6,0	2,6	2,9	2,5	0,6	0,7	0,6
09 - Yedek Ödenekler	0	0	8 764			0,0	0,0	0,8	0,0	0,0	0,2
GELİRLER	**757 996**	**867 384**	**956 588**	**14,4**	**10,3**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**20,4**	**20,3**	**19,6**
1 - Genel Bütçe	**729 063**	**838 700**	**936 635**	**15,0**	**11,7**	**96,2**	**96,7**	**97,9**	**19,6**	**19,6**	**19,2**
01 - Vergi Gelirleri	621 536	667 634	784 602	7,4	17,5	82,0	77,0	82,0	16,7	15,6	16,1
02 - Vergi Dışı Gelirler	98 527	152 900	127 397	55,2	-16,7	13,0	17,6	13,3	2,6	3,6	2,6
03 - Sermaye Gelirleri	7 809	8 490	13 594	8,7	60,1	1,0	1,0	1,4	0,2	0,2	0,3
04 - Alınan Bağış ve Yardımlar	1 190	9 676	11 042	712,9	14,1	0,2	1,1	1,2	0,0	0,2	0,2
2 - Öz.Büt.İda. ve Düz.Den.Kur.	**28 934**	**28 684**	**19 953**	**-0,9**	**-30,4**	**3,8**	**3,3**	**2,1**	**0,8**	**0,7**	**0,4**
BÜTÇE DENGESİ	**-72 813**	**-125 001**	**-138 873**	**71,7**	**11,1**				**-2,0**	**-2,9**	**-2,9**
Bilgi İçin:											
Faiz Dışı Harcamalar	756 848	889 293	956 521	17,5	7,6				20,3	20,8	19,6
Faiz Dışı Bütçe Dengesi	1 148	-21 909	67	-2 008,0	-100,3				0,0	-0,5	0,0
Program Tanımlı Bütçe Dengesi	-56 539	-126 051	-65 516	122,9	-48,0				-1,5	-3,0	-1,3

Not: Düzenleyici ve denetleyici kurumların gelir fazlaları, genel bütçe vergi dışı gelirlerinden düşülmüştür.
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

3.1.2. Mahalli İdareler

a) Mevcut Durum

Mahalli idareler dengesi; il özel idareleri, belediyeler, büyükşehir belediyelerine bağlı idareler, belediyelerin oluşturduğu birlikler ve İller Bankası hesaplarını kapsamaktadır.

2018 yılında, mahalli idare gelirleri, vergi gelirleri ve faktör gelirlerindeki reel düzeyde gerilemeye rağmen nominal olarak yüzde 12,8 oranında artmış ve 115,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Mahalli idare harcamaları ise, yatırım harcamalarının 2017 yılında yakaladığı tarihsel yüksek seviyeleri sürdürmesine karşılık, cari giderlerde reel düzeyde sınırlı gerilemeyle bir miktar dengelenmiş ve yüzde 16 oranında artarak 137,5 milyar TL olmuştur. Böylece, 2017 yılında GSYH'nın yüzde 0,51'i düzeyinde olan mahalli idareler bütçe açığı, artış eğilimini sürdürerek 2018 yılında GSYH'nın yüzde 0,59'u seviyesine yükselmiştir.

2019 yılında, mahalli idare gelirlerinin, vergi gelirleri ve faktör gelirlerindeki reel azalma sonucu GSYH'ya oranla yüzde 2,85 seviyesinde gerçekleşeceği, mahalli idare harcamalarının ise yerel seçimler öncesi dönemde hızla artan borçlanma gereği sonrası ortaya çıkan yüksek finansman ihtiyacı ve gelirlerdeki reel azalmaya bağlı olarak GSYH'nın yüzde 2,91'i seviyesine gerileyeceği tahmin edilmektedir. Böylece, 2019 yılında mahalli idareler dengesinin GSYH'nın yüzde 0,06'sı seviyesinde açık vermesi beklenmektedir.

TABLO I: 43-Genel Bütçe Vergi Gelirlerinden Mahalli İdarelere Ayrılan Paylar

	2017	**2018**	**2019 (1)**	**2020 (2)**
		(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
Belediyeler	31 745	37 389	39 219	46 451
Büyükşehir Belediyeleri	26 292	31 960	33 435	40 385
İl Özel İdareleri	2 667	3 136	3 268	3 871
TOPLAM	**60 704**	**72 485**	**75 922**	**90 707**
		(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
Belediyeler	1,02	1,00	0,92	0,95
Büyükşehir Belediyeleri	0,85	0,86	0,78	0,83
İl Özel İdareleri	0,09	0,08	0,08	0,08
TOPLAM	**1,95**	**1,95**	**1,78**	**1,86**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

b) Hedefler

2020 yılında, mahalli idare gelirlerinin 144,4 milyar TL, harcamalarının ise 150,5 milyar TL olarak gerçekleşmesi ve mahalli idare dengesinin GSYH'nın yüzde 0,13'ü düzeyinde ve 6,1 milyar TL açık vermesi öngörülmektedir.

Yerel seçimler öncesi dönemde hızla artan borçlanma gereği sonrası takip eden yıllarda ortaya çıkan yüksek finansman ihtiyacına karşın gelirlerde beklenen sınırlı düzeyde artışın, idarelerde tasarruf ihtiyacını artırması ve bu durumun mahalli idareler dengesinde iyileştirici yönde etki yapması beklenmektedir.

TABLO I: 44- Mahalli İdareler Gelir ve Harcamaları (1)

	2017	2018	2019 (2)	2020 (3)
		(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
A. GELİRLER	**102 541**	**115 685**	**121 490**	**144 430**
1.Vergiler	74 224	86 464	92 729	110 808
2.Vergi Dışı Norm. Gelir	9 833	10 906	11 996	13 803
3.Faktör Gelirleri (Net)	18 484	18 315	16 765	19 820
4.Sermaye Transferi (Net)	0	0	0	0
B. HARCAMALAR	**118 504**	**137 479**	**124 153**	**150 535**
1.Cari Giderler	64 313	75 121	80 248	94 164
2.Yatırım Harcamaları	46 959	55 845	39 638	50 781
a.Sabit Sermaye	46 935	55 815	39 608	50 751
b.Stok Değişimi	25	30	30	30
3.Cari Transferler	7 002	8 770	10 485	12 037
4.Kamulaştırma ve Sabit Değer Artışı	-3 199	-6 096	-8 308	-8 845
5.Sermaye Transferi (Net)	3 429	3 840	2 091	2 398
C. GELİR-GİDER FARKI	**-15 963**	**-21 795**	**-2 663**	**-6 105**
		(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
A. GELİRLER	**3,30**	**3,11**	**2,85**	**2,96**
1.Vergiler	2,39	2,32	2,17	2,27
2.Vergi Dışı Norm. Gelir	0,32	0,29	0,28	0,28
3.Faktör Gelirleri (Net)	0,59	0,49	0,39	0,41
4.Sermaye Transferi (Net)	0,00	0,00	0,00	0,00
B. HARCAMALAR	**3,81**	**3,69**	**2,91**	**3,09**
1.Cari Giderler	2,07	2,02	1,88	1,93
2.Yatırım Harcamaları	1,51	1,50	0,93	1,04
a.Sabit Sermaye	1,51	1,50	0,93	1,04
b.Stok Değişimi	0,00	0,00	0,00	0,00
3.Cari Transferler	0,23	0,24	0,25	0,25
4.Kamulaştırma ve Sabit Değer Artışı	-0,10	-0,16	-0,19	-0,18
5.Sermaye Transferi (Net)	0,11	0,10	0,05	0,05
C. GELİR-GİDER FARKI	**-0,51**	**-0,59**	**-0,06**	**-0,13**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) İl özel idareleri, belediyeler, İller Bankası, belediyelerin oluşturduğu birlikler ve büyükşehir belediyelerine bağlı idareleri kapsamaktadır.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Program

3.1.3. Döner Sermayeli İşletmeler

a) Mevcut Durum

Döner sermayeli işletmeler tanımı içinde yer alan kurumlar iki grupta toplanmaktadır. Birinci grupta, merkezi yönetim bütçesi kapsamındaki idarelere bağlı olarak faaliyet gösteren işletmeler yer almaktadır. İkinci grupta ise bu işletmelerin dışında kalan ve kendi özel bütçeleri olan Türkiye Radyo Televizyon Kurumu, Milli Piyango İdaresi ve Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü bulunmaktadır.

2018 yılında 1,6 milyar TL açık veren döner sermayeli işletmelerin 2019 yılında da 1,1 milyar TL açık vermesi beklenmektedir.

b) Hedefler

2020 yılında döner sermayeli işletmelerin 1,4 milyar TL açık vermesi beklenmektedir.

TABLO I: 45- Döner Sermayeli İşletmeler Finansman Dengesi

	2017	2018	2019 (1)	2020 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
A. Gelirler	**62 217**	**75 690**	**94 628**	**102 981**
- İşletme Gelirleri	61 646	75 103	93 735	102 257
- Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	571	587	894	724
- Bütçe Transferleri	0	0	0	0
B. Giderler	**62 147**	**77 243**	**95 706**	**104 363**
- İşletme Giderleri	60 437	74 458	93 031	101 666
- Yatırım Harcamaları	835	2 494	523	805
- Stok Artışı	312	567	403	446
- Sabit Kıymet Artışı	-267	-1 329	583	119
- Dolaysız Vergiler	249	345	336	379
- Fonlara Transferler	581	708	830	947
C. Gelir-Gider Farkı	**70**	**-1 554**	**-1 078**	**-1 382**
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
A. Gelirler	**2,0**	**2,0**	**2,2**	**2,1**
B. Giderler	**2,0**	**2,1**	**2,2**	**2,1**
C. Gelir-Gider Farkı	**0,0**	**0,0**	**0,0**	**0,0**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

3.1.4. Sosyal Güvenlik Kuruluşları

a) Mevcut Durum

Sosyal güvenlik kuruluşları kapsamında Sosyal Güvenlik Kurumu (SGK) ve İşsizlik Sigortası Fonu (İSF) yer almakta olup gelir-gider dengeleri ayrı tablolarda gösterilmektedir.

2019 yılında bir önceki yıla göre GSYH'ya oran olarak prim gelirlerindeki artışın sınırlı kalması ve SGK'nın toplam gelirlerinin GSYH'ya oranının benzer düzeyde seyretmesi beklenmektedir. Bununla birlikte, sigorta ödemeleri ve sağlık giderlerindeki artış nedeniyle GSYH'ya oran olarak SGK'nın toplam giderlerinin artış göstermesi öngörülmektedir. Sosyal güvenlik kuruluşlarına yönelik bütçe transferlerinin GSYH'ya oranının bir önceki yıla göre 0,5 puan artarak yüzde 4,5 seviyesine yükselmesi beklenmektedir.

2019 yılında bütçeden SGK'ya faturalı ödemeler, ek karşılıklar, devlet katkısı, emeklilere yapılan ek ödeme, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler ile prim ödeme gücü olmayanların GSS primleri dâhil olmak üzere 192 milyar TL transfer yapılacağı tahmin edilmektedir.

İşçi, esnaf ve çiftçi emekli aylıkları, 2019 yılı Ocak ayında yüzde 10,2; Temmuz ayında ise yüzde 5 oranında artırılmıştır. Memur maaşları ve memur emekli aylıkları ise, 2019 yılı Ocak ayında yüzde 10,7; Temmuz ayında yüzde 6 oranında artırılmıştır.

Sosyal güvenlik prim gelirlerini etkileyen en temel parametrelerden biri olan asgari ücret, yılın tamamında geçerli olmak üzere 2019 yılı Ocak ayında yüzde 26,1 oranında artışla brüt 2.558,4 TL'ye yükseltilmiştir.

TABLO I: 46- Sosyal Güvenlik Kurumu Gelir-Gider Dengesi

	2017	2018	2019 (1)	2020 (2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
A. Gelirler	**281 019**	**359 008**	**411 092**	**459 968**
- Prim Tahsilatları	210 105	258 919	297 602	335 940
B. Giderler	**304 017**	**375 354**	**450 364**	**510 070**
- Sigorta Ödemeleri	212 821	249 030	303 412	347 737
- Sağlık Giderleri	77 687	91 566	110 003	122 830
- Yatırım Harcamaları	215	252	229	382
C. Gelir-Gider Farkı	**-22 998**	**-16 346**	**-39 272**	**-50 102**
D. Bütçe Transferleri	**24 609**	**17 698**	**39 272**	**50 102**
- Bütçe Transferleri (3)	132 466	148 388	192 043	218 779
E. Finansman Açığı	**-1 611**	**-1 352**	**0**	**0**
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
A. Gelirler	**9,03**	**9,64**	**9,63**	**9,44**
- Prim Tahsilatları	6,75	6,95	6,97	6,89
B. Giderler	**9,77**	**10,08**	**10,55**	**10,47**
- Sigorta Ödemeleri	6,84	6,69	7,11	7,14
- Sağlık Giderleri	2,50	2,46	2,58	2,52
- Yatırım Harcamaları	0,01	0,01	0,01	0,01
C. Gelir-Gider Farkı	**-0,74**	**-0,44**	**-0,92**	**-1,03**
D. Bütçe Transferleri	**0,79**	**0,48**	**0,92**	**1,03**
- Bütçe Transferleri (3)	4,26	3,98	4,50	4,49
E. Finansman Açığı	**-0,05**	**-0,04**	**0,00**	**0,00**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Faturalı ödemeler, ek karşılıklar, devlet katkısı, emeklilere yapılan ek ödeme, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler ve prim ödeme gücü olmayanların GSS primleri dâhil edilmiştir.

Prim teşvikleri kapsamında merkezi yönetim bütçesinden SGK'ya 2018 yılında 20,3 milyar TL transfer yapılmış olup, 2019 yılında 22,7 milyar TL transfer yapılması beklenmektedir.

2018 yılında SGK ilaç ve tedavi harcamaları, sırasıyla 31 milyar TL ve 59,1 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2019 yılında ise, SGK ilaç ve tedavi harcamalarının sırasıyla 39,8 milyar TL ve 68,6 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir.

2019 yılında GSYH'ya oran olarak İSF prim gelirlerinin yüzde 0,4, faiz gelirlerinin yüzde 0,4, devlet katkısının ise yüzde 0,1 seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, toplam gelirlerin GSYH'nın yüzde 0,9'u seviyesinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2019 yılı İSF toplam giderlerinin GSYH'nın yüzde 0,9'u seviyesinde gerçekleşmesi beklenmektedir. 2019 yılında aylık ortalama 657 bin kişi işsizlik ödeneği almış olup 2019 yılı işsizlik ödeneği giderlerinin 8 milyar TL düzeyinde gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

2019 yılında toplam Fon varlığının 129,6 milyar TL'lik tutarla GSYH'nın yüzde 3'üne ulaşacağı tahmin edilmektedir.

TABLO I: 47- İşsizlik Sigortası Fonu Gelir-Gider Dengesi (1)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)				(GSYH'ya Oran, Yüzde)			
	2017	2018	2019 (2)	2020 (3)	2017	2018	2019 (2)	2020 (3)
A. Gelirler	**26 862**	**34 628**	**40 206**	**41 449**	**0,9**	**0,9**	**0,9**	**0,9**
- Prim Gelirleri	11 666	13 878	16 713	19 796	0,4	0,4	0,4	0,4
- Devlet Katkısı	3 895	4 626	5 431	6 859	0,1	0,1	0,1	0,1
- Faiz Gelirleri	10 046	15 108	16 674	13 247	0,3	0,4	0,4	0,3
B. Giderler	**13 344**	**23 705**	**38 211**	**32 984**	**0,4**	**0,6**	**0,9**	**0,7**
- Sigorta Giderleri (4)	3 861	4 698	8 380	7 200	0,1	0,1	0,2	0,1
- Diğer Giderler	9 483	19 007	29 831	25 785	0,3	0,5	0,7	0,5
C. Gelir-Gider Farkı	**13 518**	**10 923**	**1 995**	**8 464**	**0,4**	**0,3**	**0,0**	**0,2**
D. Toplam Fon Varlığı	**116 726**	**127 650**	**129 644**	**138 109**	**3,8**	**3,4**	**3,0**	**2,8**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Esnaf Ahilik Sandığı dâhildir.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Program
(4) İşsizlik ödeneği, kısa çalışma ödeneği ve ücret garanti fonu giderleri dâhil edilmiştir.

b) Hedefler

Ücretlilerin ve kendi hesabına çalışanların emekli aylıklarının 2019 yılı Ocak ve Temmuz aylarında önceki altı aylık enflasyon tahmini dikkate alınarak artırılması öngörülmüştür.

Kamu görevlileriyle yapılan toplu sözleşme hükümlerine göre memur maaşları ve memur emekli aylıklarının 2020 yılının Ocak ayında yüzde 4, Temmuz ayında yüzde 4 oranında artırılması, ayrıca 2020 yılının Ocak ve Temmuz aylarında geçmiş altı aylık dönemlerde oluşacak enflasyon farklarının ilave edilmesi öngörülmüştür.

2020 yılında sosyal güvenlik kuruluşlarının toplam gelirlerinin 460 milyar TL, toplam giderlerinin 510,1 milyar TL ve gelir-gider açığının 50,1 milyar TL olması öngörülmüştür. GSYH'ya oran olarak, gelirlerin yüzde 9,4; giderlerin yüzde 10,5 ve açığın yüzde 1 olması hedeflenmiştir.

2020 yılında SGK'ya faturalı ödemeler, ek karşılıklar, emeklilere yapılan ek ödeme, devlet katkısı, prim teşviklerinden kaynaklanan transferler ile prim ödeme gücü olmayanların GSS primi de dâhil olmak üzere toplam 218,8 milyar TL tutarında ve GSYH'nın yüzde 4,5'i oranında bütçe transferi yapılması öngörülmektedir.

2020 yılında İşsizlik Sigortası Fonunun prim gelirinin GSYH'nın yüzde 0,4'ü, faiz gelirinin GSYH'nın yüzde 0,3'ü, devlet katkısının ise GSYH'nın yüzde 0,1'i oranında gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Fonun toplam giderlerinin GSYH'nın yüzde 0,7'si oranına

ulaşması beklenmektedir. Böylece, 2020 yılında toplam Fon varlığının 138,1 milyar TL ile GSYH'nın yüzde 2,8'ine ulaşması hedeflenmektedir.

3.1.5. Fonlar

a) Mevcut Durum

Fon dengesi kapsamı, bütçe içi Destekleme ve Fiyat İstikrar Fonu ile bütçe dışı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu, Savunma Sanayii Destekleme Fonu ve Özelleştirme Fonundan meydana gelmektedir.

2019 yılında toplam fon gelirlerinin 27,5 milyar TL, toplam fon giderlerinin ise 30,1 milyar TL'ye ulaşması beklenmektedir. Böylece, fonların finansman açığının 2,5 milyar TL olması öngörülmektedir.

2019 yılında özelleştirme uygulamaları sonucunda Özelleştirme Fonuna 6 milyar TL nakit girişi beklenmektedir.

b) Hedefler

2020 yılında Özelleştirme Fonunun 10 milyar TL tutarında özelleştirme geliri elde etmesi beklenmektedir. 2020 yılında fon gelirlerinin 31,4 milyar TL, fon giderlerinin 34,3 milyar TL, fon sistemi finansman açığının 2,9 milyar TL olması hedeflenmektedir.

TABLO I: 48- Fon Gelir ve Giderleri (1)

	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			
	2017	**2018**	**2019 (2)**	**2020 (3)**
A. Fon Gelirleri	**13 368**	**24 340**	**27 548**	**31 435**
- Vergi Gelirleri	10 575	18 975	21 113	23 393
- Vergi Dışı Normal Gelirler	1 800	2 360	2 920	3 477
- Faktör Gelirleri (Net)	993	596	689	770
- Cari Transferler (Net)	0	0	0	0
- Sermaye Transferleri (Net)	0	2 408	2 826	3 795
B. Fon Giderleri	**22 148**	**29 116**	**30 086**	**34 348**
- Cari Giderler	12 085	22 916	21 345	24 388
- Faktör Giderleri (Net)	0	0	0	0
- Sabit Sermaye Yatırımları	0	0	0	0
- Cari Transferler (Net)	5 755	6 200	8 741	9 960
- Sermaye Transferleri (Net)	4 308	0	0	0
C. Gelir-Gider Farkı	**-8 780**	**-4 777**	**-2 538**	**-2 914**
D. Finansman	**8 780**	**4 777**	**2 538**	**2 914**
- Dış Borç Kullanımı	0	0	0	0
- Dış Borç Ödemesi	0	0	0	0
- İç Borç - Alacak İlişkisi (Net)	-39	-150	3	3
- Kasa - Banka Değişimi	8 819	4 927	2 536	2 911
Bilgi İçin:				
- Özelleştirme Gelirleri	4 995	6 198	6 000	10 000

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı (1) İşsizlik Sigortası Fonu hariçtir. (2) Gerçekleşme Tahmini (3) Program

3.2. KAMU İKTİSADİ TEŞEBBÜSLERİ VE ÖZELLEŞTİRME

a) Mevcut Durum

Kamunun mal ve hizmet üretimindeki payının azaltılması yönünde izlenen politikalar neticesinde yıllar itibarıyla KİT'lerin ülke ekonomisi içerisindeki payı azalmaktadır. 2000 yılında KİT'lerin ürettiği katma değerin GSYH'ya oranı yüzde 3,5 seviyesindeyken 2019 yılı sonunda bu oranın yüzde 0,6 olacağı tahmin edilmektedir. Buna paralel olarak 2000 yılında 435 bin olan KİT'lerin yıllık ortalama personel sayısının, 2019 yılında 106 bine düşmesi beklenmektedir. 2019 yılı Ekim ayı itibarıyla 233 sayılı KHK kapsamında faaliyet gösteren KİT sayısı 18'dir. Bu kuruluşlara ilaveten özelleştirme programında bulunan ve yüzde 50'den fazla kamu payı olan Türkiye Denizcilik İşletmeleri (TDİ) A.Ş., TÜRKŞEKER A.Ş. ve Sümer Holding A.Ş. KİT dengesi kapsamında izlenmektedir.

KİT'ler ve özelleştirme portföyünde izlenen kuruluşlar, 2018 yılında GSYH'nın binde 0,9'u oranında finansman açığı vermiştir. 2019 yılında ise bu kuruluşların GSYH'nın binde 2,2 oranında finansman açığı vermesi beklenmektedir. Söz konusu kuruluşların 2019 yılında 1,4 milyar TL dönem zararı ve 7,9 milyar TL faiz dışı açık oluşturacağı tahmin edilmektedir. Bu kuruluşlara 2019 yılında 17,8 milyar TL sermaye transferi, 1,6 milyar TL görevlendirme bedeli ve 1,3 milyar TL kamu hizmeti yükümlülüğü ödemesi yapılması öngörülmektedir. Aynı dönemde yatırım harcamalarının 21,9 milyar TL olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Yıl içerisinde ham petrol fiyatlarının görece yatay seyretmesi BOTAŞ'ın doğal gaz alım maliyetlerine bir miktar olumlu etki yapmış olsa da dolar kurunda yaşanan yüksek oranlı artışlar BOTAŞ ve EÜAŞ'ın maliyetlerini önemli ölçüde artırmış bunun neticesinde toptan doğal gaz ve elektrik satış fiyatlarında sene içerisinde fiyat ayarlamaları yapılmıştır. Diğer taraftan 2019 yılı içerisinde gerçekleşen yüksek yağış oranı sayesinde EÜAŞ'ın hidroelektrik kaynaklı elektrik üretim miktarı yükselmiş olup söz konusu durum elektrik üretim maliyetlerini olumlu yönde etkilemiştir.

Enerji ve madencilik KİT'lerinin yatırımlarının 2019 yıl sonunda 2018 yılı gerçekleşmelerine göre 3,2 milyar TL artması beklenmektedir. Söz konu artışta TPAO'nun petrol arama ve sondaj kaynaklı yatırımları ile BOTAŞ'ın doğal gaz depolama projeleri yatırımlarının etkisi bulunmaktadır.

Yıl içerisinde yaşanan döviz kuru artışlarının da etkisiyle, DHMİ dönem kârının bir önceki yıla göre yüzde 32 artarak 2019 yılında 3,8 milyar TL olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Kuruluşun yıl sonu itibarıyla Hazineye 2,1 milyar TL temettü ve hasılat payı ödemesi yapması öngörülmektedir.

2019 yılında toplam KİT yatırımlarının yüzde 33,8'ini gerçekleştirmesi beklenen TCDD'nin yatırımlarının ve işletme bütçesinin açıklarının finansmanı, bütçeden Kuruluşa yapılan sermaye transferleriyle karşılanmaktadır. Bu kapsamda 2019 yılında TCDD'ye 11,2 milyar TL sermaye transferi yapılması öngörülmektedir.

2019 yılında KİT'lerin yeni stratejik plan dönemleri başlamış olup stratejik planların onay süreçleri devam etmektedir.

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı tarafından satış ve devir işlemi tamamlanan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 2018 yılında 6 milyar TL iken, 2019 yılının ilk 9 ayında 327,4 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı Eylül sonu itibarıyla özelleştirme ihalesi tamamlanmış olup onay ve sözleşme imza aşamasında bulunan özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı ise yaklaşık 673 milyon TL'dir.

2018 ve 2019 yılı içerisinde özelleştirme ihaleleri gerçekleştirilen 27 adet taşınmazın satış ve devir onayı alınmış olup sözleşme imza aşamasında, 39 adet taşınmazın özelleştirmeleri de onay aşamasındadır.

Özelleştirme ihaleleri 2018 yılı içerisinde gerçekleştirilen EÜAŞ'a ait Tohma, Dinar 2 ve Çine hidroelektrik santrallerinin işletme hakkı devri tamamlanmıştır.

TABLO I: 49- 233 Sayılı KHK'ya Tabi İşletmeci KİT Finansman Dengesi

	2018	2019(1)	2020(2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
A. GELİRLER	**184 712**	**200 060**	**204 673**
I. İşletme Gelirleri	160 509	170 292	182 963
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	122 968	150 739	167 810
2. Diğer Gelirler	37 541	19 553	15 153
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	9 018	8 990	8 529
1. Amortismanlar	5 637	6 276	6 825
2. Karşılıklar	3 382	2 714	1 704
III. Bütçe ve Fonlar	15 184	20 778	13 181
IV. Diğer Gelirler	0	0	0
B. GİDERLER	**187 670**	**207 485**	**209 278**
I. İşletme Giderleri	156 419	173 785	172 468
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	122 237	142 167	140 449
2. Diğer Giderler	34 183	31 618	32 019
II. Yatırım Harcamaları	19 449	21 802	24 317
III. Stok Artışı	3 571	3 172	1 292
IV. Sabit Kıymet Artışı	608	258	542
V. Dolaysız Vergiler	3 851	4 030	4 429
VI. Temettü Ödemeleri	3 249	2 727	4 815
VII. Diğer Giderler	523	1 711	1 416
C. GELİR-GİDER FARKI	**-2 958**	**-7 425**	**-4 605**
D. FİNANSMAN	**2 958**	**7 425**	**4 605**
I. Kasa Banka Değişimi	582	131	564
II. İç Borçlanma (Net)	-1 207	6 954	6 501
III. Dış Borçlanma (Net)	3 584	340	-2 459
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
A. GELİRLER	**4,96**	**4,69**	**4,20**
I. İşletme Gelirleri	4,31	3,99	3,76
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	3,30	3,53	3,44
2. Diğer Gelirler	1,01	0,46	0,31
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	0,24	0,21	0,18
1. Amortismanlar	0,15	0,15	0,14
2. Karşılıklar	0,09	0,06	0,03
III. Bütçe ve Fonlar	0,41	0,49	0,27
IV. Diğer Gelirler	0,00	0,00	0,00
B. GİDERLER	**5,04**	**4,86**	**4,30**
I. İşletme Giderleri	4,20	4,07	3,54
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	3,28	3,33	2,88
2. Diğer Giderler	0,92	0,74	0,66
II. Yatırım Harcamaları	0,52	0,51	0,50
III. Stok Artışı	0,10	0,07	0,03
IV. Sabit Kıymet Artışı	0,02	0,01	0,01
V. Dolaysız Vergiler	0,10	0,09	0,09
VI. Temettü Ödemeleri	0,09	0,06	0,10
VII. Diğer Giderler	0,01	0,04	0,03
C. GELİR-GİDER FARKI	**-0,08**	**-0,17**	**-0,09**
D. FİNANSMAN	**0,08**	**0,17**	**0,09**
I. Kasa Banka Değişimi	0,02	0,00	0,01
II. İç Borçlanma (Net)	-0,03	0,16	0,13
III. Dış Borçlanma (Net)	0,10	0,01	-0,05

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

TABLO I: 50- Özelleştirme Kapsamındaki KİT Finansman Dengesi

	2018	2019(1)	2020(2)
	(Cari Fiyatlarla, Milyon TL)		
A. GELİRLER	**4 191**	**3 494**	**4 414**
I. İşletme Gelirleri	3 982	3 451	4 378
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	3 843	3 294	4 300
2. Diğer Gelirler	139	157	79
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	61	43	35
1. Amortismanlar	47	28	31
2. Karşılıklar	14	15	4
III. Bütçe ve Fonlar	147	1	1
IV. Diğer Gelirler	0	0	0
B. GİDERLER	**4 414**	**5 447**	**6 717**
I. İşletme Giderleri	5 333	4 666	5 587
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	3 542	3 499	4 512
2. Diğer Giderler	1 791	1 167	1 075
II. Yatırım Harcamaları	47	85	107
III. Stok Artışı	- 785	701	1 023
IV. Sabit Kıymet Artışı	- 183	- 12	- 2
V. Dolaysız Vergiler	3	6	3
VI. Temettü Ödemeleri	0	0	0
VII. Diğer Giderler	0	0	0
C. GELİR-GİDER FARKI	**- 223**	**-1 953**	**-2 303**
D. FİNANSMAN	**223**	**1 953**	**2 303**
I. Kasa Banka Değişimi	- 171	178	- 23
II. İç Borçlanma (Net)	394	1 774	2 326
III. Dış Borçlanma (Net)	0	0	0
	(GSYH'ya Oran, Yüzde)		
A. GELİRLER	**0,11**	**0,08**	**0,09**
I. İşletme Gelirleri	0,11	0,08	0,09
1. Mal ve Hizmet Satış Hasılatı	0,10	0,08	0,09
2. Diğer Gelirler	0,00	0,00	0,00
II. Kurum Bünyesinde Kalan Fonlar	0,00	0,00	0,00
1. Amortismanlar	0,00	0,00	0,00
2. Karşılıklar	0,00	0,00	0,00
III. Bütçe ve Fonlar	0,00	0,00	0,00
IV. Diğer Gelirler	0,00	0,00	0,00
B. GİDERLER	**0,12**	**0,13**	**0,14**
I. İşletme Giderleri	0,14	0,11	0,11
1. Mal ve Hizmet Satış Maliyeti	0,10	0,08	0,09
2. Diğer Giderler	0,05	0,03	0,02
II. Yatırım Harcamaları	0,00	0,00	0,00
III. Stok Artışı	-0,02	0,02	0,02
IV. Sabit Kıymet Artışı	0,00	0,00	0,00
V. Dolaysız Vergiler	0,00	0,00	0,00
VI. Temettü Ödemeleri	0,00	0,00	0,00
VII. Diğer Giderler	0,00	0,00	0,00
C. GELİR-GİDER FARKI	**-0,01**	**-0,05**	**-0,05**
D. FİNANSMAN	**0,01**	**0,05**	**0,05**
I. Kasa Banka Değişimi	0,00	0,00	0,00
II. İç Borçlanma (Net)	0,01	0,04	0,05
III. Dış Borçlanma (Net)	0,00	0,00	0,00

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini (2) Program

TABLO I: 51- KİT'ler Hakkında Özet Bilgiler

	Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar Hariç Toplam			Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlar Dâhil Toplam		
	2018	**2019(1)**	**2020(2)**	**2018**	**2019(1)**	**2020(2)**
Toplam Personel Sayısı	100 539	100 508	101 279	106 529	106 250	106 719
- Memur ve Sözleşmeli Personel	46 649	47 283	47 534	47 849	48 364	48 594
- İşçi	53 890	53 225	53 745	58 680	57 886	58 125
Toplam Personel Harcamaları (3)	10 548	12 930	14 519	11 707	13 789	15 421
- Memur ve Sözleşmeli Personel	4 332	5 263	5 895	4 491	5 394	6 038
- İşçi	6 216	7 666	8 623	7 216	8 395	9 382
Mal ve Hizmet Satış Hasılatı (3)	122 968	150 739	167 810	126 811	154 033	172 110
Görevlendirme Bedeli Tahakkukları (3)	2 344	3 276	2 603	2 344	3 276	2 603
İşletme Faaliyet Kâr-Zararı (3)	-6 029	-1 139	17 015	-6 053	-1 662	16 457
Faiz Ödemeleri (3)	1 559	2 906	3 131	1 950	3 589	3 727
Dönem Kâr-Zararı (3)	6 434	- 217	13 098	5 084	-1 433	11 890
Faktör Gelirleri (3)	13 108	5 497	19 024	11 819	4 324	17 851
Temettü Ödemeleri (3)	3 249	2 727	4 815	3 249	2 727	4 815
Sabit Sermaye Yatırımları (3)	19 449	21 802	24 317	19 496	21 887	24 424
Bütçe ve Fon Transferleri (3)	15 184	20 778	13 181	15 332	20 779	13 182
Borçlanma Gereği* (3)	2 958	7 425	4 605	3 181	9 377	6 908
Borçlanma Gereği* (3) (4)	18 142	28 203	17 786	18 513	30 156	20 090
Borçlanma Gereği* (3) (5)	3 318	6 547	2 955	3 162	7 847	4 668
Borçlanma Gereği*/GSYH (Yüzde)	0,08	0,17	0,09	0,09	0,22	0,14
Borçlanma Gereği* (4)/GSYH (Yüzde)	0,49	0,66	0,37	0,50	0,71	0,41
Borçlanma Gereği* (5)/GSYH (Yüzde)	0,09	0,15	0,06	0,08	0,18	0,10
Personel Harcamaları/Hasılat (Yüzde)	8,58	8,58	8,65	9,23	8,95	8,96
Faiz Ödemeleri/Hasılat (Yüzde)	1,27	1,93	1,87	1,54	2,33	2,17

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, (*) Eksi işareti finansman fazlasını göstermektedir.
(1) Gerçekleşme tahmini, (2) Program, (3) Cari fiyatlarla, Milyon TL, (4) Bütçe ve Özelleştirme Fonu transferleri hariçtir. (5) Faiz gelir ve gideri hariçtir.

b) Hedefler

2020 yılında özelleştirme portföyünde izlenen kuruluşlar ile KİT'lerin 6,9 milyar TL finansman açığı vermesi programlanmıştır. Bu hedefin tutturulması; OVP'de öngörülen makroekonomik büyüklükler ile politikaların gerçekleşmesi, KİT'lerde öngörülen miktarda alımların yapılması, yatırım harcamalarının belirlenen seviyede kalması ve bütçeden yapılması programlanan transferlerin gerçekleştirilmesiyle mümkün olabilecektir.

Kamu işletmelerinin, düşük maliyetle daha verimli üretim yapması ve ürün optimizasyonunu gerçekleştirmesi sağlanacaktır.

TCDD, BOTAŞ ve TEİAŞ'ın gerçekleştirecekleri yatırımların finansmanında dış proje kredilerinden faydalanılacaktır.

TMO'nun 2 milyon ton buğday ve 0,25 milyon ton mısır, TÜRKŞEKER A.Ş.'nin 7,5 milyon ton şeker pancarı alımı yapması öngörülmüştür.

KİT'lerde finansal raporlama ve bağımsız denetimin kalitesi artırılacaktır.

Etkin bir piyasa mekanizması oluşturma hedefi doğrultusunda özelleştirme uygulamalarına devam edilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

1. 2020 YILI PROGRAMININ MAKROEKONOMİK AMACI

2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programının temel amacı; fiyat istikrarı, finansal istikrar ve cari işlemler dengesindeki kazanımların korunarak geliştirilmesi, üretim ve verimlilik odaklı büyümenin sağlanmasıdır. Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programının hazırlanmasında On Birinci Kalkınma Planında yer verilen yıllık ya da çok yıllı tedbirler esas alınmıştır. Bu kapsamda 2020 yılı içerisinde yürütülmesi öngörülen tedbirlere ilişkin faaliyet ve projeler ilgili başlıklar altında verilmiştir. 2020 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında, Kalkınma Planında öngörülen tedbirlerin yıllık diliminin güçlü bir biçimde izlemesi ve değerlendirmesine yönelik bir yaklaşım benimsenmektedir.

2. 2020 YILI PROGRAMININ HEDEFLERİ VE POLİTİKALARI

2.1. İSTİKRARLI VE GÜÇLÜ EKONOMİ

2020 yılında, ekonomide dengelenmenin sağlanmasının ardından On Birinci Kalkınma Planı hedefleriyle tutarlı olarak, verimlilik kazanımları ile sanayi ve ihracat atılımını odağa alan bir büyüme patikasının sağlanması amaçlanmaktadır. Bu kapsamda 2020 Yılı Programı çerçevesinde, kurallı ve işleyen serbest piyasa ekonomisi temelinde, ekonomi politikalarında eşgüdüm ve uyumu esas alan, fiyat istikrarı ve etkin maliye politikasını gözeten ve adil paylaşımı amaçlayan bir büyüme altyapısı hedeflenmektedir.

2019 yılında YEP'te öngörülen dengelenme süreci çerçevesinde yavaşlayan ekonomik faaliyetin 2020 yılında ivme kazanması ve yüzde 5'lik bir büyümenin gerçekleşmesi hedeflenmektedir. Fiyat istikrarının yeniden sağlanması ile enflasyonun yüzde 8,5'e kadar gerilemesi beklenmektedir. Yerli üretimi ve ihracat atılımını merkeze alan ekonomi politikalarıyla tutarlı olarak dış dengedeki kuvvetlenmenin devam etmesi ve cari işlemler açığının GSYH'ya oranının yüzde 1,2 olarak gerçekleşmesi öngörülmektedir.

2.1.1. Büyüme ve İstihdam

a) Amaç

İstikrarlı büyümenin sağlanması amacıyla, enflasyon makul seviyelere düşürülecek ve cari işlemler açığı sürdürülebilir seviyelerde tutulacaktır. Büyümeyi sürdürülebilir kılacak nitelikli insan gücü ve güçlü toplum hedefi ile ilgili proje ve programlar hayata geçirilecektir. Böylece, bireyden başlayarak, toplumdaki tüm kademe ve kurumları içeren bir değişim ile sürdürülebilir ve yüksek ekonomik büyümeyi sağlamada kalıcı bir altyapı oluşturulmuş olacaktır.

2.1.2. Yurtiçi Tasarruflar

a) Mevcut Durum

Türkiye ekonomisinin dünyanın en büyük ekonomileri arasında yer alması hedefine uygun olarak yüksek ve istikrarlı bir büyümeye sahip olması gerekmektedir. Yüksek büyüme hedefinin gerçekleştirilebilmesi ise üretimde kullanılan faktörlerin büyüklüğüne ve bu faktörlerin verimliliklerinin artırılmasına bağlıdır. Bu çerçevede üretken alanlara yönelen yatırımların istikrarlı ve yüksek düzeyde olması önem arz etmekte, bu yatırımların da en güvenilir finansman kaynağını yurt içi tasarruflar oluşturmaktadır. Türkiye ekonomisi yüksek hızda büyürken; yurt içi tasarrufların artırılması cari işlemler açığının azalmasına ve Türkiye

ekonomisinin olası şoklara daha dayanıklı bir hale gelmesine katkı sağlayacaktır. Dolayısıyla yurt içi tasarrufların da yüksek ve istikrarlı bir düzeyde olmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Toplam yurt içi tasarruf oranı, 2009-2018 yılları arasında ortalama yüzde 23,7 olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu oran 2011 yılı ve sonrasında artış sergilemiş ve 2018 yılında yüzde 27'ye ulaşmıştır.

Ülkemizde tasarruf oranı 2018 yılı itibarıyla OECD ve Avrupa Birliği ortalamasının üzerinde olmakla birlikte orta-yüksek gelirli ülkelerin tasarruf oranlarının altındadır. Tasarruf oranlarındaki artış eğilimine rağmen, toplam tasarruf-yatırım açığı devam etmektedir. Toplam tasarruf oranlarındaki artışta küresel kriz sonrası dönemde uygulamaya konulan tüketimi azaltmaya yönelik makroihtiyati tedbirler de etkili olmuştur. Bununla birlikte toplam tasarruf-yatırım açığı 2018 yılına gelindiğinde yüzde 2,5 düzeyindedir.

Uzun vadeli tasarrufların artırılması bakımından önemli olan bireysel emeklilik uygulamasında kayda değer ilerlemeler sağlanmıştır. 2012 yılında 3,1 milyon olan katılımcı sayısı, Eylül 2019 itibarıyla yaklaşık 6,8 milyona ulaşmış, fon büyüklüğü ise 20,3 milyar TL'den 108 milyar TL'ye (15,2 milyar TL'si devlet katkısı) yükselmiştir. Ayrıca gönüllülük esasına dayalı BES'in yanı sıra, 2017 yılında yürürlüğe giren otomatik katılım uygulamasına göre çalışan ve 45 yaşını doldurmamış tüm vatandaşların kapsam altına alınmasıyla sistemin yaygınlaşması için önemli bir adım atılmıştır. 2017 yılı Ocak ayından itibaren yaklaşık 8 milyon çalışanın dâhil olduğu sistemde 5,3 milyon çalışan katkı payı ödemeye devam etmektedir.

b) Amaç

Türkiye ekonomisinde yüksek oranlı ve istikrarlı büyümenin sağlanmasında finansmanın sürdürülebilir ve sağlıklı kaynaklardan temin edilmesi, dış kaynaklara olan bağımlılığın azaltılması ve kaynakların gelir artırıcı, istihdam sağlayıcı ve verimlilik potansiyeli yüksek alanlara yönlendirilmesi temel amaçtır.

Emekliliğe yönelik ve uzun vadeli tasarrufları artırmak amacıyla oluşturulan bireysel emeklilik sistemi, sistemin katılımcı tabanını genişletmeye yönelik çalışmalar kapsamında gelişimini sürdürmektedir. Sistemde istikrarlı büyümenin yakalanabilmesi adına önümüzdeki dönemde katılımcı sayısının ve fon büyüklüğü artışının sürdürülebilir kılınmasına yönelik iyileştirmeler gerçekleştirilecektir.

Finansal sistemdeki sistemik risk birikimini azaltmak, finansal derinliği ve ürün çeşitliliğini artırmak amacıyla yurt dışı yerleşik Türk vatandaşlarına yönelik Dövizli BES uygulamasına geçilecek, sosyal tarafların mutabakatı ile tamamlayıcı emeklilik sistemi (TES) hayata geçirilecek, vatandaşın kumbara hesabı gibi uygulamalar ile finansal sisteme katılım ve tasarruf erken yaşta teşvik edilecek ve böylece sermaye piyasaları için uzun vadeli kaynak oluşturulacaktır.

Bireysel emeklilik sistemini geliştirme çalışmalarına ek olarak yurt içi tasarrufları artırmak için lüks ve/veya ithal yoğunluğu yüksek ürünler listesi güncellenerek vergi düzenlemesi yapılacaktır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Uzun vadeli tasarruf yapma eğiliminin güçlendirilmesi ve bireylerin emeklilik gelirlerinin artırılması saiki doğrultusunda kamu emeklilik sistemi dışındaki sistemlere katılım teşvik edilecek; bireysel emeklilik sistemi (BES) katılımcı sayısı, sistemde kalış süresi ve fon tutarını artıracak şekilde geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.223)		
Tedbir 223.1. Genç kesimde uzun dönemli tasarrufları cazip hale getirecek şekilde BES'teki mevcut devlet destekleri yaşa göre farklılaştırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Emeklilik Gözetim Merkezi, Türkiye Sigorta Birliği	1. Katılımcının sistemde kalış süresi ve yaşı dikkate alınarak durum analizi ve projeksiyon çalışması yapılacaktır. 2. Gençlere diğer katılımcılardan farklı olarak verilecek devlet katkısı teşviki için ilave kaynak ihtiyacı belirlenecektir. 3. Mevzuat taslakları hazırlanacaktır.
Tedbir 223.2. BES katılımcılarının kısa vadeli nakit ihtiyaçları nedeniyle sistemden çıkışlarının önlenmesi amacıyla sağlık, evlilik, eğitim, mülk sahibi olma gibi ihtiyaçlar nedeniyle bireylere sistemden çıkmadan birikimlerinin bir kısmını çekme olanağı tanınacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı, Emeklilik Gözetim Merkezi, Türkiye Sigorta Birliği	1. Anket çalışması ile çıkış nedenleri araştırılacaktır. 2. Kısmi çekiş veya ilgili nakit ihtiyacını sistemden çıkışa gerek duymadan sağlayabilecek yöntemlere ve kriterlerine karar verilecektir. 3. Mevzuat taslakları oluşturulacaktır.
Tedbir 223.3. Bireysel emeklilikteki otomatik katılım sistemi, sistemde kalış süresi ve fon tutarını artıracak şekilde yeniden düzenlenerek tamamlayıcı emeklilik sistemine dönüştürülecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Emeklilik Gözetim Merkezi, Türkiye Sigorta Birliği	1. Sosyal tarafların mutabakatıyla tamamlayıcı emeklilik sistemi (TES) hayata geçirilecektir.
Tedbir 223.4. Sektör, iş kolu veya meslek esaslı tamamlayıcı emeklilik kurumlarının iyi uygulama örnekleri doğrultusunda geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Emeklilik Gözetim Merkezi, Türkiye Sigorta Birliği	1. Önümüzdeki süreçte gerekli mevzuat düzenlemelerine yol göstermek üzere meslek esaslı tamamlayıcı emekliliğin geliştirilmesine yönelik uygulama alternatifleri ortaya konulacaktır.
Öncelikli sektörlerde şirket tasarrufları ve verimli kullanımı ilave vergisel teşviklerle artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.224)		
Tedbir 224.1. Öncelikli sektörlerdeki şirketlerin nakit sermaye artırımları ilave vergisel düzenlemelerle teşvik edilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı, SPK	1. Öncelikli sektörlerdeki şirketlerin nakit sermaye artırımlarımda yararlandıkları teşviklerin kapsamı ve teşvik kriterleri gözden geçirilerek ilave teşvik amacıyla vergi mevzuatında gereken değişiklikler yapılacaktır.

Vergi ve makroihtiyati düzenlemeler yoluyla üretken olmayan yatırımların cazibesi azaltılarak, tasarruflar verimli alanlardaki yatırımlara yönlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.225)		
Tedbir 225.1. İkinci ve sonraki konut alımlarında vergileme ve kredi kullanımına ilişkin düzenleme ve uygulamalar gözden geçirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı, BDDK	1. Üretken olmayan yatırımların cazibesini azaltmak amacıyla ikinci ve sonraki konut alımında uygulanan vergi istisnaları gözden geçirilecek, gerekli görülen istisnalar kaldırılacaktır. 2. Konut kredilerinde geçerli olan kredi değer oranı gibi parametrelerin ikinci ve sonraki konut alımlarında farklılaştırılmasına yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır.
Hanehalkı tasarruflarının artırılmasını teminen borçlanarak harcama yerine harcama öncesinde tasarruf etme davranışı desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.227)		
Tedbir 227.1. Dayanıklı tüketim malları ile eğitim, tatil gibi harcama kalemleri için bankalarda harcama kalemi grubuna özel birikim hesapları oluşturulacak ve bu birikimler kullanılarak gerçekleştirilen harcamalarda ilgili ürünler için vergisel teşvikler uygulanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, BDDK, Gelir İdaresi Başkanlığı, Türkiye Bankalar Birliği	1. İlgili kurum ve kuruluşların işbirliği ile vergisel teşviklerin uygulanabileceği potansiyel alanlar tespit edilecektir. 2. Bankalar ile görüşülerek belirlenen alanlarda konut ve çeyiz hesaplarına benzer alternatif modeller oluşturulacak ve fizibilite çalışmaları yapılacaktır. 3. Söz konusu harcama kalemlerine ilişkin birikim hesaplarının çalışma sistematiğinin tasarlanmasını müteakip uygulanabilir vergisel teşvikler belirlenecektir.
Finansal okuryazarlığın artırılması yoluyla hanehalkı ve firmaların tasarruf yapma farkındalığı ve tasarrufların yönlendirileceği finansal araçlara yönelik bilgi düzeyi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.228)		
Tedbir 228.3. Bankacılık alanındaki hizmetlerin tüketicinin daha kolay anlayabileceği şekilde sunulmasına yönelik yönlendirme ve düzenleme yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), BDDK , Türkiye Bankalar Birliği, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, TÜRKSAT	1. Bankacılık alanındaki bireysel finansal tasarruf araçlarının yönetiminin kolaylaştırılmasına katkı sağlamak amacıyla başvuru sahibi vatandaşlara hangi bankalarda mevduat ve katılım fonu hesabının olduğu bilgisinin e-Devlet platformu üzerinden sunulması sağlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(3)	2020(4)
Yurt İçi Tasarruf Oranı (GSYH İçinde)	Yüzde	27,0	27,0	27,0
Kamu Kesimi Tasarruf Oranı (GSYH İçinde)	Yüzde	1,7	-0,4	-1,0
Özel Kesim Tasarruf Oranı (GSYH İçinde)	Yüzde	25,3	27,4	28,0
BES Katılımcı Sayısı (1)	Milyon Kişi	11,6	12,4	13,1
BES Fon Tutarı (1), (2)	Milyar TL	96,3	119,1	147,8

(1) Yıl sonu itibarıyla gönüllü ve otomatik katılıma dayalı sistemlerin toplamıdır. (2) 2018 fiyatlarıyla
(3) Gerçekleşme Tahmini (4) Program

2.1.3. Ödemeler Dengesi

a) Amaç

Güçlü istihdam ve uluslararası rekabet potansiyeli olan öncelikli sektörlerin ve gelişme alanlarının desteklenmesiyle sürdürülebilir ihracat artışının sağlanması, ithalata olan bağımlılığın azaltılmasının yanı sıra artan turizm gelirleriyle cari işlemler açığının azaltılması; teknoloji transferi sağlayan doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının katkısıyla ödemeler dengesinin belirgin bir şekilde iyileştirilmesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Firmalarımızın tasarım, ürün geliştirme (Ür-Ge) ve markalaşma faaliyetleri desteklenmek suretiyle ihraç edilen mal ve hizmetlerin katma değeri ve rekabet gücü artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.231)		
Tedbir 231.2. İhracata hazırlık aşamasında olan firmalarımızın ihtiyaç duyacağı eğitim ve danışmanlık hizmetleri oluşturulacak projeler yoluyla desteklenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Türkiye İhracatçılar Meclisi, TOBB	1. İhracata yönelik eğitim ve danışmanlık kapsamındaki destek programları altında ihracata hazırlık aşamasındaki firmaların ihtiyaçlarına cevap verecek şekilde yeni projeler hazırlanacaktır.
Tedbir 231.3. İşletmelere yönelik ihracat destekleri kapsamında, tasarım ve markalaşma faaliyetlerine yönelik kurumsal kapasite geliştirilecek; fuar katılımları, ofis ve mağaza açma, markalaşma ve Turquality destekleri sürdürülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Türkiye İhracatçılar Meclisi, TOBB, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, İhracatçı Birlikleri	1. Bireysel destek kapsamına alınacak fuarlar tayin edilecektir. 2. Sektörel ve ülke bakımından önem taşıyan fuarlara firmaların katılımı özendirilecektir. 3. İhracata hazırlık aşamasındaki firmaların tasarım ve markalaşmaya yönelik kurumsal kapasite oluşturmalarına yönelik destek programları yürütülmeye devam edecektir. 4. Markalaşma ve Turquality, fuar katılımı, ofis/depo/kafe/mağaza açma, kurumsal kapasite geliştirme, reklam-tanıtım, danışmanlık destekleri sürdürülecektir.
Tedbir 231.4. İhracat desteklerini kapsayan mevzuat, yapılacak etki analizleri sonucunda düzenli aralıklarla etkinleştirilecek, günün koşullarına uygun olmayan desteklere son verilirken, ihtiyaç duyulan yeni destek araçları geliştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Devlet Denetleme Kurulu	1. Mevcut ihracat desteklerini içeren mevzuat envanteri ilk planda kullanım oranı ve talep edilme düzeyi dikkate alınarak gözden geçirilecek, ayrılan bütçe büyüklüğüne göre önceliklendirilerek etki analizleri tasarlanacaktır. 2. Etki analizi gerçekleştirilerek gerekli mevzuat değişikliğine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Ülkemizin gittikçe büyüyen küresel helal ürün pazarından daha fazla pay alması için çabalar artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.232)		
Tedbir 232.1. Ülkemizin ev sahipliği yaptığı İslam Ülkeleri Standartlar ve Metroloji Enstitüsünün daha etkin çalışabilmesi için gerekli destek sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TSE, Diyanet İşleri Başkanlığı, Helal Akreditasyon Kurumu, Türk Akreditasyon Kurumu, TÜBİTAK, İSEDAK Koordinasyon Ofisi (İKO)	1. İİT üyesi olan, ancak henüz SMIIC üyesi olmayan devletler ikili, bölgesel ve çok taraflı platformlarda SMIIC üyeliğine davet edilecek, SMIIC'in DTÖ TTE Komitesinde gözlemci statüsü alması için DTÖ üyesi devletler nezdinde girişimler sürdürülecektir. 2. SMIIC bünyesindeki teknik komitelerde HAK ve TSE'nin etkin bir şekilde yer almasının sağlanması ve SMIIC standartlarının sayısı ve niteliğinin artırılması için diplomatik temaslarda bulunulacaktır. 3. SMIIC standartlarının tüketici nezdindeki olumlu algısının artırılmasına yönelik ilgili ulusal ve uluslararası kurum ve kuruluşlar ile işbirliği içerisinde tanıtım faaliyetleri düzenlenecektir. 4. Kırmızı ve kanatlı eti özelinde kamu alımlarında ve ithalatta SMIIC belgelendirme yaklaşımı çerçevesinde helal belgelendirme şartının teknik şartnamelerde yer alması sağlanacaktır.

76

Tedbir 232.2. Helal Akreditasyon Kurumunun kurumsal kapasitesi güçlendirilecek ve faaliyet hacmi ve çeşidi artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Helal Akreditasyon Kurumu, Diyanet İşleri Başkanlığı, TSE, TÜRKAK, Mesleki Yeterlilik Kurumu	1. Uygulama dokümanı hazırlanarak HAK Yönetim Kurulu onayı ile geçerlilik sağlanacaktır. 2. İki adet uygulama Tebliği Resmi Gazete'de yayımlanmak üzere Cumhurbaşkanlığına sevk edilecektir. 3. Eğitim almamış personelin, eğitim programlarının tamamlatılması sağlanacaktır. 4. TÜRKAK ile irtibata geçilerek gereken idari işlemler netleştirilecektir. 5. 2019 yılı son çeyreğinde 1 adet, 2020 Yılı sonuna kadar ise SMIIC bünyesinde 4 toplantıya kadar katılım sağlanacaktır.
Tedbir 232.3. Helal ürünler alanında ihracat yapan firmalara yönelik destek mekanizmaları geliştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Helal Akreditasyon Kurumu	1. 2014/8 sayılı Tebliğin akreditasyon şartı nedeniyle HAK'ın akreditasyon faaliyetlerine başlamasına yönelik altyapı oluşturulacaktır.
İthalat bağımlılığının azaltılmasına yönelik yerli üretimin rekabet gücü artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.233)		
Tedbir 233.2. Yerli ürün tüketimi özendirilerek yerli malının görünürlüğü ve farkındalığı artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Yeni yapılacak tüketici profili araştırmasıyla yerli ürün tercih eden tüketicilerin oranı, tercih etme ve etmeme nedenleri saptanacak ve buna göre yeni çalışma programı belirlenecektir. 2. Yerli ürünlerin tüketimini özendirmek amacıyla afiş basılarak fiziki ortamda dağıtılacak ve sosyal medyada tanıtılacaktır. 3. Tüketicilere yönelik soru-cevap formatında hazırlanacak TV programının yapım altyapısı oluşturulacaktır.
Tedbir 233.3. İthalatın yerli üretim üzerinde neden olduğu zarar ve tehditlere karşı uluslararası yükümlülüklerimiz çerçevesinde yerli üretimin korunması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Türkiye İhracatçılar Meclisi, TOBB, TSE	1. DTÖ kısıtları ve mevcut mevzuat taranarak ithal ağırlığı yüksek olan sektörlerde yerli üretimi koruyacak mekanizmalara ilişkin mevzuat çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 233.4. Türk ihraç ürünlerinin üretim standardizasyonunun sertifikasyonunda milli kurumların uluslararasılaştırılması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, TSE	1. 2021-2025 Uygunluk Değerlendirme Strateji Belgesi hazırlanacaktır. 2. Strateji belgesinin Türk ihraç ürünlerinin üretim standardizasyonunun sertifikasyonunda milli kurumların uluslararasılaştırılmasına imkân verecek uygulamaları içermesi sağlanacaktır.
Tedbir 233.5. Ticari kalite denetimlerinin etkin bir şekilde yürütülmesi ile tarım ürünlerinin ihraç pazarlarındaki kaliteli imajı korunacak ve uluslararası kalite standartlarını karşılaması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Türk tarım ürünlerinin uluslararası piyasalardaki imajını iyileştirip muhafaza etmek amacıyla, konjonktürel gelişmeler de dikkate alınarak, denetim sıklıkları değiştirilmek suretiyle denetim daha etkin yapılacaktır.

İhracatçının daha fazla bilgi ve analize dayalı bir biçimde faaliyet göstermesini teminen gerekli altyapı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.234)		
Tedbir 234.1. İhracatçıların küresel ticari verileri yakından takip edebilmelerini, devlet destekleri, potansiyel ürün ve pazarlar ile alıcı ülke uygulamaları hakkında bilgi edinmelerini sağlayacak, kapsamlı ve güncel verileri içeren dijital "Kolay İhracat Platformu" kurulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), TESK, Türkiye İhracatçılar Meclisi, TOBB	1. Kolay İhracat Platformu için oluşturulacak projenin analiz aşamasında veri kapsamı netleştirilecektir. 2. Kolay İhracat Platformunun ilk iki fazı devreye alınacaktır.
Ülkemize ait firma ve markaların tanıtımı ve bilinirliğinin sürdürebilirliği sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.235)		
Tedbir 235.1. Yurt dışında gerçekleştirilen ticari heyetlerine katılan firmaların bilgileri ile temas kurulan yabancı firma bilgilerini içeren veri tabanı kurulacak ve düzenli aralıklarla güncellenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Türkiye İhracatçılar Meclisi, TOBB	1. Söz konusu veri tabanının oluşturulması için başlangıç takvimi oluşturulacaktır. 2. Ticari heyet toplantılarının yerli ve yabancı katılımcı firma bilgilerinin tutulmasından sorumlu ilgili ülke temsilcileri belirlenecektir. 3. Mevcut ve yeni firma bilgilerinin tutulacağı veri tabanına ilişkin sistem oluşturulacaktır.
Tedbir 235.2. Firmalarımızın rekabet gücünü hızlı tedarik avantajıyla üst düzeye çıkarmayı teminen Türkiye Ticaret Merkezleri, dağıtım ve depolama kanallarıyla bütünleşmiş bir yapıya kavuşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Türkiye İhracatçılar Meclisi, TOBB	1. Yeni TTM yapısı tanıtılarak yeni yapı, TİM ve TOBB ile koordinasyon halinde depo ve dağıtım kanallarını da içeren doğrudan ihracat odaklı TTM yapısına dönüştürülecektir.
Tedbir 235.3. Ülke tanıtımı ve Türkiye markası için kullanılan fon ve kaynakların daha etkin kullanılması için farklı kurum ve kuruluşlarca harcanan kaynakların konsolide edilerek yeni bir tanıtım stratejisi belirlenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, İletişim Başkanlığı, Türkiye İhracatçılar Meclisi	1. İhraç ürünleri tanıtımına ilişkin ürün ve ülke hedeflemesi güncellenecektir. 2. Yerinde pazar araştırmaları tanıtım ayağını içerecek şekilde güncellenecektir. 3. "Discover the Potential" logolu Türkiye markasının güncellenmesi ihtiyacına yönelik paydaş görüşleri alınacaktır.
Ülkemizin ulusal hak ve menfaatleri gözetilerek; ikili, bölgesel, çoklu, çok taraflı ticari ve ekonomik ilişkileri ve işbirlikleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.236)		
Tedbir 236.1. Firmalarımızın pazarlara erişim imkânlarının iyileştirilmesi ve adil rekabet ortamında çalışmalarının sağlanması amacıyla ikili, bölgesel, çoklu ve çok taraflı platformlarda yabancı ülkeler ile diyalog güçlendirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. Letonya, Fransa, İtalya, İspanya gibi ülkelerle belirlenecek takvim dahilinde JETCO Toplantıları yapılacaktır. 2. Bölgesel platformlar aracılığıyla diyaloğu arttırmak için, ülkemizin üyesi olduğu bölgesel kuruluşlar olan İslam İşbirliği Teşkilatı, Ekonomik İşbirliği Teşkilatı, Gelişen Sekiz Ülke Teşkilatı ve Karadeniz Ekonomik İşbirliği Teşkilatı bünyesinde gerçekleştirilen toplantılardan sadece çok taraflı değil, ikili ilişkileri de geliştirecek şekilde faydalanılacaktır. 3. Dünya Ticaret Örgütündeki müzakerelere aktif katılım sağlanarak, ülkemiz adına adil rekabet ortamı yaratacak kuralların belirlenmesine çalışılacaktır.

Tedbir 236.2. AB ile Gümrük Birliği'nin güncellenmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar	1. AB ülkeleriyle üst düzey siyasi ve teknik görüşmeler gerçekleştirilecektir. 2. Müzakerelere hazırlık amacıyla iç istişare ve bilgilendirme toplantıları düzenlenecektir.
Tedbir 236.3. Ekonomide rekabetçiliğin ve verimliliğin artması, tercihli pazara giriş imkânlarının geliştirilmesini teminen, makroekonomik hedefleri destekleyici yeni serbest ticaret anlaşmaları müzakere edilecek ve yürürlükteki serbest ticaret anlaşmalarının kapsamının genişletilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye-Japonya STA Müzakerelerinin tamamlanmasına yönelik gerekli teknik toplantılar gerçekleştirilerek 2020 yılı sonunda STA imzalanacaktır. 2. Türkiye-Tayland STA müzakereleri 2020 yılı boyunca sürdürülecektir.
Tedbir 236.4. Kuşak ve Yol Girişimi çerçevesinde ikili ticari ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. 2020 yılı içerisinde gerçekleştirilmesi planlanan Kuşak ve Yol 3. Zirvesine ülkemizden Bakan düzeyinde katılım sağlanarak ilk planda işbirliği yapılacak öncelikli alanlar belirlenecektir.
Tedbir 236.5. Afrika açılımı çerçevesinde Afrika ülkeleri ile olan diplomatik, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkiler daha da güçlendirilecek; ülkemiz ile bölge ülkeleri arasında dış ticaret hacmi artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Hedef ülke olarak belirlenen Etiyopya ve Kenya ile öncelikli ülkeler olarak belirlenen Fas, Cezayir, Fildişi Sahili, Gana, Güney Afrika Cumhuriyeti, Nijerya, Senegal ve Tanzanya ile Karma Ekonomik Komisyon Toplantıları gerçekleştirilecektir. 2. 54 Afrika ülkesinden temsilcilerin katılımıyla yapılacak olan III. Türkiye-Afrika Ekonomi ve İş Forumu süresince ikili ticari ilişkilerin geliştirilmesine yönelik görüşmeler yapılacaktır.
Tedbir 236.6. Ortadoğu bölgesinde yer alan ülkeler ile mevcut diplomatik, ekonomik, ticari ve kültürel ilişkilerimiz güçlendirilecek; bölge ülkeleri ile dış ticaret hacmi artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Bakanlıklar	1. Irak, Katar, Fas, Umman, Lübnan, Kuveyt ile Karma Ekonomik Komisyon Toplantıları gerçekleştirilecektir. 2. Beşinci Türkiye-Filistin STA Ortak Komite Toplantısı gerçekleştirilecektir.
Ülkemizin uluslararası doğrudan yatırımlar açısından daha fazla cazip hale gelmesini, bu yatırımların sürdürülebilirliğini ve cari açığın finansmanındaki payının artırılmasını sağlayacak güçlü bir hukuki, idari ve fiziki altyapı oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.237)		
Tedbir 237.1. Uluslararası standartlara uyumlu bir yatırım ve iş yapma ortamı geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), Adalet Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Dünya Bankası İş Yapma Kolaylığı Endeksinde ülkemizin daha üst sıralara taşınması için YOİKK kapsamında Bakanlıklar arası koordinasyon gerçekleştirilerek belirlenen alanlarda mevzuat ve uygulamaya dönük adımlar atılacaktır.

Tedbir 237.2. Özel sektör yatırımını kolaylaştıracak temel bir düzenlemenin yanı sıra, öngörülebilirliği, şeffaflığı artıracak, yatırımcı güvenini pekiştirecek, aleyhe hükümlerin geçmişe yürümezliğini garanti altına alacak, yatırımların hızlanmasının önündeki engelleri kaldıracak kapsamlı bir mevzuat yenileme çalışması yürütülecektir.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Özel sektör yatırımlarının kolaylaştırılmasına yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır.
Tedbir 237.3. Yatırımlara ilişkin her türlü bürokratik işlemin kamu idaresi tarafından tek bir muhatap üzerinden daha kısa sürelerde tamamlanmasını sağlayacak düzenleme yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Türkiye İhracatçılar Meclisi, TOBB	1. Yatırımlara ilişkin iş ve işlemlerin tek bir muhatap üzerinden yapılmasına yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır.
Tedbir 237.4. Yatırımlara ilişkin uyuşmazlıkların çözümlenmesi için uluslararası standartlarda çözüm yollarının kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik altyapı güçlendirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), Adalet Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Yatırımlara ilişkin uyuşmazlıkların çözümlenmesi için uluslararası standartlarda çözüm yollarının kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik altyapı gözden geçirilecek ve gerekli mevzuat çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 237.5. Yatırımlara ilişkin izin, onay ve ruhsat vb. süreçlerin hızlı, kullanıcı dostu, düşük maliyetli olmasını sağlayacak bilgi sistemi oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TİM, TOBB	1. Yatırım Bilgi Sistemi Projesi yürütülecektir.
Doğrudan yatırımların ihracatçı sektörlere yönelmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.238)		
Tedbir 238.1. İmalat sanayiinde yüksek katma değer yaratan komple yeni yatırımların ülkemize çekilmesi için aktif tanıtım, müzakere ve özelleştirilmiş teşvik mekanizmaları hayata geçirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TİM, TOBB	1. Oluşturulacak Türkiye Uluslararası Doğrudan Yatırım Stratejisi doğrultusunda aktif tanıtım faaliyetleri planlanacak, teşvik mevzuatında gerekli değişikliklerin yapılması sağlanacaktır.
Cari işlemler açığının büyük oranda borç yaratmayan dış kaynaklardan finanse edilmesi sağlanacak, finansman kalitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.239)		
Tedbir 239.4. Yabancılara gayrimenkul satışları ile ilgili tanıtım faaliyetleri artırılacak ve süreçler etkinleştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	1. Yabancı Bilgi Portalının tanıtımı ve içeriklerin altı dile çıkarılması çalışmaları kapsamında Portal üzerinden yapılacak geri dönüşler ile içerik zenginleştirilecek ve tanıtımı sağlanacaktır. 2. Yabancıların Türkiye'de taşınmaz edinimini kolaylaştırmak için 10 farklı ülkede 12 tapu temsilciliği açılması ve gerekli personel temini hususunda çalışmalar yapılacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
AB ve AB üyesi ülkelerle gerçekleştirilecek üst düzey siyasi ve teknik görüşme sayısı	Adet	5	6	6
Yerli Ürün Tüketmeyi Tercih Eden Tüketici Oranı	Yüzde	37	38	39
Destek kapsamına alınan tasarım ve ürün geliştirme proje sayısı (Kümülatif)	Adet	516	670	952
İhracatçıların katılımının desteklendiği milli ve bireysel yurtdışı fuar sayısı	Adet	1 928	2 100	2 160
Mal ihracatına yönelik Turquality® ve Marka programları kapsamında desteklenen marka sayısı (Kümülatif)	Adet	265	280	290
İhracat desteklerine yönelik etki analizi çalışması sayısı	Adet	0	1	1
Helal sertifikasyonları da dâhil olmak üzere 2014/8 sayılı Karar kapsamında verilecek destek tutarı	Milyon TL	30,4	70	75
Faaliyette bulunan Türkiye Ticaret Merkezlerinin sayısı	Adet	5	3	5
Uluslararası alanda etkinliği arttırmaya yönelik yurtdışında açılan tapu temsilciliği	Sayı	1	2	4
İhracat Fob (GTS Tanımlı)	Milyar Dolar	176,9	181,4	190,0
İthalat Cif (GTS Tanımlı)	Milyar Dolar	231,2	207,8	231,5
Cari İşlemler Dengesi	Milyar Dolar	-27,0	1,0	-9,6
Cari İşlemler Dengesi/GSYH	Yüzde	-3,4	0,1	-1,2
Hizmet Geliri	Milyar Dolar	48,6	54,1	59,4
Seyahat Gelirleri	Milyar Dolar	25,2	29,0	34,3
İhracatın İthalatı Karşılama Oranı (GTS Tanımlı)	Yüzde	76,5	87,3	82,1
Uluslararası Doğrudan Yatırım Girişi	Milyar Dolar	13,0	7,8	14,7

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.1.4. Enflasyon ve Para Politikası

a) Amaç

2020 yılında para politikasının temel amacı güçlü bir para politikası duruşuyla, para politikası araçlarının etkin kullanımına devam ederek ve finansal istikrarı gözeterek fiyat istikrarını sağlamak ve korumaktır.

b) Politikalar ve Tedbirler

Para politikası araçları güçlü bir şekilde kullanılmaya devam edilecektir. Para, maliye ve gelirler politikaları koordineli olarak yürütülecektir.

Enflasyon hedeflemesi doğrultusunda, hükümet ve TCMB enflasyon hedefini birlikte belirlemeyi ve bu hedefi kamuoyuna açıklamayı sürdürecektir.

Enflasyonu kademeli olarak hedeflenen seviyelere düşürmeyi amaçlayan ihtiyatlı para politikası önlemleri maliye ve gelirler politikaları tarafından da desteklenecektir.

Mali disiplin korunacak şekilde, yönetilen/yönlendirilen fiyatlar ve vergi düzenlemeleri geçmiş enflasyona endeksleme davranışının azaltılmasına yardımcı olacak şekilde belirlenecektir.

Fiyatlar genel düzeyini etkileyen etmenler yakından izlenerek, fiyat istikrarını olumsuz etkileyecek ani gelişmeler karşısında, enflasyon hedefinden sapılmamasına yönelik para ve maliye politikası araçları koordineli, hızlı ve etkili bir şekilde devreye alınacaktır.

Para politikası kararları; enflasyon beklentileri, fiyatlama davranışları ve enflasyonu etkileyen diğer unsurlardaki gelişmeler dikkate alınarak oluşturulacaktır.

Dalgalı kur rejimi uygulamasına devam edilecek, kurlarda sağlıksız fiyat oluşumlarının gözlenmesi veya aşırı oynaklık durumunda piyasalarda istikrarın sağlanması amacıyla gerekli adımlar atılacaktır.

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
TCMB, fiyat istikrarının sağlanması temel amacı doğrultusunda parasal aktarım mekanizmasının etkin işleyişi için tüm araçları kararlı ve bağımsız bir şekilde kullanmaya devam edecektir. (Kalkınma Planı p.242)		
Tedbir 242.2. Politika kararlarının iletişimi kapsamında, fiyatlama davranışları ve enflasyonu etkileyen unsurlardaki gelişmeler ile bu gelişmelerin kararları ne yönde etkilediği konularında kamuoyu bilgilendirilmeye devam edilecektir.	TCMB (S)	1. 2020 yılında politika kararlarının iletişimi kapsamındaki uygulamalara devam edilecek, kamuoyunun daha geniş kesimlerinin kararları anlayıp yorumlayabilmeleri amacıyla dijital araçların daha etkin kullanımı ve yalın dille hedef kitlelere kararların açıklanması konusunda çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 242.3. Finansal istikrarın gözetilmesine yönelik rezerv artırıcı uygulama ve araçlar güçlendirilecek ve çeşitlendirilecektir.	TCMB (S), Türkiye Katılım Bankaları Birliği	1. İhracat reeskont kredisi uygulamasında kredi unsurları ve kredi kullandırılan firmalar/sektörler, para politikası ilkeleri ile rezerv artırma amacı doğrultusunda piyasa koşullarında artırılabilecektir. 2. Katılım bankalarının sisteme dâhil olmasına ilişkin mevzuat hazırlama çalışmaları Türkiye Katılım Bankaları Birliği ile birlikte sürdürülecektir.
Gıda fiyatlarının enflasyon üzerindeki baskısını azaltmaya yönelik olarak lojistik ve depolama alanlarında gerekli düzenlemeler yapılacak ve tarımda bölge ve ürün bazında bir planlamanın kurumsal altyapısı hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.244)		
Tedbir 244.1. Gıda dağıtım zincirindeki aracılık ve lojistik maliyetlerini azaltmayı teminen tarımsal üretimde örgütlü yapı güçlendirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Çalışma grupları oluşturarak tedbire ilişkin alt paydaşlar belirlenecektir. 2. Tedbirde yer alan hedefin gerçekleştirilmesi adına çalışmalar süreli ve koordineli olarak tamamlanacaktır. 3. 5957 sayılı Kanunda değişikliğe yönelik çalışma yürütülecektir.

Tedbir 244.2. Gıda lojistik ve depolama hizmetlerini uluslararası standartlarda sunacak, daha rekabetçi bir yapının oluşturulmasını sağlayacak düzenleme yapılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Sebze ve Meyvelerin Toptan ve Perakende Ticaretinde Uyulması Gereken Standart Uygulamalara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ yürürlüğe konulacaktır. 2. 5300 sayılı Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu kapsamında, yalnızca uzun süreli depolanabilen ve standardize edilebilen tarım ürünlerinin (hububat, baklagiller, yağlı tohumlar, pamuk, fındık ve zeytin gibi) modern ve sağlıklı koşullarda lisanslı depolarda depolandığı lisanslı depoculuk sisteminin ülke genelinde yaygınlaştırılması amacıyla lisanslı depo sayısı ve kapasitesi artırılacaktır.
Tedbir 244.3. Dönemsel fiyat dalgalanmaları asgariye indirilmesini sağlayacak soğuk depo zincirleri desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Et, süt, meyve-sebze ve su ürünleri için ilgili program kapsamında hâlihazırda verilen desteklerin artırılması için ilana çıkılacak ve soğuk hava deposu inşası ve ilgili makinelerin temini konusunda mevcut kapasite artırılacaktır.
Tedbir 244.4. Taşımacılık sırasında oluşan zayiat oranlarını en aza indirmeye yönelik taşıma araçları modernizasyonu ve dönüşümü teşvik edilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Soğutmalı taşıma araçları ve bu araçların motorlu düzeneği teşviki için ilana çıkılacaktır.
Tedbir 244.5. Rekabete açık ürün piyasası oluşturulmasına yönelik bitkisel ve hayvansal ürün ihtisas borsaları tesis edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Lisanslı depo sayısı ve kapasitesi artırılarak 2020 yılı sonunda lisanslı depo sayısı 100'e ulaştırılacaktır.
Tedbir 244.6. Tarım ürünlerinde arz ve rekolte tahminlerinin sağlıklı yapılabilmesine imkân veren bir erken uyarı sistemi kurularak, gıda ürünlerinde fiyat dalgalanmasının büyük veri ve ileri analitik yöntemler kullanılarak yakından takip edileceği Ürün Gözetim Mekanizması hayata geçirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Tarım Ürünleri Fiyat İzleme Sistemi kapsamında, yazılım, eğitim, mevzuat, veri mimarisi, ilgili kurumlarla protokol ve metadata hazırlanması gibi aşamalar tamamlanarak sistemden veri akışı dijital olarak sağlanacaktır.
Tedbir 244.7. Taze meyve sebze piyasasında mevsimselliği ve yüksek fiyat artışlarını dengeleyici bir unsur olarak teknolojik örtü altı üretim ile modern sulama sistemleri desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Yenilenebilir enerji kullanan sera sayısının artırılması için gerekli teşvikler ilan edilecektir.

Enflasyonun ekonomik ve sosyal yaşama dair olumsuz etkileri konusunda farkındalık artırılacak, enflasyonla mücadeleye yönelik toplumsal mutabakat güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.245)		
Tedbir 245.1. İletişim kanalları aktif olarak kullanılarak, tüm kesimlere hitap edecek şekilde çeşitlendirilmiş, yazılı, görsel ve işitsel içerikler kamuoyu ile paylaşılacaktır.	TCMB (S)	1."Herkes için Ekonomi" projesi kapsamında öğretmen ve öğrencilere yönelik faaliyetler ve dijital iletişim çalışmaları devam edecektir. 2. Ekonomi eğitimine yönelik öğretmenlerin derslerinde kullanabileceği kaynakları içeren bir dijital yayının 2020 yılında yayımlanması planlanmaktadır. 3. Merkez bankacılığı ve para politikası alanlarında farklı öğretim biçimlerini içeren, özellikle lisans ve lisansüstü öğrenciler olmak üzere ekonomiye ilgi duyan herkese yönelik, kullanıcıların akademik gelişimine katkı sağlayacak çevrimiçi bir eğitim modülü olan Merkez Kampüsüne yönelik çalışmaların tamamlanarak yayına alınacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
TÜFE Yıllık Artış Hızı	Yüzde	20,3	12	8,5

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.1.5. Mali Piyasalar

a) Amaç

Reel sektörün finansman ihtiyacına düşük maliyetle cevap verebilen, farklı nitelikteki finansal araçları güvenilir kurumlar aracılığıyla geniş bir yatırımcı tabanına sunabilen ve İstanbul'un cazip bir küresel finans merkezi olma hedefini destekleyen, kurumsal yapısı güçlü bir finansal sektörün oluşturulması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Finansal sektörün reel sektörün finansmanındaki etkinliği artırılacak ve reel sektörün sermaye piyasasından ve Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) gözetimindeki banka dışı finansal kuruluşlardan fon kullanması özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.247)		
Tedbir 247.1. İpotek Finansmanı Kuruluşunun (İFK) ihraç limiti, sermayesinden bağımsız hale getirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), SPK	1. III-60.1 sayılı İpotek Finansmanı Kuruluşlarına İlişkin Esaslar Tebliğinde gerekli değişiklikler yapılacaktır.

Tedbir 247.2. İFK'nin ihraç maliyetlerini azaltmaya yönelik SPK Kurul ücreti ve Merkezi Kayıt Kuruluşu Anonim Şirketi saklama ücreti gibi işlem maliyetlerinde indirimler yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), SPK	1. III-60.1 sayılı İpotek Finansmanı Kuruluşlarına İlişkin Esaslar Tebliğinde İFK tarafından yapılacak ihraçlarda alınacak SPK Kurul ücretine ilişkin gerekli mevzuat değişiklikleri yapılacaktır.
Tedbir 247.3. İFK tarafından ihraç edilecek menkul kıymetler, repo gibi likidite sağlama amaçlı işlemlere konu edilebilecektir.	TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Teminat olarak kullanılabilecek menkul kıymetler listesi piyasa şartlarına göre düzenli olarak güncellenecektir.
Tedbir 247.8. Finans kesimi dışındaki tahsili gecikmiş alacakların varlık yönetim şirketlerine devredilebilmesi sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), BDDK, Finansal Kurumlar Birliği	1. Varlık yönetim şirketlerine finansal kuruluşlar dışında kalanlardan vergisel istisnalar uygulanmaksızın alacak devralmalarına yönelik 5411 sayılı Kanunun 143'üncü maddesinde değişikliğe yönelik hazırlık yapılacaktır.
Tedbir 247.9. Varlık yönetim şirketleri Finansal Kurumlar Birliğine üye olacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), BDDK, Finansal Kurumlar Birliği	1. Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Birliğinin unvanını Finansal Şirketler Birliği olarak değiştirmek ve varlık yönetim şirketlerini de Birlik üyesi yapmak üzere 6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanununda değişiklik yapılması hususunda çalışmalar yapılacaktır.
Finansal kuruluşların düzenleme ve denetleme çerçevesi güçlendirilecek, etkin bir rekabet ortamı sağlanacak, işlem maliyetleri azaltılacak ve sağlıklı bilgiye erişimleri kolaylaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.248)		
Tedbir 248.5. Elektronik çek ve bono sistemi kurulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı	1. Elektronik çek ve bono kanununun yasalaşmasının ardından ikincil düzenlemelerin yürürlüğe konulması ve Elektronik Çek ve Bono Sisteminin kurulması sağlanacaktır.
Tedbir 248.7. Finansal kuruluşların müşterileriyle yaptıkları işlemlerde fiziki belge ve ıslak imza kullanımının azaltılmasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, BDDK, MASAK	1. Faktoring ve finansman sözleşmelerinde aranan yazılı şekil şartı kaldırılarak sözleşmelerin ıslak imza şartı aranmaksızın uzaktan iletişim araçları ile yapılabilmesine yönelik olarak 6361 sayılı Finansal Kiralama, Faktoring ve Finansman Şirketleri Kanununda değişiklik yapılmasına ilişkin çalışma yapılacaktır. 2. Kart çıkaran kuruluşlar ile kart hamilleri arasındaki ilişkileri düzenleyen sözleşmelerde aranan yazılı şekil şartı kaldırılarak bu sözleşmelerin ıslak imza şartı aranmaksızın uzaktan iletişim araçları ile yapılabilmesine yönelik olarak 5464 sayılı Banka Kartları ve Kredi Kartları Kanununda değişiklik yapılmasına ilişkin çalışma yapılacaktır.

Tedbir 248.10. Türk Lirası cinsi varlıkların faiz riskinden korunmasında ve değişken faizli enstrümanların fiyatlamasında kullanılabilecek referans faizler oluşturulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Borsa İstanbul	1. Türk Lirası Gecelik Referans Faiz Oranına (TLREF) dayalı bir aylık vadeli işlem kontratların likiditesi artırılacaktır. 2. TLREF'ye dayalı üç aylık kontratlar işlem görmeye başlayacaktır.
Uluslararası ticaret sisteminde kabul görecek alternatif para ve ödeme sistemleri geliştirilmesi amacıyla ülke işbirlikleri tesis edilecek ve çalışmalar sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.249)		
Tedbir 249.3. İkili anlaşmalar yoluyla yerel para cinslerinden ticaret imkânları artırılacaktır.	TCMB (S), Ticaret Bakanlığı	1. TCMB-Çin Merkez Bankası arasında yenilenen Para Takası Anlaşması kapsamında firmalarımıza Çin Yuanı reeskont kredisi kullandırılmasına benzer uygulamalar Türkiye ile finansal ve ticari ilişkileri yoğun olan ülkelere yayılacaktır. 2. Halen bazı ülkelerle karşılıklı olarak finansal piyasalarda yerel para cinsi işlemlere başlanması, yerel kredi kartlarının kabulü ve finansal işlemlerin yerel para cinsinden gerçekleştirilmesi, bankalar arası iş birliği ve iletişimin güçlendirilmesini teminen hayata geçirilen önlemlerin diğer önde gelen ülkeler ile de geliştirilmesi için girişimde bulunulacaktır.
Tedbir 249.4. Hedef ülke merkez bankalarıyla ödeme sistemlerinin uyumlu çalışması imkânları araştırılacak ve ticaretin güvenilirliğini güçlendirici ve hızlandırıcı önlemler alınacaktır.	TCMB (S), Ticaret Bakanlığı	1. Rusya'nın SWIFT'e alternatif mesajlaşma sistemine (SPFS) yönelik inceleme çalışmaları sürdürülerek Türkiye'de SPFS'nin kullanılmasına yönelik çalışmalar takip edilecektir.
Tedbir 249.5. Blokzincir tabanlı dijital merkez bankası parası uygulamaya konulacaktır.	TCMB (S), TÜBİTAK	1. Anlık Ödeme Sisteminin tasarım ve yazılım geliştirme aşamaları tamamlanacak, test çalışmalarına başlanacaktır.
Uluslararası iyi uygulamalardan yararlanılarak firmalara fırsat eşitliği sağlayan, güvenli bir finansal teknoloji (fintek) ekosisteminin oluşumu desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.250)		
Tedbir 250.1. Fintek ekosisteminin ülkemizde gelişmesine yönelik yol haritası oluşturulacak ve uygulamaya dair koordinasyon tek bir kamu kurumu tarafından sağlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S)	1. Fintek ekosisteminin ülkemizde gelişmesine yönelik yol haritası oluşturulacaktır.
Tedbir 250.2. Düzenleme Deney Alanı ve Endüstri Deney Alanı oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S)	1. Düzenleme Deney Alanı (Sandbox) ve Endüstri Deney Alanı ile fintek ekosistemi için gerekli mevzuat değişikliği çalışmaları yapılacaktır.

Tedbir 250.3. Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Birliği kurulacaktır.	TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, BDDK	1. Ödeme hizmetleri ve elektronik para kuruluşları birliğinin kurulması kapsamında 6493 sayılı Ödeme ve Menkul Kıymet Mutabakat Sistemleri, Ödeme Hizmetleri ve Elektronik Para Kuruluşları Hakkında Kanunda değişiklik yapılması çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 250.4. İstanbul Finans ve Teknoloji Üssü kurulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S)	1. İstanbul Finans Merkezi bünyesinde bir Finans Teknopark kurulacaktır.
Tedbir 250.5. Açık bankacılık hukuki altyapısını güçlendirmek amacıyla AB Ödeme Hizmetleri Direktifi 2 ile mevzuat uyumu sağlanacaktır.	TCMB (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, BDDK	1. Ödeme sistemlerinin gözetim ve denetimi TCMB'ye bağlanacak ve bu sistemlerin etkinliğinin artırılması için gerekli düzenlemeler yapılacaktır. 2. Bankaların Bilgi Sistemleri ve Elektronik Bankacılık Hizmetleri Hakkında Yönetmelik yürürlüğe konacaktır. 3. Söz konusu direktifle ilgili olarak işbirliği yapılacak kuruluşlarla birlikte ülkemiz için ihtiyaç duyulan mevzuat değişikliğine ilişkin çalışma yapılacaktır.
Finansal hizmetlere erişimin kolaylaştırılması, finansal bilincin ve yatırımcı tabanının geliştirilmesi için faaliyetler yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.251)		
Tedbir 251.1. İlk, orta ve yükseköğretim kurumlarında finansal okuryazarlık eğitimi yaygınlaştırılacak, söz konusu eğitimin, yaygın eğitim kapsamında yetişkinlere de verilmesi sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S)	1. Anadolu Lisesi müfredatında yer alan finansal okuryazarlığa dair derslerin öğretim programları hazırlanacaktır.
Tedbir 251.4. Türkiye Reasürans Havuzu faaliyete geçirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Türk Reasürans Anonim Şirketi	1. Türkiye Reasürans Havuzu faaliyete geçirilecektir.
Tedbir 251.5. İhraççıların ödeme yükümlülüklerini yerine getirmemesi durumunda MKK'den alınacak belgenin ilam niteliğini haiz olduğuna ve borçlanma ihracı gerçekleştiren şirketlerde 'borçlanma aracı sahipleri genel kurulu' oluşturulmasına imkân sağlayacak yasal düzenleme yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), SPK	1. Borçlanma aracı sahipleri genel kurulu oluşturulmasına imkân sağlayacak yasal düzenlemelerin tamamlanması için Sermaye Piyasası Kanununda gerekli değişiklikler yapılacak ve konuya ilişkin borçlanma araçları sahipleri kurulunun işleyiş usul ve esaslarının belirlenmesi amacıyla ikincil düzenleme oluşturulacaktır.

Tedbir 251.7. Sermaye piyasalarında güven veren bir ekosistem oluşturulması için mevcut tahkim mekanizması daha işlevsel hale getirilecektir.	İstanbul Tahkim Merkezi (İSTAC) (S)	1. Tahkim panelleri, tahkim konferansları, tahkim kursları ve eğitimleri, kurum ve kuruluş ziyaretleri, Arabuluculuk-Tahkim Projesinin hazırlığı, İstanbul Uluslararası Med-Arb (Arabuluculuk-Tahkim) Sözleşmesi Projesinin hazırlığı, tahkim başvurularının kabulü ve uyuşmazlıkların çözümü gibi tahkime ilişkin etkinlikler düzenlenecektir.
Tedbir 251.8. Finansal tüketicilerden alınan ücret ve komisyonlara ilişkin bilgilerin daha açık, anlaşılabilir ve karşılaştırılabilir bir şekilde sunulması sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, BDDK	1. Ücret/Komisyon İlan Formatı oluşturulacaktır. 2. Ücret/Komisyon İlan Formatının finansal tüketiciye sunulmasını sağlayacak sistem hayata geçirilecektir. 3. Ücret/Komisyon İlan Formatının BDDK internet sitesine uyumu sağlanacaktır.
Faizsiz finans sisteminin ülkemiz finans sistemindeki yeri güçlendirilecek, faizsiz finans alanında ürün ve hizmet çeşitliliği ile insan kaynağı geliştirilecek, politika geliştirme süreçlerini destekleyecek araç ve mekanizmalar oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.252)		
Tedbir 252.4. Faizsiz finans sistemine ilişkin ürün ve hizmet çeşitliliğini artırmaya yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, BDDK, SPK, Borsa İstanbul, TCMB, Türkiye Katılım Bankaları Birliği	1. Kurumsal faizsiz borç uygulamalarının kurulması teşvik edilecektir. 2. Faizsiz finans alanında en iyi uygulama örneği olan sukuk ihracı yapılacaktır. 3. Tarım arazileri gelirlerine yönelik Altyapı GYO kurulacaktır. 4. İhracat finansmanı için ortak standart bir ürün oluşturulacaktır. 5. Faizsiz finans prensiplerine uygunluk adına derecelendirme kuruluşu oluşturulacaktır. 6. Faizsiz finans prensiplerine uygun pay tabanlı kitlesel fonlama platformu kurulacaktır.
Tedbir 252.5. Emtia murabahası işlemlerinin yurt içinde gerçekleştirilebilmesi için kira sertifikasına, elektronik ürün senedine veya hisse senedi portföyüne dayalı platformların oluşturulması sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), BDDK, Türkiye Ürün İhtisas Borsası, Merkezi Kayıt Kuruluşu, Takasbank, Toprak Mahsulleri Ofisi, Borsa İstanbul, Türkiye Katılım Bankaları Birliği, Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri	1. Kurulması öngörülen piyasanın/platformun işleyişine ilişkin iş akış süreçleri ve standartlar belirlenecektir.
Tedbir 252.8. Faizsiz finans denetim standartları oluşturulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Kamu Gözetimi Kurumu	1. Faizsiz finans kuruluşlarına ilişkin altı denetim standardı mevzuatımıza kazandırılacaktır.
Tedbir 252.9. Faizsiz finansa ilişkin araç ve kurumların terminolojisinin standardizasyonu sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), BDDK, SPK, Türkiye Katılım Bankaları Birliği	1. Kurumlar arası terminoloji birliğini sağlamak üzere Türkiye Katılım Bankaları Birliği tarafından yayınlanan Terimler Sözlüğü yeni araçları da içerecek şekilde geliştirilecektir. 2. SPK tarafından Kira Sertifikaları Tebliğinde değişiklik yapılarak sukuk terimi düzenleme kapsamına alınacaktır.

Tedbir 252.10. Faizsiz finans kurumsal yönetişim sistemi tesis edilecek ve uluslararası uygulamalarla uyumlaştırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), BDDK	1. 14/09/2019 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Faizsiz Bankacılık İlke ve Standartlarına Uyuma İlişkin Tebliğ çerçevesinde katılım bankalarının yönetişim sistemi kurması sağlanacaktır.
Tedbir 252.11. Katılım sigortacılığını teşvik edici mahiyette mevzuat ve kurumsal yapı geliştirilecek ve her tür risk grubuna hitap eder şekilde yaygınlaştırılacaktır**.**	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), TSB	1. Katılım Sigortacılığı Genel Görünüm ve Durum Tespit Raporu hazırlanarak katılım sigortacılığına ilişkin iyileştirme alanları tespit edilecektir. 2. Katılım sigortacılığı faaliyetlerinin faizsiz finans prensipleriyle uyumlu olacak şekilde gelişimini teminen katılım sigortacılığı mevzuatında değişiklik çalışması yapılacaktır. 3. Etkin denetim ve gözetimi sağlamak amacıyla Katılım Sigortacılığı Denetim ve Gözetim Rehberi hazırlanacaktır.
Tedbir 252.12. Ülke kaynaklarının yurt dışına akışının önüne geçilmesi için katılım reasürans fonu kurulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), TSB, Türk Reasürans Anonim Şirketi	1. Türk Reasürans Anonim Şirketinin katılım reasürans hizmeti vermesi sağlanacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	**Birim**	**2018**	**2019 (1)**	**2020 (2)**
Bankacılık Kredileri/GSYH (3)	Yüzde	64,3	61,6	62,4
Katılım Bankaları Kredilerinin Toplam Krediler İçindeki Payı	Yüzde	4,7	4,9	5,5
BİST Piyasa Kapitalizasyonu/GSYH	Yüzde	21,3	22,0	30,2
Özel Sektör Borçlanma Araçları Nominal Stoku/GSYH	Yüzde	1,6	1,9	2,6

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Canlı krediler kullanılmıştır.

2.1.6. Maliye Politikası

a) Amaç

Mali disiplinin kararlılıkla devam ettirilmesi suretiyle kamu maliyesinin güçlü ve sürdürülebilir yapısının korunması temel amaçtır.

Maliye politikası; para politikası hedefleriyle uyumu da gözetecek şekilde ülkemizin büyüme potansiyelinin artırılmasına, ekonomik istikrarın korunmasına, cari açığın sürdürülebilir seviyede tutulmasına, yurt içi tasarrufların ve yatırımların teşvikine katkı verecek şekilde uygulanacaktır.

Program döneminde kaynaklar verimli kullanılacak, belirlenen alanlarda tasarruflar yapılacak ve yapısal değişiklikler ile bütçe disiplini kalıcı hale getirilecek, kamu gelir kalitesi artırılacak ve kamu borcunun milli gelire oranı düşük düzeylerde tutulacaktır.

Kamu hizmetlerini program yaklaşımıyla ele alan bütçe yapısına geçilecek, kaynak tahsisinde etkinliği artırmak ve öncelikli alanlara mali alan yaratmak amacıyla harcama gözden geçirmeleri gerçekleştirilecektir.

Vergi kanunlarında yer alan indirim, istisna ve muafiyetlerin gözden geçirilmesi, sürekli ve kalıcı gelir kaynaklarının artırılması, mevcut vergi kanunlarında sadeleştirmeler yapılması, vergi tahsilatında etkinliğin artırılması, ekonomide kayıt dışılığın azaltılması ile bütçe vergi gelirlerinin artırılması hedeflenmektedir.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kaynak tahsisi ve kullanımının Plan politika ve hedefleri doğrultusunda önceliklendirilmesine ve bütçenin çıktı ve sonuç odaklı bir yaklaşımla uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesine imkân vermek ve bunun neticesinde plan-program-bütçe bağlantısı ile uygulama, izleme ve değerlendirme süreçlerini güçlendirmek amacıyla program bütçe sistemine geçilecektir. (Kalkınma Planı p.259)		
Tedbir 259.2. Kalkınma planı, orta vadeli program, Cumhurbaşkanlığı yıllık programı ve stratejik planlarla uyum gözetilerek, kamu hizmetlerini program yaklaşımıyla ele alan bütçe yapısına geçilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu kaynaklarının kullanımında etkinliği artıracak, izleme ve değerlendirmeyi kolaylaştıracak, şeffaflığı ve hesap verebilirliği güçlendirecek program bazlı bütçe sistemine geçilmesine yönelik çalışmalar tamamlanarak, 2021 Yılı Merkezi Yönetim Bütçe Kanun Teklifi program yapısına uygun olarak hazırlanacaktır.
Kamu harcamalarının değerlendirilmesi, önceliklendirilmesi ve kaynakların etkin kullanımının gözetilmesi, kamu kurumlarının performansının değerlendirilmesi ve sağlıklı mali sıkılaştırma uygulamalarının yürütülmesine yönelik olarak harcama gözden geçirmeleri yapılacak, harcama programlarının uygulama süreçlerinde etkinlik artırılacak ve harcamalar kontrol altında tutulacaktır. (Kalkınma Planı p.260)		
Tedbir 260.1. Harcamaların etkililik, ekonomiklik ve verimlilik durumlarının raporlanmasını sağlayacak şekilde harcama gözden geçirmeleri yapılacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Harcama gözden geçirmelerinin etkin bir şekilde yapılabilmesini temin etmek üzere yöntem ve araçlar geliştirilecektir. 2. Belirlenen programlarda harcama gözden geçirmeleri yapılacaktır.
Tedbir 260.2. Harcama gözden geçirmeleri sonucunda verimsiz harcama alanları tasfiye edilecek, bu yolla oluşturulacak mali alanın öncelikli harcama alanlarına tahsis edilmesi sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Harcama gözden geçirmeleri sonucunda elde edilen bulgular ve imkânlar kaynak tahsisi sürecinde kullanılacaktır.
Tedbir 260.3. Kamu personeli daha verimli kullanılacak, çalışan memnuniyeti artırılacak, kamu personelinin mali ve sosyal hakları Planda öngörülen makroekonomik politikalarla uyumlu bir şekilde belirlenecektir.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İşbirliği yapılacak kuruluşlarla toplantılar düzenlenerek görev paylaşımı ve iş planı oluşturulacaktır. 2. Kamu idarelerine yapılacak personel tahsisleri, bütçe imkânları çerçevesinde hizmet gerekleri ve objektif kriterlere uygun olarak yapılacaktır.

Tedbir 260.5. Kamu yatırım harcamalarında tasarruf sağlamak üzere kamu ihale ve sözleşme süreçleri iyileştirilerek rekabet artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Kamu İhale Kurumu, DMO, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. e-İhale ve e-Eksiltme tüm alım usullerinde zorunlu hale getirilecek, istekliler ve ürünler için yeterlik sistemi kurulacak, elektronik sözleşme yönetimine geçilecek ve bütünleşik mali yönetim sistemiyle entegrasyonu sağlanacak, akıllı ihale ve sözleşme yönetimine geçilecek, idarelerin ihale ve sözleşme yönetimi politikalarını oluşturmasına ve performanslarını değerlendirmesine yönelik istatistiki veri üretilecektir. 2. Kamu kaynaklarının etkin kullanımının sağlanması amacıyla Devlet Malzeme Ofisinin merkezi tedarik yapısı güçlendirilecektir.
Tedbir 260.6. Taşıt Kanunu, taşıt yönetiminde etkinlik ve verimliliği gözetecek şekilde güncellenecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, DMO	1. Kamu taşıtlarına ilişkin mevzuat gözden geçirilecektir. 2. Merkezi yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin taşıt envanteri oluşturulacaktır. 3. Masraf merkezi modeli geliştirilecektir. 4. Kamu Filo Bilgi Sistemi yazılımı geliştirilecektir.
Tedbir 260.7. Mali disipline katkı sağlamak üzere döner sermayeler ve özel hesaplar azaltılarak merkezi yönetim bütçe kapsamı genişletilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Döner sermayeli işletmeler yeniden yapılandırılarak, verimlilik, kârlılık, mali saydamlık ve hesap verebilirlik ilkeleri çerçevesinde, işletme yönetimindeki etkinliği sağlamak üzere aynı idare bünyesinde faaliyet gösteren döner sermayeli işletmeler tek çatı altında toplanacaktır.
Teşvik, destek ve sosyal yardım uygulamaları gözden geçirilerek etkin olmayan uygulamalar kaldırılacak, Plan öncelikleri çerçevesinde yapısal düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.261)		
Tedbir 261.1. Katma değerli üretim alanlarında rekabet avantajı sağlayacak, yatırım dönemine odaklanmış, esnek, nakit bazlı teşvikleri de içeren yeni bir teşvik sistemi kurulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Teşvik sisteminin; katma değerli üretim alanlarında rekabet avantajı sağlamasını, yatırım dönemine odaklanmasını, esnek olmasını ve nakit bazlı teşvikleri de içermesini sağlamak üzere mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
Tedbir 261.2. Vergisel teşvikler tüm iktisadi ve sosyal etkileriyle birlikte değerlendirilecek, vergi harcaması nitelikli düzenlemeler gözden geçirilerek etkin olmayanlar kademeli olarak kaldırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Vergisel teşvikler mevzuat ve uygulama olarak gözden geçirilecek, makroekonomik hedefler ve bütçeyle uyum gözetilerek vergisel teşvik sisteminin sade ve etkin hale getirilmesine yönelik kapsamlı etki ve fayda-maliyet analizleri yapılacaktır.
Tedbir 261.3. Mevcut teşvik ve destek programları gözden geçirilerek, mükerrerlik arz eden teşvik ve destekler Plan hedefleri doğrultusunda sadeleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Teşvikler mevzuat ve uygulama etkinliği ile etkililiği açısından gözden geçirilecektir. 2. Mükerrerlik arz eden teşvik ve destekler sadeleştirilecektir.

Tedbir 261.4. Tarımsal destekler katma değer artışını gözeten bir biçimde tahsis edilecek, desteklerle amaçlanan sosyal ve üretim odaklı fayda ile mali yükün karşılaştırılmasına imkân verecek bir izleme ve değerlendirme sistemi kurulacak, desteklerin etkinliği düzenli olarak ölçülecek, etkin olmayan uygulamalar sonlandırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Konularına göre tarımsal desteklerin mevcut durum analizi yapılacaktır. 2. Tarımsal desteklerin etkinliğini ölçecek değerlendirme sistemi oluşturulacaktır. 3. Her konuda tarımsal destek programlarından örnek bir programın değerlendirmesi yapılacaktır.
Vergilemede gönüllü uyum, öngörülebilirlik ve şeffaflık artırılacak, vergileme hizmetleri etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.262)		
Tedbir 262.2. Gelir idaresinin kurumsal kapasitesi artırılarak kayıt dışı ekonomiyle mücadele sürdürülecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı, Vergi Denetim Kurulu	1. Belirlenmiş bulunan öncelikli sektörlerde kayıt dışılığın azaltılması ve denetim kapasitesinin güçlendirilmesine yönelik projeler tamamlanacaktır. 2. Fonksiyonel ve sektörel uzmanlaşmaya gidilerek etkin ve önleyici vergi denetimi yapılacaktır.
Tedbir 262.3. Vergi Veri Analiz Merkezi kurulmasına yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı	1. Vergileme süreçleriyle ilgisi olan kurum ve kuruluşlardaki verileri elektronik ortamda toplayan, analiz eden ve ilgili denetim birimlerine ileten bir yapı oluşturulacaktır.
Tedbir 262.4. Mükellef Hizmetleri Merkezinin etkinleştirilmesi, uygulamaya geçirilen İnteraktif Vergi Dairesi projesi ile tüm hizmetlerin elektronik ortamda sunulması ve küçük ölçekli mükelleflerin vergi kayıtlarını elektronik ortamda tutması sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı	1. Vergi bilinci ve gönüllü uyumun daha da artırılması amacıyla Mükellef Hizmetleri Merkezi etkinleştirilecektir. 2. İnteraktif Vergi Dairesi ile tüm hizmetlerin elektronik ortamda sunulması, verilen hizmetlerde çeşitliliğin artırılması amacıyla gerekli altyapı çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 262.5. e-Fatura ve e-Defter uygulamaları sistemsel olarak geliştirilerek sahte belgeyle daha etkin mücadele edilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Elektronik belge uygulamalarına dâhil olacak mükelleflerin sayısı, mükelleflerin bulunduğu faaliyet alanları ve ciro büyüklükleri de dikkate alınarak kademeli şekilde artırılacaktır. 2. Yeni elektronik belge uygulamalarının hayata geçirilmesine yönelik mevzuat düzenlemeleri yapılacaktır.
Vergi adaletinin güçlendirilmesi, vergi tabanının genişletilmesi ve vergi hasılasının artırılmasını sağlayacak şekilde vergi sisteminde revizyonlar yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.263)		
Tedbir 263.1. Gelir ve kurumlar vergilerini tek bir kanunda birleştiren, vergi tabanını genişleten, vergiye uyumu kolaylaştıran, öngörülebilirliği artıran, yatırım ve üretimi destekleyen Gelir Vergisi Kanununun yasalaşması sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. 2017 yılında Başbakanlığa sevk edilen kanun taslağı da dikkate alınarak iletilen konu ve görüşler çerçevesinde, metnin geliştirilmesi ve değerlendirilmesi çalışmaları sürdürülerek metin hedefler doğrultusunda tamamlanacaktır.

Tedbir 263.2. Ödeme gücüne göre artan oranda vergilendirmeye yönelik mekanizmalar artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı	1. Ödeme gücüne göre artan oranda vergilendirmeye yönelik mekanizmaların artırılması için etki analizi ve mevzuat çalışması yapılacaktır.
Tedbir 263.4. Kapsam, matrah ve vergi oranlarının yeniden düzenlenmesi suretiyle doğrudan vergilerin vergi gelirleri içindeki payında artış sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı	1. Mevzuat değişikliğine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 263.6. Lüks ve ithal yoğunluğu yüksek ürünlerden ÖTV'ye tabi olmayanlar gözden geçirilerek vergi düzenlemesi yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Lüks ve ithal yoğunluğu yüksek ürünlerden ÖTV'ye tabi olmayanların tespiti yapılacaktır. 2. Yapılan tespitler doğrultusunda mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
Tedbir 263.7. Gayrimenkul sahipliği üzerinden alınan vergiler diğer tasarruf araçlarının vergilendirilmesi dikkate alınmak suretiyle yeniden değerlendirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı	1. Gayrimenkul sahipliği üzerinden alınan vergiler tasarrufun teşviki ve üretken alanlara yönlendirilmesini esas alacak şekilde gözden geçirilecektir.
Yerel yönetimlerin mali yapılarını güçlendirmek amacıyla öz gelirleri artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.264)		
Tedbir 264.1. Belediye Gelirleri Kanunu yeniden düzenlenecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı	1. İlgili kurum ve kuruluşlarla çalıştaylar yapılacaktır. 2. Elde edilen bilgi, bulgu ve talep ve öneriler doğrultusunda belediye gelirlerinin iyileştirilmesi amacıyla mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
Tedbir 264.2. Gayrimenkullerin vergilendirilmesinde esas alınan alım satım değerinin belirlenmesi ve beyanına ilişkin yeni bir sistem devreye sokulmak suretiyle vergide adalet pekiştirilecek ve vergileme etkinleştirilecektir. Bu çerçevede ilgili bakanlıklar sistemin tasarımı ve uygulamasına ilişkin düzenlemeler ile gerekli altyapıyı birlikte oluşturacaklardır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Taşınmaz değer bilgi merkezi kurularak paydaş kurumlardan veri akışı sağlanacaktır. 2. Toplu değerlemeyle taşınmazların değeri belirlenecek, değer haritaları oluşturulacaktır. 3. Konusu gayrimenkul olan vergi, resim, harç ve benzerlerinin gerçek bedel üzerinden alınmasına yönelik mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.
Bütünleşik Kamu Mali Yönetim Bilişim Sistemi Projesi tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.265)		
Tedbir 265.1. Merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri için e-belge, e-imza, e-arşiv, e-fatura gibi yeni teknolojik imkânlara sahip, muhasebe odaklı bir bilişim sistemi altyapısı oluşturulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S)	1. TÜBİTAK ve merkezi yönetim kapsamındaki kamu idareleri ile e-belge sürecine ilişkin devreye alınan uygulamalarda yaygınlaştırma sürecine devam edilecektir. 2. Elektronik uygulamalara ilişkin analiz ve entegrasyon çalışmaları sürdürülecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019 (1)	2020 (2)
Kamu Kesimi Borçlanma Gereği (GSYH'ya Oran)	Yüzde	2,5	3,2	3,0
Kamu Kesimi Program Tanımlı Dengesi (GSYH'ya Oran)	Yüzde	-2,4	-3,5	-1,7
Genel Devlet Gelirleri (GSYH'ya Oran)	Yüzde	33,3	33,3	32,4
Genel Devlet Harcamaları (GSYH'ya Oran)	Yüzde	35,6	36,4	35,2
Genel Devlet Dengesi (GSYH'ya Oran)	Yüzde	-2,4	-3,0	-2,9
Yapısal Genel Devlet Dengesi (Potansiyel GSYH'ya Oran)	Yüzde	-5,2	-4,9	-3,6
AB Tanımlı Genel Yönetim Borç Stoku (GSYH'ya Oran)	Yüzde	30,1	32,8	33,2
Program Bütçe Yapısına Geçilme Düzeyi	Yüzde	-	50	100
Program Bütçe Hazırlık ve Uygulama Süreci ile Bilişim Sistemlerine İlişkin Eğitim Verilen Personel Sayısı	Kişi	-	260	650
Harcama Gözden Geçirme Rehberinin Tamamlanma Oranı	Yüzde	-	-	50
Harcama Gözden Geçirilmesine İlişkin Eğitim Verilen Kurumların Oranı	Yüzde	-	-	25
Hazırlanan Harcama Gözden Geçirme Rapor Sayısı	Adet	-	3	2

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.1.7. Sosyal Güvenlik Sistemi ve Finansmanı

a) Mevcut Durum

Sosyal sigorta kapsamındaki nüfus oranı, kayıt dışı istihdamla mücadele ve prim teşviklerinin etkisiyle 2018 yılında yüzde 85,6 düzeyine ulaşmıştır. Bu çerçevede, fiili denetimlerin yanı sıra veri tabanlarının iyileştirilmesi, bilgi teknolojilerinden yararlanılması ve kayıt dışı istihdamın azaltılmasına yönelik faaliyetlere devam edilmektedir.

09/11/2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Kısa Çalışma Ve Kısa Çalışma Ödeneği Hakkında Yönetmelikte Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelikle birlikte işverenlere genel ekonomik, sektörel veya bölgesel kriz durumlarına ilave olarak kendi sevk ve idaresinden kaynaklanmayan, önceden kestirilemeyen, bunun sonucu olarak bertaraf edilmesine imkân bulunmayan, geçici olarak çalışma süresinin azaltılması veya faaliyetin tamamen veya kısmen durdurulması ile sonuçlanan dışsal etkilerden kaynaklanan dönemsel durumları ya da deprem, yangın, su baskını, heyelan, salgın hastalık, seferberlik gibi zorlayıcı durumlarda da kısa çalışma talebinde bulunabilme imkânı sağlanmıştır.

27/11/2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 382 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla 2019 ve 2020 yıllarında geçerli olmak üzere Aktif İşgücü Programlarının finansmanı için

İşsizlik Sigortası Fonundan aktarılan kaynağın tutarı Fonun bir önceki yıl prim gelirlerinin yüzde 30'undan yüzde 50'ye çıkarılmıştır.

26/12/2018 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 503 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksi düşük olan illerde üretim ve istihdamı artırmak amacıyla, 5 puanlık sigorta primi Hazine desteğine ilave olarak prime esas kazanç alt sınırı üzerinden 6 puana kadar ilave prim indiriminden yararlanma süresi 31/12/2019'a uzatılmıştır.

18/01/2019 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 7161 sayılı Kanun ile devlete ait üniversitelerin diş hekimliği fakültelerine bağlı sağlık uygulama ve araştırma merkezi birimlerinin döner sermaye işletmelerinin, 31/10/2018 tarihi itibarıyla muhasebe kayıtlarında yer alan ve düzenlemenin yürürlüğe girdiği tarih itibarıyla ödenmemiş ilaç ve tıbbi malzeme alımlarına ilişkin borçlarının belirli şartlarla Hazine ve Maliye Bakanlığı bütçesinden işletmeye verilen borç karşılığında ilgili döner sermaye muhasebe birimi tarafından defaten ödenmesi hükme bağlanmıştır. Ayrıca, ilgili döner sermaye işletmesi tarafından Hazine ve Maliye Bakanlığına borçlanılan tutarların, SGK tarafından 2020 yılı Ocak ayından itibaren ilgili işletmeye yapılacak ödeme tutarlarından 60 ayda eşit taksitlerle faiz uygulanmaksızın kesinti yapılması suretiyle tahsil edilmesi hususu düzenlenmiştir.

Aynı Kanunla sigortalıların işsiz kalması durumunda işsizlik ödeneğinden yararlanabilmesi için gerekli olan hizmet akdinin sona ermesinden önceki son 120 günde sürekli prim ödemiş olma zorunluluğunda eksik gün bildirimine ilişkin şart esnetilmiş, son 120 gün içerisinde yalnızca sürekli olarak hizmet akdine tabii olma şartı getirilmiştir.

Aynı Kanunla askeri öğrenci adayları ile Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi öğrenci adayları hariç tutularak er erbaşların genel sağlık sigortalısı sayılmayan eş ve çocukları ile anne ve babalarının bakmakla yükümlü olduğu kişi kapsamında değerlendirilmesi hükme bağlanmıştır.

Aynı Kanunla 506 sayılı Kanunun geçici 20. maddesi kapsamındaki bankalar, sigorta şirketleri, ticaret ve sanayi odaları ile borsaların sandık statülerine tabi personeli için ilgili işverenlere sağlanan 5 puanlık sigorta prim indirimi uygulamasına son verilmiştir.

Aynı Kanunla malullük, yaşlılık veya ölüm aylığı almakta olan emeklilere ve hak sahiplerine ödenen aylıklara ek ödeme dâhil 1.000 TL'lik alt sınır getirilmiştir. Aylık tutarı bu tutardan düşükse aradaki farkın Hazineden karşılanması kararlaştırılmıştır.

30/01/2019 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 7162 sayılı Kanunla 2018 yılının aynı ayına ilişkin SGK'ya verilen aylık prim ve hizmet belgelerinde prime esas günlük kazancı 102 TL (toplu iş sözleşmesine tabii işyerleri için 203 TL) ve altında bildirilen sigortalılar için bu kişileri istihdam eden işverenlere asgari ücret desteği sağlanması düzenlenmiştir. Buna göre, sigortalının toplam prim ödeme gün sayısını geçmemek üzere, 2019 yılında cari ayda prim ve hizmet belgelerinde bildirilen sigortalılara ilişkin toplam prim ödeme gün sayısının 2019 yılı Ocak-Aralık dönemi için; ortalama sigortalı sayısı 500 ve üzeri olan işyerlerinde günlük 3,36 TL ile, ortalama sigortalı sayısı 500'ün altında olan işyerlerinde ise 5 TL ile çarpımı sonucu bulunacak tutarın, bu işverenlerin SGK'ya ödeyecekleri sigorta primlerinden mahsup edileceği hükmü getirilmiştir. Ayrıca, asgari ücret desteğinden yararlanmada bir önceki yıldaki en az sigortalı sayısına ilave olma şartı yararlanma koşullarına eklenmiştir.

14/02/2019 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Beşeri Tıbbi Ürünlerin Fiyatlandırılmasına Dair Kararda Değişiklik Yapılması Hakkında Karar ile beşeri tıbbi ürünlerin fiyatlandırılmasında kullanılan Dönemsel avro Değerinin, bir önceki yılın ortalama Avro değerinin yüzde 70'i yerine yüzde 60'ı tutarında hesaplanması kararlaştırılmıştır.

22/02/2019 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 7166 sayılı Kanunla 01/02/2019 ila 30/04/2019 tarihleri arasında işyerlerinde 2018 yılında en az sigortalı bildirimi yapılan aydaki/dönemdeki sigortalı sayısına ilave olarak işe alınanların, işe alındıkları tarihten itibaren dokuz aylık sürede çalıştırılmaları halinde sigorta prim desteğine ilave olarak üç aylık süre için prim ödeme gün sayısının 67,36 Türk Lirası ile çarpımı sonucu bulunacak tutar kadar bu kişileri istihdam eden işverenlere ücret desteği sağlanması kararlaştırılmıştır.

29/03/2019 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan 859 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile prim borcu olanlar ile bunların bakmakla yükümlü olduğu kişilerin 2019 yılı sonuna kadar, Sağlık Bakanlığı ve bağlı kuruluşlarının sağlık tesisleri ile devlet üniversitesi hastanelerinden yararlanmasına imkân tanınmıştır.

19/07/2019 tarihli 1. Mükerrer Resmi Gazete'de yayımlanan 7186 sayılı Kanunla yurt dışı borçlanmada yeni borçlanan kişilerin kendi hesabına çalışan kapsamında sayılması ve borçlanma oranının yüzde 32'den yüzde 45'e yükseltilmesi sağlanmıştır.

Geçmişte uygulanan erken emeklilik ve yüksek aylık bağlama oranlarının aktüeryal dengeyi bozması nedeniyle sosyal sigorta sisteminin gelirleri giderlerini karşılayamamakta, yapılan reformlara rağmen sistem açık vermeye devam etmektedir. Finansman açığını kapatmak için sisteme bütçeden yapılan transfer tutarının GSYH'ya oranı; sosyal sigorta primlerine devlet katkısı, ek ödemeler, faturalı ödemeler, ek karşılıklar, sosyal sigorta primleriyle ilgili teşvik tutarları ve ödeme gücü olmayanların GSS primleri hariç olmak üzere, 2017 yılındaki yüzde 0,79 seviyesinden 2018 yılındaki yüzde 0,48 düzeyine gerilemiştir.

Sosyal sigorta sisteminde finansal sürdürülebilirlik açısından önemli bir gösterge olan aktif/pasif oranı 2017 yılında 1,95 iken 2018 yılında bu oran 1,86 olarak gerçekleşmiştir. Çırak, stajyer ve kursiyerler hariç tutulduğunda ise bu oran 1,82 seviyesinden 1,73'e gerilemiştir.

Sosyal sigorta sistemi gelirlerini olumsuz yönde etkileyen faktörlerden biri olan kayıt dışı istihdam oranı 2018 yılında toplamda yüzde 33,4, imalat sanayiinde yüzde 20,3 olarak gerçekleşmiştir. Kayıt dışı istihdamı önlemeye yönelik yapılan veri paylaşımı çalışmaları kapsamında ilgili bakanlıklar ile protokoller imzalanmaktadır.

2016 yılında başlatılan ve bireylerin emeklilik döneminde hayat standartlarını koruyabilmelerini hedefleyen ve bireysel emeklilik sistemine otomatik katılımı öngören uygulama ile 1 Ocak 2019 tarihinden itibaren 5-9 çalışanı olan işyerleri de kapsama girmiştir.

TABLO II: 1- Sosyal Sigorta Programlarının Kapsadığı Nüfus

	2016	2017	2018
I. Kamu Çalışanlarının Sigortalı Sayıları	**11 382 943**	**11 531 726**	**11 806 642**
1. Aktif Sigortalılar [1]	2 982 548	2 987 396	3 033 301
2. Aylık Alanlar (dosya)	1 913 966	1 969 889	2 056 280
3. Bağımlılar	6 486 429	6 574 441	6 717 061
4. Aktif Sig./Pasif Sig. (1)/(2)	1,56	1,52	1,48
5. Bağımlılık Oranı (2+3)/(1)	2,82	2,86	2,89
II. Hizmet Akdi İle Çalışanların Sigortalı Sayıları	**41 531 629**	**42 964 552**	**41 883 170**
1. Aktif Sigortalılar [2]	13 440 553	14 499 409	14 252 069
2. Diğer Sigortalılar [3]	349 055	314 634	254 525
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	36 125	50 602	45 384
4. Çırak	1 170 080	368 373	341 659
5. Stajyer ve Kursiyer	359 345	1 136 055	1 161 122
6. Aylık Alanlar (dosya)	6 738 314	7 023 352	7 321 242
7. Bağımlılar	19 438 157	19 572 127	18 507 169
8. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3+4+5)/(6)	2,28	2,33	2,19
9. Bağımlılık Oranı (6+7)/(1+2+3+4+5)	1,70	1,62	1,61
III. Bağımsız Çalışanların Sigortalı Sayıları	**14 205 086**	**14 725 295**	**15 347 489**
1. Aktif Sigortalılar [4]	1 983 661	2 071 892	2 137 124
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	92 595	146 510	151 481
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	717 876	705 592	696 175
4. Aylık Alanlar (dosya)	2 402 298	2 425 481	2 490 409
5. Bağımlılar	9 008 656	9 375 821	9 872 300
6. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3)/(4)	1,16	1,21	1,20
7. Bağımlılık Oranı (4+5)/(1+2+3)	4,08	4,04	4,14
IV. Özel Sandıklar Toplamı	**392 201**	**406 856**	**413 983**
1. Aktif Sigortalılar	140 174	141 285	142 391
2. Aylık Alanlar	85 920	91 670	92 906
3. Bağımlılar	166 107	173 901	178 686
4. Aktif Sig./Pasif Sig. (1)/(2)	1,63	1,54	1,53
5. Bağımlılık Oranı (2+3)/(1)	1,80	1,88	1,91
V. Genel Toplam (kişi)	**68 212 646**	**70 363 848**	**70 196 504**
1. Aktif Sigortalılar	18 546 936	19 699 982	19 564 885
2. İsteğe Bağlı Aktif Sigortalılar	92 595	146 510	151 481
3. Tarımdaki Aktif Sigortalılar	754 001	756 194	741 559
4. Diğer Sigortalılar	349 055	314 634	254 525
5. Çırak	1 170 080	368 373	341 659
6. Stajyer ve Kursiyer	359 345	1 136 055	1 161 122
7. Aylık Alanlar (dosya)	11 140 498	11 510 392	11 960 837
8. Bağımlılar	35 099 349	35 696 290	35 275 216
9. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3+4+5+6)/(7)	1,91	1,95	1,86
10. Aktif Sig./Pasif Sig. (1+2+3+4)/(7)	1,77	1,82	1,73
11. Bağımlılık Oranı (7+8)/(1+2+3+4+5+6)	2,17	2,11	2,13
VI. Genel Nüfus Toplamı	**79 814 871**	**80 810 525**	**82 003 882**
VII.Sigortalı Nüfus Oranı (Yüzde)	**85,5**	**87,1**	**85,6**

Kaynak: SGK, TÜİK

(1) Zorunlu sigorta, isteğe bağlı ve diğer sigorta kollarını kapsamaktadır.

(2) Zorunlu sigorta ve yurt dışı topluluk sigortasını kapsamaktadır.

(3) 5510 sayılı Kanunun Ek-5, Ek-6, Ek-9 maddeleri kapsamındaki sigortalıları kapsamaktadır.

(4) Muhtarlık ve zorunlu sigortayı kapsamaktadır.

b) Amaç

Aktüeryal dengenin gözetilmesi suretiyle sosyal güvenlik sisteminin uzun dönemli mali sürdürülebilirliğinin sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sosyal sigorta prim tabanı genişletilecek, sisteme giriş kolaylaştırılacak ve denetimler yoluyla sistem etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.267)		
Tedbir 267.2. İstihdam teşviklerine ilişkin etki değerlendirmesi yapılarak teşvikler sade ve etkin bir yapıya kavuşturulacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, SGK	1. Sigorta primi teşvik, destek ve indirimlerinin etki analizi yapılarak ortaya çıkan sonuçlar doğrultusunda istihdam üzerindeki etkisinin değerlendirilerek az sayıda, birbirini tamamlayan ve istihdam artışları üzerinde etkili bir yapı etrafında revize edilmesine yönelik düzenlemeler getirilecektir.
Tedbir 267.3. Sosyal güvenlik sisteminde denetim uygulamaları geliştirilecek ve çeşitlendirilecek, risk odaklı denetim uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), SGK, Gelir İdaresi Başkanlığı	1. Kurumda görev yapan sosyal güvenlik denetmeni sayısı artırılacaktır. 2. Sosyal güvenlik denetmenleri tarafından yapılan işlemler arasında kayıt dışı istihdamla mücadele kapsamında yapılan denetimlerin payı artırılacaktır. 3. GİB'den alınan veriler de dikkate alınarak yapılacak analizler sonucu riskli olduğu belirlenen sektörler ve işyerleri denetlenecektir.
Tedbir 267.4. Denetim konusunda kurumlar arasında işbirliği kuvvetlendirilerek sürdürülecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), SGK, Gelir İdaresi Başkanlığı	1. Kayıt dışılığın yoğun olduğu alanlarda GİB ile birlikte ortak denetimler gerçekleştirilecektir. 2. GİB'den işletmelere ait matrah bilgileri alınarak SGK'nın kayıtları ile karşılaştırılıp, riskli olduğu belirlenen işyerleri denetlenecektir. 3. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı ile emniyet birimleriyle işbirliği yapılarak Yol Kenarı Denetim İstasyonlarında denetimler yapılacaktır. 4. Protokol çalışmaları tamamlandıktan sonra teknik altyapı uyumlaştırma çalışmaları yapılacaktır.
Kayıt dışı istihdam ve kayıt dışı ücretle daha etkin bir şekilde mücadele edilecektir. (Kalkınma Planı p.268)		
Tedbir 268.1. Kayıtlı istihdamın artırılmasının güç olduğu sektörler belirlenerek sektörlerin özelliğine uygun kayıt altına alma uygulamaları geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), SGK, Gelir İdaresi Başkanlığı, Ticaret Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜİK, TESK, TOBB	1. Kayıt dışılığın yoğun olduğu inşaat ve turizm sektörleri ile küçük ölçekli işletmelere yönelik kayıtlı istihdamı özendirici politika ve uygulamalar geliştirilmesi için yapısal düzenlemeler gerçekleştirilecektir. 2. Bu sektörlere yönelik yıl içerisinde risk analizleri yapılarak denetim ve rehberlik faaliyetleri planlanacaktır. 3. Küçük ölçekli işletmelerde kayıtlı istihdamın teşviki amacıyla TESK ve TOBB Kadın Girişimciler Kurulu ile işbirliği yapılarak belirlenen illerde bilgilendirme ve farkındalık faaliyeti gerçekleştirilecektir.

Tedbir 268.2. Kayıt dışı çalışmayla mücadele konusunda farkındalığı artırmaya yönelik programlar uygulanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), SGK, Milli Eğitim Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı, RTÜK	1. 2019 yılı sonuna kadar ülke genelinde ilgili taraflara sosyo-kültürel kanallar da kullanılarak sosyal güvenlik hak ve yükümlülükleri hakkında bilgilendirme ve bilinçlendirme çalışmaları yapılacaktır. 2. "Kayıtlı Kadın Girişimciliğinin ve Kayıtlı Kadın İstihdamının Artırılması ve Sürdürülmesi Projesi" (WOMEN-UP) hayata geçirilecektir. 3. Özel sektörde çalışan sigortalıların prime esas kazancının bir önceki aya göre yüzde 20 ve üzerinde azalması durumunda bilgilendirme amaçlı kısa mesaj gönderilecektir. 4. Yapılan analizler sonucunda doktor, mühendis, avukat, sporcu ve öğretmen meslek gruplarındaki sigortalıların kazançlarının eksik bildirdiği tahmin edilen işverenlere yönelik bilgilendirme amaçlı mektup gönderilecektir. Bu kapsamda mağdur olan çalışanlara da elektronik ortamda bilgilendirme yapılacaktır.
Prim tahsilatları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.269)		
Tedbir 269.1. Prim borçlarının takip ve tahsilatı etkin bir şekilde uygulanarak prim gelirlerinin artırılması sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), SGK, Gelir İdaresi Başkanlığı	1. Prim alacaklarının tahsilatının gönüllülük esaslı yöntemler başta olmak üzere hızlandırılmasına dönük araç ve yöntemler koordinasyon içerisinde yürütülecektir.
Tedbir 269.2. Çiftçiler ve mevsimlik çalışan tarım işçileri gibi yılın belirli aylarında gelir elde edenlere yönelik özel prim ödeme dönemleri belirlenecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, SGK, Gelir İdaresi Başkanlığı, Türkiye Ziraat Odaları Birliği	1. Sosyal Sigorta İşlemleri Yönetmeliğinde Yapılacak Değişiklik ile 5510 sayılı Kanunun 4/1-b maddesi kapsamında sigortalı sayılan Tarımda Kendi Nam ve Hesabına Bağımsız Çalışanlar ile 5510 sayılı Kanunun Ek 5'inci maddesi kapsamında sigortalı sayılan tarım veya orman işlerinde hizmet akdiyle süreksiz olarak çalışanların prim ödeme süreleri hasat dönemlerine göre yeniden belirlenecektir.
Sosyal güvenlik sisteminin etkin bir yapıya kavuşturulması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.270)		
Tedbir 270.1. Sosyal güvenlik mevzuatı, sade ve anlaşılır şekilde düzenlenecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), SGK, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Sosyal güvenlik sistemine etki eden mevzuat envanteri çıkarılacak ve sistem en az mevzuat yazınıyla kolay takip edilerek sonuca en etkili ulaşılabilecek şekilde yeniden düzenlenecektir.

Tedbir 270.2. Sosyal Güvenlik Kurumunun (SGK) bilişim sistemleri güçlendirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), SGK	1. İş geliştirme süreçlerinin mevcut yazılım ve sistem altyapısına entegrasyonu güçlendirilecektir. 2. Bilgi güvenliği ve kişisel verilerin korunması amacıyla altyapının güçlendirilmesi sağlanacaktır. 3. Anasistem, sistem ve uygulama yönetimi altyapısının vatandaşlara kesintisiz hizmet verebilmesi için gerekli önlemler ve yenileme işlemleri sağlanacaktır. 4. Yazılım dillerinin son teknolojiye göre revize edilmesi ve yazılımcılara eğitim desteği verilmesi sağlanacaktır. 5. Tüm yazılımların geliştirildiği platformlar ortak bir çatı altında toplanacaktır.
Tedbir 270.3. Sosyal güvenlik mevzuatı ve uygulamaları, değişen işgücü piyasası koşullarına ve çalışma şekillerine uyumlu hale getirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK	1. Sosyal güvenlik ve işgücü piyasasının dinamik ilişkisinin mevzuat ve uygulamalar üzerinde gerektirdiği değişikliklere ilişkin bir rapor hazırlanarak değişimin nasıl yakalanacağına yönelik yöntem geliştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
SGK'ya Yapılan Bütçe Transferlerinin GSYH'ya Oranı	Yüzde	4,0	4,5	4,5
Dosya Bazında Aktif-Pasif Oranı (3)	Oran	1,73	1,70	1,70
Toplam Prim Tahsilat Oranı	Yüzde	82,9	80,1	80,1
Sosyal Sigorta Kapsamı	Yüzde	85,6	86,9	88,2

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Stajyerler, kursiyerler ve çıraklar hariç tutulmuş, kişi sayısı yerine dosya sayısı esas alınmıştır.

2.1.8. Kamu İşletmeciliği ve Özelleştirme

a) Amaç

Kamu işletmelerinin faaliyetlerini, piyasa mekanizmasını bozucu etkiye neden olmayacak şekilde, kârlılık ve verimlilik ilkelerine dayalı olarak yürütmesi; sosyal amaçlı ve kamu yararına yönelik faaliyetler için görevlendirilmeleri durumunda ise oluşacak maliyetlerin tam ve zamanında karşılanması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu işletmelerinin, düşük maliyetle daha verimli üretim yapması ve ürün optimizasyonunu gerçekleştirmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.273)		
Tedbir 273.3. KİT'lerde istihdam edilecek personel sayısı özellikli durumlar haricinde artırılmayacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Bütün KİT'ler	1. Genel Yatırım ve Finansman Programı Kararının ilgili maddelerinde açıktan ve naklen atama ile diğer atama ve istihdama ilişkin hükümler çerçevesi net bir şekilde çizilerek belirlenecektir.

Tedbir 273.4. TMO'nun hububat alım işlemlerinin lisanslı depolar ve elektronik ürün senedi yoluyla yapılması sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, TMO	1. TMO, alımlarını mümkün olduğunca lisanslı depoların bulunduğu noktalarda bu depolar üzerinden yapacaktır. 2. Lisanslı depolar üzerinden ELÜS yoluyla aldığı ürün bedellerini peşin ödeyecektir. 3. Lisanslı depo faaliyeti göstermek isteyen yatırımcıları ihtiyaç bulunan noktalara yönlendirmeye devam edecektir.
Tedbir 273.5. ÇAYKUR ihracata yönelik pazar araştırması yapacak ve ürün optimizasyonunu sağlayacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), ÇAYKUR	1. Yurtdışında Türk çayının tanıtım faaliyetleri artırılacaktır.
Tedbir 273.6. TİGEM, pazarlama faaliyetlerini geliştirerek tohum satışlarını artıracak, Ar-Ge çalışmalarına devam edecek ve özel sektör tohumculuk firmaları ile işbirliği içerisinde sertifikalı tohum üretimini sürdürecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), TİGEM	1. TAGEM ve özel sektördeki ıslah edilen yeni tohum çeşitleri takip edilecek, verim ve kalitesi yüksek olanlar TİGEM tarafından alınarak üretimine başlanılacaktır. 2. Tohum satışına yönelik pazarlama faaliyetleri geliştirilecektir.
Kamu işletmelerinin üretim birimlerinde kapasite kullanım oranları artırılacak, mevcut tesislerinin kapasiteleri en üst düzeyde kullanılacak ve yeni yatırım tercihleri bu doğrultuda hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.274)		
Tedbir 274.1. ESK için yeni kombina yatırımları yapılması yerine mevcut kombinaların atıl kapasiteleri veya özel sektör kombina kapasiteleri öncelikli olarak değerlendirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), ESK	1. Kurum faaliyetleri için yeterli olan mevcut kapasiteden azami düzeyde yararlanılması ve ihtiyaç oluşması halinde özel sektöre ait kombina ve tesislerden kesim, parçalama ve depolama hizmeti satın alınması sağlanacaktır.
Tedbir 274.2. ESK kombinalarındaki atıl kapasitenin kamu ve özel sektör ile STK'lar tarafından kullanılması sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), ESK	1. Özel sektör ile STK'lara kesim hizmeti verilerek ESK kombinalarındaki kapasitenin ekonomiye kazandırılması sağlanacaktır.
Kamu işletmelerinde hesap verebilirlik güçlendirilecek ve şeffaflık artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.276)		
Tedbir 276.1. KİT'lerin stratejik yönetim dokümanlarının bütçe bağlantısının bütünleşik biçimde izlenmesine yönelik sistem kurulacak, değerlendirme raporları vasıtasıyla planlama süreçleri etkin hale getirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Bütün KİT'ler	1. KİT stratejik planlarının izlenmesine yönelik sistem tasarlanarak faaliyete geçecektir.

Tedbir 276.2. KİT'lerde finansal raporlama ve bağımsız denetimin kalitesi artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Bütün KİT'ler	1. KİT'lerin bağımsız denetim ihale şartnamelerine görüş verilerek belirli kriterleri sağlayan firmaların ihalelere girmesi sağlanacaktır. 2. Gerekli görülmesi halinde KİT'lerin bağımsız denetim süreci denetlenecektir. 3. Denetim sonucunda oluşturulacak raporda tespit edilen olumsuz denetim bulguları Kamu Gözetimi Kurumuna bildirilecektir.
Etkin bir piyasa mekanizması oluşturma hedefi doğrultusunda özelleştirme uygulamalarına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.277)		
Tedbir 277.2. Plan döneminde özelleştirme portföyünde bulunan şirket ve varlıkların özelleştirilmesine devam edilecek, özelleştirilme potansiyeli olan yeni şirket ve varlıklar portföye dâhil edilerek özelleştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı	1. Ahiköy 1 ve 2 Hidroelektrik Santrallerinin özelleştirme işlemleri tamamlanacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019 (1)	2020 (2)
Toplam Katma Değer (GSYH'ya Oran)	Yüzde	0,7	0,6	0,8
Satış Hasılatı (GSYH'ya Oran)	Yüzde	3,4	3,6	3,5
Bütçe ve Fon Transferleri (GSYH'ya Oran)	Yüzde	0,4	0,5	0,3
Temettü ve Hasılat Payı (GSYH'ya Oran)	Yüzde	0,1	0,1	0,1
Yatırım (GSYH'ya Oran)	Yüzde	0,5	0,5	0,5
Borçlanma Gereği (GSYH'ya Oran) (3)	Yüzde	0,5	0,7	0,4

(1) Gerçekleşme tahmini
(2) Program
(3) Bütçe ve fon transferleri hariçtir.

2.2. REKABETÇİ ÜRETİM VE VERİMLİLİK

2.2.1. Sanayi Politikaları

a) Mevcut Durum

İmalat sanayii, hızlı ve istikrarlı büyüme, orta gelir tuzağından çıkış, cari açığı azaltma, kalıcı istihdam yaratma ile teknolojik gelişim ve yenilikçilik gibi faktörler açısından kritik öneme sahiptir. Küresel ölçekte uluslararası rekabet baskısının giderek arttığı günümüzde imalat sanayiinde rekabet gücü belirleyicileri arasında en temel bileşenler olarak teknolojik dönüşüm ve yenilik yapma kapasitesi ön plana çıkmaktadır. Küresel düzeyde tüketici tercih ve taleplerinin yeniden şekillenmesiyle, kişiye özel, bilgi teknolojilerinin kullanıldığı küçük partili üretimin önemi artmakta, satış ve pazarlama becerilerinin, tasarım ve lojistik gibi hizmet bileşenlerinin ve markalaşmanın imalat sanayiinin rekabetçiliği üzerindeki etkisi güçlenmektedir.

Dünyada yerli ve milli üretimi desteklemek için aktif, korumacı ve rekabet gücünü artırmaya yönelik sanayi politikalarının daha yoğun bir şekilde uygulanmakta olduğu

görülmektedir. Bu nedenle uygulanacak başarılı bir sanayi politikası, sürdürülebilir ekonomik büyümenin ve kalkınmanın sağlanmasında ülkemize önemli katkı sağlayacaktır.

2019 yılında TBMM tarafından kabul edilen On Birinci Kalkınma Planında rekabetçi üretim ve verimlilik temel eksen olarak belirlenmiştir. Planda yerli üretimin artırılması, sanayileşmenin hızlandırılması ve imalat sanayii sektörüne odaklanılması öngörülmektedir.

İmalat sanayiinde 2018 yılında üretim ve ihracat artarken, ithalat azalmıştır. Ocak-Ağustos 2019 döneminde ise ihracat artarken üretim ve ithalat azalmıştır.

Ocak-Ağustos 2019 döneminde imalat sanayii üretimi, bir önceki yılın aynı dönemine göre, ortalama yüzde 3,8 azalmıştır. Bu dönemde giyim, petrol ürünleri, ilaç, elektronik ve mobilya sektörlerinde üretim artmış; gıda, tekstil, deri, kimya, plastik, taş ve toprak, ana metal, elektrikli teçhizat, makine ve otomotiv sektörlerinde ise azalmıştır.

2018 yılında ortalama yüzde 76,8 olarak gerçekleşen imalat sanayii kapasite kullanım oranı, 2019 yılının ilk dokuz ayında ise ortalama yüzde 75,6 olmuştur.

TÜİK Hanehalkı İşgücü Anketi sonuçlarına göre, imalat sanayii istihdamı, Ocak-Haziran 2019 döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 1,4 azalmıştır.

TABLO II: 2- İmalat Sanayii ile İlgili Temel Göstergeler

	2015	2016	2017	2018	2019(1)	AB-28 2017 (2)
GSYH İçindeki Payı (Yüzde)	16,7	16,6	17,6	19	20,1 (3)	16,4
Üretim Artışı (Sabit Fiyatlarla) (Yüzde) (4)	6,6	3,4	9	1	-3,8	3,4
İhracat (Milyar Dolar) (5)	136,1	134,8	148,3	158,7	106	-
İhracat Artışı (Yüzde)	-8,3	-1	10	7	3,1	7,8 (6)
Toplam İhracat İçindeki Payı (Yüzde)	94,6	94,6	94,5	94,5	95,2	87,8 (6)
İthalat Artışı (Yüzde)	-11,1	0,4	14,2	-7,7	-21,1	10,1 (6)
İthalat (Milyar Dolar) (5)	167,6	168,2	192,1	177,2	100,2	-
Toplam İthalat İçindeki Payı (Yüzde)	80,9	84,7	82,1	79,4	75,9	86,3 (6)
İmalat Sanayii İstihdam Artışı (Yüzde)	0,4	-0,8	1,1	5,3	-1,4 (3)	1,5
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	76,8	77,4	78,5	76,8	75,6 (7)	82,8

Kaynak: TÜİK, TCMB, TOBB, EUROSTAT
(1) Ocak-Ağustos dönemi (2) EUROSTAT (3) Ocak-Haziran dönemi (4) NACE Rev.2'ye göre 2015=100 Serisi (5) ISIC Rev.4'e göre (6) SITC (3, 5-8) (7) Ocak-Eylül dönemi

Toplam ihracat, 2018 yılında yüzde 7 artarak 168 milyar ABD doları, imalat sanayii ihracatı ise yüzde 7 artarak 158,7 milyar ABD doları olmuştur. 2017 yılında yüzde 94,5 olan imalat sanayii ihracatının toplam ihracat içindeki payı, 2018 yılında yine aynı oranda gerçekleşmiştir. Ocak-Ağustos 2019 döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre, gıda, giyim, deri, petrol ürünleri, kimya, ilaç, plastik, taş ve toprak, elektrikli teçhizat, makine ve mobilya sektörlerinde artış kaydedilirken tekstil, ana metal, elektronik ve otomotiv sektörlerinde düşüş görülmüştür.

İmalat sanayii ihracatında ülke çeşitlenmesi artmaktadır. 2002-2018 döneminde imalat sanayii ihracatında AB ülkelerinin payı azalırken (yüzde 56,8'den yüzde 50,7'ye), başta Ortadoğu ülkeleri olmak üzere (yüzde 8,6'dan yüzde 15,9'a) Afrika ülkelerinin payı (yüzde 4,8'den yüzde 8,9'a), Türk Cumhuriyetlerinin payı (yüzde 1,8'den yüzde 2,4'e) artmıştır.

Toplam ithalat, 2018 yılında yüzde 4,6 azalarak 223 milyar ABD doları, imalat sanayii ithalatı ise yüzde 7,7 azalarak 177,2 milyar ABD doları olmuştur. Ocak-Ağustos 2019 döneminde bütün imalat sanayii sektörlerinde ithalat azalmıştır.

Bu gelişmeler sonucunda, imalat sanayiinde 2017 yılında 43,8 milyar ABD doları olan dış ticaret açığı 2018 yılında 18,5 milyar ABD dolarına düşmüştür. Dış ticaret açığının büyük kısmını oluşturan ara mallarında 2018 yılında ihracat bir önceki yıla göre yüzde 8,6 artmış, ithalat ise yüzde 0,8 azalmıştır.

TABLO II: 3- İmalat Sanayiinin İhracat Yapısı

(Yüzde Pay)

Teknoloji Yoğunluğu (1)	TÜRKİYE				DÜNYA
	2003	2016	2017	2018	2016
Yüksek	6,5	3,5	3,9	3,5	24,4
Orta-yüksek	26,0	33,1	34,6	36,4	36,7
Orta-düşük	22,6	28,3	28,3	27,6	15,0
Düşük	44,9	35,1	33,3	32,6	23,9
Toplam	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**

Kaynak: TÜİK, OECD STAN Veri tabanı
(1) ISIC Rev.3 sınıflandırması esas alınmıştır.

2018 yılında orta-yüksek teknoloji sektörlerinin toplam imalat sanayii ihracatından aldığı pay bir önceki yıla göre artarken, yüksek, orta-düşük ve düşük teknoloji sektörlerinin payında azalma görülmüştür. Orta-yüksek teknoloji sektörlerinin ihracattaki payındaki artışta kimya, elektrikli teçhizat, makine ve otomotiv ihracatındaki artışlar etkili olmuştur. Yüksek teknoloji sektörlerinin ihracattaki payındaki azalış hava taşıtları imalatından, orta-düşük teknoloji sektörlerinin ihracattaki payındaki azalış ise özellikle petrol ürünleri, ana metal sanayii ile gemi ve tekne ihracatındaki azalmalardan kaynaklanmıştır.

On Birinci Kalkınma Planında Türkiye'nin teknolojik dışa bağımlılığının azaltılması ve sanayide yapısal dönüşümün sağlanmasına yönelik sektörel önceliklendirme yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşımla; imalat sanayii sektörlerinin ticaret, üretim, katma değer, istihdam ve teknoloji düzeylerinin karşılaştırılması ve sektörler arası ileri ve geri bağlantılarının analizi sonucunda kimya, ilaç-tıbbi cihaz, makine-elektrikli teçhizat, otomotiv, elektronik ve raylı sistem araçları öncelikli sektörler olarak Planda yer almıştır. Bu sektörler öncülüğünde teknoloji, yenilik, ürün kalitesi ve verimlilik sağlanarak yüksek katma değerli üretimin artırılması hedeflenmektedir.

Sanayi politikasının çok boyutlu ve dinamik yapısı ile kısıtlı bütçe imkânları bu politikaların hayata geçirilmesinde en üst düzey sahipliği, güçlü kurumsal yapıları, kurumlar arası koordinasyonu, esnek kaynak tahsisini ve özel sektör ile işbirliği içinde etkin izleme süreçlerinin oluşturulmasını gerektirmektedir. Bu çerçevede Planda Sanayileşme İcra Kurulu adıyla üst düzey bir karar alma ve koordinasyon mekanizması oluşturulması öngörülmüş olup gerekli mevzuat hazırlıklarına başlanmıştır.

TABLO II: 4- İmalat Sanayii Yapısal Dönüşüm Göstergeleri

	2002	2005	2010	2015	2016	2017
İhracat Birim Miktar Değeri (Dolar/kg)	0,87	1,36	1,48	1,81	1,75	1,74
Ticari Kesim Ar-Ge Harcamaları/Ciro (Yüzde)	0,19(1)	0,29	0,35	0,43	0,58	0,59
İhracatın Dünya İhracatı İçinde Payı (Yüzde, SITC)	0,54	0,72	0,77	0,82	0,84	0,91
Katma Değerin Dünya Katma Değeri İçinde Payı (Yüzde)	0,69	1,09	1,10	1,17	1,16	1,13
Çalışan Başına Katma Değer (Bin TL)	25,8(1)	25,1	34,5	60,2	70,0	85,5
Katma Değeri 5 Milyar Doları Aşan Sektör Sayısı	0(1)	2	4	9	9	10
İhracatı 5 Milyar Doları Aşan Sektör Sayısı	1	5	9	10	10	11
İmalat Sanayi Rekabetçilik Endeksi Sırası	33	30	32	28	28	28

Kaynak: UNIDO, Dünya Bankası, TÜİK
(1) 2003 yılı verisidir.

2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisi (2019-2023) Belgesi 18/09/2019 tarihinde Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından yayınlanmıştır. Ülkemizin küresel rekabet gücünü artıracak, ekonomik ve teknolojik bağımsızlığını temin edecek kritik teknolojilere yönelik politikalar, Belgede Milli Teknoloji Hamlesi yaklaşımıyla yer almıştır.

TABLO II: 5- İmalat Sanayiinde Önemli Sektörler İtibarıyla Üretimdeki ve Dış Ticaretteki Değişim

(Yüzde)

Sektörler	Üretim (1)		İhracat (3)		İthalat (3)	
	2018/ 2017	2019/ 2018 (2)	2018/ 2017	2019/ 2018 (2)	2018/ 2017	2019/ 2018 (2)
İmalat Sanayii Toplamı	**1,0**	**-3,8**	**7,0**	**3,1**	**-7,7**	**-21,1**
Gıda	4,8	-2,6	2,8	1,3	-6,3	-9,3
Tekstil	2,2	-1,8	3,4	-2,2	-10,0	-15,3
Giyim	3,8	4,3	3,5	1,3	-19,4	-25,9
Deri	-1,0	-1,1	12,9	2,5	-7,8	-25,2
Petrol Ürünleri	-10,3	23,6	0,6	73,2	25,0	-30,4
Kimyasal Ürünler	5,5	-2,3	16,8	6,1	1,1	-12,1
İlaç	7,3	12,6	31,8	3,1	-0,4	-0,9
Kauçuk ve Plastik	0,8	-7,7	10,3	1,1	-8,5	-17,2
Taş ve Toprağa Dayalı Sanayiler	-2,8	-19,0	9,5	13,5	-7,2	-22,2
Ana Metal	-0,2	-13,6	1,6	-4,1	-11,7	-28,7
Elektronik	6,0	16,0	1,7	-7,4	-28,9	-20,8
Elektrikli Teçhizat	-2,9	-4,0	10,6	2,7	-1,5	-15,8
Makine	0,2	-12,2	20,0	9,6	-6,5	-27,0
Otomotiv	-3,4	-9,7	9,8	-5,3	-15,6	-38,3
Mobilya	-7,8	0,8	13,4	14,1	-3,2	-14,6

Kaynak: TÜİK

(1) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)

(2) Ocak-Ağustos dönemi

(3) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) dış ticaret

Firmalarımızın güçlü bir finansal yapıya sahip olması Kalkınma Planında imalat sanayiinde rekabetçi üretim ve verimliliğin geliştirilmesinde öncelik verilen temel politika alanları arasında yer almıştır. BDDK verilerine göre Ağustos 2019 itibarıyla bankacılık sisteminde imalat sanayiine yönelik verilen toplam nakdi kredilerin tutarı 537,5 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Toplam nakdi krediler içinde imalat sanayiinin payı Ağustos 2018'de yüzde 19,4 iken Ağustos 2019'da yüzde 20,2 olmuştur.

İstanbul Sanayi Odası tarafından yapılan İSO 500 anketi sonuçlarına göre 2018 yılında geçen yıla göre ilk 500 sanayi firmasının üretimden satışları yüzde 34,5 artışla 652,7 milyar TL'den 878 milyar TL'ye yükselmiş; faaliyet kârı yüzde 52,7 artışla 70,6 milyar TL'den 107,8 milyar TL'ye çıkmış, faaliyet kârının üretimden satışlara oranı ise yüzde 9,6'dan yüzde 10,9'a yükselerek sınırlı bir iyileşme gerçekleştirmiştir. Diğer taraftan finansman giderinin net satışlara oranı yüzde 4,8'den yüzde 9,7'ye çıkmıştır. İlk 500 sanayi firmasının 2018 yılında elde ettiği kârın büyük bölümünün finansman giderlerine ayrıldığı görülmektedir. Ayrıca 2018 yılında ilk 500 sanayi firmasının FAVÖK büyüklüğü yüzde 48 artarak 140 milyar TL'ye yükselmiştir. Benzer şekilde vergi öncesi dönem kâr ve zarar toplamı da yüzde 19,7 artışla 63,5 milyar TL'ye çıkmıştır.

Kredi Garanti Fonu, Ocak 2017'de devreye giren 250 milyar TL'lik Hazine destekli KGF kefaleti desteği ve beraberinde gelen Nefes Kredisi, KOBİ Değer Kredisi gibi özel destek programları ile işletmelerimize destek olmaya devam etmiştir. Ekim 2019 itibarıyla KGF Kefaletli Kredi Risk Bakiyesi 206,2 milyar TL'ye ulaşmıştır. Tazmin/Kullandırım oranı yüzde 1,85 olmuştur.

Eylül 2018'de yeniden yapılandırma sürecine giren Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası Haziran 2019'dan itibaren İstanbul'da faaliyet göstermeye başlamıştır. Bankanın

yeniden yapılandırma hedeflerine ulaşması ve sermaye yapısının kuvvetlendirilmesi amacıyla Nisan 2019'da 500 milyon TL olan ödenmiş sermayesi 350 milyon TL artırılarak 850 milyon TL'ye çıkarılmıştır. 2020 yılında Banka özsermayesine 750 milyon TL ilave edilmesi öngörülmektedir. Aktiflerini 2019'un ilk altı aylık döneminde, 2018 yıl sonuna göre yüzde 19,6, bir önceki yılın aynı dönemine göre ise yüzde 74,1 artırarak 18,8 milyar TL'ye ulaştıran Bankanın kredilerinin tutarı ise 15 milyar TL'ye yükselmiştir.

Ayrıca Banka tarafından Türkiye Kalkınma Fonu kurulmuştur. Bu kapsamda teknoloji ve yenilik alanlarında yatırım yapan girişim sermayesi ve özel sermaye fonlarına destek sağlanması öngörülmektedir.

Türk Eximbank tarafından, 2019 üçüncü çeyrek itibarıyla 20 milyar dolarlık kredi olanağı, 12,5 milyar dolarlık sigorta desteği olmak üzere toplamda 32,5 milyar dolarlık ihracat finansmanı imkanı sunularak geçen yıla göre yüzde 7 oranında bir artış sağlanmıştır. 2019 yılı ikinci çeyrek itibarıyla 7,2 milyar TL olan Banka öz sermayesine 2020 yılında 750 milyon TL ilave edilmesi öngörülmektedir. Eximbank tarafından desteklenen ihracatçı sayısı 2018 yılında yüzde 16'lık artış ile 11.072'ye ulaşırken, 2019 yılı Eylül sonu itibarıyla bu sayı 11.626 ya ulaşmıştır. Bu yıl sonu için kredi ve sigorta/garanti desteğini toplamda 48,4 milyar dolara ulaştırmayı ve 2020 yıl sonunda ise desteğini 53,75 milyar ABD dolarına çıkarmayı hedeflemektedir.

Uygulamalı KOBİ Yetkinlik Merkezi (Model Fabrika) yalın dönüşüm, dijital dönüşüm, ürün geliştirme vb. konularda işletmelere eğitim ve danışmanlık hizmeti sunacak yapılardır. Model fabrikaların ilk uygulama örneği olarak Ankara Sanayi Odası işbirliği ile 2017 yılında Ankara ASO 1.OSB'de kurulma çalışmalarına başlanılmış ve Haziran 2018 itibarıyla Ankara Model Fabrika tamamlanmıştır. Ankara projesi akabinde 2018 yılı içinde Bursa TSO işbirliği ile Bursa Model Fabrika kurulumu çalışmaları tamamlanmıştır. Projenin farklı illerde yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir.

Helal Akreditasyon Kurumunun kurumsal altyapısının geliştirilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Helal Uygunluk Değerlendirme Kuruluşlarının Akreditasyonuna Yönelik Yönetmelik 16/10/2019 tarihinde yayımlanmıştır. Bu doğrultuda Kurum'a yapılacak akreditasyon başvuru taleplerini değerlendirmek üzere yetkin bir uzman/denetçi havuzu oluşturulmuş, uygulama dokümanları büyük oranda tamamlanmıştır. Kurum'un akreditasyon vereceği ilk kuruluş olması öngörülen Türk Standartları Enstitüsü'ne yönelik denetim süreci başlatılmıştır. Helal Akreditasyon Kurumu, 2020 yılında yurtiçinde ve yurtdışında yerleşik diğer kuruluşları da denetimlere tabi tutarak gerekli şartları sağlamaları halinde akredite edecektir.

TSE'nin kalite altyapısını güçlendirmek amacıyla laboratuvarların modernizasyonu, kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmiştir. Bununla birlikte bu alanda geliştirme ihtiyacı sürmektedir.

Üretim süreçlerinde kalite ve standardizasyon bilincinin geliştirilmesi, özellikle KOBİ'lerin üretiminde rekabet gücü yüksek kaliteli üretimin sağlanması ve buna yönelik teknik altyapının oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır. Ülkemizde gelişen teknolojik kabiliyetlerin uluslararası standartlara yansıması ve uluslararası standart oluşturma çalışmalarının yakın takibine ihtiyaç duyulmaktadır.

Ticareti kolaylaştırmayı, insan, bitki ve hayvan sağlığına zararlı ürünlerin piyasaya arzını engelleyerek tüketiciyi koruyan Piyasa Gözetim ve Denetim (PGD) sisteminin yeniden yapılandırılmasına yönelik teknik çalışmalara devam edilmektedir. Bu kapsamda 27 Şubat 2019 tarihinde PGD ve Ürün Güvenliği Değerlendirme Kurulunda Ulusal PGD Strateji Belgesi (2019-2021) kabul edilmiş olup söz konusu belgede belirtilen eylem planlarına yönelik çalışmalar ilgili kurumlar tarafından sürdürülmektedir.

2018 yılında PGD'ye ayrılan bütçede düşük oranda bir azalma mevcutken fiili olarak denetimlere yönlendirilen personel sayısında artış yaşanmıştır. 9 PGD kuruluşunca PGD'ye

ayrılan maddi kaynak 142,8 milyon TL olarak gerçekleşmiş olup fiili denetim elemanı sayısı 12.127'ye ulaşmıştır.

2018 yılında toplam denetlenen ürün parti sayısı 2017 yılına göre yüzde 22 azalarak 182.418'e düşmüştür. Denetlenen ürün sayısındaki düşüş uygunsuz/güvensiz ürün parti sayısına da yansımış ve uygunsuz/güvensiz bulunan ürün parti sayısı yüzde 39 oranında azalarak 33.403 olarak gerçekleşmiştir.

2018 yılında en çok denetlenen ürün grupları sırasıyla; gıda maddeleri ve gıdayla temas eden madde ve malzemeler (44.916), kimyevi ve organik gübreler (38.792), elektrikli ekipmanlar (21.780), taşınabilir basınçlı ekipmanlar (17.884), makineler (9.220), yem ve yem hammaddeleri (8.017), hazır beton dışı yapı malzemeleri (6.969), hazır beton ürünleri (6.432), asansörler (6.022) ve hazır ambalajlama ürünleri (3.412) olmuştur.

2019 yılında özel kesim yatırımlarının artırılması ve üretken alanlara yönlendirilmesi amacıyla yatırım ortamının iyileştirilmesine, yabancı sermayenin çekilmesine ve yatırım desteklerine yönelik faaliyetlere devam edilmiştir.

2012/3305 sayılı Bakanlar Kurulu Kararına ekli Yatırımlarda Devlet Yardımları Hakkında Karar güncellenerek uygulanmaya devam edilmiştir. Bu kapsamda imalat sanayi yatırımları için bina ve inşaat harcamalarına KDV iadesi süresi 2019 yılı sonuna kadar uzatılmış, fiili olarak uygulaması etkinliğini kaybetmiş olan büyük ölçekli yatırım destekleri kapsamdan çıkarılmıştır.

Ülkemizde orta-yüksek ve yüksek teknoloji seviyeli sektörlerdeki katma değeri yüksek ürünlerin ve bu sektörlerin gelişimi için kritik önemi haiz ürünlerin üretimini artırmaya yönelik olarak yürütülecek Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programına ilişkin mevzuat düzenlemesi yapılmıştır. Bu Program kapsamında desteklenmesine karar verilen yatırımlar için projelerin ihtiyaçlarına göre, Ar-Ge, KOBİ ve yatırım destekleri birbirini tamamlayıcı bir şekilde tek pencere uygulaması çerçevesinde tanımlanacaktır. Ayrıca Program kapsamındaki yatırımlar için Proje Bazlı Teşvik Sisteminden faydalanabilmek için gerekli olan asgari yatırım tutarı 500 milyon TL yerine 50 milyon TL olarak uygulanacaktır.

Düzenlenen yatırım teşvik belgesi sayısı, 2019 yılı Ocak-Temmuz döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 29,5 azalarak 2.754 olmuştur. Aynı dönemde öngörülen toplam sabit yatırım tutarı yüzde 25,1 azalarak 67 milyar TL, öngörülen istihdam ise yüzde 33,2 azalarak 111.214 kişi olmuştur.

İş ortamına ilişkin düzenlemelerin ve bunların uygulamalarının ölçülmesi ve ülkeler arası karşılaştırmaların yapılması amacıyla yıllık olarak Dünya Bankası tarafından hazırlanan İş Ortamı Raporunda Türkiye genel sıralamada 190 ülke arasında 2018 yılında 43'üncü sırada iken 2019 yılında 33'üncü sıraya yükselmiştir.

TABLO II: 6- Türkiye'nin İş Ortamı Raporu Başlıklarına Göre Sıralaması

İş Ortamı Raporu Başlıkları	2015	2016	2017	2018	2019
İşe Başlama	90	82	119	78	77
İnşaat İzinleri	101	107	79	59	53
Elektrik Temini	36	63	56	60	41
Tapu Kaydı	54	62	34	39	27
Kredi Temini	78	114	23	32	37
Azınlık Yatırımcılarının Korunması	18	18	26	26	21
Vergi Ödeme	128	90	85	80	26
Dış Ticaret	70	75	51	42	44
Sözleşmenin İcrası	32	35	25	19	24
Şirket Tasfiyesi	124	141	138	109	120
İş Yapma Kolaylığı Endeksi Sıralaması	**63**	**70**	**58**	**43**	**33**

Kaynak: Dünya Bankası
Not: 2015, 2016 ve 2017 revize sıralamalardır.

Bu yükselişte, Raporda da belirtildiği gibi, vergi alanında 2018 yılında 7103 sayılı Kanunla makine teçhizat alımlarına KDV istisnası getirilmesi ile aynı dönemde tapu harçlarında yapılan indirim temel belirleyici faktör olmuştur. Rapordaki başlıklar incelendiğinde İşe Başlama, İnşaat İzinleri, Elektrik Temini, Dış Ticaret ve Şirket Tasfiyesi başlıklarında genel sıralamanın gerisinde kaldığımız görülmekte ve bu alanlarda iyileştirme yapılması ihtiyacı bulunmaktadır.

Yatırım Ortamının İyileştirilmesi Koordinasyon Kurulu (YOİKK) çalışmalarına 2019 yılında da devam edilmiştir. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçişin ardından yeniden yapılandırılan YOİKK'in çalışma usul ve esasları 818 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla yeniden düzenlenmiştir. Bu kapsamda YOİKK çalışmalarının Cumhurbaşkanı Yardımcısı başkanlığında yürütülmesi kararlaştırılmış ve üst düzey sahiplik tesis edilmiştir.

TCMB verilerine göre ülkemize 2002-2018 döneminde toplam 210 milyar ABD doları tutarında Uluslararası Doğrudan Yatırım (UDY) girişi olmuştur. Türkiye'ye giren UDY 2007 yılında 22 milyar ABD dolarıyla en yüksek seviyeye ulaşmışken 2017 yılında bu rakam 11,5 milyar ABD doları, 2018 yılında ise 13 milyar ABD doları olmuştur. Ülkemize gelen UDY yatırımlarının sanayi ve hizmet sektörlerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Sermaye yatırımlarında genel itibarıyla hizmet sektörlerinin daha çok tercih edildiği anlaşılmaktadır. Önümüzdeki dönemde uluslararası yatırımların imalat sanayii gibi verimlik artışı imkânı daha yüksek alanlara çekilebilmesi ve ekonominin ihtiyaç duyduğu kaynak girişinin artırılması amacıyla uluslararası doğrudan yatırım stratejisi hazırlanması ihtiyacı devam etmektedir.

Sanayinin en önemli girdilerinden olan nitelikli işgücü konusunda gerek mevcut işgücünün niteliğinin yükseltilmesi gerek işgücüne katılacak nüfusun eğitimi konusunda çalışmalar yürütülmektedir. Bu kapsamda 2018 yılında sanayi sektörüne ilişkin aktif işgücü programları çerçevesinde mesleki eğitim kurslarına 33.011 kişi, işbaşı eğitim programlarına ise 116.493 kişi katılım sağlamıştır. 2018 yılında mesleki eğitim kurslarından faydalanan toplam kişi sayısının yüzde 28,1'i, işbaşı eğitim kurslarından faydalanan toplam kişi sayısının ise yüzde 38,7'si sanayi sektörüne yönelik eğitimlerden faydalanmıştır.

Aktif işgücü programlarının yapısının ve içeriğinin öncelikli sektörlerin ihtiyaç duyduğu dijital becerileri destekleyecek şekilde güncellenmesi, firmaların ihtiyaç duydukları elemanların yetiştirilmesini sağlamak amacıyla eğitim-sektör işbirliklerinin yapılması, öğrencilerin eğitim müfredatlarının gözden geçirilmesi ve mezuniyet sonrası işgücü piyasasına girişlerinin kolaylaştırılması ihtiyacı devam etmektedir.

Mesleki eğitim ile iş dünyası arasındaki bağları kuvvetlendirmek, sektörün ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünü yetiştirmek, sektörün mesleki ve teknik eğitime olan katkılarını artırmak, mesleki ve teknik eğitim mezunlarının istihdam oranlarını yükseltmek ve işgücünün gerçek iş ortamlarında yetişmesini sağlamak amacıyla mesleki ve teknik eğitim okullarıyla sektördeki firmalar arasında işbirliği protokolleri imzalanmaktadır. Bu bağlamda Okul Hamiliği Uygulamaları kapsamında bu güne kadar 425 okulda 852 protokol hayata geçirilmiştir. İşbirliği çalışmaları savunma sanayii, bilişim, havacılık, denizcilik, elektrik ve elektronik teknolojileri, makine, otomotiv, turizm ve gıda sektörleri gibi alanlarda devam edecektir.

On Birinci Kalkınma Planında mesleki ve teknik liselerde sunulan eğitim hizmetlerinde kalitenin artırılmasına yönelik atölye ve laboratuvarların donanımının teknolojiyle uyumlu olarak yenilenmesi hedefi ortaya konulmuştur. Bu çerçevede atölye ve laboratuvar altyapısının yenilenmesine ve meslek dersi öğretmenlerinin gerçek üretim ortamlarında işbaşı eğitimleriyle özel alan yeterlilikleri artırılmasına yönelik hizmet içi eğitim programlarına başlanacaktır.

Milli Eğitim Bakanlığı Mesleki ve Teknik Eğitim Genel Müdürlüğüne bağlı 3.753 okulda, 54 alanda (200 dal) 1.509.401 öğrenci ile mesleki ve teknik eğitime devam etmektedir. On Birinci Kalkınma Planında belirtilen öncelikli sektörlere ilişkin 2018-2019 eğitim öğretim döneminde kimya teknolojisinde 140 okul, 7 dal, 14 çeşit laboratuvar, 5 çeşit atölye olup toplamda 15.207 öğrenci ve 965 öğretmen bulunmaktadır. Makine teknolojisi alanında 380 okul, 8 dal, 8 çeşit laboratuvar, 14 çeşit atölye olup toplamda 42.278 öğrenci ve 3.736 öğretmen bulunmaktadır. Motorlu araçlar alanında 216 okul, 4 dal, 2 çeşit laboratuvar, 16 çeşit atölye olup toplamda 23.487 öğrenci ve 2.003 öğretmen bulunmaktadır. Biyomedikal cihaz teknolojileri alanında 36 okul, 4 dal, 1 çeşit laboratuvar, 7 çeşit atölye olup toplamda 3.783 öğrenci ve 116 öğretmen bulunmaktadır. Elektrik elektronik teknolojisi alanında 920 okul, 10 dal, 16 çeşit laboratuvar, 14 çeşit atölye olup toplamda 113.491 öğrenci ve 7.577 öğretmen bulunmaktadır. Raylı sistemler teknolojisi alanında 22 okul, 5 dal, 5 çeşit laboratuvar, 14 çeşit atölye olup toplamda 2.443 öğrenci ve 80 öğretmen bulunmaktadır.

Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında eğitim gören öğrenci sayısı 2008-2009 döneminde 1.421.657 iken 2018-2019 döneminde 1.793.391 olmuştur. Aynı dönem baz alındığında okul/kurum sayısı 476 artış göstererek 4.640'a yükselmiştir. Mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında çalışan öğretmen sayısı ise 2008-2009 döneminde 79.078 iken 2018-2019 döneminde 149.147 olmuştur. On yıllık zaman aralığında öğretmen sayılarının sürekli artış göstermesi bu kurumlarda eğitimin niteliğini artırıcı önemli bir unsur olmuştur. Bununla beraber; 2008-2009 eğitim öğretim yılında öğretmen başına düşen öğrenci sayısı yaklaşık 16 iken bu sayı 2018-2019 yılında azalarak yaklaşık 11 olmuştur. Dolayısıyla mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarında öğretmen-öğrenci etkileşimi yıllar içinde artmış ve öğrencilerin daha nitelikli eğitim almaları sağlanmıştır.

OSB'lerde mesleki eğitim veren resmi okul sayısı 31, özel okul sayısı ise 33'tür. Resmi okullardaki öğrenci sayısı 15.786, özel okullardaki öğrenci sayısı ise 28.076'dır. Yıllar itibarıyla okul sayısında artış görülmekte olup bu sayede OSB-okul ilişkisi güçlendirilmiştir.

Tüm alan/dallar itibarıyla 2017-2018 döneminde mesleki ve teknik eğitim öğrencileri ile mesleki eğitim merkezlerindeki kursiyerlerden işletmelerde mesleki beceri eğitimi alan toplam 406.383 öğrenci için 1,8 milyar TL ücret ödenmiştir.

On Birinci Kalkınma Planı Döneminde yüksek katma değer oluşturması beklenen öncelikli sektörler ve alanlarda rekabet edebilir seviyeye ulaşmak amacıyla nitelikli işgücü kapasitesinin oluşturulmasına hizmet edecek şekilde bölüm/program tanımı yapılan meslek yüksekokullarındaki kayıtlı öğrenci sayısı toplam 112.715'tir. Toplam öğrenci sayısının öncelikli sektörler itibarıyla dağılımına bakıldığında en yüksek payı 52.562 öğrenci sayısı ile elektrik-elektronik bölümünün aldığı görülmektedir. Bu alanları sırasıyla 31.868 öğrenciyle makine-elektrikli teçhizat, 10.615 öğrenci ile otomotiv, 7.983 öğrenci ile ilaç ve tıbbi cihaz, 6.460 öğrenci ile kimya ve 3.227 öğrenci ile raylı sistemler izlemektedir.

Yükseköğretim sisteminin kalite odaklı, rekabetçi bir yapıya kavuşturulması sürecinde çeşitliliğin artırılmasına yönelik belirlenen üniversitelerin tematik alanlardaki ihtisaslaşma modelleriyle öncelikle bölgesel kalkınma olmak üzere, yenilik ekosisteminin oluşturulması ve sürdürülebilir Ar-Ge boyutlarında özel sektör, kamu kurumları ve üniversiteler arasında işbirliği protokolleri hayata geçirilmiştir.

2018 yılında sanayinin ihtiyaç duyduğu yeteneklere sahip nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi ve istihdam odaklı politikaların oluşturulması amacıyla YÖK-Üniversite-Sanayi İş Birliği Komisyonu oluşturulmuştur. Yapılan mevzuat düzenlemeleriyle öğrenci sayıları da dikkate alınarak OSB'lerde kurulmuş olan meslek yüksekokullarına eğitim desteği verilmeye devam edilmektedir.

Teknoloji ve üretim alanında önümüzdeki dönemde yoğun bir biçimde yaşanması beklenen dönüşümün tedarik zincirleri üzerinde de önemli etkilerinin olacağı öngörülmektedir. Son yıllarda hızlı bir gelişme gösteren lojistik, günümüzde yalnızca mal, hizmet, veri ve bilgi kümesinin hareketliliği ile sınırlı kalmayıp küresel ekonominin ve rekabetçiliğin önemli bir unsuru haline gelmiştir. Lojistik altyapısı ve hizmet sunumu gelişmiş ülkelerin ticaret faaliyetlerinin daha etkili ve verimli olduğu görülmektedir. Kendi içinde taşıdığı büyüme potansiyeli ve ülkemizin birçok ekonomik hedefine ulaşmasında oynayacağı temel rol itibarıyla lojistik faaliyetler, verimliliğin ve esnekliğin artırılması, girdi ve üretim maliyetlerinin azaltılması ve böylece küresel ölçekte daha etkin rekabet gücü elde edilmesine imkân sağlaması açısından tedarik zinciri içerisinde oldukça önemli bir konumdadır.

Bu kapsamda lojistik maliyetlerin düşürülmesi, imalat sanayiinin ve ticaretin geliştirilmesiyle ülkemizin rekabet gücünün artırılabilmesi için kombine taşımacılık uygulamalarının geliştirilmesi, demiryolu ve denizyolu taşıma paylarının artırılması; hızlı, esnek, emniyetli, güvenilir, öngörülebilir ve entegre bir lojistik ve ulaştırma sisteminin tesis edilmesi yönündeki ihtiyaç devam etmektedir.

Türkiye sahip olduğu jeopolitik konumuyla lojistikte bölgesel bir üs olma potansiyeline sahiptir. 2010 yılında Lojistik Performans Endeksine göre 155 ülke arasında 39'uncu sırada bulunan Türkiye, 2012 yılında 27'nci sıraya yükselmiş; 2016 yılında 34'üncü, 2018 yılında ise 160 ülke arasında 47'nci sıraya gerilemiştir. 2018 yılındaki gerilemenin alt göstergeler bazında kaynağına bakıldığında özellikle gümrük süreçleri, lojistik hizmetlerdeki fiyat rekabeti ve lojistik hizmet kalitesi bileşenlerinde hem puanlama hem de sıralama bakımından önemli gerileme yaşandığı görülmektedir.

Sanayi tesisleri ve limanların demiryolu anahatlarına bağlanarak demiryolu sisteminin verimliliğinin artırılması açısından kritik öneme sahip olan iltisak hatları gerek hat uzunluğu gerek hizmet verilen tesis sayısı açısından yeterli seviyede bulunmamaktadır. Bununla birlikte 2018 yılı sonu itibarıyla toplam 433 km uzunluğunda 281 iltisak hattı bulunmakta olup ülkemizde demiryoluyla taşınan yükün yaklaşık yüzde 55'inin iltisak hatlarıyla anahatlara ulaştırıldığı dikkate alındığında demiryolu yük taşıma payının artırılması açısından yeni yapılacak iltisak hatlarının büyük bir potansiyel taşıdığı görülmektedir. 2018 yılında 28 km uzunluğunda 7 iltisak hattının yapımı tamamlanmış olup hâlihazırda 85 km uzunluğunda 6 iltisak hattının yapımı da devam etmektedir. Bu kapsamda; iltisak hatlarının yük taşımacılığı açısından önceliği ve önemi dikkate alınarak Lojistik Koordinasyon Kurulu çalışmaları neticesinde 36 iltisak hattı; taşıma mesafesi, tonaj ve yapım maliyeti gibi parametreler kullanılarak önceliklendirilmiştir.

Ülkemizde bulunan 210 liman ve iskele yapısının 16'sı toplam 85 km uzunluğundaki iltisak hatlarıyla ana demiryolu şebekesine bağlıdır. Bu çerçevede demiryolu bağlantısı olan limanlardan taşınan demiryolu yükünün liman yüküne oranı yaklaşık yüzde 7,3 düzeyindedir. Limanlara demiryolu bağlantısı sağlanmasına yönelik olarak toplam 9 km uzunluğunda 2 iltisak hattının (Samsun Yeşilyurt-Gelemen, İzmir-Batıçim) yapımı devam etmektedir.

Yük taşımacılığına ve kombine taşımacılığın geliştirilmesine yönelik olarak TCDD ve AYGM tarafından yapımı planlanan toplam 21 lojistik merkezden dokuzu işletmeye açılmış olup dördünün de yapım çalışmaları sürdürülmektedir. İşletmede olan lojistik merkezlerden 2018 yılı içerisinde toplam 1,3 milyon ton yük taşınmış olup lojistik merkezlerin kapasite kullanım oranı yaklaşık yüzde 12 düzeyindedir. Bu kapsamda 2018 yılı yük taşımalarının yaklaşık yüzde 5'i lojistik merkezler aracılığı ile yapılmıştır. Lojistik merkezlerin

standartlarının yükseltilmesi ve verimli bir şekilde kullanılmasına yönelik hukuki ve idari düzenleme ihtiyacı devam etmektedir.

2017 yılında dış ticaret taşımalarımızın yaklaşık yüzde 72'si yabancı sahipli gemiler tarafından gerçekleştirilirken bu oran 2018 yılında yüzde 76'ya yükselmiştir. Dış ticaret lojistiğindeki yüksek dışa bağımlılık, ödemeler dengesinde yüksek miktarda navlun açığına neden olmakta ve ihracat pazarlarına erişimi kısıtlamaktadır. Taşıyıcı firmaların ülkemizde finansmana erişim konusunda yaşadıkları sorunlar Türk sahipli filonun gelişimi önündeki önemli engellerden biridir. Ayrıca küresel denizcilik piyasasında yaşanan birleşme ve satın alma eğilimleri de ülkemizdeki taşıyıcıların rekabet edebilirliğini olumsuz yönde etkilemektedir.

Büyük ölçekli bölgesel ana limanların eksikliği ve mevcut limanların geri sahalarındaki şehirleşme baskıları nedeniyle limanların geri saha karayolu-demiryolu bağlantıları güçleşmektedir. Büyük ölçekli bölgesel ana liman projelerinde Filyos Limanı dışında ilerleme sağlanamamıştır. Çandarlı Limanı üstyapı inşaatına bölgedeki diğer limanların kapasite artırımlarının da etkisiyle başlanamamıştır. Doğu Akdeniz bölgesinde ise ana konteyner limanı ve tersane ihtiyacı devam etmektedir.

29 Ekim 2018 tarihinde ilk fazı açılan ve ikinci faz çalışmaları devam eden İstanbul Havalimanı, tüm fazları tamamlandığında 5,5 milyon ton kargo kapasitesiyle küresel ölçekteki en büyük kargo merkezlerinden biri haline gelecektir.

Ülkemizde gümrük hizmetlerinin etkili bir şekilde yürütülebilmesi için ihtiyaç duyulan yeni gümrük idareleri kurulmaktadır. Toplam 164 gümrük müdürlüğünün 14'ü fiilen kapalı olup 150 aktif gümrük müdürlüğüyle hizmetler yürütülmektedir.

2019 yılı içerisinde gümrük kapılarındaki modernizasyon ve inşaat çalışmalarına devam edilmiş olup Tek Durakta Kontrol iş akışına uygun olarak inşa edilen Çobanbey Gümrük Kapısı 28 Ocak 2019'da, Kapıköy Gümrük Kapısı 15 Şubat 2019, Sarp Gümrük Kapısı 31 Ocak 2019'da hizmete açılmıştır. Hamzabeyli ve İpsala Gümrük Kapılarının modernizasyonuna devam edilmekte olup her iki gümrük kapısının da 2020 yılında tamamlanması planlanmaktadır. Orta Karadeniz Gümrük ve Dış Ticaret Bölge Müdürlüğü tamamlanarak faaliyete başlamıştır. Uludağ Gümrük ve Dış Ticaret Bölge Müdürlüğü ile Sivas Gümrük Müdürlüğünün yapım çalışmaları ise devam etmektedir. Zeytin Dalı Gümrük Kapısı 2019 yılı Mart ayı itibarıyla geçici tesislerde faaliyete geçirilmiş olup kalıcı tesislerin yapımına yönelik proje çalışmaları sürdürülmektedir.

TABLO II: 7- Sanayi Tüketimi için Elektrik ve Doğal Gaz Fiyatları (1)

		2010	2015	2016	2017	2018
Elektrik (Dolar Cent/kWh)	Türkiye	15,1	11,2	10,5	8,6	8,4
	OECD Üyesi Avrupa Ülkeleri Ortalaması	13,2	12,2	11,6	11,5	-
	OECD Ortalaması	10,6	10,3	10,1	10,3	-
Doğal Gaz (Dolar/MWh) (2)	Türkiye	35,0	32,6	28,6	22	23,7
	OECD Üyesi Avrupa Ülkeleri Ortalaması	40,1	35,9	30,4	29,5	-
	OECD Ortalaması	28,5	23,5	20,2	21,3	-

Kaynak: Uluslararası Enerji Ajansı (IEA)
(1) Yıl içi fiyat ortalamasıdır.
(2) MWh (Megawatt-saat) cinsinden brüt ısıl değer başına fiyat

Sanayinin temel girdilerinden olan enerjide, dolar bazında fiyatların 2018 yılına kadar azalma eğiliminde olduğu görülmektedir. Ayrıca ülkemizde sanayide kullanılan elektrik ve doğal gaz fiyatları son yıllarda genel olarak OECD üyesi Avrupa ülkelerine göre düşük, OECD toplamına göre ise yüksek seyretmiştir. Diğer taraftan döviz kurlarındaki ve enflasyondaki gelişmeler nedeniyle 2018 yılından itibaren elektrik ve doğal gaz fiyatlarında önemli artışlar meydana gelmiştir.

2016 yılında mevcut doğal gaz dağıtım lisansı kapsamı dışında kalan yerlerde kurulu bulunan ve üretime geçmiş katılımcı sayısının OSB toplam kapasitesine oranı en az yüzde 40 olan OSB'lere doğal gaz ulaştırılmasını sağlamaya yönelik BOTAŞ görevlendirilmiş olup bu şartları haiz OSB'lere doğal gaz ulaştırılmasına yönelik çalışmalara devam edilmektedir. Bu kapsamda 13 OSB'ye doğal gaz ulaştırılmıştır. Ayrıca Ekim 2019 itibarıyla kurulu olan toplam 313 OSB'nin 150'sinde doğal gaza erişim bulunmaktadır.

Güney Marmara ve Ege Bölgelerinde üretilen 3.800 MW kurulu güçteki elektrik, sanayi elektrik tüketiminin yoğun olduğu İstanbul başta olmak üzere Trakya Bölgesine Lâpseki-Sütlüce Denizaltı Kablolarıyla iletilmektedir. Diğer taraftan bölgede artan elektrik talebinin güvenli bir şekilde karşılanması amacıyla Lapseki 3-Sütlüce 3 ile Hersek Ek Çukuru-Dilovası Ek Çukuru denizaltı kablolarıyla diğer iletim hattı ve trafo merkezi projelerine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Ayrıca diğer bölgelerdeki üretimin İstanbul ve çevresine iletilmesini sağlayan önemli hatlardan İspir-Köse Elektrik İletim Hattı (EİH), Yozgat 380-İç Anadolu Doğal Gaz Kombine Çevrim Santrali (DGKÇS) EİH, Soma Kolin TES-Tunçbilek Şalt EİH, (Sorgun-Yozgat) Brş. N.-Yozgat 380 EİH projeleri Ekim 2019 itibarıyla tamamlanmıştır. Yine bu dönemde, imalat sanayiinin arz güvenliğinin sağlanması amacıyla 341 km uzunluğunda elektrik iletim hattı ve 1.250 MVA gücünde Trafo Merkezi projesi tamamlanmıştır.

2012 yılında yayımlanan Elektrik Motorları ile İlgili Çevreye Duyarlı Tasarım Gereklerine Dair Tebliğ'de yapılan değişikliklerle piyasaya yeni sürülecek anma çıkış gücü 0,75 kW ile 375 kW arasında olan elektrik motorlarının en az, değişken hızlı tahrikle teçhiz edilmiş IE2 verim seviyesine sahip olması zorunlu tutulmuştur. Ayrıca KOBİ'lerde Enerji Verimli Motorların Teşvik Edilmesi projesi kapsamında, sanayide kullanılan ve söz konusu verim seviyesinden düşük motorların daha verimlileri ile değiştirilmesini sağlamaya yönelik örnek uygulamalar geliştirilmesi amacıyla belirlenen OSB'lerde pilot uygulamalar yürütülmesine ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

Sanayide dijital dönüşüm sürecini katılımcı şekilde yönlendirmek üzere Sanayi ve Teknoloji Bakanlığının koordinasyonunda Sanayide Dijital Dönüşüm Platformu kurulmuştur. Yapılan çalışmalarla imalat sanayinin dijital dönüşümü için üretim kapasitesinin güçlendirilmesi, teknoloji üretimi ve etkin biçimde kullanımı için profesyonel yetkinliklerin artırılması hedeflenmiştir.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından hazırlanan Dijital Türkiye Yol Haritası belgesinde, ihracat, istihdam ve katma değer potansiyeli dikkate alınarak Türkiye için getirisi yüksek olacak sektörlerden başlamak üzere dijital dönüşümde öncelikli sektörler belirlenmiştir. Bu kapsamda kimya ve ilaç, motorlu kara taşıtları, makine ve teçhizat, gıda ve yarı iletkenler ve elektronik sektörleri, odaklanılacak sektörler olarak öne çıkmıştır. Bunlardaki ağırlıklı temalar ise dijitalleşme, teknoloji ve Ar-Ge yoğunluğu, dış pazar odağı, yurt içi üretim ve yerlileşme önceliği, işgücü niteliğinin geliştirilmesi, ölçek ekonomileriyle verimlilik artışı olarak belirlenmiştir.

KOSGEB tarafından KOBİ Gelişim Destek Programı (KOBİGEL) kapsamında, Mart 2019'da "İmalat Sanayinde Dijitalleşme" temalı iki proje teklif çağrısı ilan edilmiştir. İlk teklif

çağrısı ile yerli ve yetkin dijital teknoloji geliştiricisi KOBİ envanterinin genişletilmesi hedeflenirken, ikinci çağrı ile imalat sanayi KOBİ'lerinin, yerli teknoloji geliştiricilerle işbirliği öncelikli olmak üzere dijitalleştirilmiş iş süreci sayısının arttırılması amaçlanmıştır. İmalat sanayii özelinde, büyük veri, nesnelerin interneti, otonom robot teknolojileri, akıllı sensör teknolojileri, yapay zekâya dayalı siber fiziksel akıllı fabrika sistem ve bileşenleri ile siber güvenlik olmak üzere altı akıllı dijital teknoloji konusu bu proje teklif çağrılarının kapsamına dâhil edilmiştir. 231'i ilk çağrı, 1.511'i ikinci çağrı kapsamında olmak üzere toplam 1.742 proje başvurusu alınmıştır. Değerlendirme sonucunda, 26'sı ilk çağrı, 232'si ise ikinci çağrı kapsamında olmak üzere toplam 258 proje için 71,5 milyon TL'lik destek onaylanmıştır.

İmalat sanayiinde bilişim teknolojileri kullanımında, internet erişimi ve internet sitesi sahipliği gibi temel teknolojilerin yaygın şekilde kullanıldığı, ancak daha nitelikli yazılım ve uygulamaların kullanımının düşük kaldığı görülmektedir.

TABLO II: 8- İmalat Sanayiinde Bilişim Teknolojileri Kullanımı

(Yüzde)

	2017	2018	2019
ERP Kullanım Oranı	16,1	-	25,9
CRM Kullanım Oranı	18,5	-	19,4
İnternet Üzerinden Ürün/Hizmet Siparişi Alan Firma Oranı	9,7	10,8	-
İnternet Sitesi Olan Girişimler	78,1	73,2	70,8
Geniş Bant Bağlantısı Olan Firma Oranı	95,8	95,7	95,7

Kaynak: TÜİK

Ar-Ge harcamalarının GSYH'ya oranı 2016 yılında yüzde 0,94 iken 2017 yılında yüzde 0,96'ya ulaşmıştır. Ar-Ge ve yenilik ekosisteminin odağında yer alan özel sektörün Ar-Ge kapasitesinin sağlanan destekler ve altyapı olanaklarıyla geliştirilmesine de devam edilmektedir. Bu kapsamda özel sektörün toplam Ar-Ge harcaması içindeki payı artarak 2016 yılında yüzde 54,2 iken 2017 yılında yüzde 56,9'a ulaşmıştır. Benzer şekilde özel sektördeki Ar-Ge personeli istihdamında da önemli bir artış yaşanmıştır. TZE Ar-Ge personeli içinde özel sektörde istihdam edilenlerin payı 2016 yılında yüzde 53 iken 2017 yılında yüzde 57,3'e yükselmiştir.

2016 yılında yürürlüğe giren Ar-Ge Reform Paketinde yapılan düzenlemelerle birlikte özel sektör Ar-Ge merkezi belgesi alan işletme sayısı artış göstermiş, Eylül 2019 sonu itibarıyla özel sektör Ar-Ge merkezi sayısı 1.195'e ulaşmıştır. Bu merkezler ağırlıklı olarak makine ve teçhizat imalatı, otomotiv yan sanayi, yazılım, bilgi ve iletişim teknolojileri, elektrik-elektronik, tekstil ve kimya sektörlerinde faaliyet göstermektedir. Söz konusu merkezlerin nitelikli araştırmacı insan gücü kapasitesi ile Ar-Ge ve yenilik çıktılarının artırılması önem taşımaktadır.

Ar-Ge ve yenilik desteklerinde ve özel sektör harcamalarında yaşanan artışa rağmen yükseköğretim kurumları ve araştırma altyapılarından özel sektöre bilgi ve teknoloji transferi ile girişimcilik ve ticarileştirme faaliyetleri yeterli düzeyde değildir. Bu konularda desteklerin etkinliğinin artırılması ve ilgili taraflardaki farkındalık ve kapasitenin geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Günümüzde yenilikçi teknolojilerin üretim yapısına entegre edilmesi rekabetçiliğin ve verimliliğin artışı için önem taşımaktadır. Bu doğrultuda On Birinci Kalkınma Planında belirlenen öncelikli sektörler ve gelişme alanlarında teknolojik ilerlemenin sağlanması için ihtiyaç duyulan yatay teknoloji alanları ve dünyadaki teknoloji eğilimleri dikkate alınarak

yapay zekâ, nesnelerin interneti, artırılmış gerçeklik, büyük veri, enerji depolama, ileri malzeme, robotik, mikro-nano-opto-elektronik, biyoteknoloji, kuantum, siber güvenlik, sensör teknolojileri ve katmanlı imalat kritik teknoloji alanları olarak belirlenmiştir. Kaynak tahsisinde söz konusu teknolojilere odaklanılmasına, bu alanlarda insan gücü, altyapı ve özel sektör kapasitesinin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

b) Amaç

İmalat sanayiinde rekabet gücünün ve verimliliğin geliştirilmesi suretiyle yüksek katma değerli üretim ve ihracatın artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yerli üretimi ve teknolojik dönüşümü destekleyecek sanayileşme politikalarının kurumlar arası eşgüdüm ve üst düzey sahiplik içerisinde oluşturulması ve uygulanması için güçlü bir kurumsal yapı oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.297)		
Tedbir 297.1. Yerli üretimin ve teknolojik kabiliyetlerin geliştirilmesinde üst düzey karar almak üzere Cumhurbaşkanı başkanlığında ilgili kurumların en üst düzey yöneticilerinin katılımıyla "Sanayileşme İcra Kurulu" oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Yerli üretimin ve teknolojik kabiliyetlerin geliştirilmesinde üst düzey karar almak üzere Sanayileşme İcra Kurulu oluşturularak faaliyete geçmesi sağlanacaktır. 2. Kurumsal ve idari düzenlemeler için mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
İmalat Sanayii/GSYH (Cari)	Yüzde	19,1	19,4	19,7
İmalat Sanayii İhracatı	Milyar Dolar	158,8	167,0	178,0
Öncelikli Sektörlerin İmalat Sanayii İhracatı İçerisindeki Payı	Yüzde	37,9	38,5	39,0
Orta-Yüksek Teknolojili Sanayilerin İmalat Sanayii İhracatındaki Payı	Yüzde	36,4	36,8	37,5
Yüksek Teknolojili Sanayilerin İmalat Sanayii İhracatındaki Payı	Yüzde	3,5	3,7	4,1

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.1 Yatay Politika Alanları

2.2.1.1.1. Güçlü Finansal Yapı

a) Amaç

İmalat sanayii firmalarının uzun dönemli getiriyi hedefleyerek risk almasını sağlayacak, güçlü ve yenilikçi araçlarla finansmana erişimi kolaylaştıran bir yapı oluşturulması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Mevcut kredi garanti sisteminin etkinliği artırılacak, Kredi Garanti Fonunun öncelikli sektörlerde rekabetçiliği ve verimliliği artıracak projelerde kullanılmasına ağırlık verilecektir. Kredi Garanti Fonunun yüzde 50'si imalat sanayii sektörlerinde yatırım ve ihracat kredilerine tahsis edilecektir. (Kalkınma Planı p.299)		
Tedbir 299.1. Mevcut kredi garanti sisteminin etkinliği artırılacak, Kredi Garanti Fonunun öncelikli sektörlerde rekabetçiliği ve verimliliği artıracak projelerde kullanılmasına ağırlık verilecektir. Kredi Garanti Fonunun yüzde 50'si imalat sanayii sektörlerinde yatırım ve ihracat kredilerine tahsis edilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kredi Garanti Fonu A.Ş.	1. Sistemin etkinliğinin artırılmasını teminen gelecek dönemde yeni kefalet limiti açılması halinde; Hazine ve Maliye Bakanlığı ile KGF A.Ş. arasında imzalanacak protokoller kapsamında öncelikli sektörlerde imalat, yatırım ve ihracatçı firmalara kefalet kullandırımında öncelik verilecektir.
Kalkınma ve Yatırım Bankasının başta öncelikli sektörler olmak üzere sanayi yatırımlarına desteği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.300)		
Tedbir 300.1. Plan döneminde Kalkınma ve Yatırım Bankasının özsermayesi 10 milyar TL artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.	1. Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankasının öz sermayesi 750 milyon TL artırılacaktır.
Tedbir 300.2. Kalkınma ve Yatırım Bankası öncelikli sektörlerde kullandırılmak üzere yurt dışından uzun vadeli fon temin edecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.	1. Kalkınma finansmanı kurumları ve benzeri kreditörlerden Bankanın amaçlarına ve hedeflerine uygun vade ve koşullarda finansman sağlanacaktır.
Tedbir 300.3. Kalkınma ve Yatırım Bankası firmalara proje analiz aşamasından projeyi izlemeye kadar tüm aşamaları kapsayan ekonomik, mali ve teknik yatırım danışmanlığı desteği verecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.	1. Kamu kuruluşları ile yatırım bankacılığı alanında işbirliği yapılarak Kamunun ana yatırım bankası rolü üstlenilecektir. 2. Tabana yayılmış, firmaları iyi tanıyan «kalkınma» bankacılığı ve müşteri ilişkisinin kaldıraç olarak kullanılarak, yatırımcıların hem finans hem de sermaye piyasaları ürünlerini kullanmalarına imkan sağlanacaktır. 3. Sermaye piyasalarında yenilikçi ürün geliştirmede üstlenilecek rol ve VDMK benzeri yapılandırılmış sermaye piyasası ürünleri ile Türk Sermaye Piyasalarının derinleştirilmesinde ve piyasalara likidite sağlanmasında öncü rol oynanacaktır. 4. Yatırım bankacılığı hizmetleri kapsamında firmalara finansal yeniden yapılandırma, halka arz, tahvil, bono, şirket birleşme ve devralmalarına aracılık/danışmanlık yapılarak her türlü sermaye ihtiyaçlarının en iyi şekilde karşılanacaktır. 5. Türkiye'nin ve dünyanın önde gelen şirketlerine sınır-ötesi birleşme-satın alma işlemlerinde danışmanlık hizmeti verilecektir.

Tedbir 300.4. Kalkınma ve Yatırım Bankası, ülkemizin kalkınma hedefleri doğrultusunda öncelikli sektörler başta olmak üzere, sürdürülebilir büyümeye yönelik yatırımların ve projelerin desteklenmesi, sermaye ve fon kaynaklarının etkin kullanımının sağlanması amacıyla Türkiye Kalkınma Fonu kuracaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.	1. Fon kuruluşu ile birlikte kaynak tahsisi yapılacak, takiben Fon yatırım kararları almaya başlayacaktır.
Teknoloji ve yenilik odaklı yatırımların desteklenmesi amacıyla girişim sermayesi sistemi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.302)		
Tedbir 302.1. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı bünyesinde girişim sermayesi kaynağı (fonların fonu) oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Girişim sermayesi alanında mevcut uygulamalar da dikkate alınarak ihtiyaç analizi yapılacaktır. 2. Model önerisi geliştirilecektir. 3. Mevzuat ve kurumsal yapının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 302.2. Sermaye piyasası mevzuatında yer alan girişim sermayesine ilişkin düzenlemeler saklı kalmak üzere girişim sermayesi sisteminin koordinasyonunun Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı çatısı altında toplanması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, SPK	1. Mevzuat değişikliği, kurumsal ve idari düzenleme yapılacaktır.
Tedbir 302.3. Teknoloji tabanlı girişimlere yönelik girişim sermayesi fonları güçlendirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, TÜBİTAK	1. Protokol süreçlerinin tamamlanması sonrasında Hazine ve Maliye Bakanlığı ile fonlar arasında fona katılım sözleşmeleri ve bu fonlara katılacak üniversite Kuruluşları ile TÜBİTAK arasında proje destek sözleşmeleri imzalanacaktır. 2. Tech-InvesTR programı kapsamında TÜBİTAK ile üniversite kuruluşları arasında imzalanacak Proje Sözleşmelerine son hali verilecektir. 3. Fonlara yeni katılımcılar sağlanması amacıyla Ulusal ve Uluslararası kuruluşlar EIF, EBRD, IFC (Dünya Bankası) vb. finans kaynakları ile görüşmelerde bulunulacaktır. 4. Tech-InvesTR 2018 sürecinin değerlendirilmesi sonrasında Tech-InvesTR 2020 çağrısına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 302.5. Kalkınma ajansları tarafından bölgesel potansiyelleri hayata geçirebilecek, büyüme potansiyeli taşıyan şirketlere sermaye katkısı yapılarak bölgelerin gelişmesine ve rekabet güçlerinin yükseltilmesine katkı sağlayacak bölgesel girişim sermayesi uygulaması pilot olarak belirlenecek illerde başlatılacak ve bölge planlarında belirlenen önceliklerle uyumlu olarak yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kalkınma Ajansları, SPK, Türkiye Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş., Katılım Bankaları	1. Model önerisi geliştirilecektir. 2. Pilot bölgeler tespit edilecektir. 3. Mevzuat ve kurumsal yapının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.

Tedbir 302.6. Ulusal ve uluslararası yatırımcıların girişim sermayesi fonlarına katılım sağlaması için çalışmalar yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, Hazine ve Maliye Bakanlığı, KOSGEB	1. İlgili paydaşlarla koordineli olarak çalışmalar yürütülecek, mevzuat taslağı hazırlanacaktır.
Finansal destek sağlayan kurumların ve bankacılık sisteminin imalat sanayii ihtiyaçlarına yönelik uygulamaları güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.303)		
Tedbir 303.1. Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeleri Geliştirme ve Destekleme İdaresi Başkanlığı (KOSGEB) desteklerinden imalat sanayiine ayrılan pay kademeli olarak yüzde 75'e, öncelikli imalat sanayii sektörlerine ayrılan pay ise yüzde 50'ye çıkarılacaktır. Destekler yalınlaştırılacak, hibe yerine faizsiz, uzun vadeli, geri ödemeli destek modellerine kademeli olarak geçilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB	1. İmalat sanayii ve orta yüksek, yüksek teknolojili imalat sanayii sektörlerine yönelik olarak KOSGEB desteklerindeki önceliklendirme sürdürülecektir. 2. Proje teklif çağrılarında On Birinci Kalkınma Planında yer alan sektörlere öncelik tanınacaktır.
Tedbir 303.2. Yatırım teşvik sistemi kapsamında, öncelikli sektörlerde belirlenecek ürünlerin üretimine yönelik bankalar tarafından kullandırılan yatırım kredilerinde ilave destek sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Bankalar	1. Proje Bazlı Teşvik Sistemi uygulamasına ilişkin çalışmalara devam edilecektir. 2. Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı ile destek kararı verilen yatırım projeleri için nakit destek sağlanacaktır. 3. Stratejik yatırımlar için faiz desteği ve istihdam destekleri avantajlı oran, süre ve tutarlarda uygulanacaktır.
Tedbir 303.3. Taşınır rehni yoluyla krediye erişime ilişkin sistem ve süreçler etkinleştirilerek bu yolla imalat sanayii sektörlerine kredi kullandırma imkânları artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. İmalat sanayiinde hedef alt sektörler belirlenecektir.
Eximbank'ın sanayiye yönelik programları güçlendirilerek öncelikli sektörlerin ihracat kapasiteleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.304)		
Tedbir 304.1. Kredilerin yanı sıra özellikle sigorta/garanti programlarının özendirilmesi ve çeşitlendirilmesi yoluyla ihracat desteği artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Türk Eximbank, Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Sunulan kredi ve sigorta desteği artırılacaktır. 2. İhracat Ana Planında da yer verilen hedef ülke ve sektörlerle orta ve yüksek teknolojili ihracatı özendirici kredi ve sigorta programları geliştirilecektir. 3. Yurt Dışı Teminat Mektubu ve Sigortalı Alacağa Dayalı Sevk Öncesi Kredi Programı devreye alınacaktır.
Tedbir 304.2. Plan döneminde Eximbank'ın özsermayesi 10 Milyar TL artırılarak, Eximbank desteğinin Türkiye ihracatına oranı kademeli olarak yükseltilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Türk Eximbank, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Türk Eximbank'ın özsermayesinin 750 milyon TL artırılması sağlanacaktır.

Tedbir 304.3. Eximbank tarafından ihracatçı firmaların ihracat alacakları ve ülkemizde üretilmeyen girdileri için kullanacakları vadeli işlem piyasası işlemlerine yönelik bir destek programı oluşturulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Türk Eximbank	1. Forward işlemlerinde teminatlandırma yapısının çeşitlendirilmesi imkânları araştırılacaktır. 2. Uluslararası imkânlar ve ihracatçıların ihtiyaç duyduğu ürünler incelenerek opsiyon ve forward hizmetlerinin çeşitlendirilmesi imkânları araştırılacaktır. 3. Kur riski yönetimi konusunda ihracatçıların teşvik edilmesi ve farkındalığın artırılması amacıyla tanıtım faaliyetlerine devam edilecektir.
Finansal piyasaların sanayileşmeye katkısı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.307)		
Tedbir 307.1. Emeklilik fonlarında tasarruf olanakları artırılarak, bu fonlarda oluşan kaynakların sanayinin büyümesine yönlendirilmesi teşvik edilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), SPK	1. Emeklilik Yatırım Fonları Rehberinde yapılacak değişiklik ile sanayinin büyümesi teşvik edilecektir.
Tedbir 307.2. Bankacılık sisteminde imalat sanayiine yönelik verilen kredilerin, toplam krediler içerisindeki oranının artırılmasını sağlayacak uygun araçlar geliştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, BDDK	1. Hazine destekli kefalet sistemi kapsamında imalat sektörünün desteklenmesine yönelik yeni araçlar geliştirilecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Toplam Kredilerde Orta-Yüksek ve Yüksek Teknoloji Sektörlerinin Payı	Yüzde	4,8	4,9	6,0
Kalkınma ve Yatırım Bankacılığı Kredi Hacminin Toplam Kredi Hacmine Oranı	Yüzde	8,1	7,9	9,0
Türk Eximbank Desteklerinin İhracata Oranı	Yüzde	26,0	27,0	27,5
KOSGEB Destekleri İçinde İmalat Sanayiinin Payı	Yüzde	49,0	60,0	65,0

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.1.2. Yüksek Kurumsal Kapasite

a) Amaç

Sanayi politikasının kamu ve özel kesimin yakın işbirliği içinde etkin olarak takip edilip uygulanabileceği kurumsal yapıların oluşturulması, kamu uygulamalarında yerli üretimin geliştirilmesinin öncelikli olarak değerlendirilmesi, özel sektör firmalarında büyümenin ve kurumsallaşmanın geliştirilmesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İmalat sanayiinde ölçek ekonomisine uygun bir üretim yapısının oluşturulması sağlanacak, KOBİ'lerin büyümelerinin önündeki engeller kaldırılacaktır. (Kalkınma Planı p.309)		
Tedbir 309.4. Teknoloji transferi ve pazara hızlı ulaşmak için stratejik alanlarda uluslararası şirket satın alma hibe desteği mekanizması güçlendirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Dış ticaret bilgilendirme seminerleriyle söz konusu destek hakkında farkındalık artırılacaktır. 2. Desteğin daha etkin kullanılabilmesi için öneriler alınarak bu doğrultuda çalışmalar yapılacaktır.

Tedbir 309.9. Kalkınma Ajansları destekleri yeniden yapılandırılarak kurumsallaşma, yenilik yönetimi, müşteri ilişkileri yönetimi, kurumsal kaynak planlaması, e-ticaret, dijital dönüşüm, dış ticaret ve yalın üretim, temiz üretim, enerji verimliliği ile endüstriyel simbiyoz gibi konulara öncelik verilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	1. Kalkınma Ajansları destekleri yeniden yapılandırılacaktır. 2. Kalkınma Ajansları Mali Destek Programları Rehberleri öncelikli konular dikkate alınacak şekilde yenilenecektir.
Tedbir 309.10. Teknopark yönetici şirketlerinin, teknoparklarda yer alan şirketlerin ve teknoloji transfer ofislerinin kurumsal kapasiteleri artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, TÜBİTAK, KOSGEB, Kalkınma Ajansları	1. Tüm Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin katılım sağladığı Koordinasyon toplantılarında kapasite geliştirmeye yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. Ar-Ge Merkezleri ile işbirlikleri geliştirilerek Teknoparklara danışmanlık desteği sağlanacaktır. 3. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin kurumsal yapılarının güçlendirilmesi amacıyla ilgili kalite yönetim sistemlerinin uygulanmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 4. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde kapasite geliştirmeye yönelik yeni destek mekanizmaları oluşturulacaktır.
Kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşları ile imalat sanayii firmalarını kapsayan STK'ların sektörel sorunlara yönelik veriye dayalı nitelikli analiz ve çözüm üretebilen bir yapıya kavuşmaları desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.310)		
Tedbir 310.2. Oda ve borsalar tarafından üyelerine sunulan hizmetlere ilişkin hizmet standartları oluşturmaları sağlanacak, hesap verebilirlik ve şeffaflık mekanizmaları geliştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), TESK	1. Paydaş görüşleri alınarak oda ve borsalar tarafından üyelerine sunulan hizmetlere ilişkin Tebliğ yayımlanacaktır.
Bölgeler ve sektörler düzeyinde verimlilik sorunları analiz edilerek çözüm önerileri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.312)		
Tedbir 312.3. Verimlilik konusunda uzaktan eğitim platformu kurulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Uzaktan eğitim platformuna ilişkin içerik tasarımı yapılacaktır. 2. Program tasarımı yapılacaktır. 3. Öğrenme materyalleri oluşturulacaktır. 4. Yazılım çalışmaları yapılacaktır. 5. Pilot uygulama başlatılacaktır.
İmalat sanayiine yönelik kalite altyapısı geliştirilerek piyasalarda güvenli ürün arzının sağlanması ve haksız rekabetin önlenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.313)		
Tedbir 313.2. İmalat sanayi sektörlerine yönelik teknik düzenlemeler ve standartlara uygun üretim yapma konusunda bilinçlendirme ve rehberlik çalışmaları yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TSE	1. Yerli üreticilerimize ve ithalatçılarımıza mevzuatın getirdiği yükümlülükler ve piyasaya arz ettikleri ürünlerin tüketici güvenliğini tehdit etmeyecek şekilde tasarlanması ve üretilmesi konusunda ilgili paydaşlarla işbirliği içerisinde bilgilendirme amaçlı toplantılar ve firma ziyaretleri gerçekleştirilecektir.

Tedbir 313.4. Standardizasyon alanında yürütülen çalışmalara paydaşların etkin katılımını sağlamak amacıyla teknik altyapı oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TSE	1. Online Standardizasyon Platformu Projesi kapsamında standardizasyon uygulamasının geliştirme sürecinde yazılım kodlama aşaması tamamlanacaktır.
Tedbir 313.5. Uygunluk değerlendirme sektöründe faaliyet gösteren firma, kurum ve kuruluşların kayıt altına alınması, takibi ve izlenmesine yönelik mekanizma oluşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. 4703 sayılı Kanunun uygulama yönetmeliklerinden olan Uygunluk Değerlendirme Kuruluşları ve Onaylanmış Kuruluşlar Yönetmeliğinde değişiklik yapılacaktır.
Tedbir 313.6. Üreticilerimizin test, muayene, sertifikasyon ihtiyaçları tespit edilerek yerli test ve sertifikasyon altyapıları envanteri çıkarılacak, test altyapılarının verimli kullanımını ve ihracata yönelik ihtiyaç duyulan test/muayene altyapılarının belirlenmesini sağlayacak portal oluşturulacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Test ve Değerlendirme A.Ş. , KOSGEB, TSE, TÜBİTAK, Türk Akreditasyon Kurumu, YÖK	1. İşbirliği yapılması planlanan kuruluşlarla koordinasyonun sağlanması, saha ziyaretleri yapılarak yerli test kabiliyetlerinin toplanması, Online Test Portalı aracılığıyla firmaların bilgilerini envantere girmesi için teşvik edilecektir. 2. Türkiye'de yapılamayan ve/veya eksikliği hissedilen test altyapılarının tespiti yapılacak ve fizibilite çalışmaları başlatılacaktır.
Tedbir 313.9. Ulusal ve özellikle uluslararası helal uygunluk değerlendirme kuruluşları akredite edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Helal Akreditasyon Kurumu	1. Bilişim donanımı ve KYS yazılımının şartnameleri nihayetlendirilecek ve temin edilen bütçeye istinaden alımlar yapılacak, söz konusu yazılım ve donanımın sürdürülebilirliğini teminen gerekli iş ve işlemlere başlanacaktır. 2. Uluslararası Helal Expo ve konferans niteliğindeki etkinliklere katılım sağlanarak tanıtım gerçekleştirilecektir.
Tedbir 313.10. Helal akreditasyon alanında uluslararası mümasil akreditasyon kuruluşlarıyla işbirliği imkânlarına ilişkin protokol, mutabakat zaptı dâhil ikili veya çok taraflı anlaşmalar yapılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Helal Akreditasyon Kurumu	1. Ülkelerin ulusal akreditasyon ve/veya belgelendirme kuruluşları ile çeşitli düzeylerde (Protokol, Çerçeve Anlaşma, Karşılıklı Tanıma vb.) anlaşmalar gerçekleştirilecektir. 2. Diğer ülkelerin muadil kuruluşları ile görüşmeler gerçekleştirmek üzere çeşitli ziyaret programları düzenlenecektir. 3. İSEDAK kapsamında ziyaret, konferans ve eğitim faaliyeti gerçekleştirilecektir.
Tedbir 313.11. Piyasa Gözetimi ve Denetimi (PGD) alanında ilgili kuruluşların görev ve sorumluluk alanları netleştirilecek, özel sektör ve STK'ların yetkili kuruluşlarla işbirliği geliştirilerek PGD faaliyetlerinin etkinlik ve verimliliği artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Diğer PGD Kuruluşları	1. Ulusal PGD Strateji Belgesi 2019-2021 kapsamında PGD'nin öncelikli görev olarak icra edilmesi ve görev dağılımının etkinleştirilmesi amacıyla çalışmalar yürütülecektir. 2. Denetimlerin etkinleştirilmesi amacıyla yeni ve karmaşık riskler tespit edilerek denetimlerine odaklanılacaktır. 3. Özel sektör ve STK'lar, PGD kuruluşlarıyla işbirliğinin artırılması amacıyla yapılacak PGD Koordinasyon Kurulu ve Değerlendirme Kurulu toplantılarına davet edilecektir. 4. Konuya ilişkin eğitimler verilecektir.

Tedbir 313.12. Teknik mevzuatına uygun olmayan ürünlere yönelik PGD faaliyetlerinde etkinliğin artırılması amacıyla ulusal ve uluslararası veri tabanlarının etkin kullanımı sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Ticaret Bakanlığı bünyesinde kurulmuş olan PGDBİS sisteminin aktif kullanımının sağlanması amacıyla öncelikle bu sistemin güncellenmesi çalışmaları tamamlanacak, ardından tüm PGD kuruluşlarının bu sisteme entegrasyonu sağlanacaktır. 2. Uluslararası veri tabanlarına erişim sağlanması amacıyla çalışmalar yürütülecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
İmalat Sanayiinde Çalışılan Saat Başına Üretim Endeksi (2015=100)	Kişi	113	111,8	114
İmalat Sanayiinde Girişim Başına Çalışan Sayısı	Kişi	11	11,1	11,2

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.1.3. İş ve Yatırım Ortamı

a) Amaç

İş ve yatırım ortamı reformları ile kamu politikaları ve düzenlemelerinde şeffaflık, istikrar, güvenilirlik ve öngörülebilirlik sağlanarak, piyasalarda rekabetçi ortamın geliştirilmesi, etkin teşvik programları uygulanarak üretim yapısının güçlendirilmesi, ekonomide teknolojik dönüşümü sağlayacak uluslararası doğrudan yatırımların artırılarak Türkiye'nin bölgesel üretim merkezi haline getirilmesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Özel yatırımlara ilişkin çerçeve bir hukuki düzenleme yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.315)		
Tedbir 315.1. Kamu idareleri ile yatırımcılar arasında çıkan yatırım uyuşmazlıklarını karara bağlayacak yatırım ombudsmanlığı sistemi oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Özel yatırımların ve yatırımcıların korunmasına yönelik çerçeve bir mevzuat hazırlığı tamamlanacaktır.
Tedbir 315.3. Yatırımlara ilişkin izin, lisans, ruhsat gibi işlemleri sonuçlandırma süreleri ilgili idare tarafından önceden belirlenecek ve ilan edilecektir. Öngörülen süreden sapma olması halinde belirlenen yeni süre gerekçesiyle birlikte gecikmeksizin yatırımcıya bildirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Tüm imalat sanayii sektörleri için ortak olan süreçlerin yanı sıra gıda, ilaç, kimya, otomotiv, savunma sanayii, metal işleme, çimento, kâğıt alt sektörlerinde yatırım yol haritaları çıkarılarak bürokratik süreçlere ilişkin şeffaflık ve öngörülebilirlik güçlendirilecektir.

İş ve yatırım ortamını etkileyen bürokratik süreçler basitleştirilecek, mevzuat düzenlemelerinin etkinliği ve öngörülebilirliği artırılacak ve yatırım süreçlerini etkileyen maliyetler azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p.316)		
Tedbir 316.3. Mahalli idarelerin yatırım izinlerine ilişkin uygulamaları gözden geçirilerek basitleştirilecek ve zorlaştırıcı uygulamalar kaldırılacak, e-Belediye uygulaması yaygınlaştırılarak yeknesaklık sağlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	1. Yazılım geliştirme ve dış sistemlerle entegrasyon çalışmaları yapılacaktır. 2. Kent Bilgi Sistemi Açık Öğretim İçeriği geliştirilecektir. 3. Performans ve Güvenlik Testleri yapılacaktır. 4. Yaygınlaştırma/Pilot Uygulama faaliyetleri yapılacaktır.
Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisinin uluslararası doğrudan yatırımcıların, yatırım aşamasında başvurularına ilişkin iş ve işlemleri yapması, ilgili kamu kurum ve kuruluşları nezdinde iş ve işlemleri yürütmesi, süreçlerin koordinasyonu, danışmanlık hizmetleri ve ortaya çıkan uyuşmazlıklarda çözümlerin geliştirilmesi şeklinde yatırımcı seviyesinde iş ve işlemlerin etkinleştirilmesi konularında ilgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla koordinasyon halinde görevlendirilmesi ve yetkilendirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.317)		
Tedbir 317.1. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisinin uluslararası doğrudan yatırımcıların, yatırım aşamasında başvurularına ilişkin iş ve işlemleri yapması, ilgili kamu kurum ve kuruluşları nezdinde iş ve işlemleri yürütmesi, süreçlerin koordinasyonu, danışmanlık hizmetleri ve ortaya çıkan uyuşmazlıklarda çözümlerin geliştirilmesi şeklinde yatırımcı seviyesinde iş ve işlemlerin etkinleştirilmesi konularında ilgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla koordinasyon halinde görevlendirilmesi ve yetkilendirilmesi sağlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisinin teşkilat yapısına ilişkin mevzuat değişikliği çalışması yapılacaktır.
İş ve yatırım ortamına ilişkin hukuki süreçlerin iyileştirilmesi amacıyla adalet hizmetlerinde ihtisaslaşma sağlanacak, basit yargılama usulünün uygulanma alanı genişletilecektir. (Kalkınma Planı p.318)		
Tedbir 318.1. Çevre, imar ve enerji gibi alanlarda ihtisas mahkemeleri kurulacak; ticari, fikri ve sınai haklara ilişkin davalar gibi bazı davaların il merkezlerindeki ihtisas mahkemelerinde görülebilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), HSK	1. İhtisas mahkemelerine ilişkin analiz çalışması yapılacak, çalışma sonucu HSK ile paylaşılacak ve gerekli görülmesi durumunda mevzuat değişikliği ve kurumsal düzenleme çalışması gerçekleştirilecektir.
Tedbir 318.3. Zorunlu arabuluculuk uygulaması yaygınlaştırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Uyuşmazlıkların daha kısa sürede çözümlenmesi ve mahkemelerin iş yükünün azaltılması için dava şartı arabuluculuk uygulamasının başta tüketici uyuşmazlıkları olmak üzere genişletilmesi amacıyla mevzuat değişikliği çalışması yapılacaktır.

Tedbir 318.4. Noter onayı aranan işlemlerin sayısının ve maliyetlerinin azaltılmasına yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacak, bazı çekişmesiz yargı işleri ile henüz davanın açılmamış olduğu dönemle sınırlı olmak üzere delil tespiti işlerinin noterlikler tarafından yapılabilmesi sağlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Bürokrasinin azaltılması ve vatandaşlarımızın işlerinin kolaylaştırılması için noter onayı aranan işlemler gözden geçirilecektir. 2. Çekişmesiz yargıya ilişkin bazı işler ile davadan önce mahkemeden istenilen delil tespiti taleplerinin noterlikler tarafından yerine getirilmesine yönelik mevzuat değişikliği çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 318.5. Yeni icra dairesi modeli öncelikle iş yoğunluğu olan yerler olmak üzere yaygınlaştırılacak, sanal icra dairesi uygulamasına başlanacak, icra-iflas süreçlerindeki hata payı azaltılacak, haczedilen malın gerçek değerinde satılmasını sağlayacak prosedürler oluşturulacak, lisanslı yediemin deposu uygulamasına geçilmesi ve tasfiye usulünün yeniden düzenlenmesi suretiyle yedieminlik müessesesi ıslah edilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. 63 mahalde yeni icra dairesi modeline geçilecektir. 2. Diğer faaliyetler için mevzuat değişikliği çalışmaları yapılacaktır.
Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı kapsamında öncelikli sektörlerdeki yatırımlar Ar-Ge, tasarım, yatırım, üretim, pazarlama ve ihracat süreçlerinin tamamını içerecek şekilde ürün odaklı olarak desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.320)		
Tedbir 320.1. Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı kapsamında öncelikli sektörlerde desteklenecek ürünler stratejik öncelik, teknolojik gelişmişlik seviyesi, gelecek potansiyeli, teknolojik gelişime etki seviyesi, cari açığa etkisi, teknik yeterlilik ve yetkinlik, yerli üretim kriterleri çerçevesinde belirlenerek ilan edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Uçtan uca bir destek mekanizması şeklinde hayata geçirilen Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı kapsamına işletme dönemine dair finansman paketleri, ihracat destekleri gibi tamamlayıcı unsurlar dâhil edilecektir. 2. Mevzuat düzenlemesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Mevcut yatırım teşvik sistemi gözden geçirilerek etkili ve rekabetçi hale getirilecektir. Bu kapsamda esnek, etkisi ölçülebilir, nakit bazlı teşvikleri de ihtiva eden bir sistem oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.321)		
Tedbir 321.2. Yatırım teşvik sistemi kapsamındaki öncelikli sektörlerdeki ana ve yan sanayi yatırımlarında hibe desteği yatırımın tamamlanma seviyesiyle orantılı şekilde yatırım döneminde sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Proje Bazlı Teşvik Sistemi uygulamasına ilişkin Tebliğ çalışmalarına devam edilecektir. 2. Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı ile destek kararı verilen yatırım projeleri için destek sağlanacaktır.

Tedbir 321.4. Mevcut yatırım teşvik sisteminde yatırımcıya sunulan sabit teşvik paketleri yerine yatırımcının ihtiyaç duyduğu destekten yararlanabileceği esnek bir sistem hayata geçirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB, TÜBİTAK	1. Yatırımcıya yönelik sağlanan desteklerde esneklik sağlamak üzere mevzuat hazırlık çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 321.5. Yatırım teşvik uygulamaları kapsamında yatırım teşvik belgesine sahip yatırımcılara arz edilecek Hazine taşınmazı sayısı artırılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Yatırım teşvik uygulamaları kapsamında yatırım teşvik belgesine sahip yatırımcılara arz edilmek üzere ilana çıkarılacak 20 milyon m^2 Hazine taşınmazı için çalışmalar yapılacaktır.
Sanayi ve teknoloji bölgelerinde (OSB, KSS, Endüstri Bölgeleri, Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, Serbest Bölgeler) sunulan hizmetler geliştirilecek, bu bölgelerin sanayinin rekabetçiliğine ve verimliliğine daha etkin katkı vermesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.322)		
Tedbir 322.2. Sanayi ve teknoloji bölgelerinin kuruluşunda Planın öncelikli sektör ve gelişme alanları dikkate alınarak, mevcut ve gelecekte olabilecek ihtiyaçlara yönelik sayıları, kapasiteleri, kreş ve ulaşım imkânları, birbirleriyle işbirliği ve entegrasyonu artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Öncelikli sektör ve gelişme alanları dikkate alınarak oluşturulan planlı sanayi bölgeleri kredi mekanizmasıyla desteklenecektir. 2. Beş OSB ve üç SS projesi kredi mekanizmasıyla desteklenerek yatırımcıların hizmetine sunulacaktır.
Tedbir 322.5. KOBİ'lerin verimlilik dönüşümünün sağlanması için OSB'lerde Verimlilik Destek Programı uygulanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), YÖK, Üniversiteler	1. Gebze OSB'de yeni belirlenecek firma grubuna Verimlilik Destekleme Programı tasarımına uygun olarak verimlilik destekleme çalışmaları yapılacaktır. 2. Gebze'de yeni seçilen bir OSB'de firmalara Verimlilik Destekleme çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 322.7. TGB'lerdeki firmalara yönelik danışmanlık, pazarlama, stratejik ortaklık ve girişim sermayesine erişim gibi faaliyetlerin desteklenmesini içeren Teknopark Teknoloji Ticarileştirme Programı başlatılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, KOSGEB, Kalkınma Ajansları, Teknopark Yönetici Şirketleri	1. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde kapasite geliştirme ve ticarileştirmeye yönelik mevcut mekanizmaların etkinliği artırılacaktır. 2. İhtiyaç analizi yapılarak yeni destek mekanizmaları geliştirilecek, ilgili kurgusal model ve taslak mevzuat çalışmaları tamamlanarak pilot uygulamalara başlanacaktır.
Tedbir 322.9. Sanayi ve teknoloji bölgelerinin etki değerlendirilmesi yapılacak, yenilikçi uygulamalar geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Organize Sanayi Bölgeleri Üst Kuruluşu, OSB'ler	1. Etki değerlendirmesine ilişkin arka plan çalışması kapsamında, sorun tanımı yapılması, etki kanallarının belirlenmesi ve değerlendirme çerçevesinin oluşturulması yapılacaktır. 2. Katılımlı çalıştay düzenlenecek ve raporlanacaktır. 3. Etki Değerlendirme Çalışması yapılacak ve raporlanacaktır.

Tedbir 322.10. Serbest bölgelere stratejik ve yüksek katma değerli yatırımlar çekilerek ülkemizin rekabet gücüne sağlanan katkı artırılacak, bu bölgelerde katma değerli üretime yönelik teknolojik ve Ar-Ge'ye dayalı faaliyetler desteklenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Taslak düzenlemenin yasalaşması halinde ikincil mevzuat çalışmalarına başlanılacaktır. 2. Model serbest bölgenin kurulması çalışmaları kapsamında talep ve fizibilite çalışmaları gerçekleştirilecektir. 3. Model serbest bölgenin kurulmasına yönelik çalışmalara başlanılacaktır.
Tedbir 322.11. Öncelikli sektörler ve dijitalleşme alanlarındaki yenilikçi girişimcilere yönelik hedef ve performans odaklı teknoloji geliştirme merkezleri kurulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB, TÜBİTAK, Kalkınma Ajansları	1. TEKMER Programına ilişkin bilgilendirme faaliyetleri yapılacaktır. 2. Değerlendirme işlemleri yürütülecektir. 3. Başvuruların değerlendirilmesine yönelik kurul süreçleri yürütülecektir. 4. Kabul edilen başvurulara yönelik destekleme süreçleri yürütülecektir.
Tedbir 322.12. Devlet Malzeme Ofisi tarafından yürütülmekte olan Teknokatalog uygulaması geliştirilecek ve kataloğa giren ürünlere ilave destekler sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Ticaret Bakanlığı Savunma Sanayi Başkanlığı, DMO, TÜBİTAK, KOSGEB, Türkiye İhracatçılar Meclisi	1. TÜBİTAK TEYDEB desteklerinden faydalanan 100 teknoloji şirketinin Teknokatalog Platformuna dâhil edilmesi sağlanacaktır. 2. Farkındalık Semineri kapsamında 500 girişimciye ve BiGG'ten Pazara Danışmanlık Eğitimi için 30 TÜBİTAK uygulayıcı kuruluşuna ulaşılacaktır.
Tedbir 322.13. Kamu Üniversite Sanayi İşbirliği Portalı (KÜSİP) geliştirilerek sanayi ve teknoloji bölgelerinde geliştirilen, yürütülen ve tamamlanan projeleri içeren proje katalogları oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. KÜSİP'in iyileştirilmesine yönelik hizmet alımı süreci başlatılarak, analiz ve tasarım aşamaları sonrasında yazılım geliştirme süreci tamamlanacaktır. 2. Ar-Ge merkezlerinde ve teknoparklarda gerçekleştirilen projelerin sonuçlarının kamuoyuyla paylaşılmasına imkân verecek şekilde KÜSİP'in içeriğinin zenginleştirilmesi, Teknoağ Portalı ve Laboratuvar Modülünün KÜSİP'e entegrasyonu çalışmaları yapılacaktır. 3. KÜSİP'in potansiyel kullanıcılarına yönelik tanıtım faaliyetleri yürütülerek veri girişi yapılacaktır.
İmalat ve ihracat odağı niteliğindeki şehirlerin orta-yüksek teknolojili ürünlerde değer zincirlerinin daha üst aşamalarına çıkması ve küresel değer zincirleriyle bütünleşmesi için kurumsallaşma, pazarlama, yenilik ve ulaşım altyapılarını desteklemek ve bu şehirlerde yaşam kalitesini yükselterek nitelikli işgücü istihdamını artırmak üzere "Üreten Şehirler Programı" geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.323)		
Tedbir 323.1. İmalat ve ihracat odağı niteliğindeki şehirlerin orta-yüksek teknolojili ürünlerde değer zincirlerinin daha üst aşamalarına çıkması ve küresel değer zincirleriyle bütünleşmesi için kurumsallaşma, pazarlama, yenilik ve ulaşım altyapılarını desteklemek ve bu şehirlerde yaşam kalitesini yükselterek nitelikli işgücü istihdamını artırmak üzere "Üreten Şehirler Programı" geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	1. Program tasarımı için iç ve dış paydaşlarla görüşmeler gerçekleştirilecektir. 2. Programın uygulanacağı bölgelerin seçimi için analiz ve saha çalışmaları yürütülecek ve koordine edilecektir. 3. Programın uygulanacağı pilot bölge, il veya ilçeler belirlendikten sonra programın yürütülmesine ilişkin usul ve esaslar belirlenecektir.

Öncelikli sektörlerde yerli üretimin artırılması amacıyla kamu alımları sistemi kaldıraç oluşturacak şekilde kullanılacaktır. (Kalkınma Planı p.324)		
Tedbir 324.1. Öncelikli sektörlerde yerli üretimin artırılması amacıyla kamu alımları sistemi kaldıraç oluşturacak şekilde kullanılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu idarelerinin yenilik, yerlileşme ve teknoloji transferini sağlamaya yönelik mal ve hizmet alımları ile yapım işlerine ilişkin ihalelerinde Sanayi İşbirliği Projeleri (SİP) uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.
Yatırımlara ilişkin hukuki altyapı geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.325)		
Tedbir 325.2. Yatırım uyuşmazlıklarının çözümlenmesi için uluslararası tahkim, sulh, uzlaşma, arabuluculuk gibi uyuşmazlık çözüm yollarının kullanımı artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, İstanbul Tahkim Merkezi	1. Uzlaştırma öngören hükümlerin kapsamı genişletilecektir. 2. Uzlaştırma bürolarının kapasiteleri artırılacaktır. 3. Uzlaşmanın önemine ilişkin yatırımcı farkındalığı artırılacaktır. 4. Mahkemeyle bağlantılı alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri geliştirilecektir. 5. Tüketici uyuşmazlıkları gibi alanlarda arabulucuya başvuru dava şartı hâline getirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır. 6. Tensip zaptıyla tarafların sulhe hazırlık işlemleri hakkında daha ayrıntılı bilgilendirilmesi sağlanacaktır. 7. Mevzuat değişikliği önerisi hazırlanacaktır.
	Cumhurbaşkanlığı Finans Ofisi (S), Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, İstanbul Tahkim Merkezi	8. İstanbul Finans Merkezi Projesi kapsamında yatırımcılar arasındaki uyuşmazlıkların çözümlenmesi amacıyla gerekli mevzuat düzenlemelerine dair çalışmalar yapılacaktır. 9. İFM kuruluş ve çalışma esaslarına ilişkin mevzuat çalışması yürütülecektir.
Yatırımcılara nitelikli bilgi sunulacak ve yatırımlara ilişkin bürokratik süreçlerin hızlandırılmasına yönelik bilgi sistemleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.326)		
Tedbir 326.1. Türkiye'nin uluslararası doğrudan yatırımlarda rakip ülkelere göre konumunu ve gelişim alanlarını belirlemek için yatırım yeri seçim simülasyonu yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Yatırım yeri seçim simülasyonu projesi tamamlanacaktır.
Tedbir 326.2. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisinin belirlediği ilgili tüm kamu kurum ve kuruluşları tarafından Türkçe ve ihtiyaç duyulan yabancı dillerde sektör raporları hazırlanacak ve bu raporlar her yıl ilgili kurum ve kuruluşlarca güncellenecektir.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Sektörel raporların hazırlanması projesi tamamlanacaktır.

Tedbir 326.5. Yatırım Ortamı Performans Kriterleri oluşturulmak üzere çalışmalar tamamlanacak; ülkemizin yatırım ortamı, önceden belirlenen seçili ülkelerle mukayeseli olarak, düzenli şekilde değerlendirilecek ve olası iyileştirme alanları belirlenerek, oluşturulacak sistemin bu konudaki planlama çalışmalarına girdi teşkil etmesi sağlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Yatırım ortamı performans kriterleri oluşturulması projesi tamamlanacaktır.
Tedbir 326.6. Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi tarafından, yatırımcılara yönelik yatırım ortamı değerlendirme anketi yapılacak ve bu kapsamda sorun ve öneriler ilk elden tespit edilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Yatırım ortamı değerlendirme anketi projesi tamamlanacaktır.
Tedbir 326.7. İllerin ve bölgelerin öne çıkan yatırım fizibiliteleri Kalkınma Ajanslarının da katkısı alınarak belirlenecek ve bu yatırımların hayata geçirilmesi için Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi ile işbirliği içinde yatırımcılara tanıtımı yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, Kalkınma Ajansları	1. İllerin ve bölgelerin öne çıkan yatırım fizibiliteleri Kalkınma Ajanslarının katkısı alınarak hazırlanmasına devam edilecektir. 2. Her ilden en az bir olmak üzere toplam 100 fizibilite hazırlanacaktır.
Yüksek teknoloji içeren ürünlerin Türkiye'de üretilmesine ilişkin uluslararası doğrudan yatırımların artırılmasına yönelik teşvik programları uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.327)		
Tedbir 327.1. Proje bazlı teşvik sisteminde ülkemize ilk defa gelen, stratejik ürünlerin üretimini amaçlayan, küresel değer zincirine entegrasyon sağlayan, teknolojik seviyeyi ve ihracat kapasitemizi artıran yatırımlara öncelik verilmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi	1. Proje Bazlı Teşvik Sistemi uygulamasına ilişkin tebliğ çalışmalarına devam edilecektir.
Uluslararası doğrudan yatırımların ülkemize çekilmesi için elverişli araçlar oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.328)		
Tedbir 328.3. Öncelikli sektör yatırımlarında yatırımın yapılması, yönetilmesi veya işletilmesiyle ilgili yabancı kişilere ve ailelerine ikamet ve çalışma izni verilmesinde öncelik ve kolaylık sağlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı	1. Öncelikli sektörlerde yabancı kişilere ve ailelerine ikamet ve çalışma izni verilmesinde öncelik ve kolaylık sağlayacak idari düzenleme yapılacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
İş Yapma Kolaylığı Endeksi Sıralaması	-	43	33	30
Uluslararası Doğrudan Yatırım İçinde Türkiye'nin Payı	Yüzde	1	0,85	1
Planlı Sanayi Alanlarının (EB, OSB, KSS) Ülke Yüzölçümüne Oranı	Yüzde	0,15	0,15	0,16

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.1.4 İnsan Kaynağı

a) Amaç

İmalat sanayiindeki yaşanan dijital dönüşümün gerektirdiği becerilerin işgücüne kazandırılması, mesleki eğitimin ve yüksek öğretimin iş dünyası ile entegre edilmesi, nitelikli insan kaynağı için istihdam teşviklerinin basitleştirilmesi ve bu teşviklerde öncelikli sektörlere ağırlık verilmesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İmalat sanayiinde çalışan işgücünün dijital becerileri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.330)		
Tedbir 330.1. Dijital becerilerin öncelikli sektörlerin ihtiyaç duyduğu seviyeye yükseltilmesi için aktif işgücü programları düzenlenecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İŞKUR, YÖK, TOBB	1. Bilişim sektöründe düzenlenen mesleki eğitim kursları yaygınlaştırılacaktır. 2. Bilişim sektöründe düzenlenen işbaşı eğitim programları yaygınlaştırılacaktır. 3. Dijital dönüşümün ortaya çıkardığı yeni meslek alanlarında işgücünün yetiştirilmesine yönelik kurs ve programlar düzenlenecektir.
Mesleki eğitim, işgücünün niteliğini yükseltmeye yönelik geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.331)		
Tedbir 331.1. Eğitim-istihdam-üretim ilişkisini güçlendirmek amacıyla eğitim-sektör işbirliği protokolleri yapılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, KOSGEB, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili Meslek Kuruluşları	1. Eğitim sektör istişare toplantıları ile işbirliği protokolleri yapılacaktır. 2. Eğitim istihdam ilişkisini güçlendirmek amacıyla eğitim faaliyetleri düzenlenecektir.
Tedbir 331.2. Eğitim ve öğretim desteği verilen özel mesleki ve teknik Anadolu liseleri ve meslek yüksekokullarında destek verilen alanlar güncellenerek bu okulların öncelikli sektörlerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde ihtisaslaşması sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili Meslek Kuruluşları	1. Eğitim ve öğretim verilecek alanlar belirlenirken iş piyasasının insan kaynağı ihtiyacı olan alanlar sektör paydaşları ile birlikte tespit edilerek bu alanlar eğitim ve öğretim desteği kapsamına alınacaktır.

Tedbir 331.4. Geleceğin Meslekleri Projesi kapsamında Türkiye İş Kurumu (İŞKUR) tarafından düzenlenen mesleki eğitim kurslarının yapısı, önümüzdeki dönemde teknolojik gelişmeler çerçevesinde ortaya çıkacak ihtiyaca yanıt verecek şekilde, 2020 yılı sonuna kadar yeniden tasarlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İŞKUR, TOBB, TESK, TİSK	1. Geleceğin Meslekleri Projesi kapsamında geleceğin mesleklerini belirlemeye yönelik bir rapor hazırlanacaktır. 2. İŞKUR tarafından düzenlenen mesleki eğitim kurslarının yapısının, önümüzdeki dönemde teknolojik gelişmeler çerçevesinde ortaya çıkacak ihtiyaca yanıt verecek şekilde yeniden tasarlanmasına yönelik çalışmalar tamamlanacaktır. 3. Bilişim sektöründe, gelecek dönemde ön plana çıkacak beceriler ile mesleklerin belirlenmesine yönelik çalışma yapılacaktır. 4. Bilişim sektörünün ihtiyaçları çerçevesinde mevcut eğitim modülleri güncellenecektir. 5. Dijital teknolojideki dönüşüme bağlı olarak yeni ortaya çıkan ya da önümüzdeki dönemde gelişecek meslekler, proje kapsamına dâhil edilerek eğitimler düzenlenecektir.
Tedbir 331.5. İŞKUR tarafından Beceri Envanteri Projesi yürütülerek 2020 yılı sonuna kadar, ülke geneli mesleki beceri envanteri çıkarılacak ve bu çerçevede eşleştirme hizmetlerinin beceri temelinde geliştirilmesi sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, İŞKUR, Mesleki Yeterlilik Kurumu, TÜİK	1. Beceri Envanteri Projesi ile mesleklerin iş analizi yapılarak her bir mesleğe ilişkin beceri envanteri çıkarılarak bu envanteri kullanan eşleştirme sistemini oluşturmaya yönelik iş analizleri süreci başlatılacaktır. 2. MYK ve TÜİK işbirliğinde Ulusal Meslek Sınıflama Sistemi (UMSS) oluşturulmasına yönelik çalışmalara devam edilecektir. 3. UMSS kapsamında belirlenen mesleklerin iş analizi yapılacaktır.
Tedbir 331.6. Sanayinin ihtiyaç duyduğu işgücü profili belirlenecek, bu ihtiyaca dönük mesleki ve teknik eğitim ortaöğretim, fen liseleri ve yükseköğretim kurumlarının öğretim programları güncellenecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, İlgili Meslek Kuruluşları	1. Mesleki eğitim haritası güncellenecektir. 2. Sektörle işbirliği içerisinde öğretim programları hazırlanacak/güncellenecektir.
Tedbir 331.7. Mesleki ve teknik eğitimle ilgili tüm paydaşlara ait verilerin bir araya getirilerek bireylerin tek bir noktadan mesleki ve teknik eğitimle ilgili konulara erişebilmesinin kolaylaştırılmasını, arz- talep eşleşmesinin sağlanmasını, bireye mesleki rehberlik ve kariyer süreçlerinde destek olunmasını sağlayacak bir mesleki ve teknik eğitim portalı oluşturulacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Mesleki Yeterlilik Kurumu, Üniversiteler, İlgili Meslek Kuruluşları	1. Mesleki ve teknik eğitimle ilgili internet sayfalarına tek bir sayfadan erişimi sağlamak amacıyla hazırlanan portal güncellenecektir. 2. Ulusal Hayat Boyu Öğrenme İzleme Sistemi modeli oluşturulması ile ilgili yaygın eğitim faaliyetlerinde bulunan kurum ve kuruluşlarla bir araya gelinerek çalışmalar yapılacaktır.

Tedbir 331.8. Hazırlanan ve güncel halde tutulan mesleki eğitim haritası çerçevesinde ülke çapında il ve bölgelerde mesleki ve teknik eğitim verilen alanlarla sektör kümelenmesi arasında uyum sağlanacak, eğitim kapasitesi reel anlamda istihdamla ilişkilendirilerek ülke sathında mesleki ve teknik eğitim okulları sektörle uyumlu hale getirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), İŞKUR, TÜİK, İlgili Meslek Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Sanayi ve üretim alanındaki kurumların yıllara göre verileri incelenecek ve mevcut meslek eğitim haritasına entegrasyonu sağlanacaktır.
Tedbir 331.10. Mesleki ve teknik eğitim okul ve kurumlarında sektör talepleri ve ihtiyaçlar doğrultusunda öğretim programları güncellenecek, fiziki ortam ve malzeme ihtiyaçları giderilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Öğretim programları sektörle işbirliği içerisinde güncellenecektir. 2. Laboratuvarlar için standart donatım listeleri ve mimari çizimleri hazırlanacaktır. 3. Bütçe imkânları çerçevesinde okul/kurumların donatımla ilgili ihtiyaçları giderilecektir. 4. Okul donatımlarının karşılanması için sektörle işbirliği protokolleri imzalanacaktır.
Tedbir 331.12. Öncelikli imalat sanayii sektörlerine insan kaynağı yetiştiren mesleki ve teknik liselerin eğitim ortamlarının iyileştirilmesine, öğretim programlarının geliştirilmesine ve mezunların istihdamına yönelik sanayi-eğitim iş birliği sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İlgili Meslek Kuruluşları	1. İmalat sanayii sektörüyle işbirliği yapılarak okul donatımlarının karşılanması ve mezunların istihdamıyla ilgili protokoller imzalanacaktır.
Tedbir 331.13. OSB'lerdeki mesleki ve teknik liselerin sayısı ve çeşitliliği artırılacak, teknolojik donanımı güçlendirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Sektörün ihtiyaçları doğrultusunda yapılacak protokoller kapsamında OSB'ler içerisinde okullar açılacaktır. 2. Bahse konu okulların donatımı teknoloji ile uyumlu hale getirilecektir.
Öncelikli sektörlerde mevcut işgücünün niteliği artırılacak, bu sektörlerde çalışabilir nitelikte insan kaynağı yetiştirilmesine öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p.332)		
Tedbir 332.1. Öncelikli sektörlerde çalışan işgücünün mesleki yeterlilik belgesi alması desteklenecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Mesleki Yeterlilik Kurumu	1. Sınav ve belgelendirme altyapısı olmayan kimya, ilaç ve tıbbı cihaz, elektronik, makine-elektrikli teçhizat, otomotiv, raylı sistem araçları sektörlerindeki mesleklerde ulusal meslek standartları ve yeterlilikleri altyapısı oluşturulacaktır. 2. Öncelikli sektörlerde çalışanlar için MYK Mesleki Yeterlilik Belgesi zorunluluğu çalışmalarına başlanılacaktır.

Tedbir 332.2. Öncelikli sektörlerde mevcut çalışanların becerilerinin geliştirilmesine yönelik STK'lar tarafından organize edilen sertifikalı eğitim programları desteklenecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), KOSGEB, İlgili STK'lar	1. Hayat boyu öğrenme kapsamında yapılan işbirliği protokolleri çerçevesinde sektörün taleplerine uygun programlar geliştirilecektir. 2. Programlara katılım sağlayanlara MEB onaylı sertifikalar verilecektir.
Tedbir 332.3. Öncelikli sektörlerde ihtiyaç duyulan alanlarda sanayi kesimince proje havuzu oluşturulacak, Yükseköğretim Kurulu Başkanlığının (YÖK) oluşturduğu standartlar çerçevesinde bu havuzdan doktora ve yüksek lisans tez konusu seçilmesi halinde öğrenci ve tez danışmanları ilgili meslek kuruluşları ile firmaların katkısıyla desteklenecektir.	YÖK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Üniversiteler, TOBB	1. YÖK tarafından usul ve esaslar belirlenecektir. 2. TOBB tarafından proje havuzu oluşturulacaktır. 3. Oluşturulacak proje havuzu kapsamında YÖK tarafından lisansüstü programlara ilişkin standartlar hazırlanacaktır.
Tedbir 332.4. Öncelikli sektörlerdeki firmaların Ar-Ge ve yenilik süreçlerinde yer alan insan kaynağı kapasitesini geliştirmeye yönelik olarak üniversite ve sanayi işbirliğinde lisansüstü programlar oluşturulacaktır.	YÖK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Üniversiteler, TOBB	1. Üniversite ve sanayi işbirliğinde lisansüstü programlar açılacak olan üniversite ve programlar belirlenecektir.
Tedbir 332.5. Öncelikli sektörlere yönelik önlisans, lisans ve lisansüstü programların sayısı ve çeşitliliği artırılacak ve bu alandaki Ar-Ge faaliyetlerine üniversiteler nezdinde özel önem verilecektir.	YÖK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler, TOBB	1. Öncelikli sektörlere yönelik önlisans, lisans ve lisansüstü programlar belirlenecektir. 2. Öncelikli sektörlerin yerel sorunlarının ve gelişme alanlarının belirlenmesi ve üniversitelerin Ar-Ge faaliyetlerinin yönlendirilmesi sağlanacaktır.

2.2.1.1.5. Lojistik ve Enerji Altyapısı

a) Amaç

İmalat sanayiinin ihtiyaç duyduğu enerjinin sürekli, kaliteli, güvenli ve asgari maliyetlerle sağlanması; demiryolu yatırımlarında yük taşımacılığına odaklanılması, uygun yer ve ölçekte denizyolu altyapılarının geliştirilmesi, modlar arası (inter-modal) taşımacılığın yaygınlaştırılması ve lojistik maliyetlerin azaltılması yoluyla verimliliğin ve rekabetçiliğin artırılması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Modlar arası taşımacılığın yaygınlaştırılması ve sanayinin rekabet gücünün artırılmasını teminen petro-kimya tesisleri, otomotiv sanayiine yönelik imalat tesisleri ile liman, OSB ve maden sahaları başta olmak üzere önemli yük merkezlerine hizmet edecek iltisak hatları ve lojistik merkezler tamamlanacak, yük taşımacılığında demiryolunun payı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.334)		
Tedbir 334.1. Karasal yük taşımacılığında demiryolunun payı yüzde 5,15'ten yüzde 10'a çıkarılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Karasal yük taşımacılığında demiryolunun payının yüzde 5,5'e çıkarılması yönünde çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 334.2. 38 OSB, özel endüstri bölgesi, liman ve serbest bölge ile 36 üretim tesisine yönelik toplam 294 km uzunluğunda iltisak hattı yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Yerel Yönetimler	1. Toplam üç iltisak hattı projesinin yapımı tamamlanacaktır. 2. 14 adet iltisak hattı etüt-projesi 2020 Yılı Yatırım Programına alınacaktır. 3. 14 adet iltisak hattı yapım projesi 2020 Yılı Yatırım Programına alınacaktır.
Tedbir 334.3. Öncelikli sektörleri odağa alacak şekilde Çukurova, Batı Karadeniz ve Marmara bölgeleri başta olmak üzere mevcut ve yapımı devam eden lojistik merkezlerin standartları yükseltilecek, yeni yapılacak yük ve lojistik merkezleri ise yük talebinin yüksek olduğu demiryolu koridorlarında planlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TCDD	1. Mersin (Yenice), Konya (Kayacık) ve Kars Lojistik Merkezleri işletmeye açılacaktır. 2. Lojistik Merkez ve İltisak Hatlarının Standartları ile İşletme ve Yönetim Modelleri Yönetmeliği yayımlanacak ve işletmede olan dokuz lojistik merkezin hizmet standartları yönetmelik çerçevesinde yükseltilecektir.
Mevcut demiryolu şebekesinde trafik yoğunluğunun artırılması ve yük taşımacılığından daha fazla pay alınabilmesini teminen ana hatlardaki darboğazlar giderilecek, trafik yoğunluğuna bağlı olarak belirlenen tek hatlı demiryolları çift hatlı hale getirilecek, sinyalizasyon ve elektrifikasyon yatırımları tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.335)		
Tedbir 335.1. Halkalı-Kapıkule Demiryolu Projesi imalat sanayiine hizmet edecek şekilde tamamlanarak bölgedeki ihracat imkânları artırılacak ve ulaştırma maliyetleri azaltılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Halkalı-Çerkezköy kesiminin dış finansmanı temin edilerek projenin yapımına başlanacaktır.
Tedbir 335.2. Bursa ve Bilecik ile çevre illerdeki imalat sanayii sektörlerine hizmet edecek Bandırma-Bursa-Yenişehir-Osmaneli demiryolu hattı tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Yenişehir-Osmaneli kesimi altyapı işleri ile Bursa-Osmaneli kesimi ÜEST yapım ihalesi sonuçlandırılarak yapımlarına başlanacaktır. 2. Bandırma-Bursa kesiminin kesin proje çalışmaları tamamlanacaktır.

Tedbir 335.3. Konya-Karaman-Niğde-Mersin-Adana-Osmaniye-Gaziantep demiryolu hattı tamamlanarak imalat sanayii sektörlerinin Adana, Mersin ve İskenderun limanlarına erişimi kolaylaştırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Konya-Karaman demiryolu projesinde sinyalizasyon işleri tamamlanarak yük ve yolcu taşımacılığına başlanacaktır. 2. Adana-Mersin 3. ve 4. Hat Yapımı, 1. ve 2. Hat Rehabilitasyonu, Çukurova Havalimanı Bağlantısı projesinde yapım çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 335.4. İmalat sanayii sektörlerinin ulaştırma maliyetlerinin azaltılması ve ihracat olanaklarının artırılmasına yönelik olmak üzere Kırıkkale-Çorum-Samsun demiryolu hattının yapımına başlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Kırıkkale-Çorum-Samsun demiryolu projesi kapsamında etüt ve kesin proje çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 335.5. Aliağa-Çandarlı-Bergama-Soma ve Çandarlı Limanı Demiryolu Bağlantısı tamamlanarak bölgedeki imalat sanayii sektörlerinin liman bağlantısı sağlanacak ve ihracat süreçleri etkinleştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Aliağa-Çandarlı-Bergama demiryolu projesinde yapım çalışmalarına başlanacaktır. 2. Bergama-Soma demiryolu projesinde etüt-proje çalışmalarına başlanarak asgari yüzde 40 seviyesinde ilerleme sağlanacaktır.
Tedbir 335.6. Kars-Erzurum-Erzincan-Sivas-Malatya-Gaziantep güzergâhındaki demiryolu modernizasyon çalışmaları tamamlanacak, koridordaki darboğazlar giderilecek ve bölgedeki imalat sanayii ve madencilik sektörleri ile Orta Koridora yönelik lojistik süreçler geliştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Divriği-Kars-Çetinkaya-Malatya-Gaziantep mevcut demiryolu koridorunun modernizasyonuna yönelik proje çalışmalarına başlanarak asgari yüzde 40 seviyesinde ilerleme sağlanacaktır. 2. Malatya-Narlı-Akçagöze güzergâhının 2. hat etüt-proje çalışmalarına başlanarak asgari yüzde 40 seviyesinde ilerleme sağlanacaktır.
Tedbir 335.7. Bölge illerindeki imalat sanayii sektörlerinin demiryolu yük taşımalarının artırılmasını teminen Selçuk-Aydın-Denizli ikinci demiryolu hattının yapımına başlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Selçuk-Ortaklar demiryolu projesinin kesin proje çalışmaları tamamlanarak yapım ihalesine çıkılacaktır. 2. Ortaklar-Aydın-Denizli demiryolu projesinin etüt-proje çalışmaları tamamlanarak yapım ihalesi hazırlıklarına başlanacaktır.
Tedbir 335.8. Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar-Isparta-Burdur demiryolu hattının yapımına başlanacak, Antalya Limanına yük taşımacılığı odaklı demiryolu bağlantısı sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Eskişehir-Kütahya-Afyonkarahisar-Burdur-Isparta-Antalya projesinde etüt-proje çalışmaları tamamlanacaktır.

Tedbir 335.10. Makine başta olmak üzere bölgedeki diğer imalat sanayii ürünlerine hizmet edecek ve Habur Sınır Kapısına lojistik hizmet sağlayacak Gaziantep-Şanlıurfa-Mardin-Habur demiryolu projesine başlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Gaziantep-Şanlıurfa-Mardin demiryolu projesinin etüt-proje çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 335.11. Demiryollarında modernizasyon ve altyapı iyileştirme çalışmalarına devam edilecek, mevcut hatlarda 2.657 km'lik elektrik ve 2.654 km'lik sinyal yatırımı gerçekleştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. 492 km elektrifikasyon ve 804 km sinyalizasyon yatırımı tamamlanacaktır.
Tedbir 335.12. Torbalı-Kemalpaşa-Alsancak Limanı demiryolu projesi tamamlanarak imalat sanayiinde faaliyet gösteren bölge işletmelerinin limanlara etkin bir şekilde erişimi sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Torbalı-Kemalpaşa-Alsancak Limanı demiryolu projesinin kesin proje çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 335.13. Türkiye-Gürcistan-Azerbaycan demiryolu projesinin kalan işleri komşu ülkeler ile eşgüdüm içerisinde tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, TCDD Taşımacılık A.Ş.	1. Projede ikinci hattın yapımına yönelik ilgili ülkelerle işbirliği yapılarak ikinci hattın standartları belirlenecektir.
Tedbir 335.14. Adapazarı-Karasu Limanları ve sanayi tesisleri ile demiryolu bağlantısı tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Etüt-proje ve kesin proje çalışmaları tamamlanacaktır.
Türkiye'nin bölgesel ve kıtasal anlamda aktarma merkezi ve Kuşak ve Yol Girişimi güzergâhında etkin olmasını teminen büyük liman yatırımları tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.336)		
Tedbir 336.1. Filyos Limanının yapımı tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. Filyos Limanının tarama ve kazık imalatları tamamlanacaktır. 2. Rıhtım ve geri saha inşaatına başlanacaktır.
Tedbir 336.2. Doğu Akdeniz bölgesinde, Ortadoğu ve Orta Asya coğrafyasına çıkış kapısı olacak transit yük odaklı bir ana konteyner limanı inşa edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. Doğu Akdeniz bölgesinde yer tespiti yapılacak ve etüt-proje çalışmaları tamamlanacaktır.

Tedbir 336.3. Ege hinterlandına hizmet edecek Çandarlı Limanı hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. Çandarlı Limanının üstyapısına KÖİ modeliyle başlanmasına yönelik hazırlıklar tamamlanacaktır.
Tedbir 336.5. Orta Koridor'un Türkiye önderliğinde etkin ve cazip hale getirilmesini teminen güzergah ülkeleri ile işbirlikleri artırılacak, başta Hazar Geçişi olmak üzere darboğazların giderilmesine yönelik Türkiye'nin inisiyatif alması sağlanacak, lojistik alanında Türkiye'nin önderliğinde ticari bir girişim hayata geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Hazar Koridoru Çalışma Grubu tarafından Hazar Koridoru Eylem Planı hazırlanacaktır. 2. Hazırlanan Eylem Planı doğrultusunda çok taraflı anlaşmalar yapılarak özel sektör öncülüğünde ticari bir girişim hayata geçirilecektir.
Gümrük idarelerinin kapasitesinin artırılması ve iş süreçlerinin hızlandırılması amacıyla gümrük kapılarının ve gümrük idarelerinin altyapısı iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.337)		
Tedbir 337.1. Gümrük idarelerinde işlem hacimleri ve ihtiyaçların tespitine yönelik etüt yapılarak gümrük idareleri ve kapasiteleri optimize edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Süre Hesaplama ve İzleme Programı (SHIP) üzerinden ihracat ve ithalat işlem süreleri takip edilerek gümrük idarelerinin performansları ölçülecektir. 2. Gümrük idarelerinin ticaret hacmi, işlem türü itibarıyla personel sayısı, personel başına işlem sayısı konularında veri toplanarak mevcut durum analizi yapılacaktır. 3. Gümrük idarelerinin altyapı ve hizmet standardizasyonuna yönelik ihtiyaçlar tespit edilecektir.
Tedbir 337.2. Gümrük kapıları ve idareleri; işlemlerin en hızlı ve doğru biçimde tamamlanmasına imkân veren yeniden kurgulanmış iş akış süreçleri doğrultusunda modernize edilecek ve yeni hizmet tesislerine kavuşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TOBB	1. Kapıkule, İpsala ve Hamzabeyli Gümrük Kapılarında sürdürülen modernizasyon çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Gürbulak, Pazarkule ve Türközü Gümrük Kapılarının modernizasyonuna başlanacaktır.
Tedbir 337.3. Kara gümrük kapılarının modernizasyonu ve kontrollerin etkinliği konusunda komşu ülkelerle eşgüdümlü planlama ve uygulamayı hedefleyen Kara Sınır Kapıları Master Plan çalışmaları tamamlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Projenin pilot olarak uygulanacağı ülke belirlenerek müzakereler başlatılacaktır.

İstanbul bölgesinin uluslararası bir hava kargo, bakım-onarım ve aktarma merkezi olması sağlanacak; Orta Doğu ve Afrika coğrafyasına da hitap edecek Çukurova Havalimanı tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.338)		
Tedbir 338.1. Transit uçuş planlaması ile muayene ve kontrol işlemlerinin eş güdümlü ilerlemesini teminen daha etkin risk analizi kriterleri oluşturularak fiziksel muayene yerine belge kontrolünün sağlanmasına yönelik tedbirler hayata geçirilecek, lojistik süreçler hızlandırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Risk Analizi Teknik Altyapısının Güçlendirilmesi Projesi tamamlanacaktır. 2. Risk analizi kriterlerinin etkinleştirilmesine devam edilecektir.
Tedbir 338.2. Çukurova Havalimanı tamamlanacak, ana demiryolu şebekesiyle bağlantısı sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), DHMİ, Karayolları Genel Müdürlüğü, TCDD	1. Çukurova Havalimanının devam eden altyapı işlerinde yüzde 65 fiziki gerçekleşme seviyesine ulaşılacaktır. 2. Üst yapı tesislerinin ise KÖİ kapsamında ihalesine çıkılacaktır.
Tedbir 338.3. İstanbul ve Sabiha Gökçen Havalimanlarının uluslararası bir hava kargo, bakım-onarım ve aktarma merkezi olması sağlanacak, söz konusu havalimanları arasında demiryolu bağlantısı yapılarak bu havalimanlarının ulusal demiryolu güzergâhına entegrasyonu sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD, Meteoroloji Genel Müdürlüğü, Sivil Havacılık Genel Müdürlüğü	1. İstanbul Havalimanı üçüncü bağımsız pistinin yapımı tamamlanacaktır. 2. Gebze-S. Gökçen-Yavuz Sultan Selim Köprüsü-İstanbul Havalimanı-Halkalı demiryolunun kesin projesi tamamlanarak yapım ihalesine çıkılacaktır.
Öncelikli sektörlerin ihtiyaçları doğrultusunda trafik akış darboğazlarının giderilmesi ve trafik akışının ihtiyaç duyulan hizmet seviyesinde sürdürülmesi yoluyla mevcut karayolu ağının daha verimli ve güvenli kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.339)		
Tedbir 339.1. Filyos Limanının Adapazarı ve İzmit bölgesi ile bağlantısını sağlayacak Filyos-Zonguldak, Filyos-(Çaycuma-Bartın Ayrımı), Zonguldak-Ereğli (Ereğli Çevre Yolu dâhil) karayolu projeleri ile Adapazarı-Karasu-Akçakoca karayolu projesinin Akçakoca Limanı-Kocaali kesimi tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Filyos-Zonguldak (4 km), Filyos-(Çaycuma-Bartın Ayrımı) (1 km), Zonguldak-Ereğli (Ereğli Çevre Yolu dâhil) (5 km) Adapazarı-Karasu-Akçakoca (3 km) olmak üzere toplam 13 km'lik kesimde yapım çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 339.2. İzmit Bölgesinin yoğun trafiğini alarak Kuzey Marmara Otoyoluna bağlantısını sağlayan Şile-Ağva-Kandıra-Kaynarca Devlet Yolu ile Kaynarca-Karasu Yolu tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Ağva-Kandıra-Kaynarca Yolu ile Şile-Ağva Yolunun toplam 16 km'lik kesiminde yapım çalışmaları tamamlanacaktır.

Tedbir 339.3. Çukurova Bölgesel Havalimanı Bağlantı Yolu tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Çukurova Bölgesel Havalimanı bağlantı yolu tamamlanacaktır.
Tedbir 339.4. Doğu Karadeniz Bölgesinin iç bölgeler ile İran ve Azerbaycan'a bağlantısını sağlayan Trabzon-Aşkale Devlet Yolu tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Trabzon-Aşkale Devlet Yolunun 32 km'lik kesiminde yapım çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 339.5. Doğu Akdeniz bölgesinin Batı Akdeniz bölgesine bağlantısını sağlayan Erdemli-Silifke-Taşucu-13. Bölge Hududu Devlet Yolu ile Alanya-Gazipaşa-5. Bölge Hududu Devlet Yolu (Akdeniz Sahil Yolu) tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Erdemli-Silifke-Taşucu-13. Bölge Hududu Devlet Yolu ile Alanya-Gazipaşa-5. Bölge Hududu Devlet Yolunun (Akdeniz Sahil Yolu) 21 km'lik kesiminde çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 339.6. Modernize edilen Hamzabeyli Sınır Kapısı, D-100 karayoluna ve TEM otoyoluna bölünmüş yol ile bağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Edirne-Lalapaşa-Hamzabeyli Devlet Yolunun 8 km'lik kesiminde yapım çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 339.7. Ceyhan Endüstri İhtisas Bölgesi ve BOTAŞ Limanına hizmet edecek (Ceyhan-Yumurtalık) Ayrımı-BOTAŞ Tesisleri il yolu bitümlü sıcak karışım (BSK) kaplamalı 1A standardına yükseltilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Ceyhan-Yumurtalık Ayrımı-BOTAŞ Tesisleri İl Yolunun 2 km'lik kesiminde yapım çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 339.8. Adana ve Osmaniye Organize Sanayi Bölgesi ile Ceyhan Endüstri İhtisas Bölgesinin, Yenice Lojistik Merkezi ile Mersin Limanı'na bağlantısına hizmet edecek olan Adana Güney Çevre Yolu tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Adana Güney Çevre Yolunun 6 km'lik kesiminde yapım çalışmaları tamamlanacaktır.
Türk sahipli deniz ticaret filosunun gelişimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.340)		
Tedbir 340.1. Türk sahipli filonun gelişimine yönelik uzun vadeli ve düşük faizli finansal destek mekanizması oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Türk sahipli filonun ve milli gemi inşa sanayinin gelişimi yönünde ihtiyaç duyulan finansman kaynağını temin etmek üzere gerekli tedbirler alınacaktır.

İmalat sanayiinde enerji verimliliği artırılacaktır (Kalkınma Planı p.341)		
Tedbir 341.1. Sanayide kullanılan verimsiz elektrik motorlarının verimli olanlarla değiştirilmesine yönelik destekleme mekanizması oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Motorlarla ilgili piyasa dönüşümünü başlatmak üzere seçilen OSB'lerde motor değişimi saha çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 341.4. Enerji verimli bölgesel ısıtma ve soğutma sistemlerinin ülke genelinde yaygınlaştırılması ve ısı ticaretine imkân sağlanmasına yönelik ısı piyasası mevzuatı oluşturulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), EPDK	1. Isı mevzuatının etki analizi tamamlanacaktır.
Tedbir 341.5. Verimlilik artırıcı proje uygulama süreçleri iyileştirilerek tasarruf potansiyeli yüksek olan projeler desteklenecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. 70 verimlilik artırıcı proje desteklenecektir. 2. Proje başvurusu, değerlendirme, uygulama öncesi ile sonrası yerinde inceleme ve uygulama süreçleri elektronik ortama taşınacaktır.
Öncelikli sektörlerin yoğunlaştığı ve belirli kriterleri sağlayan OSB'lere doğal gaz altyapısı ulaştırılacak, enerjinin güvenli tedariki için iletim yatırımları yapılacak, çeşitli destek mekanizmaları ile enerjiye erişim kolaylaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.342)		
Tedbir 342.1. Teknik ve ekonomik olarak mevzuat kriterlerini sağlayan OSB'lerin doğal gaza erişimi sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), BOTAŞ	1. Beşikdüzü, Bulancak ve Boyabat OSB'lerine doğal gaz iletim hattı yatırımları tamamlanacaktır.
Tedbir 342.2. İmalat sanayiini desteklemeye yönelik Türkiye Elektrik İletim A.Ş. (TEİAŞ) tarafından yeni iletim hattı ve trafo merkezi projeleri hayata geçirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. 76 km'lik OSB bağlantı hattı tamamlanacaktır. 2. Beş trafo merkezi ile iki yüksek gerilim kablo projesinin ihalesi yapılacaktır.
Tedbir 342.3. Trakya Bölgesinin elektrik ihtiyacını daha güvenilir bir biçimde karşılamak amacıyla, bulunduğu bölgede atıl kalan ve belirli verimliliğin üzerinde olan yeterli güçteki santraller bölgeye transfer edilecek, ayrıca Trakya-Anadolu arasında Lapseki 3-Sütlüce 3 ile Hersek Ek Çukuru-Dilovası Ek Çukuru denizaltı kabloları ve kara bağlantıları inşa edilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. Lapseki 3-Sütlüce 3 ile Hersek Ek Çukuru-Dilovası Ek Çukuru denizaltı kabloları ve havai hatları projesinin ihalesine çıkılacaktır. 2. 218 km'lik havai hattın tesis faaliyetlerine başlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Lojistik Performans Endeksinde Türkiye'nin Sırası (3)	Sıra	47	-	35
İltisak Hattı Uzunluğu	km	433	440	451
Elektrikli Hat Oranı	Yüzde	43	45	49
Sinyalli Hat Oranı	Yüzde	45	50	56
Toplam Yük Taşımacılığı İçerisinde Demiryolunun Payı (Karasal) (4)	Yüzde	5,15	5,4	5,5
Demiryolu Hat Verimliliği (5)	(Yolcu-km+Ton-km)/(Hat Uzunluğu)	1,48	1,49	1,5
Demiryolu ile Taşınan Yük Miktarı (4)	Net Milyar Ton-km	14,5	15,3	15,9
Toplam Konteyner Elleçlemesi	Milyon TEU	10,8	11,4	11,9
Denizyolu Yük Elleçlemelerindeki Transit Yük Oranı	Yüzde	15,5	15,7	16,1
Elleçleme Yapılan Transit Sıvı Dökme Yük	Milyon Ton	52,4	56,3	60,5
1000 GRT ve Üzeri Türk Sahipli Deniz Ticaret Filosu	Milyon DWT	28,6	31,2	32,5
Havayolu Dış Hat Toplam Kargo Trafiği	Bin Ton	1 355	1 330	1 369

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Dünya Bankası verisidir.
(4) İdari ve uluslararası yük taşımaları dahildir.
(5) Banliyö yolcu taşımaları hariçtir.

2.2.1.1.6. Dijital Dönüşüm

a) Amaç

Dijital dönüşümün hızlandırılması yoluyla öncelikli sektörlerde üretkenliğin ve rekabet gücünün artırılması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İmalat sanayiinin dijital dönüşümüne yönelik işbirliği ve bilgi paylaşımını güçlendirecek arayüzlerin ve standartların oluşturulması ve farkındalığın artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.344)		
Tedbir 344.1. Sanayide dijital dönüşüm sürecini yönlendirmek, paydaşlar arasında koordinasyonu sağlamak, etkin ve etkili bir yönetişim yapısı oluşturmak amacıyla Sanayide Dijital Dönüşüm Platformu (SDDP) kurumsallaştırılarak platform içerisinde daimi komiteler (dijital müfredat takip ve tavsiye komitesi, veri iletişim standartları komitesi, odak dijital teknolojiler komitesi vb.) oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, SDDP	1. SDDP yönetişim ve üyelik yapısı, ülke uygulamaları incelenerek ve imalatta dijital dönüşüm yol haritasının uygulamasında rol alacak kurum ve kuruluşlar dikkate alınarak gözden geçirilecektir. 2. SDDP'nin işleyişi, yönetişim yapısı, bütçesi, çalışma grupları, çalışma alanları vb. hususları düzenleyen çerçeve (mevzuat, protokol vb.) hazırlanacak ve hayata geçirilecektir.

Tedbir 344.3. Öncelikli sektörlerdeki imalat sanayii firmalarının dijital olgunluk seviyelerinin belirlenmesine, firmalar arasında karşılaştırma yapılmasına ve yapılacak dijital dönüşüm yatırımlarının faydasının öngörülmesine imkân verecek dijital olgunluk ölçümleme metodolojisi oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), SDDP	1. İşletmelerin dijital dönüşüm için ne kadar hazır olduklarını değerlendirmelerini sağlayacak bir olgunluk modeli taslağı oluşturulacaktır. 2. Oluşturulacak taslak model çalıştay ve anket aracılığı ile paydaş görüşlerine açılacak, model nihai hale getirilerek kamuoyu ile paylaşılacaktır.
Öncelikli sektörler başta olmak üzere sanayinin dijital dönüşümü sürecinde ihtiyaç duyulan akıllı ürün ve sistemlerin geliştirilmesi ve kullanımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.345)		
Tedbir 345.1. Yerli dijital teknoloji geliştirici ve uygulayıcıların yetkinlikleri ile ürün ve hizmet portföylerine yönelik envanter oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, KOSGEB, SDDP	1. Teknoloji Geliştirme Bölgeleri yönetimleri ve dijital teknoloji alanlarında faaliyet gösteren sivil toplum kuruluşlarıyla işbirliği içinde teknoloji tedarikçilerine yönelik bir envanter sistemi tasarlanacaktır. 2. Çalışma kapsamında yerli teknoloji geliştiriciler ve uygulayıcıların yetkinlikleri ile ürün ve hizmet portföyleri belirlenecektir. 3. Ülkemizdeki dijital teknoloji geliştirici ve uygulayıcı firmalar tespit edilerek envanter oluşturulacaktır.
Öncelikli sektörlere yönelik endüstriyel bulut platformlarının oluşturulması desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.346)		
Tedbir 346.1. İlgili meslek kuruluşları ile devletin de katılım sağladığı, üçüncü taraf hizmet sağlayıcıların uygulamalar geliştirip kullanıcılara ulaşabileceği, firmalara dijital altyapı ve hizmetlerin merkezi olarak sunulacağı endüstriyel bulut platformu ilk etapta otomotiv sektörü için kurulacaktır. Bu iş modeli, elde edilecek tecrübe doğrultusunda diğer öncelikli sektörlere yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TOBB	1. Başta KOBİ'ler olmak üzere imalat sanayi işletmelerinin veri saklama ve işleme ihtiyaçlarının uygun maliyetlerle karşılanmasına yönelik endüstriyel bulut platformu oluşturulması fizibilite çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Yapılacak fizibilite çalışmalarının sonuçları doğrultusunda endüstriyel bulut platformuna ilişkin model belirlenecektir.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Yetkinlik ve Dijital Dönüşüm Merkezi Sayısı (Kümülatif)	Adet	1	2	6
Öncelikli Sektörlerde Faaliyet Gösteren KOBİ'lerin Yerli Ürün ve Hizmet Sağlayıcılarla İşbirliği İçerisinde Geliştirdikleri Dijitalleşme Proje Sayısı (Kümülatif)	Adet	-	230	730

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.1.1.7. Ar-Ge ve Yenilik

a) Amaç

İmalat sanayiinin katma değerli üretim yapabilmesi ve yenilikçi ürün geliştirme kapasitesinin artırılması yönünde Ar-Ge ve yenilik kabiliyetinin güçlendirilmesi ve yeniliği esas alan bir yapıya kavuşturulması temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ar-Ge ve yenilik destek sistemi; odaklı, araştırmadan ticarileştirmeye tüm süreci kapsayan, orta-yüksek ve yüksek teknoloji sektörlerine yönelik olarak farklılaşan ve sektörlerin ihtiyaçlarını ve gelişme potansiyellerini dikkate alan bir yapıya dönüştürülecektir. (Kalkınma Planı p.348)		
Tedbir 348.1. Desteklere ilişkin çıktı ve etki odaklı izleme ve değerlendirme sistemleri geliştirilecek ve Ar-Ge, yenilik ve girişimcilik destek programlarına ilişkin etki analizleri yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB, TUBİTAK	1. KOSGEB ve TÜBİTAK tarafından yürütülen iki destek programına yönelik arka plan çalışması, katılımlı çalıştaylar ve etki değerlendirme çalışmaları yürütülerek etki analizleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 348.2. Ar-Ge ve yenilik destekleri, hazırlanacak teknoloji yol haritaları doğrultusunda öncelikli sektör ve kritik teknoloji alanları kesişimine yoğunlaşacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Yapay zekâ ve biyoteknolojik ilaç başta olmak üzere öncelikli teknoloji alanlarında en az altı teknoloji yol haritası (TYH) hazırlanacaktır. 2. Hazırlanan TYH'ler doğrultusunda çağrı planları yapılacak ve bu planlar yeni hedef odaklı destek mekanizmalarıyla uygulanacaktır.
Özel sektörde araştırmacı insan gücünün sayısı ve niteliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.349)		
Tedbir 349.1. Sanayide ihtiyaç duyulan doktora derecesine sahip nitelikli insan kaynağının üniversite sanayi işbirliği ile yetiştirilmesi sağlanacak ve sanayide doktoralı araştırmacı istihdamı teşvik edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Sanayi Doktora Programı kapsamında çağrıya çıkılacak olup doktora öğrencileri desteklenecektir.
Tedbir 349.2. Özel sektör Ar-Ge merkezlerinde sektöre ve ölçeğe göre farklılaşan oranlarda doktoralı araştırmacı istihdam etme şartı getirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Özel sektör Ar-Ge merkezlerinin doktoralı personel istihdamına yönelik farklılaşan performans hedefleri belirlemesi amacıyla çalışma yürütülecektir.
Tedbir 349.3. Üniversite ve sanayi işbirliğinde, öncelikli sektörler başta olmak üzere sanayinin ihtiyacına yönelik lisansüstü programlar oluşturulacak, bu programları açan üniversiteler teşvik edilecektir.	YÖK (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Sanayinin ihtiyaç duyduğu öncelikli sektörlere yönelik ihtisas alanlarının tespiti amacıyla çalışma yürütülecektir. 2. Söz konusu tespitler doğrultusunda, bu alanlarda yetkinliğe sahip üniversitelerde lisansüstü programların açılmasına yönelik çalışmalara başlanacaktır.

Üniversiteler, araştırma altyapıları ve özel sektör arasında işbirlikleri ile bilgi ve teknoloji transferinin artırılmasına yönelik destek mekanizmaları uygulanacak ve arayüz yapıların kurumsal kapasiteleri geliştirilerek etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.350)		
Tedbir 350.1. Araştırma üniversiteleri yetkinlikleri dikkate alınarak öncelikli sektörlerle eşleştirilecek, belirlenen hedeflere ulaşmak için oluşturulan projelere dayalı iş modelleri uygulamaya konulacak ve bu işbirlikleri desteklenecektir.	YÖK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Araştırma üniversiteleri, yetkinlikleri dikkate alınarak öncelikli sektörlerle eşleştirilecektir. 2. Başta TÜBİTAK tarafından yürütülen Sanayi Yenilik Ağ Mekanizması ve Mükemmeliyet Merkezleri Destek Programlarında bu eşleştirmeler doğrultusunda üniversitelerin işbirliği içeren projeleri desteklenecektir.
Tedbir 350.3. Öncelikli sektörlerde yetkinliği olan araştırma altyapılarının 6550 sayılı Kanun kapsamına alınması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Üniversitelerdeki Uygulama ve Araştırma Merkezlerinin araştırma faaliyet alanları tespit edilecek ve bunlar arasında öncelikli sektörlerde faaliyet gösterenlerden uygun görülenlerin yeterlik değerlendirme süreci başlatılacaktır. 2. 2019 yılında yeterlik değerlendirmesine tabi tutulan araştırma altyapılarına yönelik süreç tamamlanacaktır.
Tedbir 350.4. Araştırma altyapılarının, özel sektör Ar-Ge merkezleri ve kamu Ar-Ge birimleri ile işbirliği içinde oluşturduğu yüksek teknoloji platformlarının ticarileşme potansiyeli yüksek araştırma projeleri, Mükemmeliyet Merkezleri Programı kapsamında desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Mükemmeliyet Merkezleri Destek Programı kapsamında başvurusu alınan araştırma programlarının değerlendirme süreçleri tamamlanacak ve uygun bulunanlar desteklenecektir.
Tedbir 350.6. TTO'ların kurumsal yapısı ve insan kaynağı kapasitesi geliştirilerek performans odaklı olarak desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Teknoloji Transfer Ofisleri (TTO) Destekleme Programı kapsamında 2019 yılında alınan 23 başvuru değerlendirilecek ve uygun bulunan TTO'ların destek süreci başlatılacaktır. 2. TTO'lara yönelik üçer aylık dönemlerde yapılacak performans izlemesine göre destek uygulaması gerçekleştirilecektir.
Tedbir 350.7. Yükseköğretim kurumları adına tescil edilmiş fikri hakların farklı statüdeki TTO'lar aracılığıyla ticarileştirilmesi, elde edilen gelirin üniversiteye dönüşü ve buluş sahibine ödeme yapılabilmesi ve TTO'ların finansal sürdürülebilirliğinin sağlanması konularında mevzuatta iyileştirmeler yapılacaktır.	YÖK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK	1. İlgili paydaşlarla yapılacak değerlendirmeler doğrultusunda mevzuatın iyileştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.

Tedbir 350.8. Araştırma altyapılarından Ar-Ge ve yenilik proje hizmeti alan KOBİ'lere finansman desteği sağlamak üzere Yenilik Destek Kuponu programı uygulamaya konulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. AB ülkelerindeki benzer programlar incelenerek bir rapor haline getirilecektir. 2. Destek mekanizmasının işletilmesinde rol alacak TTO'lar gibi ilgili tarafların görüşleri alınarak program mevzuatı hazırlanacaktır.
Tedbir 350.9. Akademik teşvik sistemi, bilgi ve teknoloji transfer faaliyetlerini dikkate alan kriterler ilave edilerek yapılandırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Akademik Teşvik Ödeneği Yönetmeliğinde gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 350.10. Öncelikli sektörler başta olmak üzere araştırma altyapılarının, alanlarına göre kendi aralarında ve sanayi ile ulusal ve bölgesel düzeyde işbirliği yapmasına imkân verecek Ar-Ge platformlarının oluşturulması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. 6550 sayılı Kanun kapsamına alınmış araştırma altyapılarının iş ekosistem haritalarını oluşturmaları sağlanacaktır. 2. Araştırma altyapılarının iş ekosisteminde yer alan diğer ulusal ve/veya uluslararası kamu ve özel araştırma merkezleri ile işbirliğini artıracak platformların oluşturulması için yönlendirme ve destek sağlanacaktır.
Yeni teknolojik ürünlerin ticarileştirilmesine hız kazandırmaya yönelik destek miktarı ve çeşitliliği artırılacak, desteklerin kamu alımları mekanizmalarıyla tamamlayıcılığı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.351)		
Tedbir 351.1. Sanayi Yenilik Ağ Mekanizması Programı kapsamında öncelikli sektörlere özel önem verilerek firma konsorsiyumlarının yüksek teknolojili ürün geliştirme ve ticarileştirmesi desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Sanayi Yenilik Ağ Mekanizması (SAYEM) programının birinci faz çağrısı kapsamında desteklenen 28 projenin izleme süreçleri gerçekleştirilecektir. 2. Birinci faz değerlendirmeleri sonucunda seçilecek konsorsiyumlar için SAYEM ikinci faz çağrısına çıkılacaktır.
Tedbir 351.3. Ar-Ge ve yenilik projeleri sonucunda ortaya çıkan ve patent ile korunan teknolojilerin lisanslama veya devir yolu ile Türkiye'de yerleşik firmalara aktarılması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Konuyla ilgili yeni bir destek programına ilişkin mevzuat çalışması tamamlanacaktır. 2. Mevzuatın yürürlüğe girmesinin ve iş süreçlerinin tasarlanmasının ardından çağrıya çıkılacaktır.
Yenilikçi girişimcilik desteklenecek ve büyük işletmeler ile girişimciler arasındaki Ar-Ge işbirlikleri geliştirilecektir. Bu çerçevede, büyük firmaların, sektörlerindeki Ar-Ge ve yenilik ekosisteminin gelişiminde öncü rol oynayarak yeni girişimlerin kurulma ve büyüme aşamalarında destek olması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.352)		
Tedbir 352.2. Büyük firmaların; tedarikçisi konumundaki KOBİ'lerin, Ar-Ge projelerini yönlendirdiği ve eş-finansman sağladığı bir destek programı oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, KOSGEB, İlgili STK'lar	1. Programa ilişkin mevzuat çalışmaları tamamlanacak ve ilgili taraflar bilgilendirilecektir. 2. Sektör temsilcisi STK'lar ve Sanayi ve Ticaret Odaları ile görüşülerek programın yürütülmesi konusunda işbirliği imkânları oluşturulacaktır.

Tedbir 352.3. Yenilikçi, teknoloji düzeyi yüksek ürün ve hizmetleri geliştirebilen başlangıç firmaları ilk aşaması mentörlük desteği olacak şekilde aşamalı bir program çerçevesinde desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Bireysel Genç Girişim Programına ilişkin iki çağrı açılması ve değerlendirmeler neticesinde uygun görülen projelere teknogirişim şirketi kurulmasına yönelik sermaye desteği, bütçe imkânları çerçevesinde sağlanacaktır. 2. Desteklenen projelerin izleme faaliyetleri gerçekleştirilecek ve girişimcilere danışmanlık vb. destekleri sağlayan uygulayıcı kuruluş çağrısına çıkılacaktır.
Küresel değer zincirinde daha yüksek katma değerli bir pay elde edilebilmesi amacıyla öncül araştırmaların ülkemizde gerçekleştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.353)		
Tedbir 353.1. Alanında öncül bilimsel ve teknolojik bilgi üreten ulusal veya uluslararası firmaların Türkiye'de kuracağı öncül Ar-Ge laboratuvarları desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Firmalara Öncül Ar-Ge Laboratuvarları Destekleme Programının tanıtımı yapılacak ve başvuru sayısının artırılması için ihtiyaçlar belirlenecektir. 2. Söz konusu tespitler çerçevesinde program mevzuatında güncelleme çalışması yapılacaktır.

c) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018(1)	2019(2)	2020(3)
Ar-Ge Harcamalarında Özel Sektörün Payı	Yüzde	56,9	59	61
Ar-Ge Personeli İçinde Özel Sektörde İstihdam Edilenlerin Payı	Yüzde	57,3	59	61

(1) 2017 yılı verisidir. (2) Gerçekleşme Tahmini (3) Program

2.2.1.1.8. Kritik Teknolojiler

a) Amaç

Öncelikli sektörlerde ve alanlarda teknolojik dönüşümün sağlanabilmesi ve rekabet gücünün artırılması amacıyla önümüzdeki dönemde yüksek katma değer oluşturması beklenen kritik teknoloji alanlarında teknoloji üretme ve adaptasyon yeteneğinin geliştirilmesi temel amaçtır.

b) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülkemizde Milli Teknoloji Hamlesinin gerçekleştirilmesine yönelik olarak yapay zekâ, nesnelerin interneti, artırılmış gerçeklik, büyük veri, siber güvenlik, enerji depolama, ileri malzeme, robotik, mikro/nano/opto-elektronik, biyoteknoloji, kuantum, sensör teknolojileri ve katmanlı imalat teknolojilerine ilişkin gelişim yol haritalarının hazırlanması, gerekli altyapının tesis edilmesi, ihtiyaç duyulan nitelikli insan kaynağının yetiştirilmesi ve toplumsal yönelimin bu alanlara odaklanması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.355)		
Tedbir 355.1. Kritik teknolojilerde insan gücü ile özel sektörün teknoloji geliştirme ve adaptasyon yeteneğine ilişkin mevcut durum analizini de kapsayan ve teknolojilerin gelişme potansiyeli ile uzun vadeli arz ve talep dinamiklerini dikkate alan teknoloji yol haritaları hazırlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. İlgili paydaşların katılım ve katkısı sağlanarak en az altı teknoloji yol haritası hazırlanacaktır.

Kritik teknolojilerde insan gücü kapasitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.356)		
Tedbir 356.1. Kritik teknoloji alanlarına yönelik ihtiyaç duyulan yetenek ve yetkinlikler yapılacak bir analiz çalışması ile belirlenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TÜBİTAK, YÖK	1. TÜBİTAK tarafından hazırlanan ve üniversitelerin teknoloji alanları bazında yetkinliklerini ortaya koyan Üniversite Yetkinlik Analizi çalışması metodoloji ve gösterge seti ile birlikte güncellenecektir. 2. Ulusal önceliklerimiz kapsamında kritik teknolojilerde ihtiyaç duyulan yeteneklerin ve yetkinliklerin belirlenmesine ilişkin bir metodoloji oluşturularak ilgili analiz çalışması gerçekleştirilecektir.
Tedbir 356.3. Kritik teknoloji alanlarında yetkinliği kanıtlanmış yurt dışı eğitim kurumlarına diğer alanlara göre farklılaşan destek miktarlarıyla lisansüstü öğrenci gönderilmesine yönelik burs programları oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, TÜBİTAK, YÖK	1. Yurt Dışı Lisansüstü Burs Programının mevzuatında değişiklikler yapılması sonrasında başvurular alınacaktır.
Tedbir 356.4. Kritik teknolojilerde ihtisaslaşmış programı olan üniversitelerde yurt dışından yetkin akademisyen ve araştırmacıların kısmi zamanlı olarak çalışması teşvik edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TÜBİTAK, YÖK, Üniversiteler	1. Konuk veya Akademik İzinli Bilim İnsanı Destekleme Programının alt programı olarak sadece yurt dışındaki öncü Türk bilim insanlarının başvurabileceği kısmi zamanlı eğitim ve araştırma faaliyetleri yürütmesine imkân sağlayacak ve kritik teknolojilere öncelik verecek yeni bir program tasarlanacaktır.
Kritik teknolojilerde araştırma altyapısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.357)		
Tedbir 357.1. Kritik teknolojilerde ihtisaslaşmış programı olan üniversitelerin laboratuvar altyapısının bu teknolojilere yönelik Ar-Ge çalışmalarının ihtiyaçlarına göre geliştirilmesi sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Yapay zekâ, robotik, yüksek başarımlı hesaplama ve fotonik alanlarında uygun bulunan araştırma altyapı projeleri desteklenecektir.
Kritik teknolojilerde özel sektörün kapasitesi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.358)		
Tedbir 358.1. Kritik teknoloji alanlarında yenilikçi girişimcilere özel Ar-Ge destek programı oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Yenilikçi girişimciler için teknolojik hazırlık seviyelerine göre farklılaşan, üniversiteler/araştırma merkezleriyle özel sektörün etkin işbirlikleri kurmalarını sağlayacak hedef odaklı destek mekanizması tasarlanacaktır.
Tedbir 358.2. Büyük ölçekli firmaların ürün geliştirmeye yönelik olarak kritik teknoloji alanlarında yapacağı Ar-Ge çalışmalarını üniversite veya kamu araştırma kurumlarıyla gerçekleştirmesi halinde, projenin girişimciye yansıyan maliyetinin belirli bir bölümü kamu tarafından karşılanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Teknoloji sağlayıcı (üniversite, araştırma altyapısı, kamu kurumu vb.) yerine müşterinin desteklendiği bir destek modeli tasarlanacaktır. 2. TÜBİTAK'ın süreç yerine (bütçe ve maliyet kontrolü) sonuç odaklı izleme yaptığı bu modelde TTO'ların da Ar-Ge projesi sürecine aktif olarak katılması sağlanacaktır. 3. Üniversite-Sanayi İşbirliği Programı Uygulama Esaslarında gerekli değişiklikler yapılacaktır.

Tedbir 358.3. Özel sektörün kritik teknolojilerde yürüteceği ortak Ar-Ge projelerine, altyapı kullanımına ve insan gücü yetiştirilmesine yönelik oluşturduğu işbirlikleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Sanayi Yenilik Ağ Mekanizması Programı, Mükemmeliyet Merkezleri Programı kapsamında, kritik teknolojilere yönelik hazırlanacak yol haritaları doğrultusunda destekler sağlanacaktır. 2. Kritik teknolojilere yönelik Sanayi Doktora Programı için yeni çağrıya çıkılacaktır.
Tedbir 358.4. Kritik teknoloji alanlarında Ar-Ge ve yenilik işbirliği yapılacak stratejik ülkeler belirlenecek, bu ülkeler ile özel sektör-üniversite; özel sektör-özel sektör işbirliklerini içeren ikili ve çoklu Ar-Ge ve yenilik işbirlikleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Kritik teknoloji alanları bazında stratejik ülkeler ve bu ülkelerle işbirliği yapılacak alanlar belirlenecek ve ortak işbirliği çağrıları hazırlanacaktır. 2. İşbirliği anlaşması bulunmayan stratejik ülkelerle üye olunan çok taraflı platformlar aracılığıyla işbirlikleri etkinleştirilecektir.

2.2.1.2. Öncelikli Sektörler

2.2.1.2.1. Kimya

a) Mevcut Durum

Kimya sanayiinde üretim 2018 yılında yüzde 5,4 artmıştır. 2019 yılı Ocak-Ağustos döneminde ise üretim bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 2,2 azalmıştır. Kimya sanayiinde 2018 yılında ithalat bir önceki yıla göre yüzde 1,1 artarak 28,7 milyar ABD doları, ihracat ise yüzde 16,8 artarak 8,2 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılının Ocak-Ağustos dönemi itibarıyla bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat yüzde 6,1 artmış, ithalat ise yüzde 12,1 azalmıştır. Kimya sanayiinde kapasite kullanım oranı 2018 yılında yüzde 2,9 azalmıştır.

İmalat sanayii içerisinde 2018 yılı itibarıyla yüzde 16,2 pay ile ikinci en büyük ithalat kalemini oluşturan kimya sanayiinde büyük ölçekli yatırım ihtiyacı devam etmektedir. Özellikle kauçuk ve plastik ürünleri imalatında kullanılan kimya sanayii ürünleri sektör ithalatının yaklaşık yüzde 40'ını oluşturmaktadır.

Sektörde petrokimya, plastik, kompozit ve ileri malzeme gibi alanlarda lojistiği uygun yer tahsisi yapılarak kimya parklarının kurulması sektörün yüksek katma değerli bir yapıya dönüştürülmesine imkân verecek ve firmaların rekabet gücünün ve yeni yatırımların artırılması gibi konularda sektöre avantaj sağlayacaktır.

Tablo II: 9- Kimya Sanayiine İlişkin Veriler

	2015	2016	2017	2018	2018 Ocak-Ağustos	2019 Ocak-Ağustos
Üretim (1)	100	100,9	107,5	113,4	116,3	113,7
İhracat (2) (Milyon Dolar)	6 531	6 042	6 988	8 161	5 371	5 698
İthalat (2) (Milyon Dolar)	25 886	24 572	28 404	28 721	20 607	18 106
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	78,67	76,04	79,24	76,92	80,36	76,68

Kaynak: TUİK, TCMB
(1) NACE Rev.2 sınıflamasına göre Sanayi Üretim Endeksini (2015=100) yansıtmaktadır.
(2) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) gösterilmiştir.

Rafineri-petrokimya entegrasyonunu sağlayacak, 10 milyon ton ham petrol işleme kapasitesine sahip Star rafinerisi, 2018 yılında faaliyete geçmiştir. Ayrıca enerji ve petrokimya alanında önemli bir üretim merkezi olması planlanan Ceyhan Enerji İhtisas Endüstri Bölgesi master plan çalışmaları tamamlanmış olup bölgedeki tüm parsellerin yatırımcılara tahsis edilmesiyle yıllık 1 milyar ABD dolarlık katma değer üretilebileceği tahmin edilmektedir.

b) Amaç

Kimya sektöründe katma değeri yüksek, çevre dostu ve rekabetçi ürünlerin üretilebildiği, sürdürülebilir, ileri teknoloji kullanan, koordineli yatırımların yapılması ve böylece ülkemizin ithalat bağımlılığının azaltılması, sektörün dünya üretim ve ihracatındaki payının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kimya sektöründe; ara girdi ithalatı azaltılarak, yüksek katma değerli, insan ve çevre sağlığına duyarlı ürünlerin üretim ve ihracatı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.360)		
Tedbir 360.1. Çukurova bölgesinde büyük ölçekli petrokimya tesisi kurulacaktır. Ceyhan Enerji İhtisas Endüstri Bölgesinde başlayacak büyük ölçekli yatırımlar tamamlanarak temel petrokimyasallar da dâhil olmak üzere entegre üretim yapısı kurulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Ceyhan Enerji İhtisas Endüstri Bölgesi yönetici şirketi tarafından hazırlanacak olan parselasyon planları Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından incelenerek onaylanacaktır.
Tedbir 360.3. Ferrobor, Bor Nitrür ve Bor Karbür üretecek tesislerin tamamlanarak faaliyete geçmesi sağlanacaktır. Rafine bor ürünleri üretim miktarı, Ar-Ge kapasitesi ve yetkinliği güçlendirilerek, geliştirilen ürünlerin satış ve pazarlama faaliyetlerinin artırılması sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü	1. Bor karbür üretim tesisinin yüzde 50'si tamamlanacaktır. 2. Toplam bor ürünleri satış hedefi kapsamında hedef ülke, sektör ve bölgesel pazarlara yönelik faaliyetlere ağırlık verilecektir.
Tedbir 360.4. Biyokütle ve atıklar verimli kullanılarak kimyasal üretiminde alternatif girdi olarak değerlendirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Belirlenecek sektörlerde atıkların alternatif hammadde olarak kullanılmasına ilişkin çalışmalar gerçekleştirilecektir. 2. Mevzuat kapsamına alınmasına ilişkin çalışmalar yapılacaktır.
Kimya sektörünün Ar-Ge ve sürdürülebilirlik kabiliyetini artıracak uygulamalar hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.361)		
Tedbir 361.3. Kimyasal Maddelerin Kaydı, Değerlendirmesi, İzni ve Kısıtlanması Hakkında Yönetmelik ve Büyük Endüstriyel Kazaların Önlenmesi Hakkında Yönetmeliğin gerektirdiği uyum için sektör desteklenecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S)	1. Kamu kurumları ve kimya sektörüne yönelik olarak sanayicilerin kimyasal güvenlik raporunu daha kısa sürede ve daha az maliyetle hazırlamalarını ve daha nitelikli kayıt dosyası sunmalarını sağlamak amacıyla 2020 yılı içerisinde 5 farklı ilde eğitim düzenlenecektir.

2.2.1.2.2. İlaç ve Tıbbi Cihaz

a) Mevcut Durum

Türkiye ilaç pazarı, 2018 yılında kutu bazında yüzde 3,5, değer bazında ise yüzde 26,2 büyümüştür. 2018 yılında kişi başı ilaç harcaması 81,2 ABD doları olmuştur.

2015/19 sayılı Başbakanlık Genelgesiyle kurulan Sağlık Endüstrileri Yönlendirme Komitesi (SEYK), değişen hükümet sistemi sebebiyle 13/12/2018 tarihli ve 2018/15 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesiyle yeniden teşekkül ettirilmiştir. 2016 yılında başlatılan çalışmalar kapsamında bugüne kadar maliyeti yaklaşık 3,7 milyar TL olan toplam 623 ilaç yerelleşme kapsamına alınmıştır. Yerelleşme Projesi başlamadan önce yüzde 42 olan değer bazında imal ilaç oranı yaklaşık yüzde 47'ye ulaşmıştır.

Tablo II: 10- İlaç Sanayiine İlişkin Veriler

	2015	2016	2017	2018	2018 Ocak-Ağustos	2019 Ocak-Ağustos
Üretim (1)	100	107,1	115,1	123,6	118,3	133,2
İhracat (2) (Milyon Dolar)	931,34	864,79	892,84	1 176	757,32	780,73
İthalat (2) (Milyon Dolar)	4 584	4 499	4 747	4 726	3 287	3 257
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	72,89	72,88	69,41	70,79	71,49	70,94

Kaynak: TUİK, TCMB
(1) NACE Rev.2 sınıflamasına göre Sanayi Üretim Endeksini (2015=100) yansıtmaktadır.
(2) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) gösterilmiştir.

Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumunun verdiği İyi Üretim Uygulamaları (GMP) sertifikalarının tanınırlığını sağlayacak ve sektörün ihracatını kolaylaştıracak PIC/S (Uluslararası İlaç Denetim Birliği) üyelik sürecinin tamamlanmasının ardından, ilaç ruhsatlandırma sürecindeki regülasyonların harmonizasyonunu sağlayan yapılanma olan ve gözlemci olarak yer aldığımız Uluslararası Uyum Konseyi (ICH) üyelik süreci devam etmektedir. Ayrıca ilaç alanında yenilikçi girişimler havuzu oluşturulmasını ve düzenlenecek çeşitli etkinliklerle girişimci, sanayici ve yatırımcılarla yenilikçi girişimlerin bir araya getirilmesini amaçlayan Sağlık Endüstrileri Dönüşüm ve Araştırma Platformu (SEDAP) kurulmuştur.

Tıbbi cihaz sektöründe ülkemizde üretim çoğunlukla geleneksel teknolojilerle yapılmakta olup ithalatta yüksek teknolojili ürünler ağırlıklıdır. Sektörde kamu alımı politikalarıyla üretim ve teknolojik gelişimin desteklenmesi için tıbbi görüntüleme cihazlarında ve tıbbi sarf malzemelerinde yerli üretimin geliştirilmesine ilişkin çalışmalara devam edilmektedir. Güvenli ürünlere erişim, kayıt dışı ekonomi ile mücadele, etkin piyasa gözetim ve denetimi, politika belirleme temel amaçlarıyla oluşturulan Ürün Takip Sistemi (ÜTS) tekil takip uygulaması yaygınlaştırılarak devam edecektir. Ayrıca tıbbi cihaz alanında yeni AB mevzuatına (MDR) uyum çalışmaları da devam etmektedir. Bu çalışmalar; üreticiler, ithalatçılar, onaylanmış kuruluşlar, satış noktaları, kullanıcılar, ilgili diğer bakanlıklar ve klinik araştırmaların yürütüleceği merkezler dâhil olmak üzere tüm paydaşlarla ortak yürütülmektedir.

b) Amaç

İlaç ve tıbbi cihaz sektöründe küresel pazardaki rekabet gücümüzü artırmak ve değer zincirinde ülkemizi daha üst konuma taşımak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İlaç ve tıbbi cihaz sanayiinde TÜSEB yetkinlikleri artırılarak Ar-Ge, üretim ve eğitim faaliyetleri yanında Start-Up'ları fonlayacak, simülasyon merkezleri oluşturacak, gerektiğinde şirket yapısıyla diğer şirketlerle ortaklıklara girecek, sağlık vadisi ve sağlık teknolojileri geliştirme bölgesi oluşturmada liderlik yapacak ve ihracat odaklı daha yüksek katma değerli ürünler geliştirilmesini sağlayacaktır. (Kalkınma Planı p.363)		
Tedbir 363.1. İlaç ve tıbbi teknolojiler alanında, ülkemizin Ar-Ge ve üretim kapasitesini geliştirmek üzere üniversiteler, araştırma merkezleri, laboratuvarlar, teknoloji firmaları, uygulama merkezleri, hekim ve mühendisler gibi sektörün tüm paydaşlarının yer aldığı entegre bir sağlık ekosistemi olarak Sağlık Vadisi hayata geçirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı	1. İlaç, tıbbi cihaz ve tanı kiti geliştirilmesinde Ar-Ge merkezinin kurulması, pre-klinik araştırma merkezinin kurulması, aşı üretim tesisinin kurulması, plazma ürünleri üretim tesisisin kurulması ve insülin üretim tesisisin kurulması hususlarında özel sektör kuruluşlarına bilimsel ve teknik destek verilecektir.
Tedbir 363.2. İlaç ve tıbbi cihaz üretim alanlarının yer alacağı, ortak kullanıma hizmet edecek şekilde teknolojik imkânların bulunduğu, kümelenmeye yönelik desteklerin sağlanacağı sağlık teknoloji geliştirme bölgeleri oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu	1. İlaç ve tıbbi cihaz üretim alanlarının oluşturulması, ortak kullanıma hizmet edecek şekilde teknolojik imkânların sağlanması ve kümelenmeye yönelik özel sektör kuruluşlarına bilimsel ve teknik destek verilecektir.
Tedbir 363.5. Başta üniversitelerdeki araştırmacılara yönelik olmak üzere ilgililere ticarileşme sürecinin hızlandırılması için teşvik ve fikri mülkiyet hakları gibi konularda bilgilendirme programları düzenlenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu	1. Fikri Mülkiyet Akademisi faaliyetleri çerçevesinde ilaç ve tıbbi cihaz sanayiinde faaliyet gösteren firmalara yönelik bilgilendirme programları düzenlenecektir.
Biyoteknolojik ilaçlar gibi yüksek teknoloji gerektiren alanlar başta olmak üzere Ar-Ge, üretim, nitelikli insan kaynağı ve mevzuat konularında ülkemizde gerekli ekosistem oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.364)		
Tedbir 364.1. 2020 yılında uygulanmaya başlanacak yeni AB tıbbi cihaz direktiflerine uyumlu laboratuvar test ve analiz süreçleri ile ürün belgelendirme süreçlerinde görev alabilecek nitelikte personel eğitilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu, YÖK	1. Lisans eğitimi devam eden staj yükümlüsü öğrenciler için fakülte ve bölüm bilgisi belirtilerek stajyer kabulü hakkında YÖK ile işbirliği yapılarak gelecek tüm öğrencilere staj gerekliliklerini sağlayacak eğitim/öğretim programı ile teorik ve pratik eğitimler uygulanacaktır. 2. Mezunlar için lisansüstü eğitim görenlere YÖK'e ve sektörde çalışanlar için ilgili meslek örgütleri ile STK'lara tıbbi cihaz laboratuvar test ve analiz süreçlerine yönelik eğitim semineri düzenlenecektir.

Tedbir 364.4. Biyoteknolojik ilaçlara yönelik Ar-Ge faaliyetlerinin artırılması amacıyla, altyapı ve yetkinliklerin geliştirilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu	1. Biyoteknolojik ilaçlara yönelik Ar-Ge faaliyetlerinin artırılması amacıyla çıkılan proje çağrısı kapsamında uygun görülen projeler desteklenecektir. 2. Ar-Ge yetkinliklerinin geliştirilmesi amacıyla eğitimler düzenlenecektir. 3. TÜSEB koordinasyonunda özel sektör, kamu ve üniversitelerin ihtiyaçları doğrultusunda paydaş katılımları sağlanacak ve proje çağrıları ile Ar-Ge faaliyetleri desteklenecektir. 4. Başta insülin ve terapötik aşılar olmak üzere, kullanılan ilaçların yerli üretimi, bu hususta gerekli Ar-Ge çalışmalarının fonlanması ve teknoloji transferlerini de kapsayan ortaklıkların kurulması sağlanacaktır. 5. Ar-Ge yetkinliğinin geliştirilmesi için temel ve uygulamalı bilimler alanındaki araştırmacıların teşvik edilmesi, ulusal-uluslararası eğitim programlarına dâhil edilmesi, araştırmacı potansiyelinin tespit edilmesi ve fonlanması sağlanacaktır.
Klinik araştırmalarda ülkemizin bölgede lider ülke konumuna gelmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.366)		
Tedbir 366.3. Klinik araştırma taraflarının ve kamuoyunun klinik araştırmalar konusunda farkındalık düzeyi artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu, Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı	1. Sekiz bölgesel klinik araştırma bilgilendirme ve farkındalık toplantısı düzenlenecektir. 2. Klinik araştırma konusunda farkındalığı ve bilgi düzeyini artırıcı faaliyetler düzenlenecektir. 3. Klinik araştırmalar konusunda eğitim verilmesinin sağlanmasına yönelik olarak karar verici merciler ve hastane yöneticileri ile iletişim kurulacaktır.
Tedbir 366.4. Performans, akademik atama ve yükselme kriterleri arasına klinik araştırmada yer alınması eklenecektir.	YÖK (S), Sağlık Bakanlığı	1. Öğretim Üyeliğine Yükseltilme ve Atanma Yönetmeliğinde gerekli düzenleme yapılacaktır.

2.2.1.2.3. Elektronik

a) Mevcut Durum

Elektronik sektöründe 2018 yılında bir önceki yıla göre sektörel üretim yüzde 6, ihracat yüzde 1,7 artmış, ithalat ise yüzde 28,9 azalmıştır. 2019 yılı Ocak-Ağustos döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre sektörel üretim yüzde 16 artarken, ihracat yüzde 7,4, ithalat ise yüzde 20,8 azalmıştır. Bu gelişmelerde kurda yaşanan değişimler temel belirleyici olmuştur.

Tablo II: 11- Elektronik Sanayiine İlişkin Veriler

	2015	2016	2017	2018	2018 Ocak-Ağustos	2019 Ocak-Ağustos
Üretim (1)	100	115,2	131	138,8	116,9	135,7
İhracat (2) (Milyon Dolar)	2 590	2 366	2 503	2 545	1 534	1 420
İthalat (2) (Milyon Dolar)	15 004	16 617	18 140	12 904	9 281	7 349
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	81,28	80,01	79,56	76,23	74,89	75,53

Kaynak: TUİK, TCMB
(1) NACE Rev.2 sınıflamasına göre Sanayi Üretim Endeksini (2015=100) yansıtmaktadır.
(2) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) gösterilmiştir.

İthalattaki daralma büyük oranda iletişim donanımları alt sektöründen kaynaklanmış, ihracatta alt sektörler itibarıyla sadece tüketici elektroniği sektöründe net ihracatçı olunabilmiştir. 2018 yılında 10,4 milyar ABD dolarına gerileyen dış ticaret açığı 2019 yılı ilk sekiz ayında 5,9 milyar ABD doları olmuştur. Sektör ithalatında başta Çin olmak üzere Uzak Doğu ülkeleri önemli paya sahip olmayı sürdürmektedir.

b) Amaç

Elektronik sektöründe Ar-Ge'ye dayalı rekabetçi üretim ve ihracatın artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
5G ve ötesi teknolojiler dâhil olmak üzere yerli elektronik haberleşme şebeke ve altyapı bileşenlerinin Ar-Ge ve üretim faaliyetleri teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.369)		
Tedbir 369.1. 5G baz istasyonu geliştirme çalışmaları tamamlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Savunma Sanayii Başkanlığı, TÜBİTAK	1. 5G baz istasyonu geliştirme sürecinde yer alabilecek firmalar belirlenecek ve sürece katkıları sağlanacaktır. 2. Ürün geliştirme süreci izlenecek ve gerekli yönlendirmelerle sürecin tamamlanması sağlanacaktır.
Tedbir 369.2. Yerli üretim ve Ar-Ge faaliyetleri yeni nesil mobil haberleşme teknolojileri kapsamında desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), BTK, TÜBİTAK	1. TÜBİTAK 2019-2020 Çağrı Planı kapsamında Haberleşme ve İletişim Cihazları, Yeni Nesil Kablosuz Veri Ağları, Yeni Nesil İleri Kablosuz ve Mobil Teknolojiler konularına çağrılarda yer verilecektir.
Tüm dikey sektörler dâhil olmak üzere M2M ve IoT ekosisteminde kullanılan donanım ve yazılım ürünlerinin yerli imkânlar ile üretilmesi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.370)		
Tedbir 370.1. Akıllı fabrikalar, ulaşım, enerji, tarım, sağlık, çevre, afet yönetimi gibi konularda uygulamaların geliştirilmesi ve yerli standartların oluşturulması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TSE	1. İhtiyaç analizi yapılacaktır. 2. Standartlarla uyumlu uygulamaların geliştirilmesi teşvik edilecektir.

Sektörde rekabet gücünün artırılmasına yönelik gerekli yatırımlar yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.371)		
Tedbir 371.1. Savunma elektroniğinde elde edilen kabiliyetlerin sivil alana transferine ilişkin ve bu alanda ticarileşmeye yönelik destek ve teşvikler sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Savunma Sanayii Başkanlığı	1. Savunma elektroniği alanında elde edilen yeni teknolojiler belirlenecektir. 2. Belirlenen yeni teknolojilerin sivil alandaki kullanımları tespit edilecektir. 3. Mevcut uygulamalar kapsamında teknoloji transferini içeren asgari yatırım tutarı ve/veya kapasite koşulunu sağlayan yatırımlar desteklenecektir.
Tedbir 371.2. İstanbul, Ankara ve İzmir'de birer adet mevcut veya yeni Teknoloji Geliştirme Bölgesi İhtisas Elektronik ve Haberleşme Teknoloji Geliştirme Bölgesine dönüştürülecek veya bu alanlarda TGB kurulması desteklenecek, bu bölgelerde küme geliştirme desteği sağlanacak, ortak kullanıma uygun elektronik test ve analiz laboratuvarları oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. İhtisas teknoloji geliştirme bölgeleri daha cazip hale getirilecek, bu alanda danışmanlık faaliyetleri yürütülecek ve teknopark başvurusu gelmesi hâlinde gerekli çalışmalar yapılacaktır.
Üretimin artırılması ve sektörel dönüşümün sağlanabilmesine yönelik özel destek programları oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.372)		
Tedbir 372.1. Yurt dışından satın alınan patentlere ilişkin maliyetler, alınan patent konusunda belirli bir süre içinde daha ileri seviyede bir patent geliştirilmesi şartına bağlı olarak desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Türk Patent ve Marka Kurumu	1. Diğer ülkelerdeki benzer programlar incelenerek raporlanacaktır. 2. Program paydaşlarının bu tür bir programdan talepleri derlenecektir. 3. Bu uygulamanın TÜBİTAK'ın diğer destek programları ile uyumlu ve bu programlara katkı sağlayacak biçimde yürütülebilmesi için mevcut programlar ile entegrasyon noktaları tespit edilecektir. 4. İş süreçleri tasarlanarak program mevzuatı çalışmaları yapılacaktır.

2.2.1.2.4. Makine-Elektrikli Teçhizat

a) Mevcut Durum

Makine sanayiinde 2017 yılı yurt içi üretimi 21,5 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Makine sanayi üretimi bir önceki yıla göre yüzde 0,3 artmıştır. 2019 yılı 8 aylık üretim endeksi ortalaması 97,25 olarak gerçekleşmiş olup 2018 yılının aynı dönemine göre yüzde 12,2 azalmıştır. Makine imalat sanayiinde kapasite kullanım oranı 2017 yılında yüzde 79,2'ye yükselerek son 8 yılın en yüksek seviyesinde gerçekleşmiş ve imalat sanayii ortalamasının üzerine çıkmıştır.

Makine sanayiinde ihracat 7,8 milyar ABD doları düzeyinden 2018 yılında yüzde 20 artarak 9,4 milyar ABD dolarına yükselmiştir. Sektör ithalatı 2018 yılında yüzde 6,5 düşerek

17,9 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılı ilk 8 ayında sektör ihracatı yüzde 9,6 artmış ancak ithalatı yüzde 27 düşmüştür. Kaldırma-taşıma, inşaat ve maden makineleri ile genel amaçlı makinelerin ihracatında yüksek oranlı artışlar gerçekleşmiştir. Ancak, yurt içi talebe bağlı olarak kaldırma-taşıma, metal işleme makineleri ve takım tezgâhları ile tekstil ve giyim makineleri ithalatında yüksek oranlı düşüşler gerçekleşmiştir.

Elektrikli teçhizat sektöründe 2018 yılında bir önceki yıla göre sektörel üretim endeksi yüzde 2,9, ithalat yüzde 1,5 azalmış, ihracat ise yüzde 10,6 artmıştır. 2019 yılı Ocak-Ağustos döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre sektörel üretim endeksi yüzde 4, ithalat yüzde 15,8 azalmış, ihracat ise yüzde 2,7 artmıştır.

Tablo II: 12- Makine Sanayiine İlişkin Veriler

	2015	2016	2017	2018	2018 Ocak-Ağustos	2019 Ocak-Ağustos
Üretim (1)	100	100,9	110,3	110,6	110,7	97,3
İhracat (2) (Milyon Dolar)	7 238	6 904	7 838	9 410	6 105	6 693
İthalat (2) (Milyon Dolar)	18 641	20 017	19 180	17 926	12 628	9 220
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	78,8	76,3	79,2	74,6	77,8	68,1

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) NACE Rev.2 sınıflamasına göre Sanayi Üretim Endeksini (2015=100) yansıtmaktadır.
(2) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) gösterilmiştir.

Sektör ihracatının yaklaşık yarısını oluşturan ev aletleri imalatında 2019 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat yüzde 3,3 artmış, ithalatı ise yüzde 25,5 azalmıştır. Türkiye Beyaz Eşya Sanayicileri Derneği verilerine göre bu dönemde 6 ana üründe iç satışlar miktar bazında yüzde 12 düşerek iç pazarda daralma devam etmiştir.

Tablo II: 13- Elektrikli Teçhizat Sanayiine İlişkin Veriler

	2015	2016	2017	2018	2018 Ocak-Ağustos	2019 Ocak-Ağustos
Üretim (1)	100	99	108,1	104,9	104,1	100
İhracat (2) (Milyon Dolar)	9 146	8 997	9 453	10 457	6 616	6 795
İthalat (2) (Milyon Dolar)	8 539	8 908	8 927	8 790	6 127	5 158
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	76,6	77,8	78,7	75,0	76,6	73,2

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)
(2) ISIC Rev. 4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) dış ticaret

b) Amaç

Makine ve elektrikli teçhizat sektörlerinde rekabetçi ve verimli yerli üretim altyapısının geliştirilerek küresel pazardaki rekabet gücümüzü artırmak ve değer zincirinde ülkemizi daha üst konuma taşımak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Makine sektöründe kümelenme desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.376)		
Tedbir 376.2. Makine sektörü doğal küme yapılanması envanteri oluşturulacak ve küme geliştirme faaliyetleri yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Makine sektörü doğal küme yapılanması envanteri oluşturulacaktır.
Kamu alımları ve düzenlemeleri yoluyla yerli üretim geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.377)		
Tedbir 377.1. Büyük ölçekli kamu ihalelerinde başta asansör ve iklimlendirme ürünleri olmak üzere yerli ürün kullanma şartı getirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kamu İhale Kurumu, İlgili STK'lar	1. Yapım işlerinde kullanılacak yerli ürün listesinin güncellenmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 377.3. DMO'nun tedarik ettiği makine ve teçhizat ürünlerinde yerli ürünlerin payı artırılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), DMO	1. DMO Katalog sisteminde yer alan yerli makine üreticisi sayısı arttırılacaktır. 2. Sisteme dahil edilen yerli makine ve teçhizat sayısı arttırılacak ve bu yolla ürünlerin kamu pazarına ulaşması sağlanacaktır. 3. Beş farklı makine alt sektörü ile ortak çalıştay düzenlenecek ve yol haritaları çıkarılacaktır. 4. Makine sektörünü geliştirecek iyileştirmeler yapılacaktır. 5. Sektörde yer alan STK ve meslek kuruluşlarıyla istişare ve işbirliği mekanizması oluşturulacaktır.
Elektrikli makineler sektöründe rekabet gücünün artırılması için gerekli Ar-Ge altyapısına yönelik yatırımlar yapılacak, sektörde teknolojik dönüşüm desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.378)		
Tedbir 378.1. Ar-Ge çalışmaları sonucu ortaya çıkan prototipleri test etmek ve ticarileştirmek amacıyla piyasaya sürülecek olan ürünlerin ulusal ve uluslararası pazarlarda kabul görebilmesi için gerekli testlerin yapılabileceği bağımsız akredite Uluslararası Yüksek Güç ve Yüksek Gerilim Deney Laboratuvarı kurulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEDAŞ	1. Laboratuvar ana ekipmanları temin edilecek ve inşaat süreci başlatılacaktır.
Tedbir 378.5. İl, ilçe ve belde belediyelerinin açık alan aydınlatmasında enerji tasarrufu yapmasına ve yerli üretim teçhizatın kullanılmasına ilişkin düzenleme yapılarak yeni nesil aydınlatma cihazlarının yerli üretimi desteklenecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. LED aydınlatma uygulamalarının, fayda-maliyet, süre ve verimlilik olarak değerlendirilerek planlanmasına yönelik çalışmalar yapılacak, ayrıca LED aydınlatmaya yönelik usul esaslarda gerekli güncellemeler yapılacaktır. 2. Yenilikçi teknolojilerin takip edilerek mevzuata uyumu sağlanacaktır. 3. Verimli aydınlatmada yerli tasarım ve üretim yetkinliklerinin geliştirilmesi özendirilecektir.

Tedbir 378.6. Yerli olarak üretilebilen enerji ekipmanlarının belirlenmesine yönelik envanter raporu oluşturulacak ve yerli olarak üretilebilecek ürünlere yönelik ihtiyaç analizi yapılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Yerli ekipman üretim potansiyeli hakkında envanter verilerinin konsolidasyonu ile yerlileşmeye uygun ekipmanların belirlenmesine yönelik analiz çalışmaları yapılacaktır.
Elektrikli makineler ve beyaz eşya sektöründe üretimin artırılması ve sektörel dönüşümün sağlanabilmesine yönelik özel destek programları oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.379)		
Tedbir 379.1. Nükleer güç santrallerine yönelik elektrikli teçhizat üreten firmalara küme geliştirme desteği sağlanacak, test ve sertifikasyon desteği verilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Türkiye Atom Enerjisi Kurumu	1. Nükleer sanayi için kurulacak kümelerin desteklenmesi için Kümelenme Programına ilişkin Yönetmelik Taslağı tamamlanacaktır.
Tedbir 379.2. Beyaz eşya sektörünün ana ihracat pazarı olan AB'de 1 Mart 2021 tarihinde yürürlüğe girecek olan yeni eko tasarım ve yeni enerji etiketi regülasyonuna uyumlu ürün tasarımları sebebiyle oluşacak ilave yatırım ihtiyacı, yatırım teşvikleri kapsamında desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Yeni AB düzenlemelerinin neden olacağı ilave yatırım ihtiyaçları paydaşlarla birlikte belirlenecektir.
Elektrikli makineler ve beyaz eşya sektöründe enerji verimliliğinde artış sağlayıcı faaliyetler yoluyla sektörde yerli üretim geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.380)		
Tedbir 380.1. Sanayi tesislerinde kullanılan enerji verimsiz motorların, daha verimli motorlar ile değişimi desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Türkiye'de Enerji Verimli Motorların Teşvik Edilmesi Projesi kapsamında verimsiz elektrik motorlarının verimlileri ile değişmesi yolunda piyasa dönüşüm çalışmaları yürütülecektir.

2.2.1.2.5. Otomotiv

a) Mevcut Durum

Dünya otomotiv sanayiinde 2018 yılında yüzde 1,1 azalışla 95,6 milyon araç üretilmiştir. 27,8 milyon araç üreten Çin, toplam üretimin yüzde 29'unu gerçekleştirmiştir. Japonya'da 8,4 milyon, Almanya'da 5,1 milyon otomobil üretilmiştir.

Türkiye otomotiv sanayiinde toplam üretim 2018 yılında yüzde 8,6 azalarak 1,55 milyon olmuştur. Otomotiv sanayinin kapasite kullanım oranı yüzde 78,6 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yılda otomobil üretimi yüzde 10,2 azalarak 1,03 milyon olmuştur. 2018 yılında otomotiv sanayii toplam yurt içi pazarı yüzde 35 düzeyinde daralarak 641 bin olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında 875 bini otomobil olmak üzere, toplam otomotiv sanayii ihracatı yüzde 0,9 azalarak 1,33 milyon olmuş, üretimde ihracatın payı yüzde 84'e yaklaşmıştır. Aynı yılda 323 bini otomobil olmak üzere 397 bin araç ithal edilmiştir. 2018 yılında otomotiv sanayii genelinde 28,5 milyar ABD doları ihracat gerçekleştirilmiştir.

2019 yılı Ocak-Ağustos döneminde otomotiv sanayii üretimi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 10,9, otomobil üretimi yüzde 10,7 azalmış, toplam kapasite kullanım oranı yüzde 68,4 olmuştur. Otomotiv sanayii toplam yurt içi pazarı ise 2019 yılı Ocak-Ağustos döneminde geçen yılın aynı dönemine göre yüzde 46 küçülmüştür. Aynı dönemde adet olarak toplam ithalat yüzde 52,2, toplam ihracat yüzde 6 azalmıştır. Otomobil ihracatı adet olarak yüzde 8,2, ticari araç ihracatı da yüzde 1,3 azalmıştır.

Tablo II: 14- Otomotiv Sanayiine İlişkin Veriler

	2015	2016	2017	2018	2018 Ocak-Ağustos	2019 Ocak-Ağustos
Üretim (Adet)	1 358 796	1 485 927	1 695 731	1 550 150	1 034 120	921 187
Üretim (Endeks) (1)	100	106,6	124,9	120,7	121,3	109,5
İhracat (2) (Milyon Dolar)	19 026	21 603	25 984	28 532	18 829	17 831
İthalat (2) (Milyon Dolar)	20 536	21 205	21 590	18 220	13 208	8 151
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	80	85,8	88,4	78,6	78,7	68,4

Kaynak: TÜİK, OSD Otomotiv Sektörü Aylık Değerlendirme Raporları ve Otomotiv Sanayii Üretim Bültenleri
(1) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)
(2) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) dış ticaret

b) Amaç

Yüksek teknolojiye dayalı yerli marka araç üretimi ile rekabet gücü yüksek tedarik sanayiinin geliştirilerek uluslararası pazar payının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Rekabet gücünün geliştirilmesi için otomotiv destek programı hayata geçirilecektir. Programla; sensör, batarya, yakıt hücresi ve yazılım gibi alanlarda teknoloji ve üretim kabiliyetlerinin geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.382)		
Tedbir 382.3. Sektörün kümelenme destek programından faydalanmasını teminen tanıtım faaliyetleri gerçekleştirilecek ve otomotiv sanayiinde kümelenme birlikteliğinin bu kapsamda daha yüksek seviyede desteklenmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Özel Sektör Kuruluşları	1. Otomotiv sektörünün kümelenme destek programından faydalanmasını teminen tanıtım faaliyeti gerçekleştirilecektir.
Otomotiv sanayiinin rekabet gücünün korunarak geliştirilmesi amacıyla; küresel gelişmeler, yeni teknolojiler ve değişen müşteri beklentileri çerçevesinde çevre teknolojileri, bağlantılı ve otonom araçlar, akıllı hareketlik gibi kritik teknolojilerin geliştirilmesine önem verilecektir. (Kalkınma Planı p.384)		
Tedbir 384.1. Otomotiv bilişim teknolojilerinde ulusal üretim ve Ar-Ge çalışmalarının gelişmesi için ulusal ortak proje platformlarının oluşturulması ve desteklenmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Kamu ve Özel Sektör Kuruluşları	1. Türkiye'de otonom ve bağlantılı mobilite uygulamalarına yönelik canlı test ve geliştirme sahası tespit edilecek, altyapı ihtiyacının destek fonları ile tamamlanarak kullanıma açılması için girişimlerde bulunulacaktır. 2. Mobilite sektörleri sektörel yol haritası eylem planlarının ilk aşaması tamamlanacaktır. 3. Yaygınlaşma planı hazırlanacaktır.

Tedbir 384.2. Sektörel pazar araştırmaları ile teknolojik gelişim, insan gücü ihtiyacı, pazarlama, markalaşma gibi konulardaki araştırmalara yönelik bir destek programı uygulanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İlgili özel sektör kuruluşları	1. Dış ticaret bilgilendirme seminerleriyle söz konusu destek programı hakkında farkındalık artırılacaktır.
Yeni nesil araçlar için uygun altyapı oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.385)		
Tedbir 385.4. Yeni nesil araçlardan veri toplanması, kullanılması ve katma değerli hizmetlere dönüştürülmesi konusunda mevzuat ve uygulamaya yönelik belirsizlikler giderilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, BTK, İlgili Kamu ve Özel Sektör Kuruluşları	1. Mobilite sektörleri sektörel yol haritaları çalışması kapsamında uluslararası kuruluşların destek ve başarılı uygulama örnekleri incelenerek mevzuat değişikliği, kurumsal ve idari düzenleme önerileri geliştirilecektir.
Yurt dışı pazar ve ihracat imkânları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.386)		
Tedbir 386.1. Otomotiv sanayiinin ağırlıklı ihracat pazarlarına yönelik risklerin azaltılması için yeni pazarlara ve yurt dışında yatırıma yönelik araştırmalar yapılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İlgili özel sektör kuruluşları	1. Hedef ülkelere yerinde pazar araştırması ziyareti gerçekleştirilecektir. 2. Fizibilite çalışmaları yapılması, ilgili taraflarla düzenlenecek ön hazırlık süreci ve yerinde pazar araştırması ziyaretinin gerçekleştirilmesiyle birlikte Yerinde Pazar Araştırması Raporunun hazırlanması ve raporun ilgili taraflara paylaşılması sağlanacaktır.

2.2.1.2.6 Raylı Sistem Araçları

a) Mevcut Durum

Raylı sistem araçları güvenli ve konforlu bir yolculuk imkânı sağlaması ve yük taşımacılığında ekonomik, verimli ve çevre odaklı fırsatlar sunması nedeniyle hem kent içi hem de şehirlerarası ulaşımda yaygın olarak tercih edilmektedir. Bu nedenle küresel ölçekte raylı sistem araçlarına yapılan yatırımlar hızla artmaktadır. Ülkemizde de demiryolu ve kent içi ulaşım sektörlerinde artan kamu yatırımlarına paralel olarak önemli ölçüde çeken ve çekilen araç ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Bugüne kadar tamamlanan projelerde kullanılan araçlar yurtdışı merkezli firmalardan tedarik edilmiştir. Nitekim yalnızca metro ve tramvay araçları dikkate alındığında, son 30 yılda ülkemizde 12 ayrı firmadan 26 farklı araç tipinde 2.866 araç ithal edilmiştir.

Demiryolu ve kent içi ulaşım sektöründe hala büyük miktarda proje stoku bulunan ülkemizde, kaynaklarımızın yurtdışına çıkışının önüne geçilmesi, yerli raylı sistem aracı sanayiinin gelişimi ve daha sonraki aşamalarda üretilen araçların ihracatı ile ülke ekonomisine katkı sağlanması önem arz etmektedir.

Ülkemizde farklı nitelikte raylı sistem aracı üreten firmalar bulunmasına rağmen söz konusu firmaların kapasite kullanım oranları oldukça düşük düzeyde kalmaktadır. Bununla birlikte söz konusu firmalar çoğunlukla yabancı firmaların lisanslarıyla araç üretmektedir. Bu kapsamda ülkemizde raylı sistem araçlarının yerli üretiminde önemli bir kapasite oluşmuş olmakla birlikte söz konusu üretim kabiliyetleri farklı firmalara dağılmış durumdadır.

Ülkemizde raylı sistem araçlarında yerli üretimin geliştirilmesine ilişkin önemli çabalar bulunmasına rağmen bu konuda koordinasyon görevi üstlenerek üretim ve talep planlaması yapabilecek yetkilere sahip bir yapı bulunmamaktadır. Bu nedenle raylı sistem araçlarının temininde belediyeler ile kurum ve kuruluşların birbirinden bağımsız hareket ederek araç temin ettikleri dikkat çekmektedir.

Raylı sistem araçları ihtiyacının karşılanmasında yerli tasarım ve üretim olanaklarının artırılabilmesi amacıyla ölçek ekonomisinden faydalanılması, yerli üretime ilişkin stratejik vizyon geliştirilmesi, mevzuat altyapısının oluşturulması ile zorunlu alımların temin edilmesi, ilgili kuruluşlar arasında eşgüdümün ve takibin sağlanması yönündeki ihtiyaç devam etmektedir. Bununla birlikte 03/04/2019 tarihli Resmi Gazete'de yayımlanan Raylı Sistemler Sanayi Teknik Komitesinin Oluşumu ve Görevlerine Dair Tebliğ ile Raylı Sistemler Sanayi Teknik Komitesi kurulmuştur. Söz konusu teknik komitenin temel görevleri raylı sistemler sanayii ile ilgili üretim, ithalat veya ihracatın mevcut durumunun tespit edilmesi ile kapasite ve kalite artırımına yönelik geliştirme, iyileştirme, modernizasyon gibi konularda çalışmaların yapılması olarak belirlenmiştir.

Ülkemizde raylı sistem araçlarının üretimi ve bakım-onarımının yapılması amacıyla kamu kesiminde TÜVASAŞ, TÜLOMSAŞ ve TÜDEMSAŞ, TCDD'nin bağlı ortaklıkları olarak hizmet vermektedir.

TÜVASAŞ bünyesinde hali hazırda yabancı firma lisansı ile dizel tren dizisi üretilmekte olup söz konusu projeden elde edilen bilgi birikiminin milli elektrikli tren dizisi üretiminde kullanılması amaçlanmaktadır. Milli elektrikli tren dizisi üretimi çalışmaları kapsamında ülkemizde üretilmesi planlanan tüm raylı sistem araçlarına da hizmet edebilecek kapasitede Alüminyum Gövde Üretim Tesisi, TÜVASAŞ bünyesinde 2019 yılında hizmete açılmıştır. Milli elektrikli tren dizisi üretimi kapsamında 160 km/s hıza uygun prototipin montajının 2019 yılı sonunda tamamlanarak raylara indirilmesi planlanmaktadır. Bununla birlikte milli elektrikli tren dizisinin geliştirilerek yüksek hızlı tren setlerinin Ar-Ge çalışmalarında da kullanılabilmesi amacıyla 225 km/s hıza uygun olacak şekilde tasarımı çalışmalarına başlanmıştır.

TÜLOMSAŞ tarafından milli elektrikli lokomotifin tasarım ve üretim çalışmalarına başlanmıştır. TÜLOMSAŞ bünyesinde hali hazırda yabancı firma lisansı ile elektrikli ve dizel lokomotif üretilmekte olup söz konusu projelerden elde edilen bilgi birikiminin milli elektrikli lokomotif üretiminde kullanılması hedeflenmektedir. Bununla birlikte 2018 yılında çalışmaları başlatılmış olan yeni nesil 8 silindirli 1.200 HP dizel motorun prototip imalatı çalışmaları sürdürülmektedir.

TÜDEMSAŞ tarafından tasarım, sertifikasyon ve imalat süreçleri tamamlanan yeni nesil milli yük vagonlarının ihracatına başlanmıştır.

b) Amaç

Raylı sistem araçları ile kritik bileşenlerinin yerli imkânlarla üretilmesine yönelik yerli sanayinin Ar-Ge, tasarım ve üretim kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve bu alanda milli markanın oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Raylı sistem araçlarının yerli üretiminde ilgili kuruluşlar arasında eşgüdümün ve yerli katma değere ilişkin takibin sağlanması amacıyla Sanayileşme İcra Kurulu kararıyla, kamu kurumları ile belediyelerin üretilen milli araçları tedarik etmesi yönünde gerekli düzenleme ve finansal tedbirler hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.388)		
Tedbir 388.1. Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı ile birlikte raylı sistem araçlarında envanter çalışması ile talep ve tedarik planlaması yaparak Sanayileşme İcra Kuruluna sunacak; kamu alımları ve uzun vadeli sipariş yöntemlerine ilişkin karar Kurul tarafından verilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Raylı sistem araçları envanteri oluşturulacaktır. 2. Raylı sistemler alanında yerli firmaların tasarım ve üretim kapasitesi ortaya çıkarılacaktır. 3. Kuruluş bazında talep ve ihtiyaç analizi çalışması yapılacaktır.
Tedbir 388.2. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından raylı sistem araçlarında mevcut envanterin tespiti, orta vadede oluşması beklenen talep ile tedarike ilişkin mevcut kamu-özel üretim yapısı ve kabiliyetlerinin tespiti yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Kamu-Özel üretim yapısı kabiliyetlerinin tespiti yapılacaktır.
Tedbir 388.3. Kent içi ulaşımda kullanılan tramvay, hafif raylı sistem ve metro araçları için araç standartları geliştirilecek ve kent içi araç kayıt sicil sistemi oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Raylı Sistem Araçlarında Tasarım Kriterlerinin Belirlenmesi Yönetmeliği ile Raylı Sistem Araçlarında Test ve Devreye Alma Yönetmeliği yayımlanacaktır. 2. Kent içi araç kayıt sicil sistemi arayüzü tasarlanacaktır.
Tüm raylı sistem araçlarının milli imkânlarla tasarımı ve yerli üretimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.389)		
Tedbir 389.1. Cer sistemi, boji, tren kontrol sistemi, yolcu bilgilendirme sistemi, pnömatik sistemler, araç gövde tasarımı, sistem entegrasyonu, dişli kutusu başta olmak üzere raylı sistem araçlarındaki kritik bileşenlerin milli imkânlarla tasarlanması ve üretilmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Yerel Yönetimler, TÜBİTAK	1. Milli elektrikli tren dizisi tasarımı kapsamında yerlileştirilen cer sistemi, boji, dişli kutusu ve tren kontrol sistemi bileşenlerinin test ve sertifikasyon süreçleri tamamlanacaktır. 2. Milli manevra lokomotifi projesi kapsamında cer konvertörü tasarımı ve imalatı tamamlanacaktır. 3. Milli elektrikli lokomotif projesi kapsamında boji ve cer sistemi tasarımı ve imalatı ile araç gövde tasarımı ve sistem entegrasyonu tamamlanacaktır.
Tedbir 389.2. 2020 yılında milli elektrikli tren dizisinin üretimi tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD, TÜVASAŞ	1. Prototip elektrikli tren dizisi üretilerek test ve sertifikasyon süreçleri tamamlanacaktır. 2. Milli elektrikli tren dizisinin seri üretimine başlanacaktır.

Tedbir 389.3. 2022 yılında milli elektrikli lokomotifin seri üretimine başlanılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD, TÜBİTAK, TÜLOMSAŞ	1. Milli elektrikli lokomotifin tasarım çalışmaları tamamlanacaktır. 2. TÜBİTAK tarafından projenin Ar-Ge faaliyetlerinin koordinasyonu ve kritik bileşenlerin prototip düzeyinde geliştirmelerine başlanacaktır.
Tedbir 389.4. 2023 yılında milli yüksek hızlı trenin prototipi tamamlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TCDD, TÜBİTAK	1. TÜVASAŞ tarafından geliştirilen 225 km/s hıza uygun milli elektrikli tren seti projesi kapsamında elde edilen yetkinlikler ilgili kamu kuruluşları ve özel sektör firmaları ile birlikte geliştirilerek iş planı hazırlanacaktır.
Tedbir 389.5. 2023 yılında metro ve tramvay üretimi dâhil olmak üzere tüm raylı sistem araçlarında yüzde 80 yerlilik düzeyine ulaşılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TCDD, Yerel Yönetimler	1. Raylı sistem araç tedariğinde yüzde 60 yerlilik oranına ulaşılacaktır.
Tedbir 389.6. Üniversitelerle ortak çalışmalar yapılarak raylı sistem aracı ve yedek parçaları üreten kamu ve özel sektör kuruluşlarının kurumsal kapasiteleri artırılacak; satış, pazarlama ve markalaşma stratejileri oluşturularak yurt dışı pazar ve ihracat imkânları geliştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK, YÖK, Üniversiteler	1. Raylı sistem aracı ve yedek parça üreten kamu ve özel sektör kuruluşlarının kurumsal kapasitelerinin artırılması ile satış, pazarlama ve markalaşma konularında yol haritası geliştirilecektir.
Tedbir 389.7. Raylı sistem araçlarının tasarım, geliştirme, üretim ile test ve sertifikasyonu süreçlerinde yer alacak proje yöneticisi, sistem yöneticisi, sistem mühendisi ve tasarım mühendisi ihtiyacını karşılamaya yönelik eğitim programları oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK, Üniversiteler	1. Raylı sistemler alanında lisansüstü eğitim verecek üniversiteler ilgili bölgelerdeki üretim potansiyeli dikkate alınarak belirlenecek ve eğitim programları hazırlanacaktır.
Tedbir 389.8. Ülkemizde üretilen yerli raylı sistem araçlarının kalite ve güvenilirlik düzeyinin sürekliliğinin sağlanabilmesini teminen ulusal ve uluslararası düzeyde hizmet verebilecek Eskişehir'deki Ulusal Raylı Sistemler Test ve Araştırma Merkezi tamamlanacak, bağımsız bir yapı tesis edilerek ilgili enstitü ve araştırma merkezlerinin de içinde bulunduğu işletim modeli hayata geçirilecektir.	Eskişehir Teknik Üniversitesi (S), Anadolu Üniversitesi, TCDD, TÜBİTAK	1. Eskişehir'deki Ulusal Raylı Sistemler Test ve Araştırma Merkezi tamamlanacaktır.

2.2.1.3. Diğer İmalat Sanayii Sektörleri

2.2.1.3.1. Tekstil-Giyim-Deri Sanayii

a) Mevcut Durum

2018 yılında tekstil, giyim ve deri sektörlerinde ihracat bir önceki yıla göre sırasıyla yüzde 3,4; 3,5 ve 12,9 artarken ithalat aynı dönemde sırasıyla yüzde 10; 19,4 ve 7,8 azalmıştır. 2019 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre giyim ve deri sektörlerinde ihracat artarken tekstil sektörünün ihracatı aynı dönemde azalmıştır. Her üç sektörün ithalatı ise 2019 Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre ciddi azalış göstermiştir. Son dönemdeki kur seviyesinin yükselmesinin her üç sektörün de ihracatını artırdığı, ithalatını ise azalttığı görülmektedir.

Sektörlerin üretimi incelendiğinde 2018 yılında tekstil ve giyim sektörünün üretimi bir önceki yıla göre sırasıyla yüzde 2,2 ve 3,8 artarken aynı dönemde deri sektörünün üretimi yüzde 1 azalmıştır. 2019 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre tekstil ve deri sektöründe üretim azalırken giyim sektörünün üretimi artmıştır.

Tekstil ve giyim sektörlerinin kapasite kullanım oranları son iki yılda dönemsel küçük farklılıklar göstermekle birlikte yüzde 80 civarında seyretmektedir. Ancak deri sektörünün kapasite kullanım oranları yüzde 60 seviyesindeki düşük seyrini devam ettirmektedir.

Tablo II: 15- Tekstil-Giyim-Deri Sanayilerine İlişkin Veriler

					Ocak-Ağustos	
	2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2018**	**2019**
Tekstil						
Üretim (1)	100	101,5	107,9	110,3	109,4	107,5
İhracat (Milyon Dolar) (2)	10 953	10 883	11 237	11 622	7 653	7 483
İthalat (Milyon Dolar) (2)	4 849	4 576	5 176	4 657	3 368	2 853
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	77,4	77,7	79,8	79,4	80,5	78,3
Giyim						
Üretim (1)	100	103,5	108,6	112,7	112,2	117
İhracat (Milyon Dolar) (2)	15 105	15 032	15 073	15 600	10 420	10 556
İthalat (Milyon Dolar) (2)	2 817	2 608	2 163	1 743	1 189	881
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	78,7	78,5	79,4	80,2	79,8	83,2
Deri						
Üretim (1)	100	107,9	117,9	116,8	119,5	118,2
İhracat (Milyon Dolar) (2)	1 062	1 065	1 173	1 324	939	963
İthalat (Milyon Dolar) (2)	1 362	1 149	1 095	1 010	738	553
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	57,6	57,4	58,6	58,8	60	60,8

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) NACE Rev.2 sınıflamasına göre Sanayi Üretim Endeksini (2015=100) yansıtmaktadır.
(2) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) gösterilmiştir.

2.2.1.3.2. Metalik Olmayan Mineral Ürünler Sanayii

a) Mevcut Durum

Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliği verilerine göre, çimento sektöründe üretim miktarı inşaat sektöründeki gelişmelere paralel olarak 2018 yılında yüzde 9,9 azalarak, 72,5 milyon tona gerilemiştir. 2019 yılının ilk yedi ayında ise çimento üretimi bir önceki yılın aynı

dönemine göre yüzde 29,9 azalarak 31,9 milyon tonda kalmıştır. 2019 yılı sonunda, baz etkisinin de sonucu olarak küçülme oranlarının azalması beklenmektedir.

Tablo II: 16- Çimento Sanayiine İlişkin Veriler

					Ocak-Ağustos	
	2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2018**	**2019**
Üretim (Bin Ton)	73 758	77 745	80 552	72 544	45 460(1)	31 880(1)
Üretim (2015 = 100)	100	105,4	109,2	98,4	92,5	64,8
İhracat (2) (Milyon Dolar)	549	493	531	614	415	597
İthalat (2) (Milyon Dolar)	17	17	11	7	5,1	4,3
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	58,5	58,6	62,2	53,4	54,9	38,5

(1) 24/10/2019 tarihli Türkiye Çimento Müstahsilleri Birliğinin https://www.tcma.org.tr/tr/istatistikler/aylik-veriler internet adresi üzerinden temin edilen 7 aylık verileridir

(2) TÜİK, 4 basamaklı Harmonize Sistem koduna göre 2523 Çimento ticareti verisidir.

2.2.1.3.3. Ana Metal Sanayii

a) Mevcut Durum

Dünya ham çelik üretimi 2018 yılında yüzde 4,6, 2019 yılı Ocak-Ağustos döneminde ise bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 4,6 artmıştır. Türkiye ham çelik üretimi 2018 yılında yüzde 0,6 azalmış, 2019 yılı Ocak-Ağustos döneminde yüzde 10,5 azalarak 22,6 milyon tonda kalmıştır. Tükiye 2018 yılında 37,3 milyon ton üretimle dünya sıralamasında sekizinci sıradaki yerini korumuştur.

2018 yılında Türkiye'nin demir-çelik ürünleri tüketimi yüzde 14,9 azalarak 30,6 milyon tona gerilemiştir. Nihai mamul üretimi ise yüzde 1,1 azalarak 38,6 milyon ton olmuştur. 2019 yılı Ocak-Ağustos döneminde nihai mamul çelik tüketimi bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 27,7 azalışla 16,7 milyon tona düşmüştür.

2018 yılında toplam demir-çelik ürünleri ihracatı miktar bazında yüzde 20,5, değer bazında yüzde 32,1 artmış, sırasıyla 22,1 milyon ton ve 17,7 milyar ABD doları olmuştur. 2018 yılında ithalat miktar bazında yüzde 11,3 gerilerken, değer bazında yüzde 3,3 artarak sırasıyla 14,5 milyon ton ve 12,8 milyar ABD doları olmuştur. 2019 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre Türkiye'nin toplam çelik ürünleri ihracatı değer olarak yüzde 0,2 azalışla 10,9 milyar ABD dolarına, ithalatı ise yüzde 27,8 azalışla 6,7 milyar ABD dolarına düşmüştür.

Küresel çelik üretiminde atıl kapasitenin varlığı, devlet destekli üretim ve dampingli ihracat uygulamalarının yaygınlaşması, küresel ticaret savaşları, korumacı ticaret anlayışı; yurt içinde ise sektörün rekabet gücünü sınırlandıran bazı uygulamalar Türkiye'de demir-çelik sektörü üretimi üzerinde olumsuz baskı oluşturan unsurlar olmuştur. 2019 yılında başta ABD ve AB tarafından açılanlar olmak üzere üreticilerimize karşı başlatılan soruşturmalar ve ticaret önlemleri sektörü olumsuz etkilemiştir. Sektörün rekabet gücünün artırılabilmesi için ihracatımızı kısıtlayan ülkelerle ve ülke gruplarıyla yaşanan anlaşmazlıkların giderilmesi, gümrük ve dış ticaret rejimlerinde haksız rekabeti önleyici tedbirlerin uygulama etkinliğinin artırılması ve yerli üreticilerin girdi maliyetleri üzerindeki ilave yüklerin azaltılması önem taşımaktadır.

Tablo II: 17- Demir-Çelik Sanayiine İlişkin Veriler

					Ocak-Ağustos	
	2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2018**	**2019**
Üretim (Bin Ton)	31 517	33 163	37 524	37 312	25 189	22 553
Üretim (2015 = 100)	100	105,2	119,1	118,4	119,9	107,3
İhracat (Milyon Dolar)	16 732	16 910	18 307	22 065	10 875	10 854
İthalat (Milyon Dolar)	19 063	17 538	16 338	14 492	9 223	6 659
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	62,5	64,4	73,3	75,5	76,5	68,5

Kaynak: Türkiye Çelik Üreticileri Derneği 2018 Yılık Raporu ve Ekim 2019 Aylık Raporu.

2.2.1.3.4. Gemi İnşa Sanayii

a) Mevcut Durum

Denizyolu taşımacılığı, karayolu taşımacılığına göre ortalama 6,5 kez, demiryolu taşımacılığına göre ise 3,5 kez daha ekonomiktir. Bunun yanında, denizyoluyla çok büyük miktardaki yükler bir seferde ve güvenli taşınabilmektedir. Serbestleşen dünya ticaretinin etkisiyle bu avantajdan faydalanmak isteyen taşımacılık firmaları gemi inşa sanayiine talebi artırmış ve tüm dünyada olduğu gibi ülkemizde de gemi inşa sanayii önemli bir gelişme göstermiştir. Diğer taraftan 2008 küresel ekonomik krizinden sonra dünya ticaretine ilişkin belirsizliklerin artması ve son yıllarda dünya ticaretinde korumacılık eğilimlerinin yükselmesi sektörü olumsuz etkilemektedir. Bu olumsuz gelişmelerin etkisiyle 2018 yılında azalan sektör ihracatı 2019 yılı ilk sekiz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre artış sağlayabilmiştir. Sektör üretiminde ise 2019 yılında önemli bir artış yakalanmıştır.

Tablo II: 18- Gemi İnşa Sanayiine İlişkin Veriler

					Ocak-Ağustos	
	2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2018**	**2019**
Üretim (1)	100	106,5	113,2	126,1	123,7	142,7
İhracat (Milyon Dolar) (2)	997	970	1.308	918	686	665
İthalat (Milyon Dolar) (2)	378	249	2.484	708	604	775

Kaynak: TÜİK
(1) NACE Rev.2 sınıflamasına göre Sanayi Üretim Endeksini (2015=100) yansıtmaktadır.
(2) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) gösterilmiştir.

2.2.1.3.5. Mobilya Sanayii

a) Mevcut Durum

2018 yılında mobilya sektörünün ihracatı bir önceki yıla göre yüzde 13,4 artarken ithalatı yüzde 3,2 azalmıştır. Aynı şekilde 2019 Ocak-Ağustos döneminde de bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracat yüzde 14,1 artarken ithalat yüzde 14,6 azalmıştır.

Mobilya sektörünün üretimi ise 2018 yılında bir önceki yıla göre yüzde 7,8 azalırken 2019 Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yaklaşık aynı seviyede kalmıştır. Sektörün kapasite kullanım oranı 2018 yılında bir önceki yıla göre yüzde 1,2 azalırken 2019 yılı Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 2 artmıştır.

Mobilya sektöründe son dönemde getirilen vergi indirimleri, üretim ve satış rakamlarını bir miktar artırmış olsa da geçmiş dönem uygulamalarındaki gibi ciddi oranda etki sağlayamamıştır. Sektörün ihracat potansiyelini daha fazla kullanması sonucunda son iki yılda ihracat rakamlarında ciddi artışlar gözlenmeye başlanmıştır.

Tablo II: 19- Mobilya Sanayiine İlişkin Veriler

					Ocak-Ağustos	
	2015	**2016**	**2017**	**2018**	**2018**	**2019**
Üretim (1)	100	98,5	112,3	103,5	97,7	98,5
İhracat (Milyon Dolar) (2)	2 007	1 957	2 067	2 345	1 515	1 729
İthalat (Milyon Dolar) (2)	717	503	522	505	364	311
Kapasite Kullanım Oranı (Yüzde)	72,2	71,4	74,3	73,5	73,8	75,3

Kaynak: TÜİK, TCMB
(1) NACE Rev.2 sınıflamasına göre Sanayi Üretim Endeksini (2015=100) yansıtmaktadır.
(2) ISIC Rev.4 Sınıflamasına göre cari fiyatlarla (ABD doları) gösterilmiştir.

2.2.2. Öncelikli Gelişme Alanları

2.2.2.1. Tarım

a) Mevcut Durum

Dünyada yetersiz beslenen insanların sayısında görülen artış, iklim değişikliği, tarımsal üretimde sürdürülebilirlik, doğal kaynakların korunması, gıda zincirinde teknolojik altyapının güçlendirilmesi ve gıda kayıpları ile israfın önlenmesi konularını öne çıkartmaktadır.

Dünya tarım ve gıda ürünleri fiyatları endeksi incelendiğinde, 2017 yılında iklim koşullarının üretimi olumsuz etkilemesine bağlı olarak, küresel temel tarım ve gıda ürünleri fiyatlarının bir miktar yukarı yönlü hareketinin ardından 2018 yılında hububat hariç fiyatlarda düşüş gerçekleşmiştir. 2019 yılında ise et ve süt fiyatlarında bir miktar artışa karşın özellikle enerji fiyatlarındaki düşüşün etkisiyle şeker ve bitkisel yağ piyasalarında yaşanan keskin düşüş nedeniyle temel tarım ürünleri fiyatlarındaki artış sınırlı kalmıştır.

Ülkemizde iklim koşulları ve yağış rejiminde görülen değişimler ile ürün piyasalarındaki spekülatif ve manipülatif hareketler, tarımsal ürün piyasalarındaki arz-talep dengesini ve tüketici fiyatlarını yakından etkilemektedir. Son yıllarda nüfus artışı ve turizmin yanında gıda yardımları ve ihracata bağlı artan dış taleple birlikte talep yönlü fiyat artışları görülmektedir.

2018 yılında tarımsal üretimde büyüme oranı, pozitif yönlü seyrini devam ettirerek yüzde 1,9 olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında ise tarımsal üretimin artış hızında yukarı yönlü hareketin devam etmesi beklenmekte ve sektörün yıl sonu büyüme oranının yüzde 2,2 olacağı tahmin edilmektedir. Tarımsal katma değerin GSYH içindeki ağırlığı 2018 yılında yüzde 5,8 seviyesine gerilemiş olup 2019 yılında bu oranın yüzde 6,1'e yükselmesi beklenmektedir.

Tarım sektöründe çalışanların toplam istihdam içindeki payı 2018 yılında yüzde 18,4'e gerileyerek 5,3 milyon kişi olarak kaydedilmiştir. 2019 yılında bu oranın yüzde 17,9'a gerilemesi beklenmektedir.

2018 yılında tarım ve gıda ürünlerindeki ithalat, önceki yıl ile aynı seviyede kalarak yaklaşık 14 milyar ABD doları, ihracat ise yüzde 4,8 artarak 17,2 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2019 Ocak-Ağustos döneminde bir önceki yılın aynı dönemine göre, ithalatta bitkisel üretim dışındaki tüm alt sektörlerde, ihracatta ise bitkisel üretim ve hayvancılık alt sektörlerinde azalış gözlenmiştir. Mevcut koşullar dikkate alındığında, tarım ve gıda ürünleri ihracat ve ithalatında 2019 yılı sonunda bir önceki yıla göre azalış kaydedileceği tahmin edilmektedir.

TABLO II: 20- Tarım Sektöründe Büyüme, İstihdam ve Dış Ticaret Göstergeleri

	Yıllar					Yüzde Değişim		
	2016	**2017**	**2018**	**2018 (1)**	**2019 (1)**	**2016-2017**	**2017-2018**	**2018-2019 (1)**
Katma Değer (Zincirlenmiş Hacim, Milyon TL)								
Tarım (2)	101 400	106 383	108 409	27 785	28 504	4,9	1,9	2,6
Katma Değer (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)								
Tarım (2)	161 305	189 194	216 666	56 561	72 070	17,3	14,5	27,4
Tarımsal GSYH (Yüzde)	6,2	6,1	5,8	4	4,5			
İstihdam (Bin Kişi)								
Tarım İstihdamı (2)	5 305	5 464	5 297	5 624	5 392	3	-3,1	-4,3
Tarım İstihdamı (Yüzde)	19,5	19,4	18,4	19,2	18,9			
İthalat (Milyon ABD Doları)								
Bitkisel Üretim	6 270	7 617	7 344	5 583	5 789	21,5	-3,6	3,7
Hayvancılık	656	1 282	1 851	1 227	465	95,4	44,4	-62,1
Ormancılık	116	91	89	63	55	-21,6	-2,2	-13
Balıkçılık	56	58	51	33	25	3,6	-12	-24
Gıda Ürünleri ve İçecek	4 852	4 908	4 620	3 274	2 982	1,2	-5,9	-8,9
Toplam	11 950	13 952	13 955	10 180	9 316	16,8	-0,01	-8,5
İhracat (Milyon ABD Doları)								
Bitkisel Üretim	5 036	4 823	5 003	2 956	2 697	-4,2	3,7	-8,8
Hayvancılık	337	439	519	336	273	30,3	18,2	-18,8
Ormancılık	24	27	34	22	24	12,5	25,9	9,1
Balıkçılık	414	451	486	326	345	8,9	7,8	5,8
Gıda Ürünleri ve İçecek	9 911	10 678	11 156	7 037	7 155	7,7	4,5	1,7
Toplam	15 723	16 417	17 198	10 677	10 494	4,4	4,8	-1,7

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK
(1) Ocak-Ağustos dönemi
(2) Katma değer ve istihdam verileri 2019 yılı için Ocak-Haziran dönemine ilişkin olup 2018 yılı karşılaştırması da aynı bazda yapılmıştır.
Not: Dış ticaret verilerinde ISIC Rev.3 esas alınmıştır.

Toplam tarım ve gıda ürünleri ithalatımızda 2018 yılı itibarıyla yüzde 34'lük payla Rusya Federasyonu, ABD ve Brezilya ilk üç sırada yer almaktadır. Bitkisel ürün ihracatımızda İtalya ve Almanya, hayvansal ürün ihracatımızda Irak, gıda ürünleri ihracatımızda ise Irak ve Almanya önde gelen ülkelerdir.

Tarımsal ÜFE değerleri 2018 yılından itibaren genel ÜFE'nin oldukça altında seyretmektedir. Gıda ürünleri ÜFE ve TÜFE değerlerinden 2013 yılı sonrası ayrışarak görece düşük seyreden tarımsal ÜFE'nin, enflasyon üzerinde etkisinin sınırlı kaldığı anlaşılmaktadır. Gıda ürünleri ÜFE 2018 yılı başından itibaren genel ÜFE artış oranlarıyla aynı çizgide seyretmektedir. Bu da ÜFE artışları açısından gıda ürünlerinin katkısının sınırlı kalmasını sağlamıştır. Genel endekslerin üzerinde seyir izleyerek 2018 yılında enflasyon oranındaki artışta önemli bir paya sahip olan gıda TÜFE, 2019 yılı Mayıs ayından itibaren aralıksız olarak azalış göstermiştir.

Fiyat artışlarını kısmen engelleyebilmek adına gıda arz zincirine ilişkin kayıt sisteminin güçlendirilmesi, lisanslı depoculuğun yaygınlaştırılması, yaş meyve-sebze tedarik zincirinde lojistik altyapıların ve yatırımların iyileştirilmesi, paketleme, nakliye, depolama ve perakende satışta uyulması gereken standartların belirlenmesi ile toptancı hallerinin etkin çalıştırılmasına ve modernizasyonunun sağlanmasına ilişkin çalışmaların sürdürülmesi beklenmektedir. Bu çerçevede, pazarlama zincirinin etkinleştirilmesi ve etkin stok yönetimiyle haller, ürün ihtisas borsaları ile vadeli işlem ve opsiyon borsalarının işlem hacimlerinin artırılarak daha yönlendirici ve etkin hâle getirilmesi gerekli görülmektedir.

Kentleşme ve sanayileşme gibi tarım dışı sektörlerden gelen talepler nedeniyle arazi ihtiyacı giderek artmakta olup tarım, orman, çayır ve mera alanlarındaki koruma-kullanma dengesinin sağlanması önemini korumaktadır. Bunlara ilave olarak, sektörden çıkışlar nedeniyle kullanılmayan tarım arazileri, hâlen önemli bir düzeyde tarım arazisinin nadasa bırakılması, özellikle mülkiyet, kullanım ve veraset intikaline ilişkin sorunların devam etmesi tarımsal üretimin artırılmasının önündeki önemli engellerdendir.

Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından 2019 yılı Haziran ayında başlatılan 3. Tarım Şûrası Kasım ayında tamamlanacaktır. Şûranın bitkisel ve hayvansal üretim ile su ürünleri üretiminin geliştirilmesine; gıda üretimi, gıda güvenliği, kırsal kalkınma, toprak ve su kaynakları konularında çalışmalar yapılarak stratejilerin belirlenmesine ve tarım vizyonunun oluşturulmasına katkı sağlaması beklenmektedir.

Toprak ve Su Kaynakları

Ülkemizin tarım arazisi varlığı 2010 yılında 24,4 milyon hektar iken 2018 yılında 23,2 milyon hektara gerilemiştir. Bunun 15,4 milyon hektarını ekilen, 3,5 milyon hektarını nadasa bırakılan, 784 bin hektarını sebze yetiştirilen ve 3,5 milyon hektarını ise meyve, zeytin ağaçları ve bağcılık için ayrılan alanlar oluşturmaktadır.

Tarım arazilerinin korunması ve etkin kullanılmasına yönelik olarak arazi kullanım planlarının tamamlanması, toprak veri tabanının oluşturulması, erozyonla mücadelenin etkinleştirilmesi ve toprak yönetiminde koordinasyonun güçlendirilmesi öncelikli politika alanları arasında yer almaktadır.

Tarım amaçlı arazi ediniminin kolaylaştırılması, tarımsal arazi piyasasının düzenlenmesi, mülkiyetten kaynaklanan ihtilafların giderilmesi, tarımsal üretimde kullanılmayan arazilerin üretime kazandırılması ve işletme ölçeklerinin arttırılmasına yönelik kurumsal ve hukuki düzenleme ihtiyacı devam etmektedir.

DSİ tarafından sulamaya açılan toplam sulama alanı yıl içinde tamamlanan 149 bin hektar saha ile toplam 3,33 milyon hektara ulaşmıştır. 2018 yılında işletmeye açılan söz konusu saha DSİ tarafından işletmeye açılan en yüksek yıllık sulama alanıdır. Bu çerçevede toplam 83 adet sulama tesisi inşaatı tamamlanarak sulamaya açılmış ve kümülatif sulama tesisi sayısı 2.743'e ulaşmıştır.

Sulamaya açılan yeni sahaların yanı sıra yürütülen yenileme projeleri ile işletmedeki sulama sistemleri içerisinde su tasarrufu ve işletme kolaylığı sağlayan borulu sistem tesis oranı 2017 yılı sonundaki yüzde 24'ten 2018 yılı sonunda yüzde 27'ye yükselmiştir.

TABLO II: 21- DSİ Tarafından İnşa Edilen Sulama Tesislerinin İşletme Durumu (2018)

İşletmeden Sorumlu Kuruluş	Sulama Alanı (hektar)	Sulama Tesisi Sayısı
DSİ	317 299	311
Su Kullanıcı Teşkilatları ve Mahalli İdareler	2 501 282	949
Bedeli Karşılığında DSİ'ce İnşa Edilip Çeşitli Kurumlarca İşletilen Sulamalar	16 992	29
Yeraltı Suyu (YAS) Sulama Kooperatifleri	498 948	1 454
TOPLAM	**3 334 521**	**2 743**

Kaynak: DSİ

DSİ'nin 2019 Yılı Yatırım Programında yer alan ve toplam tutarı 159 milyar TL olan 164 sulama projesine 2018 yılı sonuna kadar 71 milyar TL harcanmıştır. 2019 yılı ödenek seviyesi bu portföyün ortalama tamamlanma süresinin 25 yılı geçeceğine ve Yatırım Programı geneliyle kıyaslandığında mevcut proje stoğunun oldukça büyük olduğuna işaret etmektedir.

TABLO II: 22- DSİ Stok Değerlendirme

DSİ-Tarım/Sulama	2015	2016	2017	2018	2019
Proje Sayısı (1)	176	173	179	180	169
Ortalama Tamamlanma Süresi (Yıl)	10,2	9,6	9,1	12,6	26,8
Yılı Yatırımı (Cari fiyatlarla, Milyon TL) (1)	4 450	5 275	6 500	6 485	3 276
Yılında İşletmeye Açılan İlave Sulama Net Alanı (Hektar) (2)	90 754	54 165	105 440	148 679	50 000

(1) Program
(2) 2015-2018 yılları DSİ Genel Müdürlüğünün gerçekleşme; 2019 yılı Strateji ve Bütçe Başkanlığının gerçekleşme tahmini verileridir.

Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından toplulaştırılan tarım arazilerinin 2018 yılı sonunda 3,6 milyon hektarında tapu tescili yapılmış olup kümülatif olarak 8,2 milyon hektarda çalışmalar sürdürülmektedir.

Tarım arazilerinin parçalanması ve işletme ölçeklerinin küçülmesine neden olan miras hukukunun düzenlenmesi kapsamında 6537 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunun 2014 yılında yürürlüğe girmesinden sonra, Kanunun uygulanması için miras hukukuna ilişkin uygulamalar ile tarımsal arazi edindirme iş ve işlemlerine ilişkin düzenlemelere yönelik çalışmaların tamamlanması önem arz etmektedir.

Bitkisel Üretim

TÜİK tarafından açıklanan bitkisel üretim ikinci tahminlerine göre 2019 yılında üretim miktarları, bir önceki yıla göre tahıllar ve diğer bitkisel ürünlerde yüzde 4,5, sebzelerde yüzde 2,5 oranında artarken, meyveler, içecek ve baharat bitkilerinde ise yüzde 0,3 azalış göstermiştir.

Tahıl ürünleri üretim miktarlarının 2019 yılında bir önceki yıla göre yüzde 0,1 oranında azalarak yaklaşık 34,4 milyon ton olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Tahıllarda piyasa istikrarının sağlanmasına yönelik dış ticaret önlemleri dâhil olmak üzere gerekli tedbirler uygulanmaya devam edilmekte olup bu çerçevede ithalata sınırlı ve süreli olarak izin verilmektedir.

Özellikle kış aylarında yaşanan olumsuz hava şartları sebze ve meyve fiyatlarında dalgalanmalara sebep olmaktadır. Bu fiyat dalgalanmalarının önüne geçebilmek amacıyla yeni seraların kurulması, atıl durumda olanların yeniden üretime kazandırılması ve mevcut seraların modernizasyonuna yönelik Hazine ve Maliye Bakanlığının faiz desteğiyle T.C. Ziraat Bankası A.Ş. tarafından yeni bir kredi paketi uygulamaya konulmuştur. Ayrıca, örtü altı yetiştiricilikte üreticiye profesyonel destek ve ucuz girdi sağlamak, üreticinin ürününü pazarlamak ve sera ihtisas bölgelerinde sera kurmak amacıyla 28/05/2019 tarihinde Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği iştiraki olarak TK Sera A.Ş. kurulmuştur.

Ülkemizdeki tarla bitkileri, bağ-bahçe bitkileri ve diğer bitki türlerine ait yerel çeşitlerin korunmasını sağlamak amacıyla Yerel Çeşitlerin Kayıt Altına Alınması, Üretilmesi ve Pazarlamasına Dair Yönetmelik 03/09/2019 tarihli ve 30877 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yönetmelikle yapılan düzenlemeyle geçmişte kişi adına tescil edilen yerel çeşitlerin, artık devlet adına tescil edilmesi ve çoğaltma işlemleriyle verim ve kalitenin de artırılması imkânı sağlanmıştır.

Bitkisel üretim sektöründe yerel çeşitlerin ve bitki gen kaynaklarının korunması, biyoteknoloji, ıslah, çeşit geliştirme, etkin piyasa denetimi, Ar-Ge politikalarının geliştirilmesi, sertifikalı tohumluk üretiminin ve kullanımının yaygınlaştırılması ve kamu ile özel sektörün etkin işbirliği hususları önemini korumaktadır.

Tarımda izlenebilirlik ve sürdürülebilirliğin temini açısından organik tarım, iyi tarım uygulamalarıyla tıbbi ve aromatik bitkiler alanında yetiştiriciliğin geliştirilmesi, ihracatın artırılması, izlenebilirliğin iyileştirilmesiyle kurumsal kapasitenin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Yöresel ve coğrafi işaretli tarımsal ürünlerin tespit ve sertifikalandırılması da hem üretici gelirlerinin artırılması hem de katma değerli ürünlerin ekonomiye kazandırılması açısından önem arz etmektedir.

2011 yılında lisanslı depoculuğun geliştirilmesi için kurulan TMO-TOBB Lisanslı Depoculuk A.Ş. 102 bin ton kapasite ile faaliyetlerine devam etmektedir. Ayrıca, Ekim 2019 itibarıyla ülkemizde, hububat, baklagiller ve yağlı tohumlarda 4,4 milyon ton, zeytin/zeytinyağında 13 bin ton, pamukta 36 bin ton ve fındıkta 17 bin ton olmak üzere toplam 86 lisanslı depoculuk şirketi 4,5 milyon ton kapasite ile faaliyet göstermektedir. Lisanslı depoların mevcut doluluk oranı yüzde 60 seviyesindedir. 2019 yılı sonuna kadar mevcut kapasiteye yaklaşık 330 bin tonluk bir ilavenin olması beklenmektedir.

Hayvancılık

Türkiye'de özellikle büyükbaş ve küçükbaş hayvancılık işletmeleri genelde küçük ölçekli aile işletmesi niteliğini korumakta olup son yıllarda uygulanan projeler ile orta ve orta-büyük ölçekli işletme sayılarında önemli artışlar görülmüştür.

2018 yılı itibarıyla yaklaşık 17 milyon baş olan sığır mevcudunun yüzde 41,2'si kültür melezi, yüzde 49,4'ü ise saf kültür ırkından oluşmaktadır. 35,2 milyon baş olan koyun mevcudunun içerisinde yerli koyun ırklarının oranı yüzde 92,4 gibi yüksek bir seviyededir.

Hayvancılık faaliyetlerinin sürdürülebilirliğine katkı sağlamak, besiciyi korumak, piyasada oluşan fiyat dalgalanmalarını önlemek amacıyla Et Piyasasının Düzenlenmesine İlişkin Cumhurbaşkanı Kararı 25/04/2019 tarihli ve 30755 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kararla Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğünün et fiyatlarındaki dengenin üretici ve tüketici aleyhine bozulmasını önlemek amacıyla yapmış olduğu alım satımların neticesinde oluşacak farkın 2019 yılı tarımsal destekleme bütçesinden karşılanması sağlanmıştır.

2011-2018 döneminde damızlık, besilik ve kasaplık olmak üzere yaklaşık 4,3 milyon büyükbaş hayvan ithal edilmiştir. Söz konusu ithalatı ağırlıklı olarak besilik ve kasaplık canlı hayvanlar oluşturmakta olup damızlık hayvan ithalatı sınırlı düzeyde kalmıştır. Buna karşılık tavuk eti ve yumurtasında ihracat artarak sürmektedir.

Hayvancılık sektöründe kırmızı et üretiminin nitelik ve nicelik olarak artırılmasına yönelik dönüşüm ihtiyacı bulunmaktadır. Bu kapsamda, büyükbaş hayvan varlığının artırılması amacıyla kısa vadeli çözüm olan ithalat yerine yurt içinde üretimin sürdürülebilir şekilde geliştirilmesi önemli görülmektedir. Bu doğrultuda hayvancılık işletme ölçeklerinin büyütülmesi ve uzmanlaşması yönünde destek modellerinin uygulanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Et arzının artırılması ve et-süt üretim dengesinin sağlanması amacıyla etçi ve kombine tip sığır yetiştiriciliğinin yaygınlaştırılmasına yönelik destekleme programları sürdürülmektedir.

Bunun yanı sıra, sığır etine ikame olabilecek koyun ve keçi arzının artırılması, toplumun kanatlı hayvan eti ve balık tüketimine yönlendirilmesiyle dengeli ve nitelikli beslenmenin desteklenmesi önemli görülmektedir.

TABLO II: 23- Başlıca Hayvancılık Göstergeleri

	2014	2015	2016	2017	2018
Sığır Varlığı (Bin Baş)	**14 223**	**13 994**	**14 080**	**15 944**	**17 043**
Kültür	6 179	6 385	6 589	7 805	8 419
Melez	6 061	5 734	5 758	6 536	7 030
Yerli	1 983	1 875	1 733	1 603	1 593
Koyun Varlığı (Bin Baş)	**31 140**	**31 508**	**30 984**	**33 678**	**35 195**
Yerli	29 034	29 302	28 833	31 257	32 513
Merinos	2 106	2 206	2 151	2 420	2 682
Keçi Varlığı (Bin Baş)	**10 345**	**10 416**	**10 345**	**10 635**	**10 922**
Manda Varlığı (Bin Baş)	**122**	**134**	**142**	**161**	**178**
Süt Üretimi (Bin Ton)	**18 631**	**18 655**	**18 489**	**20 700**	**22 121**
Et Üretimi (Bin Ton)	**1 008**	**1 149**	**1 173**	**1 126**	**1 119**
Yumurta Üretimi (Milyon Adet)	**17 145**	**16 728**	**18 098**	**19 281**	**19 644**
Tavuk Eti Üretimi (Bin Ton)	**1 895**	**1 909**	**1 879**	**2 137**	**2 157**
Bal Üretimi (Bin Ton)	**104**	**108**	**106**	**115**	**108**
Toplam Canlı Sığır İthalatı (Bin Baş)	**50**	**203**	**493**	**894**	**1 461**
Damızlık Sığır	24	49	64	113	116
Besilik Sığır	24	154	407	666	1 212
Kasaplık Sığır	2	-	22	115	133
Tavuk Eti İhracatı (Bin Ton)	**276**	**229**	**210**	**278**	**333**
Tavuk Sakatatı İhracatı (Bin Ton)	**121**	**105**	**105**	**126**	**114**
Tavuk Yumurtası İhracatı (Milyon Adet)	**164**	**199**	**217**	**213**	**335**

Kaynak: TÜİK, ESK

Süt üretimi önceki yıllarda izlenen artış seyrini sürdürmüş ve 2018 yılında 22,1 milyon ton düzeyine çıkmıştır. Bu artışta kültür ve kültür melezi hayvan varlığında görülen yükselişin etkili olduğu anlaşılmaktadır.

Hayvansal üretimde verim artışında en önemli unsurlardan olan hayvan ıslahı ve nitelikli damızlık sığır elde edilebilmesi bakımından büyük önem taşıyan suni tohumlama sayısında, 2017 yılında buzağı destekleme ödemelerinde suni tohumlama şartının kaldırılması nedeniyle azalış gerçekleşmiştir. 2018 yılında suni tohumlama metoduyla 4 milyon baş sığır tohumlanması hedeflenirken 3,1 milyon seviyesinde kalınmış olup 2019 yılı rakamının da bu düzeyde gerçekleşmesi beklenmektedir. Hayvancılıkta verimliliğin artırılabilmesini teminen suni tohumlama sayısında artışın sağlanması önem arz etmektedir.

Hayvancılık açısından yemleme maliyetlerinin azaltılması ve kaba yem açığının giderilmesi büyük önem taşımaktadır. Yem bitkileri üretiminin talebi karşılayabilmesi için meraların kalite ve verimliliğinin artırılmasına yönelik ıslah çalışmaları devam etmektedir. Mera tespit ve tahdit çalışmalarının hızla tamamlanması, meraların yetiştiriciler tarafından etkin kullanımının sağlanması ile kaba yem üretimi ve işlenmesine yönelik altyapı destekleri sürdürülmektedir.

Karma yem fiyatlarındaki artış doğrudan hayvansal ürün fiyatlarına yansımaktadır. Girdi olarak hububat ve yağlı tohumlar başta olmak üzere bitkisel ürünleri kullanan yem sektöründe üretim artış hızı bitkisel üretim arzındaki artıştan fazladır. Bu sebeple sektörün ihtiyacı olan bitkisel hammaddelerin yaklaşık yarısı ithalat yoluyla karşılanmaktadır. Bu durumun önlenebilmesi için başta yağlı tohumlar olmak üzere karma yem hammaddelerinde önemli bir verimlilik ve üretim artışı yanında lojistik konusunda maliyet düşürücü yeni yatırımlara ihtiyaç bulunmaktadır.

Hayvan hastalıkları ve zararlılarının olumsuz etkilerinin azaltılması yönündeki çalışmalarda, hayvancılık işletmeleri bazında koruyucu önlemlerin alınmasına yönelik İşletme Odaklı Koruyucu Hekimlik Sisteminin uygulamaya alınması ve ülke şartlarına uygun aşı, ilaç ve serum üretiminin miktar ve kalitesinin iyileştirilmesi ihtiyaçları devam etmektedir.

Su Ürünleri

Ülkemizin deniz ve iç su yüzey alanları orman ve tarım alanlarından fazladır. 8.333 km kıyı uzunluğuna sahip ülkemizde, 24,6 milyon hektar kullanılabilir deniz ve 1,3 milyon hektar iç su olmak üzere toplam 26 milyon hektar su yüzey alanı bulunmaktadır. İç su kaynaklarımızın sayısı sulama ve enerji amacıyla yapılan gölet ve barajların sayısına bağlı olarak her geçen gün artmaktadır. Ayrıca üretim alanı olarak kullanılabilecek 178 bin km uzunluğundaki nehirlerin yanında yetiştiriciliğe müsait olan ve şu anda üzerinde yetiştiricilik yapılan pek çok su kaynağı da bulunmaktadır.

Ülkemizde su ürünleri üretimi 2018 yılında 629 bin ton olarak gerçekleşmiş olup bunun yüzde 45,2'si deniz avcılığı, yüzde 4,8'i iç su avcılığı ve yüzde 50'si yetiştiricilik üretimidir. Su ürünleri üretiminin yüzde 21'i iç sularda gerçekleştirilmiştir. Son yıllarda avcılıkta düşüş gözlenirken, yetiştiricilikteki üretim artış eğiliminin devam ettiği görülmektedir. 2010 yılında 167 bin ton su ürünleri yetiştiriciliği yapılırken, yıllar itibarıyla bu rakam yükselmiş, yüzde 88,2 artışla 2018 yılında 314,5 bin tona çıkmıştır. Ülkemiz; su ürünleri ihracatında da önemli gelişme kaydetmiş, 2010 yılında 156 milyon ABD doları olan ihracat tutarı 3,1 kat artarak 2018 yılında 486 milyon ABD dolarına, aynı dönemde balıkçılığın toplam tarımsal ihracattaki payı da yüzde 1,3'den 2,8'e yükselmiştir.

Su ürünleri sektörünün gelişiminin sürdürülülebilirliğini temin etmek üzere avcılık ve yetiştiricilikte Ar-Ge çalışmaları, üretim faaliyetleri ve yeni türlerin desteklenmesi amacıyla su ürünleri araştırma enstitülerinin fiziki ve araştırma altyapılarının güçlendirilmesine devam edilmektedir. Balıkçılık sektörünün en önemli altyapı ihtiyacı olan balıkçı barınaklarına yönelik onarım çalışmaları ve yeni barınak inşası ihtiyaçlar doğrultusunda sürdürülmektedir.

Yetiştiricilik üretiminin artırılması ile kontrol ve denetim hizmetlerinin sağlıklı bir hale getirilebilmesi amacıyla başta karaya çıkış noktaları olmak üzere gerekli altyapı çalışmalarının ivedilikle çözümlenmesi gerekmektedir. Sektörün en önemli sorunları olan yasa dışı, kayıt dışı ve plansız avcılıkla birlikte su ürünleri yetiştiriciliği hususlarında gerekli düzenlemelerin yapılması öncelikli görülmektedir. Aynı zamanda su ürünleri avcılık ve yetiştiricilik örgütlerine özellikle avcılıkta istihsal hakkı ve balıkçı barınaklarının kiralanmalarında öncelik verilerek bu örgütlerin işlevsel hale getirilmesi ve karar süreçlerine dâhil edilmesi gerekmektedir. Bu kapsamda, 1380 sayılı Su Ürünleri Kanununda değişiklik yapılmasını öngören kanun teklifi Türkiye Büyük Millet Meclisi Genel Kurul gündeminde bulunmaktadır.

Ormancılık

Ülkemiz yüz ölçümünün yüzde 29'unu oluşturan orman varlığımız, karasal ekosistemin ayrılmaz bir parçasıdır. Bu varlığın korunması ve geliştirilmesine yönelik olarak, 2018 yılında 112 bin hektar bozuk orman alanı rehabilite edilmiş, 45 bin hektar alanda ağaçlandırma çalışması ve 87 bin hektar alanda erozyon kontrolü faaliyeti gerçekleştirilmiştir.

Orman yangınlarıyla mücadelede önleyici tedbirlerin artırılmasına ve müdahale kapasitesinin güçlendirilmesine yönelik önemli gelişmeler bulunmakla birlikte, 2018 yılında 5,6 bin hektar, Ekim 2019 itibarıyla 5,7 bin hektar orman alanı yangınlarda zarar görmüştür.

Ormanların etkin kullanımı ve sürdürülebilir yönetimi için orman köylülerinin sosyoekonomik projelerle desteklenmesine devam edilmektedir. Bilhassa entegre havza yönetimi projeleriyle doğal kaynak bozulumunun önüne geçilmesinin yanı sıra orman köylülerinin gelirlerini ve yaşam kalitesini iyileştirici ve artırıcı tedbirler alınmaktadır.

Orman ürünlerinde arz güvenliğine katkı sağlaması amacıyla, özel ağaçlandırma ve endüstriyel ormancılık çalışmalarının hızlandırılması ve bozuk orman alanları ile Hazineye ait boş arazilerin üretime kazandırılmasına yönelik çalışmaların yapılması önemini korumaktadır.

Sürdürülebilir orman yönetimi ulusal kriter ve gösterge setinin hazırlanarak uygulanmasına, yangınlar ve zararlılar başta olmak üzere ormanların çeşitli faktörlere karşı etkin şekilde korunmasına, toprak muhafaza amaçlı ağaçlandırma yapılmasına, orman yollarının güncel ihtiyaçlara göre iyileştirilmesi ve geliştirilmesine, ormanların sağladığı ürün ve hizmetlerden sürdürülebilir şekilde faydalanılmasına, orman-halk ilişkilerinin iyileştirilmesine, yerli ve yenilenebilir bir doğal yapı malzemesi olan ahşabın yapılarda kullanımının teşvik edilmesine ve ormancılık sektöründe bilişim altyapısının oluşturulmasına öncelik verilmektedir.

Tarım Destekleri ve Piyasa Düzenlemeleri

Ülkemizde bitkisel üretimde destekler, Tarım Havzaları Üretim ve Destekleme Modeli çerçevesinde ilçe düzeyinde belirlenen ürün listeleri baz alınarak uygulanmaktadır. Hayvancılıkta il ve bölge bazında ayrıştırılmış bir destekleme modeline geçiş yapılmış ve bölgesel kalkınma projelerinin uygulandığı yörelere özgü destekler artırılmıştır. Su

ürünlerinde ise, kayıt dışılığın önlenmesi ve verimliliğin artırılmasına yönelik destekleme uygulamalarına devam edilmektedir.

TABLO II: 24- Tarımsal Destekleme Bütçesinin Dağılımı

Destekleme Konusu	Destekleme Bütçesi (1) (Cari Fiyatlarla, Milyon TL)			Artış (Yüzde)		Destekleme Bütçesindeki Payı (Yüzde)		
	2018	2019 (2)	2020 (3)	2019	2020	2018	2019 (2)	2020 (3)
Alan Bazlı Tarımsal Destek Ödemeleri	**3 852**	**4 439**	**5 546**	**15,2**	**24,9**	**26,5**	**26,2**	**25,2**
Alan Bazlı Ek Ödeme (Organik Tarım, İyi Tarım, Toprak Analizi, Küçük İşletme, Geleneksel Zeytin Bah. Desteği)	242	369	232	52,5	-37,2	1,7	2,2	1,1
Mazot	1 900	2 390	3 101	25,8	29,7	13,1	14,1	14,1
Gübre	553	566	900	2,4	59,0	3,8	3,3	4,1
Sertifikalı Tohum ve Fidan Kullanımı	168	179	201	6,8	11,8	1,2	1,1	0,9
ÇATAK	139	85	150	-38,8	76,5	1,0	0,5	0,7
Fındık	850	850	899	0	5,8	5,8	5,0	4,1
Organik - Organomineral Gübre	0	0	64	-	-	-	-	0,3
Telafi Edici Ödemeler	**201**	**264**	**307**	31,6	16,1	1,4	1,6	1,4
Patates Siğili Desteği	0	4	0	-	-	-	-	-
Çay Budama Tazminat ve Masrafları	201	260	300	29,8	15,0	1,4	1,5	1,4
Bitki Karantinası Tazminatı	-	-	7	-	-	-	-	-
Fark Ödemesi	**3 623**	**4 590**	**5 842**	**26,7**	**27,3**	**24,9**	**27,0**	**26,6**
Hububat ve Bakliyat	998	1 032	2 193	3,4	112,5	6,9	6,1	10,0
Çay	170	193	182	13,5	-5,7	1,2	1,1	0,8
Arz Açığı Olan Ürünler (4)	2 455	3 365	3 467	37,1	3,0	16,9	19,8	15,8
Hayvancılık Destek Ödemeleri	**3 832**	**4 693**	**6 602**	**22,5**	**40,7**	**26,3**	**27,6**	**30,1**
Kırsal Kalkınma Amaçlı Tarımsal Destekleme(5)	**1 397**	**1 063**	**1 436**	**-23,9**	**35,1**	**9,6**	**6,3**	**6,5**
Tarım Sigortası Destekleme Hizmetleri	**1 061**	**1 020**	**1 140**	**-3,9**	**11,8**	**7,3**	**6,0**	**5,2**
Diğer Tarımsal Amaçlı Destekler	**587**	**904**	**1 095**	**54,0**	**21,1**	**4,0**	**5,3**	**5,0**
TOPLAM	**14 553**	**16 974**	**21 968**	**16,6**	**29,4**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı
(1) 2018 yılında ilgili kurum bütçesi kesin hesap verileridir.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Program
(4) Kütlü pamuk, zeytinyağı, ayçiçeği, soya fasulyesi, kanola, aspir ve dane mısıra verilmektedir.
(5) Bütçe tutarının 2018 yılında 218 milyon TL'si, 2019 yılında 261 milyon TL'si ve 2020 yılında 404 milyon TL'si Tarım ve Kırsal Kalkınmayı Destekleme Kurumu hibe karşılığıdır.

Çok sayıda destekleme kaleminde sağlanan artışla 2019 yılında çiftçinin eline geçen destek tutarı yıllık yüzde 17 yükselmiştir. On Birinci Kalkınma Planı hedefleri arasında yer alan; tarım işletmelerinin ölçeklerinin artırılması, girdi destekleme ödemelerinin maliyet artışlarını dikkate alarak gerçekleştirilmesi, hayvancılıkta damızlık ihtiyacının yurt içinden karşılanması, küçükbaş başta olmak üzere hayvan varlığının niteliğinin ve niceliğinin

artırılmasını teminen 2020 yılı destekleme bütçesinde bir önceki yıl gerçekleşme tahminine göre yüzde 29,4 oranında artış yapılarak 22 milyar TL'ye yükseltilmiştir.

Tarım desteklerinin havza, ürün ve su kısıtı temelinde farklılaştırılarak bunların idare ve kontrolünün alan bazlı yapılması, çeşitli kurumlar tarafından uygulanan farklı destek programları arasında tamamlayıcılığın sağlanması ile üretici veya işletmelerin gelir seviyelerinin desteklemelerde dikkate alınması öncelikli görülmektedir.

Tarımsal destekleme sistemine ilişkin; tarımsal desteklerin etki analizlerinin yapılması, desteklenecek ürünler ve destekleme birim tutarlarının analiz sonuçlarına göre her yıl yeniden belirlenmesi, hayvancılık ve meyvecilik için ise uzun dönemli destekleme modelinin benimsenmesi, desteklemeden yararlanan üreticilerin sayısı ile birim üreticinin desteklerden aldıkları toplam payların göz önünde bulundurulması, Kırsal Kalkınma Planı doğrultusunda ticari işletmeciliği destekleyecek tarımsal ve kırsal kalkınma yardımlarının önceliklendirilmesi konularını dikkate alan yeni bir destekleme anlayışının benimsenmesi faydalı görülmektedir.

Gıda

Ülkemiz 2018 yılı Küresel Gıda Güvenliği Endeksine göre 113 ülke arasında genel puanlamada 48'inci sırada yer almıştır. Bu endekste, Türkiye ekonomik karşılanabilirlikte 47'nci, fiziksel ulaşılabilirlikte 53'üncü, kalite ve gıda güvenilirliği boyutlarında ise 39'uncu sırada bulunmaktadır.

Gıda güvenilirliği mevzuatı çerçevesinde, gıda kontrol sisteminin bir parçası olan denetim altyapısının iyileştirilmesine yönelik yatırımlar ile risk analiz sistemi oluşturulması ve gıda güvenilirliği bilgi ağının geliştirilmesi çalışmaları devam etmektedir.

Tarım ve gıda sektöründe faaliyet gösteren KİT'lerde işletme yenileme ve rehabilitasyon yatırımlarının yanı sıra çevre koruma amaçlı yatırımlar sürdürülmektedir.

Ülkemizin gıda güvenliğini iyileştirmek için gıda fiyatlarının düşürülmesi, gıda kayıp ve israfının azaltılması ile dengeli ve yeterli beslenme konuları önemini korumaktadır.

b) Amaç

Çevresel, sosyal ve ekonomik olarak sürdürülebilir, ülke insanının yeterli ve dengeli beslenmesinin yanı sıra arz talep dengesini gözeten üretim yapısıyla uluslararası rekabet gücünü artırmış, ileri teknolojiye dayalı, altyapı sorunlarını çözmüş, örgütlülüğü ve verimliliği yüksek, etkin bir tarım sektörünün oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Makro ve mikro düzeyde doğru ve güvenilir veri temin edilerek, tohumdan sofraya uzanan tüm zincir tam olarak kayıt altına alınacak, yıllık izleme ve değerlendirme çalışmaları kurumsal hale getirilecek, tarımsal bilgi sistemleri tamamlanarak etkin kullanımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.403)		
Tedbir 403.1. Tarım sayımı yapılacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, TÜİK	1. Tarım Sayımı Komitesi oluşturulacaktır. 2. Tarım sayımı yöntemi belirlenecektir.

Tedbir 403.2. Dijitalleşme, yapay zekâ ve veriye dayalı iş modelleri ile tarımsal bilgi sistemleri geliştirilecek ve tüm kesimlerin kullanımına açılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Tarım ve Orman Bakanlığı bünyesinde bağlı ve ilgili kuruluşların bilgi sistemleri de dâhil tüm sistemler tek bir merkezde toplanacaktır. 2. Ulusal tarım, su, orman veri ağı oluşturulacaktır. 3. Tarımsal kayıtlılık projesi kapsamında dijital değer zinciri haritalanması yapılacaktır.
Tedbir 403.3. Tarımsal girdi ve ürün fiyat dalgalanmalarının izlenmesi, rekabetin korunması ve piyasa aksaklıklarının giderilmesine yönelik piyasa bilgi ve izleme sistemi oluşturulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Piyasa izleme ve erken uyarı sisteminin kurulmasına yönelik proje analiz çalışmasına başlanacaktır. 2. Sistemin düzenli olarak çalışır tutulmasını teminen Bakanlık bünyesinde bir birim oluşturulacaktır.
Tarımsal desteklerin etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.404)		
Tedbir 404.1. Tarımsal desteklerin etki analizi yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Stratejik ürünler belirlenerek desteklerin rekolte ve verimleri üzerine etkileri belirlenecektir. 2. Çiftçi memnuniyet analizi yaptırılacaktır.
Tarım arazilerinin korunması, etkin kullanımı ve yönetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.405)		
Tedbir 405.1. Ülke genelinde toprak yeteneklerini gösteren detaylı toprak etütlerinin yapılması, haritalanması ve sınıflandırılması sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, DSİ	1. Detaylı toprak etütleri ile seri bazlı çalışılarak ulusal toprak veri tabanı oluşturulacaktır.
Tedbir 405.3. Tarım arazilerinin tarım dışı amaçlı kullanım baskısını azaltacak düzenlemeler tamamlanacak ve denetimler artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, DSİ	1. En az yedi tarım alanı Büyük Ova Koruma Alanı ilan edilecektir.
Tedbir 405.4. Atıl arazilerin tarımsal üretime kazandırılması başta olmak üzere, tarım arazisi piyasalarının geliştirilmesi için arazi bankacılığı sisteminin kurulmasına yönelik düzenlemeler yapılacak, sözleşmeli üretim desteklenerek özendirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği	1. Atıl arazilerin tespiti tamamlanacaktır. 2. Arazi bankacılığı sistemine ilişkin olarak hazırlanan taslak model nihai hale getirilecektir.
Tedbir 405.7. Arazi toplulaştırma çalışmalarına sulama yatırımları ile entegre bir şekilde devam edilecek, tescil işlemlerinin hızlandırılması için düzenlemeler yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, DSİ, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü	1. Talebe Bağlı İşlemler İle Tescile Konu Harita ve Planların Yapımı ve Kontrolü Genelgesi uygulamaya konulacaktır. 2. Tescil sürecinde olan dosyaların takibi ve işlemlerinin hızlandırılması için izleme ve denetim mekanizması kurulacaktır.

Sulama alanlarının genişletilmesi amacıyla yatırımlar önceliklendirilerek sürdürülecek, suyun kalite ve miktar olarak korunması ve etkin kullanımına yönelik çalışmalara devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.406)		
Tedbir 406.2. Kamu sulama yatırımları; ilerleme yüzdesi, depolama tesisi durumu, cazibeli sulama sistemine sahip olması, emsal sulama oranları yüksekliği, ekonomiye biran önce kazandırılabilme imkânı ve diğer projeler ile eş zamanlı yürütülme gerekliliği kriterleri dikkate alınarak sürdürülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), DSİ	1.Öncelik seti çerçevesinde 52.000 hektar saha sulamaya açılacaktır. 2. Dış kredisi hali hazırda temin edilmiş bulunan projelerin finansman planlarına riayet edilecektir.
Tedbir 406.3. Tarımda suyun verimli kullanılmasına yönelik su tasarrufu sağlayan yağmurlama ve damla sulama gibi modern sulama sistemleri yaygınlaştırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ziraat Bankası	1. Proje bazlı destekleme programları kapsamında 150 bin hektar alanda modern basınçlı sulama sistemlerinin kurulumuna hibe desteği sağlanacaktır.
Tedbir 406.4. Tarımsal kaynaklı su kirliliğini önlemeye yönelik tedbirler yaygınlaştırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü, DSİ	1. 25 nehir havzasında nitrata hassas bölgelerin belirlenerek nitrat eylem planlarının hazırlanmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. Kirliliği önlemeye yönelik tedbirlerin yaygınlaşması için tarımsal desteklemelerle ilişkilendirilecektir.
Bitkisel üretim artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.407)		
Tedbir 407.1. Bitkisel üretimin sürdürülebilirliğini teminen girdi destekleri, başta mazot ve gübre olmak üzere maliyetlerdeki değişimler dikkate alınarak belirlenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Tarım ürünleri üretim maliyetleri Tarımsal Ekonomi Araştırma Enstitüsü tarafından düzenli olarak izlenecektir. 2. Tarımsal destekleme birim tutarları girdi fiyatlarındaki değişim dikkate alınarak belirlenecektir.
Tedbir 407.2. Başta yüksek katma değerli tıbbi ve aromatik bitkilerde olmak üzere, ürün güvenilirliği, çeşitliliği ve üretimini artırmak amacıyla, iyi tarım uygulamaları, organik tarım, sözleşmeli üretim, kümelenme, araştırma, pazarlama ve markalaşma faaliyetleri desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. İyi Tarım Uygulamaları Bilgi Sistemi (İTUBİS) kurulacaktır. 2. Organik Tarım Bilgi Sistemi güncellenecektir.

Tedbir 407.3. Örtü altı yetiştiriciliğine yönelik modern seraların kurulmasının yanında mevcut seraların modernize edilmesi, büyütülmesi, paketleme tesisleri ve depo yapımı için yatırım ve işletme finansman desteği sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ziraat Bankası, Tarım Kredi Kooperatifleri Merkez Birliği	1. TK Sera A.Ş. başta olmak üzere seracılıkta sözleşmeli üretim yaygınlaştırılacaktır. 2. Seracılığa uygun 2.000 hektar alanda kademeli olarak altyapının iyileştirilmesi için çalışmalar yürütülecektir. 3. Mevcut seraların modernizasyonu ve yeni sera kurulumlarına yönelik hibe desteği ve faiz sübvansiyonlu kredi finansmanı sağlanacaktır.
Tedbir 407.5. Kenevir başta olmak üzere lifli bitkilerin endüstriyel kullanımını yaygınlaştırmak amacıyla düzenlemeler yapılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Kenevirde tescil ile ilgili işlemler yürütülecektir. 2. Tohumluk Tescil ve Sertifikasyon Merkezine (TTSM) müracaat edilen çeşit adaylarında bölge verim denemeleri yapılacak, yürütülen çeşit geliştirme ıslah projelerinde arazi ve laboratuvar çalışmaları devam ettirilecektir. 3. Toplam 58 bin kg kenevir tohumu üretilecektir.
Tedbir 407.6. Ekonomik ömrünü tamamlamış ve verimliliği azalmış çay ve fındık gibi uzun ömürlü ve katma değeri yüksek bitkisel ürünlerin verimliliğini artırmak üzere ekim alanlarının yenilenmesi desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ziraat Bankası, ÇAYKUR	1. Çay Bitkisi Gen Havuzunun Oluşturulması ve Ticari Çay Çeşit Adaylarının Belirlenmesi Projesi kapsamında tespit edilen klonlarla damızlık çay bahçesi oluşturulacaktır. 2. Her yöre için uygun fındık çeşitleri tespit edilerek doku kültürü yöntemiyle üretim materyali çoğaltılacaktır. 3. Pilot olarak belirlenen alanlarda çay ve fındık bahçesi yenilenmesi çalışmaları başlatılacaktır.
Hayvancılık geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.408)		
Tedbir 408.1. Sığırlarda üremeye bağlı kayıpların azaltılması ve suni tohumlama sonucu doğan etçi, kombine ırklar ve bunların melez oranlarının artırılması amacıyla buzağı, aşı ve hastalıktan ari işletme desteklerinin kriterleri yeniden belirlenecek ve destek tutarları artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. İlk buzağılama yaşı ve iki buzağılama arası süreye uyum hususu destekleme ödemelerinden yararlanabilmenin ön koşulu olarak belirlenecektir.
Tedbir 408.2. Damızlık materyal ihtiyacının yurt içinden karşılanması amacıyla hastalıktan ari, Soy Kütüğü Bilgi Sistemine kayıtlı işletmeler ve damızlık düve yetiştiriciliği merkezlerinden yapılan alımlar desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Türkiye Damızlık Sığır Yetiştiricileri Merkez Birliği	1. Damızlık işletme kurulmasına yönelik devam eden iki projede hayvan alımı gerçekleştirilecektir. 2. Beş damızlık işletme kurulum projesi tamamlanacaktır.

Tedbir 408.3. Küçükbaş hayvan yetiştiriciliğinde anaç hayvan sayısının artırılması ile kırmızı et üretimindeki küçükbaş payının yükseltilmesi amacıyla Sürü Büyütme ve Yenileme Desteği Projesi kapsamında yılı içerisinde doğup damızlık olarak kullanılmak üzere sürüye katılan her dişi kuzu ve oğlağa ilave destek verilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Sürü Büyütme ve Yenileme Desteği Projesi kapsamında küçükbaş hayvan başına destek verilecektir.
Tedbir 408.5. Küçük aile işletmelerinin büyükbaş hayvancılıkta 10, küçükbaş hayvancılıkta 300 hayvan kapasitesine ulaştırılmasını teminen barınakların modernizasyonu ve genişletilmesi, hayvan, alet ve ekipman alımı desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Tarımsal destek bütçesi imkânları çerçevesinde belirlenecek aile işletmelerine yeter gelirli işletme ölçeğine ulaşması desteklerle sağlanacaktır.
Su ürünleri yetiştiriciliğinde üretim ve ihracatın artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.409)		
Tedbir 409.1. Yeni potansiyel su ürünleri yetiştiricilik alanları belirlenerek girişimcilerin kullanımına açılacak, çeşitli devlet destekleri ile üretim teşvik edilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. 35 bin ton/yıl kapasiteli yeni su ürünleri potansiyel yetiştiricilik alanının üretime açılması için gerekli çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 409.2. Kaynakların koruma ve kullanma dengesi gözetilerek, balık stoklarının sürdürülebilirliği sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. 2.500 resif bloğu ile resif tarlaları oluşturulacaktır.
Gıda güvenilirliğini teminen denetimler etkinleştirilecek, bitki ve hayvan hastalık ve zararlıları ile mücadele hizmetleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.410)		
Tedbir 410.1. İşletme Odaklı Koruyucu Veteriner Hekimlik Sistemi ile hayvan refahını içerecek şekilde insan ve hayvan sağlığına yönelik tek sağlık politikası hayata geçirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Türk Veteriner Hekimleri Birliği (TVHB)	1. İşletmelerin hastalık ve kayıplarının serbest veteriner hekimler eliyle önlenmesi için HAYGEM-GKGM-TVHB arasında protokol yapılacaktır. 2. Serbest veteriner hekim faaliyetlerinin HAYGEM-GKGM-TVHB tarafından izlenmesi sağlanacaktır.
Tedbir 410.3. Özel sektörle işbirliği kapsamında veteriner aşıları ve teşhis kiti üretimini gerçekleştirmek üzere aşı üretim merkezi kurulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Proje hizmet binası, laboratuvarlar ve deneme ünitelerinin etüt ve projelendirme çalışmaları tamamlanacaktır.

Tedbir 410.5. Gıda kontrol laboratuvar altyapısı güçlendirilecek, kontrol hizmetlerinin etkinliği artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Isı kontrollü bölme donanımına sahip beş araç alımı yapılacaktır. 2. Altı gıda kontrol laboratuvarı yapım çalışmaları devam ettirilecektir.
Gıda güvenliğini teminen etkin stok yönetimi, arz zincirinde kayıpların azaltılması, israfın önlenmesi, piyasaların düzenlenmesine yönelik kural ve kapasitelerin geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.411)		
Tedbir 411.1. Lisanslı depoculuk sisteminin yaygınlaştırılması amacıyla ürün muhafaza ve analiz destekleri artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Kiralama, ürün analiz ve nakliye desteklemeleriyle lisanslı depo kapasitesi artırılacaktır.
Tedbir 411.2. Tarımsal ürünlerde soğuk zincirin tesisine yönelik lojistik altyapı iyileştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, TCMB	1. Sebze ve Meyvelerin Toptan ve Perakende Ticaretinde Uyulması Gereken Standart Uygulamalara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ yürürlüğe konulacaktır.
Tedbir 411.4. Tarımsal ürünlerde e-ticaretin etkin ve güvenli yürütülmesine yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. 5957 sayılı Kanunda değişikliğe yönelik çalışma yapılacak, Kanunun yürürlüğe girmesini takiben hazırlanacak ikincil düzenlemelerde toptancı hallerinde elektronik ticaret platformu kurulmasına ilişkin hükme yer verilecektir.
Tedbir 411.6. İklim değişikliğine uyum sağlamak üzere tarımda ürün desen değişimi senaryoları oluşturulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S)	1. Önemli tarım ürünlerinin yetiştirilmesi için uygun alanlar, günümüz iklim şartlarına göre yeniden değerlendirilecektir. 2. Gelecek iklim projeksiyonlarına göre ürün uygunluk alanları belirlenecektir.
Tarımsal üretimde yerel hayvan ırkı ve tohum alanında biyolojik çeşitliliğimiz korunacak ve sürdürülebilir hale getirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.412)		
Tedbir 412.1. Biyolojik çeşitlilik envanteri tamamlanacak, önemli türler ve özellikli alanlar izlenecek, genetik kaynaklardan ve bağlantılı geleneksel bilgilerden elde edilen faydaların paylaşımına yönelik mekanizma oluşturulacak, biyoçeşitliliğe dayalı geleneksel bilgiler kayıt altına alınarak Ar-Ge amaçlı kullanıma sunulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Üniversiteler, Yerel Yönetimler	1. Bitki toplama, muhafaza altına alma ve üretim yenileme çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Biyolojik Çeşitlilik Envanteri çalışmaları kalan yedi ilde tamamlanacaktır. 3. Biyolojik Çeşitliliğe Dayalı Geleneksel Bilgilerin Kayıt Altına Alınması Projesi dokuz ilde daha tamamlanacaktır.
Tarım ürünlerinin pazarlanmasında dağıtım zincirindeki aracıların sayısının azaltılması, tüketicinin makul fiyatlardan ürüne erişimi, üretici ile tüketici arasında doğrudan bağlantı kurulması yönünde kooperatiflerin ve üretici birliklerinin sistemde etkin olarak yer alması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.413)		
Tedbir 413.2. Üretici birliklerinin ticari faaliyette bulunabilmelerinin kolaylaştırılması amacıyla düzenlemeler yapılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. 5957 sayılı Kanunda değişikliğe yönelik çalışma yapılacak, Kanun yürürlüğe konulacaktır.

Tedbir 413.3. Denetim ve yönetim altyapısı güçlü bir dağıtım modeliyle tarımsal ürünlerin piyasaya daha hızlı ve uygun fiyatla sunulmasını sağlamaya yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. 5957 sayılı Kanunda değişiklik yapılacak, Kanun yürürlüğe konulacaktır.
Sürdürülebilir orman yönetimiyle ormanların ekonomiye katkısı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.415)		
Tedbir 415.4. Odun hammadde ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak hızlı gelişen türlerle endüstriyel plantasyonların kurulmasına imkân verilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Orman Genel Müdürlüğü	1. Özel sektörün teşvik edilmesi için mevzuat düzenlemesi çalışmaları tamamlanacaktır. 2. 20 bin hektar alanda endüstriyel plantasyon, 35 bin hektar alanda bakım ve 150 bin hektar alanda etüt proje çalışması yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Arazi Toplulaştırma Faaliyet Alanı (Kümülatif) (3)	Milyon Hektar	8,2	8,2	8,3
Tescil İşlemleri Tamamlanan Arazi Toplulaştırma Alanı (Kümülatif) (4)	Milyon Hektar	3,6	4,0	4,1
Sulamaya Açılan Net Tarımsal Alan (Kümülatif)	Milyon Hektar	3,34	3,38	3,43
Tarla İçi Basınçlı Sulama Sistemi Kurulan Alan (Yıllık)	Bin Hektar	40	150	150
Sulama Oranı	Yüzde	64	64	65
Merkezi Yönetim Bütçesinden Yapılan Tarımsal Desteklerin Tarımsal Katma Değere Oranı	Yüzde	6,8	6,5	7,3
Yağlı Tohum Üretimi (Çiğit dâhil, Yıllık)	Milyon Ton	4,02	5,31	5,35
Tıbbi ve Aromatik Bitkilerin Üretim Miktarı (Yıllık)	Bin Ton	700	750	800
Sığır Varlığı İçinde Kültür Irkı Oranı	Yüzde	49	49	50
Kırmızı Et Üretim Miktarı (Yıllık)	Milyon Ton	1,12	1,25	1,40
Mera Islah ve Amenajman Alanı (Kümülatif)	Bin Hektar	68	150	240
Orman Alanlarının Ülke Yüzölçümüne Oranı	Yüzde	29,0	29,2	29,4

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Tarım ve Orman Bakanlığı faaliyetleri esas alınmıştır.
(4) DSİ tarafından inşa edilen alanları kapsamaktadır.

2.2.2.2. Savunma Sanayii

a) Mevcut Durum

Savunma ve Havacılık Sanayii İmalatçılar Derneği (SASAD) verilerine göre 2018 yılında bir önceki yıla göre savunma ve havacılık sektörü cirosu yüzde 31 artış göstererek 8,8 milyar ABD doları, yurt dışı satış geliri yüzde 20 artış göstererek 2,2 milyar ABD doları, alınan siparişler yüzde 52 artış göstererek 12,2 milyar ABD doları olmuştur. TİM verilerine göre

2019 yılı ilk dokuz ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre sektör ihracatı yüzde 37,7 oranında artarak 1,9 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. 2002 yılında yüzde 20 civarında olan savunma sanayii yerlilik oranı 2018 yılı itibarıyla yüzde 65 seviyesine ulaşmıştır.

Savunma Sanayii Başkanlığı (SSB) tarafından hali hazırda yaklaşık 700 proje yürütülmekte ve söz konusu projeler yürütülürken; Türk Silahlı Kuvvetleri ve güvenlik güçleri ihtiyaçlarının tedarikinde milli sanayii yeterli seviyeye ulaştırmak gayesiyle hareket edilmektedir. İhtiyaçların tedarikinde dışa bağımlılığın asgari seviyeye indirilmesinde savunma sanayii ekosisteminin güçlendirilmesi ve sürdürülebilirliğinin sağlanmasına büyük önem verilmektedir. Bu kapsamda; savunma sanayii ihracatının artırılmasına yönelik olarak; Uluslararası İşbirliği ve İhracatta Mevcut Durum analizi gerçekleştirilerek raporlanmıştır. SSB tarafından 2018 yılında 15, Ekim 2019 itibarıyla 11 Savunma Sanayii İşbirliği toplantısı gerçekleştirilmiştir. 2018 yılında dokuz, Ekim 2019 itibarıyla iki uluslararası fuara milli katılım sağlanmış ayrıca iki Savunma Sanayii İşbirliği Anlaşması imzalanmıştır.

Ekosistemdeki işbirliği ve koordinasyonu artırmaya yönelik olarak çeşitli faaliyetler kapsamında; Savunma Sanayii Ekosistemi Koordinasyon Platformu kurulmuş, Cumhurbaşkanlığı himayelerinde Türk Savunma Sanayii Zirvesi gerçekleştirilmiş, Savunma sanayii için nitelikli insan kaynağı temininin sürdürülebilir kılınması amacıyla savunma Sanayii Zirvesi ile birlikte Vizyoner Genç Projesi hayata geçirilmiş, Endüstriyel Yetkinlik Değerlendirme ve Destekleme Programı (EYDEP) kapsamında 81 firmaya yönetici eğitim desteği verilmiştir.

Tablo II: 25- Ülkemizde Savunma Sanayiine İlişkin Temel Büyüklükler

(Milyon Dolar)

Yıl	Alınan Siparişler	Ciro	Yurt Dışı Satış Gelirleri	İthalat	Ürün/ Teknoloji Geliştirme	İstihdam (Kişi)
2013	8 000	5 076	1 569	1 327	926	32 368
2014	11 000	5 101	1 855	1 351	887	31 242
2015	7 686	4 908	1 929	1 067	904	31 345
2016	11 913	5 968	1 953	1 289	1 254	35 502
2017	8 055	6 693	1 824	1 544	1 234	44 740
2018	12 204	8 761	2 188	2 449	1 448	67 239 (1)

Kaynak: SASAD, Savunma ve Havacılık Sanayii Performans Raporları (2013-2018)
(1) İstihdam artışı; Askeri Fabrikalar Genel Müdürlüğü ve THY Teknik A.Ş.'nin istihdam verilerinin 2018 yılında ilk kez net olarak girilmiş olmasından kaynaklanmakta olup veri kaynağı farklılaşmıştır.

b) Amaç

Silahlı Kuvvetlerimizin ve güvenlik güçlerimizin ihtiyaçlarını, sürekli gelişim anlayışı ile azami ölçüde milli teknolojiler ve yerli imkânlarla karşılamak ve savunma ihracatını artırmak üzere savunma sanayii ekosistemini güçlendirmek ve savunma sanayiinde edinilen becerilerin sivil sektöre yayılımını sağlamak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Milli teknolojiler ve yerli imkânlarla savunma sanayiinde dışa bağımlılığı asgari seviyeye indirecek projeler hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.420)		
Tedbir 420.1. Milli teknolojiler ve yerli imkânlarla, ürünlerin teknik özelliklerinin giderek geliştirildiği ileri versiyonları oluşturulacak ve farklı harekât ihtiyaçlarına ve görev alanlarına hitap edebilecek ürün ailesine sahip olma yaklaşımı benimsenecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Yürütülecek savunma projeleri belirlenirken ve mevcut projeler yürütülürken; ürünlerin teknik özelliklerinin giderek geliştiği ileri versiyonların oluşturulması ve farklı harekât ihtiyaçlarına ve görev alanlarına hitap edebilecek ürün ailesine sahip olunmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 420.2. Savunma sanayii ürünleri geliştirilirken sistem, alt sistem ve bileşen seviyesinde dışa bağımlılık azami ölçüde azaltılacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Yürütülecek savunma projeleri belirlenirken ve mevcut projeler yürütülürken; sistem, alt sistem ve bileşen seviyesinde dışa bağımlılığın asgari seviyeye indirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 420.5. Plan döneminde Altay tankı, yerli hava savunma sistemleri, deniz platformları envantere kazandırılacak; envanterdeki İnsansız Hava Aracı (İHA) sayısı artırılacak; İHA motoru prototipinin ve kara araç motorunun teslimi yapılacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S), Sahil Güvenlik Komutanlığı	1. Altay tankları, yerli hava savunma sistemleri, deniz platformları envantere kazandırılacaktır. 2. Envanterdeki İnsansız Hava Aracı (İHA) sayısı artırılacaktır. 3. İHA motoru prototipinin ve kara araç motorunun teslimi yapılacaktır.
Savunma sanayii ekosistemini güçlendirmek ve sürdürülebilirliği sağlamak üzere; nitelikli insan gücü ihtiyacını karşılamak amacıyla eğitim altyapısı güçlendirilecek, başta KOBİ'ler olmak üzere sektör firmalarına destek sağlanacak, ihracatı ve ekosistemdeki işbirliğini artırmaya yönelik tedbirler alınacaktır. (Kalkınma Planı p.421)		
Tedbir 421.1. Teknolojiye olan ilgi ve yatkınlığı artırmak üzere Savunma Sanayii Akademisi aracılığıyla eğitim verilecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Farkındalığı ve aldığı eğitim kalitesi yüksek işgücü kapasitesini artırmak üzere Savunma Sanayii Akademisi bünyesinde eğitimler verilecektir.
Tedbir 421.2. Vizyoner Genç Projesi kapsamında gençlere staj, iş imkânları, teknoloji yarışmaları gibi sektörel bilgiler sunulacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi	1. Vizyoner Genç internet sayfası aracılığıyla gençlere savunma sanayiine ilişkin güncel haberler, kişisel gelişim ve kariyer alanlarında mevcut yaklaşımlar ile tavsiyeler, güncel staj ve iş olanakları hakkında bilgiler sunulacaktır.

Tedbir 421.4. Endüstriyel Yetkinlik Değerlendirme ve Destekleme Programı (EYDEP) ile firmalara eğitim, danışmanlık ve rehberlik destekleri odaklı mali yardım sağlanacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Endüstriyel Yetkinlik Değerlendirme ve Destekleme Programıyla (EYDEP) savunma sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'lerin yetenek ve nitelik envanterleri oluşturularak gelişmeye açık alanlar tespit edilecektir. 2. Firmalar bu alanlarda desteklenecektir.
Tedbir 421.5. Savunma sanayii sektöründe faaliyet gösteren KOBİ'ler dâhil tüm firmalara yönelik olarak Savunma Sanayii Yatırım ve Geliştirme Faaliyetlerini Destekleme Programı kapsamında finansal destek sağlanacaktır.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Savunma Sanayii Yatırım ve Geliştirme Faaliyetlerini Destekleme Programı kapsamında KOBİ'ler dâhil tüm savunma sanayii firmalarına finansal destek sağlanmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 421.6. Sektör ihracatının artırılması amacıyla ülke ve proje bazlı ihracat stratejileri belirlenecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Sektör ihracatının artırılması amacıyla ülke ve proje bazlı ihracat stratejileri belirlenecektir. 2. Savunma sanayii işbirliği potansiyeli, sektör firmalarının talepleri, dış politika ve diğer unsurlar dikkate alınarak uluslararası savunma fuarlarına milli katılım sağlanacaktır. 3. Savunma sanayii işbirliği anlaşmalarının imzalanmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 421.7. Sektördeki tüm paydaşlar arasındaki işbirliği, koordinasyon ve paylaşımı güçlendirmek üzere her yıl çeşitli etkinlikler (Savunma Sanayii Şurası, ortak akıl çalıştayları, bölgesel sanayi buluşmaları, teknopark buluşmaları, kümelenme buluşmaları ve OSB buluşmaları) düzenlenecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Savunma Sanayii Şurası, ortak akıl çalıştayları, bölgesel sanayi buluşmaları, teknopark buluşmaları, kümelenme buluşmaları ve OSB buluşmaları gibi etkinlikler düzenlenecektir.
Savunma sanayii teknolojilerinde dönüşümün yönetilmesi sağlanacak ve teknolojik olarak birbirini besleyebilecek sektörlerde çoklu kullanım yaygınlaştırılarak milli teknoloji hamlesine hız kazandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.422)		
Tedbir 422.1. Savunma sanayiine yönelik kritik teknolojilerde yüzde 100 milli savunma sanayii oluşturmak ve geleceğin harp konseptini şekillendirmek vizyonlarına uygun olarak temel ve ileri teknolojiler eksenli projeler ve yatırımlar gerçekleştirilecek ve desteklenecektir.	Savunma Sanayii Başkanlığı (S)	1. Teknoloji Panelleri ve Odak Teknoloji Ağları (OTAĞ) düzenlenerek teknoloji bazlı Ar-Ge yol haritası oluşturulacak ve gelişen teknolojilerin takibiyle ihtiyaçlar yeniden gözden geçirilerek güncellenecektir. 2. Teknoloji bazlı Ar-Ge yol haritası kapsamında projeler yürütülecek ve yatırımlar gerçekleştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Savunma Sanayii Yerlilik Oranı	Yüzde	65	67	69
Savunma ve Havacılık İhracatı	Milyar Dolar	2,2	2,8	4
Savunma ve Havacılık Sanayii Cirosu	Milyar Dolar	8,8	11,2	16
Savunma ve Havacılık Sanayii İstihdamı	Bin Kişi	67,2	69,5	71,8

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.2.3. Turizm

a) Mevcut Durum

Dünya turizm sektöründe son yıllardaki büyüme eğilimi 2018 yılında da devam etmiş, turist sayısı bir önceki yıla göre yüzde 5,4 artarak 1,4 milyar kişiye ulaşırken uluslararası turizm gelirleri de yüzde 7,7 artışla 1,4 trilyon ABD doları olmuştur.

Yakın coğrafyamızdaki gelişmeler, terör olayları, göçmen krizi ve başlıca kaynak pazarlarımızdan olan ülkeler ile ilişkilerde yaşanan sorunlar nedeniyle 2016 yılında ülkemiz turizm sektöründe büyük bir daralma yaşanmış, ancak 2017 yılında başlayan toparlanma sonrasında artan bir büyüme gözlenmiştir. 2018 yılında turist sayısı önceki yıla göre yüzde 21,8 artarak 45,8 milyona, turizm geliri de yüzde 12,2 artarak 29,5 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Buna göre ülkemiz, turist girişleri açısından uluslararası turizm pazarından yüzde 3,3, Avrupa turizm pazarından yüzde 6,4 pay almış, turizm gelirlerinde ise bu pay sırasıyla yüzde 1,7 ve yüzde 4,5 olarak gerçekleşmiştir. Ülkemiz, gelen turist sayısı açısından dünyada tekrar altıncı sıraya yükselirken gelir açısından 14'üncü sıradaki yerini korumuştur.

Turizm gelirindeki toparlanma turist sayısındaki toparlanmanın gerisinde kalmaktadır. 2015 yılında 756 ABD doları olan ziyaretçi başına ortalama harcama sürekli düşme eğiliminin sonucunda 2018 yılında 647 ABD doları olmuştur. 2018 yılında yabancı ziyaretçi başına ortalama harcama 617 ABD doları, yurt dışında ikamet eden ve ülkemizi ziyaret eden vatandaşlarımızın ortalama harcaması ise 801 ABD dolarıdır.

2018 yılında ülkemize gelen 39,5 milyon yabancı ziyaretçinin yüzde 35,5'i OECD, yüzde 30'u da BDT ülkelerindendir. Bir önceki sene olduğu gibi ülkemize en çok ziyaretçi gönderen ülkeler sıralamasında Rusya Federasyonu birinci (yüzde 15,1) ve Almanya ikinci (yüzde 11,4) iken üçüncü sırada İran yerine Bulgaristan (yüzde 6) yer almıştır.

2019 yılında ülkemize gelen yabancı ziyaretçi sayısının 45,3 milyon kişi ve turizm gelirinin 34,1 milyar ABD doları olarak gerçekleşeceği öngörülmektedir.

TABLO II: 26- Dünyada ve Türkiye'de Turizm Hareketleri ve Turizm Gelirleri

	2015	2016	2017	2018	2019(2)
DÜNYA					
Turist Sayısı (Milyon Kişi)	1 195	1 241	1 329	1 401	1 457
Yıllık Değişim (Yüzde)	5,0	3,8	7,2	5,4	4
Turizm Geliri (Milyar ABD Doları)	1 222	1 247	1 344	1 448	-
Yıllık Değişim (Yüzde)	-4,1 (3)	2,0	7,8	7,7	-
TÜRKİYE					
Turist Sayısı (1) (Milyon Kişi)	39,5	30,3	37,6	45,8	51,5
Yıllık Değişim (Yüzde)	-0,8	-23,3	24,1	21,8	12,4
Yabancı Ziyaretçi Sayısı (1) (Milyon Kişi)	36,2	25,4	32,4	39,5	45,3
Yıllık Değişim (Yüzde)	-1,6	-29,8	27,6	21,9	14,7
Turizm Geliri (Milyar ABD Doları)	31,5	22,1	26,3	29,5	34,1
Yıllık Değişim (Yüzde)	-8,2	-29,8	19,0	12,2	15,6
Ziyaretçi Başına Ortalama Harcama (ABD Doları)	756	705	681	647	656

Kaynak: Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO), Kültür ve Turizm Bakanlığı, TÜİK
(1) Yabancı ziyaretçi sayısı, Türkiye Cumhuriyeti pasaportu taşımayan, sınır kapılarından ülkemize giriş yapan ve yurt dışında ikamet eden ziyaretçileri yansıtmaktadır. Turist sayısı ise, yabancı ziyaretçi sayısı ile yurt dışında ikamet eden Türkiye Cumhuriyeti pasaportlu ziyaretçi sayısı toplamından günübirlikçilerin (Türkiye'de 24 saatten az kalan) çıkarılmasıyla elde edilmektedir.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Dolar bazında düşüş olarak hesaplanmakla beraber reel anlamda değişim pozitif yönde yüzde 4,5'tir.

2018 yılı itibarıyla Kültür ve Turizm Bakanlığından belgeli 3.925 tesiste 975 bin, belediye belgeli 7.671 tesiste 511 bin yatak bulunmakta olup yatırım aşamasındaki tesislerle birlikte toplam yatak kapasitesi 1,7 milyondur. Kıyılarımızda toplam yat bağlama kapasitesi 16.564, sektörde faaliyet gösteren seyahat acentesi sayısı ise 10.316'dır.

Turizm sektörünün çevresel, sosyo-kültürel ve ekonomik sürdürülebilirliğine katkıda bulunmak üzere çevreye duyarlı konaklama tesisleri belgelendirme faaliyetleri devam etmekte olup bu çerçevede Ekim 2019 itibarıyla 478 tesise Yeşil Yıldız Belgesi düzenlenmiştir. Ayrıca, çevre yönetimine önem vererek Mavi Bayrak Uygulamasına dâhil olan ülkeler arasında ülkemiz 2019 yılında 463 ödüllü plajla üçüncü sırada yer almıştır.

Turizm alanında sürdürülebilir ve etkin tanıtım yapılmasına, turizm potansiyelinin tüm yönleri ile değerlendirilerek ülke ekonomisine kazandırılmasına, turizm yatırımlarının, turizmin ülke ekonomisindeki payının ve turizm sektörünün hizmet kalitesinin artırılmasına yönelik faaliyetlerde bulunmak, destek ve kaynak sağlamak amacıyla 11/07/2019 tarihli ve 7183 sayılı Kanunla Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı kurulmuştur. Ajansın yönetim kurulunda ağırlıklı olarak özel sektörden üyelere yer verilmiş, turizm STK'larından bir danışma kurulu oluşturulmuş ve bütçesinin daha ziyade özel sektörden alınacak turizm payından oluşacağı belirlenmiştir. Bu şekilde özellikle turizm tanıtımı için bütçe imkânı artırılırken sektörün turizm konusundaki kararlara aktif katılımı da sağlanmaktadır.

13/09/2019 tarihli ve 30887 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 1532 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla turizmin geliştirilmesi amacıyla belirlenmiş alanlarda bazı değişiklikler yapılmıştır. Buna göre; Çeşme Kültür ve Turizm Koruma ve Gelişim Bölgesi (KTKGB) ilan edilirken 30 Turizm Merkezi (TM) ve 5 KTKGB iptal edilmiş, 29 TM ile 10 KTKGB'nin sınırları revize edilmiş, 1 TM'nin adı ve sınırları değiştirilmiş, 1 Turizm Alanı da

TM'ye çevrilerek sınırları revize edilmiştir. Bunun yanı sıra, 22/10/2019 tarihli ve 30926 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 1671 sayılı Cumhurbaşkanı Kararıyla da Muğla Bodrum Torba ve Çevresi KTKGB ile Muğla Bodrum Kızılağaç İçmeler KTKGB ilan edilmiştir. 27 Eylül 2019'da ise gelir ile pazar odaklı büyüme ve tanıtım modeline geçilerek turizmi ülkemizin stratejik sektörlerinden biri haline getirmeyi hedefleyen Türkiye 2023 Turizm Stratejisi açıklanmıştır.

Nitelikli turist trafiğini artırmak amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı ile bazı havayolu şirketleri arasında protokol imzalanarak yurtdışından Antalya, Bodrum, Dalaman ve İzmir havalimanlarına business class ve benzer nitelikli sefer uygulaması başlatılmıştır. 2019 yılında haftada 352 tarifeli sefer şeklinde başlatılan uçuşların artması beklenmektedir.

Sektörde hizmet kalitesinin artırılmasını teminen, işgücü piyasası ile turizm eğitim sistemi arasındaki bağın güçlendirilmesi ve turizm sektörünün ihtiyaç duyduğu nitelikli iş gücünün yetiştirilmesi amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında Mesleki ve Teknik Eğitimi Geliştirme İşbirliği Protokolü imzalanmıştır. Protokolle Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinde konaklama ve seyahat hizmetleri, yiyecek-içecek hizmetleri ve eğlence hizmetleri alanlarında öğrenim gören öğrencilerin otel ve işletmelerde yoğunlaştırılmış beceri eğitimlerini almaları, en az iki yabancı dil konuşarak mezun olmaları, burslu okuyabilmeleri, mezuniyetten sonra istihdam edilmeleri ve aynı zamanda öğretmenlerin yetkinliklerini artırabilmeleri amaçlanmıştır. 2018 yılında 11 okul ve eşleştirilen 5 konaklama tesisiyle uygulamaya geçilmiş olup yaygınlaştırma devam etmektedir.

Arazi tahsisi, turizm tesislerinde çalışma ve staj, tesislerin belgelendirilmesi, izinler ve cezai müeyyideler ile turizm alanlarındaki altyapı ihtiyaçları hususlarında aciliyet arz eden ihtiyaç ve sorunlara çözüm getirmek amacıyla 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanunu ile Turizm Tesislerinin Niteliklerine İlişkin Yönetmelik revize edilerek 01/06/2019 tarihli ve 30791 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Mevcut Doğu Ekspresine artan yolcu talebinin karşılanması ve daha iyi hizmet verilerek iç turizmin artırılması amacıyla, Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığının ortak çalışması sonucu Ankara-Kars-Ankara güzergâhında Turistik Doğu Ekspresi seferi 2019 yılı Mayıs ayı itibarıyla başlatılmıştır.

Ülkemize Avrupa'dan turist sağlayan İngiltere menşeli 178 yıllık bir tur operatörünün iflası ve operasyonlarını durdurması sonrasında, söz konusu operatörden alacaklı konaklama tesislerimizin yararlanması amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Hazine ve Maliye Bakanlığınca bir Kredi Destek Paketi hazırlanmıştır.

Turizmde elde edilen başarılara rağmen uluslararası rekabet avantajımız daha çok düşük fiyata dayalı olarak sürdürülmektedir. Son yıllarda daha da düşmüş olan ziyaretçi başına harcama sektörün sürdürülebilirliğini ve hizmet kalitesini etkilemektedir. Sektörün sağlıklı gelişimi ve toplam turizm gelirinin artması için fiyatların yükselmesini sağlayıcı tedbirlere ihtiyaç duyulmaktadır.

Turizm aktivitelerinin yoğunlaştığı kıyı alanları insan kaynaklı kullanımlar ve küresel iklim değişikliğinin yarattığı olumsuz koşullar nedeniyle baskı altındadır. Kıyı alanları başta olmak üzere turizm faaliyetlerinin çevreye olumsuz etkilerinin bertarafı, bunun yanı sıra bölgede yaşayanlar ve ziyaretçilerin memnuniyeti için analiz ve planlama çalışmalarının yapılması ve gerekli önlemlerin alınması önem arz etmektedir.

b) Amaç

Değişen tüketici eğilimleri ile teknolojik gelişmeler doğrultusunda turizmin çeşitlendirilmesi ve geliştirilmesi, sezon süresinin uzatılması, hizmet kalitesinin yükseltilmesi ve daha fazla harcama eğilimi olan ziyaretçinin ülkemize çekilmesi ile konaklama süresi ve konaklama dışı harcamaların artırılması, her bir destinasyon özelinde ve odaklı anlayış çerçevesinde sektörde dönüşümün gerçekleştirilmesi ve koruma-kullanma dengesi gözetilerek ekonomik ve sosyal kalkınmaya katkı sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Mevcut kaynak pazarlarımızın güçlendirilmesi, geliştirilmesi ve bunun yanı sıra yeni kaynak pazarların yaratılması yoluyla ziyaretçi sayısı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.424)		
Tedbir 424.3. Turizmin tanıtımı ve yatırımların artırılması için özel sektörün finansman temininde ve karar süreçlerinde yer aldığı Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı kurulacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı	1. Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansının teşkilatlanmasını tamamlaması için gerekli ikincil mevzuat hazırlanacak ve yürürlüğe konacaktır.
Daha fazla gelir bırakan turizm çeşitlerinin geliştirilmesi, konaklama süresinin uzatılması, konaklama dışı harcama alanlarının yaratılması ve harcama eğilimi yüksek ziyaretçilere ulaşılması yoluyla kişi başı harcama artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.425)		
Tedbir 425.3. İçerdiği farklı kullanımlarla turizm çeşitliliği sunan, bütüncül planlanmış turizm kentleri hayata geçirilerek ziyaretçilerin konaklama süreleri artırılacak, alışveriş, eğlence ve sportif faaliyetlerle konaklama dışı harcamaları artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Yerel Yönetimler, TTYD	1. Didim Turizm Kenti kapsamında tahsis edilmesi düşünülen taşınmazların tasarruf haklarının Bakanlığa alınmasına yönelik iş ve işlemlere devam edilecek, Çeşme Turizm Kenti için ise bu süreç başlatılacaktır.
Tedbir 425.4. Büyük ölçekli turizm yatırımlarının gerçekleştirilmesine yönelik planlama ve arazi tahsis çalışmaları yapılacak, sürdürülebilir bir anlayışla turizmin çeşitlendirilmesi ve sezonun uzatılması amacıyla turizm altyapı yatırımları gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. 12.500 ha alanı kapsayan Çeşme KTKGB'nin bütününde planlama çalışmalarına altlık oluşturmak üzere etüt ve araştırma çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Didim KTKGB kapsamında yer alan hazine mülkiyetindeki taşınmaz için halihazır harita yapımı tamamlanacak ve taşınmazın tasarruf haklarının Bakanlığa alınmasına yönelik iş ve işlemlere devam edilecektir. 3. Golf turizmine açılmak üzere Side Turizm Bölgesinde planlama çalışmaları tamamlanacak ve buradaki kamu taşınmazlarının tasarruf haklarının Bakanlığa devri ile özel mülkiyete konu taşınmazların kamulaştırılması çalışmaları yürütülecektir.

Tedbir 425.6. Deniz turizmine katkı sağlamak üzere, talebe ve doğal özelliklere uygun projelendirilmiş yat limanlarının yapılabilir bulunması halinde KÖİ modeli ile hayata geçirilmesi sağlanacak, Plan döneminde başlanacak yat limanı yatırımları ile yat bağlama kapasitesinde yaklaşık 4.500 yatlık kapasite artışı gerçekleştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Beş yat limanının ihale hazırlık süreci tamamlanacak ve ihaleleri yapılacaktır.
Tedbir 425.7. İstanbul'u kruvaziyer seyahatin başlangıç - bitiş noktası yapmak amacıyla yeni bir kruvaziyer liman yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, İstanbul Büyükşehir Belediyesi	1. Yenikapı Kruvaziyer Limanı için yürütülen imar planı, ÇED ve fizibilite çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 425.10. Turizm sektörüne ilişkin dağınık haldeki mevzuat günümüzün ihtiyaçlarına göre gözden geçirilmek suretiyle sektörü ilgilendiren tüm hususlara ilişkin Turizm Temel Yasası çıkarılacak; turizm hizmetlerinin çeşitlendirilmesi, yatırımların desteklenmesi, turizm işletmeciliğinin teşvik edilmesi ve sektör üzerindeki maliyetlerin azaltılması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Üniversiteler, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Yeni koşullar ve ihtiyaçlar nedeniyle 2634 sayılı Turizmi Teşvik Kanununda tekrar ve daha kapsamlı bir değişiklik yapılması gereği oluştuğundan Turizmi Teşvik Kanununda değişiklik yapılmasına yönelik olarak gerekli çalışmalar tamamlanacaktır.
Her bir destinasyon özelinde ve odaklı anlayış çerçevesinde; planlama hiyerarşisi gözetilerek yatırım planlaması dâhil turizmin gelişimi ve yönetimi bütüncül olarak ele alınacak; çevreye duyarlı ve sorumlu turizm anlayışı ile sürdürülebilir turizm uygulamaları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.426)		
Tedbir 426.1. Destinasyon bazında strateji, master plan ve fiziki planlar hazırlanacak ve projeler yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Üniversiteler, Yerel Yönetimler, İlgili Kurum ve Kuruluşlar, İlgili STK'lar	1. Türkiye 2023 Turizm Stratejisine göre hazırlanmakta olan Master Plan tamamlanacaktır. 2. Planda önceliklendirilen destinasyonlar için plan ve proje çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 426.2. Kıyı alanlarının turizm sektörünün talepleri ile entegre bir şekilde koruma-kullanma dengesi dikkate alınarak bütünleşik yönetimi ve planlaması yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Edirne-Tekirdağ-Kırklareli Bütünleşik Kıyı Alanları Planı çalışması tamamlanacaktır. 2. Giresun-Ordu-Trabzon Bütünleşik Kıyı Alanları Planı çalışması için ön hazırlık çalışmaları yürütülecektir.

Tedbir 426.3. Koruma kullanma dengesi gözetilerek turizm alanlarının taşıma kapasiteleri tespit edilecek ve alanlar buna göre yönetilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Antalya, Muğla ve İzmir illerinde ilan edilmiş KTKGB'ler ile TM'lerin kıyı kesimlerinde mevcut ve planlanan yatak kapasitelerinin tespit edilmesi, haritalandırılması ve raporlanması çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 426.5. Sürdürülebilir turizm anlayışı çerçevesinde; çevreye duyarlı turizm tesislerinin sayısının artırılması ve niteliklerinin geliştirilmesine yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. Çevreye duyarlı konaklama belgeli tesis sayısı 478'den 500'e çıkarılacaktır.
Turizm sektöründe daha yüksek standartlarda hizmet sunumu sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.427)		
Tedbir 427.1. Kültür ve Turizm Bakanlığı ile Milli Eğitim Bakanlığı arasında imzalanan protokol çerçevesinde yürütülecek uygulamalı eğitim programı ile turizm sektörünün ihtiyacı olan nitelikli ara eleman ihtiyacı karşılanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, İlgili STK'lar	1. Milli Eğitim Bakanlığı ile Kültür ve Turizm Bakanlığı arasında yenilenen protokol doğrultusunda turizm alanındaki 50 Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi, konaklama tesisleri ile eşleştirilecek; öğrencilere işletmelerce burs verilmesi ve staj yaptırılması sağlanacaktır.
Tedbir 427.2. Turizm sektörü çalışanları için Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından düzenlenen eğitim programlarına sektörün daha fazla katılım sağlamasına yönelik çalışmalar yürütülecek ve talebi karşılayacak şekilde eğitimler verilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Bakanlıkça 4.000 sektör çalışanına eğitim verilecektir.
Tedbir 427.3. Nitelikli personel istihdamını kolaylaştırmak ve personelin barınma ihtiyacının daha konforlu ortamlarda karşılanması için tesislere personel lojman alanı tahsis edilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar, İlgili STK'lar	1. Turizm tesislerinde çalışan personel için lojman yapımına imkân verecek kamu taşınmazları tespit edilecek, bu taşınmazların tasarruf haklarının Bakanlığa devrine yönelik iş ve işlemler yürütülecek, tasarruf hakları alınan taşınmazların tahsisi için şartname hazırlanacaktır.
Tedbir 427.5. Turizm hizmetlerinde kullanılacak olan tesislerin standartlarının yükseltilmesini sağlamak üzere tesislerin belgelendirilmesine ilişkin sistem yeniden düzenlenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili STK'lar	1. Turizm Tesislerinin Niteliklerine İlişkin Yönetmeliğin Uygulanmasına Dair Tebliğ ile Sınıflandırma Çalışmalarına İlişkin Değerlendirme Formlarının Hazırlanmasına ve Uygulanmasına İlişkin Tebliğ çıkarılacaktır.

Başta internet tabanlı uygulamalar olmak üzere turizm sektörünün paylaşım ekonomisinden daha etkin faydalanabilmesine yönelik düzenlemeler yapılacak, sektördeki Ar-Ge faaliyetleri ile teknolojiye dayalı uygulamalar desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.428)		
Tedbir 428.3. Teknoloji destekli olarak ziyaretçi deneyimini artırıcı projeler geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Ziyaretçi deneyimini artıran teknoloji tabanlı uygulamalar geliştirilecektir.
Tedbir 428.4. Yurt dışı menşeli mobil ve internet uygulamalarına yönelik mali hususlar başta olmak üzere ülkemiz mevzuatının uyumlaştırılması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. 1618 sayılı Seyahat Acentaları ve Seyahat Acentaları Birliği Kanununda, bilişim araç ve ortamlarında yürütülecek seyahat acentalığı faaliyetlerine yönelik düzenlemeleri de kapsayan mevzuat değişikliği hazırlıkları tamamlanacaktır.
Tedbir 428.5. İç turizmi ölçme sistemi kurulacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), TÜİK, İlgili STK'lar, GSM Operatörleri	1. Kişisel verilerin mahremiyetine dikkat edilerek telekomünikasyon firmalarının teknolojik imkânlarından yararlanılarak elde edilen verilerle yerli turist profilini ve turizm hareketlerini ortaya koyan bir çalışma yürütülecektir.
Tedbir 428.6. Uygulama farklılıklarını ve bürokratik zorlukları ortadan kaldırmak üzere turizm yatırım süreci elektronik ortama taşınacak ve yatırımcıya iş yapma kolaylığı getirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Turizm yatırımcı ve işletmecilerinin kamuyla iş ve işlemlerinde bilgi ve iletişim teknolojilerini kullanabilmeleri ve bunun için gereken kurumlar arası entegrasyonu sağlamak üzere gerekli mevzuat çalışmaları yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	**Birim**	**2018**	**2019(1)**	**2020(2)**
Turizm Geliri	Milyar Dolar	29,5	34,1	40,8
Ziyaretçi Sayısı Yabancı Ziyaretçi Sayısı	Milyon Kişi	46,1 39,5	52 45,3	58 51,1
Ziyaretçi Başına Ortalama Harcama	Dolar	647	656	703
Ortalama Konaklama Süresi	Gece	9,8	9,8	9,9
Ziyaretçi Başına Gecelik Gelir	Dolar	66	67	71

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.3. Sektörel Politikalar

2.2.3.1. Kamu Yatırım Politikaları

a) Mevcut Durum

Halkımızın yaşam kalitesinin yükseltilmesi, ülkemizin rekabet gücünün artırılması, sürdürülebilir büyümenin sağlanması amacıyla gerekli sosyal ve fiziki altyapının geliştirilmesi, çevrenin korunması, gelişmiş ülkelerle ülkemiz arasındaki gelişmişlik farkları ile ülkemizdeki bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarının azaltılması için önemli miktarlarda kamu yatırımı ihtiyacı bulunmaktadır.

2010-2019 döneminde genel devlet kapsamındaki kamu sabit sermaye yatırımlarının GSYH içindeki payının ortalamaları dikkate alındığında, ülkemizde 2010-2019 döneminde yaklaşık olarak AB üyesi ülkeler ile ABD ve Japonya seviyesinde gerçekleştirildiği görülmektedir. Ancak söz konusu ülkelerin GSYH büyüklükleri, gelişmişlik seviyeleri, yüzölçümleri, nüfusları ve mevcut altyapıları dikkate alındığında, ülkemizde daha fazla kamu yatırımı yapılması ihtiyacının devam ettiği değerlendirilmektedir.

2019 yılı kamu yatırım uygulamalarında; sektörel, bölgesel ve proje bazındaki öncelikler dikkate alınarak ekonomik ve sosyal altyapıyı geliştirecek yatırımlara ağırlık verilmiştir. 2019 Yılı Yatırım Programı sene başı değerleri dikkate alındığında, mahalli idare yatırımları ve yatırım işçilik giderleri hariç olmak üzere; toplam tutarı 977,8 milyar TL, 2018 yılı sonu kümülatif harcaması 409,2 milyar TL ve 2019 yılı başlangıç ödeneği 65,4 milyar TL olan 2.964 kamu yatırım projesi yürütülmektedir.

2019 Yılı Yatırım Programı kapsamındaki 65,4 milyar TL'lik yatırım ödeneğinden en yüksek payı yüzde 31,1 ile ulaştırma sektörü alırken, eğitim sektörünün payı yüzde 16,5, enerji sektörünün payı yüzde 11,8, sağlık sektörünün payı yüzde 7,6 ve tarım sektörünün payı yüzde 7,5'tir. Madencilik, imalat, turizm, konut, içme suyu ve kanalizasyon, teknolojik araştırma, çevre gibi diğer sektörlerin toplam payı ise yüzde 25,5'tir.

Ülkemizde, Yap-İşlet-Devret (YİD), Yap-İşlet (Yİ), Yap-Kirala-Devret (YKD) ve İşletme Hakkı Devri (İHD) olmak üzere dört temel Kamu Özel İşbirliği (KÖİ) modeli uygulanmaktadır. Söz konusu modellerle 1986 yılından başlamak üzere, 2019 yılı Haziran ayı itibarıyla 246 KÖİ projesi için uygulama sözleşmesi imzalanmıştır. Uygulama sözleşmesi imzalanan projelerin toplam yatırım büyüklüğü 2019 yılı fiyatlarıyla 67,5 milyar ABD dolarına ulaşmaktadır. Bu tutar içinde ulaştırma sektörü 41 milyar ABD doları yatırım tutarı ile ilk sırada yer almakta olup bunu 11,9 milyar ABD doları ile enerji, 11,5 milyar ABD doları ile sağlık sektörü takip etmektedir. Mevcut durumda, 218 proje işletmeye alınmış olup 28 projenin yürütülmesine devam edilmektedir.

KÖİ proje süreçlerinin standartlaştırılmasına katkı sağlamak üzere proje hazırlık, ihale ve işletme süreçlerinde ihtiyaç duyulan standart dokümanların hazırlanması çalışmalarına başlanmıştır. KÖİ Çerçeve Kanununa ilişkin teknik çalışmalar tamamlanmıştır.

TABLO II: 27- Genel Devlet Sabit Sermaye Yatırımlarının GSYH İçindeki Payı

(Yüzde)

Ülkeler	2010-2014	2015	2016	2017	2018	2019
Avro Bölgesi Ortalaması	**3,5**	**3,5**	**2,9**	**3,1**	**3,4**	**3,3**
Belçika	2,4	2,3	2,2	2,2	2,4	2,4
Almanya	2,2	2,1	2,2	2,2	2,3	2,4
Estonya	5,3	5,2	4,5	5,4	5,5	5,5
İrlanda	2,4	1,8	1,9	1,8	2,0	2,3
Yunanistan	3,2	3,8	3,5	4,4	3,0	4,1
İspanya	3,1	2,5	1,9	2,0	2,1	2,1
Fransa	4,0	3,4	3,4	3,3	3,4	3,5
İtalya	2,6	2,2	2,1	2,2	2,1	2,1
Letonya	4,7	4,8	3,6	4,4	5,4	5,3
Litvanya	4,2	3,7	3,0	3,2	3,2	3,0
Lüksemburg	4,0	3,9	4,0	4,2	4,1	4,1
Malta	2,9	4,2	2,5	2,3	3,0	3,5
Hollanda	3,8	3,6	3,5	3,4	3,4	3,5
Avusturya	3,0	3,0	3,0	3,1	3,0	3,0
Portekiz	3,1	2,2	1,5	1,8	2,0	2,1
Slovenya	4,5	4,7	3,1	3,1	3,6	3,9
Slovakya	3,6	6,3	3,2	3,2	3,6	3,6
Finlandiya	4,0	3,9	4,1	4,1	4,2	4,2
Avro Bölgesi Dışı AB Ort.	**4,1**	**4,6**	**3,3**	**3,3**	**3,8**	**4,2**
Bulgaristan	4,1	6,6	2,6	2,2	2,9	4,1
Çekya	4,3	5,1	3,3	3,4	4,1	4,2
Danimarka	3,6	3,6	3,8	3,4	3,4	3,5
Hırvatistan	3,6	3,2	3,2	2,7	3,5	3,8
Macaristan	4,1	6,6	3,1	4,6	5,8	6,7
Polonya	5,0	4,5	3,3	3,8	4,7	4,7
Romanya	4,9	5,2	3,6	2,6	2,6	2,9
İsveç	4,5	4,2	4,4	4,6	4,8	4,8
Birleşik Krallık	2,8	2,7	2,6	2,7	2,7	2,8
AB Ortalaması	**3,7**	**3,8**	**3,1**	**3,2**	**3,5**	**3,6**
ABD	**3,6**	**3,2**	**3,2**	**3,1**	**3,3**	**3,3**
Japonya	**3,8**	**3,7**	**3,6**	**3,7**	**3,6**	**3,6**
Türkiye	**3,6**	**3,7**	**3,7**	**3,9**	**4,0**	**2,8**

Kaynak: Avrupa Komisyonu Ekonomik Tahminler Raporu, İlkbahar 2019; Strateji ve Bütçe Başkanlığı

b) Amaç

Kamu sabit sermaye yatırımlarına ilişkin kaynakların artırılması, yatırım programının rasyonelleştirilmesi, ayrılan kaynakların başta öncelikli sektörler ve gelişme alanları için belirlenmiş hedeflere tahsisi olmak üzere etkin şekilde ve sonuç odaklı kullanılması, KÖİ uygulamalarının makroekonomik politikalarla uyumunun sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
KÖİ uygulamalarında etkinliği, verimliliği ve ekonomikliği sağlayacak yeni bir çerçeve düzenleme yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.432)		
Tedbir 432.1. Dağınık haldeki KÖİ mevzuatı ve hazırlık ile onay sürecindeki farklı uygulamalar ortak esas usuller temelinde projelerin ihtiyaç duyduğu esneklikleri barındıracak şekilde düzenlenecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Teknik çalışmaları tamamlanan çerçeve KÖİ mevzuatının 2020 yılı içerisinde yasalaşması için gerekli girişimler yapılacaktır.
Tedbir 432.2. KÖİ uygulamalarının muhasebeleştirilmesine, mali raporlamasına ve ileriye dönük oluşabilecek risklerin ve yükümlülüklerin kamu maliyesine etkisine raporlama sistematiği içerisinde yer verilmesi sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. KÖİ uygulamalarının muhasebeleştirilmesi, mali raporlaması ve gelecek dönem risklerinin uluslararası standartlarla uyumlu şekilde tahmin edilmesine ilişkin ikincil mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 432.3. KÖİ uygulamalarında, kamunun üstlendiği yükümlülükler ve bütçe dengeleri dikkate alınacak, projeler kamu ve özel kesim arasındaki risk paylaşımı en uygun olacak şekilde yürütülecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Yatırımcı Kuruluşlar, Yerel Yönetimler	1. Uygulayıcı kuruluşların KÖİ projelerini hazırlarken mevzuatta düzenlenen analizleri eksiksiz olarak yapmasını teminen gerekli sistem ve süreçleri oluşturmak üzere rehberler hazırlanacaktır. 2. KÖİ projelerinin ekonomik olarak yapılabilirliği ve harcama getirisi söz konusu rehberler doğrultusunda uygulayıcı kurumların iç kontrol mekanizmalarınca denetlenecektir.
Yeni yatırım projeleri geliştirilmeden önce mevcut sermaye stokundan azami faydayı sağlamak üzere yatırımlara ilişkin bakım-onarım ve rehabilitasyon harcamalarının yapılması alternatifi öncelikle değerlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.434)		
Tedbir 434.1. Karayolları, Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları ve DHMİ Genel Müdürlüklerinin sahip oldukları sabit sermaye stokunu "etkin, verimli ve ekonomik" bir şekilde yönetmeleri ve yatırım maliyetlerini düşük tutacak çözümleri geliştirmelerini sağlayacak pilot uygulamalar başlatılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü, TCDD, DHMİ	1. KGM, TCDD ve DHMİ Genel Müdürlüklerinin yatırım maliyetlerini düşük tutacak çözümleri geliştirmelerine yönelik pilot çalışmalara başlanacaktır.
Kamu yatırım yönetim sürecinin güçlendirilmesi, gerekli müdahalelerin zamanında yapılması ve daha etkili sonuçlara ulaşılması için yerel yönetimleri de kapsayacak şekilde tüm kurumlarda KÖİ dâhil yatırım projelerinin hazırlanması, uygulanması, izlenmesi ve değerlendirilmesi süreçlerinde standardizasyon sağlanacak ve kurumsal kapasite artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.435)		
Tedbir 435.1. Kamu ve KÖİ yatırımları için proje hazırlık, uygulama, izleme ve değerlendirme konularında eğitim programları düzenlenecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Yatırımcı kuruluşlardan gelen talepler doğrultusunda proje hazırlık, izleme ve değerlendirme konularında eğitimler verilecektir.

Tedbir 435.2. Kamu yatırımları için proje hazırlık, uygulama, izleme ve değerlendirme konularında standart rehberler hazırlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Yatırım Programı sürecinin etkinliğini artırmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarına yönelik yatırım projelerinde kullanacakları ticari ve finansal analiz konulu bir rehber hazırlanacaktır.
Tedbir 435.4. KÖİ projeleri için hazırlık, ihale ve sözleşme hususlarında standart rehberler hazırlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. KÖİ Projelerinin hazırlık aşamasında kullanılmak üzere Fizibilite Raporu Hazırlama Rehberi hazırlanacaktır. 2. Harcama Getirisi Analizi Modeli oluşturulacak ve buna ilişkin bir rehber hazırlanacaktır.

2.2.3.2. Bilim, Teknoloji ve Yenilik

a) Mevcut Durum

Ar-Ge harcamalarında yıllar itibarıyla artış yaşanmış ve Ar-Ge harcamalarının GSYH'ya oranı 2017 yılında yüzde 0,96'ya ulaşmıştır. Benzer şekilde, Ar-Ge ve yenilik ekosisteminin önemli unsurlarından olan araştırmacı insan gücünde de gelişim sağlanmış olup 2017 yılı itibarıyla tam zaman eşdeğer (TZE) araştırmacı ve TZE Ar-Ge personeli sayıları sırasıyla 111.893 ve 153.552 olarak gerçekleşmiştir. Bununla birlikte, toplam TZE Ar-Ge personelinin yüzde 18,5'i doktora ve üstü derecesine sahiptir. Hedeflenen teknolojik atılımın gerçekleştirilebilmesi için Ar-Ge insan gücünün sayı ve nitelik olarak artırılması ihtiyacı devam etmektedir.

Ar-Ge ve yenilik ekosisteminin güçlendirilmesi amacıyla kamu ve özel kesim Ar-Ge faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik kamu kaynaklarından yapılan bütçe tahsisi önemini korumaktadır. Bu kapsamda, 2018 yılında merkezi yönetim bütçesinden Ar-Ge faaliyetleri için 13 milyar TL harcama yapılmıştır. Ayrıca, kamunun dolaylı Ar-Ge desteği 2018 yılında 4,6 milyar TL'ye yükselmiştir.

Bilim, Teknoloji ve Yenilik Politikaları Kurulu öncelikli teknoloji alanları, temel bilim yol haritası, teknoloji finansman kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve etkinleştirilmesi, üniversite sanayi işbirliğinin geliştirilmesi, kamu teşvik mekanizmalarının koordinasyonu ve araştırmacı insan kaynağının geliştirilmesi alanlarında politika dokümanlarının hazırlıklarını yürütmektedir.

Ar-Ge harcamalarının yaklaşık yüzde 33,5'ini gerçekleştiren üniversitelerde yüksek katma değerli üretimi destekleyecek nitelikte Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerini artırmak amacıyla 11 üniversite araştırma üniversitesi olarak belirlenmiş olup bu üniversitelerin performanslarının izlenmesi ve özel programlarla desteklenmesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir.

Araştırma altyapılarının daha etkin kullanımını ve sürdürülebilirliğini sağlamak üzere 2014 yılında yayımlanan 6550 sayılı Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun çerçevesinde dört araştırma altyapısı desteklenmekte ve bu Kanun kapsamına yeni alınabilecek araştırma altyapılarının belirlenmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir. Ayrıca, Kanunun uygulamasına yönelik ikincil mevzuatın revizyonuna ilişkin çalışmalar devam etmektedir.

TABLO II: 28- Bilim ve Teknoloji Alanındaki Temel Göstergeler

	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Ar-Ge Harcamalarının GSYH İçindeki Payı (Yüzde)	0,80	0,83	0,82	0,86	0,88	0,94	0,96
Gayri Safi Yurt içi Ar-Ge Harcaması (Milyon TL - Cari Fiyatlarla)	11 154	13 062	14 807	17 598	20 615	24 641	29 855
Ar-Ge Harcamalarını Gerçekleştiren Sektörler (Yüzde)							
Yükseköğretim	45,5	43,9	42,1	40,5	39,7	36,3	33,5
Özel Sektör	43,2	45,1	47,5	49,8	50,0	54,2	56,9
Kamu	11,3	11,0	10,4	9,7	10,3	9,5	9,6
TZE Cinsinden Toplam Ar-Ge Personeli Sayısı	92 801	105 122	112 969	115 444	122 288	136 953	153 552
TZE Cinsinden Ar-Ge Personelinin Sektörel Dağılımı (Yüzde)							
Yükseköğretim	38,4	38,8	37,7	35,7	35,4	38,4	35,3
Özel Sektör	48,9	49,7	51,7	53,7	54,5	53,0	57,3
Kamu	12,7	11,5	10,6	10,6	10,1	8,6	7,4
10.000 Çalışan Kişi Başına Düşen TZE Ar-Ge Personeli Sayısı	38	42	44	45	46	50	54

Kaynak: TÜİK, TÜBİTAK

AB Ufuk 2020 programından ülkemizin daha fazla faydalanabilmesi amacıyla TÜBİTAK koordinasyonunda yönlendirme, bilgilendirme ve teşvik faaliyetleri yürütülmektedir. Söz konusu program kapsamında 2019 yılında açılan çağrıların yaklaşık yüzde 50'sinin sonuçları açıklanmış olup 10 kamu kuruluşu, 7 üniversite/araştırma merkezi, 27 özel sektör kuruluşu ve 2 kâr amacı gütmeyen kuruluş tarafından sunulan toplam 33 projenin destek almasıyla 15 milyon Avro geri dönüş sağlanmıştır.

Ülkemizin Antarktika alanında uluslararası arenada temsili ve işbirliği potansiyelinin hayata geçirilebilmesi için başlatılan Antarktika Bilimsel Araştırma ve Bilim Üssü Projesi kapsamında 2017 yılından itibaren her yıl düzenli olarak Antarktika kıtasına ulusal seferler düzenlenmiş ve bu seferler kapsamında 41 proje desteklenmiştir. Ayrıca, Ulusal Kutup Bilim Programı (2018-2022) yürürlüğe konulmuş olup öncelikli araştırma temaları, insan kaynakları, uluslararası işbirlikleri, eğitim, tanıtım ve halka erişim, bilim seferleri ve lojistik ile Türk Bilim Üssü odağında çalışmalar yürütülmektedir.

Ülkemizin havacılık ve uzay alanında rekabet gücünün artırılması için havacılık ve uzay teknolojilerine yönelik bilimsel ve teknolojik altyapıların ve insan kaynağının geliştirilmesi, kapasite ve yeteneklerinin artırılması, havacılık ve uzay sanayinin geliştirilmesi görevlerini yürütmek üzere Aralık 2018'de Türkiye Uzay Ajansı kurulmuştur. Söz konusu Ajansın kurumsal yapılanmasına ve kapasitesinin geliştirilmesine yönelik çalışmalara başlanmıştır.

b) Amaç

Etkin işleyen bir araştırma ve yenilik ekosistemi oluşturularak bilgi üretme ve kullanma kapasitesinin geliştirilmesi, yüksek katma değerli ürün ve hizmetleri destekleyecek nitelikte Ar-Ge ve yenilik faaliyetlerinin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Üniversitelerin Ar-Ge ekosistemindeki rolleri güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.440)		
Tedbir 440.2. Üniversitelerin bilimsel araştırma proje bütçelerinin makro hedeflerle uyumunu sağlamak, projelerin etkin ve verimli bir şekilde gerçekleştirilmesini temin etmek, üniversiteler arasında eş güdüm ve işbirliğini artırmak ve Plan hedefleriyle projeler arasındaki uyumu güçlendirmek için YÖK bünyesinde bir koordinasyon ve destek birimi kurulacak, bilimsel araştırma projelerine ilişkin bir politika dokümanı oluşturulacak, proje izleme mekanizmaları ve kaynak tahsisinde performans esaslı yeni yöntemler geliştirilecektir.	YÖK (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler	1. İlgili paydaşlarla bilimsel araştırma projelerine (BAP) ilişkin mevcut durum analizi tamamlanacaktır. 2. YÖK bünyesinde BAP Koordinasyon Birimi kurulmasına yönelik mevzuat çalışması gerçekleştirilecektir.
Tedbir 440.3. Üniversitelerin, yüksek katma değerli üretimi destekleyecek nitelikte Ar-Ge ve yenilik faaliyetleri gerçekleştirebilmeleri için Araştırma Üniversitesi programı güçlendirilecek, bu programa dâhil üniversitelerin özel desteklerle kapasiteleri artırılacaktır.	YÖK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK	1. Araştırma üniversitelerinin performansları izlenecek, üniversiteler içerisinden başarılı olanlara bilimsel araştırma çalışmaları için ilave kaynak sağlanacaktır.
Tedbir 440.4. Vakıf yükseköğretim kurumlarının yıllık öğrenci gelirlerinin en az yüzde 1'inin Ar-Ge harcamalarında kullanılmasına yönelik düzenleme yapılacaktır.	YÖK (S)	1. Vakıf yükseköğretim kurumlarının öğrenci gelirlerinin ve Ar-Ge harcamalarının mevcut durumunun tespitine ilişkin çalışma tamamlanacaktır. 2. Vakıf yükseköğretim kurumlarınca yıllık bütçe planı oluşturulmasına yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
Araştırma altyapılarının, öncül araştırmalar yapan, nitelikli insan gücü istihdam eden ve özel sektörle işbirliği içinde çalışan bir yapıyla Ar-Ge ve yenilik ekosistemindeki etkinliklerinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.441)		
Tedbir 441.1. Yükseköğretim ve kamu kurumları bünyesindeki araştırma altyapılarının erişilebilirliğinin artırılması ve mükerrer yatırımların önlenmesini teminen altyapılardaki makine-teçhizat, insan kaynağı, araştırma faaliyetleri ve test hizmetlerine ilişkin güncel bilgilerin yer aldığı envanter hazırlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK, YÖK, Üniversiteler	1. Yükseköğretim ve kamu kurumları bünyesindeki araştırma altyapılarına ilişkin tüm paydaşlardan güncel veriler temin edilecek, veri doğrulaması yapılacak, verilerin güncel kalmasını sağlayacak envanter sistemine ilişkin hazırlıklar tamamlanacaktır.

Tedbir 441.2. 6550 sayılı Araştırma Altyapılarının Desteklenmesine Dair Kanun kapsamında kritik teknolojilerde uzmanlaşmış altyapı sayısı artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. 6550 sayılı Kanun kapsamında yeterlik değerlendirmesine tabi tutulacak araştırma altyapıları kritik teknolojilere yönelik yetkinlikleri de dikkate alınarak belirlenecektir. 2. Kanun kapsamında desteklenen araştırma altyapılarının kritik teknolojilerde yetkinliklerini artırmaya yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 441.3. 6550 sayılı Kanun kapsamındaki araştırma altyapılarının çıktı ve etki odaklı performanslarının izlenmesine ve kritik teknoloji alanlarında ürün misyonları doğrultusunda çalışmalarını teşvik etmeye yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. 6550 sayılı Kanunun alt düzenleyici mevzuatı olan Araştırma Altyapıları Yeterlik Değerlendirme, Performans İzleme ve Ara Değerlendirme ile Yeterlik Yenilemesine Dair Usul ve Esaslarda konuya ilişkin düzenleme yapılacaktır. 2. Kanun kapsamına alınan altyapıların, Kuruluş Protokollerinde ürün/teknoloji misyonu tanımlanmasına dair mevzuat düzenlemesi çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 441.4. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanunundaki Uygulama ve Araştırma Merkezi tanımı, yükseköğretim kurumları bünyesindeki teknolojik araştırma merkezlerinin farklılaşan niteliklerini dikkate alacak şekilde yeniden yapılacaktır.	YÖK (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK	1. 2547 sayılı Yükseköğretim Kanununda yapılacak gerekli düzenlemeler için hazırlık çalışmaları yürütülecektir.
Ar-Ge personeli sayısı ve niteliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.442)		
Tedbir 442.1. Araştırma üniversitelerinde doktora sonrası sözleşmeli araştırmacı istihdamı artırılacaktır.	YÖK (S), TÜBİTAK	1. Araştırma üniversitelerinde doktora sonrası sözleşmeli araştırmacı istihdamını artırmak üzere ihtiyaçlar tespit edilecek, bu doğrultuda mevzuat gözden geçirilerek gerekli iyileştirmeler yapılması yönünde çalışmalara başlanacaktır.
Tedbir 442.2. Yurt dışında üst seviye bilimsel ve teknolojik çalışmalar yürüten nitelikli araştırmacıların Uluslararası Lider Araştırmacılar Programı kapsamında Türkiye'ye gelmeleri ve araştırmacı yetiştirmeleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Uluslararası Lider Araştırmacılar Programı kapsamında yeni çağrıya çıkılacaktır.
Tedbir 442.3. Yurt dışındaki öncü Türk bilim insanlarının kısmi zamanlı eğitim ve araştırma faaliyetleri yürütmesine imkân sağlayan laboratuvar altyapısı ve araştırma fonunun sunulduğu bir mekanizma oluşturulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Konuya ilişkin yeni bir destek mekanizmasının tasarımına yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.

Tedbir 442.4. 6550 sayılı Kanun kapsamına giren araştırma altyapılarında Ar-Ge personeli sayısı artırılacak ve yabancı personel çalıştırılmasını kolaylaştırıcı tedbirlerin alınmasına yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. 6550 sayılı Kanun kapsamındaki araştırma altyapılarında yabancı uyruklu Ar-Ge personelinin istihdamına ilişkin mevzuatta ve uygulamada karşılaşılan sorunlar tespit edilecektir. 2. Söz konusu personelin çalışma izinlerinde kolaylık sağlayacak ilgili kurumların mevzuatlarında revizyon önerileri geliştirilecektir. 3. Yurt içindeki araştırmacıların araştırma altyapılarında istihdamına yönelik mevzuat ve yönetim kısıtları tespit edilecek ve bu kısıtların giderilmesine yönelik tedbirler belirlenecektir.
Tedbir 442.6. Araştırma deneyimine sahip nitelikli insan kaynağının artırılmasını teminen kamu destekli Ar-Ge projelerinde daha fazla lisans, yüksek lisans ve doktora bursiyerinin yer alması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Desteklenen Ar-Ge ve yenilik projelerinde lisans seviyesinde bursiyer sayısının artırılmasına yönelik başlatılan mevzuat değişikliği çalışması tamamlanacaktır. 2. Ar-Ge projelerinde araştırma yapma deneyimi olan öğrenci sayısını artırmak amacıyla lisans, yüksek lisans ve doktora öğrencilerine daha fazla yer verilecektir.
Tedbir 442.7. Ar-Ge personeli ihtiyacının karşılanması amacıyla YÖK 100/2000 doktora burs programının koşulları iyileştirilerek programdan faydalanan sayısı artırılacaktır.	YÖK (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. YÖK tarafından yürütülen 100/2000 Doktora Burs Programının koşulları gözden geçirilerek iyileştirmeler yapılacak ve bursiyer sayısı artırılacaktır.
Temel bilimlerde nitelikli araştırmacı insan gücü kapasitesi ve araştırma faaliyetleri, öncelikli sektörler ve teknoloji alanlarındaki ihtiyaçlara yönelik artırılacak, söz konusu alanlara yönelik özel lisansüstü burs programları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.443)		
Tedbir 443.1. Temel bilimlere yönelik lisansüstü burs miktarı ve faydalanan sayısı artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Temel bilimler alanında ülkemizin lisansüstü seviyesinde ihtiyaç duyduğu bilim insanlarının yetiştirilmesini teşvik etmek amacıyla Yurt İçi Lisansüstü Burs Programı kapsamında 2020 yılında iki defa çağrıya çıkılacaktır.
Tedbir 443.2. Özel sektör Ar-Ge merkezlerinin, üniversiteler ve araştırma altyapılarıyla birlikte yürütecekleri teknoloji hazırlık seviyesi 1-3 arasındaki araştırma projeleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Hedef odaklı destek mekanizmasının geliştirilebilmesi için mevzuat çalışmaları yapılacak, çağrı hazırlık toplantıları gerçekleştirilecek ve çağrı dokümanları oluşturulacaktır.
Tedbir 443.3. Temel ve uygulamalı alanlarda katma değer açısından yüksek etki yaratması muhtemel öncül araştırma projeleri desteklenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, YÖK	1. Avrupa Araştırma Konseyi (ERC) Projeleri Güçlendirme Desteği kapsamında başvurular alınacaktır. 2. Ulusal Öncü Araştırmacı Desteği programına ilişkin mevzuat çalışmaları tamamlanarak program başvuruya açılacaktır.

Tedbir 443.4. Bilim alanlarına yönelik nitelikli çalışmalar ile öncü ve çığır açıcı araştırmaları desteklemek üzere ve özellikle temel bilimler alanında araştırmacı insan gücü kapasitesinin artırılmasına yönelik ulusal ve uluslararası eğitim ve araştırma temalı bilimsel etkinlikler gerçekleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, TÜBİTAK, TÜBA, Üniversiteler	1. TÜBİTAK Temel Bilimler Araştırma Enstitüsü bünyesinde iki ileri düzey araştırma ve eğitim okulu düzenlenecek, temel bilim konularında öncelikli araştırma alanları belirlenecektir. 2. TÜBA Yurtdışı Bilim İnsanı Davet Programı kapsamında öncü ve çığır açıcı araştırmacıların ülkemizdeki bilim insanlarıyla bir araya geleceği çalıştaylar düzenlenecek, bilimsel tematik arama konferansları gerçekleştirilecektir.
Başta AB ülkeleriyle olmak üzere Ar-Ge faaliyetleri, araştırma altyapıları ve araştırmacı insan gücü bakımından bölgesel ve küresel düzeyde işbirlikleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.444)		
Tedbir 444.1. AB Araştırma ve İnovasyon Çerçeve Programlarına nitelikli projeler yoluyla katılımın sağlanması ve programların geri dönüş oranının artırılmasına yönelik tanıtım, bilgilendirme ve kapasite geliştirme çalışmaları ile destek ve ödül programları gerçekleştirilecek ve Avrupa Araştırma Alanına entegrasyonun sağlanmasını teminen ulusal programlar AB Çerçeve Programlarıyla uyumlu ve tamamlayıcı hale getirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ufuk 2020 Programında Türkiye II. Aşama Projesi kapsamında belli teknoloji alanlarında beş odak grup eğitimi gerçekleştirilecektir. 2. Çerçeve Programlara yönelik 10 ulusal danışma grubu toplantısı yapılacak, Avrupa'daki kuruluşlara altı çalışma ziyareti düzenlenecektir. 3. Ufuk 2020 Bilgi Çoğaltıcıları Sisteminde yer alan kurum ve kuruluşlara beş kapasite geliştirme eğitimi verilecektir.
Türkiye'de teknoloji üreten insan kaynağının geliştirilmesine yönelik olarak gençlerin erken yaşlardan itibaren teknoloji alanında gelişimleri sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.445)		
Tedbir 445.1. Deneyap Teknoloji Atölyeleri yaygınlaştırılacak, 50 bin gencin teknoloji eğitimi alması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, TÜBİTAK, İlgili STK'lar	1. Deneyap Teknoloji Atölye sayısı artırılacak, atölyelerin eğitim içeriklerinin geliştirilmesi ve revizyonlarının yapılması, eğiticilerin belirlenmesi ve eğitimlerinin gerçekleştirilmesi, teknik ekipman ve sarf malzemelerinin tamamlanması sağlanacaktır.
Tedbir 445.2. Bilim atölyeleri ve gezici bilim sergileri daha ulaşılabilir hale getirilerek yaygınlaştırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Belediyeler, Üniversiteler	1. Tasarımı tamamlanan gezici bilim merkezi sergisinin üretimi ve bir bilim atölyesinin kurulumu gerçekleştirilecektir.

Kutup araştırmaları konusunda ülkemizin uluslararası konumu güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.446)		
Tedbir 446.1. Kutup araştırmalarına yönelik kurumsal kapasite geliştirilecek ve Antarktika'da üs kurulmasına ilişkin hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, TÜBİTAK	1. 4. Ulusal Antarktika Bilim Seferinin gerçekleştirilmesine yönelik protokol imzalanacaktır. 2. TÜBİTAK Kutup Çağrısı kapsamında uygun görülen projeler desteklenmeye başlanacaktır. 3. Türk Bilim Üssü Fizibilite Raporunun nihai hale getirilmesine yönelik paydaş toplantıları gerçekleştirilecektir.
Ülkemizin havacılık ve uzay alanında küresel rekabette konumunun güçlendirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.447)		
Tedbir 447.1. Milli Uzay Programı hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Savunma Sanayi Başkanlığı, Türkiye Uzay Ajansı, TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Öncelikli gelişme alanları dikkate alınarak ilgili kuruluşlarla işbirliği içerisinde Milli Uzay Programı hazırlıklarına başlanacaktır.
Tedbir 447.2. Türkiye Uzay Ajansının kurumsal kapasitesi geliştirilerek etkinliği artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türkiye Uzay Ajansı, TÜBİTAK	1. Türkiye Uzay Ajansının idari ve kurumsal kapasitesinin artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018(1)	2019(2)	2020(3)
Ar-Ge Harcamalarının GSYH'ya Oranı	Yüzde	0,96	1	1,1
Tam Zaman Eşdeğer (TZE) Cinsinden Ar-Ge Personeli Sayısı	Kişi	153 552	180 000	200 000
Milyon Kişi Başına Doktora ve Üstü TZE Ar-Ge Personeli Sayısı	Kişi	352	410	490

(1) 2017 yılı verisidir.
(2) Gerçekleşme Tahmini
(3) Program

2.2.3.3. Girişimcilik ve KOBİ'ler

a) Mevcut Durum

Esnaf ve sanatkârların çoğunluğunu oluşturduğu KOBİ'ler, 2017 yılı sonu itibarıyla çalışan sayısı bakımından toplam girişimlerin yüzde 99,8'ini, istihdamın yüzde 74,2'sini, katma değerin yüzde 54,1'ini, ihracatın yüzde 56,2'sini oluşturmaktadır. 2016 yılı yatırımlarının ise yüzde 55'i KOBİ'ler tarafından gerçekleştirmiştir. Ayrıca, Ar-Ge harcamaları içinde KOBİ'lerin payı 2014 yılında yüzde 17,4 iken 2017 yılında ise yüzde 19,6'ya yükselmiştir. KOBİ'lerin küreselleşmeden kaynaklanan yüksek rekabete ayak uydurma, yetkin insan gücü ve yeterli sermayeye sahip olma, yenilikçi projeler üretme, ortak iş ve proje geliştirme gibi hususlarda güçlendirilmesine ve girişimcilik yeteneklerinin ve girişimci sayısının artırılmasına olan ihtiyaç devam etmektedir. Ortak iş yapma kültürüne, sermaye birikimine ve gelir dağılımına olumlu katkıları açısından önem taşıyan kooperatifçiliğin geliştirilmesi de önemini korumaktadır.

TABLO II: 29- Kurulan ve Kapanan İşletme Sayısı

Yıl	Faaliyete Geçen Esnaf ve Sanatkâr Sayısı	Faaliyeti Sona Eren Esnaf ve Sanatkâr Sayısı	Kurulan Şirket Sayısı	Kapanan Şirket Sayısı	Kurulan Gerçek Kişi Ticari İşletme Sayısı	Kapanan Gerçek Kişi Ticari İşletme Sayısı	Kurulan Kooperatif Sayısı	Kapanan Kooperatif Sayısı
2012	191 808	96 204	38 887	14 168	67 455	31 915	877	1 895
2013	193 870	105 552	49 943	17 400	58 987	19 873	915	1 862
2014	200 235	113 696	57 710	14 002	67 920	23 229	1 005	1 820
2015	200 807	97 361	66 701	12 114	47 069	19 061	921	1 587
2016	227 936	101 218	63 709	11 038	41 972	19 610	771	1 290
2017	229 367	96 945	72 862	13 509	44 242	27 789	910	1 185
2018	229 298	106 167	83 409	10 014	33 474	20 770	331	70
2019 (1)	180 329	85 815	59 361	7 766	16 777	16 094	297	31

Kaynak: TOBB, Ticaret Bakanlığı
(1) Eylül ayı itibarıyladır.

Haziran 2019 itibarıyla; bankacılık sistemi içinde kullandırılan KOBİ kredi miktarı 626 milyar TL olup toplam krediler içindeki payı 2009 yılındaki yüzde 21 seviyesinden yüzde 25'e yükselmiştir.

TABLO II: 30- ESKKK Kefalet Kredileri

Yıl	Kefalet Alan ve Kredi Kullanan İşletme Sayısı (Adet)	Verilen Kefalet ve Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)
2012	258 057	6 925
2013	286 123	9 617
2014	317 710	12 520
2015	353 627	16 159
2016	432 826	20 359
2017	447 854	23 743
2018	493 704	31 125
2019 (1)	560 133	39 747

Kaynak: Ticaret Bakanlığı
(1) Ekim ayı itibarıyladır.

Esnaf ve sanatkârlarımızın desteklenmesi amacıyla, 10/01/2019 tarihli ve 602 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararı gereğince, 1 Ocak-31 Aralık 2019 tarihleri arasında esnaf ve sanatkârlara yüzde 50 veya yüzde 100 faiz indirimli (faizsiz) olarak kredi imkânları sağlanmış bulunmaktadır. Faiz indirimli kredilere Halk Bankasınca uygulanan faiz oranları; bir yıldan az vadeli kredilerde yüzde 14, bir yıldan uzun vadeli kredilerde yüzde 16 faiz oranı uygulanmakta, bu faiz oranının yarısı ya da tamamı (kullandırılan kredi türüne göre) Hazine ve Maliye Bakanlığı tarafından Bankaya aktarılarak, Bankanın faiz kaybı karşılanmaktadır. Bu kapsamda Eylül 2019 itibarıyla kredi bakiyesi mevcut olan esnaf ve sanatkâr sayısı 560.133'e, kredi bakiyesi ise 39,8 milyar TL'ye ulaşmıştır.

Hazine destekli kefalet uygulaması 2019 yılında da devam ederek Eylül 2019 döneminde kefalet kullandırımı 56,7 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde öz

kaynaktan sağlanan kefaletler ile birlikte toplam olarak 152.696 KOBİ'nin talebi değerlendirilerek 73,5 milyar TL krediye karşılık 59 milyar TL kefalet desteği verilmiştir.

TABLO II: 31- KGF A.Ş. Tarafından Verilen Kefalet ve Yaratılan Kredi Hacmi

	KGF AŞ Özkaynak				Hazine Kaynaklı Kefalet				Toplam			
Yıl	İşletme Sayısı (Adet)	Kefalet Sayısı (Adet)	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	İşletme Sayısı (Adet)	Kefalet Sayısı (Adet)	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)	İşletme Sayısı (Adet)	Kefalet Sayısı (Adet)	Kefalet Hacmi (Milyon TL)	Yaratılan Kredi Hacmi (Milyon TL)
2010	1 333	2 382	663	868	600	708	275	434	1 933	3 090	938	1 302
2011	1 058	1 834	601	812	1 198	1 373	522	809	2 256	3 207	1 123	1 621
2012	1 484	1 694	499	676	3 528	3 823	614	877	5 012	5 517	1 113	1 553
2013	1 199	1 345	451	585	1 263	1 415	610	882	2 462	2 760	1 061	1 467
2014	2 573	3 397	573	724	1 660	1 865	819	1 164	4 223	5 262	1 392	1 888
2015	2 485	2 644	846	1 020	3 638	3 730	1 721	2 380	6 123	6 374	2 567	3 400
2016	4 643	4 699	1285	1 554	6 972	7 032	2 765	3 904	11 615	11 731	4 050	5 458
2017	6 880	6 960	802	934	316 168	375 329	195 827	218 799	323 048	382 289	196 630	219 733
2018	1 153	1 158	345	402	181 262	206 260	71 787	76 367	182 415	207 418	72 131	83 903
2019(1)	8 238	8 481	2 332	2 939	144 458	161 578	56 705	70 589	152 696	170 059	59 037	73 529

Kaynak: KGF A.Ş.
(1) Eylül ayı itibarıyladır.

TABLO II: 32- KOSGEB Destek Programları

DESTEK PROGRAMLARI	2013		2017		2018		2019 (1)	
	Destek Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)	Destek Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)	Destek Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)	Destek Sayısı	Destek Tutarı (Bin TL)
KOBİ Proje Destek Programı	1 837	44 075	373	9 471	73	2 073	5	352
Ar-Ge, İnovasyon ve Endüstriyel Uygulama Destek Programı	1 259	66 218	943	58 767	1 106	71 370	1 001	58 925
İşbirliği-Güçbirliği Destek Programı	78	13 389	36	9 079	31	9 488	14	3 065
Tematik Proje Destek Programı	22	868	17	653	6	311	-	62
Girişimcilik Destek Programı	8 068	85 618	22 893	443 420	31 790	596 333	24 240	400 487
Genel Destek Programı	23 776	134 000	31 920	276 976	39 405	388 531	19 092	198 027
Gelişen İşletmeler Piyasası KOBİ Destek Programı	6	227	-	-	2	72	-	13
KOBİGEL - KOBİ Gelişim Destek Programı	-	-	1 376	149 752	2 270	257 365	3 043	388 226
Teminat Giderleri Desteği	-	-	424	452	167	213	9	10
TEKNOPAZAR - Teknolojik Ürün Tanıtım ve Pazarlama Destek Programı	-	-	26	1 243	63	2 567	38	1 842
Uluslararası Kuluçka Merkezi ve Hızlandırıcı Destek Programı	-	-	9	3 088	6	4 320	15	2 470
Stratejik Ürün Destek Programı	-	-	-	-	39	34 057	58	63 623
KOBİ teknolojik Ürün Yatırım Destek Programı	-	-	-	-	28	29 770	43	30 114
İşletme Geliştirme Destek Programı	-	-	-	-	359	312	9 582	82 981
İşbirliği Destek Programı	-	-	-	-	-	-	-	92
Girişimciliği Geliştirme Destek Programı	-	-	-	-	-	-	2 926	54 890
Toplam	**35 055**	**344 397**	**58 019**	**952 901**	**75 345**	**1 396 782**	**60 066**	**1 285 178**

Kaynak: KOSGEB
(1) Eylül ayı itibarıyladır.

KOBİ'ler ve yeni girişimcilere yönelik destekleme faaliyetlerine devam edilmektedir. Bu kapsamda son yıllarda toplam destek tutarı ve KOBİ başına ortalama destek tutarı artmaktadır.

TABLO II: 33- KOSGEB Kredi Faiz Destekleri

Yıl	İşletme Adedi	Kredi Hacmi (Bin TL)	KOSGEB Faiz Desteği (Bin TL)
2011	48 217	2 602 789	169 984
2012	7 408	467 122	105 549
2013	343	30 000	4 525
2014	3 140	137 549	33 545
2015	593	28 448	6 116
2016	1 069	145 663	31 942
2017	289 937	7 795 806	739 411(1)
2018	1 516	104 930	531 418(2)
2019(4)	283	102 770	528 779(3)

Kaynak: KOSGEB
(1) 513.292 Bin TL'si 2017 Yılı KOSGEB Sıfır Faizli İşletme Kredisi Faiz Desteği 1. Taksiti olarak ödenmiştir.
(2) 510.552 Bin TL'si 2017 Yılı KOSGEB Sıfır Faizli İşletme Kredisi Faiz Desteği 2. Taksiti olarak ödenmiştir.
(3) 497.953 Bin TL'si 2017 Yılı KOSGEB Sıfır Faizli İşletme Kredisi Faiz Desteği 3. Taksiti olarak ödenmiştir.
(4) Eylül ayı itibarıyladır.

Girişimciliğin geliştirilmesi amacıyla KOSGEB tarafından 16 İş Geliştirme Merkezinde (İŞGEM) başlangıç aşamasındaki girişimciler desteklenmektedir. Ayrıca girişimcilik kültürünün yaygınlaştırılması ve tabana yayılması amacıyla, yükseköğretim kurumlarındaki girişimcilik derslerinin yanı sıra ortaöğretim kurumlarında girişimcilik dersini başarıyla tamamlamış ve mezun olmuş öğrencilerin Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi Katılım Belgesi almaya hak kazanması ve doğrudan Yeni Girişimci Desteğine başvurabilmeleri sağlanmıştır.

Aynı amaçla KOSGEB ile kamu kurum ve kuruluşları arasında yapılan protokoller kapsamında 2010-2019 yılları arasında yaklaşık 917 bin kişiye girişimcilik eğitimi verilmiştir. Bunlara ilaveten, son yıllarda özel sektör tarafından da artan sayıda kuluçka ve hızlandırıcı merkezleri kurulmaktadır.

TABLO II: 34- KOSGEB Girişimcilik Eğitimleri ve Girişimcilik Desteği Alan İşletmeler

	2015	2016	2017	2018	2019 (1)	Toplam
Uygulamalı Girişimcilik Eğitimi Katılımcı Sayısı	84 742	176 092	217 291	159 876	47 732	916 763
Girişimcilik Desteği Alan İşletme Sayısı	11 825	15 536	22 893	31 790	27 166 (2)	132 453

Kaynak: KOSGEB
(1) Ekim ayı itibarıyladır.
(2) Ödeme oluru düzenlenen işletme sayısı.

Teknolojik girişimciliğin geliştirilmesi amacıyla, 2009 yılında başlatılan Teknogirişim Sermaye Destek Programı kapsamında, 2009-2015 yılları arasında 1.933 girişimci desteklenmiştir. Bu program 2016 yılından itibaren TÜBİTAK Teknogirişim Sermaye Desteği Programı ile birleştirilerek Bireysel Genç Girişim (BiGG) adıyla tek bir program altında TÜBİTAK tarafından yürütülmektedir.

OSB'lerde Yer Alan Parsellerin Tamamen veya Kısmen Tahsislerine İlişkin Bakanlar Kurulu Kararındaki düzenlemeler doğrultusunda OSB'lerde atıl kalan sanayi parsellerine yatırımcıların yönlendirilmesi ve OSB'lerin canlandırılması hedeflenmekte, OSB'lerdeki mevcut istihdamın 2,5 milyona ulaşması öngörülmektedir.

TABLO II: 35- TÜBİTAK Girişimcilik Destekleri

Yıl	Başvuru Sayısı	Desteklenen Girişimci Sayısı	Destek Miktarı (Milyon TL)
2012	745	112	10,9
2013	1 220	127	12,3
2014	1 251	111	10,6
2015	3 015	208	30
2016	-	-	-
2017	6 635	402	59,3
2018	7 917	273	28
2019	4 194	300 (1)	60 (2)

Kaynak: TÜBİTAK
(1) Desteklenmesi planlanan girişimci sayısı
(2) Yıl içinde aktarılması planlanan destek miktarı toplamı

2018 yılında kredi desteğiyle tamamlanan OSB sayısı 185'e çıkmış, Küçük Sanayi Sitesi (KSS) sayısı ise 476 olmuştur. Teknoloji Geliştirme Bölgelerinin (TGB) sayısı 81'e, faaliyette olanların sayısı 61'e, TGB'lerde faaliyet gösteren işletme sayısı ise 5.301'e yükselmiştir. Diğer yandan, OSB uygulamalarında üretime geçme oranlarının artırılması, OSB ve TGB'lerin kapasitelerinin geliştirilerek girişimcilere daha iyi hizmet verilmesi ve bunların araştırma merkezleriyle ilişkilerinin geliştirilmesi önemini korumaktadır.

TABLO II: 36- OSB ve TGB Bilgileri

	OSB			TGB		
Yıl	**Tamamlanmış OSB Sayısı**	**OSB'lerde Faaliyet Gösteren İşletme Sayısı (1)**	**Kullandırılan Kamu Kaynağı (Bin TL) (2)**	**Faal TGB Sayısı**	**TGB'lerde Faaliyet Gösteren İşletme Sayısı**	**Kullandırılan Kamu Kaynağı (Bin TL) (2)**
2002	70	26 624	152 348	2	50	-
2003	76	27 811	128 675	6	169	-
2004	77	29 334	132 562	10	305	9 101
2005	87	30 754	222 196	10	463	12 213
2006	93	35 000	168 575	14	546	25 156
2007	107	34 291	152 984	16	787	31 484
2008	120	35 828	225 609	19	1 154	37 035
2009	131	37 111	201 695	22	1 254	40 520
2010	143	37 618	127 799	28	1 515	77 616
2011	147	38 848	125 750	32	1 800	70 362
2012	153	41 357	166 785	34	2 174	79 142
2013	155	47 019	221 142	39	2 569	67 708
2014	157	47 445	271 073	43	3 016	53 903
2015	166	48 251	288 439	48	3 744	87 712
2016	173	49 486	365 335	49	4 217	143 403
2017	180	50 528	401 519	55	4 817	183 407
2018	185	52 726	146 197	61	5 301	65 394
2019 (3)	191 (4)	53 262	137 062	65 (5)	5 400	23 202

Kaynak: Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı
(1) Yılında mevcut OSB'lerdeki üretime geçen işletme sayısı.
(2) 2019 yılı fiyatlarıyladır.
(3) Ekim ayı itibarıyladır.
(4) 2019 yılında tamamlanması öngörülen OSB sayısı 6 olup kesin sayı 2019 yılı sonu itibarıyla verilecektir.
(5) Eylül sonu itibarıyladır.

Sanayi bölgelerinin (EB, TGB, OSB ve KSS'lerin) dijital dönüşüme uygun yapılanmasının sağlanarak girişimcilere daha etkin hizmetler verebilmesi için ekonomik, sosyal ve kültürel boyutları içeren etki analizlerinin yapılması ve buralarda küme, yenilik merkezi ve model fabrika benzeri yapıların yaygınlaştırılması ve bu konuya yönelik çalışmalar büyük önem arz etmektedir.

Girişimcilik ve KOBİ desteklerinin kapsam, çeşitlilik ve miktarlarındaki artışlar, esnaf ve sanatkârlara sağlanan krediler, kredi kefalet sisteminde ve bankacılık sistemindeki KOBİ kredilerindeki artış gibi hususlar birlikte değerlendirildiğinde, sektörde önemli gelişmeler sağlandığı görülmektedir. Girişimcilik ekosisteminin geliştirilmesi, sağlanan desteklerin yenilikçi ve büyüyen/büyüme potansiyeli olan girişimlere odaklanması ve izleme-değerlendirme sistemlerinin geliştirilmesi ile etki analizleri yapılması sonucunda sektörün gelişimi daha da hızlanacaktır.

b) Amaç

Girişimcilik kültürünün, teknoloji tabanlı ve yenilikçi girişimcilik kapasitesinin geliştirilmesi, finansmana, bilgiye ve pazara erişim imkânlarını geliştiren girişimcilik ekosisteminin güçlendirilmesi, firmaların ölçek büyütmelerinin sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
KOBİ ve girişimcilere yönelik yenilikçi finansman imkânları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.449)		
Tedbir 449.1. Kurumsal ve bireysel girişim sermayesi, kitle fonlaması, etki yatırımcılığı gibi alternatif finansman imkânları güçlendirilecek ve kullanımlarının artırılması sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Uygun bölgelerde risk sermayesi uygulamalarının tanıtımı ve uygulamasına yönelik farkındalık faaliyetleri yürütülecektir.
Teknoloji odaklı girişimlerin fikir aşamasından, ölçeklenerek kurumsallaşma safhasına kadar tüm aşamalardaki ihtiyaçlarına hitap edecek bir Girişim Destek Paketi hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.450)		
Tedbir 450.1. Türkiye'deki girişimcilik ekosisteminde yer alan tüm paydaşların faydalanabileceği, girişim bilgilerinin yer aldığı, yatırımcıların tanıtıldığı, girişimcilerin kullanabileceği kuluçka ve hızlandırma merkezleri hakkında bilgiler olan, girişimciliğe yönelik desteklerin özetlendiği, eğitimlerin listelendiği, gelişmelerin paylaşıldığı, düzenli olarak güncellenen bir Türkiye girişim ekosistemi platformu kurulacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Türkiye girişim ekosistemi platformu kurulmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 2. Mevcut yapıları koordine eden, eksiklikleri giderecek bütüncül bir yapı oluşturulacaktır.

Tedbir 450.2. Girişimcilik ekosisteminin güçlendirilmesine yönelik tüm paydaşlara hitabeden yapıların geliştirilmesine öncelik verilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Teknoloji Geliştirme Bölgeleri, Özel Sektör Ar-Ge Merkezleri ve Tasarım Merkezlerine yönelik performans gösterge seti belirlenerek veri temin edilecektir. 2. Belirlenen yöntem kapsamında analizler yapılarak dereceye girenler belirlenecek ve hazırlanan performans sonuç raporları ilgililerle paylaşılacaktır.
Tedbir 450.3. Kurumsal şirketlerin ve yöneticilerinin, erken aşama girişimlerine yönelik hızlandırma programlarına katılımını ve yatırımcı olmalarını, mentörlük desteği sunmalarını, sipariş desteği vermelerini özendirecek mekanizmalar geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), KOSGEB, TÜBİTAK, Kalkınma Ajansları	1. Ar-Ge ve Tasarım Merkezlerinden danışmanlık yapma potansiyeli bulunan merkezlere faaliyet dönemlerinde zorunlu danışmanlık rolü verilecektir. 2. Danışmanlık rolünün izleyen faaliyet dönemlerinde denetimi yapılacaktır.
Tedbir 450.5. Girişimciliğin geliştirilmesi amacıyla bürokratik ve hukuki öngörülebilirlik artırılacak, mevzuat sadeleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S)	1. Girişim Ekosistem Platformu çalışması ile birlikte paydaşlar ve uluslararası iyi uygulama örnekleri incelenerek girişimcilik odaklı, etkiyi ölçen ve takip eden esnek ve sade bir mevzuat oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 2. Mobilite sektörleri sektörel yol haritası çalışmasında pilot uygulamalar başlatılacaktır.
Esnaf ve sanatkârların değişen ekonomik ve sosyal şartlara uyum sağlayacak şekilde rekabet güçleri ve kapasiteleri artırılacak, sosyal ve yenilikçi kooperatifçilik desteklenerek işbirliği, ortak çalışma kültürünün artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.451)		
Tedbir 451.1. Esnaf ve sanatkârlar odaları birlikleri bünyesinde, esnaf ve sanatkârlara ihracat süreçleri, girişimcilik, Ar-Ge ve yenilikçilik ile devlet yardımları hakkında eğitim, danışmanlık ve bilgi desteği sağlayacak birimler oluşturulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), TESK	1. Mevcut durum tespiti yapılacak, iyi uygulama örnekleri araştırılacak ve ihtiyaç tespiti raporu hazırlanacaktır.
Tedbir 451.2. Esnaf ve Sanatkârlar Destek Sistemi yenilenerek finansal desteklerin çeşitliliği sağlanacak, ekonomik katkısı dikkate alınarak uygun koşullu kredi desteklerine devam edilecektir. Hazine destekli kullandırılan kredilerde imalat sektörüne, ihracata, markalaşmaya, e-ticarete, yönelen esnaf ve sanatkârlara ilave faiz desteği sağlanarak bu desteklerin etkinliği artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Mevcut durum tespiti yapılacak ve model oluşturulacaktır.

Tedbir 451.3. Kooperatif Destek Sistemi hayata geçirilecek ve finansal destek araçları geliştirilecektir. Bu çerçevede, kooperatiflerin makine ve ekipman alımı, nitelikli personel istihdamı, demirbaş alımları ile tanıtım amaçlı giderleri sübvansiyonlu kredi olarak desteklenecektir. Plan döneminde başta tarım satış kooperatifleri, kadın kooperatifleri ile sosyal nitelikli kooperatifler olmak üzere öncelikli sektörlerde faaliyette bulunan kooperatiflere destek sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı	1. 2011 yılında hazırlanan Kooperatif Proje Destek Yönetmeliği ve ilgili kılavuz güncellenecektir.
Tedbir 451.4. Kooperatifçilikle ilgili kamuoyunda farkındalık sağlanması ve kooperatif girişimciliğinin farklı alanlarda uygulanması yönünde çalışmalar yapılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Farkındalık artırmaya yönelik il ziyaretleri başlatılarak yıl sonuna kadar tamamlanacak, eğitim kampı yapılabilecek uygun bir üniversite belirlenerek farkındalık eğitimi gerçekleştirilecektir.
Girişimcilik kültürü geliştirilecek, hedef ve performans bazlı odaklı destek modelleri oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.452)		
Tedbir 452.1. İstanbul öncelikle bölgesel sonrasında ise küresel girişimcilik merkezlerinden birisi haline getirilecektir. Bu kapsamda yurt dışından girişim, girişimci ve ekosistem aktörlerinin ülkemize gelmesini cazip kılacak destekler ve düzenlemeler içeren Uluslararası İstanbul Girişimcilik Programı başlatılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İstanbul Kalkınma Ajansı	1. Uluslararası İstanbul Girişimcilik Programının başlatılması için ilgili paydaşlarla toplantılar gerçekleştirilecek ve yol haritası oluşturulacaktır.
Tedbir 452.2. Hızlı büyüyen firmaların uluslararası rekabet güçlerini artırmak üzere bu firmalara uygun, performansı dikkate alan esnek bir destek modeli geliştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Yatırım Ofisi, KOSGEB, TÜBİTAK	1. Proje Bazlı Teşvik Sistemi uygulamasına ilişkin Tebliğ çalışmalarına devam edilecektir. 2. Teknoloji Odaklı Sanayi Hamlesi Programı ile destek kararı verilen yatırım projeleri için nakit destekler sağlanacaktır. 3. Stratejik yatırımlar için faiz desteği ve istihdam destekleri avantajlı oran, süre ve tutarlarda uygulanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
KOBİ'lerin İhracat İçeresindeki Payı	Yüzde	55,3	56	57
KOBİ'lerin Ar-Ge Harcamalarındaki Payı	Yüzde	19,6 (3)	21	22

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) 2017 yılı verisi

2.2.3.4. Fikri Mülkiyet Hakları

a) Mevcut Durum

Ülkemizde 2019 Ocak-Eylül döneminde, bir önceki yılın aynı dönemine göre, toplam patent başvuru sayısında yüzde 5, faydalı model başvuru sayısında yüzde 0,1, marka başvuru sayısında yüzde 8,8, tasarım başvuru sayısında ise yüzde 3,9 artış kaydedilmiştir. Hâlihazırda 453 tescilli coğrafi işaret bulunmakta olup 415 coğrafi işaret başvurusu da inceleme aşamasındadır. Yeni bitki çeşitlerinin korunmasını amaçlayan ıslahçı hakları kapsamında koruma altına alınan bitki çeşidi sayısı 2018 yılı sonunda 1.000'e ulaşmıştır. Bu sayı içerisinde yerli oranı yüzde 44'tür.

Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatının 2018 yılı verilerine göre Türkiye, yerli patent başvurularında 14'üncü, marka başvurularında 8'inci, tasarım başvurularında ise 5'inci sırada yer almaktadır. Toplam yerli sınai mülkiyet verilerine göre ise genel sıralamada 11'inci sırada bulunan ülkemiz; Rusya, İspanya, Brezilya, Hollanda, İsviçre gibi ülkelerin önünde yer almıştır.

TABLO II: 37- Sınai Mülkiyet Başvurularındaki Gelişmeler

	2015	2016	2017	2018	2019(1)
Patent Başvuru Sayısı	13 958	16 778	19 283	18 504	12 775
Yerli Patent Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	39	38	45	40	34
Faydalı Model Başvuru Sayısı	3 583	3 534	3 320	2 770	1 989
Yerli Faydalı Model Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	96	98	98	97	98
Marka Başvuru Sayısı	110 679	107 176	121 108	120 008	92 246
Yerli Marka Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	87	88	88	88	88
Tasarım Başvuru Sayısı (2)	46 413	46 500	46 853	42 345	30 980
Yerli Tasarım Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	83	85	84	84	84
Islahçı Hakları Başvuru Sayısı	231	193	216	265	142
Yerli Islahçı Hakkı Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı (Yüzde)	38	39	42	38	57
Coğrafi İşaret Başvuru Sayısı	39	93	242	228	118

Kaynak: Tarım ve Orman Bakanlığı, Türk Patent ve Marka Kurumu
(1) Ocak-Eylül dönemi
(2) Lahey başvuruları dâhil

KOBİ'lerde yenilikçilik kültürünün geliştirilmesini ve yenilik geliştirme kapasitesinin artırılmasını amaçlayan Hezârfen Teknoloji ve Tasarım Geliştirme Projesi 2019 yılında Adana ve Mersin illerinde uygulanmış, firmaların fikri mülkiyet stratejisi geliştirmelerini destekleyici eğitim ve danışmanlık hizmeti verilmiştir.

Sınai mülkiyete konu ürünlerin değerleme kapasitesinin artırılması ve bu ürünlerin ticarileşmesine katkı sağlamak amacıyla Türk Patent ve Marka Kurumu tarafından kurulan Türk Sınai Mülkiyet Değerleme Mühendislik ve Danışmanlık Hizmetleri A.Ş. (TÜRKSMD) bünyesinde eğitim faaliyetleri yürütülmüştür.

Fikri mülkiyet hakları konusunda yetişmiş personel ihtiyacının karşılanmasına katkı vermek amacıyla, Türk Patent ve Marka Kurumu ile Kültür ve Turizm Bakanlığı Telif Hakları Genel Müdürlüğü çalışanları başta olmak üzere tüm paydaşlara yönelik profesyonel eğitim programları düzenleyen Fikri Mülkiyet Akademisi çalışmalarını sürdürmektedir. 2019 yılı içerisinde Fikri Mülkiyet Akademisi bünyesinde toplam 3.214 kişiye eğitim verilmiştir.

Ayrıca ortaöğretim ve üniversite öğrencilerine belirli programlar kapsamında interaktif patent araştırma ve uygulama eğitimleri vermek amacıyla Türk Patent ve Marka Kurumu bünyesinde kurulan Patent Atölyesi faaliyetlerini sürdürmektedir.

Ülkemizde fikri haklara ilişkin mevcut kayıt, veri ve ulusal istatistiklerin geliştirilmesine ve bu kapsamda özellikle fikri hakların yoğun olduğu endüstrilerin ölçümlenmesi amacıyla kapsamlı veri üretilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Fikri haklara ilişkin uygulanmakta olan destekleme sisteminin etkinliğinin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Firma düzeyinde fikri mülkiyet bilincinin ve yenilikçilik kültürünün, özellikle küçük ölçekli işletmelerde bu konudaki bilgi ve birikimin artırılması önemini korumaktadır.

Fikri mülkiyet sisteminde dünyada yeni gelişmeler ve değişen koşulların gerektirdiği nitelikli insan gücü, her düzeyde eğitim ve yapısal düzenleme ihtiyacı önemini korumaktadır. Ayrıca fikri hak ihlallerinin önlenmesine yönelik uygulamanın güçlendirilmesi ve uygulayıcı kurumların kapasitelerinin artırılması büyük önem taşımaktadır.

b) Amaç

Fikri mülkiyet sisteminde hukuki altyapı ve uygulamanın güçlendirilmesi, fikri mülkiyet haklarının oluşmasını destekleyen ekosistemin geliştirilmesi ve bu hakların ticarileştirilmesinin hızlandırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Fikri emek sonucu oluşan ürünlerin öneminin toplumun tüm kesimlerine eğitimin her kademesindeki programlar yoluyla benimsetilmesi sağlanacak; tanıtım, farkındalık ve bilgilendirme faaliyetleriyle toplumsal bilinç güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.454)		
Tedbir 454.2. Fikri mülkiyet hakları, temel bilimler, ekonomi, işletme, mimarlık, mühendislik, iletişim, güzel sanatlar fakültelerinde lisans ve lisansüstü düzeyde ders programına alınacak, hukuk fakültelerinde anabilim dalı oluşturulması yaygınlaştırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Üniversitelerin ilgili alanlarında müfredat değişikliği teşvik edilecektir. 2. Yükseköğretim kurumlarında fikri mülkiyet hakları konusunda ihtisas alanları oluşturulmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 454.3. Fikri Mülkiyet Akademisi bünyesinde ilgili kesimlere modüler ve sertifikalı eğitimler verilecek, farkındalık ve bilgilendirme faaliyetleri yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu	1. Fikri Mülkiyet Akademisi bünyesinde ilgili kesimlerin eğitim ihtiyaçları ve talepleri tespit edilecektir. 2. Bu talepler ve ihtiyaçlar çerçevesinde eğitim programı oluşturulacak ve yıl boyunca eğitimler verilecektir.
Tedbir 454.4. Toplumda telif haklarına yönelik bilincin ve farkındalığın artırılması amacıyla bilgilendirme faaliyetleri yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Çocuklar ve gençler öncelikli olacak şekilde, telif hakları konusunda farkındalığın arttırılmasına yönelik animasyon, spot film, video, afiş tasarımı, yarışma, seminer ve konferans gibi etkinlikler yapılacaktır.

Tedbir 454.5. Hezârfen Projesi yaygınlaştırılacak, bu kapsamda modüler programlar geliştirilerek KOBİ'lerin sınai mülkiyet konusunda farkındalığı ve kapasitesi artırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu	1. Hezârfen Teknoloji ve Tasarım Geliştirme Projesi belirlenecek illerde sektörel bazlı uygulanacak ve KOBİ'lerin Hezârfen Projesi hizmetinden bireysel yararlanma talepleri, birebir veya video konferans aracılığıyla ücretsiz danışmanlık hizmeti olarak sunulacaktır.
Tedbir 454.6. TÜRKPATENT Bilgi ve Doküman Birimleri yaygınlaştırılacak ve sınai mülkiyet paydaşlarına yönelik yapılacak farkındalık etkinliklerindeki rolü güçlendirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu	1. Bilgi ve Doküman Birimlerinin sınai mülkiyet farkındalık etkinliklerinde yer alması sağlanacaktır. 2. Birimlerin Deneyap Projesi uygulamalarına, Hezarfen Projelerine ve EPO'nun organize ettiği PATLIB Konferanslarına katılımı için işbirliği yapılacaktır.
Tedbir 454.7. Yazılım ve bilişim sektöründe; kayıt-tescil uygulamasının etkinliğinin ve bilinirliğinin artırılması amacıyla bilgilendirme ve tanıtım faaliyetleri yürütülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Yazılım ve bilişim alanında faaliyet gösteren kamu veya özel sektör çalışanlarına yönelik olarak; seminerler verilecek, bilgilendirme kitapçığı dağıtılacak, broşür, tanıtım filmi ve sunum hazırlanacaktır. 2. Bilişim firmalarının yoğun olarak faaliyet gösterdiği en az üç ayrı bölgede ve farklı üniversitelerde tanıtım ve bilgilendirme etkinlikleri düzenlenecektir.
Fikri haklara konu ürün ve eserlerin ülke ekonomisine katkısının tespiti, izlenmesi ve değerlendirilmesi sağlanacak, bilgi ve veri altyapısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.455)		
Tedbir 455.2. Telif haklarına konu olan kültür endüstrilerinin ekonomik boyutuna ilişkin ölçüm raporu hazırlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Ülkemizde telif haklarına dayalı yaratıcı kültür endüstrilerinin GSYH içindeki payı, yarattıkları ulusal istihdam ve dış ticaret gelirleri içindeki payı hesaplanarak kapsamlı bir rapor hazırlanacaktır.
Tedbir 455.3. Sınai mülkiyet haklarına ilişkin veri ve istatistiklerin kapsamlı olarak değerlendirildiği raporlar hazırlanacak, hak sahipleriyle düzenli olarak iletişim kurulacak, patent ve tasarımların satışı ve lisanslanmasıyla ilgili takip raporları oluşturulacak, genel ekonomik verilerle karşılaştırılmalı analizi yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu	1. TÜRKPATENT veri tabanı, sınai mülkiyet haklarına ilişkin veri ve istatistiklerin her düzeyde sorgulanabilmesine imkân verecek şekilde yeniden yapılandırılacaktır. 2. Uzmanlardan bir çalışma grubu oluşturularak takip raporlarının formatı, içeriği ve hazırlama yöntemi belirlenecektir. 3. Patent ve tasarımların satışı ve lisanslanmasıyla ilgili takip raporları oluşturulacaktır. 4. Raporların düzenli olarak ekonomik göstergelerle analizinin yapılması ve takibi sağlanacaktır.
Tedbir 455.4. Fikir ve sanat eserleri veri tabanı, meslek birlikleri veri tabanları ile entegre edilecek ve telif hakkı sahipliğine ilişkin güncel verileri içerecek şekilde zenginleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Fikir ve sanat eserleri veri tabanının zenginleştirilmesi amacıyla meslek birliklerinin veri tabanları ile entegrasyon sağlanacak ve Kültür ve Turizm Bakanlığının verileri ile düzenli olarak güncellenecektir. 2. Telif Hakları Genel Müdürlüğü arşivlerinde yer alan karar (sansür) belgeleri ile dosya muhteviyatı, fikir ve sanat eserleri veri tabanına dâhil edilecektir.

Fikri mülkiyet haklarının korunması, icrası ve uygulanması ile ilgili birimlerde beşeri ve kurumsal kapasite ile bu alandaki mevzuat, teknolojik gelişmeler ve ihtiyaçlar doğrultusunda geliştirilecek, ilgili kurum ve kuruluşlar arası işbirliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.456)		
Tedbir 456.1. Fikri ve Sınai Haklar İhtisas Mahkemelerinin sayısı artırılacaktır.	HSK (S), Adalet Bakanlığı	1. Mahkemelere gelen iş yükü dikkate alınarak, HSK Genel Kurulunca belirlenen iş kriteri doğrultusunda ihtiyaç halinde yeni mahkemeler faaliyete süreç içerisinde geçirilecektir.
Tedbir 456.2. Şikâyet, arama-el koyma ve kararlara itirazın sunulacağı sulh ceza hâkimliklerinin ihtisaslaşması sağlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), HSK, Türkiye Adalet Akademisi	1. Fikri mülkiyet hukukuna ilişkin Sulh Ceza Hâkimlerine yönelik olarak eğitim programları düzenlenecektir.
Tedbir 456.4. Fikri mülkiyet hukuku alanında görev yapacak hâkim, savcı, arabulucu ve bilirkişilere düzenli olarak ihtisas eğitimi verilecektir.	Adalet Bakanlığı (S), HSK, Türkiye Adalet Akademisi	1. Fikri mülkiyet hukukuna ilişkin hâkim, savcı, arabulucu ve bilirkişilere yönelik olarak eğitim programları düzenlenecektir.
Tedbir 456.6. Patent ve marka vekilleri meslek kurallarına ilişkin bir kılavuz hazırlanacak ve ilgili tarafların katılımıyla mevzuat güncellemesi yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Türk Patent ve Marka Kurumu Patent Vekilleri ve Marka Vekilleri Meslek Kuralları ve Disiplin Yönetmeliği güncellenecektir. 2. İlgili Yönetmeliğin beşinci maddesinde yer alan meslek kurallarını örneklerle açıklayan bir kılavuz hazırlanacaktır.
Tedbir 456.7. Yeni teknoloji alanlarında fikri mülkiyet korumasına ve uygulamalarına ilişkin dünyadaki gelişmeler izlenerek araştırma faaliyetleri yapılacak ve gerekli hallerde bu alana yönelik hukuki altyapı oluşturma çalışmaları yürütülecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. TÜRKPATENT bünyesinde, konuyla ilgili çalışmaları yürütecek çalışma grubu oluşturulacaktır. 2. Çalışma grubunun yürüteceği çalışmalarla ilgili yöntem ile çalışma usul ve esasları belirlenecektir. 3. Çalışma grubu raporu hazırlanacaktır.
Tedbir 456.8. Ülkemiz için stratejik öneme sahip teknolojilere ilişkin sınai mülkiyet hak sahipliğinin Türkiye'de kalması için çalışmalar yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Ülkemiz için stratejik öneme sahip teknolojilere ilişkin sınai mülkiyet hak sahipliğinin Türkiye'de kalması için kurumsal ve idari düzenleme ile mevzuat değişikliğine ilişkin çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 456.11. Çalışan buluşlarına ilişkin mevzuatın etkin şekilde uygulanması, uygulamalara yön verilmesi ve bu alanda standart yöntemler geliştirilmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Çalışan buluşlarına ilişkin uygulamalarla ilgili olarak hazırlanan kılavuz yayımlanacaktır.
Tedbir 456.13. Güzel sanat eserlerinin satışa sunulduğu müzayede salonları ve sanat galerileri tespit edilerek bunların sertifikalandırılmasına yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Plastik sanat eserlerinin 2863 sayılı Kanun kapsamında yer alması ve bu çerçevede ikincil mevzuatın oluşturulması için gerekli çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 456.15. İl denetim komisyonlarının etkinliğini artırmak üzere, uygulamada yeknesaklığın sağlanması ve mevzuat hakkında bilgilendirme yapılması amacıyla, komisyon üyelerine yönelik düzenli eğitimler yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Denetim personelinin denetim ve uygulamalarının daha sağlıklı biçimde yerine getirebilmesi ve bandrol suçları, ceza yargılamasında depo ve imha süreci konularında bilgi edinmeleri amacıyla seminer yapılacaktır.

Fikri mülkiyet haklarına yönelik desteklerin etki analizi yapılacak, mükerrerlikler giderilecek, destekleme sistemi yeniden yapılandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.457)		
Tedbir 457.1. Farklı kurumlar tarafından yürütülen tasarım desteklerinin etki analizi çerçevesinde değerlendirilmesi yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, KOSGEB, TÜBİTAK	1. Yapılacak nicel ve nitel analizler sonucunda, farklı kurumlar tarafından verilen tasarım desteklerinde mükerrerlik olup olmadığı belirlenerek, tasarım desteklerinin etkinliği artırılacaktır. 2. Tasarım desteklerini veren kurumlar belirlenecek, arama konferansı yapılacak, destek alan firmaların ekonomik verilerinin nicel analizi yapılacak, destek veren kurumlar ve destekten yararlanan firmalar ile mülakatlar gerçekleştirilerek nitel analizler yapılacaktır.
Tedbir 457.4. Telif haklarına dayalı kültür endüstrilerine yönelik projeler, Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO) Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi de gözetilerek desteklenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Mevcut destekler bakımından Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi de gözetilerek değerlendirme kriterlerine eklemeler yapılacaktır. 2. Mevcut desteklerde bu kapsamdaki projelere ağırlık ve öncelik verilerek 10 projeye destek sağlanacaktır.
Sınai mülkiyet portföyünün ticari değere dönüştürülmesi desteklenecek ve telif yoğun endüstrilere yönelik özel programlar geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.458)		
Tedbir 458.4. KOBİ'lerin ve sanayicilerin patentli teknolojiye erişimine yönelik bilgi sağlayan bir web portali hazırlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu	1. Patent ticarileştirme portalının tanıtımı yapılarak KOBİ'lerin kullanımına açılması sağlanacaktır. 2. Altı aylık dönemler halinde veri tabanı güncellemesi yapılacaktır.
Tedbir 458.5. Telif haklarına dayalı kültür endüstrilerine yönelik özel destek programları geliştirilmesi sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Telif haklarına dayalı kültür endüstrilerine yönelik destek programları tespit edilecek ve derlenerek teşvik rehberi hazırlanacaktır. 2. Telif haklarına dayalı kültür endüstrilerinin korunması ve geliştirilmesine yönelik destekler bakımından 5225 sayılı Kanun ile 5228 sayılı Kanun bağlamında çalışmalar yapılacaktır. 3. Söz konusu destek programlarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar başlatılacaktır.
Fikri mülkiyet varlıklarının finansmana erişimde yaygın bir araç olarak kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.459)		
Tedbir 459.1. Fikri mülkiyet varlıklarının değerleme kapasitesi artırılacak, bankacılık ve muhasebe sisteminde kullanımı sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. TÜRKSMD bünyesinde 2019 yılında istihdam çalışmaları tamamlanması öngörülen yaklaşık 50 personelin ulusal ve uluslararası düzeyde değerleme eğitimlerine ilişkin olarak eğitim planı oluşturulacaktır. 2. Söz konusu personele belirlenen plan dâhilinde değerleme eğitimleri verilecektir.

Geleneksel, bölgesel ve yerel ürünlerimizin ulusal ve uluslararası ölçekte rekabet gücünün artırılmasına yönelik coğrafi işaret tescil ve kullanımı desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.461)		
Tedbir 461.1. Coğrafi işaretler alanında yönetişim süreçleri geliştirilecek, ticaretine yönelik yeni platformlar oluşturulacak, denetim faaliyetleri etkinleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Coğrafi işaretlerin yönetişimine ve ticarileştirilmesine ilişkin olarak uzmanlık tezleri hazırlanacaktır. 2. Coğrafi işaretlerin denetimine ve ticarileştirilmesine ilişkin çalıştay/seminerler gerçekleştirilecektir. 3. Denetim süreçlerinde sorun yaşanan coğrafi işaret tescillerinin revizyonu amacıyla pilot coğrafi işaretli ürünler seçilerek bu coğrafi işaretlerin sicilinde gerekli iyileştirme yapılacaktır. 4. Coğrafi işaretlerin ticaretine yönelik yeni platformlar oluşturulacaktır.
Tedbir 461.2. İhracat potansiyeli bulunan tescilli coğrafi işaretli ürünler seçilerek, bu coğrafi işaretlerin yurt dışında tescil edilmesi sağlanacak ve tanıtımı yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Türk Patent ve Marka Kurumu, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Coğrafi işaretlerin yurtdışında tesciline yönelik ilgili paydaşların katılımıyla eğitim çalışmaları yapılacaktır. 2. İhraç edilme potansiyeli bulunan tescilli coğrafi işaretli ürünler ilgili paydaşlarla birlikte seçilerek başvuruların yapılması için tescil sahipleriyle birlikte çalışılarak AB'de tescili için başvuruları gerçekleştirilecektir. 3. AB'de tescilli coğrafi işaretlerin yurtdışında tanıtımı ve ihracatının teşvik edilmesi için Ticaret Bakanlığı ve Kültür ve Turizm Bakanlığı ile çalışmalar yapılacaktır.
Genetik kaynaklara dayalı geleneksel bilgi ve folklordan oluşan doğal ve kültürel değerlerimizin fikri haklar sistemi ile bağlantısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.462)		
Tedbir 462.1. Ülkemizin genetik kaynaklara dayalı geleneksel bilgi ve folklor ile ilgili kapasitesinin geliştirilmesi amacıyla envanter çalışması yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezine veri girişleri yapılacaktır. 2. Somut Olmayan Kültürel Miras Türkiye Ulusal Envanterine 10 unsur kaydedilecektir. 3. 2.500 bilgi ve belgenin Halk Kültürü Bilgi ve Belge Merkezine kaydı yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Yerli Patent Başvurularının Toplam İçerisindeki Payı	Yüzde	39,7	42	44
Yerli Patent Başvurularında Türkiye'nin Dünya Sıralamasındaki Yeri	Sıra	13	13	12

Kaynak: Türk Patent ve Marka Kurumu, Dünya Fikri Mülkiyet Teşkilatı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.3.5. Bilgi ve İletişim Teknolojileri

a) Mevcut Durum

Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) sektörünün gelişimi, bu sektörün GSYH'ya yapacağı doğrudan katkının yanı sıra, diğer sektörlerin gelişimi için de kritik önemdedir. BİT ürün ve hizmetlerinin diğer sektörlere nüfuzu, ekonominin geneli ve tüm sektörler için yenilikçiliğin geliştirilmesini ve verimlilik artışı elde edilmesini mümkün kılmaktadır.

Elektronik Haberleşme

Altyapıya dayalı rekabetin tesisini sağlamak üzere, altyapı işletmeciliği alanında Eylül 2019 itibarıyla 146 alternatif işletmeci yetkilendirilmiştir. Bu işletmecilerden kendisine ait fiber altyapıya sahip olanların fiber optik kablolarının toplam uzunluğu 2019 yılının ilk yarısının sonunda 75.352 km'ye ulaşmış ve son bir senede yüzde 7,8 artmıştır. Yerleşik işletmecinin fiber optik kablolarının toplam uzunluğu bir yıl içinde yüzde 7,8 artarak Haziran 2019 sonunda 289.197 km'ye ulaşmıştır.

Sabit genişbant erişim pazarında, abone sayısı bazında, DSL hizmeti sunan alternatif internet servis sağlayıcılarının pazar payı Haziran 2018'de yüzde 18,3 iken bu oran Haziran 2019 itibarıyla yüzde 17,9 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde kablo internet hizmetinin pazar payı yüzde 6,8'den yüzde 7,1'e çıkmıştır. Yerleşik işletmecinin sabit genişbant pazarındaki payı Haziran 2019'da yüzde 61,5 iken, söz konusu oran AB'de Temmuz 2018'de yüzde 40 olmuştur. Türkiye'de sabit genişbant erişim pazarındaki rekabet düzeyi AB ülkeleriyle kıyaslandığında düşük kalmakta olup bu alandaki düzenlemelerin daha etkin şekilde uygulanması gerekliliği devam etmektedir.

Haziran 2019 itibarıyla mobil haberleşme hizmetlerini kullanan toplam abone sayısı 81,6 milyondur. 2016 yılında sunulmaya başlanan 4.5G hizmeti abone sayısı aynı dönemde 73,4 milyona ulaşmıştır. Haziran 2018 itibarıyla 59,1 milyon olan toplam mobil genişbant abone sayısı yüzde 4'lük artışla Haziran 2019'da 61,5 milyona yükselmiştir.

Toplam genişbant abone sayısı, bir yılda yüzde 4,9 artış göstererek Haziran 2019'da 75,3 milyona ulaşmıştır. Haziran 2019 itibarıyla genişbant abone yoğunluğu Türkiye için yüzde 91,8 iken bu oran AB ülkelerinde Temmuz 2018 için yüzde 123,9, OECD ülkelerinde Aralık 2018 itibarıyla yüzde 140,6'dır. 2017-2020 Ulusal Genişbant Stratejisi ve Eylem Planında başta fiber genişbant altyapısı olmak üzere sabit ve mobil genişbant altyapısı yaygınlığının ve abone yoğunluğunun artırılmasına yönelik eylemlere yer verilmiştir. Ayrıca genişbant bağlantılar üzerinden sunulan IPTV hizmeti abone sayısı Haziran 2018'deki 1.226.860 seviyesinden yüzde 13,7 artış göstererek Haziran 2019'da 1.395.128'e ulaşmıştır. 5G ve ötesi çalışmalarını koordine etmek amacıyla kurulan 5GTR Forumu çalışmalarında öncelikler ve yol haritalarını içeren beyaz kitap yayımlanmış olup BTK, üniversiteler ve işletmecilerin işbirliği ile 2018 yılında başlanan 5G Vadisi Açık Test Sahası Projesinde çalışmalar yürütülmektedir.

Türkiye'nin küresel uydu haberleşme pazarındaki ağırlığını artırma politikasına paralel olarak, hem televizyon yayıncılığı hem de veri iletişimi için kullanılmak üzere TÜRKSAT 5A ve TÜRKSAT 5B uydularının 2020 ve 2021 yıllarında hizmete girmesine yönelik çalışmalar sürmektedir. Ayrıca yerli uydu üretimine yönelik çalışmalar kapsamında Uydu Sistemleri Entegrasyon ve Test Merkezinde üretilen Türkiye'nin ilk yerli uydusu TÜRKSAT 6A'nın fırlatılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

2018 yılı Ağustos ayında Levent Yapılandırma Yönetimi A.Ş.'ye devredilen yüzde 55 oranındaki Türk Telekomünikasyon A.Ş. hissesinin satışı için bir uluslararası yatırım bankası satış danışmanı olarak yetkilendirilmiştir.

Bilgi Teknolojileri

Eylül 2019 itibarıyla Teknoloji Geliştirme Bölgelerinde yer alan 5.400 firmanın yüzde 48'i BİT alanında faaliyet göstermektedir. Aynı dönem itibarıyla, 1.195 özel sektör Ar-Ge merkezinin 189'u BİT alanında Ar-Ge çalışmaları yürütmektedir.

Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı tarafından hazırlanan 2023 Sanayi ve Teknoloji Stratejisinde; 5G ve ötesi bağlantı teknolojileri, yapay zekâ ve makine öğrenmesi, robotik ve otonomi, nesnelerin interneti, büyük veri ve veri analitiği, siber güvenlik ve blokzincir, dağıtık defter alanlarını içerecek şekilde odak teknolojilerde milli ve özgün ürün ve hizmetler geliştirmeye yönelik yol haritalarının 2020 yılı içinde hazırlanacağı beyan edilmiştir.

Kamu, özel sektör, STK ve üniversitelerin bir araya geldiği yazılım geliştirici ekosistemini geliştirmek, Türkiye'de üretilen yazılım niteliğini artırmak ve küresel ölçekte ürün ve hizmetler geliştirilmesi için açık kaynak kodlamanın yaygınlaştırılmasını sağlamak üzere kurulacak Açık Kaynak Platformunun yönetim ve işleyişinin kurgulanmasına ilişkin çalışmalar başlatılmıştır.

Siber güvenlik sektörü, hem ekonomik boyutu hem de ulusal güvenlikle yakın ilişkisi nedeniyle kritik öneme sahiptir. Siber güvenlik sektörünün gelişmesini ve bütünleşmesini temin etmek amacıyla TÜBİTAK Siber Güvenlik Enstitüsü ve Savunma Sanayii Başkanlığı işbirliğiyle geniş katılımlı bir sektör ekosistemi oluşturulmasına yönelik çalışmalar başlatılmıştır. Bu çalışmalarla, siber güvenlik alanındaki münferit Ar-Ge faaliyetleri ve girişimlerin bütünleşik bir yapıda, işbirliğine dayalı olarak geliştirilmesi ve desteklenmesi amaçlanmaktadır. Kümelenmeye dâhil olan 126 firma 180'den fazla ürün ve 400'den fazla hizmet türü ile faaliyet göstermekte olup 2018 yılında bu firmalarda yaklaşık 4.400 personel istihdam edilmiştir.

TABLO II: 38- Bilgi ve İletişim Teknolojileri Sektörüne İlişkin Temel Göstergeler

	2017	2018	2019 (1)	2020 (1)
Sabit Telefon Abone Sayısı (Bin)	11 308	11 633	11 800	12 000
Sabit Telefon Abone Yoğunluğu (Yüzde)	14	14,2	14,4	14,6
Mobil Telefon Abone Sayısı (Bin)	77 800	80 118	82 500	84 000
Mobil Telefon Abone Yoğunluğu (Yüzde)	96,4	97,7	100	102
Genişbant Abone Sayısı (Bin)	68 870	74 500	76 500	79 000
Genişbant Abone Yoğunluğu (Yüzde)	84,6	90,8	93,3	96,3
Kablo TV Abone Sayısı (Bin)	1 214	1 248	1 300	1 350
İnternet Kullanan Bireylerin Oranı (Yüzde) (2)	66,8	72,9	75,3	80
İnternet Erişimine Sahip Hane Oranı (Yüzde) (3)	80,7	83,8	88,3	90
Bilgisayar Kullanılan Girişimlerin Oranı (Yüzde) (4)	97,2	97	96,7	96,5
İnternet Erişimine Sahip Girişimlerin Oranı (Yüzde) (4)	95,9	95,3	94,9	94,5
BİT Pazar Büyüklüğü (Milyar ABD doları)	23,8	20	21	22
- Telekomünikasyon	14,1	12,3	13	13,5
- Bilgi Teknolojileri	9,7	7,7	8	8,5
İnternetten Alışveriş Yapanların Oranı (Yüzde) (5)	24,9	29,3	34,1	40

Kaynak: BTK, TÜİK, IDC, Bankalararası Kart Merkezi
(1) Strateji ve Bütçe Başkanlığı Gerçekleşme Tahmini
(2) TÜİK 16-74 yaş arası nüfus bazında olup 2019 yılı verisidir.
(3) TÜİK 2019 yılı verisidir.
(4) Seçilmiş sektörlerde 10 ve üzeri çalışanı olan girişimler bazında olup TÜİK 2019 yılı verisidir.
(5) Tüm bireyler içerisinde kişisel kullanım amacıyla internet üzerinden mal veya hizmet siparişi verme ya da satın alma oranını ifade etmektedir.

TÜİK İşgücü İstatistikleri Araştırması sonuçlarına göre BİT sektöründeki istihdam sayısı 2017 yılında 258 bin kişiyken 2018 yılında 231 bin kişiye düşmüştür.

2019 yılı Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre 16-74 yaş grubundaki bireyler arasında internet kullananların oranı yüzde 75,3'e ulaşırken, bu oran kadınlarda yüzde 68,9, erkeklerde yüzde 81,8 olarak gerçekleşmiştir. İnternete erişim imkânı olan hanelerin oranı 2018'de yüzde 83,8 iken 2019'da yüzde 88,3'e çıkmıştır. Bu artışta bir önceki yıl yüzde 79,4 olan mobil genişbant bağlantı sahipliğinin yüzde 86,9'a çıkması etkili olmuştur.

2019 yılı Girişimlerde Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması sonuçlarına göre 10 ve üzeri çalışana sahip girişimler içinde bilgisayar kullanan ve internet erişimine sahip olan girişimlerin oranı, sırasıyla yüzde 96,7 ve yüzde 94,9 olarak gerçekleşmiştir. İnternet sayfasına sahip girişimlerin oranı, girişimlerin çevrimiçi pazaryerlerini giderek daha fazla tercih etmeleri nedeniyle 2019 yılında yüzde 66,6 seviyesinde kalarak yatay bir seyir izlemiştir. 2018 yılında girişimlerin yüzde 11,6'sı bilişim uzmanı istihdam ederken bu oran 2019 yılında yüzde 13,7 olarak gerçekleşmiştir.

6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu kapsamında ikincil düzenlemelere yönelik çalışmalar sürdürülmektedir. Bu kapsamda hazırlanan Veri Sorumlusuna Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Tebliğ, Aydınlatma Yükümlülüğünün Yerine Getirilmesinde Uyulacak Usul ve Esaslar Hakkında Tebliğ ve 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu Kapsamında Yurtdışına Veri Aktarımı Konusunda Taahhütname yayımlanmıştır. Kurumun faaliyete geçtiği 2017 yılından itibaren idari içtihat niteliğinde 11 Kurul Kararı ve 5 İlke Kararı yayımlanmıştır. Ayrıca Kurul tarafından, 2017 yılı içerisinde 4 veri sorumlusu hakkında toplam 125 bin TL, 2018 yılı içerisinde 8 veri sorumlusu hakkında toplam 870 bin TL ve 2019 yılı içerisinde 42 veri sorumlusu hakkında toplam 10 milyon 500 bin TL idari para cezasına hükmedilmiştir.

Yayıncılık

Mart 2018'de 6112 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanunda yapılan değişiklikle radyo, televizyon ve isteğe bağlı yayın hizmetlerini internet ortamından sunmak isteyen medya hizmet sağlayıcılarına yayın lisansı, bu yayınları internet ortamından iletmek isteyen platform işletmecilerine yayın iletim yetkisi alma zorunluluğu getirilmiştir. Ağustos 2019'da yayımlanan Radyo, Televizyon ve İsteğe Bağlı Yayınların İnternet Ortamından Sunumu Hakkında Yönetmelikle yetkilendirme ve denetime ilişkin usul ve esaslar belirlenmiş olup, medya hizmet sağlayıcı ve platform işletmecilerinin lisans ve yetki başvuruları RTÜK tarafından kabul edilmeye başlanmıştır.

FM radyo sıralama ihalelerinin ve karasal sayısal televizyon yayın lisansı sıralama ihalelerinin gerçekleştirilmesine yönelik çalışmalar RTÜK tarafından sürdürülmektedir. Bu kapsamda Ağustos 2019'da Verici Tesis ve İşletim Şirketi ile Multipleks İşletmecileri Hakkında Yönetmelikte değişiklikler yapılmıştır.

b) Amaç

Bilgi ve iletişim teknolojilerinin geliştirilmesi ve kullanımı yoluyla ekonomide verimliliğin ve rekabet gücünün artırılması, bu suretle iş süreçlerinin dönüştürülmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yüksek hızlı ve kaliteli erişim imkânı sunan sabit ve mobil genişbant altyapıları yaygınlaştırılacak, fiziksel altyapıların ortak kullanımı teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.464		
Tedbir 464.1. Elektronik haberleşme altyapısı kurulumuna ilişkin izin ve geçiş hakkı süreçleri etkinleştirilecek, yüksek hızlı ve kaliteli genişbant elektronik haberleşme altyapılarının ülke çapında yaygınlaştırılmasına yönelik elektronik haberleşme bilgi sistemleri, fiber ağ, baz istasyonları, geçiş hakkı ve tesis paylaşımı konularında düzenlemeler yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. Baz istasyonlarına yönelik kira bedellerinin düşürülmesi için yürütülen çalışma tamamlanacaktır. 2. Geçiş hakkı ve baz istasyonu ruhsat konusuna ilişkin mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır. 3. Geçiş hakkına ilişkin usul ve esaslarda ihtiyaç duyulan değişiklikler yapılacaktır.
Genişbant altyapıları, ticari olarak ulaştırılamayan bölgelerde devlet desteğiyle kurulup işletilecektir. (Kalkınma Planı p.465)		
Tedbir 465.2. Mobil haberleşme altyapısının olmadığı yerleşim yerlerine altyapı kurulması sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Daha önce GSM altyapısı kurulan 151 yerleşim yerine 4.5G ve mobil haberleşme altyapısı olmayan 161 yerleşim yerine GSM ve 4.5G hizmeti götürülerek mobil genişbant haberleşme kapsama alanı genişletilecektir.
Elektronik haberleşme sektöründeki düzenlemeler; hizmette ve altyapıda yakınsamanın etkileri, teknolojik gelişmeler ile arz ve talep dinamiklerindeki bölgesel farklılıklar dikkate alınarak güncellenecektir. (Kalkınma Planı p.466)		
Tedbir 466.2. Frekans kaynakları, 5G ve ötesi mobil haberleşme teknolojilerine geçiş sürecinde teknolojik gelişmeler ve uluslararası kuruluşların kararları doğrultusunda tahsis edilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. 5G yol haritası uygulamaya alınacaktır. 2. ITU, CEPT, RSPG gibi uluslararası kuruluşların çalışmaları takip edilecektir. 3. Mobil Genişbant Spektrum Stratejisi tamamlanacaktır.
Tedbir 466.3. Pazar analizleri kapsamında coğrafi pazar altında olası bölgesel farklılıklar incelenecek, pazar analizi ile getirilen yükümlülüklerin, uygun koşulların oluşması durumunda farklılaştırılabilmesine yönelik periyodik analizler yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. Elektronik haberleşme altyapılarına ve hizmet sunumuna ilişkin ilçe bazında veriler toplanacaktır. 2. UAVT'den ve işletmecilerden alınan veriler kullanılarak durum tespiti yapılacak, analiz sonuçları rapor haline getirilecektir.
Kamu alımları ve kamu tarafından özel işletmecilerle yapılan yetkilendirme sözleşmelerindeki düzenlemeler vasıtasıyla BİT sektöründe yerli katma değer artırılacaktır. Kamu kurumlarının ihtiyaç duyduğu hizmetlerin ölçek ve niteliği ile bu hizmetleri sunabilecek firmaların sağlayacağı şartlar ilişkilendirilecek, KOBİ ve yeni kurulan firmaların da gelişimine imkân sağlayacak sağlıklı rekabet ortamı oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.468)		
Tedbir 468.1. Kamu kurumlarının BİT yatırımlarında yerli katma değeri artırmaya ilişkin usul ve esaslar belirlenecek, bu amaca yönelik kurumsal tedarik planları hazırlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Kamu BİT yatırımlarında yerli katma değeri artırmaya ilişkin mevzuat çalışmaları yapılacak, işbirliği yapılacak kurum ve kuruluşların koordinasyonu sağlanacaktır.

Tedbir 468.2. Kamu kurumlarının BİT alımlarına ilişkin sözleşmelerin yürütülmesinde uyulacak usul ve esaslar belirlenecek, kamu kurumlarının BİT ürün ve hizmeti tedarik edeceği firmalara ilişkin kriterler tespit edilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Kamu kurumlarının BİT envanteri ve analizi çalışması yürütülecek, BİT alımlarına ilişkin usul ve esasların belirlenmesi çalışmalarının koordinasyonu sağlanarak gerekli mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Akreditasyon faaliyetleri gerçekleştirilecektir. 3. Memnuniyet düzeyinin ölçümüne yönelik anket düzenlenecektir.
Tedbir 468.3. 5G ve ötesi teknolojiler için yerli üretim destekleri verilecek ve 5G hizmetlerine yönelik yetkilendirmelerde belirli oranlarda yerlilik şartı getirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, BTK	1. Sektör görüşleri alınarak 5G yetkilendirmesi konusunda değerlendirme raporu hazırlanacaktır. 2. Sektördeki yerlilik oranları ve yerli ürün gelişimi takip edilerek yetkilendirmeye ilişkin politika ve strateji önerileri geliştirilecektir. 3. 5G yetkilendirmelerinde yerlilik şartlarına ilişkin taslak bir çalışma yapılacaktır.
Katma değerli uydu hizmetlerinin ve Türkiye'nin uydu ağının küresel kapsama alanının artırılması amacıyla uydu teknolojilerinin yerli kaynaklarla geliştirilmesine yönelik faaliyetler sürdürülecek ve diğer ülkelerin uydu operatörleriyle işbirlikleri yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.469)		
Tedbir 469.1. TÜRKSAT 5A, 5B ve yerli imkânlarla geliştirilecek TÜRKSAT 6A uydusu hizmete alınacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TÜRKSAT	1. Türksat 5A uydusu hizmete alınacaktır.
Türkiye'nin veri depolama, işleme ve iletimi faaliyetlerinde bölgesel veri üssü haline gelmesini sağlamak üzere, gerekli düzenleyici çerçeve ve teşvik mekanizması kurgulanıp uygulamaya konulacaktır. (Kalkınma Planı p.470)		
Tedbir 470.1. İnternet Değişim Noktası (İDN) kurulmasına yönelik usul ve esaslar belirlenecek, İDN kurulumu gerçekleştirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), BTK	1. İnternet Değişim Noktası kurulumu için gerekli mevzuat çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 470.2. Veri merkezi sektörünün geliştirilmesini sağlayacak düzenleyici çerçeve ve teşvik mekanizması oluşturulacak, Türkiye'nin yoğun ticaret yaptığı ülkelerle bulut hizmetlerinin sunulmasına yönelik işbirlikleri yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Veri merkezi sektörel envanter çalışması yapılacaktır. 2. Veri merkezi teşvik mekanizması için düzenleyici çerçeve oluşturulacaktır.
Yazılım alanında yerli katma değerin artırılması ve güvenlik risklerinin azaltılması amacıyla açık kaynak kodlu yazılım ekosistemi geliştirilecek, bu alanda nitelikli insan gücü yetiştirilecektir. (Kalkınma Planı p.472)		
Tedbir 472.1. Türkiye Açık Kaynak Platformu hayata geçirilecek; kamu ve özel sektörün ihtiyaç duyduğu kritik yazılımların kitle kaynak yoluyla bu platform vasıtasıyla üretilmesi, bu ürünleri ihraç edebilecek hizmet sağlayıcıların oluşması ve ülkemizin yazılımcı havuzunun büyütülmesi sağlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, TÜBİTAK	1. Türkiye Açık Kaynak Platformu'nun İstanbul Kalkınma Ajansı desteği ile kurulması çalışmaları yürütülecektir.

Yapay zekâ teknolojilerinin üretilmesi ve kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik ulusal politika belirlenecektir. (Kalkınma Planı p.473)		
Tedbir 473.1. Yapay zekâ teknolojileri alanında yerli teknoloji üretme kabiliyetlerinin geliştirilmesi ve bu teknolojilerin ekonominin genelinde etkin kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik ulusal ölçekteki çalışmalar için yol haritası hazırlanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, TÜBİTAK	1. Yapay Zekâ Teknolojileri Yol Haritası hazırlanacaktır.
Ulusal siber güvenliğin sağlanmasına yönelik düzenlemeler ile kurumsal yapılanma oluşturulacak ve teknik altyapı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.474)		
Tedbir 474.1. Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi güncellenecek, siber güvenliğe yönelik düzenlemeler ve teknik altyapı güçlendirilecek ve güçlü bir koordinasyon yapısı oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TÜBİTAK	1. Ulusal Siber Güvenlik Stratejisi hazırlık çalışmalarına başlanacaktır. 2. Ulusal siber güvenliğe ilişkin ihtiyaç duyulan ikincil mevzuata ilişkin düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 474.2. AB'nin Şebeke ve Bilgi Güvenliği Direktifine uyum sağlanmasına yönelik çalışma yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, BTK	1. Şebeke ve Bilgi Güvenliği Direktifi'nin Uygulanmasına İlişkin AB ile Uyum Sağlanmasına Yönelik Teknik Yardım Projesi gerçekleştirilecektir. 2. Kritik sektörlerdeki kamu kurum ve kuruluşlarının katılması planlanan iki çalıştay gerçekleştirilecektir.
Tedbir 474.3. İhtiyaç duyulan alanlarda siber güvenlik standartları oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TSE, TÜBİTAK	1. Beş standardın tespiti, adaptasyonu ve yayınlanması sağlanacaktır.
Tedbir 474.4. Kritik altyapılarda bilgi güvenliği yönetim sistemi kurulmasına yönelik usul ve esaslar belirlenerek hayata geçirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. 2019/12 sayılı Bilgi ve İletişim Güvenliği Tedbirleri Genelgesini destekleyici Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberi hazırlanacaktır. 2. Kurumsal ve idari düzenleme yapılacak, konuya ilişkin ikincil mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.
Tedbir 474.5. Bilgi ve iletişim teknolojileri altyapılarına yönelik tehditlere ilişkin siber istihbarat paylaşım ağı kurularak ulusal siber güvenlik olaylarına müdahale ve koordinasyon kapasitesi artırılacak, siber tehdit istihbaratı sağlanan kaynaklar çoğaltılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TÜBİTAK	1. Siber istihbarat paylaşım ağı kurulacaktır.

Siber güvenlik ekosistemi milli çözümlere dayalı olarak geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.475)		
Tedbir 475.1. Siber güvenlik ekosisteminin faydalanması ve bu alanda katma değeri daha yüksek ürün ve çözümlerin geliştirilmesi amacıyla kamu araştırma kurumları ile üniversitelerin de dâhil olduğu siber güvenlik ürün ve teknoloji projeleri geliştirilecek ve bu projelerin çıktıları açık kaynak kodlu olarak siber güvenlik ekosistemiyle paylaşılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, TÜBİTAK	1. 1.000 üniversite öğrencisine siber güvenlik eğitimi verilecektir. 2. Beş yeni firma ekosisteme dâhil edilecek ve 10 firmaya ihracat desteği verilecektir. 3. 30 ürüne yönelik etiketleme yapılarak sertifika verilecektir. 4. Kritik altyapılara yönelik Endüstriyel Kontrol Sistemleri Test Yatağı Merkezi kurulacaktır.
Toplumun tüm kesimlerinde siber güvenlik kültürü ve insan kaynağının geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.476)		
Tedbir 476.2. Siber güvenlik eğitimleri düzenlenecek ve farkındalığın artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. Eğitim içerikleri belirlenerek eğitim için gerekli yazılım temin sürecine başlanacaktır.
Tedbir 476.3. Üniversitelerde siber güvenlik lisans ve yüksek lisans programları oluşturulacak, bilişim alanında mevcut lisans programlarının siber güvenlik müfredatı geliştirilecektir.	YÖK (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	1. Üniversitelerin ilgili alanlarında müfredat değişikliği teşvik edilecektir. 2. Yeni programların açılması sağlanacaktır.
İnternetin güvenli kullanımı ve toplumun internet üzerinden yürütülen dezenformasyon kampanyaları ile yasa dışı faaliyetlerden korunmasına yönelik çalışmalar yürütülecek, ilgili düzenlemeler uluslararası yönelimler doğrultusunda güncellenecek, elektronik ortamdaki işlemlere hukuki geçerlilik kazandırmaya yönelik mekanizmalar oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.477)		
Tedbir 477.1. Dezenformasyon kampanyalarına karşı doğrulama platformları desteklenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	1. İnternetin bilinçli ve güvenli kullanımı konusunda yapılacak olan 250 eğitimde, doğrulama platformları hakkında bilgi verilecek; söz konusu platformların etkin kullanımı sağlanacaktır.
Tedbir 477.2. AB'nin Elektronik Kimlik Tespiti ve Güven Hizmetleri Tüzüğüne uyum sağlamak üzere güven hizmetlerine (e-mühür, SSL sertifikaları, e-imza, KEP) yönelik düzenlemeler güncellenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, BTK	1. AB'nin Elektronik Kimlik Tespiti ve Güven Hizmetleri Tüzüğü (eIDAS) kapsamında ülkemizde de e-mühür ve SSL sertifikalarına ilişkin mevzuat düzenlemesi çalışmaları yapılacaktır. 2. e-İmza ile KEP'e ilişkin düzenlemeler tamamlanacaktır.
Tedbir 477.3. 5651 sayılı Kanun ve ilgili ikincil düzenlemeler uluslararası yönelimler ve prensipler doğrultusunda güncellenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, BTK	1. İhtiyaçlar ve güncel gelişmeler doğrultusunda Anayasa Mahkemesinin kararları ve uluslararası gelişmeler dikkate alınarak 5651 sayılı Kanunda değişikliğe ilişkin teknik hazırlık çalışmaları yapılacaktır. 2. 5651 sayılı Kanunda yapılacak değişikliklere uyum sağlanabilmesi açısından ikincil mevzuattaki değişiklik çalışmaları tamamlanacaktır.

Tedbir 477.4. İnternetin bilinçli ve güvenli kullanımı ile ilgili farkındalık ve bilinçlendirme çalışmaları yürütülecek, Güvenli İnternet Hizmetinin tanıtımı yapılarak bilinirliği artırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	1. İnternetin bilinçli ve güvenli kullanımına yönelik konferanslar, toplantılar ve okul ziyaretleri gerçekleştirilecektir.
Sınır aşan veri transferlerine ilişkin temel yaklaşım ve kuralları ortaya koyan düzenleme yapılacak, dijital ortamdaki verinin daha yüksek katma değer yaratacak şekilde kullanılmasına yönelik yöntemler araştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.478)		
Tedbir 478.1. Türkiye'de kalması güvenlik açısından gerekli ve stratejik açıdan önemli olan verinin tanımının, güvenlik seviyesinin, depolama ve iletişim standartlarının ilgili paydaşlarla birlikte belirlenmesine imkân verecek çerçeve düzenleme oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Ticaret Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, BTK, KVKK	1. Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberi hazırlanacaktır. 2. Sağlık, iletişim kayıtları, genetik ve biyometrik verilerin yerli veri merkezlerine aktarılması çalışmalarına başlanacaktır.
Kişisel verilerin korunmasına ilişkin düzenlemeler teknolojinin getirdiği yenilikler ve uluslararası platformlarda benimsenen yeni yaklaşımlar doğrultusunda güncellenecek, bu alanda teknolojik gelişme teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.479)		
Tedbir 479.1. 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu AB'nin Genel Veri Koruma Tüzüğü dikkate alınarak güncellenecektir.	Adalet Bakanlığı (S), KVKK	1. 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanununun AB Genel Veri Koruma Tüzüğü dikkate alınarak güncellenmesine ilişkin çalışmalar devam edecektir.
İnternet erişimi ve kullanımı bakımından gelir, bölge, cinsiyet ve yaş grupları arasındaki farklar azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p.480)		
Tedbir 480.1. Evrensel hizmet kaynakları kullanılmak suretiyle internet erişimi yaygınlaştırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı	1. Elektronik haberleşme altyapısı olmayan 40 yerleşim yeri ve askeri birliğe genişbant internet erişimi sağlanacaktır.
Tedbir 480.3. Bilinçlendirme eğitimleri ve sayısal içerik geliştirilmesi gibi araçlarla sayısal bölünme azaltılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	1. İnternet kullanımı alanında bilinçlendirme faaliyetlerine yönelik üç kamu spotu yayımlanacaktır. 2. İşbirliği yapılacak kuruluşlardan sayısal bölünmenin azaltılmasına yönelik ihtiyaç duyulan eğitim içerikleri toplanarak bu alandaki gerekli yazılımlar temin edilerek sayısal içerik geliştirilecektir.
Karasal vericiler üzerinden sayısal yayıncılığa geçiş süreci tamamlanacak, yayın altyapıları belirli bölgelerde toplanarak görüntü kirliliği önlenecektir. (Kalkınma Planı p.482)		
Tedbir 482.1. Karasal sayısal televizyon yayıncılığı sıralama ihaleleri gerçekleştirilecektir.	RTÜK (S), TRT, BTK	1. Karasal ortamdan sayısal televizyon yayını sıralama ihalesi yapılarak kuruluşlara yayın lisansları verilecektir.
Tedbir 482.3. Sayısal yayıncılık için belli merkezlerde radyo ve televizyon kulelerinin yapımı sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), RTÜK	1. Küçük Çamlıca TV-Radyo Kulesinin yapımı tamamlanacaktır. 2. Çanakkale TV-Radyo Kulesinin yapımına devam edilecektir.

Dijital dönüşüm alanında ihtiyaç duyulan araştırmalar yürütülecek ve istatistikler oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.484)		
Tedbir 484.1. Dijital dönüşüm alanında teknik incelemeler, akademik çalışmalar, saha çalışmaları ve benzeri faaliyetleri kapsayan Dijital Dönüşüm Araştırmaları Programı hayata geçirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İlgili STK'lar	1. Dijital Dönüşüm Araştırmaları Programı üniversiteler, özel sektör ve STK'ların katılımıyla hazırlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	**Birim**	**2018**	**2019(1)**	**2020(2)**
Mobil Genişbant Abone Yoğunluğu	Yüzde	74,5	77	80
Fiber Genişbant Abone Yoğunluğu	Yüzde	3,4	4,2	5,5
BM-ITU Küresel Siber Güvenlik Endeksinde Türkiye'nin Sıralaması	-	20/175	18/175	17/175
Kadınların İnternet Kullanım Oranı (3)	Yüzde	65,5	69	74

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) 16-74 yaş aralığındaki kadınlar içerisinde internet kullananların oranıdır.

2.2.3.6. Enerji

a) Mevcut Durum

Türkiye'nin enerji talebi, büyüyen ekonomisine paralel olarak gelişim göstermektedir. 2000-2017 yılları arasında yıllık elektrik enerjisi talebi dünyada ortalama yüzde 3 artış gösterirken ülkemizde bu oran yaklaşık yüzde 5 olarak gerçekleşmiştir. Bu yüksek talep artışının güvenli bir biçimde karşılanabilmesi, enerji politikamızın temel önceliğidir.

Fosil yakıtlar bakımından linyit hariç zengin rezervlere sahip olmayan Türkiye'de, 2017 yılında birincil enerji kaynaklarında ithalatın oranı yüzde 76 seviyesindedir. 2017 yılında birincil enerji kaynakları arzında doğal gazın payı yüzde 31, petrolün payı yüzde 30, kömürün payı yüzde 27 ve yenilenebilir kaynakların payı yüzde 12'dir.

2017 yılında 53,9 milyar m^3 olan doğal gaz tüketimi, 2018 yılında yüzde 8,5 azalarak 49,3 milyar m^3 olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında tüketilen doğal gazın yüzde 37'si elektrik üretiminde, yüzde 24'ü sanayide ve yüzde 39'u bina ve diğer alanlarda ısınma amaçlı olarak kullanılmıştır.

Dünyada toplam elektrik üretiminde doğal gazın payı 2001 yılında yüzde 18 iken, 2017 yılında yüzde 22,9 seviyesine çıkmıştır. Ülkemizde bu oran 2001-2017 döneminde yüzde 32 ile yüzde 50 arasında seyretmiştir. 2018 yılında yüzde 30,3 olarak gerçekleşen elektrik üretimindeki doğal gazın payının, 2019 yılında yüzde 29,5 olarak gerçekleşmesi hedeflenmiştir.

Doğal gazın ülke geneline yaygınlaştırılması hedefine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu çerçevede, doğal gaza sahip olmayan, merkez nüfusu en az 20.000 olan ve mevcut doğal gaz dağıtım bölgeleri lisans kapsamı dışındaki ilçeler ile belirli kriterleri haiz Organize Sanayi Bölgelerine (OSB) doğal gaz ulaştırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir.

Arz güvenliği hususu ve mevsimsel talep dalgalanmaları doğal gaz depolama kapasitesinin artırılmasını zorunlu kılmıştır. Avrupa ülkelerinin depolama kapasitelerinin yıllık tüketimi karşılama oranı ortalama yüzde 20 düzeyinde olup ülkemizde bu oran yaklaşık yüzde 7 seviyesindedir.

Bölgedeki toplam depolama kapasitesinin 4,6 milyar m^3'e, geri üretim kapasitesinin 75 milyon m^3/gün'e yükseltilmesi hedeflenen Kuzey Marmara Doğal Gaz Yer Altı Depolama Tevsii Projesi ve depolama kapasitesinin 5,4 milyar m^3'e, geri üretim kapasitesinin ise 80 milyon m^3/gün'e çıkarılması hedeflenen Tuz Gölü Doğal Gaz Yer Altı Depolama Projesinin tamamlanmasıyla birlikte, 2023 yılında Türkiye'nin toplam yer altı doğal gaz depolama kapasitesinin 10 milyar m^3'e ulaşması öngörülmektedir.

Milli Enerji ve Maden Politikası kapsamında, yerli kömürün kullanımının artırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Bu çerçevede Eskişehir-Alpu, Trakya-Ergene, Afyon-Dinar, Afşin-Elbistan ve Karapınar-Ayrancı sahalarında santral kurulmasına yönelik yapılacak ihaleler öncesi kaynak ve rezerv raporları çalışmaları sürdürülmektedir.

Türkiye'de yenilenebilir enerji yatırımlarını teşvik politikası kapsamında, Yenilenebilir Enerji Kaynak Alanları (YEKA) oluşturulmaya devam edilmektedir. 2019 yılı Mayıs ayında yapılan Rüzgâr YEKA-2 ihalesiyle Aydın, Muğla, Balıkesir ve Çanakkale bölgeleri için toplam 1.000 MW'lık kapasite tahsisi yapılmıştır. Elektrik Piyasasında Lisanssız Elektrik Üretim Yönetmeliğinde Mayıs 2019'da yapılan değişikliklerle; lisanssız üretim tesislerinde kurulu güç üst sınırı 1 MW'tan 5 MW'a yükseltilmiş, güneş enerjisi çatı ve cephe uygulamaları için aylık mahsuplaşma düzenlenmiş ve bu şekilde elektrik tüketicilerinin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerinin önü açılmıştır. İlave olarak birden çok kaynağı içeren birleşik yenilenebilir elektrik üretim tesisleri Yenilenebilir Enerji Kaynakları Destekleme Mekanizması kapsamına alınmıştır.

Temeli 2018 yılında atılan Akkuyu Nükleer Santralinin tamamlanmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Santralin ilk ünitesinin 2023 yılında, diğer ünitelerinin de birer yıl arayla 2026 yılı sonuna kadar işletmeye alınması planlanmaktadır.

2017-2023 yıllarını kapsayan Ulusal Enerji Verimliliği Eylem Planı kapsamındaki eylemler için 2023 yılına kadar 10,9 milyar ABD doları düzeyinde yatırım yapılması ve enerji tüketiminde 23,9 MTEP tasarruf sağlanması hedeflenmektedir. Eylem Planı kapsamında Kamu Binalarında Tasarruf Hedefi ve Uygulama Rehberi yayımlanmıştır.

Enerjinin her alanında verimliliğin artırılması, israfın önlenmesi ve enerji yoğunluğunun azaltılması önem arz etmektedir. 2000-2016 yılları arasında Türkiye'nin birincil enerji yoğunluğu yıllık ortalama yüzde 1,4 oranında azalmıştır.

b) Amaç

Enerji arzının sürekli, kaliteli, sürdürülebilir, güvenli ve katlanılabilir maliyetlerle sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Enerjide artan talebin karşılanmasında rekabete dayalı yatırım ortamı geliştirilecek ve mali açıdan güçlü, istikrarlı, şeffaf, öngörülebilir, tüketicinin korunduğu ve sürdürülebilirliği de dikkate alan bir enerji piyasasının sürekliliği gözetilecektir. (Kalkınma Planı p.486)		
Tedbir 486.1. Orta ve uzun vadeli enerji arz-talep planlamaları yapılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S)	1. Uzun dönemli enerji senaryoları ve kapasite gelişim modelinin arz ve talep modüllerine yönelik uygulamalı eğitim faaliyeti gerçekleştirilecek ve test çalışmaları yapılacaktır.

Tedbir 486.3. Talep tarafı katılımının sağlanmasına yönelik piyasa altyapısı oluşturulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), EPDK, BOTAŞ, EPİAŞ, TEİAŞ	1. Talep tarafı katılımına yönelik piyasa altyapısı oluşturulmasına imkân verecek mevzuat çalışmaları yapılacaktır.
Kamu tarafından işletilen santrallerin rehabilitasyonları tamamlanacaktır. (Kalkınma Planı p.487)		
Tedbir 487.1. Afşin-B Termik Santrali, Keban Hidroelektrik Santrali (HES), Karakaya HES ve Hirfanlı HES rehabilitasyonları gerçekleştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), EÜAŞ, TÜBİTAK	1. Afşin-B'de gerekli tamir ve bakım işleri yapılacak, devamında kazan optimizasyonu çalışmalarına başlanılacaktır. 2. Keban HES'te 2 ünitenin kontrol sistemleri rehabilitasyonu tamamlanacaktır. 3. Karakaya HES'te bir ünitenin rehabilitasyon çalışmalarına başlanacaktır. 4. Hirfanlı HES'te rehabilitasyon amacıyla ihaleye çıkılacaktır.
Nükleer Güç Santralleri (NGS) elektrik enerjisi üretim portföyüne dâhil edilecek, nükleer enerjinin elektrik enerjisi üretimindeki payının artırılmasına ilişkin çalışmalar sürdürülecek ve kurumsal kapasite güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.488)		
Tedbir 488.3. NGS'lerde teknoloji transferi sayesinde nükleer teknolojide dışa bağımlılığı azaltacak önlemler alınacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Nükleer Düzenleme Kurumu, TSE	1. Akkuyu NGS Projesi kapsamında ilgili paydaşların katılımı ile çalışma grubu kurulacaktır. 2. Açılacak ihalelerde muadil standartların tespitine yönelik TSE ile ortak çalışmalar yapılacaktır.
Linyit rezervlerimizin çevre standartlarına uygun şekilde elektrik enerjisi üretiminde kullanımı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.489)		
Tedbir 489.1. Kamu elindeki linyit sahalarının elektrik üretimi suretiyle ekonomiye kazandırılması sağlanarak, elektrik üretiminde ithal kaynaklara bağımlılık azaltılacak ve istihdama katkı sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), EÜAŞ, TKİ	1. EÜAŞ elindeki ruhsat sahalarında termik santral kurulması amacıyla ihaleye çıkılmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
Doğal gaz arz güvenliği güçlendirilecek, doğal gaza erişim artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.490)		
Tedbir 490.1. Tuz Gölü Doğal Gaz Yeraltı Depolama Projesi ile Kuzey Marmara Doğal Gaz Depolama Tevsii Projesi tamamlanarak toplam doğal gaz yeraltı depolama kapasitesi 10 milyar metreküpe çıkarılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), BOTAŞ	1. Kuzey Marmara Doğal Gaz Yer Altı Depolama Tevsii projesinde kara ve kıyı kesiminde yapım çalışmalarına başlanacaktır. 2. Tuz Gölü Doğal Gaz Yeraltı Depolama projesi kapsamında üç adet kavernada ilk gaz dolum çalışmaları tamamlanarak devreye alınacaktır.
Tedbir 490.2. Doğal gazda, kaynak ülke ve güzergâh çeşitliliğinin artırılması amacıyla yüzer LNG depolama ve gazlaştırma ünitesi (FSRU) gemisi temin edilecek ve FSRU bağlantı sistemleri tamamlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), BOTAŞ	1. FSRU gemisi teslim alınarak testleri ve kabul işlemleri tamamlanacaktır. 2. Saros FSRU'nun iletim şebekesine bağlantısı projelerinin sözleşmesi imzalanarak yapım çalışmalarına başlanacaktır.

Yenilenebilir enerji kaynaklarından elektrik üretimi artırılacak, yenilenebilir enerji üretiminin şebekeye güvenli bir şekilde entegrasyonunun sağlanması amacıyla gerekli planlama ve yatırımlar gerçekleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.491)		
Tedbir 491.1. YEKA benzeri modeller sayesinde yenilenebilir kaynakların elektrik enerjisi üretiminde daha yoğun bir şekilde kullanılması sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), EPDK, TEİAŞ, EÜAŞ	1. Yeni bir model olarak uygulanmaya başlanacak mini YEKA'ya ilişkin çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 491.2. Yenilenebilir enerji üretim tesislerinin şebekeye entegrasyonu ve buna ilişkin teknik yardım projeleri hayata geçirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. Güneş enerjisinden elektrik üretimi tahmin algoritması geliştirilerek Yük Tevzi Bilgi Sistemine eklenecektir. 2. Yenilenebilir odaklı Sanal Elektrik Santrallerinin tevzi raporu hazırlanacaktır.
Daha verimli ve kendi enerjisini üreten binalar yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.492)		
Tedbir 492.1. Mevcut binalarda enerji verimliliğini teşvik edici desteklemeler yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Kamu Binalarının Enerji Verimli Tadilatı Rehberi'nin hangi kriterlere göre, nasıl hazırlanacağına dair yöntem belirlenecek ve kılavuzlar oluşturulacaktır.
Tedbir 492.2. Ulusal Yeşil Bina Sertifika Sistemi kurulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Ulusal Yeşil Bina Bilgi Sistemi (YES - TR) yazılım programı oluşturulmasına yönelik ihale gerçekleştirilecektir. 2. Konuyla ilgili hususları içeren Tebliğ hazırlanacaktır.
Tedbir 492.4. Kamu Binalarında Enerji Verimliliği Projesi uygulanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. 38 binanın enerji etüdü tamamlanacak, tadilat uygulama projelerine başlanacaktır.
Elektrik şebekelerinin ve sistemlerinin daha da güçlendirilmesi ve esnek hale getirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.493)		
Tedbir 493.2. Elektrik arzında bölgesel yeterlilik sağlanmaya çalışılacak, elektrik iletim altyapı yatırımları sistemin güvenliğini ve bölgelerin arz-talep durumlarını gözetecek şekilde hayata geçirilmeye devam edilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. 5 ve 10 Yıllık Bölgesel Bağlanabilir Kapasite Raporları güncellenecektir.
Tedbir 493.3. Elektrikte teknik ve teknik olmayan kayıp oranı azaltılacaktır. Bu çerçevede, teknik olmayan kaybı azaltmaya yönelik olarak bilinçlendirme, teşvik ve yaptırım uygulamaları oluşturulacak, akıllı sayaç ve uzaktan okuma gibi sistemlerin kullanımı yaygınlaştırılacak ve denetimler artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ, Elektrik Dağıtım Şirketleri	1. Yerli ve milli otomatik sayaç okuma sistemi kurmaya yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.

Uluslararası elektrik enterkoneksiyon kapasitesi artırılarak sınır ötesi ticaret imkânları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.494)		
Tedbir 494.1. Türkiye ve İran arasında elektrik ticaretine imkân verecek Van Back to Back Sistemi ve bağlantı hatları hayata geçirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. Van Back to Back projesi kapsamında valf binası tamamlanacak, dönüştürücü trafoların ve otomasyon sisteminin montajı yapılacaktır. 2. İran sınır bağlantı hattı ihale edilecektir.
Tedbir 494.2. Tortum-Gürcistan enerji iletim hattı projesi tamamlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. Gürcistan İletim Sistemi Operatörünün (GSE) 350 MW'lık Back to Back sistemini tesis etmesi halinde TEİAŞ ile GSE arasında Enterkonneksiyon Tesis Anlaşması imzalanacaktır.
Enerjide üretici ve tüketici bölgeler arasında bulunan ülkemizin jeostratejik konumunun etkin bir biçimde kullanılmasıyla bir enerji ticaret merkezi olması ve Enerji Piyasası İşletmeleri A.Ş. (EPİAŞ) bünyesindeki elektrik ve doğal gaz ticaret platformlarının yeni piyasa ürünleri ile geliştirilmesi için faaliyetler etkin bir şekilde sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.495)		
Tedbir 495.3. Organize toptan doğal gaz satış piyasasında ticaretin derinleşmesi ve EPİAŞ tarafından işletilen sürekli ticaret platformunda elektrik ve doğal gaz piyasasına yönelik vadeli işlemlerin önünü açacak türev piyasalarının oluşumu sağlanacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), EPİAŞ	1. Vadeli elektrik piyasasına ilişkin yazılım çalışmaları tamamlanacaktır.
Enerji altyapısının işletilmesine etkin ve güvenli bir şekilde devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.496)		
Tedbir 496.1. Kritik önemi haiz enerji altyapısının güvenli bir şekilde işletilmesine yönelik Siber Güvenlik Operasyon Merkezi kurulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEDAŞ	1. İlave işler dâhil tüm ürün kurulumları tamamlanacaktır. 2. İzleme merkezi kurulacaktır. 3. Verilecek eğitimlerle yetkin personel yetiştirilecektir.
Tedbir 496.2. Enerji KİT'lerinde kullanılması amacıyla Milli Akıllı Şebeke Yönetim Sistemi (Milli SCADA) geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TEİAŞ	1. Milli SCADA ve Enerji Yönetim Sistemi yazılımlarının geliştirilmesine başlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Birincil Enerji Talebi	BTEP	147 955(1)	152 250	157 170
Elektrik Enerjisi Talebi	TWh	304,2	315,2	329,6
Kişi Başı Birincil Enerji Tüketimi	TEP/Kişi	1,81(1)	1,84	1,87
Kişi Başı Elektrik Enerjisi Tüketimi	kWh/Kişi	3 709	3 803	3 929
Doğal Gazın Elektrik Üretimindeki Payı	Yüzde	30,3	29,5	27,2
Yenilenebilir Kaynakların Elektrik Üretimindeki Payı	Yüzde	32,4	33,0	36,4
Yerli Kaynaklardan Üretilen Elektrik Enerjisi Miktarı	TWh	150,6	158,1	175,4
Elektrik Kurulu Gücü	MW	88 551	92 891	96 700

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
Not: TEP: Ton Eşdeğer Petrol, BTEP: Bin TEP, kWh: Kilowatt-saat, TWh: Milyar Kilowatt-saat, MW: Megawatt.
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.3.7. Madencilik

a) Mevcut Durum

Madencilik sektöründe 2018 yılında üretim ve ithalatta artış, ihracatta ise düşüş yaşanmıştır. 2019 yılının Ocak-Ağustos döneminde ithalat yüzde 14,8 artarken; üretimde yüzde 0,6, ihracatta yüzde 3,7 düşüş görülmüştür. İhracatta en önemli paya sırasıyla demir dışı metaller (çinko, krom, kurşun, bakır), mermer, feldspat ve bor, ithalatta ise ham petrol, doğal gaz, taşkömürü ve demir cevheri sahiptir.

TABLO II: 39- Madencilik ile İlgili Temel Göstergeler

	2016	2017	2018	2019 (2)
GSYH İçindeki Payı (Yüzde) (Cari Fiyatlarla)	0,8	0,9	1	-
Üretim Artışı (Yüzde) (1)	-0,5	11	3,2	-0,6
İhracat (Milyon ABD Doları) (Cari Fiyatlarla)	2 693	3 509	3 400	2 138
İhracat Artışı (Yüzde)	-3,8	3,1	-3,1	-3,7
Toplam İhracat İçindeki Payı (Yüzde)	1,9	2,2	2	1,9
İthalat (Milyon ABD Doları) (Cari Fiyatlarla)	19 002	26 071	28 963	21 266
İthalat Artışı (Yüzde)	-31,2	37,1	11,1	14,8
Toplam İthalat İçindeki Payı (Yüzde)	9,6	11,2	13	16,1
Kurulan İşletme Sayısı	480	556	708	411
Kapanan İşletme Sayısı	101	100	88	38

Kaynak: TÜİK, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TOBB, Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü
(1) NACE Rev.2 Sınıflamasına Göre Aylık Sanayi Üretim Endeksi (2015=100)
(2) Ocak-Ağustos dönemi

Türkiye'nin ham petrol üretimi 2018 yılında bir önceki yıla göre yüzde 11,7 artarak 2,9 milyon ton olarak gerçekleşmiştir. Ham petrol ithalatı 2018 yılında bir önceki yıla göre yüzde 18,6 azalarak 21 milyon ton olmuştur. Türkiye'nin 2018 yılı doğal gaz üretimi bir önceki yıla göre yüzde 19,6 artarak 0,436 milyar m^3 olarak gerçekleşmiştir. Doğal gaz ithalatı ise bir önceki yıla kıyasla yüzde 8,9 azalarak 50,4 milyar m^3 olmuştur.

Enerjide dışa bağımlılığın azaltılmasına ve sanayide hammadde ihtiyacının karşılanmasına yönelik kamu kurumları tarafından yürütülen maden, enerji hammaddeleri ve jeotermal kaynak arama yatırımları için ayrılan kaynaklar önemli oranda artarak 2019 yılında 5,3 milyar TL olmuştur. Arama yatırımlarının önümüzdeki dönemde de artarak devam etmesi planlanmaktadır. Konya-Karapınar, Karaman-Ayrancı, Eskişehir-Alpu, Afyonkarahisar-Dinar ve Trakya bölgelerinde yer alan büyük ölçekli linyit rezervlerimizin en kısa sürede elektrik santrali kurulumuna hazır hale getirilmesi amacıyla başlatılan teknik etüt çalışmaları ve ihale işlemleri devam etmektedir.

Fatih ve Yavuz sondaj gemileri, Barbaros Hayrettin Paşa ve Oruç Reis sismik arama gemileriyle, başta KKTC ruhsat sahaları ve Doğu Akdeniz olmak üzere denizlerimizde petrol ve doğal gaz arama faaliyetlerine yoğun bir şekilde devam edilmektedir.

15/07/2018 tarihli ve 30479 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 4 numaralı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile birbirinden ayrı olarak faaliyet gösteren Maden İşleri Genel Müdürlüğü ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü birleştirilerek tüm yeraltı kaynaklarına ilişkin bürokratik işlemlerin tek birim tarafından yürütülmesi amacıyla Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü kurulmuştur.

Aynı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile Nadir Toprak Elementleri Araştırma Enstitüsü, nadir toprak elementleri ile diğer değerli elementler ve ürünlerinin elde edilmesi, bu elementlere ilişkin ürün ve teknolojilerin geliştirilmesi amacıyla kurulmuş ve 2019 yılında faaliyetine başlamıştır.

Madencilik sektöründe; karmaşık ve uzun izin süreçlerinin basitleştirilmesi, ham olarak ihraç edilen madencilik ürünlerinin yurt içinde işlenerek ihraç edilmesinin getireceği potansiyel katma değer artışının değerlendirilmesi, başta özel sektör olmak üzere arama faaliyetlerinin artırılması, kamu kuruluşlarının yeniden yapılandırılması yoluyla verimliliklerinin yükseltilmesi, madencilik faaliyetlerinin diğer sektör faaliyet ve yatırımlarıyla eşgüdümlü şekilde planlanması çalışmalarına devam edilecektir.

b) Amaç

Madencilik sektöründe hammadde arz güvenliğinin sağlanması, madenlerin yurt içinde işlenerek katma değerinin artırılması yoluyla ülke ekonomisine katkısının geliştirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Enerjide dışa bağımlılığın ve cari açığın azaltılmasını teminen, yerli kaynakların daha fazla kullanılması amacıyla, başta linyit olmak üzere, jeotermal ve kaya gazı gibi yüksek potansiyeli bulunan yerli kaynaklara yönelik arama, üretim ve Ar-Ge faaliyetleri artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.498)		
Tedbir 498.1. Linyit rezervlerimizin etütleri tamamlanarak santral kurulum ihalesine hazır hale getirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), EÜAŞ, TKİ	1. Eskişehir-Alpu sahasında rezerv belirleme ve geliştirmeye yönelik 60.000 metre sondaj yapılacaktır. 2. Afyonkarahisar-Dinar sahasında rezerv raporu hazırlanacaktır. 3. Tekirdağ-Malkara sahasında kaynak ve rezerv raporu hazırlanacaktır. 4. Eskişehir-Alpu sahası Ön ÇED Raporunun alınması sağlanacaktır. 5. Adana-Tufanbeyli, Bingöl-Karlıova ve Bursa-Keles sahalarının elektrik üretim amaçlı yeniden değerlendirilmesine yönelik çalışmalar başlatılacaktır.
Tedbir 498.2. Kaya gazı ve metan gazı konusunda kapsamlı araştırma faaliyetleri yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TPAO, TTK	1. 2020 yılında toplam beş geleneksel olmayan kuyu açılacaktır. 2. Kömür kaynaklı metan gazına yönelik TPAO tarafından belirlenen noktada TPIC tarafından sondaj yapılacaktır.
Tedbir 498.3. Bitümlü şeylden sentetik petrol üretimine yönelik çalışmalar başlatılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TPAO, TKİ	1. Bolu-Göynük'te yer alan bitümlü şeyl rezervinin fizibilite çalışmaları tamamlanacaktır. 2. Bitümlü şeylden sentetik petrol ve gaz elde edilmesi ile bitümlü şeyl yakıtlı termik santral kurulumu ve elektrik enerjisi üretilmesine yönelik etüt ve araştırmalar gerçekleştirilecektir.
Sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde madencilik sektörünün çevre ve iş güvenliği mevzuatına uyumu geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.499)		
Tedbir 499.1. Çevre ve iş güvenliği mevzuatına uyum bilinci artırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü	1. Çevre ve iş güvenliği eğitimleri verilecektir.
Tedbir 499.2. Eğitim ve sertifikasyon çalışmalarına devam edilecek ve madenciliğe özgü kurumsal iş güvenliği altyapısı geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü	1. Madencilik sektörüne yönelik eğitim ve sertifikasyon çalışmaları tamamlanacaktır.

İzin süreçlerinde bürokratik yapının etkinliği sağlanacak, yatırım güvencesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.500)		
Tedbir 500.1. Madencilik faaliyetlerinde izin, ruhsat ve lisans işlemlerinin elektronik ortamda gerçekleştirilmesine yönelik altyapı oluşturulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü	1. e-Maden projesinin izin, ruhsat ve lisanslama modüllerine işlerlik kazandırılarak e-maden yazılımı üzerinden ruhsat başvurusu yapılması sağlanacaktır.
Tedbir 500.2. Yatırım güvencesini sağlamaya yönelik izin formaliteleri basitleştirilerek yatırım süreçleri hızlandırılacak ve yatırımcı üzerindeki idari yükler azaltılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü	1. İzin süreçlerini kısaltacak mevzuat çalışmaları yapılacaktır.
Firma ve işletme ölçeklerinin büyütülmesi özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.501)		
Tedbir 501.1. Havza madenciliği ve yakın sahalardaki faaliyetlerin maliyet etkinliği ve iş güvenliğinin artırılmasına dönük çalışmalara hız verilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü	1. Maden bölgesi mevzuatında iyileştirme ve geliştirmeye yönelik değişiklik hazırlıkları yapılacaktır.
Tedbir 501.2. Sektördeki firmaların teknik ve mali yapılarının güçlendirilmesine yönelik tedbirler alınacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü	1. Sektördeki firmaların mali ve teknik yapılarının güçlendirilmesi amacıyla maden mevzuatında yapılacak değişikliklere ilişkin hazırlıklar yapılacaktır.
Madencilikte katma değerin artırılması amacıyla, madencilik ürünlerinin yurt içinde işlenmesine ve uç ürün geliştirilmesine öncelik verilecek, madencilikte kullanılan makine ve ekipmanların yerli üretimi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.502)		
Tedbir 502.1. Maden ruhsat sahalarının ihalelerinde ileri aşamaları içeren üretim şartı uygulaması yaygınlaştırılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü	1. Uç ürün üretim şartlı bir maden ruhsat sahası ihalesi yapılacaktır.
Tedbir 502.2. Ekonomik potansiyeli yüksek madenler ile diğer kritik hammaddelerin üretim altyapısı oluşturulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, Eti Maden, MTA, Nadir Toprak Elementleri Araştırma Enstitüsü	1. İleri teknoloji elementlerinin kazanım teknolojisine yönelik çalışma yapılacaktır.

Enerji sektörü ile sanayinin hammadde ihtiyacını karşılamak üzere yurt içi ve yurt dışındaki arama çalışmaları artırılacak; nadir toprak elementleri, bor ve diğer ekonomik potansiyeli yüksek madenlerin aranmasına öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p.503)		
Tedbir 503.1. Enerji sektörünün petrol, doğal gaz ve jeotermal kaynak ile sanayinin hammadde ihtiyacını karşılamak üzere yurt içi ve yurt dışındaki arama faaliyetleri hızlandırılacaktır**.**	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, MTA, TPAO	1. Jeotermal kaynak aramalarına yönelik 100 km² jeolojik etüt, 7.000 m sondaj, 300 noktada 4 km jeofizik etüt, 21.000 m jeofizik kuyu log alımı yapılacaktır. 2. Temel ve kritik maden/enerji hammaddelerinin teminine yönelik 500.000 m arama-araştırma sondajı yapılacaktır. 3. TPAO tarafından petrol ve doğal gaz arama faaliyetleri kapsamında 85 kara arama kuyusu açılacaktır. 4. Karada 2.057 km iki boyutlu, 1.540 km^2 üç boyutlu sismik veri toplanacaktır.
Tedbir 503.2. KKTC'nin deniz ruhsat sahaları dâhil olmak üzere, denizlerde petrol ve doğal gaz sismik arama ve sondaj çalışmaları yoğunlaştırılacak, 2023 yılı sonuna kadar yapılacak toplam deniz sondajı sayısı 26'ya çıkarılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), TPAO, MTA	1. 3.000 km iki boyutlu, 20.707 km^2 üç boyutlu sismik arama faaliyeti ve 5 deniz sondajı yapılacaktır.
Tedbir 503.3. Ülkeler ve ülke grupları tarafından belirlenen kritik hammaddelerin ve nadir toprak elementlerinin aranması ve araştırılmasına yönelik projeler geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, Eti Maden, MTA, Nadir Toprak Elementleri Araştırma Enstitüsü	1. Nadir toprak elementlerinin üretilmesine yönelik nadir toprak oksitleri kazanım proses dizaynı çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 503.4. MTA'nın yurt dışında uygun yatırım ve üretim imkânları belirlenerek, yurt dışında maden arama ve yatırım konularında diğer ülke kuruluşlarıyla işbirliği halinde projeler geliştirilecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), MTA	1. Bir uluslararası ortak proje oluşturulacaktır.
Özel sektörün arama faaliyetlerinin artırılabilmesi için finansal riskleri azaltmaya yönelik çalışmalar yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.504)		
Tedbir 504.2. Uluslararası standartlarda maden aranmasını ve işletilmesini mümkün kılacak Maden Yatırım Ortaklığı modeli oluşturulacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, Ulusal Maden Kaynak ve Rezerv Raporlama Komisyonu	1. Maden Yatırım Ortaklığı Modeli Çalışma Raporu tamamlanacaktır.

Tedbir 504.3. Arama ve rezerv raporlarının uluslararası standartlara uygun şekilde hazırlanmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, Ulusal Maden Kaynak ve Rezerv Raporlama Komisyonu	1. Ulusal Maden Kaynak ve Rezerv Raporlama Komisyonu (UMREK) Kodunda gerekli görülen bölümlerde iyileştirme ve geliştirmeye yönelik revizyonlar yapılacaktır.
Ülkemiz ekonomisi için temel ve kritik madenler belirlenecektir. (Kalkınma Planı p.505)		
Tedbir 505.2. Bu madenlere ilişkin stratejik rezerv, stok, ihracat kısıtlaması konularında düzenlemeler yapılacaktır.	Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Maden ve Petrol İşleri Genel Müdürlüğü, MTA, Nadir Toprak Elementleri Araştırma Enstitüsü	1. Ulusal Hammadde Strateji Belgesi çalışmaları tamamlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Madencilik Katma Değerinin GSYH'ya Oranı (Cari Fiyatlarla)	Yüzde	0,99	1,02	1,05
Madencilik İhracatı (Cari Fiyatlarla)	Milyar Dolar	3,4	4,2	5,2
Görünür Linyit Rezervi	Milyar Ton	18,9	19,1	19,3
Deniz Sondajı Sayısı (Kümülatif)	Adet	2	6	11

Kaynak: Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.3.8. Lojistik ve Ulaştırma

a) Mevcut Durum

Küresel ölçekteki ekonomik, sosyal ve çevre odaklı gelişmeler sürdürülebilir kalkınma tartışmalarını ön plana çıkarmıştır. Bu çerçevede, kaynaklara erişim, yoksulluğun azaltılması, yaşanabilir kentler, iklim değişikliği ve enerji verimliliği gibi bileşenler ekseninde şekillenen sürdürülebilir kalkınma hedeflerini doğrudan veya dolaylı etkileyen temel unsurlardan biri lojistik ve ulaştırma hizmetleridir. Bununla birlikte ulaştırma ve lojistik hizmetlerinin etkinliği küresel rekabet için de bir zorunluluk haline gelmiştir. Ticari korumacılığın yükseleceği geleceğin dünyasında rekabetin, üretimin diğer unsurlarına kıyasla daha çok yenilikçilik, esneklik ve tedarik zincirlerinin verimliliğiyle şekilleneceği öngörülmekte ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde lojistik maliyetlerin daha da önemli hale gelmesi beklenmektedir.

Güvenli, verimli, süratli ve kolay erişilebilir bir ulaştırma sistemi ise lojistik hizmetlerin etkin sunumu için kritik önemdedir. Ülkemizde dengeli bir modal dağılım için uzun dönemli planlamalar yapılmasına rağmen, artan ulaşım talebine karşı geliştirilen hızlı ve kısa vadeli yaklaşımlar nedeniyle tarihsel olarak karayolu odaklı büyüyen ulaştırma sistemi, kaynakların yoğunlukla karayoluna tahsis edilmesine sebep olmuş ve hâlihazırda büyük bölümü yüksek hizmet seviyesinde bulunan karayolu ağında arz fazlası oluşmuştur. Bununla birlikte artan ulaşım ihtiyaçlarına uygun demiryolu ve denizyolu altyapısının zamanında oluşturulamaması, yük ve yolcu taşımacılığının ağırlıklı olarak en esnek ulaştırma türü olan karayolu ağına yüklenmesine yol açmakta ve verimli olmayan bir yapı ortaya çıkmaktadır. Bu çerçevede ulaşım maliyetleri, erişilebilirlik ve trafik güvenliği gibi unsurları temel alan ve türler arasında dengeli ve birbirini tamamlayıcı bir ulaştırma sisteminin oluşturulmasını

amaçlayan Ulusal Ulaştırma Ana Planı ile Lojistik Master Planının eş güdüm içerisinde tamamlanarak uygulamaya konulması yönündeki ihtiyaç devam etmektedir.

Ayrıca lojistikle ilgili yetkiler farklı kamu kurumları arasında dağıtılmış bulunduğundan etkin bir koordinasyonla lojistik mevzuatının düzenlenmesi, lojistik sektörüne yönelik standartların ve istatistiki altyapının oluşturulması yönündeki ihtiyaç sürmektedir.

TABLO II: 40- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Modal Dağılım (2017)

(Yüzde)

Yük (ton-Km)				
	Karayolu	Demiryolu	Deniz ve İç Sular	
AB-28	76,7	17,3	6,0 (1)	
Türkiye	88,4	4,1	7,4 (2)	
Yolcu (Yolcu-Km)				
	Karayolu	Demiryolu (3)	Deniz ve İç Sular	Havayolu
AB-28	81,3	6,9	0,4	11,4
Türkiye	88,9	1,0	0,5	9,6

Kaynak: AB Ulaştırma İstatistikleri 2019, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TCDD
(1) AB-28 ülkeleri için deniz ve kıyı taşımacılığı dâhil olmayıp yalnızca iç suyolu taşıma verisidir.
(2) Türkiye için kabotaj taşıma verisidir.
(3) Kent içi ulaşım taşımaları hariçtir.

2017 yılı verilerine göre yurt içi yük taşımalarında ülkemizin yüzde 4,1 olan demiryolu payının, yüzde 17,3 olan AB-28 ortalamasına kıyasla oldukça düşük olduğu gözlenmektedir. Benzer şekilde yurt içi demiryolu yolcu taşımalarında da ülkemizin yüzde 1 olan payı AB-28'in yüzde 6,9 olan payının gerisinde kalmaktadır. Bu durum karayolu yük taşımacılığına olan yüksek talebin demiryoluna kaydırılarak daha dengeli ve verimli bir ulaştırma sisteminin oluşturulması ihtiyacını ortaya koymakla birlikte güçlü bir potansiyele de işaret etmektedir.

TABLO II: 41- Ulaştırma Alt Sektörlerinde Yük ve Yolcu Taşımaları

					Yıllık Değişim (Yüzde)	
	Birim	**2017**	**2018**	**2019(1)**	**2018**	**2019**
Demiryolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi) (2)	Milyon-Yolcu-Km	3 644	4 313	4 989	18,4	15,7
Yük Taşıma (Yurt İçi) (3)	Milyon-Ton-Km	12 287	13 767	14 548	12	5,7
Yük Taşıma (Yurt Dışı)	Milyon-Ton-Km	420	579	593	37,9	2,4
Denizyolu Ulaşımı(4)						
Yük Taşıma (Yurt İçi)	Milyon-Ton-Km	22 087	21 779	21 925	-1,4	0,7
Türk Deniz Tic. Filosu Tonajı (300 Grt ve Üstü)	Bin DWT	7 950	7 458	7 124	-6,2	-4,5
Havayolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi)	Milyon-Yolcu-Km	34 018	34 996	31 497	2,9	-10
Yolcu Taşıma (Yurt Dışı) (5)	Milyon-Yolcu-Km	118 156	128 660	136 581	8,9	6,2
Karayolu Ulaşımı						
Yolcu Taşıma (Yurt İçi) (6)	Milyon-Yolcu-Km	314 734	329 363	330 618	4,7	0,4
Yük Taşıma (Yurt İçi) (6)	Milyon-Ton-Km	262 739	266 502	267 835	1,4	0,5

Kaynak: Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, TCDD, KGM,
(1) Gerçekleşme tahmini (2) Banliyö yolcu taşımaları hariçtir. (3) İdari yük taşımaları hariçtir.
(4) Önceki yıllarda yer alan yurt dışı yük taşıma verisi Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından hesaplanmamaktadır.
(5) Yalnız THY tarafından yapılan taşımalardır. (6) KGM'nin sorumluluğu altındaki yol ağında yapılan taşımalardır.

Karayolu

Bölünmüş yol yapım programı kapsamında 2019 yılı içerisinde, Ekim ayı itibarıyla 433 km bölünmüş yol tamamlanmış ve otoyollar dâhil çok şeritli karayolu ağı 27.075 km'ye ulaşmıştır. Aynı dönemde 658 km bitümlü sıcak karışım (BSK) kaplama yapımı tamamlanmıştır.

TABLO II: 42- Satıh Cinsine Göre Yol Ağı (Ekim 2019)

(km)

Yol Sınıfı	BSK	Sathi Kaplama	Parke	Stabilize	Toprak	Diğer Yollar	Toplam
Otoyollar (1)	3 060	-	-	-	-	-	3 060
Devlet Yolları	17 940	12 681	58	27	-	297	31 003
İl Yolları	4 873	26 480	240	554	526	1 516	34 189
Toplam	25 873	39 161	298	581	526	1 813	68 252

Kaynak: Karayolları Genel Müdürlüğü
(1) Büyükşehir Belediyelerine devredilen otoyollar dâhildir.

Eurostat 2017 verilerine göre bin kişi başına düşen otomobil sayısı İsveç'te 479, İngiltere'de 486, Almanya'da 561 ve İspanya'da 504 iken Türkiye'de 149'dur. Diğer taraftan, milyon otomobil başına düşen can kaybı sayısı İsveç'te 53, İngiltere'de 58, İspanya'da 79 ve Almanya'da 69 iken Türkiye'de 617'dir. Bu çerçevede trafik güvenliği konusu önemli bir sosyo-ekonomik sorun alanı oluşturmakta ve ülkemizde trafik kazalarının önlenmesine yönelik tedbirler önemini korumaktadır.

Demiryolu

Türkiye'deki mevcut demiryolu ağı 2018 yılı sonu itibarıyla 1.213 km'si hızlı tren hattı, 9.131 km'si konvansiyonel ana hat, 2.396 km'si tali hat ve istasyon yolları olmak üzere toplam 12.740 km'dir. Toplam ağın yüzde 45'i sinyalli, yüzde 43'ü ise elektrikli olup 2019 ve 2020 yıllarında tamamlanacak projelerle elektrikli ve sinyalli hat uzunluklarının önemli ölçüde artış göstermesi beklenmektedir. Bununla birlikte Türkiye'deki elektrikli hat oranı, yüzde 55 olan AB-28 ortalamasının altındadır.

TABLO II: 43- Ülkelere Göre Demiryolu Ağı ve Verimliliğinin Karşılaştırılması (2017)

Ülkeler	Demiryolu Yoğunluğu		Demiryolu Hat Verimliliği (Toplam Trafik/Ana Hat Uzunluğu)	Demiryolu Personel Verimliliği (Toplam Trafik/Personel Sayısı)
	Km / bin km^2	Km / 100 bin nüfus		
Fransa	44	42	4 627 738	0,95
Çekya	121	91	2 638 863	0,64
Almanya	108	46	5 383 246	0,67
Belçika	118	32	4 891 172	1,47
Avusturya	66	65	6 211 869	0,82
AB-28	49	43	4 042 228	1,00
Türkiye	**13**	**13**	**2 082 786**	**0,91**

Kaynak: AB Ulaştırma İstatistikleri, TCDD, Uluslararası Demiryolları Birliği (UIC)
Not: Toplam trafik yolcu-km ve ton-km büyüklüklerinin toplamını ifade etmekte olup banliyö yolcu taşımaları dâhil edilmiştir.

Mevcut demiryolu ağ yoğunluğu dikkate alındığında, hem nüfus hem de yüzölçümü bazında Türkiye'nin AB-28 ortalamasının oldukça altında demiryolu ağına sahip olduğu gözlenmektedir. Demiryolu hat verimliliğine bakıldığında ise demiryolları üzerindeki trafiğin de oldukça yetersiz olduğu görülmektedir.

İşletmeye alınan hızlı tren hatlarında taşınan yolcu sayısı 2018 yılında 2017 yılına göre yüzde 13,1 artmıştır. Yük ve yolcu taşımacılığındaki darboğazları gidermeye yönelik demiryolu ağının geliştirilmesi amacıyla Ankara-Afyonkarahisar-İzmir, Bursa-Bilecik, Konya-Karaman-Adana-Gaziantep ve Ankara-Sivas demiryolu hattı yapım çalışmaları devam etmektedir. Hâlihazırda yolcu talebini karşılamakta yetersiz kalan hızlı tren işletmeciliğinde hizmet kalitesi düzeyinin artırılması ve yapım çalışmaları devam eden eksik altyapı ve üstyapı imalatlarının tamamlanmasıyla hızlı tren yolcu taşımacılığındaki artışın hızlanması beklenmektedir.

2018 yılında yurt içi demiryolu yük taşımalarında yüzde 12, yurt dışı yük taşımalarında ise yüzde 37,9 artış gerçekleşmiştir. 2019 yılındaki değişim oranlarının ise sırasıyla yüzde 5,7 ve yüzde 2,4 olarak gerçekleşmesi beklenmektedir. Ayrıca önemli demiryolu güzergâhlarında kapasite artışı sağlayacak elektrifikasyon ve sinyalizasyon projeleriyle ikinci hat yapımlarına devam edilmektedir. Söz konusu projelerin hayata geçirilmesi ve özel sektör tren işletmeciliğinin geliştirilmesiyle orta ve uzun vadede demiryolu yük taşımalarında istenen gelişmenin sağlanması beklenmektedir.

6461 sayılı Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkında Kanun çerçevesinde özel sektörün katılımıyla etkin bir demiryolu taşımacılık piyasası oluşturulmasına yönelik yürütülen ikincil mevzuat çalışmaları devam etmektedir. 2019 yılı Ekim ayı itibarıyla bir kamu, iki özel sektör firması yük tren işletmeciliği, iki kamu kurumu yolcu tren işletmeciliği, 97 özel sektör firması demiryolu işletmeciliği organizatörlüğü ve iki özel sektör firması da yük taşımacılığı acente yetki belgesi almıştır.

Denizyolu

Deniz Ticareti Genel Müdürlüğü verilerine göre ülkemizde 2018 yılı sonu itibarıyla 10,8 milyon TEU konteyner ve toplam 460 milyon ton yük elleçlemesi yapılmıştır. 2019 yılında toplam konteyner elleçleme miktarının yaklaşık yüzde 5,5 artışla 11,4 milyon TEU, toplam yük elleçleme miktarının ise yaklaşık yüzde 1,6 artışla 467,2 milyon ton olması beklenmektedir.

Ülkemiz limanlarında elleçlenen konteyner miktarı 2000-2010 yılları arasında yıllık ortalama yüzde 17,6 artış göstermişken yavaşlayan küresel ticaret ve konteyner ticaretinin doyum noktasına yaklaşmasıyla bu oran 2010-2018 yılları arasında yüzde 8,2'ye gerilemiştir. Konteyner ticaretinin GSYH büyüme esnekliği 2000-2010 dönemi için yaklaşık 4,4, 2010-2018 dönemi için 1,4 olarak hesaplanmaktadır.

TABLO II: 44- Akdeniz ve Karadeniz'deki Önemli Limanlarda Konteyner Trafiği (2017)

Limanlar	(Bin TEU)
Valensiya-İspanya	4 814
Algeciras-İspanya	4 381
Pire-Yunanistan	4 120
Gioia Tauro-İtalya	3 391
Ambarlı Limanları-Türkiye	**3 122**
Barselona-İspanya	2 997
Le Havre-Fransa	2 798
Cenova-İtalya	2 332
La Spezia-İtalya	1 611
Mersin-Türkiye	**1 553**
Marsilya-Fransa	1 362
İzmir Aliağa-Türkiye	**794**
Köstence-Romanya	692
İzmir Alsancak-Türkiye	**637**
Trieste-İtalya	652

Kaynak: AB Ulaştırma İstatistikleri, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı Deniz Ticareti İstatistikleri, TCDD İstatistikleri

2017 yılında Yunanistan'daki toplam 4,5 milyon TEU konteyner elleçlemesinin yaklaşık yüzde 91'ini Pire limanı tek başına gerçekleştirirken, ülkemizdeki 10 milyon TEU elleçleme hacminin yaklaşık yüzde 61'inin Ambarlı limanları, Mersin, Alsancak ve Aliağa limanlarında gerçekleştirildiği görülmektedir. Ülkemizdeki küçük ölçekli, verimsiz ve dağınık liman altyapısı lojistik maliyetleri yükseltmekte, bununla birlikte sektörde aşırı rekabete yol açarak liman işletmecilerinin kârlılığını azaltmakta ve kaliteli liman altyapısının önüne geçmektedir. Bu çerçevede ülkemizdeki liman yatırımlarını bütüncül bir bakış açısıyla koordine edecek bir Liman Yatırım Otoritesine ihtiyaç bulunmaktadır.

Havayolu

DHMİ tarafından Türkiye genelinde sivil hava trafiğine açık 49 havalimanı işletilmektedir. Bunun yanı sıra Eskişehir Teknik Üniversitesi tarafından işletilen Eskişehir Hasan Polatkan Havalimanı, Türk Hava Yolları A.O. tarafından işletilen Aydın Çıldır Havalimanı ve özel sektör tarafından işletilen İstanbul Sabiha Gökçen, Zafer, Zonguldak Çaycuma, Gazipaşa Alanya ve 29 Ekim 2018 tarihinde açılışı yapılan İstanbul havalimanlarıyla birlikte sivil trafiğe açık meydan sayısı 56'dır.

6 Nisan 2019 tarihi itibarıyla İstanbul Atatürk Havalimanında ticari yolcu taşımacılığına son verilmiş ve uçuşlar İstanbul Havalimanına kaydırılmıştır. Kargo operasyonlarına ise her iki havalimanında devam edilmektedir.

İlk fazı tamamlanan ve yıllık 90 milyon yolcu kapasitesine sahip İstanbul Havalimanında 30 Ekim 2019 itibarıyla toplam 41,5 milyon yolcu sayısına ulaşılmıştır.

DHMİ bünyesindeki İstanbul Atatürk, Ankara Esenboğa, Antalya, Muğla Bodrum-Milas, Muğla Dalaman, İzmir Adnan Menderes, Zonguldak Çaycuma, Gazipaşa Alanya, Aydın Çıldır ve Zafer havalimanlarında iç ve dış hat terminalleri özel sektör tarafından işletilmektedir. Yine özel sektör tarafından işletilmekte olan Sabiha Gökçen ve İstanbul Havalimanları da ilave edildiğinde, KÖİ modeliyle işletilen meydanlardaki yolcunun toplam yolcu trafiği içindeki payı 2018 yılı sonunda iç hatlarda yüzde 70, dış hatlarda ise yüzde 97 olarak gerçekleşmiştir.

Yolcu veya kargo taşımacılığı yapan 11 havayolu şirketi bulunmaktadır. Havayolu şirketlerinin uçak sayısı 2019 yılı Eylül ayı itibarıyla bir önceki yıla kıyasla yüzde 5 artış ile 540'a yükselmiştir. 511'i yolcu, 29'u kargo uçağı olan havayolu filosunun toplam koltuk kapasitesi 102.757, kargo uçaklarının toplam yük kapasitesi ise 2.194 tondur.

2018 yılında havalimanlarındaki yolcu trafiği, bir önceki yıla göre dış hatlarda yüzde 16,8 artarak 97,6 milyon, iç hatlarda yüzde 3,1 artarak 112,9 milyon ve toplamda ise yüzde 9 artarak 211 milyon yolcu olarak gerçekleşmiştir. 2019 yılında ise toplam yolcu trafiğinin 2018 yılına göre yüzde 1 daha az gerçekleşmesi beklenmektedir.

Uluslararası Havalimanları Konseyinin (Airport Council International-ACI) yaptığı havayolu bağlantı endeksinde Türkiye, 2018 yılında doğrudan bağlantı endeksi sıralamasında 43 ülke arasında beşinci sırada yer almaktadır.

Ülkemiz havayolu yolcu trafiğinin yaklaşık yüzde 86'sı İstanbul Atatürk, İstanbul, Antalya, Ankara Esenboğa, İzmir Adnan Menderes, Muğla Dalaman, Muğla Bodrum-Milas, Adana, Trabzon ve İstanbul Sabiha Gökçen havalimanlarında gerçekleşmektedir. Mevcut meydanların kapasitelerinin artırılmasına yönelik yatırımlar ile hizmet standartlarının yükseltilmesi, uçuş emniyetinin artırılması ve hava trafik yönetimiyle ilgili projeler sektör açısından önceliğini korumaktadır. Diğer taraftan, Çukurova Bölgesel, Rize-Artvin, Bayburt-Gümüşhane, Tokat ve Yozgat havalimanları projelerinin yapımına devam edilmektedir.

Posta Sektörü

Posta sektörünün haberleşmedeki rolü giderek azalırken posta hizmetleri ticaretin ve kurumlar arası iletişimin önemli bir altyapısı haline dönüşmüştür. Kurye, kargo ve lojistik sektörleri arasındaki sınırlar giderek belirsizleşirken, e-ticaretteki artış sektörün büyümesine önemli katkı sağlamakta, bu eğilimin önümüzdeki dönemde de devam etmesi beklenmektedir. Posta hizmetlerinde bilgi ve iletişim teknolojilerinin yaygın kullanımı ile geliştirilen yeni iş modelleri ve tüketici odaklı çözümlerle hizmet kalitesinin artırılması ise e-ticaret alanında firmaların rekabet gücünü destekleyici rol oynamaktadır.

Sektörde 6475 sayılı Posta Hizmetleri Kanunu çerçevesinde Ekim 2019 itibarıyla 23'ü ulusal düzeyde olmak üzere 36 işletmeci yetkilendirilmiş durumdadır.

Evrensel posta hizmet yükümlüsü PTT A.Ş. Eylül 2019 itibarıyla 1.162 merkez, 2.707 şube, 1.064 acente ve 158 mobil işyeri olmak üzere toplam 5.091 işyerine sahiptir. Bu işyerlerinin 1.305 adedi herhangi bir bankanın bulunmadığı yerleşim yerlerinde hizmet sunmaktadır.

b) Amaç

Lojistik ve ulaştırma sektöründe Türkiye'nin coğrafi avantajından en iyi şekilde faydalanarak modlar arası (intermodal) ve çok modlu (multimodal) uygulamaların geliştirilmesi; demiryolu ve denizyolu taşıma paylarının artırılması; hızlı, esnek, emniyetli, güvenilir ve entegre bir ulaştırma sisteminin tesis edilmesiyle lojistik maliyetlerin düşürülmesi, ticaretin kolaylaştırılması ve ülkemizin rekabet gücünün artırılması temel amaçtır.

Posta sektöründe rekabetçi bir ortam sağlanarak sürdürülebilir büyümeye ve istihdama katkı sağlayan hızlı, kaliteli, erişilebilir, çeşitli ve güvenilir hizmet sunulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ulaştırma modları arasındaki entegrasyon güçlendirilecek ve sektöre giriş engellerini ortadan kaldıracak tedbirler alınacaktır. (Kalkınma Planı p.507)		
Tedbir 507.1. Dağınık yapıdaki lojistik mevzuatı bütünleşik bir yapıya getirilecek ve yalınlaştırılacak, kombine taşımacılık mevzuatı yayımlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Kombine Yük Taşımacılığı Yönetmeliği yayımlanacaktır. 2. Çerçeve Lojistik Kanunu teknik hazırlık çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 507.2. Kombine Yük Taşımacılığı hizmetleri ile kombine yük terminalleri ve aktarma merkezlerinin idari ve mali teşvikine yönelik program hazırlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Kombine Yük Taşımacılığı Yönetmeliğinin yayımlanmasıyla Kombine Taşımacılık Gözetim Merkezi ve Kombine Taşımacılık Çalışma Grubu oluşturulacaktır. 2. Yönetmelikle belirlenecek program dâhilinde yük taşımacılığında taşıma mesafelerine göre demiryolları avantajlı hale getirilecektir.
Tedbir 507.3. Lojistik merkez ve iltisak hatlarının standartları ile işletme ve yönetim modelleri belirlenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TCDD, TCDD Taşımacılık A.Ş. Genel Müdürlüğü, İlgili Yerel Yönetimler	1. İlgili çerçeve kanuna bağlı olarak Lojistik Merkez ve İltisak Hatlarının Standartları ile İşletme ve Yönetim Modelleri Yönetmeliği yayımlanacaktır.
Tedbir 507.4. Taşıma İşleri Organizatörlüğü Yetki Belgesi sektördeki serbestleşme düzeyini ve rekabetçiliği artıracak şekilde düzenlenecek, diğer yetki belgeleri ile uyumlaştırılması sağlanacak, yapılacak değişiklikler ile sektöre giriş engelleri ve kayıt dışılık azaltılacak, ayrıca sektörün öngörülebilirliği ve kurumsallaşma düzeyi artırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Taşıma İşleri Organizatörlüğü Yetki Belgesi ücretine ödeme kolaylığı sağlanacaktır. 2. Mesleki yeterlilik eğitim müfredatı oluşturularak organizatörlük konusunda sertifikalandırma yapılacaktır. 3. Taşra teşkilatı denetim personeli eğitilecek ve U-ETDS sistemiyle denetimler arttırılacaktır.
Tedbir 507.5. Özel demiryolu işletmeciliğinin teşvik edilmesi ve demiryollarında serbestleşmenin geliştirilmesine yönelik ikincil mevzuat tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Demiryolu Yolcu Taşımacılığı Kamu Hizmeti Yükümlülüğü Hizmet Alımı Uygulama Yönetmeliği ve Demiryolu Sistemleri Karşılıklı İşletilebilirlik Yönetmeliği yayımlanacaktır. 2. Maliyet Muhasebesi Yükümlülükleri Yönetmeliği ile Hizmet Kalitesi ve Demiryolu Emniyeti Uygulama Yönetmeliği taslakları hazırlanacaktır. 3. Demiryolu taşımacılığında sektörün ihtiyaç duyduğu istatistik portalı kullanıma açılacaktır.

Lojistik faaliyetlerinde esneklik, hız, öngörülebilirlik, güvenlik, kalite, ölçek ekonomisi ve yenilikçilik gibi hizmet düzeyi parametreleri iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.508)		
Tedbir 508.1. Karayolu taşımacılığında yük hareketliliğinin ölçülmesi, atıl kapasitenin kullanılması, maliyetlerin optimize edilmesi ve kayıt dışılığın önlenmesine yönelik dinamik bir taşımacılık veri tabanı oluşturularak tüm paydaşlar tarafından erişilebilir hale getirilecek, dijital platform ve uygulamalar yoluyla paylaşım ekonomisi modellerinin hayata geçirilebilmesi için gerekli düzenlemeler yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Taşımacı ile gönderenin buluşturulacağı e-devlet ekranları hazırlanacaktır. 2. Taşımacı ile gönderenin buluşturulacağı mobil uygulama hazırlanacak ve kullanıma açılacaktır. 3. U-ETDS Sisteminin tanıtımına ilişkin asgari 10 bölgesel toplantı yapılacaktır.
Tedbir 508.3. Blokzincir uygulamalarının yaygınlaştırılmasını teminen ulaştırma ve gümrük hizmetlerinde gerekli hukuki ve fiziki altyapı çalışmaları tamamlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Türkiye İhracatçılar Meclisi	1. Eşyanın ihracat sürecindeki prosedürlerine ilişkin yazılım tamamlanacaktır. 2. Blokzincir teknolojisinin gümrük işlemlerinde uygulanabilmesi için yol haritası oluşturulacaktır. 3. Veri değişiminin sağlanabileceği ülkeler belirlenerek müzakereler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 508.4. AB ülkelerine yapılan karayolu transit taşımalarındaki kısıtlamaların giderilmesi amacıyla ülkemizin uluslararası hukuk kapsamında sahip olduğu hakların korunması yönünde diplomatik kanallar en üst seviyede zorlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Avrupa Komisyonu ile müzakerelerin sonuçlandırılması ve Türkiye-AB Transit Taşımacılık Anlaşmasının imzalanmasına yönelik teşebbüsler artırılacaktır.
Kaynakların daha etkin kullanılması, verimliliğin artırılması ve görev odaklı organizasyon yapısının sağlanmasını teminen demiryolu sektöründeki kuruluşların altyapı yapımı, işletmeciliği ve bakım onarımı ile tren işletmeciliği ve bakım-onarımı ayrımında görev dağılımları yeniden organize edilecektir. (Kalkınma Planı p.509)		
Tedbir 509.1. Demiryolu altyapı yapımı, bakımı, altyapı erişimi ve tahsisi, şebeke bildirimi, emniyet yönetimi, düzenleme ve denetleme, tren işletmeciliği ile demiryolu araçlarının sahipliği, imalatı ve bakım onarımı faaliyetleri organizasyonel olarak birbirinden ayrıştırılacak, faaliyetler arasında etkin bir çalışma mekanizması kurulacak ve sektör yeniden yapılandırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Demiryolu sektörünün yeniden yapılandırılması amacıyla bir komisyon kurulacaktır. 2. Komisyonun yapacağı çalışmalar doğrultusunda demiryollarında serbestleşme düzeyinin artırılması, organizasyonel yapının değiştirilmesi ve uygulamadaki aksaklıkların giderilebilmesi amacıyla 6461 sayılı Türkiye Demiryolu Ulaştırmasının Serbestleştirilmesi Hakkında Kanunda değişiklik hazırlıkları yapılacak ve buna bağlı olarak TCDD İşletmesi Genel Müdürlüğü Ana Statüsü değiştirilecektir.

Tedbir 509.2. Demiryolu yolcu taşımacılığı kamu hizmeti yükümlülüğünün yerine getirilmesi görevi yeniden düzenlenecek, kamu hizmeti yükümlülükleri ihale yoluyla belirlenerek demiryolları alternatif tren işletmecilerine açılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S)	1. Demiryolu Yolcu Taşımacılığı Kamu Hizmeti Yükümlülüğü Hizmet Alımı Uygulama Yönetmeliği yayımlanarak 2020 yılında yapılacak kamu hizmeti yükümlülüğü ihaleleri ile demiryolu yolcu taşımacılığında alternatif işletmecilerin tren işletmeciliği yapabilmeleri sağlanacaktır.
Ülkemizdeki kamu ve özel sektörün liman yatırımları bütüncül bir bakış açısıyla koordine edilecek ve çevreye duyarlı, sürdürülebilir liman uygulamaları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.510)		
Tedbir 510.1. Küçük ölçekli, dağınık, verimsiz ve hizmet kalitesi düşük liman altyapısının önüne geçilebilmesini teminen Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından ilgili kurumlar koordine edilerek gerekli tedbirler alınacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığının liman yatırımlarına ilişkin görev ve yetkileri gözden geçirilerek bu alanda yapılacak yatırımların tek bir noktadan yönetilmesini sağlamaya dönük mevzuat çalışması yapılacaktır.
Tedbir 510.2. Liman hizmet kalemleri tanımlanarak tüm limanlarda standart hale getirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Liman hizmet kalemlerini belirleyip tanımlayan bir tebliğ yayımlanacak ve tüm limanlarda uygulanabilir hale getirilecektir.
Tedbir 510.3. Liman operasyonlarında enerji verimliliğinin artırılması, çevresel etkilerin en aza indirilmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanmasına yönelik Yeşil Liman uygulamaları desteklenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Yeşil Liman projesi kapsamında gerekli teşvik mekanizmasının oluşturulmasına yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır.
Ulaştırma sektöründe bakım-onarım hizmetlerinin zamanında ve yeterli düzeyde karşılanmasını sağlayacak bir yapı tesis edilecek, ulaştırma altyapılarının yeterli hizmet seviyesinde tutulmasına yönelik gerekli yatırımlara ağırlık verilecektir. (Kalkınma Planı p.511)		
Tedbir 511.1. Karayollarında önleyici bakım kavramının esas alındığı bir varlık yönetim sistemi kurulacak; ağır taşıt trafiği 1.000 Yıllık Ortalama Günlük Trafiğin üzerinde olan güzergâhlarda BSK kaplama yapımına ağırlık verilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Bilgi ve iletişim altyapısından yararlanılarak varlık yönetim sistemleri geliştirilmesi amacıyla karayolu ağında envanter bilgileri toplanacak, karar destek ve yönetim sistemlerine veri sağlanacaktır. 2. Yıllık ortalama günlük ağır taşıt trafiği 1.000 aracın üzerinde olan güzergâhlar öncelikli olmak üzere BSK kaplama yapımı gerçekleştirilecektir.

Tedbir 511.2. Yapım ve teknik müşavirlik işlerine ilişkin ihalelerde kaliteden ödün vermeden hizmet alımlarının yapılması sağlanacak, bakım ve onarım hizmetlerinin ağırlıklı olarak özel kesim marifetiyle performans esaslı sözleşmelerle yürütülmesi için gerekli hukuki ve kurumsal düzenlemeler hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Karayolu ağında bakım ve onarım hizmetlerinin ağırlıklı olarak özel kesim marifetiyle performans esaslı sözleşmelerle yürütülmesi için gerekli hukuki ve kurumsal düzenlemelerle ilgili çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 511.3. Demiryolu altyapısı ve demiryolu araçlarında bakım-onarım faaliyetleri iyileştirilecek, önleyici bakım kavramının esas alındığı bir varlık yönetim sistemi kurulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD, TCDD Taşımacılık A.Ş.	1. Demiryolu altyapı, üstyapı ve araçlarında varlık yönetim sistemi kurulmasına yönelik çalışmalara başlanacak ve Coğrafi Bilgi Sistemleri temelli bir arayüz tasarlanacaktır.
Tedbir 511.4. Havalimanları altyapılarında önleyici bakım kavramının esas alındığı bir varlık yönetim sistemi kurulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), DHMİ	1. Bakım ve onarım ihtiyaçlarına yönelik varlık yönetim sistemi kurulumu tamamlanacaktır.
Tedbir 511.5. Karayolu ağında enerji ve zaman tasarrufunu, trafik güvenliğini, karayolu kapasitesinin etkin kullanımını sağlayan Akıllı Ulaşım Sistemleri (AUS) ile ilgili mimari yerel yönetimleri de kapsayacak şekilde tamamlanarak uygulamaya konulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü, İlgili Yerel Yönetimler	1. Akıllı ulaşım sistemlerini planlama, tanımlama, yayma ve entegre etmek için bir çerçeve sunacak olan Ulusal AUS Mimarisi hazırlanacaktır. 2. AUS mimarisinin paydaşlar tarafından kullanılabilmesi ve gerekli güncellemelerin yapılabilmesi amacıyla bir yazılım hazırlanacaktır.
Karayolu trafik kazalarından kaynaklı ölüm, yaralanma ve hasarların en aza indirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.512)		
Tedbir 512.1. Yol kullanıcılarının hata yapacağını kabul eden ve yol güvenliğini trafik sistemi içerisindeki tüm aktörlerin ortak bir sorumluluğu olarak gören Güvenli Sistem Yaklaşımı benimsenecek ve bu yönde kurumsal yapı tesis edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı	1. Trafik güvenliği konusunun güvenli sistem yaklaşımı temelinde yönetilmesini teminen yalnızca karayolu trafik güvenliğinden sorumlu bir yapının tesis edilmesine ilişkin kavramsal çerçeve, program ve kurumsal yapının tasarımı tamamlanacaktır.
Tedbir 512.2. Karayolu ağındaki darboğazlar giderilecek, kaza kara noktaları iyileştirilecek ve toplam 2.872 km bölünmüş yol yapılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Bölünmüş yol çalışmalarına devam edilecektir. 2. 65 kaza kara noktası iyileştirilecektir.

Tedbir 512.3. Trafik güvenliği konusunda faaliyet gösteren mevcut kurum ve kuruluşlar arasındaki koordinasyon ile veri paylaşımı en üst seviyeye çıkarılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Türkiye Noterler Birliği	1. Adalet Bakanlığı, Türkiye Noterler Birliği, Karayolu Düzenleme Genel Müdürlüğü, Muhasebat Genel Müdürlüğü, Nüfus ve Vatandaşlık İşleri Genel Müdürlüğü olmak üzere 5 kurum ile veri alışverişine ilişkin protokol çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 512.4. Trafik güvenliğinin en üst seviyede tesis edilebilmesi için yol teknolojilerindeki gelişmelerden de yararlanılarak denetimler etkinleştirilecek, yol kullanıcıları trafik güvenliği konusunda bilinçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, RTÜK	1. Araç/sürücü denetimleri yaygınlaştırılarak yoğun bir şekilde yapılacak, trafik denetimlerinde kullanılmak üzere 220 araç satın alınacaktır. 2. Trafik güvenliği konusunda 1.500.000 öğrenci ve 1.700.000 yol kullanıcısına eğitim verilecektir. 3. Üç kamu spotuyla 1.750.000 adet afiş ve broşür hazırlanacaktır.
Tedbir 512.5. Elektronik Denetim Sistemlerinde anlık hız denetimi yerine ortalama hız denetimleri esas alınacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Karayolları Genel Müdürlüğü sorumluluğundaki devlet ve il yolları ağında ortalama hız denetimlerinin esas alındığı Elektronik Denetim Sistemi kurulabilecek öncelikli güzergâhlar tespit edilecek ve belirlenecek asgari iki güzergâhta sistem hayata geçirilecektir.
Ulaştırma sisteminin sürdürülebilirliği ve mevcut altyapının verimliliğini teminen talep yönetimi benimsenecek, ulaştırma yatırımları verimlilik odağında rasyonelleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.513)		
Tedbir 513.1. Otoyol ve köprülerde dinamik fiyatlandırma ile talep yönetimi sistemi hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Otoyol ve köprülerde dinamik fiyatlandırma ile talep yönetimi sistemi hayata geçirilmesi amacıyla çalışmalara başlanacaktır.
Tedbir 513.2. Ulaştırma sektöründeki yatırımlar öncelik ve verimlilik odağında gözden geçirilerek önceliğini ve yapılabilirliğini kaybetmiş projeler sonlandırılacak ve yatırımlarda rasyonelleşme sağlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü	1. Ulaştırma sektöründeki projeler ulaştırma sistemindeki ihtiyaç, trafik hacmi, ilerleme ve ihale durumu gibi kriterler göz önünde bulundurularak öncelik ve verimlilik odağında gözden geçirilecek, önceliğini ve yapılabilirliğini kaybetmiş projeler sonlandırılacaktır.
Ulusal ölçekteki mekânsal planlar ile ulaşım planlarının bütüncül bir şekilde ele alınması sağlanacak; kentsel lojistik planlar, makro ölçekteki mekânsal strateji planları, çevre düzeni planları ve lojistik master planları eşgüdüm içerisinde hazırlanacak ve uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.514)		
Tedbir 514.1. Türkiye Lojistik Master Planı ile Ulusal Ulaştırma Ana Planı koordineli bir biçimde tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD, Karayolları Genel Müdürlüğü, DHMİ	1. Türkiye Lojistik Master Planı ile Ulusal Ulaştırma Ana Planı bütüncül bir bakış açısıyla revize edilerek uygulamaya konulacaktır.

Tedbir 514.2. Kentsel lojistik planlarının hazırlanması yönünde mevzuat düzenlemesi yapılacak ve rehber dokümanlar hazırlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanununda gerekli değişiklikler yapılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 2. Rehber dokümanların ve kentsel lojistik planlarının 2020 yılında yayımlanacak olan Türkiye Lojistik Master Planı ile uyumlu olacak şekilde hazırlanması yönünde çalışmalara başlanacaktır.
Demiryolu yolcu taşımacılığında tüketici odaklı talep yönetimi ile modern tren işletmeciliği yapılarak hizmet kalitesi artırılacak; hızlı, güvenli, emniyetli ve konforlu bir demiryolu ulaşımı tesis edilecektir. (Kalkınma Planı p.515)		
Tedbir 515.1. Demiryolu ulaştırmasında emniyet standartları artırılacak, hemzemin geçitler kontrollü hale getirilecek, gar ve istasyonlarda engelsiz ulaşım imkânları artırılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD Taşımacılık A.Ş.	1. YHT güzergâhındaki gar ve istasyonlarda engelsiz ulaşım hizmetleri verilmesi amacıyla çalışmalara başlanacaktır. 2. Konvansiyonel hatların bulunduğu gar ve istasyonlarda engelsiz ulaşım hizmetlerinin verilebilmesi amacıyla risk analizleri ve ihtiyaç tespit çalışmaları tamamlanacaktır. 3. 50 hemzemin geçit kontrollü hale getirilecek, sekiz alt ve üst geçidin yapımı tamamlanacaktır.
Tedbir 515.2. Daha dengeli bir modal dağılımın oluşturulması ve yolcu konforunun artırılması amacıyla yapım çalışmaları devam eden yüksek hızlı ve hızlı tren hatları tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD	1. Ankara-Sivas Yüksek Hızlı Tren Hattı yapım çalışmaları tamamlanarak işletmeye alınacaktır. 2. Ankara-İstanbul Hızlı Tren Projesi kapsamında Doğançay Ripajı 1 hizmete alınarak seyahat süreleri kısaltılacaktır. 3. Ankara-İzmir demiryolu projesinde altyapı yapım çalışmalarına devam edilecek, kalan işlerde yapım çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 515.3. Yüksek hızlı tren hatlarında arz ve talep dengesi gözetilerek tren planlaması yapılacak ve ekspres seferler artırılarak seyahat süreleri kısaltılacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), TCDD, TCDD Taşımacılık A.Ş.	1. Temin edilecek yüksek hızlı tren setlerinin test ve sertifikasyon işlemleri tamamlanacaktır. 2. Verimli yeni bir işletme modeli hazırlanarak tüm YHT güzergâhlarında ekspres seferlere başlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Hızlı Tren Hat Uzunluğu (Kümülatif)	Km	1 213	1 213	2 269
Demiryolu Yolcu Taşımacılığının Toplam İçerisindeki Payı (Karasal)	Yüzde	1,3	1,5	1,9
Çift Hatlı Demiryolu Uzunluğunun Toplam Ana Hat İçerisindeki Payı	Yüzde	12,4	13,0	17,4
Kabotaj Hattında Elleçlenen Yükün Toplam Elleçlemeler İçerisindeki Payı	Yüzde	12,9	10,8	14
Havalimanı Toplam Yolcu Sayısı (Direkt Transit Dâhil)	Milyon Kişi	211	210	238
Bölünmüş Yol Uzunluğu (Otoyol Dâhil) (Kümülatif)	Km	26 642	27 280	27 981
Otoyol Uzunluğu (Kümülatif)	Km	2 842	3 069	3 366
BSK Kaplamalı Yol Ağı (Kümülatif)	Km	25 215	26 369	27 768
İyileştirilen Kaza Kara Noktası	Adet	78	60	65
Trafik Kazaları Sonucu Hayatını Kaybeden Kişi Sayısı	Kişi	6 675	6 275	5 898

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.3.9. Ticaretin ve Tüketicinin Korunmasının Geliştirilmesine Yönelik Hizmetler

a) Mevcut Durum

Ticaret sektörü, gelişen ekonomi, şehirleşme ve genç nüfus potansiyeline bağlı olarak yerli ve yabancı yatırımcıların ilgisini çekmektedir. 2008-2018 döneminde toptan ve perakende ticaret sektöründe toplam 8,85 milyar ABD doları, konaklama ve yiyecek hizmetlerinde 1 milyar ABD doları uluslararası doğrudan yatırım gerçekleştirilmiştir. 2018 yılında GSYH yüzde 2,8 büyürken; toptan ve perakende ticaret yüzde 3,2 büyümüş, konaklama ve yiyecek hizmetleri ise, son dönemde turizm sektöründeki gelişmelere paralel olarak yüzde 14,9 büyümüştür. 2018 yılında; toptan ve perakende ticaretin GSYH içindeki payı yüzde 12,1 konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetlerinin payı ise yüzde 2,8 olmuştur. Haziran 2019 itibarıyla toptan ve perakende ticarette 3,9 milyon, konaklama ve yiyecek hizmetlerinde 1,8 milyon kişi istihdam edilmiştir. Toplam istihdam içinde, toptan ve perakende ticaretin payı yüzde 13,7, konaklama ve yiyecek hizmetlerinin payı yüzde 6,4'tür.

Toptan ve perakende ticaret hizmetleri sektörü, gelişmiş ülkelerin ekonomileri içinde de önemli pay almaktadır. 2018 yılında sektörün GSYH içindeki payları Almanya'da yüzde 10, İtalya'da yüzde 12 ve Fransa'da yüzde 10,3 olarak gerçekleşmiştir. Aynı yılda toptan ve perakende ticaret hizmetlerinde istihdam edilenlerin toplam içindeki payı; Almanya'da yüzde 13,3, İtalya'da yüzde 14,7 ve Fransa'da yüzde 13,4'tür.

Toptan ve perakende ticaretin uzun dönemde sanayi ve hizmet sektörleri toplamı içindeki payının giderek azaldığı görülmektedir. 2017 yılında sektörün ülkemizdeki sanayi ve hizmetler sektörleri toplamı içindeki payı; girişim sayısında yüzde 31,5, ciroda yüzde 40,6 olmuştur.

TABLO II: 45- Toptan ve Perakende Ticaret Göstergeleri

	Girişim Sayısı (Bin Adet)				Ciro (Milyar TL)			
	2010	2015	2016	2017	2010	2015	2016	2017
Toptan Ticaret	165	243	245	254	514	1 318	1 429	1 850
Perakende Ticaret	656	709	705	723	278	545	599	710
Sanayi ve Hizmetler Toplamı	2 322	2 941	2 981	3 100	1 926	4 553	4 993	6 299
Toptan ve Perakende Ticaretin Payı (Yüzde)	35,4	32,4	31,9	31,5	41,1	40,9	40,6	40,6

Kaynak: TÜİK, Yıllık Sanayi ve Hizmet İstatistikleri (Nace Rev 2)

Ticarette verimlilik ve hizmet kalitesinin artırılması yönündeki tüketici baskısı sektörde dönüşümü hızlandırmaktadır. Esnaf ve sanatkâr kesimi yeni iş modellerini takip etmekte, kümelenmeye gitmekte, isim hakkı devri (franchising) sistemine katılmakta, tüketiciye en yakın konumunu kullanarak satış imkânları elde etmekte, böylece toplamda ağırlığını korumaktadır. Geleneksel toptancılığa duyulan ihtiyacın azalması sonucu toptan ticaretle uğraşan girişimciler yeni iş modellerine yönelmektedir.

Ticaret alanındaki küçük girişimciler önemli bir istihdam kaynağı oluşturmaktadır. Ancak, bu kesimde organize bir tedarik ve dağıtım zinciri oluşturulamadığından rekabet imkânları daralmaktadır. 2019 yılı Ocak-Ağustos döneminde, toptan ve perakende ticaret hizmetlerinde kurulan ve kapanan gerçek kişi ticari işletmelerinin toplam içindeki payı sırasıyla yüzde 39,9 ve yüzde 41,9 olmuştur. 2018 yılının aynı döneminde bu paylar sırasıyla yüzde 36,1 ve yüzde 44,2 olarak gerçekleşmiştir.

TABLO II: 46- Toptan ve Perakende Ticarette Kurulan-Kapanan Şirket Sayıları

			2016	2017	2018	2018 (2)	2019 (2)
Toptan ve Perakende Ticaret (1)	**Kurulan**	**Tüzel Kişi**	18 656	22 122	28 852	19 153	18 554
		Gerçek Kişi	13 824	14 979	13 129	8 988	5 936
	Kapanan	**Tüzel Kişi**	3 616	4 546	4 334	2 523	2 633
		Gerçek Kişi	8 808	7 873	8 204	5 945	5 485
Toptan ve Perakende Ticaretin Genel Toplam İçindeki Payı (Yüzde)	**Kurulan**	**Tüzel Kişi**	29,3	29,9	33,4	32,3	34,9
		Gerçek Kişi	32,9	33,8	37,4	36,1	39,9
	Kapanan	**Tüzel Kişi**	32,8	30,9	31,9	32	32,3
		Gerçek Kişi	44,9	43,7	43,2	44,2	41,9

Kaynak: TOBB, Kurulan/Kapanan Şirket İstatistikleri
(1) Motorlu kara taşıtlarının ve motosikletlerin toptan ve perakende ticareti ile onarımı dâhildir.
(2) Ocak 2018-Ağustos 2019 dönemi

Ülkemizde gerçekleşen elektronik ticaret hacmi son yıllarda önemli ölçüde artış göstermiştir. İnternetten gerçekleşen kartlı ödemeler tutarı 2013 yılında 34,6 milyar TL iken 2018 yılında 138,9 milyar TL'ye ulaşmıştır. 2019 yılı Ocak-Haziran döneminde söz konusu tutar 86,1 milyar TL seviyesindedir. 2011 yılında yüzde 8,4 olan internetten alışveriş yapanların oranının 2019 yılında yüzde 34,1'e ulaşması beklenmektedir.

TABLO II: 47- İnternetten Yapılan Kartlı Ödeme İşlemleri

Yerli ve Yabancı Kartların Yurt İçi Kullanımı (1)	**2013**	**2014**	**2015**	**2016**	**2017**	**2018**
İşlem Adedi (Milyon)	168,1	190,5	227,2	264	329,8	444,1
İşlem Tutarı (Milyar TL)	34,6	41,9	55,4	68,4	99	138,9

Kaynak: Bankalararası Kart Merkezi
(1) Bilet ve poliçe ödemeleri gibi internetten kartla yapılan tüm ödemeler dâhildir.

2018 yılında e-ticaretin toplam perakende içindeki payı yüzde 5,3 iken gelişmiş ülkelerde bu oran yüzde 11,1 düzeyindedir. Türkiye'de e-ticaret pazar büyüklüğü 2014'te 18,8 milyar TL iken 2018'de 59,9 milyar TL olarak gerçekleşmiştir. Bu yıllar arasındaki ortalama büyüme yüzde 33 olarak hesaplanmıştır. 2018 yılında sektör büyüklüğüne perakende e-ticaretin katkısı 31,5 milyar TL iken perakende dışı e-ticaretin katkısı 28,4 milyar TL olmuştur.

TABLO II: 48- Türkiye'de e-Ticaret Pazar Büyüklüğü (Milyar TL)

	2014	2015	2016	2017	2018
TOPLAM	18,8	24,7	30,8	42,2	59,9
Sadece Online Perakende	6,4	8,5	11,3	14,7	20,8
Çok Kanallı Perakende	3,6	4,8	6,2	8,2	10,7
Diğer (Perakende Dışı)	8,1	11,4	13,3	19,2	28,4

Kaynak: Türkiye Bilişim Sanayicileri Derneği

Tüketici hakem heyetlerine yapılan başvuru sayısı 2014 yılında 5,4 milyon iken; bu sayı yıllar itibarıyla gerileyerek 2018 yılında 562 bine düşmüştür.

TABLO II: 49- Tüketici Hakem Heyetlerine Yapılan Başvuru Sayısı

	2014	2015	2016	2017	2018
Başvuru Sayısı	5 445 308	3 118 842	1 408 204	590 303	562 049

Kaynak: Ticaret Bakanlığı

6585 sayılı Perakende Ticaretin Düzenlenmesi Hakkında Kanun ve 5957 sayılı Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanunun güncellenmesine ilişkin çalışmalar sürdürülmektedir.

b) Amaç

Ülkemizin kalite odaklı, yenilikçi yaklaşım ve uygulamalarla, ticaretin kolay ve güvenli yapıldığı, tüketici haklarının gözetildiği ve korunduğu önemli ticaret merkezlerinden biri haline getirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Tarım ve imalat sanayii sektörlerindeki gelişmeler ile tüketicilerin faydası gözetilerek toptan ve perakende ticaret sektöründe piyasa işleyişinde karşılaşılabilecek aksaklıklar giderilecektir. (Kalkınma Planı p.519)		
Tedbir 519.1. Perakende Bilgi Sisteminin (PERBİS) yazılım işlemleri tamamlanacak ve PERBİS Yönetmeliği hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. PERBİS yazılım işlemleri tamamlanacaktır. 2. PERBİS'in uygulanmasına ilişkin usul ve esasları belirleyen yönetmelik hazırlanacaktır.
Tedbir 519.2. Toptan ticareti geliştirmeyi teminen toptancı hallerinin ve benzeri yapıların modernizasyonunu sağlamak üzere mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı	1. 5957 sayılı Sebze ve Meyveler ile Yeterli Arz ve Talep Derinliği Bulunan Diğer Malların Ticaretinin Düzenlenmesi Hakkında Kanunda değişiklik yapılmasına yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.
e-Ticarette güvenin sağlanması konusundaki çalışmalar tamamlanacak, özellikle coğrafi ve kültürel yakınlık nedeniyle Türkiye'nin rekabet avantajı olan bölgelerde pazar payları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.520)		
Tedbir 520.1. Güven Damgası Sisteminin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), KOSGEB, TOBB	1. Vatandaşların ve işletmelerin bilgilendirilmesine yönelik olarak kamu spotu, reklam filmi vb. uygulamalar hazırlanacaktır.

Tedbir 520.5. e-Ticaret kanalıyla ihracatın artırılmasını teminen yerli firmaların elektronik pazaryerlerinde bulunmaları desteklenecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı, Türkiye İhracatçılar Meclisi	1. Şirketler ve işbirliği kuruluşlarının e-ticaret sitelerine toplu üyelik giderlerinin desteklenmesine devam edilecektir.
Tedbir 520.6. İlgili kurumların koordinasyonu ile sınır ötesi e-ticarette ürünlerin iade alınması sürecinin kolaylaştırılmasına ilişkin mevzuat düzenlemeleri yapılacak ve uygulama iyileştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Hazine ve Maliye Bakanlığı ile entegrasyon sağlanacaktır. 2. Entegrasyon sonucunda belirlenen iş akışları doğrultusunda sınır ötesi e-ticarette ürünlerin iadesine ilişkin kullanıcı kılavuzları hazırlanacaktır.
Tedbir 520.7. e-Ticarette ürün güvenliği denetimlerinin sağlanması konusunda model geliştirilecek ve ihtiyaç duyulan yasal düzenlemeler yapılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. e-Ticarete konu ürünlerin ürün güvenliği denetimlerini düzenleyen yönetmelik hazırlanacaktır.
Tüketicinin korunmasıyla ilgili mevzuat gözden geçirilecek ve uygulamalar iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.521)		
Tedbir 521.1. Tüketicinin korunmasına ilişkin mevzuat güncel gelişmelere uygun olarak gözden geçirilecek, piyasa gözetim ve denetim faaliyetlerinin etkinlikleri artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Satış Sonrası Hizmetler Yönetmeliği değiştirilecektir. 2.Ticari Reklam ve Haksız Ticari Uygulamalar Yönetmeliği değiştirilecektir. 3.Mesafeli Sözleşmeler Yönetmeliği değiştirilecektir.
Tedbir 521.2. Bilinçli tüketimi yaygınlaştırıcı tanıtım ve farkındalık faaliyetleri yürütülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1.Afiş, broşür, kamu spotu, internet sitesi gibi eğitici materyaller hazırlanacaktır. 2.Tüketici örgütleri ve diğer paydaşlar ile eğitim ve bilgilendirme toplantıları gerçekleştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Lisanslı Depo Sayısı	Adet	70	80	100
Perakende Pazarında e-Ticaretin Oranı	Yüzde	4,5	5	6
Güven Damgası Alan e-Ticaret Sitesi Sayısı	Adet	-	100	500
e-Ticaret İşlem Hacmi	Milyar TL	138,9	185	213
İnternet Üzerinden Alışveriş Yapanların Oranı	Yüzde	29,3	34,1	35,0

(1) Gerçekleşme tahmini
(2) Program

2.2.3.10. Gümrük Hizmetleri

a) Mevcut Durum

2014-2018 yıllarını kapsayan Onuncu Kalkınma Planı döneminde ihracatta yaşanan kısmi iyileşmeye karşılık ithalatta yaşanan düşüşün etkisiyle toplam dış ticaret miktarında önemli bir değişme olmamıştır. 2018 yılında toplam dış ticaret hacmi 2013 yılına göre yüzde 3 düşüş göstererek yaklaşık 391 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir. Buna karşılık 2013 yılında işlem gören toplam gümrük beyanname sayısı 5.286.421 iken bu rakam istikrarlı bir şekilde artarak 2018 yılı sonu itibarıyla 6.300.626 olmuştur. Aynı dönemde

ihracat ve ithalat yapan firma sayısı yaklaşık yüzde 18 artarak 109.232'den 129.081'e yükselmiştir. Yolcu sayısında da önemli artış olmuş, örneğin kara hudut kapılarından giriş-çıkış yapan yolcu sayısı 2013 yılında 22.954.687 iken bu sayı 2018 yılı sonu itibarıyla yüzde 16 artarak 26.647.021'e yükselmiştir.

Bu gelişmeler gümrük idarelerinin işlem hacmini artırmış ve gümrük hizmetlerinin geliştirilmesi konusunda ilgili kurumlarda farklı projelerin başlatılmasına yol açmıştır. Bu kapsamda, gümrük işlemlerinin kolaylaştırılması ve hızlandırılması amacıyla Tek Pencere Sistemi, Konteyner ve Liman Takip Sistemi, Liman Tek Pencere Sistemi, Yükümlü Kayıt ve Takip Sistemi, Yükümlü Geri Bildirim Sistemi, Elektronik Taşıt Onay Belgesi Sistemi, Varış Öncesi Yolcu Bildirimi, Laboratuvar Analiz ve Raporlama Programı, Tasfiye Yönetim Sistemi, e-ihale uygulaması, izinlerin elektronik ortama aktarılması, ihracat işlemlerinde e-fatura uygulaması, İhracat Refakat Belgesi gibi birçok önemli proje ve uygulama hayata geçirilmiştir.

Bu proje ve uygulamalara ek olarak, güvenilir firmalara gümrük işlemlerinde kolaylık sağlayan ve 2013 yılında uygulamaya konulan Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü kapsamında yetki verilen firma sayısı 2019 yılı Eylül ayı itibarıyla 465'e ulaşmıştır. 2014 yılında başlatılan Tek Pencere Sistemine 2019 yılı Ekim ayı itibarıyla dâhil olan kurum sayısı 18'e ve belge adedi 143'e yükseltilmiştir.

Dış ticaret maliyetlerinin azaltılarak ticaret erbabının rekabet gücünün artırılmasına katkı sağlanması amacıyla ücretler konusunda da çalışmalar yürütülmektedir. 10/03/2018 tarihli ve 30356 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 7099 sayılı Kanunla 4458 sayılı Gümrük Kanununun 218'inci maddesine eklenen hükümle Ticaret Bakanlığı deniz ve havalimanlarında gümrük iş ve işlemleriyle ilgili hizmetlerdeki azami ücretlerin belirlenmesi konusunda yetkili kılınmıştır. Bu kapsamda, Ticaret Bakanlığı, deniz limanlarında Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığının görev alanı dışında bulunan ve gümrük iş ve işlemleriyle ilgili olan hizmetlerden alınacak azami ücretleri belirleyen 2019/8 sayılı Genelgeyi 08/04/2019 tarihinde yürürlüğe koymuştur. Anılan Genelgede özetle, gümrük iş ve işlemleriyle doğrudan ilgili olduğu tespit edilen tam muayene, kısmi muayene, X-Ray, numune alma ve tartım hizmetlerine ilişkin azami ücret tarifesi belirlenmiş ve bu tarifenin doğru olarak uygulanmasına ilişkin hususlar düzenlenmiştir. Liman işletmelerince alınabilecek ücret kalemlerinin tüm deniz limanlarında standart hale getirilmesi amacıyla Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı nezdinde bir tebliğ çalışması devam etmektedir. Havalimanlarında gümrük iş ve işlemleriyle ilgili hizmetlerdeki azami ücretlerin belirlenmesi konusunda da Ticaret Bakanlığı tarafından çalışmalar sürdürülmektedir.

Bunlara ek olarak Kâğıtsız İhracat Projesiyle ihracat sürecinin hızlandırılarak maliyetlerin düşürülmesi ve kâğıt belgenin arşiv maliyetlerinin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Projeye ilişkin ihracatta kâğıt ortamında alınan belgelerin analizi ve iş akışları çerçevesinde hazırlanan yazılıma ilişkin teknik düzenlemeler tamamlanmıştır. Proje tüm Gümrük Müdürlüklerinde kullanılmaktadır.

Gümrüklerde ödemelerin 7 gün 24 saat elektronik olarak yapılabilmesini sağlamak için sürdürülen çalışmalarda önemli ilerleme sağlanmış olup POS pilot uygulamasının 2019 yılı Kasım ayında Esenboğa Gümrük Müdürlüğünde başlatılması ve başarı kaydedilmesi halinde yaygınlaştırılması planlanmaktadır.

Dünya Ticaret Örgütü Ticaretin Kolaylaştırılması Anlaşması hükümlerine ülkemizin tam uyumunun ve gümrük hizmetleri alanında faaliyet gösteren kamu kurumları arasında etkin koordinasyonun sağlanması amacıyla 2016/27 sayılı Başbakanlık Genelgesiyle kurulan

Ticaretin Kolaylaştırılması Kurulunun devamı niteliğinde 2019/6 sayılı Cumhurbaşkanlığı Genelgesiyle Ticaretin Kolaylaştırılması Koordinasyon Komitesi kurulmuştur.

Kaçakçılıkla etkin mücadele edilebilmesi ve mevcut kapasitenin artırılması amacıyla, personel, ekipman ve dedektör köpek teminine devam edilmiş, eğitim faaliyetleri yaygınlaştırılmış ve mevcut uygulamaların etkinliğine yönelik Risk Analizi Teknik Altyapısının Güçlendirilmesi Projesi ile Veri Yönetimi ve Hedefleme Yazılımı Projesi başlatılmıştır. Kaçakçılıkla mücadelede önemli bir yer tutan araç ve konteyner tarama sistemi sayısı 2013 yılında 37'den 2019 yılında 68'e yükseltilmiş olup bu alanda dışa bağımlılığı azaltmak için Yerli ve Milli Tarama Sistemi Projesi başlatılmıştır.

b) Amaç

Uluslararası standartlar ve yükümlülüklerimiz doğrultusunda, bürokrasinin ve maliyetlerin azaltılması, ticaretin ve seyahatin kolaylaştırılması, etkin kontrol yöntemlerinin uygulanarak kaçakçılığın önlenmesi ve işlemlerde şeffaflığın ve öngörülebilirliğin esas alınması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Farklı kurumlarca yürütülen kontrol, izin ve onay süreçleri ile bu işlemler için aranan belgeler ilgili kurumlar tarafından yerindelik açısından incelenerek daha rasyonel hale getirilecek ve dijitalleşme ile birlikte bürokrasi azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p.523)		
Tedbir 523.1. Gümrük işlemleri için farklı kurumlardan temin edilen belgelerin tek başvuru noktasından elektronik olarak temin edilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1.İhracatta gerekli 10 ve ithalatta gerekli 15 belgenin Tek Pencere Sistemine entegrasyonu sağlanacaktır.
Tedbir 523.3. Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü sahibi firmalara hâlihazırdaki düzenlemelerde sağlanan kolaylıklar hayata geçirilecek, bu firmalara ilave kolaylıklar sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), YASED	1. İthalatta yerinde gümrükleme ve izinli alıcı uygulamasına ilişkin iş akışları oluşturulacaktır. 2. Yerinde gümrükleme ve izinli alıcı uygulamasıyla ilgili mevzuat düzenlemesi yapılacaktır. 3. Uygulama devreye alınacaktır.
Gümrük hizmetleriyle ilgili kamu kurumları arasında koordinasyon güçlendirilecek ve tek elden yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.525)		
Tedbir 525.1. Farklı kurumlarca işletilen laboratuvarlarda yapılan mükerrer analizlere neden olan mevzuat gözden geçirilerek, gerekli tüm analizlerin tek numune-tek analiz prensibi üzerinden yapılması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Tarım ve Orman Bakanlığı ile Ticaret Bakanlığı arasında analiz sonuçlarının paylaşılmasına yönelik veri paylaşımı sağlanacaktır. 2. Diğer kurumlarla Ticaret Bakanlığı arasında analizler konusunda veri paylaşımı imkânları gözden geçirilecektir.
Tedbir 525.3. Limanlara girişte tek kart uygulamasına geçilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü	1. Sekiz deniz hudut kapısında tek kart uygulamasına geçilecektir.

Tedbir 525.4. Hudut kapılarında görev yapan tüm kurumlarda 7/24 çalışma uygulamasına geçilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. Hurda ve atık ithalatında ürün kontrolü yapan Çevre ve Şehircilik Bakanlığı personelinin Hamzabeyli ve İpsala Gümrük Kapılarında sürekli görev yapması sağlanacaktır. 2. Çevre ve Şehircilik Bakanlığının ilgili personelinin sürekli görev yapmasına ihtiyaç duyulan diğer gümrük kapıları tespit edilecektir.
Gümrük işlemlerinde etkinliğin artırılmasına yönelik bilgi ve iletişim teknolojilerinden azami ölçüde yararlanılacaktır. (Kalkınma Planı p.526)		
Tedbir 526.1. Yeni Bilge Projesi hayata geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Proje dokümanı hazırlanacaktır. 2. Projenin analiz değerlendirmesi yapılacaktır. 3. Projenin sistem tasarımı hazırlanacaktır.
Tedbir 526.2. Gümrük hizmetleriyle ilgili farklı kurumlarca işletilen otomasyon sistemleri entegre edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü	1. Emniyet Genel Müdürlüğü ile Liman Tek Pencere uygulaması tüm limanlarda yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 526.3. Kara sınır kapıları ve iç gümrüklerde tüm ödemelerin 24 saat kartlı ve elektronik sistemle yapılması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Ticaret Bakanlığı arasında sistem entegrasyonu tamamlanacaktır. 2. Sistem tüm gümrük idarelerinde yaygınlaştırılacaktır.
Uygulamada yeknesaklığın sağlanmasını teminen gümrük iş süreçlerinde yetki ve sorumluluklar daha belirgin hale getirilecek, insan kaynaklarının nitelik ve niceliği yükseltilecek, uzmanlaşma düzeyi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.527)		
Tedbir 527.1. Gümrük personeli, ihtiyaç duyulan yer ve bölümlerde becerileri ve uzmanlığı esas alınarak görevlendirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. İlgili mevzuat gözden geçirilerek gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 527.2. Personel ihtiyacı belirlenerek, ihtiyaç duyulan sayı ve özelliklerde personel istihdamı sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Bakanlığın personel alımına ilişkin mevzuatı gözden geçirilerek gerekli çalışmalar yapılacaktır. 2. Taşra teşkilatıyla personel planlamasına ilişkin istişarelerle ihtiyaç analizi yapılacaktır.
Tedbir 527.3. Gümrük personeline yönelik uygulamalı hizmet içi ve ortak eğitimler verilecek ve destekleyici rehberler yayımlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. İhtiyaç duyulan eğitimin kapsamı ve niteliği belirlenecektir. 2. Çıkarılacak program dâhilinde tüm personelin yüzde 15'ini kapsayacak şekilde yıl boyu eğitimler verilecektir.

Tedbir 527.4. Gümrük Eğitim Merkezinin kapasitesi geliştirilerek, uygulamalı eğitime öncelik verilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Fizibilite için teknik şartname hazırlanacaktır. 2. Fizibilite ihalesi gerçekleştirilecektir. 3. Fizibilite hazırlanarak ortaya çıkan bulgular doğrultusunda Gümrük Eğitim Merkezinin ihtiyacı ve yapılması gerekenler proje haline getirilecektir.
Ticaret erbabı ve yolcuların iş ve işlemlerinde gümrük mevzuatına uyumunun artırılması kapsamında, mükelleflerin ihtiyaç duydukları bilgi ve belgelerin güncel, doğru, anlaşılır ve kolay erişilebilir şekilde yayımlanması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.528)		
Tedbir 528.1. Gümrük Rehberi internet sitesi, mükelleflerin ihtiyaç duydukları temel bilgi ve belgelerin güncel, doğru ve kolay anlaşılabilir bir şekilde yayımlanmasında etkin olarak kullanılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Gümrük rehberi internet sitesi faaliyete geçirilecektir.
Gümrük kontrollerinde ve kaçakçılıkla mücadelede etkinlik artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.529)		
Tedbir 529.1. Eşya, taşıt ve yolcu kontrollerinde ileri teknolojiye sahip sistemler ve uygulamalar bütçe imkânları çerçevesinde yaygınlaştırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Savunma Sanayii Başkanlığı, TÜBİTAK	1. İhtiyaç duyulan teknik cihaz, sistem, uygulama ve araçlar bütçe imkânları çerçevesinde temin edilecektir. 2. Yerli ve Milli Tarama Sistemi Projesi test aşamasına getirilecektir. 3. Kriminal Laboratuvarın teknik altyapısı geliştirilecek ve akreditasyonunun sağlanmasına yönelik hazırlıklar tamamlanacaktır. 4. Tarama Ağı Projesi çerçevesinde görüntü paylaşım ağı modülü merkez ve taşra birimlerinde kullanılmaya başlanacaktır.
Tedbir 529.2. Uluslararası anlaşmalar çerçevesinde ithal ürünlerin güvenliği sağlanacak, bu ürünlerin teknik mevzuata uygunluğu ve güvenliğinin tespitine yönelik denetimlere ilişkin hukuki, teknik ve idari altyapı uluslararası yükümlülüklerimiz göz önünde bulundurularak geliştirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TSE, TÜİK	1. Dış Ticarette Risk Esaslı Kontrol Sisteminin (TAREKS) optimizasyonu sağlanacaktır. 2. Geliştirilecek yeni risk algoritmasıyla sistemin verimliliği artırılacaktır.
Tedbir 529.4. Veri Yönetimi ve Hedefleme Yazılımı Projesi hayata geçirilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), TÜBİTAK	1. Veri analitiği, hedefleme, veri görselleştirme ve raporlama araçları oluşturulacaktır. 2. Dünya Gümrük Örgütü (DGÖ) tarafından oluşturulan risk göstergeleri ile uyumlu 25 risk profili oluşturularak sisteme entegre edilecektir. 3. Programın kullanıcısı olacak personele eğitim verilecektir. 4. Program merkez ve taşra birimlerinde kullanılmaya başlanacaktır.

Tedbir 529.5. Dış ticaret işlemlerinin daha analitik olarak değerlendirilmesi için kurumsal Karar Destek Sistemi (KDS) yazılımı güncellenecek ve kapasitesi artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S),TÜİK	1. Mevcut KDS, gelişen analitik yapılar ve teknolojiler dikkate alınarak gözden geçirilecek ve ihtiyaç analizi tamamlanacaktır.
Tedbir 529.6. Risk temelli kontroller etkinleştirilecek, sonradan kontrol sisteminde etkinlik ve seçicilik artırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Risk Analizi Teknik Altyapısının Güçlendirilmesi Projesi tamamlanacaktır. 2. Kırmızı hat oranları ithalatta yüzde 12,4, ihracatta yüzde 3,2 oranına düşürülecektir.
Tedbir 529.7. Tasfiye işlemlerinde etkinlik artırılacak ve tasfiye süreçleri hızlandırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Bilge sistemi ile Tasfiye Yönetim Sistemi (TYS) arasında entegrasyon sağlanacaktır. 2. TYS'de istatistik ve raporlama modülü geliştirilecektir. 3. Yedieminler tarafından muhafaza edilen eşyanın kayıt ve takibinin sağlanmasına yönelik düzenleme yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Toplam Yetkilendirilmiş Yükümlü Statüsü Sahibi Firma Sayısı	Adet	415	475	500
Türkiye'nin Sınır Ötesi Ticaret Endeksi Sıralaması	Sıra	42	44	40
İhracatta Yükün Deniz Limanlarında Gümrük Gözetiminde Ortalama Bekleme Süresi	Gün	2,1	1,8	1,6
İhracatta Yükün Kara Kapılarında Gümrük Gözetiminde Ortalama Bekleme Süresi	Saat	6,2	5,4	4,9
İlk Dört Saatte Gümrüklemesi Tamamlanan İhracat Beyannamesi Oranı	Yüzde	84	85	86
İhracat Kırmızı Hat Oranlarındaki Düşüş	Yüzde	3,5	3,4	3,2

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.3.11. İnşaat, Mühendislik-Mimarlık, Teknik Müşavirlik ve Müteahhitlik Hizmetleri

a) Mevcut Durum

İnşaat sektörü küresel ve ulusal ölçekte önemini korumaktadır. Gelişmekte olan ülkelerin artan altyapı ihtiyacı, buna ilaveten gelişmiş ülkelerin eskimekte olan altyapılarını yenileme isteği inşaat sektörünün önemini artırmıştır. İnşaat firmalarımız, taahhüt sektöründe yapım aşamasında edindikleri tecrübeyi, işletme dönemini de kapsayan kamu-özel işbirliği projelerinde değerlendirebilecek bilgi ve tecrübe birikimine ulaşmış, böylelikle gerek yurt içinde gerekse yurt dışında sadece iş hacimlerini artırmalarının yanı sıra finansman imkânlarını da çeşitlendirmiştir.

İnşaat sektörü yurt içi ve yurt dışındaki gelişmelere duyarlıdır. Yurt dışında yaşanan gelişmeler, gerek uluslararası müteahhitlik hizmetleri pazarının dinamiklerine etkisi, gerekse yurt içindeki makro değişkenler üzerindeki etkisi nedeniyle inşaat sektörünü etkilemektedir.

İnşaat sektörü, 2014-2018 döneminde yıllık ortalama yüzde 4,5 büyüme kaydetmiştir. 2017 yılında yüzde 9 büyüyen inşaat sektörü, 2018 yılında yüzde 2,1 küçülmüştür.

TABLO II: 50- İnşaat Sektöründeki Gelişmeler

(Yüzde)

	2016	2017	2018	2019
İnşaat Sektörü GSYH Payı (Cari Fiyatlarla)	8,6	8,6	7,2	5,3 (1)
İnşaat Sektörü Büyüme Hızı (2009 Sabit Fiyatlarıyla)	5,4	9,0	-2,1	-12,7 (2)
GSYH Büyüme Hızı (2009 Sabit Fiyatlarıyla)	3,2	7,5	2,8	-1,5 (2)

Kaynak: TÜİK
(1) Nisan-Haziran Dönemi
(2) Bir önceki yılın Nisan-Haziran dönemine göre

İnşaat sektörünün istihdam içindeki payı son yıllarda düşüş göstermektedir.

TABLO II: 51- İnşaat Sektörü İstihdamı

	2016	2017	2018	2018(1)	2019(1)
İstihdam (Bin Kişi)	1 987	2 095	1 992	2 058	1 547
İstihdam Payı (Yüzde)	7,3	7,4	6,9	7,2	5,5

Kaynak: TÜİK
(1) Ocak-Haziran dönemi ortalama değerleri esas alınmıştır.

Yurt dışında gerçekleştirilen müteahhitlik hizmetleri, iş hacmi, döviz girdisi, teknoloji transferi ve ilave istihdam bakımından ciddi katkılar sağlamaktadır. Yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinde ilk taahhüdün alındığı 1972'den 2019 Eylül ayı sonuna kadar 124 ülkede 387,7 milyar ABD doları değerinde 9.832 proje üstlenilmiştir.

İnşaat sektöründe, yurt içi rekabet ortamının kalite ekseninde gerçekleştirilmesi ve nitelikli talebin artırılması ihtiyacı geçerliliğini korumaktadır. Bu ihtiyaçların karşılanmasında, sektörün başlıca aktörlerinden biri olarak öne çıkan ve toplam yatırımlar içerisinde önemli bir pay sahibi olan kamu sektörü, inşaat yatırımlarında kalitenin ön planda tutularak nitelikli talebin artırılmasında, sektörün ihtiyaç duyduğu bu dönüşümde önemli bir fırsat sunmaktadır.

b) Amaç

İnşaat sektörünün, nitelikli arz ve talep temelinde kaliteye dayalı rekabet üzerine kurulu, insan odaklı ve çevreyle barışık, tasarım ve teknolojik kabiliyetleri ile Ar-Ge kapasitesi ve katma değeri yüksek bir yapıya kavuşturulması, yurt dışında ise küresel bir marka haline getirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
İnşaat sektöründe yerli ve yenilikçi teknolojiler süreçlere entegre edilerek nitelikli arz ve talebe dayalı büyüme sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.531)		
Tedbir 531.2. Yurt içi teknik müşavirlik ihalelerinde yerel deneyimi de esas alan gerekli mevzuat hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Kamu İhale Kurumu, İlgili Bakanlıklar	1. Danışmanlık hizmet alımı ihalelerinde yerli isteklilerinin katılımının artırılmasına yönelik sektör toplantıları yapılarak mevzuat değişikliğine ilişkin çalışma yapılacaktır.

Tedbir 531.3. Yapı denetim sistemi iyileştirilerek teknolojik uyum kapasitesi güçlendirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, İlgili STK'lar	1. Savunma Sanayii Başkanlığıyla yapılan protokol kapsamında beton test cihazlarının üretiminin tamamlanmasına müteakip, EBİS (Elektronik Beton İzleme Sistemi) çalışmaları tamamlanarak 81 ilde aktif olarak kullanılmasına devam edilecektir. 2. EBİS'in kamu yapılarında da uygulanabilmesi için 81 ile yaygınlaştırılması amacıyla belirlenen bir pilot ilde uygulamalar yapılacaktır.
Tedbir 531.4. Özel sektör yapı müteahhitleri ekonomik ve teknik yeterliklerine göre sınıflandırılarak, bunların üstlenebilecekleri iş büyüklüklerinde yeterlik uygulamasına geçilecek, bu şekilde tüketicilerin korunması ve sektörde ehliyet sahibi firmaların desteklenmesi sağlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar	1. Müteahhitlerin belirli ekonomik, mali, mesleki ve teknik yeterliklere göre sınıflandırılması için mevzuat çalışmaları yapılacaktır. 2. Müteahhitlik Yeterlik Sistemi (MYS) kurulacaktır.
Yurt dışı müteahhitlik ve teknik müşavirlik hizmetlerinin gelişimi desteklenmeye devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.532)		
Tedbir 532.1. Yurt dışı müteahhitlik hizmetlerinin yeni pazarlara girebilmesi, mevcut pazarlarda derinleşmesi, Türk inşaat ürünlerinin ihracatına katkı sağlanması için firmaların uluslararası pazarlarda konumlanması, güçlenmesi ve markalaşması yönünde desteklenmesine devam edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), TİKA, Türk Eximbank	1. Proje desteği başta olmak üzere Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulunun 2014/10 sayılı Kararına ek Teknik Müşavirlik Hizmetlerine Sağlanacak Devlet Yardımları Hakkında Karar kapsamında verilen desteklerin icrası sağlanacaktır. 2. Hedef ülkelere heyet ziyaretleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 532.2. Müteahhitlik sektörünün yurt dışında proje üstlenmesine, firmalarımıza teknolojik üstünlük, finansmana erişim veya pazara giriş açısından katkı sağlayabilecek diğer ülke firmaları ile ortaklıklar kurulmasına yönelik ticaret politikası araçları kullanılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), TİKA, Türk Eximbank	1. EKF (Danimarka), Atradius (Hollanda), OEKB (Avusturya) ve JBIC (Japonya) ile işbirliği anlaşmaları imzalanması amacıyla yürütülen müzakerelerin sonuçlandırılması için çalışmalar sürdürülecektir.
Tedbir 532.3. Teknik müşavirlik firmalarının yurt dışı faaliyetlerinin desteklenmesine devam edilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TİKA, Üniversiteler, Türk Eximbank	1. Hizmet ihracatını da kapsayacak şekilde genişletilen Kısa Vadeli İhracat Kredi Sigortası Genel Poliçesi ürünü hakkında hizmet ihracatçısı firmalar nezdinde farkındalık artıracak çalışmalara ağırlık verilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Yurt Dışı Teknik Müşavirlik Hizmetleri Yıllık Toplam Proje Tutarı	Milyon Dolar	166	170	180
Yurt Dışı Müteahhitlik Hizmetleri İş Hacmi	Milyar Dolar	20,8	23	26

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.2.3.12. Yönetim Danışmanlığı

a) Mevcut Durum

Yönetim danışmanlığı, gelişmiş ülkelerde kamu veya özel sektördeki aktörlerin yönetsel verimliliğinin artırılmasında etkin biçimde kullanılmaktadır. Yönetim danışmanlığı hem risk yönetimi hem de ekonomik ve toplumsal gelişim açısından önemli bir yere sahiptir.

Ülkemizde yönetim danışmanlığı alanında faaliyet gösteren birimler katmanlı bir yapıdadır. Küresel ölçekte faaliyetleri bulunan danışmanlık firmaları etkin rol üstlenirken çok sayıda küçük ölçekli firma ve bireysel danışman da bu sektörde faaliyet göstermektedir. Sektörün katma değer potansiyelini harekete geçirerek ülke kalkınmasına katkısını artırabilmesi için arz ve talep yönlü tedbirler alınarak piyasa koşullarında iyileşme sağlanması konusunda ihtiyaç devam etmektedir.

Ürün ve hizmetlerde olumlu Türkiye imajının oluşturulması ve yerleştirilmesi amacıyla hayata geçirilen TURQUALITY Programı, destek verilecek şirketlere yapılan ön inceleme aşamasında yönetim danışmanlığından faydalanmaktadır. Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulunun 2015/9 sayılı Döviz Kazandırıcı Hizmet Sektörleri Markalaşma Destekleri Hakkında Kararı kapsamına giren beş yönetim danışmanlığı firması bulunmaktadır. Yönetim danışmanlığı firmaları tarafından yürütülen ön inceleme çalışmasında stratejik planlama ve kurumsal performans yönetimi, marka yönetimi, marka performansı, tedarik zinciri yönetimi, pazarlama, müşteri ve ticaret yönetimi, ürün tasarım/araştırma ve geliştirme, finansal performans, insan kaynakları yönetimi, kurumsal yönetim, bilgi sistemleri yönetimi gibi alanlarda inceleme yapılmaktadır.

Mesleki Yeterlilik Kurumu (MYK) tarafından 03/10/2013 tarihli ve 28784 sayılı Mükerrer Resmi Gazete'de yayımlanan Ulusal Meslek Standardı (Yönetim Danışmanı-Seviye 7) Yönetim Danışmanları Derneği (YDD) tarafından hazırlanmış ve Mesleki Yeterlilik Kurumu İş ve Yönetim Sektör Komitesi tarafından onaylanmıştır. Ancak sektörde nitelikli arz ve talep oluşumunun sağlanması amacıyla söz konusu standartların 1 Haziran 2017 tarihinde yayımlanan ISO 20700 Yönetim Danışmanlık Hizmetleri Kılavuzunda yer alan standartlarla uyumlaştırılması ve bu Kılavuzun projelere yapılan yatırımlar aşamasında taraflardan istenen bir standart haline getirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç

Yönetim danışmanlığı hizmetlerinin, özel sektör ve kamuya bilgiye dayalı, nitelikli, öngörülü ve stratejik destek sağlayan, ülkemizin yakın coğrafyasına ve gelişmiş ülkelere hizmet ihracı yapabilen bir sektör konumuna getirilmesi ve ülke kalkınmasında rol alması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yönetim danışmanlığı hizmetlerinin kalkınmanın tüm süreçlerinde etkin bir şekilde kullanılması ve yaygınlaştırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.534)		
Tedbir 534.1. Yönetim danışmanlığı hizmetlerinden daha etkin faydalanılmasını teminen, kamu kuruluşlarına yönelik bilgilendirme ve eğitim programları düzenlenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), İlgili Bakanlıklar, İlgili STK'lar	1. Yönetim danışmanlığından daha etkin faydalanılması için eğitim müfredatları hazırlanacaktır.
Yönetim danışmanlığı hizmet sunucularının küresel rekabete uygun kapasite ve yetkinliklerinin geliştirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.535)		
Tedbir 535.1. Yönetim danışmanlığı alanında mesleki yeterliliklerin belgelendirilmesine yönelik organizasyonel yapı ve süreçler belirlenecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Mesleki Yeterlilik Kurumu, İlgili STK'lar	1. Yönetim danışmanlığı alanında mesleki yeterliliklerin belirlenmesine yönelik organizasyonel yapı ve süreçlerin diğer ilgili kurumlarla belirlenmesine yönelik çalışmalar başlatılacaktır.

2.3. NİTELİKLİ İNSAN, GÜÇLÜ TOPLUM

2.3.1. Eğitim

a) Mevcut Durum

Eğitim hizmetlerinin daha nitelikli, daha yaygın ve kolay ulaşılabilir sunulması konusunda son dönemde önemli gelişmeler yaşanmıştır. Bu kapsamda beşeri ve fiziki altyapı iyileştirilmiş, okullaşma oranlarında artış sağlanmış ve derslik başına düşen öğrenci sayısı önemli ölçüde azaltılmıştır. Kız çocukları ile yoksul öğrencilerin eğitimde devamlılığını sağlamak ve taşımalı eğitimi güçlendirmek için çeşitli faaliyetler yürütülmüş, öğretmenlerin hizmet içi eğitimlerine ağırlık verilmiştir.

Okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılmasına yönelik faaliyetler neticesinde 4-5 yaş için brüt okullaşma oranı 2018-2019 eğitim öğretim döneminde yüzde 57,9'a yükselmiştir. Önümüzdeki dönemde erken çocukluk eğitiminin 5 yaş için zorunlu olması sağlanacak ve bu eğitim kademesinin niteliğinin artırılmasına yönelik ortak kalite standartları getirilecektir.

Temel eğitim kademesinde de eğitime erişim artırılmış ve çocukların beceri temelli etkinlikler doğrultusunda temel eğitimin yapılandırılmasına yönelik çalışmalar yapılmıştır. 2017 yılı verilerine göre 6-14 yaş grubundaki çocukların okullaşma oranı OECD ortalamasında yüzde 98 iken Türkiye'de bu oran yüzde 99'a ulaşmıştır. Ancak ortaöğretim kademesinde erişim açısından sorunların devam ettiği görülmektedir. Bu sebeple erişimin artırılması çalışmalarının yanı sıra ortaöğretim sisteminin süreç odaklı, akademik beceriler ile birlikte diğer gelişim alanlarını da dikkate alan, bireysel farklılıklara duyarlı, teknolojinin doğru ve etkin kullanıldığı bir yapıya kavuşturulmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

Mesleki ve teknik eğitimde niteliğin artırılmasına yönelik özel sektör ile işbirliği çerçevesinde protokoller yapılmakta ve sektörün ihtiyaç duyduğu alanlarda müfredat güncellenmesi çalışmalarına devam edilmektedir. Diğer yandan mesleki ve teknik liselerin fiziki altyapısını güçlendirmeye yönelik atölye ve laboratuvar donanımları teknolojik gelişmelere uygun olarak yenilenmektedir.

Son dönemde hizmete alınan yeni dersliklerle birlikte tüm eğitim kademeleri itibarıyla derslik başına düşen öğrenci sayısı azaltılmış ve uluslararası standartlara ulaşılmıştır. 2017

yılı verilerine göre ilkokulda derslik başına düşen öğrenci sayısı Türkiye ve OECD ortalamasında 21 iken ortaokul kademesinde Türkiye'de 25, OECD ortalamasında ise 23'tür. Diğer yandan istihdam edilen öğretmenlerle birlikte ortaöğretimde öğretmen başına düşen öğrenci sayısı OECD ortalaması olan 13'e ulaşmıştır. Ayrıca, öğrenme ortamlarının fiziki niteliğinin artırılmasına ağırlık verilerek öğrencilerin ilgi, mizaç ve yeteneklerinin gelişimine yönelik Tasarım-Beceri Atölyeleri, okullara kademeler itibariyle kurulmaya başlanmıştır.

Fırsat eşitliği bağlamında ikili eğitimden tekli eğitime geçme çalışmaları devam etmektedir. 2018-2019 eğitim öğretim dönemi itibarıyla ikili eğitimde okuyan ilkokul öğrencilerinin oranı yüzde 37,8, ortaokul öğrencilerinin oranı yüzde 29,9 ve ortaöğretim öğrencilerinin oranı ise yüzde 5,8'dir.

Üniversitelerin misyon bazında farklılaşması ihtiyacından yola çıkılarak 2006 ve sonrasında kurulmuş üniversitelerin bölgesel kalkınma misyonu çerçevesinde ihtisaslaşmasını sağlamak amacıyla Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Projesi kapsamında 10 üniversite desteklenmektedir. Diğer yandan, yükseköğretim sisteminin uluslararası rekabet gücünü artırmak amacıyla Araştırma Üniversiteleri Programına da devam edilmektedir.

Özellikle yeni kurulan yükseköğretim kurumlarında ilave kapalı alanlar yaratılması gereği bulunmakla birlikte mevcut kapalı alanların daha verimli şekilde kullanılması önemini korumaktadır. Bu kapsamda, devlet üniversitelerinin mevcut mekânlarının envanteri çıkarılmış, bu mekânların verimlilik analizi yapılmış ve yükseköğretim mekânlarının ülkemize özgü tasarım ilkeleri kılavuzu ve Yükseköğretim Mekânları Yatırım Karar Destek Sistemi (Mek-Sis) yazılımı oluşturulmuştur.

Yükseköğretimde uluslararasılaşma çabaları sonucunda Türkiye'deki uluslararası öğrenci sayısı 2015 yılındaki 73 bin seviyesinden 2018 yılında 148 bin seviyesine ulaşmıştır. Öte yandan, yükseköğretim kontenjanlarının arz-talep dengesi ve eğitim-istihdam bağlantısını dikkate alarak belirlenmesi, yükseköğretim sisteminin uluslararası rekabet gücünün artırılması ve hesap verebilirliğinin güçlendirilmesi ihtiyacı sürmektedir.

b) Amaç

Tüm bireylerin kapsayıcı ve nitelikli bir eğitime ve hayat boyu öğrenme imkânlarına erişimi sağlanarak düşünme, algılama ve problem çözme yeteneği gelişmiş, özgüven ve sorumluluk duygusu ile girişimcilik ve yenilikçilik özelliklerine sahip, demokratik değerleri ve milli kültürü özümsemiş, paylaşıma ve iletişime açık, sanat ve estetik duyguları güçlü, teknoloji kullanımına yatkın, üretken ve mutlu birey yetiştirmek temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Fırsat eşitliği temelinde, tüm kademelerde eğitime erişim sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.548)		
Tedbir 548.1. Erken çocukluk eğitiminde 5 yaş zorunlu eğitim kapsamına alınacak, esnek zamanlı ve alternatif erken çocukluk eğitim modelleri oluşturulacak; bu amaçla ihtiyaç duyulan ilave derslikler yapılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. Alternatif modellerin giderleri için taşıma mevzuatında düzenleme çalışmaları yapılacaktır. 2. Okul Öncesi Projesi kapsamında derslik ihtiyacı olan küçük yerleşim yerleri başta olmak üzere ihtiyaç duyulan yerlerde maliyet etkin şekilde ana sınıfı yapılacaktır. 3. İl, ilçe ve mahalle bazında derslik ihtiyacı belirlenerek yatırım planları oluşturulacaktır. 4. Belediyelere erken çocukluk eğitim kurumları açması yönünde mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır.

Tedbir 548.2. Tüm eğitim kademeleri itibarıyla Plan döneminde tekli eğitime geçilecek; bu amaçla ilave derslikler yapılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. Eğitim alanında bulunmayan, kamu kurumlarına tahsisli ya da Hazinenin özel mülkiyetinde bulunan taşınmazlar için tahsis yoluyla arsa üretilmesine yönelik çalışma yapılacaktır.
Tedbir 548.4. Tüm eğitim kademelerinde okullaşma ve tamamlama oranları artırılacak, devamsızlık oranları azaltılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Valilikler	1. İlkokul ve ortaokul kademesi devamsızlık raporu hazırlanacaktır. 2. Devamsızlık Eylem Planı hazırlanacak ve Valiliklerce uygulanacaktır.
Çocukların ruhsal ve bedensel gelişimlerini gözeten eğitim ortamları oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.549)		
Tedbir 549.1. Eğitim yapıları teknolojiye ve çevreye uyumlu, güvenli, ekonomik, estetik, erişilebilir, standartları ve kalitesi yüksek bir mimaride tasarlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı	1. Okul binaları için beş yeni tip proje hazırlanacaktır. 2. Geleceğin Okullarını Birlikte Tasarlayalım adlı okul mimarisi fikir yarışması düzenlenecektir. 3. Enerji Verimli Okul Modeli geliştirilecektir. 4. Herkes İçin Erişilebilir Okul Modeli geliştirilecektir. 5. Altı tarihi okul binasının örnek koruma çalışmaları gerçekleştirilecektir. 6. Eğitim yapıları iç mekân tasarımları geliştirilecektir. 7. Afet riski taşıyan okul binaları için güçlendirme faaliyetleri yürütülecektir. 8. Afet riski taşıyan okul binaları için yeniden yapım faaliyetleri yürütülecektir. 9. Okullarımızın büyük bakım-onarım faaliyetlerini kapsayan iyileştirme çalışmaları yapılacaktır. 10. Okullarımızda enerji verimliliğinin sağlanmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 549.2. Tüm eğitim kademelerinde öğrencilerin ilgi ve yeteneklerine uygun tasarım ve beceri atölyeleri kurulacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Okullarda tasarım ve beceri atölyesi kurulmasına yönelik planlama çalışmaları tamamlanacaktır.
Tüm eğitim kademelerinde okulların niteliği ve imkânları artırılarak okullar arası başarı farkı azaltılacaktır. (Kalkınma Planı p.550)		
Tedbir 550.1. Öğrencilerin akademik ve sosyal gelişimleri için destek programları uygulanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Belediyeler	1. İlkokullarda Yetiştirme Programının etkin bir şekilde uygulanabilmesi için takip mekanizması kurulacaktır. 2. Mevcut bütçe imkânlarıyla yedi etkinlik, altı yarışma düzenlenecektir.
Tedbir 550.3. Eğitimde kalite güvence sistemi oluşturulacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Türk Akreditasyon Kurumu, Üniversiteler	1. Okul ve diğer eğitim kurumlarının öz ve dış değerlendirmeleri yapılacaktır.
Milli, manevi ve evrensel değerler esas alınarak küresel gelişmelere ve ihtiyaçlara uygun eğitim içerikleri ve öğretim programları hazırlanacaktır. (Kalkınma Planı p.551)		
Tedbir 551.1. Öğretim programları esnek, modüler ve uygulamalı yapıya kavuşturulacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), İlgili STK'lar	1. Yetenek kümeleri, beceriler ve yeterlilik tanımları doğrultusunda oluşturulacak standartlar temelinde öğretim programları düzenlenecektir. 2. Sektörle işbirliği içinde mesleki ve teknik ortaöğretim programları güncellenecektir.

Tedbir 551.2. Tüm eğitim kademelerinde öğrencilerin matematik ve Türkçe yeterlilikleri artırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler, İlgili STK'lar	1. Türkçe ve Matematik derslerinden temel düzeydeki kazanımları yeterli düzeyde edinemeyen öğrencileri belirlemek amacıyla üçüncü sınıf öğrencilerine ölçme aracı uygulanacak, sonuçlara göre öğrenciler ilkokullarda yetiştirme programına alınacaktır.
Tedbir 551.4. Matematik ve Türkçe öğretmenlerinin yeni öğretim programlarına uyumunun sağlanabilmesi için hizmet içi eğitimler uygulanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Türkçe ve matematik dersleri öğretmenlerine yönelik pratik ve teorik eğitimler düzenlenecektir.
Tedbir 551.5. Temel eğitim ve ortaöğretim kademesinde ders çizelgeleri yeniden yapılandırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Temel eğitim ve ortaöğretim kademesinde haftalık ders çizelgeleri incelenecek ve gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 551.6. Eğitim Bilişim Ağı portalının içeriği öğretim programlarıyla uyumlu hale getirilerek zenginleştirilecek ve portalın etkin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), BTK	1. Eğitim bilişim ağının aktif ve etkin kullanımının sağlanması amacıyla sisteme eklenen ders destek materyallerinin ve uygulamaların sayısı artırılacaktır. 2. Kullanıcıların kişisel ve mesleki gelişimlerine katkı sağlayacak içerikler kullanıma sunulacaktır.
Tedbir 551.7. Teknolojiye erişimin sağlanması amacıyla okullara ağ altyapısı ve etkileşimli tahta kurulacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. 800 okulun ağ altyapısı kurulumları ve geniş bant internete erişimi tamamlanacaktır. 2. ADSL veya fiber optik kablo altyapısı bulunmayan bölgelerde yer alan okulların internet erişimi için TÜRKSAT üzerinden uydu bağlantısı sağlanacaktır. 3. Etkileşimli tahta kurulmayan okullara kurulumların tamamlanmasına devam edilecek ve geçmişte kurulumu yapılan etkileşimli tahtaların ve ağ altyapısının bakımlarının da süreklilik arz edecek şekilde yapılması planlanacaktır.
Tedbir 551.8. Ortaöğretim kademesindeki öğrencilerin üniversitelerdeki bilimsel etkinliklere katılımları, üniversitelerin araştırma ve laboratuvar imkânlarından faydalanabilmeleri sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Okullarda akademisyenlerin de içinde yer aldığı danışma kurulları oluşturulacaktır. 2. Üniversitelerle işbirliği protokolleri yapılacaktır.
Tedbir 551.9. Yabancı dil eğitimine ilişkin materyaller zenginleştirilecek, dinleme, konuşma, okuma ve yazma alanlarındaki becerilerin tümünü ölçmeye yönelik sistem geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Yabancı dil eğitimine ilişkin materyaller, Ders Kitapları ve Eğitim Araçları Yönetmeliği ve Taslak Ders Kitabı ve Eğitim Araçları ile Bunlara Ait e-İçeriklerin İncelenmesinde Değerlendirmeye Esas Olacak Kriterler temelinde incelenecek ve gerekli görülen düzenlemeler yapılacaktır.

Özel eğitime gereksinim duyan bireylerin eğitim hizmetlerinden istifade edebilmeleri için beşeri ve fiziki imkânlar güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.552)		
Tedbir 552.1. Özel eğitime gereksinim duyan bireylerin tespiti için il bazlı taramalar gerçekleştirilecek ve ihtiyaç haritaları oluşturulacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı	1. Birinci basamak sağlık kuruluşlarında yapılan gelişimsel değerlendirme ve taramalar zorunlu hâle getirilecektir. 2. Tıbbi tanı alma sürecinde ortaya çıkabilecek farklılıkları engellemek için hizmet standartları oluşturulacak ve uygulanacaktır.
Tedbir 552.2. Özel eğitim hizmetinin yaygınlaşması için mobil platformlar kurulacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. İl Milli Eğitim Müdürlükleri ile yerel yönetim birimleri bir araya getirilerek belediyelerde engellilere yönelik sunulan hizmetler analiz edilecektir.
Tedbir 552.3. Öğrenme ortamlarının fiziki altyapısı, öğretim programı ve materyal zenginliği, öz bakım becerileri, bütünleştirme uygulamaları ve rehberlik hizmetlerinin standartları yükseltilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler	1. Uluslararası yönetim sistemleri uygulamaları yaygınlaştırılacak ve hizmet standartları yükseltilecektir. 2. Mevcut okulların ihtiyaçları doğrultusunda büyük onarım, afet riskini azaltma, enerji verimliliğini yükseltme ve engelli erişilebilirliğine yönelik çalışmalar yürütülecektir. 3. Özel eğitim programları güncellenecek, görsel ve yazılı dijital materyaller hazırlanacaktır. 4. Öğretmenlerin ve ailelerin bilgi ve farkındalıklarını artırmaya yönelik eğitimler düzenlenecektir. 5. Rehberlik Hizmetleri Sunum Sistemi'ne yönelik içerik zenginleştirme çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 552.4. Özel yetenekli çocuklar için Eğitim, Bilim ve Değerlendirme Kurulu oluşturulacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Üniversiteler	1. Eğitim, Bilim ve Değerlendirme Kurulunun oluşturulması amacıyla hukuki ve kurumsal yapılanma çalışmalarına başlanacaktır.
Öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin motivasyonları ve mesleki gelişimleri artırılacak ve öğretmenlik mesleğinin toplumsal statüsü güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.553)		
Tedbir 553.1. Öğretmenlik Meslek Kanunu çıkarılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Öğretmenlik Meslek Kanunu oluşturulmasına ilişkin hazırlık çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 553.2. Konut imkânlarının kısıtlı olduğu bölgelerde öğretmenlerin barınma ihtiyaçlarını karşılayacak konut yatırımlarına devam edilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. İllerle koordineli olarak planlanan hedefe ulaşılması için 500 daireli lojman yapım işi tamamlanacaktır.
Tedbir 553.3. Okul yöneticiliği profesyonel bir meslek haline getirilecek ve yönetici eğitimi akreditasyon yapısı oluşturulacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler, İlgili STK'lar	1. Kapsayıcı okul yöneticiliği mesleki gelişim programı çerçevesinde, 9.000 okul müdür ve müdür yardımcısı için 17 merkezde, etkinlik ve atölye çalışmaları yapılacaktır. 2. Okul ve eğitim yöneticisi mevzuatı iş akış şemaları, kontrol listeleri ve örnek olaylar bağlamında modellenecek, öğretim materyalleri ve mesleki gelişim programları hazırlanacaktır.

Tedbir 553.4. Ehliyet ve liyakat temelli kariyer sistemi hayata geçirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Okul yöneticisinin temel bilgi ve becerilerinin analitik düşünme temelli ölçüleceği merkezi bir sınav yapılacaktır. 2. Yeni atanacak okul yöneticilerinin temel ve ileri düzey becerilerine yönelik oryantasyon ve mesleki gelişim eğitim programları uygulanacaktır.
Tedbir 553.5. Sınıf öğretmenlerinin yan alan ve mesleki rehberlik becerileri geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), YÖK, Üniversiteler, İlgili STK'lar	1. Sınıf rehber öğretmenlerinin rehberlik hizmetlerindeki etkisinin artırılması için mevzuat değişikliğine yönelik çalışmalar yapılacaktır. 2. Sınıf rehber öğretmenlerinin rehberlik hizmetlerine ilişkin bilgi, beceri ve farkındalık düzeylerini arttırmak amacıyla Sınıf Rehberlik Hizmetleri Eğitim Programı hazırlanacaktır. 3. Her kademedeki öğretmenin Sınıf Rehberlik Hizmetleri Eğitim Programı kapsamında eğitim alması sağlanacaktır.
Tedbir 553.6. Yabancı dil öğretmenlerinin niteliklerini artırmaya yönelik hizmet içi eğitimler düzenlenecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Yabancı Dil Öğretmenleri Gelişim Programı oluşturulacaktır. 2. İngilizce, Almanca, Fransızca ve Arapça dillerine ilişkin yabancı dil öğretmenlerinin Türkiye'de ve yurt dışında eğitim almalarına yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 553.8. Yatay ve dikey kariyer basamaklarına yönelik lisansüstü düzeyde mesleki uzmanlık ve gelişim programları açılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), YÖK, Üniversiteler	1. Uygulama ve etkinlik temelli mesleki gelişim sertifika programı hazırlanacaktır. 2. Kademeli olarak lisansüstü programları açılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 553.9. Hizmet içi eğitimlerin içerikleri öğretmenlerin ve okul yöneticilerinin güncel ihtiyaçları çerçevesinde yenilenecek, mesleki ve teknik eğitimde hizmet içi eğitimler iş ortamlarında gerçekleştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler, İlgili Meslek Örgütleri	1. İlgili tarafların katılımıyla güncellenen hizmet içi eğitim içerikleri çerçeve programa dâhil edilecektir. 2. Güncellenen hizmet içi eğitim içerikleri mesleki gelişim sertifika programı olarak uygulanacak ve program çeşitlendirmesi yapılacaktır.
Etkin ve etkili bir eğitim sisteminin oluşturulabilmesi için politikalar veriye dayalı olarak belirlenecek ve politika uygulamalarının etki analizleri yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.554)		
Tedbir 554.1. Eğitim sistemine ilişkin veri tabanlarının bütünleştirildiği eğitsel veri ambarı oluşturulacak, veriler yapay zekâ teknolojileriyle işlenecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Bütünleştirilmiş eğitsel veri ambarı kurulmasına yönelik çalışmalara başlanacaktır. 2. Bahse konu uygulamalar için izleme ve değerlendirme yapılacaktır.
Tedbir 554.2. Eğitim sistemindeki kurum ve kuruluşların veri analiz kabiliyeti güçlendirilecek, okul bazında veriye dayalı planlama ve yönetim sistemi hayata geçirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Türk Akreditasyon Kurumu, YÖK	1. Okul bazında veriye dayalı planlamayı sağlayan yönetim sistemlerinin sertifikasyonu sağlanacaktır. 2. Eğitim sistemindeki kurum ve kuruluşların mevcut bilgi sistemlerinin entegrasyonunun sağlanmasına yönelik çalışmalara başlanacaktır.

Bireylerin kişilik ve kabiliyetlerinin sürekli olarak gelişimini hedefleyen hayat boyu öğrenme anlayışı toplumun tüm kesimlerine yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.555)		
Tedbir 555.1. Hayat boyu öğrenme programlarının çeşitliliği ve niteliği artırılacak, kazanımların belgelendirilmesi sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. 71 alt öğrenme alanı altında gerçekleştirilen kurs programlarının sayısı ve alanları çeşitlendirilecek, farklı alt öğrenme alanlarına ilişkin programlar geliştirilecektir.
Tedbir 555.2. Mükerrerliği önlemeye, belge ve sertifikaların kurumlar arası paylaşımına yönelik ulusal hayat boyu öğrenme ve izleme sistemi kurulacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, Yerel Yönetimler	1. Ulusal Hayat Boyu Öğrenme ve İzleme Sisteminin kurulumuna yönelik yasal ve kurumsal düzenlemelere yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Tüm paydaşların eğitim süreçlerine aktif katılımının sağlandığı Okul Gelişim Modeli oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.556)		
Tedbir 556.2. Okul gelişim planı hedefleriyle uyumlu ve fırsat eşitliği temelinde okulların gelişimini destekleyecek biçimde kaynak tahsis edilecek ve hesap verebilirlik düzeyi artırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Fırsat eşitliği temelinde okullara finansman kaynağı sağlanması için altyapı çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 556.3. Öğretmen-veli-okul arasındaki etkileşim ve uyum güçlendirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Öğretmen-veli-okul arasındaki etkileşim ve uyumu artırıcı çalışmalar yürütülecektir. 2. Öğretmen-veli-okul arasındaki etkileşim ve uyum izlenecek ve raporlanacaktır.
Eğitim ve eğitim dışı sürecin etkin biçimde yürütülebilmesi ve çocukların hazır bulunuşluklarının artırılabilmesi için rehberlik ve danışmanlık sistemi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.557)		
Tedbir 557.1. Rehberlik ve Araştırma Merkezlerinin yapısı ve sunduğu hizmetler yeniden düzenlenecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler	1. Rehberlik ve araştırma merkezlerinde yürütülen çalışmalar ile rehberlik ve araştırma merkezlerinde görev yapan personelin iş ve işlemlerine ilişkin mevzuat çalışmaları yapılacaktır. 2. Mevcut bütçe imkânları kapsamında rehberlik ve araştırma merkezlerinde görev yapan personelin üniversiteler ile işbirliği içerisinde eğitimler alması sağlanacaktır. 3. Rehberlik ve araştırma merkezlerinde kullanılan araç-gereç ve materyaller çeşitlendirilecek ve sayıları artırılacaktır.
Tedbir 557.2. Çocukların kendilerini ve meslekleri tanımalarını sağlayacak kariyer seçim süreçlerini destekleyen kariyer rehberliği sistemi kurulacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler	1. Kariyer Rehberliği Sistemi kurulacaktır. 2. Bireyi tanımada kullanılan ölçme araçları çeşitlendirilecektir. 3. Ulusal Mesleki Bilgi Sisteminde kullanılan ölçme araçları geliştirilecektir. 4. Her öğrenci için kişisel Kariyer Gelişim Dosyası oluşturulacak ve öğrencilerin e-dosyaları ile ilişkilendirilecektir.

Tedbir 557.3. Sosyoekonomik dezavantajlı ve suça sürüklenme riski olan çocuk ve gençler ile ailelerine yönelik rehberlik ve danışmanlık hizmetleri güçlendirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü	1. Psikolojik danışmanlık ve rehberlik hizmetlerine ilişkin mevzuat çalışmaları yapılacaktır. 2. Rehberlik Hizmetleri Yönetmeliğinin uygulanmasına yönelik izleme ve değerlendirme çalışmaları yapılıp raporlanacaktır. 3. Sınıf rehberlik öğretmenlerine, Psikososyal Koruma Önleme ve Krize Müdahale Hizmetleri kapsamında hazırlanan önleyici program eğitimi düzenlenecektir.
Tedbir 557.4. Öğretmene ve öğrenciye yönelik fiziksel ve duygusal şiddet önlenecek, madde ve teknoloji bağımlılığı ile mücadele edilecek, sağlıklı yaşam kültürü konularında aile farkındalığı artırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü	1. Psikososyal Koruma, Önleme ve Krize Müdahale Hizmetleri Yönergesi kapsamında çalışmalar yürütülecektir.
Öğrencilerin kazanımlarını çeşitlendirmeye ve artırmaya yönelik etkin bir ölçme, izleme ve değerlendirme sistemi oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.558)		
Tedbir 558.2. Ölçme ve değerlendirme sistemi yeterlilik temelli etkinleştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), ÖSYM	1. Akademik Becerilerin İzlenmesi ve Değerlendirilmesi (ABİDE) araştırması 4, 8 ve 10. sınıf düzeylerinde ikişer yıllık döngülerle uygulanmaya devam edilecektir. 2. Belirlenen farklı sınıf düzeylerinde öğrenci başarı izleme araştırmaları ölçme değerlendirme merkezleri aracılığıyla uygulanacaktır.
Tedbir 558.3. Öğrencilerin bilimsel, kültürel, sanatsal, sportif ve toplum hizmeti alanlarındaki etkinliklere katılımları desteklenecek, öğrenci yeterliliği üzerindeki etkisi izlenecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler	1. Öğrencilerin bilimsel, kültürel, sanatsal, sportif ve toplum hizmeti alanlarındaki etkinliklere katılımlarına ilişkin rapor hazırlanacaktır. 2. Sosyal, kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetleri içeren etkinlik, program, sempozyum ve yarışmalar düzenlenecektir.
Tedbir 558.4. Eğitim sisteminin öğrenciler üzerinde yarattığı baskıyı azaltmak amacıyla kademeler arası geçişlerde uygulanan sınavlarda düzenlemeler yapılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), ÖSYM, Üniversiteler	1. Okullar arası başarı farklarının azaltılmasına yönelik eğitsel tedbirler alınacaktır. 2. Şartları elverişsiz okulların fiziksel ve sosyal imkânları genişletilecektir. 3. Okul Profili Değerlendirme Verileri izlenerek hangi okula ne tür destekler sağlanacağını tespit etmek için karar destek mekanizması oluşturulacaktır. 4. Sınavsız yerleştirme konusunda esnek modeller geliştirilecektir. 5. Yapılacak olan kamuoyu iletişim çalışmalarıyla, sınava olan ihtiyacın azaltılması için yapılan iyileştirmelere yönelik farkındalık artırılacaktır.

Mesleki ve Teknik Eğitimde Üretime Yönelik Yapısal Dönüşüm ve İstihdam Seferberliğine başlanacaktır. (Kalkınma Planı p.559)		
Tedbir 559.1. Plan döneminde bütün meslek liselerinin atölye ve laboratuvarları modernize edilerek günümüzün eğitim-istihdam ihtiyaçlarına uygun hale getirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İlgili Meslek Kuruluşları	1. On Birinci Kalkınma Planında belirtilen öncelikli sektörlere yönelik laboratuvarlar başta olmak üzere okulların donatım ihtiyaçları teknolojik gelişmelere uygun olarak karşılanmaya başlanacaktır.
Tedbir 559.2. Mesleki eğitimdeki kurum ve kuruluşlar bünyesindeki atölyelerin daha etkin bir şekilde kullanılması suretiyle döner sermaye gelirleri artırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Ülke genelindeki mesleki eğitim kurumlarının atölyelerinde üretilen döner sermaye ürünlerinin sergilendiği bir internet sitesi oluşturulacak ve döner sermaye ürünlerinden elde edilen gelirleri artırmaya yönelik farkındalık oluşturulacaktır.
Tedbir 559.3. Sektör talepleri ve gelişen teknoloji doğrultusunda mesleki ve teknik eğitimde alan ve dalların öğretim programları güncellenecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Mesleki Yeterlilik Kurumu	1. Çerçeve öğretim programları ulusal meslek standartları ve yeterlilikleri işgücü piyasası ihtiyaçları doğrultusunda incelenecek ve gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 559.7. Mesleki ve teknik eğitimde kariyer rehberliği etkinleştirilecek; mesleki ve teknik eğitim liseleri ile meslek yüksekokullarının toplumdaki algısını güçlendirecek tanıtım faaliyetleri yürütülecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TRT	1. Mesleki ve teknik eğitime yönelik farkındalık oluşturmak amacıyla spot filmler, görseller, animasyonlar, infografikler vb. materyaller hazırlanarak sosyal medyada yayımlanacaktır. 2. Mesleki ve teknik eğitimle ilgili fuar/sergi ve yarışmalar düzenlenecektir. 3. Mesleğim Hayatım Portalı içerisinde sektörle birlikte eğitim istihdam üretim bağlamında iyi uygulama örnekleri ve başarı hikâyeleri paylaşılacaktır.
Tedbir 559.8. Öğrencilerin buluş, patent ve faydalı model başvurusu yapmaları teşvik edilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Türk Patent ve Marka Kurumu	1. Ulusal ve uluslararası yarışmalarda patent ve faydalı modele uygun görülen projeler desteklenecektir. 2. İllerde seçilen temsilcilere, okul yöneticilerine ve öğretmenlere buluş, patent ve faydalı model başvuru süreçleriyle ilgili bilgilendirme yapılacaktır.
Tedbir 559.9. Mesleki ve teknik eğitim kurumları ile sektör arasında işbirliği protokolleri artırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Üniversiteler, İlgili Meslek Kuruluşları	1. Mesleki ve teknik eğitim kurumlarıyla sektör arasında işbirliği protokol sayısı artırılacaktır. 2. OSB'lerde resmi ve özel Mesleki ve Teknik Anadolu Liseleri açılmasına yönelik Mesleki Eğitim-Sanayi İşbirliği Toplantıları düzenlenecektir.

Tedbir 559.11. Özel mesleki ve teknik okullarda eğitim gören öğrencilere yönelik destek ödemeleri sağlanacak, özel sektörün okul açmasına yönelik yatırım teşvikleri artırılacak ve OSB'ler başta olmak üzere özel mesleki ve teknik okul sayısı ve çeşitliliği artırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), İlgili Meslek Kuruluşları	1. OSB'lerde protokol kapsamında açılacak olan resmi ve özel Mesleki ve Teknik Anadolu Liselerinin bina, derslik, atölye ve laboratuvar ihtiyaçları karşılanacaktır. 2. Özel mesleki ve teknik okullarda eğitim gören öğrencilere yönelik destek ödemelerine güncellenen alanlar çerçevesinde devam edilecektir. 3. Özel teknik okullardan mezun olan öğrencilerin OSB'lerde istihdam edilmesine öncelik verilmesi ve OSB'lerde sektör çalışanlarına meslek, geliştirme ve uyum kursları açılması sağlanacaktır.
Tedbir 559.14. Mesleki eğitim programları ile sınav ve belgelendirme faaliyetlerine esas teşkil eden ulusal meslek standartları ve yeterlilikleri güncellenecek ve sayıları artırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Mesleki Yeterlilik Kurumu	1. Mesleki ve teknik ortaöğretim programları ulusal meslek standartları ve ulusal yeterlilikler doğrultusunda güncellenecektir.
Yükseköğretimde çeşitliliğinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.560)		
Tedbir 560.1. Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşma Projesinin kapsamı genişletilecektir.	YÖK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler	1. Bölgesel Kalkınma Odaklı Misyon Farklılaşması ve İhtisaslaşması Projesi kapsamında 10 üniversite desteklenecek, proje kapsamının genişletilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.
Tedbir 560.2. Japonya örneği incelenerek sadece kadın öğrencilerin kabul edildiği kadın üniversiteleri kurulacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Japonya kadın üniversiteleri diğer ülkelerdeki kadın üniversiteleriyle karşılaştırılacak ve gelişim süreçleri incelenecektir. 2. Kız öğrencilerin ülkemizde farklı derecelerde yükseköğretime katılımları değerlendirilecek, sorun bulunan alanlar saptanacak ve buna yönelik çözüm önerileri geliştirilecektir. 3. Kurulması planlanan kadın üniversitesinin akademik birimlerinin oluşturulmasına yönelik çalışmalar başlatılacaktır.
Yükseköğretim sistemi küresel rekabet gücü olan, kalite odaklı ve dinamik bir yapıya kavuşturulacak; yükseköğretim kurumlarının niteliklerinin artırılmasına yönelik uygulamalara devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.561)		
Tedbir 561.1. Dünya akademik başarı sıralamalarında 2023 yılı itibarıyla en az 2 üniversitemizin ilk 100'e ve en az 5 üniversitemizin de ilk 500'e girmesi sağlanacaktır.	YÖK (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Üniversiteler	1. Araştırma üniversiteleri öncelikli olmak üzere belirlenen hedefe ulaşma potansiyeli olan üniversiteler için nesnel ölçütlere dayalı olarak performans kriterleri belirlenecektir. 2. Başarılı üniversitelere ilave destekler sağlamaya yönelik mevzuat ve imkânlar araştırılacaktır.
Tedbir 561.2. Öncelikli sektörler başta olmak üzere plan döneminde doktora mezun sayısı yıllık ortalama 15 bine çıkarılacaktır.	YÖK (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Üniversiteler	1. Doktora programlarının kalitesinin artırılmasına yönelik kriterler belirlenmesini müteakip program ve kontenjan hedefleri belirlenecektir. 2. YÖK 100/2000 Projesi geliştirilerek devam ettirilecektir. 3. Üniversitelerin yurt dışındaki yetkin üniversitelerle ortak doktora programı açmaları teşvik edilecektir.

Tedbir 561.3. Üniversitelerin dijital çağa ayak uydurması ve bilgiye ulaşımda açık erişim ve açık bilim uygulamalarının hayata geçirilmesi amacıyla açık erişim altyapıları ile uyumu sağlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Ülkemizdeki bütün üniversitelerde uluslararası standartlarda Açık Akademik Arşiv Sistemi kurulacaktır. 2. Avrupa Açık Erişim Altyapısı ile bütünleşme kapsamında YÖK bünyesinde Açık Bilim/Açık Erişim Komisyonu kurulacaktır.
Tedbir 561.4. Akademik personellerin atama ve yükselme kriterleri alt sınırı merkezi olarak yükseltilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Öğretim Üyeliğine Yükseltilme ve Atanma Yönetmeliğinde düzenleme yapılacaktır.
Tedbir 561.5. Yükseköğretim kurumlarının kontenjanları, sektörel ve bölgesel beceri ihtiyaçları, üniversitelerin kapasiteleri, arz-talep dengesi ve mevcuttaki programların asgari doluluk oranları dikkate alınarak belirlenecek; eğitim-istihdam bağlantısı güçlendirilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yükseköğretim kurumlarının kontenjanları sektörel ve bölgesel beceri ihtiyaçları, üniversitelerin kapasiteleri, arz-talep dengesi ve mevcuttaki programların asgari doluluk oranları dikkate alınarak belirlenecektir.
Tedbir 561.6. Mezuniyet sonrasında doğrudan meslek icra yetkisi veren yükseköğretim programlarında asgari başarı puanı şartı uygulaması genişletilecektir.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Meslek icra yetkisi veren hukuk, sağlık ve mühendislik alanlarının asgari başarı puan şartı artırılacak ve bu uygulamanın kapsamı genişletilecektir.
Tedbir 561.7. Mezunların kariyer süreçlerinin takibi ve mezun-üniversite işbirliğinin güçlendirilmesi için mezun izleme sistemi kurulacaktır.	YÖK (S), Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, Üniversiteler	1. Dijital teknolojilerin avantajları da kullanılarak aktif ve etkin mezun izleme sisteminin tüm üniversitelerde oluşturulması çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 561.8. Yükseköğretim kurumlarının eğitim, araştırma ve yenilik çıktılarına ilişkin verileri düzenli olarak takip edilecek ve raporlanacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. YÖK bünyesinde üniversitelerin verilerini düzenli olarak takip eden, raporlayan ve bu bilgileri kamuoyu ile paylaşan mevcut izleme ve değerlendirme sistemine ilişkin tanımlanan kriterler iyileştirilecek, veri bütünlüğü sağlanacaktır.
Vakıf Yükseköğretim Kurumlarının eğitim ve öğretim süreçleri, akademik ve idari yapılanmaları, denetleme ve mali hususlarına yönelik düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.562)		
Tedbir 562.2. Vakıf yükseköğretim kurumlarının akademik personelinin mali ve sosyal haklarının asgari düzeyinin devlet üniversitelerindeki eşdeğer kadrodaki personelle aynı seviyeye getirilmesi için düzenleme yapılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Gerekli mevzuat çalışmalarına başlanacaktır.

Ülkemizin yükseköğretim alanında uluslararasılaşma düzeyi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.563)		
Tedbir 563.1. Etkili tanıtım çalışmalarıyla yükseköğretim sistemine uluslararası erişim kolaylaştırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Study in Turkey markası altında hizmet veren internet sitesi yeni teknolojilerle yeniden tasarlanarak daha etkileşimli bir yapıya kavuşturulacaktır. 2. Uluslararası fuarlara katılım ve tanıtım etkinlikleri raporlanacaktır.
Tedbir 563.2. Yükseköğretim sistemindeki nitelikli uluslararası öğrenci sayısı artırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı	1. Yükseköğretim sistemindeki nitelikli uluslararası öğrenci sayısını artırmak için kabul ve başvuru kriterleri konusunda çalışma yapılacaktır.
Tedbir 563.3. Nitelikli yabancı uyruklu akademisyenlerin toplam istihdamı oranı içindeki payı artırılacaktır.	YÖK (S), Üniversiteler	1. Yabancı uyruklu nitelikli öğretim elemanı sayısının artırılması amacıyla yükseköğretim kurumlarının çekim merkezi haline getirilmesi sağlanacak, araştırma altyapıları güçlendirilecektir.
Tedbir 563.4. Yabancı dilde eğitim veren programların sayısı artırılacak, yükseköğretim kurumlarının uluslararası öğrencilere yönelik barınma imkânları geliştirilecek ve uluslararasılaşmada kurumsal kapasite artırılacaktır.	YÖK (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Üniversiteler	1. Üniversitelerde yabancı dilde eğitim veren yeni programlar açılacaktır. 2. Uluslararası öğrenciler için ayrılan barınma kapasitesi artırılacaktır. 3. Uluslararası öğrenci ve akademisyenlerin değişim programlarından en üst düzeyde yararlanması amacıyla protokoller ve işbirlikleri geliştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri		**Birim**	**2018**	**2019(1)**	**2020(2)**
5 Yaş Net Okullaşma Oranı		Yüzde	75,1	75,2	77,0
Tekli Eğitimdeki Öğrenci Oranı (3)	İlkokul	Yüzde	58,7	62,2	75,0
	Ortaokul	Yüzde	66,4	70,1	73,0
	Lise	Yüzde	93,2	94,2	96,0
Hayat Boyu Öğrenmeye Katılım Oranı (4)		Yüzde	6,2	6,5	6,9

(1) Gerçekleşme Tahmini (2018-2019 Eğitim Öğretim Dönemindeki Gerçekleşme Tahminidir)
(2) Program (2019-2020 Eğitim Öğretim Dönemindeki Program Hedefidir)
(3) Resmi ve özel okullarda tekli eğitim gören öğrenci oranıdır.
(4) 25-64 yaş nüfusundaki yetişkinler arasında araştırmanın yapıldığı son 4 hafta içerisinde herhangi bir eğitim programına katılanların oranıdır. (Kaynak: Eurostat)

2.3.2. İstihdam ve Çalışma Hayatı

a) Mevcut Durum

2018 yılında istihdam oranı 0,3 puan artışla yüzde 47,4'e, işgücüne katılma oranı ise 0,4 puanlık artışla yüzde 53,2'ye yükselmiştir. 2018 yılında bir önceki yıla göre işsizlik oranı 0,1 puan artarak yüzde 11, 2019 yılı Temmuz döneminde ise ekonomideki yavaşlamanın etkisiyle bir önceki yılın aynı dönemine göre 3,1 puan artışla yüzde 13,9 olarak gerçekleşmiştir. Tarım dışı işsizlik ve genç işsizliği oranları 2017 yılında sırasıyla yüzde 13 ve yüzde 20,8 iken 2018 yılında bu oranlar yüzde 12,9'a ve yüzde 20,3'e gerilemiştir. 2019 Temmuz dönemi itibarıyla da tarım dışı işsizlik oranı yüzde 16,5 ve genç işsizliği oranı yüzde 27,1 olarak gerçekleşmiştir.

İstihdam ve çalışma hayatının geliştirilmesine yönelik alınan tedbirlerin olumlu yansımalarıyla 2018 yılında ekonomik büyümenin istihdam yaratma kapasitesindeki artış devam etmiştir. 2014-2018 döneminde Türkiye yüzde 2,6 yıllık istihdam artışıyla OECD ülkeleri ortalaması olan yüzde 1,5 ve AB-28 ortalaması olan yüzde 1,3'ün üzerinde bir performans göstermiştir. 2017 yılında istihdamın büyüme esnekliği 0,48 iken 2018 yılında bu esneklik 0,67'ye yükselmiştir.

Ülkemizde son yıllarda uygulanan politika ve teşviklerin etkisiyle kadınların işgücüne katılma ve istihdam oranları artmaya devam etmiş ve 2018 yılında bu oranlar bir önceki yıla göre sırasıyla 0,6 puan artarak yüzde 34,2'ye ve 0,5 puan artarak yüzde 29,4'e yükselmiştir. Diğer taraftan söz konusu oranlar halen AB-28 ortalaması olan yüzde 52 ve 48,3 seviyelerinin gerisindedir.

TABLO II: 52- Temel İstihdam ve İşgücü Göstergeleri

(15+ Yaş, Yüzde)

Gösterge	Türkiye			AB-28		
	2016	**2017**	**2018**	**2016**	**2017**	**2018**
İşgücüne Katılma Oranı (İKO)	**52,0**	**52,8**	**53,2**	**57,8**	**57,9**	**58,0**
İKO (Kadın)	32,5	33,6	34,2	51,6	51,8	52,0
İKO (Erkek)	72,0	72,5	72,7	64,3	64,4	64,5
İstihdam Oranı	**46,3**	**47,1**	**47,4**	**52,8**	**53,5**	**54,1**
İstihdam Oranı (Kadın)	28,0	28,9	29,4	47,1	47,7	48,3
İstihdam Oranı (Erkek)	65,1	65,6	65,7	59,0	59,6	60,2
İstihdamın Sektörel Dağılımı						
Tarım	19,5	19,4	18,4	4,3	4,2	4,0
Sanayi	19,5	19,1	19,7	17,2	17,2	17,2
Hizmetler	53,7	54,1	55,0	71,8	71,9	72,0
İnşaat	7,3	7,4	6,9	6,7	6,7	6,8
İşsizlik Oranı	**10,9**	**10,9**	**11,0**	**8,5**	**7,6**	**6,8**
İşsizlik Oranı (Kadın)	13,7	14,1	13,9	8,7	7,9	7,1
İşsizlik Oranı (Erkek)	9,6	9,4	9,5	8,4	7,4	6,6
Genç İşsizliği Oranı (15-24)	**19,6**	**20,8**	**20,3**	**18,7**	**16,8**	**15,2**
Tarım Dışı İşsizlik Oranı	**13,0**	**13,0**	**12,9**	**-**	**-**	**-**

Kaynak: TÜİK, Eurostat, OECD

Yıllar itibarıyla işgücünün eğitim düzeyinde önemli artışlar gözlenmektedir. Bununla birlikte, 2018 yılında işgücünün yüzde 55,1'i, istihdamın yüzde 55,8'i ve işsizlerin yüzde 49,6'sı lise altı eğitim seviyesindekilerden ve okuryazar olmayanlardan oluşmaktadır.

TABLO II: 53- İşgücünün Eğitim Düzeyi

(Yüzde)

	2014			2018		
	İşgücü	**İstihdam**	**İşsiz**	**İşgücü**	**İstihdam**	**İşsiz**
Okuryazar Olmayanlar	4,1	4,2	2,6	3,2	3,4	1,7
Lise Altı	56,0	56,2	53,1	51,8	52,3	47,9
Lise	10,4	10,1	12,4	10,3	10,0	12,2
Mesleki ve Teknik Lise	9,9	9,8	10,6	10,9	10,8	11,3
Yükseköğretim	19,8	19,6	21,2	23,8	23,4	26,9
Toplam	100	100	100	100	100	100

Kaynak: TÜİK

Kayıt dışı istihdamla mücadele konusunda son yıllarda alınan tedbirlerin etkisiyle kayıt dışı istihdam oranındaki düşüş 2018 yılında da devam etmiş ve bu oran bir önceki yıla göre 0,6 puan azalarak yüzde 33,4'e gerilemiştir.

2018 yılında 2014 yılına göre İŞKUR'un aktif işgücü programları kapsamında yaptığı harcamalar 4,5 kat ve programlardan faydalanan kişi sayısı 1,5 kat artmıştır. Eylül 2019 itibarıyla söz konusu harcamalar yaklaşık 6,1 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bununla birlikte, aktif işgücü programlarının etkilerinin değerlendirilmesi ve piyasanın gereksinimlerine göre etkinleştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

TABLO II: 54- İŞKUR Tarafından Düzenlenen Aktif İşgücü Programlarına Yapılan Harcama ve Yararlanan Kişi Sayısı

Yıllar	Mesleki Eğitim Kursları (Kişi)	Toplum Yararına Programlar (Kişi)	İşbaşı Eğitim Programı (Kişi)	Girişimcilik Eğitim Programı (Kişi)	Toplam (Kişi)	Harcama (Bin TL)
2014	109 666	216 108	59 456	31 648	416 878	1 414 579
2015	169 402	523 225	159 076	41 907	893 610	3 272 316
2016	119 172	172 995	238 205	63 261	593 633	5 462 098
2017	117 580	266 924	297 255	94 016	775 775	4 817 443
2018	117 239	355 482	300 512	81 183	854 416	5 671 410
2019 (1)	85 976	217 274	304 797	36 361	644 408	6 152 547

Kaynak: İŞKUR
(1) 2019 yılı Ocak-Eylül dönemi verileridir.

2019 yılında 2.021 TL olarak belirlenen ortalama aylık net asgari ücret bir önceki yıla göre nominal olarak yüzde 26 artmıştır. Ortalama net memur maaşları nominal olarak 2019 yılında yüzde 19,1 artarken ortalama kamu işçi ücretleri nominal olarak yüzde 20,5 artmıştır.

TABLO II: 55- İşgücü Maliyetlerinde ve Net Ele Geçen Ücretlerdeki Gelişmeler

	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019 (4)
İŞGÜCÜ MALİYETİ (1)										
Reel İşgücü Maliyeti Endeksi (2003=100)										
Kamu İşçisi	107,9	103,4	104,4	109,1	107,7	114,9	118,6	122,3	107,0	104,7
Memur	132,4	133,5	142,3	146,1	125,4	128,1	140,4	132,5	120,2	120,9
Asgari Ücret (3)	125,1	123,5	124,8	130,8	131,9	140,6	179,5	167,2	150,3	160,5
Bir Önceki Yıla Göre Reel Yüzde Değişim										
Kamu İşçisi	-1,5	-4,2	1,0	4,5	-1,3	6,6	3,3	3,1	-12,5	-2,1
Memur	-1,4	0,8	6,6	2,7	0,9	2,2	9,6	-5,6	-9,3	0,6
Asgari Ücret (3)	1	-1,3	1,1	4,8	0,9	6,6	27,6	-6,8	-10,1	6,8
NET ELE GEÇEN ÜCRETLER (2)										
Reel Net Ele Geçen Ücret Endeksi (2003=100)										
Kamu İşçisi	99,8	101,6	100,2	101,2	100,7	105,1	105,0	108,8	106,4	111,4
Memur	132,1	140,4	146,6	146,3	147,9	148,1	157,3	154,6	153,4	158,7
Asgari Ücret (3)	143,2	147,4	151,4	154,1	180,0	187,7	232,4	225,6	221,5	242,6
Bir Önceki Yıla Göre Reel Yüzde Değişim										
Kamu İşçisi	-2,0	1,8	-1,4	1,0	-0,5	4,4	-0,1	3,6	-2,2	4,7
Memur	-1,4	6,3	4,5	-0,2	1,1	0,1	6,2	-1,7	-0,8	3,5
Asgari Ücret (3)	0,9	3,0	2,7	1,8	1,2	4,2	23,8	-2,9	-1,9	9,5

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Kamu İşveren Sendikalarından elde edilen verilerle Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından hesaplanmıştır.
(1) Reel hesaplamalarda Yİ-ÜFE (2003=100) bazlı endeks kullanılmıştır. (2) Reel hesaplamalarda TÜFE (2003=100) bazlı endeks kullanılmıştır. (3) Yıllık ortalamalar esas alınmıştır. (4) Gerçekleşme Tahmini
Not: 2008 yılından itibaren net ele geçen ücretlere bekâr çalışan için asgari geçim indirimi dâhildir.

2018 yılında kamu kurumlarına hizmet vermekte olan alt işveren işçilerinin ücret, yıllık izin, kıdem tazminatı gibi konularda yaşadıkları hak kayıpları giderilmiştir. Bu işçilere, ilgili kamu kurumlarında sürekli işçi olarak kadroya girme imkânı getirilmiştir. Personel çalıştırılmasına dayalı hizmet alımı sözleşmeleri kapsamında alt işveren işçisi olarak çalıştırılan işçilerin kamuda istihdam edilmelerine yönelik çalışmalar tamamlanmıştır.

İş sağlığı ve güvenliği alanında, tehlikeli maddeler bulunduran kuruluşlarda büyük endüstriyel kazaların önlenmesi ve muhtemel kazaların insanlara ve çevreye olan zararlarının en aza indirilmesi amacıyla Büyük Endüstriyel Kazaların Önlenmesi ve Etkilerinin Azaltılması Hakkında Yönetmelik 02/03/2019 tarihli ve 30702 sayılı Resmi Gazete'de Büyük Endüstriyel Kazalarla İlgili Hazırlanacak Büyük Kaza Önleme Politika Belgesi Tebliği 19/04/2019 tarihli ve 30750 sayılı Resmi Gazete'de, Büyük Endüstriyel Kazalarla İlgili Hazırlanacak Güvenlik Raporu Tebliği 19/04/2019 tarihli ve 30750 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır.

Sağlık ve güvenlik risklerine karşı çalışanları korumak için kullanılan kişisel koruyucu donanımlar ile ilgili Kişisel Koruyucu Donanım Yönetmeliği 01/05/2019 tarihli ve 30761 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Ayrıca, 12/03/2019 tarihli ve 30712 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliğinde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğle mevcut tehlike sınıfları ihtiyaca yönelik olarak tekrar düzenlenmiş ve yeni kodlar eklenmiştir.

Başta görsel medya araçları olmak üzere çeşitli tanıtım usulleri kullanılarak kamuoyunda gerekli algı düzeyinin oluşması ve iş sağlığı ve güvenliği kültürünün yerleşmesi sağlanmaya devam etmektedir. Çalışanların uygun iş sağlığı ve güvenliği koşullarına sahip olmasının ön şartı olan kayıtlı istihdamın artırılmasına yönelik yürütülen faaliyetler sürdürülmektedir.

Gebe veya Emziren Kadınların Çalıştırılma Şartlarıyla Emzirme Odaları ve Çocuk Bakım Yurtlarına Dair Yönetmelik Değişikliği 07/07/2019 tarihli ve 30881 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Yapılan değişiklikte yaşları ve medeni halleri ne olursa olsun, 150'den çok kadın çalışanı olan işyerlerinde, çalışanın çocuğu ilkokula başlayana kadar işverenin kreş yükümlülüğünün süreceği belirtilmiştir.

Nitelikli yabancıların istihdamına yönelik sektörel çalışmaların yapılması, saha ziyaretlerinin gerçekleştirilmesi ve beyin göçüne yönelik akademik çalışmaların yapılması ihtiyacı bulunmaktadır.

Başta dijital beceriler olmak üzere, piyasanın ihtiyaç duyduğu alanlarda işgücünün niteliğinin geliştirilmesi, aktif işgücü programlarının yaygınlaştırılması ve etkinliğinin artırılması, esnek çalışma biçimlerinden daha geniş kesimlerin faydalanması, özel politika gerektiren grupların işgücü ve istihdama katılımlarının artırılması, kayıt dışı istihdamın azaltılması ile iş sağlığı ve güvenliği alanında yürütülen hizmetlerin nitelik ve verimliliğinin yükseltilmesi hususlarında ilerleme kaydedilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç

Toplumun tüm kesimlerine insana yaraşır iş fırsatlarının sunulması ile başta kadın ve gençler olmak üzere özel politika gerektiren grupların istihdamının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Dijital dönüşüm ve teknolojik gelişmelerin işgücü piyasasına yansımaları çerçevesinde ortaya çıkacak yeni beceri ihtiyaçları belirlenecek ve bu gelişmelerin mesleklerde yol açtığı dönüşüm düzenli olarak izlenecektir. (Kalkınma Planı p.565)		
Tedbir 565.1. Dijitalleşmenin iş ve meslekler üzerindeki etkilerini ölçmeye yönelik saha araştırmaları yapılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), TÜİK, Üniversiteler	1. TÜİK'ten araştırmada kullanılacak örnek işyeri listesi alınacaktır. 2. Araştırmada kullanılacak soru formu hazırlanacaktır. 3. Verilere dayalı analizler yapılacaktır. 4. İl ve Türkiye geneli raporları yazılacaktır.
İşgücü piyasasının ihtiyaçlarına yönelik esnek çalışma biçimleri etkinleştirilecek ve konuya ilişkin denetimler artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.567)		
Tedbir 567.3. Esnek çalışma biçimleri konusunda tüm sosyal taraflara yönelik farkındalık faaliyetleri artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İşçi ve İşveren Sendikaları Konfederasyonları, Meslek Kuruluşları	1. Esnek çalışma biçimlerinin tercih edilmeme nedenleri, uygulanmasında yaşanan sorunların tespiti ve uygulamaların işçi ve işverenler açısından kolaylaştırılmasına dair çalışmalar yürütülecektir. 2. Yapılan bütün çalışmalarda ve yeni düzenlemelerde işçi ve işverenlerin farkındalıklarının artırılmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.
Özel politika gerektiren grupların işgücüne ve istihdama katılımları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.569)		
Tedbir 569.2. Özel politika gerektiren gruplara yönelik işe yerleştirme hizmetleri, bu grupların ve işgücü piyasasının ihtiyaçları doğrultusunda geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Özel politika gerektiren gruplara daha nitelikli ve yoğun danışmanlık hizmeti sunulan iş kulüplerinin sayısı artırılacaktır. 2. Profil Temelli Danışmanlık Hizmetleriyle branşlaşmış hizmet sunumunu geliştirmek maksadıyla iş ve meslek danışmanlarının niteliklerini artıracak hizmet içi eğitimler düzenlenecektir. 3. İş ve meslek danışmanlığı kapsamında yürütülen işveren danışmanlığı hizmetleri geliştirilerek özel politika gerektiren gruplara ilişkin uygulamalar hakkında bilgilendirme programları düzenlenecektir. 4. Yerel düzeyde faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar ile çalışma hayatına yeni atılacak olan eğitimli/nitelikli gençleri buluşturarak istihdama aracılık yapılmasını sağlayan istihdam fuarları ve kariyer günleri düzenlenecektir.
Tedbir 569.3. Özel politika gerektiren gruplara daha nitelikli danışmanlık hizmeti sunulabilmesi maksadıyla İş Kulüpleri ve bu kulüplerden yararlanan kişi sayısı artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İŞKUR	1. 81 ilin tamamında iş kulübü açılacaktır. 2. İş kulübü liderlik eğitimleri düzenlenecektir.

Engellilerin işgücüne katılımı ve istihdamı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.572)		
Tedbir 572.2. Engellilerin işgücüne katılımını ve istihdam edilebilirliğini artırmak için genel ve mesleki eğitim, mesleki rehabilitasyon, kendi işini kurma hibe desteği ve iş ve meslek danışmanlığı hizmetleri geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Engellilerin işgücüne katılımını ve istihdam edilebilirliğini artırmak amacıyla aktif işgücü piyasası programları uygulanacak, bu kapsamda yeni mesleki eğitim yöntemleri geliştirilecektir. 2. Engellilere yönelik kendi işini kurma hibe desteği verilmeye devam edilecektir. 3. Destekli istihdam modeli (Engelli İş Koçluğu) uygulaması yaygınlaştırılacaktır. 4. Engellilere yönelik gerçekleştirilen mesleki rehabilitasyon kursları etkinleştirilecektir.
Tedbir 572.4. İş ve meslek danışmanlarının nitelikleri engellilere daha iyi bir hizmet sunabilecek şekilde geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, İŞKUR, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Profil Temelli Danışmanlık kapsamında branşlaşmaya geçecek birimlerden ve Çalışma ve İş Kurumu il müdürlüklerinden yaklaşık 100 iş ve meslek danışmanına, destekli istihdam modeline ilişkin eğitimler verilecektir. 2. Çalışma ve İş Kurumu il müdürlüğü/hizmet merkezleri Engelli İş Koçluğu modeline dâhil edilecektir.
Aktif işgücü programları yaygınlaştırılacak ve programların etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.573)		
Tedbir 573.1. Gençlerin, kadınların ve sosyal yardım alanların işgücü piyasasına katılımını sağlamaya yönelik hedef grup, sektör, bölge odaklı aktif işgücü programlarının uygulanması ve kursiyerler ile katılımcıların programlar sonrasında istihdam edilmelerini kolaylaştırmaya yönelik beceriler kazanmaları sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, İŞKUR	1. İş Kulüplerinin sayısı artırılarak kişiler uygun aktif işgücü programlarına yönlendirilecektir. 2. Yapılacak işgücü piyasası analizleri ile sektörün ve bölgenin ihtiyaçları doğrultusunda kurs/program düzenlenecektir. 3. Dijital dönüşümün ortaya çıkardığı yeni meslek alanlarında, öncelikli sektörlerin ihtiyaç duyduğu becerilere sahip işgücünün yetiştirilmesine yönelik kurs ve programlar düzenlenecektir. 4. Kadınların işgücüne katılımını artırmak ve sanayi ve imalat sektörlerinde işverenlerin ihtiyaç duyduğu nitelikli işgücünü karşılamak maksadıyla mesleki eğitim kursları ve işbaşı eğitim programlarına katılan kadınlara sağlanan çocuk bakım desteği uygulamasına devam edilecektir.
Tedbir 573.3. Sosyal yardım yararlanıcılarının yardım almadan yaşayabilecekleri duruma gelmeleri için meslek edindirme çalışmaları yürütülecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İŞKUR, Milli Eğitim Bakanlığı, SGK	1. Sosyal yardım yararlanıcıları da dâhil olmak üzere, özel politika gerektiren gruplara daha nitelikli ve yoğun danışmanlık hizmeti sunulan iş kulüplerinin sayısı artırılacaktır. 2. Sosyal yardım yararlanıcıları yoğun danışmanlık hizmetleri aracılığıyla işgücü piyasasına yönlendirilecektir. 3. Sosyal yardım yararlanıcılarının aktif işgücü hizmetleri kapsamında düzenlenen kurs ve programlardan daha fazla yararlanması sağlanacaktır.

Ülkemizin ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkı sağlanması açısından küresel, bölgesel, yerel ve sektörel işgücü dinamikleri dikkate alınarak, uluslararası işgücü politikalarının geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.574)		
Tedbir 574.1. İşgücü piyasasında nitelikli yabancıların çalışacağı sektörlerin belirlenmesine yönelik sektör çalışmaları ve saha ziyaretleri yapılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü	1. Belirlenecek sektörlerde yabancı istihdamının ihtiyaç analizine yönelik araştırmalar gerçekleştirilecektir. 2. Belirlenecek sektörlerin yoğun bulunduğu illere saha ziyaretleri yapılacaktır.
Ülkemizden yurt dışına doğru yaşanan beyin göçünün nedenleri analiz edilecek ve bu analizler çerçevesinde nitelikli işgücünün ülkemizde kalmasını sağlamaya yönelik çalışmalar yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.575)		
Tedbir 575.1. Beyin göçünün engellenmesi ve geri dönüşlerin artırılmasına yönelik araştırmalar yapılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, YÖK	1. Ülkemizde beyin göçü konusunda sektörel ve iş kolu bazında başta olmak üzere nicel veriler toplanacaktır. 2. İhtiyaç duyulan alanlarda detay bilgi edinilebilmesi için nitel analiz yapılacaktır. 3. Yapılan nitel ve nicel analizler çerçevesinde beyin göçünün azaltılmasına yönelik teşvik edici politikalar tasarlanacaktır.
İş sağlığı ve güvenliği alanında yürütülen hizmetlerin nitelik ve verimliliğinin artırılmasına yönelik uygulamalar hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.576)		
Tedbir 576.2. İş sağlığı ve güvenliği kültürünün geliştirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik ilgili kamu kurumları, üniversiteler, sendikalar ve STK'lar ile eğitim, seminer ve bilgilendirici faaliyetler düzenlenecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İlgili kurumların katılacağı çalıştaylarda iş sağlığı ve güvenliği alanındaki ihtiyaç duyulan veri setleri tanımlanacak, buna yönelik sağlıklı veri setleri hazırlanacaktır. 2. İş sağlığı ve güvenliğine ilişkin verilerin entegre edildiği bir veri tabanı oluşturulması çalışmalarına başlanacaktır. 3. Uluslararası İş Sağlığı ve Güvenliği Kongresi düzenlenecektir. 4. MEB'e bağlı okullarda iş sağlığı ve güvenliği farkındalığını artıracak etkinlikler yapılacaktır. 5. İş sağlığı ve güvenliği alanında elektronik ortamda süreli yayın çıkarılacaktır. 6. Günümüz İSG ihtiyaçlarına uygun veri setleri hazırlanacaktır. 7. İş Sağlığı ve Güvenliği Bilgi Yönetim Sistemine Sosyal Güvenlik Kurumu ve Sağlık Bakanlığı'ndan sağlanacak verilerin entegrasyonunu sağlamaya yönelik çalışmalar yürütülecektir. 8. Yer altı kömür ve metal madenciliği alanında rehberlik ve destekler, güvenlik kültürü faaliyetleri, eğitimler ve paydaşlara hibeler sağlanacaktır. 9. www.guvenliinsaat.gov.tr üzerinde iş sağlığı ve güvenliği profesyonellerinin teknik bilgi seviyesinin artırılmasına yönelik doküman (bilgi kartı, broşür, video vb.) çalışmaları yapılacaktır. 10. Kamu kurum ve kuruluşlarında İSG hizmetlerinin etkin ve verimli sağlanması için yönlendirme çalışmaları yapılacaktır.

Tedbir 576.4. Piyasanın ihtiyaç duyduğu alanlarda eğitim programlarının temeli olan meslek standartları ve yeterliliklerin oluşturulması; işgücünün bilgi, beceri ve yetkinliklerinin belgelendirilerek, iş kazalarının azaltılması ve işgücüne ehliyet kazandırılması sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Mesleki Yeterlilik Kurumu	1. İlgili taraflarla ulusal meslek standardı ve ulusal yeterlilik hazırlama ve mevcutları güncelleme çalışmaları sürdürülecektir. 2. ISO 17024 akreditasyonuna sahip personel belgelendirme kuruluşları yetkilendirilecek, bu kuruluşların yapacağı ölçme ve değerlendirmeler neticesinde başarılı olan bireylere mesleki yeterlilik belgesi düzenlenecektir.
Tedbir 576.5. İş sağlığı ve güvenliği alanında yetkilendirilen kurumların etkin denetimler ve düzenlemeler ile nitelik ve hizmet kalitesi artırılacak, iş sağlığı ve güvenliği profesyonellerinin eğitimlerine yönelik ölçme ve değerlendirme kriterleri geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. İSG hizmeti sunan yetkilendirilmiş kurumların hizmet kalitesini arttırmak için yeni denetim modeli geliştirilecektir. 2. Uygulamada birliğin sağlanabilmesi için denetime yetkili personele eğitimler verilecektir. 3. İlgili mevzuatların alt düzenlemelerinde değişiklik yapılacaktır. 4. Yeni denetim modelinin kurumlara tanıtımı yapılacaktır. 5. Rehberlik ve denetim faaliyetleri icra edilecektir.
Bilinçlendirme faaliyetleri ve denetimler yaygınlaştırılarak kayıt dışı istihdamla etkin mücadele edilecektir. (Kalkınma Planı p.577)		
Tedbir 577.1. Kayıtlı istihdamın teşvikine yönelik olarak veri analizine dayalı risk odaklı denetim faaliyetleri yaygınlaştırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), SGK	1. Kalifiye mesleklere ilişkin prime esas kazançlar analiz edilerek eksik bildirim riski olduğu belirlenen işyerlerine yönelik denetimler yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
İşgücüne Katılma Oranı	Yüzde	53,2	52,8	53,4
İşgücüne Katılma Oranı, Kadın	Yüzde	34,2	35,2	35,8
İstihdam Oranı	Yüzde	47,4	46,0	47,1
İşsizlik Oranı	Yüzde	11,0	12,9	11,8
Kısmi Süreli Çalışan Oranı	Yüzde	9,9	11,0	12,0
Kayıt Dışı İstihdam Oranı	Yüzde	33,4	33,0	32,4
Ölümlü İş Kazası Oranı	Yüz Binde	8,7	7,7	6,7

(1) Gerçekleşme Tahmini

(2) Program

2.3.3. Sağlık

a) Mevcut Durum

Son yıllarda sağlık hizmet sunumuna ilişkin olarak fiziki altyapıda, insan kaynağında, sağlık hizmetlerine erişimde ve sağlık hizmet kalitesinde önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. Bu iyileşmeler sayesinde sağlık hizmetlerinden duyulan memnuniyet oranı 2018 yılında yüzde 70,4'e ulaşmıştır.

Ancak, fiziki altyapı ve sağlık personelinin bölgeler arası dağılımındaki farklılıklar, sağlık hizmetlerinin finansmanının sürdürülebilirliğine ilişkin sorunlar ile hizmet sunum kalitesinin yükseltilmesine ve koruyucu sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesine yönelik ihtiyaçlar önemini korumaktadır.

TABLO II: 56- Sağlık Alanında Gelişmeler

	2014	2015	2016	2017	2018
10 Bin Kişiye Düşen Yatak Sayısı	26,6	26,6	27,3	27,9	28,3
Yatak Doluluk Oranı (Yüzde)	68,7	69,6	68,1	68,1	66,9
100 Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı	175	179	181	186	187
100 Bin Kişiye Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı	251	261	257	272	301
Fiziki Altyapının Dengeli Dağılım Oranı (1)	1,69	1,57	1,48	1,42	1,43
Sağlık Personelinin Dengeli Dağılım Oranı (2)	2,21	2,08	2,2	2,08	2,07
Hekim Başına Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı	1,44	1,46	1,42	1,47	1,61
Bebek Ölüm Hızı (Bin Canlı Doğumda) (3)	10,2	10,0	9,7	9,0	9,2
Anne Ölüm Oranı (Yüz Bin Canlı Doğumda)	15,0	14,6	14,7	14,5	13,6

Kaynak: Sağlık Bakanlığı
(1) İBBS Düzey 1'e göre 10 bin kişiye düşen yatak sayısı en yüksek ve en düşük olan bölgelere ait rakamların oranıdır.
(2) İBBS Düzey 1'e göre 100 bin kişiye düşen toplam hekim sayıları üzerinden, en yüksek ve en düşük bölgelere ait rakamların oranıdır.
(3) Bebek ölüm hızı tüm haftalarda doğan bebek ölümlerini kapsamaktadır.

Anne ve bebek sağlığı açısından son dönemde ciddi iyileşmeler kaydedilmiştir.2014 yılında, bin canlı doğumda 10,2 olan bebek ölüm hızı 2018 yılında 9,2 olarak gerçekleşmiştir. Bin canlı doğumda bebek ölüm hızı 2017 yılı itibarıyla OECD'de 6,1 ve AB'de 3,5 olarak gerçekleşmiştir. Bebek ölümlerinin azaltılmasında önemli bir faktör olan DaBT 3 aşılama hızı, 2014 yılında yüzde 96 iken 2018 yılına kadar bu oran yüzde 98'e ulaşmıştır. Yüz bin canlı doğumda gerçekleşen anne ölüm oranlarına bakıldığında ise 2014 yılında 15 olarak gerçekleşen oranın 2018 yılında 13,6'ya düştüğü görülmektedir. Bu oran, 2015 yılı itibarıyla DSÖ Avrupa Bölgesinde yüz bin canlı doğumda 16 olarak gerçekleşmiştir.

Yaşlanan nüfus yapısının da etkisiyle hastalık yükü değişim göstermekte olup bulaşıcı olmayan hastalıkların toplam hastalık yükü içerisindeki payı her geçen gün artmaktadır. 2018 yılında gerçekleşen ölümlerin yüzde 38,4'ü dolaşım sistemi hastalıklarından, yüzde 19,7'si tümörlerden, yüzde 12,5'i solunum yolu hastalıklarından, yüzde 4,8'i ise beslenme, endokrin ve metabolizmayla ilgili hastalıklardan kaynaklanmaktadır. Bulaşıcı olmayan hastalıklara neden olan temel risk faktörleri; tütün kullanımı, fiziksel aktivite eksikliği ve dengesiz beslenme olup bu alanda sağlığın geliştirilmesine ilişkin hizmetlerin güçlendirilmesi önem arz etmektedir. Bu kapsamda, aile hekimliği hizmetlerinin diyetisyen, fizyoterapist, psikolog, çocuk gelişimi uzmanı ve sosyal çalışmacı gibi ilgili uzman personel ve görüntüleme hizmetleriyle desteklendiği, aile hekimleriyle koordineli olarak hizmet veren Sağlıklı Hayat Merkezleri hizmete alınmış ve bu merkezlerin sayısı 2018 yılı itibarıyla 193'e çıkarılmıştır.

Sağlık hizmet altyapısı, hasta yatak kapasitesi ve hasta yataklarının niteliği açısından iyileşmiş; 2014 yılında 26,6 olan on bin kişiye düşen yatak sayısı 2018 yılında 28,3'e, nitelikli yatak sayısı da aynı yıllarda 98.521'den 139.403'e yükselmiştir. Ayrıca nitelikli yatak sayısının yoğun bakım yatakları hariç tüm yataklara oranı 2014 yılında yüzde 55,3 iken 2018 yılında 71,9'a çıkarılmıştır.

Sağlık altyapısının iyileştirilmesi ve hizmete erişimin kolaylaştırılması toplam hastane müracaat sayısının artışında etkili olmuş, 2014 yılında 8,3 olan kişi başı hekime müracaat oranı 2018 yılında 9,5'e yükselmiştir.

TABLO II: 57- Yıllar İtibarıyla Toplam Hasta Yatağı Sayısı ve Doluluk Oranları

	2009	2013	2014	2015	2016	2017	2018	OECD	AB
Yatak Sayısı (Bin)	188,6	202,0	206,8	209,6	217,8	225,8	231,9	-	-
Nitelikli Yatak Oranı (Yüzde) (3)	30,9	52,6	55,3	59,7	61,3	67,2	71,9	-	-
10 Bin Kişiye Düşen Yatak Sayısı	26,0	26,4	26,6	26,6	27,3	27,9	28,3	45,8(1)	51,4(1)
Yatak Doluluk Oranı (Yüzde)	65,5	66,0	68,7	69,6	68,1	68,1	66,9	75,9(2)	74,1(2)

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, DSÖ, OECD
(1) OECD ve AB'ye ait veriler 2016 yılına veya en yakın yıla aittir.
(2) 2016 yılına ait akut bakım verisidir. (Fizik tedavi ve rehabilitasyon hizmetleri dâhil değildir.)
(3) Toplam yataklara yoğun bakım yatakları dahil edilmemiştir.

TABLO II: 58- Sağlık Kuruluşlarına Göre Hastane Müracaat Sayısı ve Dağılımı

(Bin)

	2003	2007	2011	2014	2015	2016	2017	2018
Sağlık Bakanlığı	113 849	209 630	254 343	292 100	306 826	340 081	353 704	380 623
Üniversite	9 637	15 025	24 437	32 144	34 539	36 420	38 964	42 665
Özel	6 158	24 486	59 069	72 333	77 217	71 148	72 209	74 675
Toplam	**129 644**	**249 141**	**337 850**	**396 578**	**418 582**	**447 649**	**464 876**	**497 963**

Kaynak: Sağlık Bakanlığı

Sağlık yatırımlarında KÖİ yöntemiyle toplam 30.815 yatak kapasitesine sahip 20 şehir hastanesi projesinin yapımı planlanarak sözleşmesi imzalanmış olup 2019 yılı Ekim ayına kadar söz konusu projelerden toplam 13.423 yatak kapasiteli Yozgat, Mersin, Isparta, Adana, Kayseri, Elazığ, Manisa, Ankara Bilkent, Eskişehir ve Bursa şehir hastaneleri hizmete alınmıştır.

TABLO II: 59- Sağlık Kuruluşlarına Göre Muhtelif Göstergeler, 2018

Kurum	Yatak Sayısı	Müracaat Sayısı (Bin)	Yatan Hasta Sayısı (Bin)	Ameliyat Sayısı (Bin)	Ameliyat Sayısının Müracaat Sayısına Oranı (Yüzde)	Ameliyat Sayısının Yatak Sayısına Oranı	Yatak Doluluk Oranı (Yüzde)	Hastanın Ort. Kalış Günü	Yatak Devir Hızı (Hasta)	Uzman Hekim Sayısı (Kişi)
Sağlık Bakanlığı	139 651	380 623	7 676	2 767	0,7	19,8	68,0	4,5	55,0	43 347
Üniversiteler	42 066	42 665	1 956	903	2,1	21,5	69,5	5,5	46,5	14 438
Özel Hastaneler	50 196	74 675	4 019	1 532	2,1	30,5	61,8	2,8	80,1	25 109

Kaynak: Sağlık Bakanlığı, 2018 yılı Sağlık İstatistikleri Yıllığı ön sonuçlarıdır.

2018 yılında toplam yatak kapasitesinin yüzde 21,6'sına, uzman hekim sayısının yüzde 30,2'sine sahip olan özel sektör, tüm ameliyatların yüzde 29,4'ünü gerçekleştirirken toplam yatak kapasitesinin yüzde 18,1'ine ve uzman hekim sayısının yüzde 17,4'üne sahip olan üniversite hastaneleri yapılan ameliyatların yüzde 17,3'ünü gerçekleştirmiştir.

Karmaşık ameliyatların çoğu üniversite hastanelerinde yapılmakta olup ortalama kalış süreleri üniversitelerde daha yüksek olarak gerçekleşmektedir. Bu kapsamda üniversite

hastanelerinde hastaların ortalama kalış süreleri 5,5 gün iken, Sağlık Bakanlığı hastanelerinde 4,5 gün, özel sektör hastanelerinde ise 2,8 gündür.

2018 yılında ülkemizde hekim sayısı 153.100, diş hekimi sayısı 30.600, hemşire sayısı 190.500 ve ebe sayısı 56.300 olmuştur. Aynı yılda yüz bin kişiye düşen hekim sayısı 187 iken hemşire ve ebe sayısı 301'dir. 2017 yılı için bu sayılar sırasıyla AB'de 377 ve 974, OECD'de ise 348 ve 942'dir. AB-28'de 2,62, OECD ortalamasında ise 2,71 olan hekim başına hemşire ve ebe sayısı ise ülkemizde 1,61'dir. Bu kapsamda, sağlık personeli açısından Türkiye ortalamasının, yüksek gelirli ülkelerin ortalamasının gerisinde olduğu, özellikle hemşire açığının daha belirgin olduğu görülmektedir.

Tıp fakültesi kontenjanları 2014-2015 eğitim-öğretim döneminde 12.449 iken, 2018-2019 eğitim-öğretim döneminde 16.000 olarak gerçekleşmiştir. Aynı dönemde hemşire kontenjanı ise 15.573'ten 17.500'e çıkmıştır. Uluslararası mukayeselere göre ülkemizde düşük olan 100 bin kişiye düşen hekim sayısı, mevcut kontenjanlarla ilerleyen yıllarda OECD ortalamasına yaklaşacaktır.

İlaç harcamalarının kontrol altına alınmasına yönelik tedbirler ile ilaç ve tedaviye ilişkin provizyon sistemlerindeki iyileştirmeler sonucunda toplam sağlık harcamalarının GSYH'ya oranı 2009 yılında yüzde 5,8 iken bu oran 2017 yılında yüzde 4,5 olarak gerçekleşmiştir. Kamu sağlık harcamasının toplam sağlık harcaması içindeki payı ise 2017 yılı için yüzde 78'dir. Diğer taraftan sağlık harcamalarının; bulaşıcı olmayan hastalıkların hastalık yükü içerisindeki payının yaşam tarzı ve demografik yapıdaki değişimle beraber artması, sağlık teknolojilerindeki hızlı ilerlemeler, daha kaliteli sağlık hizmeti talebindeki artış gibi sebeplerle önümüzdeki yıllarda yükselmesi beklenmektedir.

Temmuz 2018 itibarıyla uluslararası sağlık hizmetleri alanında ülkemizde sunulan hizmetlerin tanıtımını yapmak, kamu ve özel sektörün sağlık turizmine yönelik faaliyetlerini desteklemek ve koordine etmek üzere kurulan Uluslararası Sağlık Hizmetleri Anonim Şirketi (USHAŞ) 04/02/2019 tarihi itibarıyla hizmet vermeye başlamıştır. USHAŞ, 2019 yılı üçüncü çeyreği itibarıyla Irak'a ilaç ihracatı gerçekleştirmiş ve Cibuti Sağlık Bakanlığıyla hasta transferi, ilaç temini, proje danışmanlığı ve eğitim gibi konuları kapsayan çerçeve işbirliği anlaşması imzalamıştır.

Sosyal bir sorun ve ciddi bir sağlık tehdidi olan madde bağımlılığın yaygınlaşmasını önlemek amacıyla, 2014 yılında üç olan Çocuk ve Ergen Madde Bağımlılığı Merkezi (ÇEMATEM) sayısı 2019 yılı itibarıyla 10'a, 24 olan Alkol-Madde Bağımlılığı Araştırma Tedavi ve Eğitim Merkezi (AMATEM) sayısı 42'ye ve bu kurumlardaki toplam yatak sayısı 710'dan 1.062'ye yükseltilmiştir. Söz konusu tesislerin sayı ve nitelik olarak iyileştirilmesine yönelik çalışmalara devam edilmektedir.

Gereksiz ilaç kullanımının azaltılması ve akılcı ilaç kullanımının geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. OECD ülkelerinde 2016 yılında ortalama 20,7 olan bin kişi başına düşen günlük antibiyotik tüketim miktarı, Türkiye'de aynı yılda 40,5 iken 2018 yılında 30,96'ya düşürülmüştür.

b) Amaç

Bireylerin yaşam kalitesinin yükseltilmesi, ekonomik ve sosyal hayata aktif ve sağlıklı bir şekilde katılımlarının temin edilebilmesi için kanıta dayalı politikalarla desteklenen, kaliteli, güvenilir, etkin, mali açıdan sürdürülebilir bir sağlık hizmet sunumu ile bölgeler arası dağılımın iyileştirilmesi, fiziki altyapının ve insan kaynağının niteliğinin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Bulaşıcı olmayan hastalık risklerine yönelik olarak, sağlıklı yaşam tarzı teşvik edilecek; koruyucu ve tedavi edici hizmet kapasitesi geliştirilecek; çevre sağlığı, gıda güvenilirliği, fiziksel aktiviteye elverişli sahalar, sağlık okuryazarlığı, iş sağlığı ve güvenliği alanlarında sektörler ve kurumlar arası işbirliği ve koordinasyon artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.579)		
Tedbir 579.1. Sağlıklı yaşam tarzının teşvik edilmesi için sağlıklı beslenme ve hareketli yaşam alışkanlıkları kazandırılmasına yönelik eğitim, kamu spotu, kampanyalar gibi bilinçlendirme faaliyetleri yürütülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Sağlıklı yaşam tarzını teşvik eden farkındalığı artırmaya yönelik kamu spotu ve kısa videolar hazırlanacaktır. 2. Farkındalık etkinlikleri düzenlenecek, ulusal TV kanallarında konuya ilişkin yayınlar yapılacaktır. 3. Sosyal medya hesapları için içerikler hazırlanacak ve paylaşılması sağlanacaktır. 4. Bilgilendirici materyal (afiş, broşür, kitapçık vb.) hazırlanacaktır.
Tedbir 579.2. Gıda güvenilirliği, obezite, çevre sağlığı gibi konularda çok paydaşlı sağlık sorumluluğu modeli güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı	1. Sağlık Sorumluluğunu Geliştirme Programının daha etkin şekilde uygulanmasına yönelik mevzuat değişikliği çalışmaları yapılacaktır. 2. Sağlık Sorumluluğunu Geliştirme Programının uygulanması ve koordinasyonu için paydaşlar arası kurumsal yapı ve kapasite güçlendirilecektir. 3. Sağlık Sorumluluğunu Geliştirme Programının ve eylem planlarının takibi için ilgili paydaşlarla iletişim, veri ve bilgi paylaşımını sağlayacak internet tabanlı sayısal platform ve içerikler geliştirilecektir.
Tedbir 579.3. Bulaşıcı olmayan hastalıklara yönelik risk faktörlerinin azaltılabilmesi için erken teşhis hizmetlerinin etkinliği artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Üniversiteler	1. Ulusal Kanser Tarama standartlarına göre meme, rahim ağzı ve kalın bağırsak kanseri tarama sayıları artırılacaktır. 2. Birinci basamak hizmet noktalarındaki kanser taramaları artırılacaktır. 3. Kanser Tarama ve Tarama Sonrası Teşhisi Farkındalık Eğitimleri yapılacaktır. 4. Kronik hastalıklar izlemine yönelik üç modül, Hastalık Yönetim Platformu yazılımına aktarılacaktır. 5. Eğitici eğitimi alan hekimler, 81 il genelindeki aile hekimlerini koroner arter hastalığı, inme ve kronik böbrek yetmezliği konularında eğitecektir.
Birinci basamak sağlık hizmetlerine ayrılan kaynakların akılcı, etkin ve verimli kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.580)		
Tedbir 580.1. Aile hekimlerince sunulan sağlık hizmetlerini nitelik ve nicelik olarak iyileştirmek suretiyle ihtiyacın bu aşamada karşılanması sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), SGK	1. Aile hekimi başına düşen nüfusun azalmasını ve kronik hastalık yönetiminde aile hekimlerinin aktif rol almasını sağlayacak şekilde Aile Hekimliği Ödeme ve Sözleşme Yönetmeliğinde düzenleme yapılacaktır. 2. Yönetmeliğin düzenlenmesinin ardından uygulamaya esas değişiklikler yapılacaktır.

Tedbir 580.2. Sağlıklı hayat merkezlerinin sayısı artırılacak, bu merkezlerle kuvvetlendirilmiş ve entegre edilmiş bir aile hekimliği yapısı oluşturularak gerekli olan birinci basamak sağlık hizmetleri verilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), SGK	1. Sağlıklı hayat merkezlerinin bina inşaatlarının tamamlanması, mevcut binaların hizmet sunumuna uygun hale getirilmesi için gerekli bakım-onarımlarının yapılarak tefrişat ve demirbaş/tıbbi malzemelerinin temini sağlanacaktır.
Tedbir 580.3. Bulaşıcı olmayan hastalıklar başta olmak üzere, hastalıklara ilişkin tarama ve teşhis gibi süreçlerde aile hekimlerinin sorumlulukları artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), SGK	1. Bulaşıcı olmayan hastalıkların erken teşhisi, tedavisi ve süreç yönetiminde birinci basamak sağlık hizmetlerinin daha aktif bir rol üstlenmesinin sağlanması amacıyla Hastalık Yönetim Platformu yazılımı geliştirilecektir. 2. Tüm ülkede yaygınlaştırmadan önce sağlık hizmeti sunumu üzerindeki etkilerinin belirlenmesi ve sistemin daha kararlı hale getirilmesi için ilk üç ay süresince Platformun pilot çalışması yapılacaktır. 3. Hastalık Yönetim Platformu ülke geneline yaygınlaştırıldıktan sonra hastane bilgi yönetim sistemleri ile entegrasyonu sağlanacaktır. 4.Tıbbi kılavuzları hazırlanan Koroner Arter Hastalığı, Kronik Böbrek Hastalığı, Obezite, İnme ve Yaşlı Sağlığı modülleri sisteme eklenecektir.
Tedbir 580.6. Birinci basamak sağlık personeline yönelik hizmet içi eğitimler yeniden tasarlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), YÖK, Üniversiteler	1. Birinci basamak sağlık hizmetleri temel eğitimi ve hizmet içi eğitim faaliyeti gerçekleştirilecektir.
Bağımlılıkla mücadele alanında yürütülen sağlık hizmetlerine erişim kolaylaştırılacak, bu alandaki faaliyetlerin etkinliği periyodik olarak izlenecektir. (Kalkınma Planı p.581)		
Tedbir 581.2. Bağımlıkla mücadele konusunda danışmanlık, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerine kolay erişiminin sağlanmasını teminen, bu hizmetlerin verildiği merkezlerin sayısı artırılacak, sunulan hizmetin kalitesi yükseltilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı	1. Tedavi merkezlerinin hizmet kalitesinin artırılması amacıyla Asgari İşleyiş Standartları Rehberi yayımlanacak ve tüm merkezlerin bu standartta hizmet sunması sağlanacaktır. 2. ASM, SHM, ikinci ve üçüncü sağlık hizmeti sunan kuruluşlarda Sigara Bırakma Poliklinikleri yaygınlaştırılacak olup bu polikliniklerde görev yapan personelin yenileme eğitimleri alması sağlanacaktır. 3. İki AMATEM ve üç ÇEMATEM açılacaktır. 4. Ayakta tedavi hizmeti sunan yedi AMATEM rehabilitasyon merkezi açılacaktır. 5. Yataklı olarak dört erişkin ve bir çocuk ergen rehabilitasyon merkezi açılacaktır.

Tedbir 581.4. Alkol, tütün ve uyuşturucu gibi zararlı maddelerin kullanımıyla mücadele konusunda bilinçlendirme çalışmaları yürütülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı	1. Bağımlılık ile Mücadele Stratejik İletişim Belgesinin uygulanmasına yönelik tüm paydaş ve hedef kitleler bağlamında tanıtım, bilgilendirme ve eğitim faaliyetleri gerçekleştirilecektir. 2. Uyuşturucu, tütün ve teknoloji bağımlılığının etki ve zararlarını anlatan broşür, afiş, vb. basılı materyaller hazırlanacaktır. 3. Hedef kitle tarafından kullanılan sosyal ağ siteleri, en çok ziyaret edilen internet siteleri ve en çok izlenen videoların içerisine, konu ile ilgili hazırlanan görsellerin ve videoların yer aldığı tamamı izlenmeden geçilemeyen açılır pencereler yerleştirilecektir.
Evde sağlık hizmetleri yaygınlaştırılacak, başta kırsalda yaşayanlar olmak üzere yaşlılara sunulan sağlık hizmetlerine erişimin kolaylaştırılması, yaşlılara yönelik koruyucu ve tedavi edici hizmetlerin güçlendirilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.582)		
Tedbir 582.2. Yaşlılara yönelik sağlık izlemleri gerçekleştirilecek, yaşla birlikte artan hastalıklara ilişkin koruyucu ve tedavi edici hizmetler güçlendirilecek, geriatri ve palyatif bakım hizmetleri sunan merkezlerin sayısı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, SGK, Yerel Yönetimler	1. 2020 yılı ikinci çeyreğine kadar diğer üç tur eğitimlerin tamamlanması ile 300 hekimin çok yönlü yaşlı değerlendirmesi ve izlemi eğitici eğitimi alması sağlanacaktır. 2. 2020 yılı sonuna kadar, çok yönlü yaşlı değerlendirmesi ve izlemi il eğitimlerinin yüzde 70'i tamamlanacaktır.
Acil sağlık, yoğun bakım, onkoloji, organ nakli hizmetleri gibi özellikli sağlık hizmetlerinin kapasitesi artırılarak hızı ve kalitesi yükseltilecektir. (Kalkınma Planı p.583)		
Tedbir 583.2. Acil servis hasta yoğunluğuna göre ihtiyaç olan yerlerde alternatif muayene alanları oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Acil muayene oranını arttıran kök neden ve veri analizleri gerçekleştirilecektir. 2. Acil muayene oranını düşürebilecek faaliyet planlamaları yapılacaktır.
Tedbir 583.3. Acil sağlık hizmetlerinde ambulansların etkin kullanımı sağlanacak ve hastaneler ile 112 Kontrol Komuta Merkezleri arasındaki koordinasyon güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, AFAD	1. UMKE Personelinin görev esnasında kullanmaları için ihtiyaç duyduğu malzemeler sağlanacaktır. 2. Etkili afet yönetimi kapsamında illerde kullanılmak üzere şişirilebilir çadır seti alımı yapılarak illere dağıtımı yapılacaktır.
Sağlık hizmetinin kalitesinin geliştirilmesi için hizmet sunucularına yönelik akreditasyon sistemi kurulacak, klinik kalitenin takibi ve denetiminde standart ve etkili bir süreç oluşturulacak, klinik rehberlerin kullanımı yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.584)		
Tedbir 584.2. Akredite olan sağlık hizmet kuruluşu sayısı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı, Üniversiteler, SGK	1. Akreditasyon programının oluşturulması için kullanılacak standart setlerinin hazırlanması ve etkin bir şekilde uygulanmasına yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir. 2. Akreditasyon programının oluşturulması için denetimde görev alacak denetçiler yetiştirilecektir.

Veri ve kanıta dayalı politika oluşturmada girdi olarak kullanılabilecek, bilimsel araştırma ve analizlerde kullanılmaya elverişli, uluslararası karşılaştırmalara olanak sağlayan kalite ve ayrıntıda veri üretimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.585)		
Tedbir 585.1. Sağlık veri setleri yeniden yapılandırılarak, veri kalitesi artırılacak ve uluslararası mukayeseye imkân veren bir veri altyapısının oluşturulması sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S)	1. Halk sağlığı, cerrahi müdahaleler, ilaç tedariği, mortalite, morbidite ve bilgi sistemleri konularında tüm Sağlık Bakanlığı birimleriyle işbirliği halinde gösterge kartları hazırlanacaktır. 2. Nihai hali verilen gösterge kartlarının, kolaylıkla ve eşgüdüm halinde güncelliğini sağlamak için geliştirilmekte olan yazılım, paydaşların kullanımına sunulacaktır.
Tedbir 585.2. Kurumlar arası veri paylaşımı konusunda işbirliği ve koordinasyon geliştirilecektir	Sağlık Bakanlığı (S), Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı, SGK	1. e-Nabız Sistemi veri tabanı altyapısı SİNA (Sağlıkta İstatistik ve Nedensel Analizler) uygulamasında olduğu gibi Yeni Veri Tabanı Madenine aktarılacaktır. 2. Bireylerin e-Nabız ile olan etkileşimini artırmak için ek geliştirmeler yapılacaktır. 3. e-Rapor Sisteminde doğum, engellilik gibi altı rapor türü mevcut olup üç rapor daha e-Rapor Sistemine taşınacaktır. 4. Şehir hastanelerinde tıbbi hizmetler dışındaki tüm hizmetlerin, uygulamaların, cihazların ve sistemlerin izlenmesi için Bakanlık bünyesinde Merkezi İzleme ve Değerlendirme Otomasyon Sistemi (MİDOS) kurulacaktır.
Geleneksel ve tamamlayıcı tıp uygulamalarında ürün ve hizmet güvenilirliği ile standardizasyonun sağlanmasına yönelik hukuki düzenlemeler tamamlanacak, kontrol-denetim mekanizması oluşturulacaktır.(Kalkınma Planı p.586)		
Tedbir 586.2. Geleneksel ve tamamlayıcı tıpta merkez sayısı ve kamu hastanelerindeki ünite sayısı artırılacak, kontrol ve denetim mekanizmaları oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu, Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı, Üniversiteler, STK'lar	1. Geleneksel ve tamamlayıcı tıp (GETAT) uygulama merkezi ve ünitelerin denetimi rutin olarak yapıldığı gibi şikâyet üzerine veya resen de yapılabilecektir. 2. Sağlık Bakanlığı bünyesinde kurulacak Denetim programına GETAT faaliyetleri uyumlulaştırılacaktır. 3. Yetkisiz sağlık hizmet sunumu veren kişiler ve kurumlarla mücadele edilecektir. 4. Hekim olmayan kişiler tarafından ve sağlık tesisinde yapılmayan uygulamaların önlenmesi için çalışmalar sürdürülecektir.
Tedarik zincirinin etkinliğini ve sürdürülebilirliğini sağlamak için uçtan uca yönetim yapısı oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.587)		
Tedbir 587.2. Sağlık market çalışmaları kapsamında; sağlık tesislerinde özellikle sık tüketilen ve temininde güçlük yaşanılan malzeme gruplarında alternatif alım yöntemleri ile edinme maliyetleri düşürülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), DMO, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu, SGK, Üniversiteler	1. Sağlık hizmeti sunumunun aksamasını önlemek için Tedarik Paylaşım Platformu (TPP) ile stok gün düzeyi 60 gün üzerinde olan sağlık kuruluşlarındaki tüm miktarların mecburi paylaşılması sağlanacaktır. 2. Sağlık tesislerinde atıl malzeme bulundurulmaması, son kullanım tarihlerinin doldurulmaması ve ihtiyacı olan sağlık tesisleriyle paylaşılması sağlanacaktır. 3. Özellikle ithal bağımlı olan ve temininde güçlük yaşanılan malzeme gruplarında DMO/Sağlık Market Protokolü çerçevesinde uygun satın alma yöntemleri ile edinme maliyetlerinin düşürülmesi sağlanacaktır.

Tedbir 587.6. Antibiyotikler, solunum sistemi ilaçları ve psikiyatride kullanılan ilaçlar başta olmak üzere akılcı ilaç kullanımına yönelik özendirici ve zorlayıcı mekanizmalar oluşturulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu, Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı, Üniversiteler	1. Antibiyotikler, solunum sistemi ilaçları ve psikiyatride kullanılan ilaçların akılcı kullanımını teşvik etmek üzere belirli kriterlere göre seçilmiş sağlık meslek mensuplarına yönelik hedef grup eğitimleri düzenlenecektir. 2. Sağlık çalışanlarına yönelik eğitimler yapılacaktır. 3. Reçete Bilgi Sistemi (RBS) verilerine göre, belirlenen hekimlere yönelik küçük gruplarda eğitim yapılacaktır.
Tedbir 587.7. Yaşlı hastalar ve kronik hastalığı olan bireyler öncelikli olmak üzere kamuoyu bilinçlendirme faaliyetleri yoluyla akılcı ilaç kullanımı konusunda farkındalık artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu, SGK, Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı, Üniversiteler	1. Yaşlılarda akılcı ilaç kullanımı ve kronik hastalarda akılcı ilaç kullanımı konusunda paydaşlara yönelik farkındalık ve eğitim faaliyetleri yürütülecektir.
Tedbir 587.8. Hekimlerin akılcı ilaç kullanımı konusunda desteklenmesi ve denetimini teminen karar destek sistemi kurulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu, Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı, Üniversiteler, SGK	1. Hekimlerin e-reçete verilerini analiz edip değerlendirmek ve hekimlere kendi reçeteleriyle ilgili geri bildirim yapmak amacıyla geliştirilmiş ve uygulamaya konulmuş olan Reçete Bilgi Sistemi (RBS) aracılığıyla, aile hekimlerine yapılan geri bildirim gibi, ikinci ve üçüncü basamakta görev yapan hekimlere de geri bildirim yapılacaktır. 2. Bu kapsamda izleme değerlendirme faaliyetleri yürütülecektir.
İlaç harcamalarının öngörülebilirliği ve sürdürülebilirliği artırılacak, harcamalarda etkinlik sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.588)		
Tedbir 588.2. İlaç geri ödeme listesi periyodik olarak gözden geçirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu, Üniversiteler	1. İlaç harcamalarının kontrol altına alınması için Sağlık Uygulama Tebliğinde yapılan düzenlemelerle ilgili izleme, analiz ve raporlama yapılacaktır.
Tedbir 588.3. Yurt dışından temin edilen ilaçlar gibi gruplarda etkin bütçe kontrolü sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, SGK, Türkiye İlaç ve Tıbbi Cihaz Kurumu, Üniversiteler	1. Yurt dışı ilaç listesindeki tüm ilaçların kurum tarafından temin ve dağıtımı yapılarak alternatif ve daha uygun fiyatlı tedarikçiler aracılığıyla veya üretici ile doğrudan iletişim kurulması yoluyla uygun fiyatlı ilaçlara erişim sağlanacaktır.
Ülkemizin sağlık turizmi alanında tanınırlığı ve tercih edilirliği artırılacak ve sağlık turizmi hizmet kapasitesi nitelik ve nicelik olarak geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.589)		
Tedbir 589.1. Sağlık turizmine yönelik hukuki düzenlemeler tamamlanacak, akreditasyon ve denetim altyapısı güçlendirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. Uluslararası Sağlık Turizmi ve Turistin Sağlığı Hakkında Yönetmeliğinde gerekli değişiklikler yapılacaktır. 2. Ülkemizin sağlık turizmindeki imajını ve potansiyelini güçlendirmek için hukuki altyapı etkinleştirilecek, akreditasyon ve denetim mekanizması güçlendirilecektir.

Tedbir 589.3. Sağlık turizmi alanında ülkemizin tanıtım ve pazarlama faaliyetleri yürütülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. Hedef ülke bazlı tanıtım ve iletişim kampanyaları yürütülmesi sağlanacaktır. 2. Yurtdışında Ön Tanı Merkezleri ve Küçük Cerrahi Operasyon Merkezleri ile Uluslararası Sağlık Hizmetleri A.Ş. (USHAŞ) ofislerinin açılmasına ilişkin ön hazırlık çalışması yapılacaktır. 3. Bilişim sistemi altyapısı oluşturulacaktır.
Sağlık sisteminde hizmet sunucusu ve ödeyici rolleri, hizmet kalitesi, mali sürdürülebilirlik, denetim, performans başta olmak üzere daha etkin bir biçimde yerine getirilecek şekilde güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.590)		
Tedbir 590.1. SGK'nın sağlık harcamalarına ilişkin denetim kapasitesinin artırılması sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, SGK, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. 5502 sayılı Sosyal Güvenlik Kurumu Kanununda, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununda ve Sosyal Güvenlik Kurumu ile Sağlık Bakanlığı Arasında Götürü Bedel Üzerinden Sağlık Hizmetleri Alım Sözleşmesi ve Usul Esaslarında mevzuat değişikliği çalışmaları yapıldıktan sonra teknik altyapı hazırlanacaktır.
Tedbir 590.2. Kamu kurum ve kuruluşlarıyla SGK arasında yapılan global bütçe anlaşmalarının hazırlık ve uygulama süreçlerinde hizmet, fiyat ve maliyet etkinlik analizlerinin yapılmasını sağlayacak sistem ve süreçler oluşturulacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SGK, Üniversiteler	1. Terkin protokolü kaldırılacak ve buna bağlı olarak Götürü Bedel Üzerinden Sağlık Alım Sözleşmesi ve Usul Esaslarında gerekli düzenleme yapılacaktır.

Sağlık harcamalarında etkinliğin sağlanması için arz ve talep yönlü düzenlemeler hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.591)		
Tedbir 591.1. İhtiyaç dışı tetkik, tahlil ve diğer işlemlerin azaltılması için tıbbi verilerin sisteme daha iyi entegre olması sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), SGK, Üniversiteler	1. e-Nabız Sisteminden MEDULA yönüne doğru veri gönderimi ile gerçekleşen karşılıklı eş zamanlı veri doğrulama yapabilen iki yönlü entegrasyona dönüşmesi sağlanacaktır. 2. Merkezi Hekim Randevu Sisteminin (MHRS) internet ve mobil uygulamalarının önüne konulacak ve yapay zekâ çözümleri barındıran Neyim Var Sistemi devreye alınacaktır. 3. SGK tarafından tahlil ve tetkiklerin ve diğer işlemlerin öncelikle bu işlemleri talep eden hekim tarafından görüntülenmesi sağlanarak ihtiyaç dışı tetkik, tahlil ve diğer işlemlerin yapılması önlenecek, söz konusu işlem ve tetkiklerin inceleyiciler tarafından görüntülenmesi sağlanarak etkin denetim sağlanacaktır.
Tedbir 591.2. Ortalamanın üzerinde yapılan tetkik ve tahlil işlemlerine ilişkin bir izleme ve bilgilendirme sistemi kurulacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), SGK, Üniversiteler	1. SİNA uygulamasında izlenen parametre sayısı 30'a, sistemi kullanan hekim sayısı 60 bine çıkarılacaktır. 2. SGK tarafından ortalamanın üzerinde tetkik-tahlil yapan hekim ve hastanelere yönelik bilgilendirme Sağlık Bakanlığı ile işbirliği halinde yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	**Birim**	**2018**	**2019(3)**	**2020(4)**
On Bin Kişiye Düşen Hasta Yatağı Sayısı	Adet	28,3	29	29,2
Yüz Bin Kişiye Düşen Hekim Sayısı	Kişi	187	200	210
Yüz Bin Kişiye Düşen Hemşire ve Ebe Sayısı	Kişi	301	312	324
Aile Hekimliği Birimi Başına Düşen Nüfus	Kişi	3 098	3 069	3 040
Nitelikli Hasta Yatakların Tüm Hasta Yataklarına Oranı (Sağlık Bakanlığı)(6)	Yüzde	67,4	70	75
Bebek Ölüm Hızı (Canlı Doğumda, Tüm Haftalar)	Binde	9,2	9,0	8,9
Anne Ölüm Oranı (Canlı Doğumda)	Yüz Binde	13,6	13,5	13,4
Obezite Görülme Sıklığı (15 Yaş ve Üzeri) (Araştırmaya Dayalı)	Yüzde	31,5(1)	31,0	30,7
15 Yaş ve Üzeri Nüfusta Tütün Ürünü Kullanım Sıklığı	Yüzde	31,6(2)	31,6	29,5(5)

Kaynak: 2018 yılı verileri Sağlık İstatistikleri Yıllığı 2018 Haber Bülteni verileridir.
(1) Türkiye Beslenme ve Sağlık Araştırması 2017 ön sonuçlarıdır.
(2) 2016 yılı verisi olup Sağlık Bakanlığı Küresel Yetişkin Tütün Araştırması sonuçlarıdır.
(3) Gerçekleşme Tahmini
(4) Program
(5) 2021 yılı tahminidir.
(6) Toplam yataklara yoğun bakjm yatakları dâhil edilmemiştir.

2.3.4. Ailenin Güçlenmesi

a) Mevcut Durum

Toplumu bir arada tutan aile kurumu, sanayileşme ve kentleşme süreçlerinin ardından ortaya çıkan toplumsal sorunların küreselleşmeyle çeşitlenerek artması karşısında ciddi sıkıntılarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu sıkıntılar; göç, boşanma oranındaki artış, aile eğitimindeki yetersizlikler, ev ve çalışma mekânlarının birbirinden ayrılması, geniş ailenin çekirdek aileye dönüşmesi, birey kavramının ön plana çıkarılması gibi etkenlere bağlı olarak kendini göstermektedir.

TÜİK verilerine göre 2018 yılı sonu itibarıyla ülkemizde toplam 23.221.218 hane bulunmaktadır. Çekirdek ailelerden oluşan hanehalklarının oranı, 2017 yılında yüzde 66,1 iken 2018 yılında yüzde 65,3'e düşmüştür. Geniş ailelerden oluşan hanehalklarının oranı ise, 2017 yılında yüzde 16,0 iken 2018 yılında yüzde 15,8'e gerilemiştir. Tek kişilik hanehalklarının oranı 2017 yılında yüzde 15,4 iken bu oranın 2018 yılında yüzde 16,1'e yükseldiği görülmektedir. Ülkemizde baba veya anneyle yaşayan çocuklardan oluşan hanehalklarının oranında yıllar itibarıyla artış gözlenmekte olup 2018 yılında toplam hanehalklarının yüzde 8,9'u yalnız ebeveyn ve çocuklardan oluşmaktadır. Bu oranın yüzde 1,9'luk kısmı baba ve çocuk, yüzde 7'lik kısmı ise anne ve çocuk olan hanehalklarıdır.

TABLO II: 60- Tiplerine Göre Hanehalkı Oranı

(Yüzde)

Hanehalkı Tipleri	2014	2016	2018
Tek Kişilik Hanehalkı	**13,9**	**14,9**	**16,1**
Çekirdek Aileden Oluşan Hanehalkı	**67,4**	**66,4**	**65,3**
-Sadece eşlerden oluşan çekirdek aile	14,1	14,2	14,1
-Eş ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	45,7	44,0	42,3
-Yalnız ebeveyn ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	7,6	8,2	8,9
Baba ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	1,5	1,7	1,9
Anne ve çocuklardan oluşan çekirdek aile	6,1	6,5	7,0
Geniş Aileden Oluşan Hanehalkı	**16,7**	**16,3**	**15,8**
Çekirdek Aile Bulunmayan Hanehalkı	**2,1**	**2,4**	**2,8**

Kaynak: TÜİK, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi Sonuçları, 2014-2018

2018 yılında 553.202 evlenme ve 142.448 boşanma gerçekleşmiştir. 2017-2018 döneminde ülkemizde gerçekleşen evlilik sayısında yüzde 2,9 oranında azalma olurken, boşanma sayısında yüzde 10,9 oranında bir artış olduğu görülmektedir. Bu kapsamda özellikle ailenin bütünlüğünün korunmasına, güçlendirilmesine ve sosyal refahının artırılmasına yönelik yürütülmekte olan çalışmaların etkinleştirilmesi ve yaygınlaştırılması gerekmektedir. Özellikle tek ebeveynli ailelerin sorunlarının çözümüne yönelik izleme ve destekleme hizmetlerinin ve erken yaşta evliliklerin önlenmesi amacıyla farkındalık artırma çalışmalarının yaygınlaştırılması önem arz etmektedir.

Ailelerin kendi içinde sorun çözme kapasitesini artırmak, bireylerin ve ailelerin bilinçlenmesine katkıda bulunmak amacıyla sunulan aile danışmanlık ve eğitim hizmetlerinin kapsamlı, standart, etkin ve yaygın hale getirilmesi gerekmektedir. Ülkemizde aile kurumunu güçlendirmeye yönelik çeşitli eğitim faaliyetleri 2013 yılından beri yürütülmektedir. Bu çerçevede, 2013 yılından 2019 yılı Ekim ayı sonuna kadar Aile Eğitim Programı kapsamında toplam 1.785.029 ve Evlilik Öncesi Eğitim Programı kapsamında toplam 1.116.505 kişiye eğitim, Aile Danışmanlığı ve Boşanma Süreci Danışmanlığı kapsamında ise toplam 32.197 başvuruya danışmanlık hizmeti verilmiştir. Bunun yanı sıra afet ve acil durumlarda ailelere sunulacak psikososyal destek hizmetlerine yönelik eğiticilerin eğitilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından Türkiye Aile Yapısı Araştırması (TAYA), Türkiye Boşanma Nedenleri Araştırması, Türkiye Üniversite Gençliği Profili Araştırması gibi araştırmalar aile kurumunun güçlendirilmesine yönelik politikaların oluşturulmasına katkı sağlamaktadır.

Sosyal sorunların ortaya çıkmadan önce engellenmesi ve bu sorunlarla etkin bir mücadelenin sağlanmasına yönelik sosyal hizmet ve yardımların koruyucu ve önleyici rolünün güçlendirilmesine ilişkin çalışmalar devam etmektedir. Bu kapsamda Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından sosyal yardım ve hizmet alanında ailenin ihtiyaçlarına bütüncül olarak yaklaşmayı ve sosyal yardım ve hizmetleri arz odaklı sunmayı amaçlayan Aile Sosyal Destek Programının (ASDEP) ülke genelinde yaygınlaştırılması amaçlanmaktadır.

Aile ve iş yaşamının uyumlaştırılmasına yönelik olarak ev içi sorumlulukların adil paylaşımı önem arz etmektedir. Nitekim çalışma durumuna göre bakıldığında, 15 ve daha yukarı yaştaki nüfus içerisinde çalışan erkeklerin hane halkı ve aile bakımına ayırdığı zaman günde ortalama 46 dakika, çalışan kadınların ayırdığı zaman ise 3 saat 31 dakikadır. İş ve aile yaşamının uyumlaştırılması politikası çerçevesinde, 29/1/2016 tarihli ve 6663 sayılı Kanunla kadın çalışanlar ve ebeveynlerin özlük haklarına ilişkin yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu kapsamda, işçiler dâhil olmak üzere ücretli yarı zamanlı çalışma imkânları getirilmiş, devlet memurlarının doğum nedeniyle ücretsiz izinde geçen sürelerinin derece yükselmesi ve kademe ilerlemesinde değerlendirilmesi gibi iyileştirmeler yapılmıştır.

b) Amaç

Toplumsal yapının ve kalkınmanın sağlıklı bir şekilde sürdürülebilirliği için aile kurumunun güçlendirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Aileye yönelik verilen hizmetlerin kapsamlı, standart, etkin ve yaygın hale getirilmesi amacıyla araştırma, eğitim ve danışmanlık faaliyetlerine devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.593)		
Tedbir 593.1. Aile Eğitim Programı içerikleri ortaya çıkan ihtiyaçlar doğrultusunda yeniden düzenlenecek, yeni modül ve eğitim setleri kullanılarak aile eğitimleri gerçekleştirilecek, formatör ve eğitici sayıları artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Aile Eğitim Programına ilişkin eğitici eğitimleri ve halk eğitimlerine devam edilecektir. 2. Aile Eğitim ve Evlilik Öncesi Eğitim Programlarından 400.000 kişinin yararlanması sağlanacaktır. 3. Aile Eğitim Programı kapsamında yer alan Kuşaklar Arası İletişim Modülü geliştirilecektir. 4. Aile Eğitim Programı kapsamında sunulan hizmetlerin standart hale getirilmesi için yönetmelik taslağı hazırlanacaktır.
Tedbir 593.2. Aile yapısını olumsuz etkileyen kötü alışkanlıkların ve bağımlılıkların etkilerinin azaltılması amacıyla farkındalık eğitimleri, araştırmalar ve projeler yapılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı	1. Aile Eğitim Programı kapsamındaki Madde Kullanım Riski ve Madde Bağımlılığından Korunma Eğitimi yaygınlaştırılacaktır. 2. Türkiye Bağımlılıkla Mücadele Eğitimleri kapsamında 100.000 kişiye eğitim verilmesi sağlanacaktır. 3. Türkiye Üniversite Gençliği Profil Araştırması saha çalışması tamamlanacaktır.

Tedbir 593.4. Aile yapısındaki dönüşümleri anlamak için periyodik araştırma faaliyetleri yürütülecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), TÜİK, Üniversiteler	1. Ailelerin çeşitli alanlardaki ihtiyaçlarının belirlenmesine yönelik yapılması planlanan araştırmaların saha çalışmaları gerçekleştirilecektir. 2. Tamamlanan saha araştırmalarının ileri istatistik çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 593.5. Aile Sosyal Destek Programının (ASDEP) kurumsal kapasitesi artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. ASDEP personeli için hizmet içi eğitim programı tasarlanacak ve eğitimler verilecektir. 2. ASDEP bilişim sisteminin altyapısı geliştirilecek ve sistemin raporlama süreci güçlendirilecektir. 3. ASDEP Hizmet Standartları hazırlanacaktır. 4. ASDEP personelleri aracılığıyla 1 milyon hane ziyareti gerçekleştirilecektir.
Tedbir 593.7. Göç, afet ve acil durumlarda birey, aile ve topluma yönelik psikososyal destek hizmetleri koordineli ve etkin bir şekilde sunulacak ve hizmet sunum kapasitesi geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, AFAD, Türk Kızılayı, STK'lar	1. Afet ve acil durumlarda psikososyal destek konusunda 300 personele başlangıç düzey eğitimi verilecektir. 2. Psikososyal destek eğiticileri tarafından 800 personele farkındalık eğitimi verilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Aile Eğitim Programı Katılımcı Sayısı	Kişi	488 797	250 000	250 000
Evlilik Öncesi Eğitim Katılımcı Sayısı	Kişi	290 416	150 000	150 000
Aile Danışmanlığı ve Boşanma Süreci Danışmanlığı Kapsamında Hizmet Sunulan Başvuru Sayısı	Kişi	11 308	8 000	8 000

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.3.5. Kadın

a) Mevcut Durum

Ülkemizde kadınların kalkınma sürecine hem üretim hem de yararlanıcı anlamında aktif katılımı Türkiye'nin gelecek vizyonunun bir parçası olarak kabul edilmektedir. Kadınların ekonomik, sosyal ve kültürel açılardan tüm yönleriyle güçlenmelerinin ve bu kazanımlarını ülkemizin kalkınması için etkin ve etkili bir biçimde kullanmalarının sağlanması, insan odaklı kalkınma anlayışımızın vazgeçilmez bir bileşenidir.

Toplum içerisinde kadın ve erkeğin farklılıklarının göz önüne alınarak kadının güçlendirilmesine yönelik politika ve uygulamaların yaygınlaştırılması önem kazanmıştır. Bu çerçevede, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Gündemi tüm kadınların ve kız çocuklarının güçlendirilmesi yaklaşımını benimsemiştir.

Kadınların işgücü piyasasına dâhil olmasının önündeki önemli engellerden biri kurumsal çocuk bakım hizmetlerinin yetersizliğidir. Bu kapsamda, kaliteli, güvenilir ve

erişilebilir erken çocukluk eğitimi ve bakım hizmetlerinde alternatif modellerin geliştirilmesi ve uygulanması gerekmektedir. Bu bağlamda, 2018 yılında vergi mevzuatında yapılan düzenlemeyle kadınların istihdam edildiği iş yerlerinde kreş ve gündüz bakım evi hizmeti verilmesi veya bu hizmetlerin verilmediği durumlarda işveren tarafından hizmet sağlayanlara doğrudan ödeme yapılması kaydıyla, bu tutarın gelir vergisinden istisnası olanağı sağlanmıştır.

Tarımda çalışan kadının ücretsiz aile işçisi konumundan çıkarılması amacıyla 2018 yılında 12.273 faaliyet kapsamında 95.185 kadın çiftçiye sosyoekonomik gelişim eğitimi ile 2.881 kadın çiftçiye kooperatifçilik eğitimi verilmiştir. Eylül 2019 itibarıyla kurucusu kadın ve ortaklarının çoğu kadınlardan oluşan 49 Tarımsal Kalkınma Kooperatifi bulunmaktadır.

Kadınlara bilgi teknolojileri ve internetin bilinçli ve güvenli kullanımına yönelik eğitimler verilmektedir. Ayrıca, özel sektörle işbirliği içerisinde dijital teknolojilerin sunduğu imkân ve fırsatların etkin biçimde kullanılmasına ilişkin dijital okuryazarlık eğitim programları düzenlenmektedir. Eylül 2019'a kadar yaklaşık 2.000 kadın bu eğitimlerden yararlanmıştır.

Kadın girişimciliği konusunda destekler verilmektedir. Yeni girişimcilere sağlanan destekler kapsamında, 2010-2018 yılları arasında başvuruları kabul edilen kadın girişimcilere yüzde 20 daha fazla kredi/hibe sağlanmıştır. 2019 yılından itibaren uygulanmaya başlanan Yeni Girişimci Programında ise kadınlarla birlikte, genç, engelli ve şehit yakını olan girişimcilere ayrıcalık tanınmaya devam edilmektedir.

Özellikle yoksul kadınların dayanışma kültürünü geliştirerek üretime katılmalarını ve gelir elde etmelerini sağlamak amacıyla kadın kooperatiflerine yönelik projeler yürütülmektedir. Bu kapsamda, yurt genelinde Halk Eğitim Merkezlerinde Kooperatifçilik Geliştirme ve Uyum Eğitimi Programı uygulanmaktadır. Program kapsamında 2014-2017 yılları arasında 2.782 kadın eğitimi başarıyla tamamlayarak sertifika almaya hak kazanmıştır.

Kadınların kansere yakalanma riskinin azaltılabilmesi amacıyla, Kanser Erken Teşhis, Tarama ve Eğitim Merkezlerinde meme ve serviks taraması yapılmakta ve kanserde erken teşhisle ilgili farkındalık oluşturulmaktadır. Anne sağlığı açısından önemli olan doğum öncesi bakım hizmetlerinden yararlanma oranı 2018 yılı itibarıyla yüzde 99,5'e ulaşmıştır.

Ülkemizde kamu bütçesinden kadınların güçlendirilmesine yönelik yapılan harcamaların izlenebilmesi önem arz etmektedir. Bu amaçla, Program Bütçe Sisteminde kadınlara ve kız çocuklarına yönelik kamu harcamalarının izlenebilmesini sağlamaya yönelik program ve alt programların tanımlanması öngörülmektedir.

Ülkemizde 16 ve 17 yaşındaki kız çocuklarında resmi evliliklerin toplam evlilikler içindeki payı 2008 yılında yüzde 7,2 iken 2018 yılında yüzde 3,8'e düşmüştür. Erken yaşta evlenmenin en önemli sonucu erken yaşta doğurganlıktır. Yıllar itibarıyla 15-17 yaş arasındaki doğum oranları düşmekte olup adölesan doğurganlık hızı 2012 yılında yüzde 0,31 iken 2018 yılında yüzde 0,19 olarak gerçekleşmiştir.

Kadınların ekonomik ve sosyal yaşama katılımlarının güçlendirilmesi, hak, fırsat ve imkânlardan eşit şekilde yararlanmalarının sağlanması, kadın erkek fırsat eşitliğinin tüm ana plan ve politikalara yansıtılması amacıyla hazırlanan Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve

Eylem Planı (2018-2023) ve kadına yönelik şiddetle mücadele politikası kapsamında hazırlanan Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planı (2016-2020) uygulanmaya devam etmektedir. Ayrıca Erken Yaşta ve Zorla Evliliklerle Mücadele Strateji Belgesine ilişkin hazırlık çalışmaları sürdürülmektedir.

Fiziksel, duygusal, cinsel, ekonomik ve sözlü istismara veya şiddete uğrayan kadınların, şiddetten korunması, psikososyal ve ekonomik sorunlarının çözülmesi, güçlendirilmesi ve bu dönemde kadınların varsa çocukları ile birlikte ihtiyaçlarının da karşılanmak suretiyle geçici süreyle kalabilecekleri kadın konukevleri kurulmaktadır.

TABLO II: 61- Kadın Konukevlerinin Kuruluşlara Göre Dağılımı

Kuruluş Türü	Kadın Konukevi Sayısı	Kadın Konukevi Kapasitesi	Yararlanan Kişi Sayısı (Ocak-Eylül)					
			2018			2019		
			Kadın	Çocuk	Toplam	Kadın	Çocuk	Toplam
Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	110	2 717	36 767	26 769	63 536	28 511	20 275	48 786
Belediye	32	703	3 507	2 318	5 793	3 553	2 434	5 987
STK	1	20	20	23	43	-	-	-
Göç İdaresi G.M.	1	42	32	0	32	-	-	-

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı

Toplam 145 kadın konukevi 3.482 kapasiteyle hizmetlerini sürdürmeye devam etmektedir. 2018 yılı itibarıyla 79 ilde hizmet veren Şiddet Önleme ve İzleme Merkezlerinin (ŞÖNİM) 2019 yılı sonunda 81 ile yaygınlaştırılması beklenmektedir. ŞÖNİM'lerde 839 personel hizmet vermekte olup 497.519 kişi hizmet almıştır. Ayrıca yerel yönetimler ve STK'lar tarafından işletilen kadın danışma merkezlerinde danışma ve yönlendirme hizmeti verilmektedir. Yerel Yönetimler Genel Müdürlüğünün verilerine göre Türkiye'de 176 Kadın Danışma Merkezi bulunmaktadır. Ancak, yaygınlaştırılan bu hizmet birimlerinin aynı zamanda niteliksel kapasitesinin artırılması ve standardizasyonunun sağlanması ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç

Kadınlara yönelik her türlü ayrımcılığı önlemek, kadınların toplumsal hayatın tüm alanlarında hak, fırsat ve imkânlardan eşit biçimde yararlanmalarını ve güçlenmelerini sağlamak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Haklar konusunda kadın-erkek fırsat eşitliğini güçlendirecek şekilde kadınların ekonomik, sosyal, kültürel hayata ve karar alma mekanizmalarının her düzeyine aktif katılımı özellikle yerelden başlayarak teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.600)		
Tedbir 600.1. Kadınların ekonomik ve sosyal hayatta güçlenmelerine yönelik araştırmalar yapılacak, projeler yürütülecek, eğitimler verilecektir**.**	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Ulusal ve yerel medya çalışanları, üniversite öğrencileri, program yapımcıları, senaristler gibi farklı hedef gruplara yönelik, kadının güçlenmesi/medyada kadın temsilinin iyileştirilmesi konularında eğitim çalışmaları yürütülecektir. 2. Kadının Güçlenmesi Strateji Belgesi ve Eylem Planının (2018-2023) izleme ve değerlendirme süreci devam edecektir. 3. 2020 yılında başlaması öngörülen "Türkiye'de Toplumsal Cinsiyete Duyarlı Bütçeleme ve Planlamanın Uygulanması Projesi" ile "Kadınların Kooperatifler Yoluyla Güçlendirilmesi Projesi"nin hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 600.2. Kadınların siyasete aktif katılımlarının artırılmasına ilişkin teşvik edici çalışmalar yürütülecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Türkiye Büyük Millet Meclisi KEFEK, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Seçilecek üniversitelerde öğrencilere yönelik siyaset, karar alma mekanizmaları ve kadın konulu seminerler düzenlenecek, konuya ilişkin bilinç ve farkındalık artırılacaktır. 2. Kadınların siyasete aktif katılımlarının artırılması konusunda çalışan STK'lar ile işbirliği çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 600.3. Kadınların ekonomik faaliyetlerinin geliştirilmesi için kadın girişimcilere iş geliştirme süreçlerinde danışmanlık ve rehberlik hizmeti sunulacak, bu alandaki desteklerde kadınlara öncelik verilecektir.	Ticaret Bakanlığı (S)	1. Kadın ve genç girişimcilerin ihracata yönlendirilmesi için Kadın ve Genç İhracatçı Yetiştirme Programı-Export Akademi hayata geçirilecek ve iller bazında Kadın Girişimci Fiziki Network oluşturulması çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 600.5. Kadınlar tarafından kurulan kooperatiflere yönelik; eğitim, girişimcilik ve danışmanlık gibi alanlarda sunulan destekler yaygınlaştırılacak ve gerekli hukuki düzenlemeler yapılmak suretiyle kadınların kooperatif kurmaları kolaylaştırılacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), KOSGEB, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, STK'lar	1. Kadın kooperatiflerine yönelik eğitim faaliyetleri gerçekleştirilecektir.
Tedbir 600.8. Kadınların kamuda yönetim ve karar organlarında daha fazla oranda yer almalarını sağlayamaya yönelik farkındalık artırılacak, yönlendirici ve teşvik edici yöntemler geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Türkiye Büyük Millet Meclisi KEFEK	1. Kadınların karar alma mekanizmalarındaki temsilinin artırılması konusunda çalışan STK'lar ile işbirliği çalışmaları yürütülecektir. 2. Yükseköğretimde kadın liderliğini geliştirmek amacıyla eğitim ve danışmanlık programları düzenlenecektir.

Tedbir 600.9. Kırsal kesimde kadın girişimciliğinin artmasına yönelik destek mekanizmaları sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Kadın çiftçilere yönelik verilen eğitimlerle kadınların ilgili destek mekanizmalarına yönlendirilmeleri sağlanacaktır. 2. Tarımsal destek kapsamındaki programlarda kadın çiftçi projelerine ek puan verilmesine yönelik çalışmalar devam edecektir.
Kadına yönelik şiddetin, erken yaşta zorla evliliklerin ve her türlü istismarın önlenmesine yönelik, toplumsal farkındalık yaratma çalışmaları hızlandırılacak, koruyucu ve önleyici hizmetlerin etkinliği ve kapasitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.602)		
Tedbir 602.1. Kadına yönelik şiddet, erken yaşta ve zorla evliliklerin önlenmesine yönelik düzenlemelerin etkin uygulanmasını sağlamak amacıyla gerekli çalışmalar yapılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Yerel Yönetimler	1. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele Ulusal Eylem Planının (2016-2020) izleme ve değerlendirilmesi gerçekleştirilecektir. 2. Kadına Yönelik Şiddetle Mücadele İl Eylem Planlarının izlenmesi sağlanacaktır. 3. Erken Yaşta Evliliklerle Mücadele İl Eylem Planı bulunan illerde eylem planlarının uygulanmasının izleme ve değerlendirmesi gerçekleştirilecektir. 4. Şiddete uğrayan ve uğrama tehlikesi bulunan kadınlara, varsa çocuklarına yönelik ulaşılabilir koruyucu ve önleyici hizmetlerin daha etkili verilmesi ve yaygınlaştırılması ile bu kişilerin sosyoekonomik olarak güçlenmeleri sağlanacaktır. 5. Şiddet mağdurunun etkin korunması için teknik araç ve yöntemlerin kullanılması yaygınlaştırılacaktır.
Tedbir 602.2. Kadına yönelik şiddet, erken yaşta ve zorla evliliklerin önlenmesi amacıyla tüm kamu kurum ve kuruluş personeli dâhil olmak üzere farklı hedef gruplarına yönelik eğitim, seminer vb. farkındalık artırma çalışmalarına devam edilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet işleri Başkanlığı, Yerel Yönetimler	1. Mağdurlara etkin hizmet sunumu için personel sayısının artırılması ile bu personelin mesleki bilgi ve becerilerinin geliştirilmesine yönelik proje faaliyetleri gerçekleştirilecektir. 2. Erken yaşta ve zorla evliliklerin önlenmesi için çalışan kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları bünyesinde görev yapan hizmet sağlayıcılara yönelik eğitimler sürdürülecektir. 3. İlgili kamu personelinin kadına yönelik şiddetle mücadele konusunda bilgi ve farkındalığının artırılması; bu çerçevede önleyici hizmet sunumunun etkinliğinin sağlanması amacıyla verilen eğitimlere devam edilerek daha geniş kesimlere ulaşılacaktır.
Tedbir 602.3. Kadına yönelik şiddetle mücadelede şiddet mağduruna ve şiddet uygulayana yönelik hizmet sunan kurum ve kuruluşların kapasiteleri ve kurumlar arası koordinasyon artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet işleri Başkanlığı, Yerel Yönetimler	1. İhtisaslaşma çalışmalarıyla; kadın konukevi hizmet standartları rehberi 81 ilde uygulanacak, 3 ilde 4 kadın konukevinin ihtisaslaşmış kuruluşlara dönüşmesi sağlanacaktır. 2. Kadın konukevlerinde anneleriyle birlikte kalan çocuklara yönelik hizmetlerin kalite ve etkinliğinin artırılması kapsamında mesleki personele yönelik eğitim faaliyetleri ile psikososyal destek hizmet programı geliştirilecektir. 3. Yerel yönetimlere bağlı kadın konukevlerinin sayı ve kapasitesinin artırılması amacıyla ikincil mevzuat çalışmaları yürütülecektir. 4. Kadına yönelik şiddetle mücadele veri tabanının oluşturulması çalışmaları kapsamında ilgili kurumlarla veri bütünleştirme çalışmaları gerçekleştirilecektir.

Kadınlara sunulan sağlık hizmetleri iyileştirilip, farkındalık çalışmaları aracılığıyla sağlık bilincinin yükseltilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.603)		
Tedbir 603.1. Ülke genelinde kanser tarama programına uygun hedef gruptaki kadınların programa katılımlarının artırılması için farkındalık çalışmaları yapılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Kanser taramaları ve 1. basamak sağlık hizmetleri konusunda iletişim çalışmaları yapılacaktır. 2. Kanser taramaları hakkında farkındalık videosu hazırlanarak yayınlanacaktır. 3. Bilgilendirici afiş, broşür, kitapçık vb. materyal hazırlanacaktır. 4. Sosyal medya hesapları için içerikler hazırlanacak ve paylaşılması sağlanacaktır.
Tedbir 603.2. Kadınlarda sağlık okuryazarlığının geliştirilmesi amacıyla farkındalık çalışmaları gerçekleştirilecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Kadınlarda sağlık okuryazarlığının artırılmasına yönelik olarak tütün kullanımının zararları, sağlıklı beslenme, obezite ile mücadele, fiziksel aktivitenin önemi konularında sosyal medya içerikleri hazırlanacaktır. 2. Kadınlarda sağlık okuryazarlığının artırılmasına yönelik bilgilendirici afiş, broşür, kitapçık vb. materyal hazırlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	**Birim**	**2018**	**2019(1)**	**2020(2)**
Okullaşma Oranı, Kadın (İlkokul)	Yüzde	91,6	92	93
Okullaşma Oranı, Kadın (Ortaöğretim)	Yüzde	83,4	83,8	84
Okullaşma Oranı, Kadın (Yükseköğrenim)	Yüzde	47,4	46,3	48
İşgücüne Katılım Oranı, Kadın	Yüzde	34,2	35,1	35,9
Kadın İstihdam Oranı	Yüzde	29,4	30,3	31,2
İşveren Olarak Çalışanlar İçindeki Kadın Oranı	Yüzde	8,7	9,8	10
Kendi Hesabına Çalışanlar İçindeki Kadın Oranı	Yüzde	17,8	16,7	17
Parlamentodaki Kadın Temsil Oranı	Yüzde	17,45	17,45	17,45

Kaynak: TÜİK
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.3.6. Çocuk

a) Mevcut Durum

Türkiye'de 2018 yıl sonu rakamlarına göre çocuklar (0-17 yaş) nüfusun yüzde 28'ini oluşturmaktadır. Türkiye, AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında çocuk nüfus oranlarının en yüksek olduğu ülkedir.

Erken dönem çocuk gelişimi programlarının nitelik ve nicelik bağlamında geliştirilmesine yönelik çalışmalar ile gebelik döneminden başlamak üzere çocuk sağlığına ve çocuğun psikososyal gelişimini desteklemeye yönelik programlar sürdürülmektedir. Çocuklara yönelik okul ve okul sonrası etkinliklere ilişkin ortamların sınırlı olması önemli bir sorundur. Sanatsal, sportif ve kültürel etkinlikler ile uygun mekânların çeşitlendirilerek yaygınlaştırılması çocukların ve ailelerinin, toplumsal yaşama katılımı açısından önem arz etmektedir.

Çocuklara yönelik önleyici ve koruyucu hizmetlerin geliştirilmesi, risk altındaki çocuklara yönelik psikolojik destek programlarının yaygınlaştırılması, alanda çalışan

personelin nitelik ve niceliğinin artırılması, Rehberlik ve Araştırma Merkezleri ile okulların rehberlik hizmetlerinin güçlendirilmesi önem taşımaktadır. Bu kapsamda sosyal hizmet müdahalesine ihtiyaç duyan risk altındaki çocukların tespit edilmesi amacıyla 2019 yılında Mobil Sosyal Hizmet Birimleri faaliyete geçirilmiştir. Diğer yandan çocukların, ailelerin ve çocuklarla çalışan profesyonellerin ihmal, istismar ve şiddet konularında farkındalığının artırılması ihtiyacı devam etmektedir.

Korunma ihtiyacı olan çocuklara sunulan hizmetlerin geliştirilmesine, hizmet standartlarının oluşturulmasına ve bakım hizmetlerinin ihtisaslaştırılmasına yönelik çalışmalar devam etmektedir. Eylül 2019 itibarıyla Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı 1.369 yatılı kuruluşta 13.602 çocuk kalmaktadır. Koruma altındaki çocukların aile odaklı hizmetlerden faydalanması ve bu hizmetlere ilişkin toplumda farkındalığın artırılması önem taşımaktadır. Kurum bakımındaki çocuklara yönelik yaşam becerilerini geliştirici programlar ve sosyal kültürel faaliyetler yürütülmekle birlikte çocukların kurum sonrası yaşamlarında karşılaşabilecekleri sorunlara yönelik destek hizmetlerinin güçlendirilmesi ihtiyacı sürmektedir.

Yoksul hanelerde yaşayan çocukların yaşam kalitesini yükseltmek, potansiyel riskleri azaltmak ve fırsat eşitliğini artırmaya yönelik çeşitli programlar sürdürülmektedir. Bu bağlamda Eylül 2019 itibarıyla şartlı sağlık yardımından 1.008.147 kişi, şartlı eğitim yardımından 2.470.752 çocuk yararlanmıştır. Maddi yoksunluk içindeki ailelerdeki çocukların aileleri yanında bakımının desteklenmesi amacıyla verilen Sosyal ve Ekonomik Destek (SED) hizmetlerinden 2019 yılı Ekim ayı itibarıyla 126.405 çocuk yararlanmaktadır. Söz konusu destek hizmetlerinin etkinliğini artırmak, ailelerde farkındalık oluşturmak, çocukların kaliteli ve verimli zaman kullanabilmesine ortam ve imkân sağlamak amacıyla uygulanmakta olan SED Hizmetinin Etkinliğinin Artırılması Projesi kapsamında Ekim 2019 itibarıyla toplam 11.963 çocuğa ulaşılmıştır. Diğer yandan ihtiyaç sahibi çocukların özel öğretim kurumlarından ücretsiz olarak yararlanması yönünde çalışmalar yürütülmektedir.

Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı kapsamında çalışmalar devam etmekte olup mevsimlik tarımda çocuk işçiliğinin sona erdirilmesi ve buna ilişkin model oluşturulmasına yönelik faaliyetler yürütülmektedir. Ayrıca Türkiye genelinde oluşturulan 132 Mobil Ekip tarafından çalışan çocukların ve ailelerinin uygun bulunan sosyal hizmet ve yardımlara yönlendirilmesi sağlanmakta, bu çocukların ailelerine yönelik psikososyal destek ve bilinçlendirme çalışmaları yapılmaktadır. Müdahale edilen çocuk sayısı Ekim 2019 itibarıyla 16.470'e ulaşmıştır. Çocuk işçiliği ile mücadelede mevcut kurumsal yapıların güçlendirilmesi, sanayi ve hizmet sektörlerinde çalışan çocuklara yönelik faaliyetlerin geliştirilmesi ve mevsimlik tarım işleri nedeniyle aileleriyle birlikte göç eden çocukların koşullarının iyileştirilmesine yönelik faaliyetlerin yaygınlaştırılması önem arz etmektedir.

Çocuk adalet sisteminin onarıcı adalet yaklaşımıyla yeniden yapılandırılması, çocuk koruma mekanizmalarının güçlendirilmesi ve Çocuk Koruma Kanununda yer alan çocuklara özgü tedbirlerin etkin ve koordineli olarak uygulanması ve izlenmesi ihtiyacı devam etmektedir. Adli süreçte çocuk dostu mülâkat usullerini desteklemek üzere Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlükleri yedi ilde pilot olarak kurulmuştur.

Çocukların dijital risklerden, yazılı ve görsel medyanın zararlarından korunması ve bilişim teknolojileriyle uygun olarak tanışmalarına yönelik çalışmaların artırılması önem taşımaktadır.

Ülkemizde bulunan uluslararası ve geçici koruma altındaki çocuklara yönelik özel politika ve uygulamaların geliştirilerek çeşitlendirilmesi gerekmektedir. Sosyal uyum faaliyetleri aracılığıyla Ekim 2019 itibarıyla ülke genelinde uluslararası ve geçici koruma

altındaki 170.349 çocuğa ulaşılmıştır. Ayrıca Şartlı Eğitim Yardımı Programı, Suriyeli ve diğer mülteci çocukları da kapsayacak şekilde genişletilmiş olup bu kapsamda Ekim 2019 itibarıyla 445.757 çocuğa destek sağlanmaktadır.

Sosyoekonomik ve bölgesel eşitsizlikler, suça sürüklenme, çocuğa yönelik şiddet, cinsel istismar ve çocuk evlilikleri, sigara, alkol ve uyuşturucu bağımlılığı, teknolojinin sorunlu kullanımı çocuklar için önemli risk faktörleri olmaya devam etmektedir.

b) Amaç

Çocukların üstün yararı temelinde iyi olma hallerinin desteklenmesi, potansiyellerini gerçekleştirmeye yönelik imkânların artırılması ve fırsat eşitsizliğinin azaltılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Çocukların fiziksel, sosyal ve zihinsel gelişimlerini destekleyici kültürel, sanatsal, bilimsel ve sportif faaliyetler özendirilecek, yaygınlaştırılacak ve erişilebilir hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.607)		
Tedbir 607.1. Çocukların sportif, sanatsal, kültürel ve bilimsel aktivitelere yönelmesini özendirmeye yönelik uygulamalar geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, STK'lar	1. Çocukların sanat, spor ve kültürel aktivitelere olan ilgi ve bilgilerini artırmak ve yeteneklerini keşfetmek üzere konusunda uzman sanatçılar ve sporcular tarafından eğitimler gerçekleştirilecek, sanat ve spor alanında yarışma ve etkinlikler düzenlenecektir.
Yoksulluğun nesiller arası aktarımını azaltmak ve fırsat eşitliğini artırmak üzere çocukların bireysel ihtiyaçlarına yönelik uygulamalar hayata geçirilecektir. (Kalkınma Planı p.608)		
Tedbir 608.2. Mevcut destekler de dikkate alınarak farklı alanlarda başarılı ve yetenekli olan ancak maddi imkânsızlıkları nedeniyle bu alanlarda ilerleyemeyen çocuklara yönelik destekler geliştirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. Yatılı Bölge Ortaokulu öğrencilerinin il dışı yarışma ve müsabakalara katılımları desteklenecektir.
Tedbir 608.3. Özel öğretim kurumlarında ihtiyaç sahibi çocuklar için ayrılan ücretsiz kontenjanların tam doluluk oranı ile kullanımı yönünde yürütülen çalışmalar artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı	1. İhtiyaç sahibi çocukların özel okullarda ayrılan kontenjanlara yerleştirilmesi için açık kontenjanlar listelenecek ve illerde ihtiyaç sahibi çocukların yerleştirilmesi için kurumlar arası eşgüdüm geliştirilecektir.
Başta sokakta, ağır ve tehlikeli işlerde, aile işleri dışında ücret karşılığı, gezici ve geçici tarım işlerinde olmak üzere çocuk işçiliği ile mücadele edilecektir. (Kalkınma Planı p.609)		
Tedbir 609.3. Sokakta çalıştırılan veya çalıştırılma riski olan çocuklara yönelik olarak koruyucu ve önleyici hizmetler kapsamında mobil ekipler güçlendirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Mobil ekipler aracılığıyla sokakta risk altındaki çocuklara yönelik müdahaleler devam ettirilerek çocuklar ve ailelerine yönelik rehberlik başta olmak üzere uygun hizmetler sunulacaktır.

Tedbir 609.4. Mevsimlik gezici tarımda çalışan ailelerin çocuklarının gelişimlerine katkı sağlayacak faaliyetler düzenli ve sürekli hale getirilecek ve çocukların bu imkânlara erişimi artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, İlgili STK'lar	1. Mevsimlik tarımın yoğun olduğu pilot illerde; aileler, bahçe sahipleri ve tarım aracılarına çocuk işçiliğiyle mücadele konusunda bilgilendirme/eğitim çalışmaları düzenlenecektir. 2. Yaz tatillerinde çocukların sosyal, sportif ve tamamlayıcı eğitim faaliyetleriyle buluşmaları sağlanacaktır. 3. Hedef kitleye yönelik farkındalık artırma ve yararlanabileceği kamu hizmetleri konusunda bilgilendirme faaliyetleri düzenlenecektir.
Çocuk adalet sistemi önleyici, onarıcı ve geliştirici mekanizmalar doğrultusunda risk takibini içeren bir yapıya kavuşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.610)		
Tedbir 610.1. Risk altındaki çocuklara yönelik psikolojik destek programları yaygınlaştırılacak ve bakım hizmetleri ihtisaslaştırılmaya devam edilecek, alanda çalışan personelin niteliği ve niceliği artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü	1. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı personeline yönelik kapasite geliştirme programları uygulanacaktır.
Tedbir 610.2. Çocuk Koruma Kanununda öngörülen çocuklara özgü tedbirlerin uygulanması ve tedbir kararlarının izlenmesine ilişkin mekanizmaların geliştirilmesi sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Çocuklara yönelik koruyucu ve destekleyici tedbir kararlarının Aile Bilgi Sistemi içinde takip edilebilmesine yönelik bir modül oluşturulacaktır.
Tedbir 610.4. Çocuklara özgü alternatif infaz usulleri geliştirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Şiddet içermeyen bazı suçlardan hükümlü olan çocukların cezalarının infazının elektronik izleme merkezi aracılığıyla evde gerçekleştirilmesine imkân tanınması gibi alternatif infaz yöntemlerinin geliştirilmesi için çalışmalar yürütülecektir.
Koruma ve bakım altındaki çocukların erken çocukluk döneminden başlayarak eğitim seviyelerini yükseltmeye, sosyal ve bireysel gelişimlerine hız kazandırmaya yönelik çalışmalar artırılacak, bakım sonrası süreçte sosyal hayata uyumları desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.611)		
Tedbir 611.1. Çocuk Destek Gelişim ve Eğitim Programının etkinliği artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Koruma altındaki çocuklara yönelik yürütülen rehberlik hizmetleri çalışmaları kapsamında Programın uygulanmasına yönelik yönerge oluşturulacaktır.
Tedbir 611.2. Koruma altındaki çocuklara kurum bakımından ayrıldıktan sonra toplumsal hayata adaptasyonlarını desteklemek üzere verilen rehberlik hizmeti geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Kurum bakımından ayrılan çocukların ve gençlerin yaşadıkları sorunlar tespit edilerek bunlara yönelik çözüm önerileri geliştirilecek, yürütülmekte olan rehberlik hizmetleri geliştirilerek yaygınlaştırılacaktır.

Korunmaya ihtiyacı olan çocuklara yönelik aile odaklı hizmetlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.612)		
Tedbir 612.1. Koruma altındaki çocukların aile odaklı hizmetlerden faydalanması artırılacak, koruyucu aile hizmet modelinin güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılmasına yönelik eğitim, bilinçlendirme ve tanıtım faaliyetleri geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Koruyucu aile hizmetinin tanıtımına ve toplumda farkındalığın artırılmasına yönelik faaliyetler gerçekleştirilecektir.
Tedbir 612.2. Sosyal ve Ekonomik Destek Hizmetinin sosyal destek boyutu güçlendirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. SED Hizmetinden yararlanan ortaokul çağındaki çocuklara yönelik akademik, sosyal, sportif ve bilişsel faaliyetler yaygınlaştırılacaktır.
Çocuğa yönelik ihmal, istismar ve şiddeti önleyecek program ve uygulamalar geliştirilecek, risk altındaki çocuklara ve ailelerine yönelik hizmetler ile psiko-sosyal destek programları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.613)		
Tedbir 613.2. Erken çocukluk döneminden başlamak üzere çocuklara ihmal, istismar ve şiddet konularında farkındalık eğitimleri verilecek, çocukların yaşam becerileri güçlendirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Özel kreş ve gündüz bakımevleri ile özel çocuk kulüplerinden hizmet alan ailelere ve çocuklara ihmal, istismar ve şiddet konularında farkındalık kazandırabilecek düzeyde eğitimler uygulanacaktır.
Tedbir 613.3. Çocuklarla çalışan profesyonellerin ihmal, istismar ve şiddeti tespit etme ve gerekli yönlendirmeyi yapma kapasitelerini artırmaya yönelik programlar düzenlenecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Özel kreş ve gündüz bakımevleri ile özel çocuk kulüplerinde çalışan personele, velilere ve Milli Eğitim Bakanlığı ile Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı yatılı kuruluşlardaki personele eğitim verilecektir.
Tedbir 613.5. Çocuk Koruma İlk Müdahale ve Değerlendirme Birimlerinin güçlendirilmesi ve etkililiğinin artırılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Çocuk Koruma İlk Müdahale ve Değerlendirme Biriminde değerlendirmesi yapılan çocuklardan aile odaklı hizmetlerden yararlanmaya uygun çocuklar için kurumlar arası işbirliği çalışmalarına devam edilecektir.
Tedbir 613.6. Mobil Çocuk Hizmet Birimleri yaygınlaştırılacak ve güçlendirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Mobil Çocuk Sosyal Hizmet Birimleri ile okul sosyal hizmet birimleri arasındaki ilişki güçlendirilerek çocuklara yönelik sunulan önleyici ve koruyucu hizmetler geliştirilecektir.

Tedbir 613.7. Adliyelerde çocuklara nitelikli destek sunan Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlükleri yaygınlaştırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlükleri Türkiye geneline yaygınlaştırılacaktır. 2. Suç mağdurlarının tamamına yönelik adalete erişim kapsamında etkin bir bilgilendirme ve yönlendirme sistemi kurulacaktır. 3. Çocuk ve aile mahkemelerinde yürütülen psikososyal destek çalışmaları tüm adli süreci kapsayacak şekilde genişletilecektir.
Çocukların ve ebeveynlerin ihtiyaçları doğrultusunda psiko-sosyal destek hizmetleri yaygınlaştırılacak, riskli ve a-tipik gelişim gösteren çocuklara uygun gelişimsel müdahaleler, izlenme ve yönlendirmeler yapılacak, çocuklar arasında sağlık, sosyal medya ve hukuk okur-yazarlığı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.614)		
Tedbir 614.1. Rehberlik Araştırma Merkezleri ile okulların rehberlik hizmetleri güçlendirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, Yerel Yönetimler	1. Rehberlik ve Araştırma Merkezleri ile okulların rehberlik hizmetlerini güçlendirmek amacıyla; YÖK ile rehberlik ve özel eğitim alanında işbirliğini arttırmak ve personelin niteliğini geliştirmeye yönelik protokol hazırlanacaktır.
Tedbir 614.2. Eğitim ve sağlık kurumlarında ebeveyn rehberliğine yönelik çalışmalar yürütülecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Rehberlik ve özel hizmetler kapsamında ailelere yönelik eğitim programları hazırlanacaktır.
Çocukların, sağlıklı gelişimlerini olumsuz etkileyecek oyun ve dijital uygulamalar ile kitap, sosyal medya gibi yayın içeriklerinden korunmasına yönelik tedbirler alınacaktır. (Kalkınma Planı p.615)		
Tedbir 615.1. Çocukların dijital risklerden, yazılı ve görsel medyanın zararlarından korunmasına yönelik çalışmalar artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, STK'lar	1. Ebeveynlere, özel kreş ve gündüz bakımevi çalışanlarına yönelik teknoloji ve internetin aşırı ve zararlı kullanımını önlemeye ilişkin materyal hazırlanacak ve farkındalık eğitimleri düzenlenecektir.
Uluslararası veya geçici koruma altında olan çocukların toplumla bütünleşmelerini ve akranlarıyla ortaklıklar kurmalarını sağlamak üzere, yaşam becerilerini ve kültürler arası etkileşimi artıracak programlar sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.616)		
Tedbir 616.1. Uluslararası veya geçici koruma altında olan çocuklara yönelik sosyal uyum programları yaygınlaştırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Türk ve yabancı uyruklu çocukların ilgi ve yetenekleri doğrultusunda ortak sosyal, kültürel ve sportif etkinliklere katılımları sağlanacaktır.
Çocukların bağımlılık yaratan davranış ve maddelerden korunmalarına yönelik tedbirler alınacak, tedavi merkezlerinin nitelik ve niceliği artırılacak, sosyal rehabilitasyon ve uyum hizmetleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.617)		
Tedbir 617.1. Çocuk Ergen Madde Bağımlılığı Tedavi ve Eğitim Merkezleri (ÇEMATEM) ile buralarda istihdam edilen nitelikli personel sayısı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	1. Ayakta ve yataklı arındırma ve rehabilitasyon merkezlerinin sayısı artırılacaktır.

Tedbir 617.2. Bağımlılığa yönelik olarak çocuklarla çalışan profesyonel sayısı artırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), BTK, İlgili STK'lar	1. 120 sağlık çalışanına yönelik dört eğitim programı düzenlenecektir.
Tedbir 617.3. Bağımlılıkla mücadele amacıyla çocuklara, ailelere ve çocuklarla çalışan profesyonellere yönelik bilinçlendirme çalışmaları ve eğitimler sürdürülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, YÖK	1. Çocuklarda, akranlarına gerektiğinde "Hayır" diyebilme davranışının geliştirilmesine yönelik animasyon ve çizgi filmlerde örtülü senaryolar oluşturulacaktır. 2. Paydaş kurumlarla işbirliği içerisinde 81 ilde farkındalık eğitimleri verilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
5 Yaş Net Okullaşma Oranı	Yüzde	75,2	75,8	76
15-17 Yaş Grubunda İstihdam Oranı	Yüzde	18,2	18,2	18,1

Kaynak: Milli Eğitim Bakanlığı, TÜİK
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.3.7. Gençlik

a) Mevcut Durum

Ülkemizde gençler (15-24 yaş) 2018 yıl sonu rakamlarına göre nüfusun yaklaşık yüzde 16'sını oluşturmakta olup Türkiye, AB ülkeleriyle karşılaştırıldığında genç nüfus oranının en yüksek olduğu ülkedir.

Söz konusu demografik yapının ülkemiz kalkınması açısından bir fırsata dönüşebilmesi için sosyoekonomik ve bölgesel eşitsizlikler, eğitime erişim sorunları, işsizlik, toplumsal aidiyet ve dayanışma duygusunun zayıflaması ve bağımlılık gibi önemli risk alanlarında politika ve hizmetlerin kurumsallaştırılması ve geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir.

2018 yılı OECD verilerine göre, ülkemizde gençlerin (15-29 yaş grubu) yüzde 42,4'ü eğitimde, yüzde 31,1'i istihdamdadır. Eğitimde ve istihdamda olmayan gençlerin oranı ise yüzde 26,5 olup bu oran yüzde 13,2 olan OECD ortalamasının üzerindedir. Cinsiyete göre bu oranlar; erkekler için OECD'de yüzde 10,6, ülkemizde yüzde 13,8 iken kadınlar için OECD'de yüzde 15,8, ülkemizde yüzde 39,8'dir. Söz konusu veriler bu alanda politika ve hizmet geliştirilmesi ihtiyacını ortaya koymaktadır.

Gençlerin işgücüne katılımının düşüklüğü, eğitimden işgücü piyasasına geçişte yaşadığı sıkıntılar, işsizlik oranlarının yüksek olması ve temel becerilerindeki eksiklik sorunları önemini korumaktadır. Gençlerde hem genel işsizlik hem de tarım dışı işsizlik oranı, yetişkinlerdeki işsizlik oranının yaklaşık iki katıdır. 2018 yılı 15-24 yaş işsizlik oranları erkeklerde yüzde 17,6, kadınlarda yüzde 25,3'tür. Ayrıca genç nüfus içinde kadınların

işgücüne katılım ve istihdam oranları sırasıyla yüzde 31,3 ve yüzde 23,4 iken erkeklerde sırasıyla yüzde 56,3 ve yüzde 46,4'tür.

Gençlerin toplumsal hayata aktif katılımlarını artırmaya, özgüven ve toplumsal aidiyet duygularını güçlendirmeye, gençler arasında sosyal sorumluluk ve gönüllük bilinci ve kültürünü geliştirmeye yönelik olarak gençlik merkezleri ve kamplarında hizmetler sunulmakta, hareketlilik programları ve sosyokültürel faaliyetler yürütülmektedir. Eylül 2019 itibarıyla Gençlik ve Spor Bakanlığına bağlı 311 gençlik merkezinin üye sayısı toplam 2.178.296'ya ulaşmıştır. Gençlik merkezlerinin fiziki altyapı ve sosyal faaliyetler açısından engelli gençler için daha erişilebilir hâle getirilmesine olan ihtiyaç devam etmektedir.

Gençlerin bilgi ve becerilerini artırmaları ve vizyon kazanmaları açısından önemli bir araç olan hareketlilik programlarının çeşitlendirilmesi, kapsam olarak genişletilmesi ve erişilebilirliğinin artırılması önemini korumaktadır. Bu amaçla AB Eğitim ve Gençlik Programları Başkanlığınca (Türkiye Ulusal Ajansı) gençlerin hareketliliğini geliştirmeye yönelik programlar yürütülmektedir. 2014-2019 yıllarında 15-29 yaş arasında yaklaşık 140 bin gencimiz Türkiye Ulusal Ajansı tarafından fonlanan projelerle, 20 bin gencimiz ise diğer Program ülkeleri Ulusal Ajansları tarafından finanse edilmiş projelerle hareketlilik programlarından yararlanmıştır.

Gençlerin ulusal ve uluslararası platformlarda daha aktif hale gelmesi, taleplerini dile getirmesi ve katkı sağlamasında önemli bir araç olma potansiyeli taşıyan Türkiye Ulusal Gençlik Konseyine yönelik ikincil mevzuat çalışmalarının bitirilmesi ve Konseye işlevsel bir yapı kazandırılmasına yönelik çalışmaların tamamlanması ihtiyacı devam etmektedir.

Madde bağımlılığının gençler arasında giderek yaygınlaşması; alandaki önleyici faaliyetlerin, tedavi ve rehabilitasyon hizmetlerinin önemi ile mevcut hizmetlerin geliştirilmesi ve ilgili kurumlar arasındaki eşgüdümün güçlendirilmesi ihtiyacını öne çıkarmaktadır. Bağımlılığa yönelik koruyucu ve önleyici faaliyetlerin yanı sıra bağımlı gençlerin tedavileri ile rehabilitasyonlarını sağlamaya yönelik kurumsal yapı ve hizmet modellerinin geliştirilerek yaygınlaştırılması acil önem taşımaktadır.

Ülkemizde Ekim 2019 itibarıyla geçici koruma altında yaklaşık 830 bin genç (15-24 yaş) bulunmaktadır. Bu gençlere yönelik dil, eğitim, sağlık, barınma, uyum vb. alanlarda özel politika ve uygulamaların geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi önem arz etmektedir.

Sosyoekonomik ve bölgesel eşitsizlikler, madde bağımlılığı, teknolojinin sorunlu kullanımı, işsizlik, gelecek kaygısı gibi hususlar gençler için önemli risk faktörleri olmaya devam etmektedir.

b) Amaç

Gençlerin güçlü yaşam becerilerine, insani ve millî değerlere sahip olarak yetişmelerinin, iktisadi ve sosyal hayata ve karar alma mekanizmalarına aktif katılımlarının sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Gençleri okul-sınav-iş bulma döngüsünden çıkartan, fiziksel, sosyal ve bilişsel gelişimleri ile yenilikçi ve girişimci niteliklerini destekleyen kültürel, bilimsel ve sportif faaliyetler özendirilecek, yaygınlaştırılacak ve erişilebilir hale getirilecektir. (Kalkınma Planı p.619)		
Tedbir 619.2. Gençlik merkezlerinin sayısı ihtiyaca göre artırılacak ve benzer faaliyetler yürütülen kuruluşlarla ortaklıklar geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Gençlik merkezlerinin inşasına yönelik faaliyetlere devam edilecek, başka kurumlarca tahsis edilen tesislerin bakım onarımları yapılarak gençlerin kullanımına uygun hale getirilecektir.
Tedbir 619.3. Gençlerin okuma, anlama ve düşünme yetileri ile liderlik becerilerinin artırılmasına yönelik faaliyetler yaygınlaştırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Avrupa Birliği Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Kütüphaneler, gençlik merkezleri gibi ortamlar kullanılarak okuma günleri, yazar buluşmaları vb. etkinlikler yaygınlaştırılacaktır. 2. Yurtlarda kalan gençlerin okuma, anlama ve düşünme yetileri ile liderlik becerilerinin artırılmasına yönelik atölye çalışmaları ve kurslar düzenlenecektir.
Tedbir 619.4. Ders dışı zamanlarda gençlerin fiziksel, sosyal, sanatsal, sportif, bilişsel ve kültürel gelişimlerini destekleyici faaliyetlerin okullarda sunulmasına yönelik bir model geliştirilecek, bu model içerisinde kurgulanan hizmetler okulların fiziki ve insan kaynağı kapasiteleri ile maddi imkânları geliştirilerek ilgili kurumlar tarafından sunulacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Yunus Emre Enstitüsü, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Gençlik merkezleri faaliyetlerine katılan, gençlik kamplarından yararlanan ve yükseköğrenim yurtlarda barınan gençler gönüllülük faaliyetlerine yönlendirilecek, bu kapsamda Gönüllü Yönetim Sistemi Eğitimi, STK'lara Yönelik Gönüllülük Farkındalığı Eğitimi, Gönüllülük Eğitimleri faaliyetlerine devam edilecektir.
Gençlerin sosyal hayatta ve karar alma mekanizmalarında aktif rol almaları desteklenecek, hareketlilik programları özellikle dezavantajlı gençlerin taleplerine uygun biçimde genişletilip çeşitlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.620)		
Tedbir 620.1. Başta Gençlik ve Spor Bakanlığı tarafından gençlik merkezleri ve gençlik kamplarında yürütülen programlar olmak üzere, gençlerin kişisel ve sosyal gelişimine katkı sağlamasına yönelik düzenlenen programlar ile faaliyetlerin sayısı ve kalitesi artırılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, BTK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Gençlik merkezleri, gençlik kampları, yükseköğrenim yurtları, okullar ve üniversitelerde farkındalık eğitimleri, eğitici eğitimleri ve "farkindayiz.gov.tr" internet sitesinin tanıtımına ve görünürlüğünü arttırmaya yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir.
Tedbir 620.2. Türkiye Ulusal Gençlik Konseyinin aktif hale getirilmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Ulusal Gençlik Konseyinin kuruluşuna ilişkin Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin yayımlanması sonrasında Konseyin oluşumuna ilişkin yönerge çıkarılacaktır.

Tedbir 620.3. Hareketlilik programları özellikle dezavantajlı gençlerin ihtiyaç ve taleplerine uygun biçimde genişletilip çeşitlendirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Gençlerin sosyal gelişimlerini artırmaya yönelik hareketlilik projeleri sürdürülecektir. 2. Biz Anadoluyuz Projesi kapsamında kültürel, sanatsal ve sportif faaliyetler ile gençlerin problem çözme ve sosyal becerilerinin geliştirilmesine yönelik olarak iletişim, takım çalışması, sosyal sorumluluk ve çevre bilinci gibi pek çok konuda farkındalık oluşturma faaliyeti yürütülecektir.
Tedbir 620.4. Gençler gönüllülük faaliyetleri kapsamında bilinçlendirilecek ve yönlendirilecek, gençlerin gönüllü faaliyetlere katılımı teşvik edilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, Yerel Yönetimler, STK'lar.	1. Genç Gönüllüler Platformunun sürdürülebilirliğine yönelik çalışmalar yürütülerek gönüllü arayanlar ile gönüllülerin eşleşmeleri sağlanacak, ilgili kurumlarla gönüllülük alanında işbirliği protokolleri yapılacak, gönüllülük faaliyetleri ve katılımcı sayıları artırılacaktır. 2. Gençlik Projeleri Destek Programı kapsamında gönüllülük temalı projelere destek verilecektir. 3. Gönüllülük eğitimleri ve gönüllülüğe ilişkin bilinçlendirme faaliyetleri gerçekleştirilmeye devam edilecektir.
Tedbir 620.5. Gençlik alanında faaliyet gösteren STK'ların kurumsal kapasiteleri geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Gençlik Projeleri Destek Programı kapsamında sivil toplum kuruluşları tarafından yürütülecek projeler desteklenecektir.
Gençlerin bilişsel, fiziksel ve psikolojik gelişimlerini olumsuz yönde etkileyen faktörler ile etkilerinin azaltılmasını teminen gençlerin ve ebeveynlerin özelliklerine uygun psikolojik danışma ve rehberlik hizmetleri yaygınlaştırılacak, gençler arasında sağlık, sosyal medya ve hukuk okur-yazarlığı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.621)		
Tedbir 621.1. Okullarda, yükseköğrenim öğrenci yurtlarında ve gençlik merkezlerinde sağlık, sosyal medya ve hukuk okuryazarlığı konularında farkındalık artırıcı faaliyetler ile beceri güçlendirecek programlar yürütülecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, AFAD, Valilikler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Yurt müdürlüklerinde afet ve acil durumlara karşı farkındalık konferansları gerçekleştirilecektir. 2. Hukuk kampı ve iletişim kampı ile sağlık ve hijyen konulu farkındalık konferansları düzenlenecektir. 3. Ombudsmanlık konferansları ile yeni medya ve gazetecilik atölyeleri planlanacaktır.

Bağımlılık yapıcı maddelerle etkin mücadele edilecek, bu maddelerin kullanım durumunu tespit etmeye yönelik araştırma ve hizmetlere devam edilecek, sosyal rehabilitasyon ve uyum hizmetleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.622)		
Tedbir 622.2. Gençlerin ve gençlik alanındaki profesyonellerin bağımlılıkla mücadele konusunda bilgilendirilmesi ve bilinçlendirilmesi yönünde çalışmalara devam edilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, YÖK, STK'lar	1. Bağımlılık yapıcı madde kullanımı ve bağımlılığın zararları konusunda, gençler ve onlarla birlikte çalışan meslek gruplarının farkındalık düzeyini artırmak üzere Bağımlılıkla Mücadele Farkındalık Eğitimleri sürdürülerek, gençlik kamplarında yürütülmekte olan tütün ve tütün ürünleri ile mücadele çalışmalarına devam edilecektir. 2. Tüm yurt müdürlüklerinde iki dönem birer defa uyuşturucu madde, tütün ve davranışsal bağımlılıklar konulu farkındalık konferansları gerçekleştirilecektir.
Uluslararası veya geçici koruma altında olan gençlerin, sosyal uyum sorunlarını en aza indirmek üzere; farkındalık, kültürler arası etkileşim ve zorluklarla başa çıkma kabiliyeti artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.623)		
Tedbir 623.2. Uluslararası veya geçici koruma altında olan gençler bilişsel, bedensel, duygusal yönden kişisel ve sosyal gelişimleri artırılacak, bu gençlere istihdama yönelik mesleki yönlendirmeler yapılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Gençlere yönelik girişimcilik, staj ve danışmanlık portalı uygulamaya geçirilecektir.
Tedbir 623.3. Eğitimde ve istihdamda yer alamayan gençlerin profilleri belirlenerek eğitime, işgücüne ve istihdama katılımlarını destekleyecek birey, aile ve toplum odaklı bütüncül bir yaklaşım geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S)	1. Gençliğin genel profili (sosyal medya kullanımı, girişimcilik, değer yargıları, eğitim ve iş hayatına bakışı, ne eğitimde ne istihdam olan gençler, bilim-kültür-sanat faaliyetlerine katılımı vb.) araştırması yapılacaktır. 2.Türkiye'deki geçici koruma kapsamındaki gençliğin profili, beklentileri ve sosyal uyumu kapsamında araştırma yaptırılacaktır.
Tedbir 623.9. Farklı genç gruplarına ve hızlı değişen ihtiyaç ve taleplere uyum sağlayabilmek için gençlik alanında çalışan STK'larla ortak işbirliği çalışmaları yapılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Toplumda otizm, down sendromu, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu, kaygı bozuklukları, depresyon gibi yaygın olarak görülen psikolojik sağlık temelli sorunlara dair toplumun bilincini artıracak eğitim, çalıştay, sempozyum vb. faaliyetler düzenlenecektir. 2. Sağlık Bakanlığı ile gençlerin psikolojik sağlığını güçlendirmeye yönelik programlar uygulanacaktır. 3. Şartları uygun ceza infaz kurumları ve çocuk eğitimevlerinde eğitsel, sosyal, kültürel, gönüllülük faaliyetleri ile sportif proje ve faaliyetler etkin işbirliği ve koordinasyon içerisinde ülke genelinde gerçekleştirilecektir.

Tedbir 623.10. Gençlerin kişisel, sosyal gelişimleri ile kariyer planlamalarına katkı sağlayacak programlar uygulanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Yurt müdürlüklerinde Mesleki Gelişim Kursları ve Kariyer Planlama Konferansları gerçekleştirilecektir.
Tedbir 623.11. Gençlere ilişkin toplanan verilerin kalitesi artırılacak, uluslararası karşılaştırmalara imkân tanıyan veri setleri oluşturulacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), TÜİK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Gençlik verilerinin Resmi İstatistik Programına alınmasıyla ilgili TÜİK ile ortak çalışma yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Genç İstihdam Oranı (15-24 Yaş)	Yüzde	35,0	34,7	36,4
Gençlik Merkezi Sayısı	Adet	284	320	330

Kaynak: TÜİK, Gençlik ve Spor Bakanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.3.8. Sosyal Hizmetler, Sosyal Yardımlar ve Yoksullukla Mücadele

a) Mevcut Durum

Ülkemizde son 10 yılda yoksulluk ve gelir dağılımına ilişkin göstergelerde genel bir iyileşme gözlemlenmektedir. Eşdeğer hanehalkı kullanılabilir fert geliri medyan değerinin yüzde 60'ının altında gelirle yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı alınarak hesaplanan göreli yoksulluk oranı, 2008 yılında yüzde 24,1 iken 2018 yılında yüzde 21,2'ye gerilemiştir.

TABLO II: 62- Gelir Gruplarının Toplam Gelirden Aldıkları Paylar, Gini Katsayısı ve Yoksulluk Oranları

(Yüzde)

	2008	2015	2016	2017	2018
Birinci Yüzde 20 (En yoksul)	5,8	6,1	6,2	6,3	6,1
İkinci Yüzde 20	10,4	10,7	10,6	10,7	10,5
Üçüncü Yüzde 20	15,2	15,2	15,0	14,8	14,8
Dördüncü Yüzde 20	21,9	21,5	21,1	20,9	20,9
Beşinci Yüzde 20 (En zengin)	46,7	46,5	47,2	47,4	47,5
TOPLAM	**100**	**100**	**100**	**100**	**100**
Gini Katsayısı	0,405	0,397	0,404	0,405	0,408
P80/P20	8,10	7,60	7,70	7,50	7,80
Göreli Yoksulluk (Yüzde) (1)	24,1	21,9	21,2	20,1	21,2

Kaynak: TÜİK Gelir ve Yaşam Koşulları Araştırmaları ve Hanehalkı Bütçe Araştırmaları
(1) Göreli yoksulluk hesaplanırken eşdeğer hane halkı kullanılabilir geliri medyan değerinin yüzde 60'ı yoksulluk sınırı olarak alınmıştır.

Gelir dağılımındaki eşitsizliği işaret eden Gini katsayısı 2018 yılı itibarıyla 0,408 seviyesinde gerçekleşmiştir. En zengin yüzde 20'lik grubun yıllık kullanılabilir gelirden aldığı payın en yoksul yüzde 20'lik grubun aldığı paya oranı (P80/P20) ise 2008 yılında 8,1 iken 2018 yılında 7,8'e gerilemiştir. Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı tarafından açıklanan İnsani Gelişme Endeksinde ülkemiz son 10 yılda önemli bir ilerleme kaydederek orta insani gelişmişlik kategorisinden yüksek insani gelişmişlik kategorisine yükselmiştir. Bu göstergede 189 ülke arasında 2017 yılında Türkiye 0,791 endeks değeriyle 64'üncü sırada yer almıştır.

Kentleşme, üretim yapısındaki değişim, iç ve dış göç gibi nedenlerle aile yapısında meydana gelen değişim sosyal yardım ve hizmetlere olan ihtiyacın önemini artırmıştır. Ülkemizde yoksulluğun nesiller arası aktarımını engellemeye yönelik özellikle eğitim ve sağlık alanındaki sosyal yardımlara önem verilmiştir. Son 16 yılda toplam sosyal yardımların GSYH içindeki payı ciddi bir artış göstermiştir. Kamu kurum ve kuruluşları tarafından yürütülen sosyal yardım programları kapsamında yapılan yardım harcamalarının GSYH'ya oranı 2008 yılında 1,09 iken bu oran 2018 yılında 1,15 olarak gerçekleşmiştir.

Sosyal yardım alanında kurumsal dağınıklığın giderilmesi, devlet ve sivil toplum kuruluşları tarafından verilen sosyal yardım bilgilerinin tek merkezde toplanması ve sosyal yardım sürecindeki tüm adımların elektronik ortamda sağlanmasıyla daha adil kaynak dağıtımını hedefleyen Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sisteminin (BSYBS) başta Aile Bilgi Sistemi olmak üzere ilgili diğer bilişim sistemleriyle entegrasyonu çalışmaları devam etmektedir. Bu doğrultuda, 2019 Ocak ayında BSYBS sistemiyle İçişleri Bakanlığı e-Belediye sistemi entegre edilmiştir. Böylece, 24 kamu kurumu, Türk Kızılayı ve e-Belediye sistemini kullanan Türkiye genelindeki 47 yerel yönetim arasında sosyal yardım verilerinin karşılıklı olarak paylaşılması sağlanmıştır.

TABLO II: 63- Sosyal Yardım Hizmeti Veren Kamu Kuruluşlarının Sosyal Yardım Harcamaları

Kurum	Yardım Türü	2016		2017		2018	
		Yararlanıcı Sayısı (1)	Tutar (Bin TL)	Yararlanıcı Sayısı (1)	Tutar (Bin TL)	Yararlanıcı Sayısı (1)	Tutar (Bin TL)
Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	Yaşlı ve Engelli Aylığı	1 335 451	4 763 796	1 313 822	5 282 568	1 412 857	6 270 340
	Sosyal ve Ekonomik Destek (Çocukları Muhtaç Aileler)	136 551	623 714	161 493	834 691	185 766	1 096 121
	Evde Bakım	481 228	5 038 843	499 737	5 720 106	513 276	6 675 740
	SYDV'ler (Fon) Tarafından Verilen Tüm Sosyal Yardımlar	3 154 069	5 018 450	3 201 253	5 730 580	3 494 932	5 957 458
	Genel Sağlık Sigortası Primleri	6 683 106	7 002 820	6 732 639	7 743 979	6 945 909	8 973 991
Vakıflar Genel Müdürlüğü	Muhtaç Aylığı (yetim ve engelliler)	3 734	24 747	4 653	29 941	4 869	36 276
	İmaret Hizmetleri	20 315	28 785	20 195	33 203	84 280	36 757
	Burs (ilk ve ortaöğretimdeki muhtaç öğrenciler)	20 674	17 178	21 290	20 302	20 741	29 730
MEB	Burs (ilk ve ortaöğretimdeki muhtaç öğrenciler)	259 481	508 542	142 205	330 228	1 545 651	665 572
YURT-KUR	Burs (yükseköğretimdeki muhtaç öğrenciler) (2)	531 208	1 831 107	548 156	2 053 739	557 475	2 253 784
TKİ-TTK	Kömür Yardımı	2 082 309	999 622	2 088 881	970 457	2 065 454	1 435 809
Belediyeler	Tüm Sosyal Yardımlar	-	2 062 955	-	3 220 150	-	4 821 827
TOPLAM			**27 920 559**		**31 969 944**		**38 253 405**
TOPLAM/GSYH (Yüzde) (3)			**1,07**		**1,03**		**1,03**

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
(1) SYDV'ler (Fon) tarafından verilen tüm sosyal yardımlar ile kömür yardımında yararlanıcı sayısı hane sayısını, diğer yardım programlarında ise kişi sayısını ifade etmektedir.
(2) Üniversitelerin öğrencilerine verdikleri yardımlar bu rakama dâhil değildir.
(3) Yeni milli gelir serisi kullanılarak hesaplandığından veriler geçmişe dönük olarak güncellenmiştir.

Mart 2019'da başlatılan Elektrik Tüketim Desteği Programı kapsamında Bütünleşik Sosyal Yardımlar Bilgi Sistemi üzerinden düzenli sosyal yardım aldığı tespit edilen ihtiyaç sahibi hanelere yönelik elektrik faturası desteği sağlanmaktadır. Bu kapsamda Eylül 2019 itibarıyla toplam 1.172.880 haneye elektrik desteği verilmiştir.

Çalışabilir durumda olan sosyal yardım yararlanıcılarının işgücü piyasasıyla bağlantılarının kurularak yoksulluktan kalıcı olarak çıkabilmelerinin sağlanması amacıyla sürdürülen çalışmalar kapsamında 2019 Ocak-Eylül itibarıyla 103.081 kişi İŞKUR sistemine kaydedilmiştir. Bu dönemde kurum hizmeti sunulan kişi sayısı 74.730 olarak gerçekleşmiştir.

Engelli vatandaşlarımızın istihdamını artırmak amacıyla yürütülen Kamuda Engelli Kontenjanı Programı kapsamında engelli memur sayısında son 16 yılda önemli bir artış sağlanmıştır. 2018 yılı itibarıyla kamuda 53.017 engelli vatandaşımız istihdam edilmiştir.

Engelli vatandaşlarımıza yönelik bakım hizmeti sunan Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı yatılı hizmet veren Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi sayısı Eylül 2019 itibarıyla 99'a ulaşmıştır. Gündüzlü Bakım Hizmet veren merkez sayısı 53, umutevi sayısı ise 149'dur. Eylül 2019 itibarıyla 253'e ulaşan özel bakım merkezlerinde bakım hizmeti alan engelli sayısı ise 19 bin olup bu merkezlere aktarılan toplam kaynak 555 milyon TL'dir. Aynı dönemde, evde bakım yardımından yararlanan engelli sayısı 513 bine, evde bakım hizmeti veren kişilere yapılan toplam ödeme ise 5,9 milyar TL'ye ulaşmıştır.

TABLO II: 64- Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına Bağlı Sosyal Hizmet Kuruluşlarının Sayı ve Kapasiteleri

	2016		2017		2018		2019(1)	
Kuruluş Türleri	**Sayı**	**Kapasite**	**Sayı**	**Kapasite**	**Sayı**	**Kapasite**	**Sayı**	**Kapasite**
Çocuk Yuvası (0-12 Yaş) (2)	6	323	-	-	-	-	-	-
Çocuk Evi (0-18 Yaş) (3)	1 092	5 626	1 189	6 830	1 192	6 786	1 192	6 853
Yetiştirme Yurdu (13-18 Yaş) (4)	8	396	-	-	-	-	-	-
Çocuk Yuvası ve Kız Yetiştirme Yurdu (0-18 Yaş)	4	254	-	-	-	-	-	-
Çocuk Evleri Sitesi (Sevgi Evleri)	92	5 257	106	6 878	111	7 047	113	7209
Çocuk Destek Merkezleri (5)	68	1 463	65	1 962	63	2 011	64	2102
Huzurevi	141	14 412	144	14 793	146	14 967	152	15 258
Engelli Bakım ve Rehabilitasyon Merkezi (6)	227	8 165	239	8 674	250	7 869	301	8 008
Sosyal Hizmet Merkezi	216	-	260	-	319	-	327	-
Kadın Konuk Evi ve İlk Kabul Birimi	101	2 657	102	2 667	110	2 697	110	2 717
ŞÖNİM (Şiddet Önleme ve İzleme Merkezi)	49	-	68	-	79	-	80	-

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
(1) Eylül 2019 itibarıyla
(2) 0-12 yaşlarındaki çocuklara yönelik Sevgi Evleri bu rakama dâhildir.
(3) Çocuk evleri müstakil apartman dairelerinden ibarettir.
(4) 13-18 yaşlarındaki çocuklara yönelik Sevgi Evleri bu rakama dâhildir.
(5) Bakım ve Sosyal Rehabilitasyon Merkezleri ile Koruma Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Çocuk Destek Merkezleri Yönetmeliğiyle Çocuk Destek Merkezine dönüştürülmüştür.
(6) Umutevleri ve gündüzlü kuruluşlar dâhil edilmiştir.

Toplam nüfus içinde yaşlı nüfus oranının giderek artması nedeniyle bu kesimin sosyal hizmetlere olan ihtiyacı önem kazanmakta ve sağlanan hizmetlerde artış gerçekleşmektedir. Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığına bağlı huzurevlerinin sayısı Eylül 2019 itibarıyla 152'ye çıkmıştır. Diğer taraftan yaşlıların kendi çevrelerinden uzaklaşmadan evlerinde desteklenmesine yönelik hizmetlerin çeşitlendirilmesi ve yaygınlaştırılması ihtiyacı devam etmektedir.

TABLO II: 65- Sosyal Hizmet Harcamalarının Harcama Yapılan Kesime Göre Dağılımı

Harcama Yapılan Kesim		Kuruluş	2016	2017	2018	2019(1)
Çocuk-Genç		AÇSHB	1 488 199	1 623 381	2 432 161	2 327 237
Yaşlı		AÇSHB	600 577	611 469	757 225	597 339
	Kurum Bakımı	AÇSHB	490 855	491 898	702 822	578 363
Engelli	Özel Kuruluşta Bakım	AÇSHB	261 518	391 573	544 342	555 511
	Özel Eğitim	MEB	2 125 036	1 825 767	2 766 478	2.109.035
Toplum-Aile-Kadın		AÇSHB	259 181	375 974	353 411	209 095
Toplam			**5 225 366**	**5 320 062**	**7 556 439**	**6 376 580**

Kaynak: Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı
(1) Eylül 2019 itibarıyla

Korunmaya muhtaç duruma düşen çocukların bakım hizmeti kapsamının genişletilmesi ve kadınlara yönelik kapsamlı ve işlevsel sosyal koruma programlarının ve uygulamalarının geliştirilmesi ihtiyacı önemini korumaktadır.

b) Amaç

Yoksulluk ve sosyal dışlanma riski altında bulunan kesimlerin fırsatlara erişimlerinin kolaylaştırılması yoluyla ekonomik ve sosyal hayata katılımlarının artırılması ve yaşam kalitelerinin yükseltilmesi, gelir dağılımının iyileştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Sosyal yardım istihdam bağlantısı güçlendirilerek yoksul kesimin istihdam edilebilirliğinin artırılması ve üretken duruma geçirilmesine yönelik programlara işlerlik kazandırılacak, çalışabilir durumdaki kişilere yönelik yardımlar belirli şartlarla verilmeye devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.625)		
Tedbir 625.1. Sosyal yardım yararlanıcılarından çalışabilir durumda olanların istihdama yönlendirilmesi sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İŞKUR	1. Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi veri tabanından çalışabilir durumda olan sosyal yardım yararlanıcıları tespit edilerek Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi üzerinden İŞKUR'a bildirilecektir. 2. İŞKUR tarafından çalışabilir durumundaki sosyal yardım yararlanıcısı olan 100.000 kişiye danışmanlık, mesleki eğitim kursu, işe yerleştirme vb. hizmetler sunulacaktır.

Sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler arasındaki bağlantı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.626)		
Tedbir 626.3. Sosyal Yardım Artı dönemine geçilecek, sosyal yardım faydalanıcısı vatandaşların ihtiyaç duydukları diğer kamu hizmetlerine erişimleri sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Aile Bilgi Sistemi ve Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sisteminin entegrasyonu sağlanacaktır. 2. Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemi üzerinden veri tabanı sorgulamaları yapılarak, diğer kamu hizmetlerine ihtiyacı olan sosyal yardım yararlanıcılarının tespitine ilişkin pilot çalışma başlatılacaktır.
Tedbir 626.4. Sosyal hizmet faydalanıcılarının ihtiyaç duydukları kamu hizmetlerine erişimleri kolaylaştırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Sosyal Hizmet Merkezi sayısı artırılacaktır.
Sosyal yardım programlarının etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.627)		
Tedbir 627.1. Sosyal yardım programlarının etkinliği analiz edilerek, elde edilen sonuçlar doğrultusunda programlarda gerekli revizyonlar yapılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sisteminde yer alan veriler kullanılarak yılda en az beş analiz çalışması gerçekleştirilecektir. 2. Yapılan analizlerin sonuçları doğrultusunda, sosyal yardım programlarının etkinliğini artırmaya yönelik değişiklikler yapılacaktır.
Tedbir 627.2. Başta yerel yönetimler olmak üzere diğer kamu kurum ve kuruluşlarıyla karşılıklı veri paylaşımı sağlanacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Belediyeler	1. Bütünleşik Sosyal Yardım Bilgi Sistemiyle e-Belediye Sisteminin entegrasyonu kapsamında veri paylaşımına katılan belediye sayısı artırılacaktır. 2. Kamu kurumlarından gelen ilave talepler doğrultusunda yeni veri paylaşımı çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 627.3. Kırsalda sosyal yardımlara erişim kolaylaştırılacak, yerel yönetimlerin bu alandaki rolü artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Sosyal Yardım Artı (+) dönemi ile birlikte kırsal alandaki sosyal yardım yararlanıcılarının diğer kamu kurumlarına ve yerel yönetimlere yönlendirilmeleri sağlanacaktır. 2. Nüfusu 20 binin altında olan yörelerde sosyal yardımlara yönelik farkındalığın artırılmasına ilişkin çalışmalar yapılacaktır. 3. Kırsal alanda yaşayan yaşlı vatandaşlarımızın sağlık, temizlik, yemek vb. ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hazırlanan Vefa Projesiyle kırsal alanda yaşayan yaşlı vatandaşlarımızın ihtiyaçları karşılanmaya devam edilecektir.
İnsan odaklı sosyal politikalar çerçevesinde sosyal hizmet modellerinin çeşitlendirilmesi ve yaygınlaştırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.628)		
Tedbir 628.1. Engelli ve yaşlı bakımı hizmetlerine ilişkin standartlar geliştirilecek ve bu hizmetleri veren personelin niteliği ve niceliği artırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Engelli ve Yaşlı Bakım Hizmetlerinde Kalitenin Geliştirilmesi ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönerge yayınlanacaktır. 2. Bakım Hizmetleri Kalite Standartları Kitabı ve Rehberleri yayınlanacaktır. 3. Bakım Hizmetleri Kalite Standartlarına ilişkin değerlendirici eğitimleri hayata geçirilecektir. 4. Bakım Hizmetleri Kalite Standartlarına yönelik elektronik sistem altyapısı hazırlık çalışmaları devam edecektir. 5. Bakım Hizmetleri Kalite Standartları esas olmak üzere engelli ve yaşlı bakım kuruluşlarında uygulama ve puanlama yapılacaktır.

Tedbir 628.3. Toplum temelli bakım hizmetleri kapsamında gündüzlü bakım hizmetleri yaygınlaştırılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Toplum temelli bakım hizmetleri kapsamında yaşlılara yönelik gündüzlü bakım hizmetlerinin yaygınlaştırılması için mevzuat çalışması yapılacak, yerel yönetimlerin gündüzlü hizmet vermesi teşvik edilecek, mevcut ve yeni açılacak kuruluşlar ile gündüzlü hizmet yaygınlaştırılacaktır. 2. Toplum temelli bakım hizmetleri kapsamında engelli vatandaşlarımıza yönelik 40 ilde verilen gündüzlü bakım hizmeti tüm illerimize yaygınlaştırılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Gini Katsayısı	-	0,408	0,406	0,405
Göreli Yoksulluk (3)	Yüzde	21,2	21,0	20,9
ASDEP'le Ulaşılan Hane Sayısı	Adet	1 063 000	1 000 000	1 000 000
P80/P20 (4)	-	7,80	7,70	7,60

Kaynak: TÜİK ve Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı
(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Göreli yoksulluk hesaplanırken eşdeğer hane halkı kullanılabilir geliri medyan değerinin yüzde 60'ı yoksulluk sınırı olarak alınmıştır.
(4) En yüksek gelire sahip yüzde 20'lik nüfus kesiminin gelirinin en düşük gelire sahip yüzde 20'lik nüfus kesiminin gelirine oranı.

2.3.9. Kültür ve Sanat

a) Mevcut Durum

Yurt içinde ve dışında somut ve somut olmayan kültürel mirasımızın korunmasına yönelik restorasyon, sayısallaştırma ve envanter çalışmalarına devam edilmiştir. Restorasyon çalışmalarında tek eser ölçeğinden tematik projelere doğru daha bütüncül bir anlayışa yönelme gözlenmektedir. Sayısallaştırma çalışmaları tamamlanan yazma eserler internet ortamında faydalanıcıların erişimine açılmıştır. Bu gelişmelere karşılık restorasyon çalışmalarında niteliğin geliştirilmesi ve eserin özgün amacına göre işlevlendirilmesi, envanter çalışmalarında kapasitenin geliştirilmesi ve kurumlar arası eşgüdümün sağlanması ihtiyacı devam etmektedir.

Kültürümüzün uluslararası düzeyde tanıtımı amacıyla yürütülen çalışmalar sonucunda, dünya kültür mirası listelerinde ülkemize ait varlıkların sayısı artmıştır. Ekim 2019 itibarıyla Dünya Miras Listesinde 18, geçici listede ise 78 kültür varlığımız bulunmaktadır.

Kültür merkezi, müze, kütüphane, tiyatro salonu gibi kültürel altyapı unsurları nicelik olarak artmıştır. Ekim 2019 itibarıyla 114 kültür merkezi, 1.162 halk, çocuk ve edebiyat müze kütüphanesi, 200 Kültür ve Turizm Bakanlığına bağlı müze, 251 özel müze, 22 adet yazma eser kütüphanesi, 783 tiyatro salonu, 11 opera-bale salonu, 2.858 sinema salonu hizmet vermektedir. Nicelikte görünen bu gelişmelerle birlikte kültürel altyapı unsurlarının mimarî, işletme modeli, fiziki büyüklük planlaması ve alanın verimli kullanımı açısından yeniden değerlendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

TABLO II: 66- Kültürel Altyapı İstatistikleri

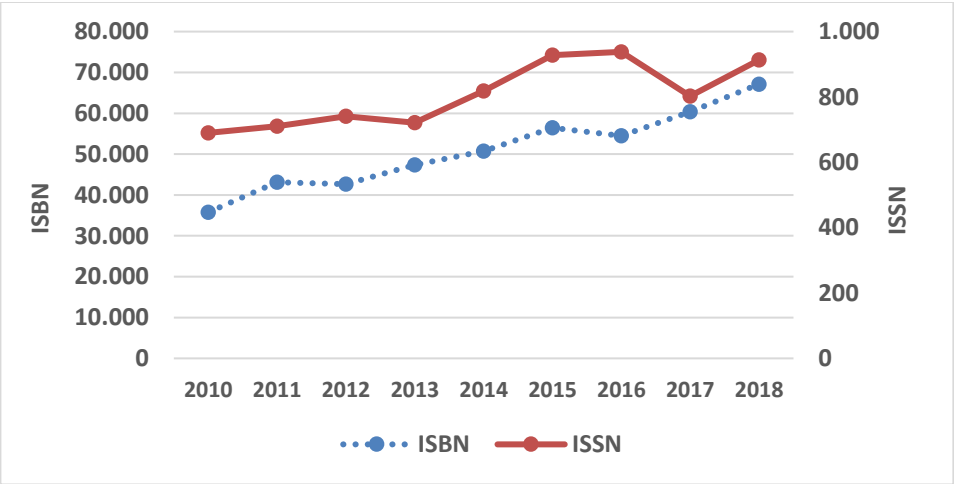
	2005	2010	2015	2016	2017	2018
Kütüphane Sayısı	1 144	1 136	1 130	1 137	1 146	1 162
Kültür Merkezi Sayısı	49	79	105	112	113	113
Müze Sayısı	156	185	193	193	199	200
Özel Müze Sayısı	89	149	216	224	239	251
Tiyatro Salonu Sayısı	123	430	719	721	783	783
Sinema Salonu Sayısı	987	1 834	2 356	2 483	2 692	2 858

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

Okuma kültürünün geliştirilmesi amacına yönelik olarak, halk kütüphaneleri yeni bir konsept dâhilinde daha kullanıcı dostu olacak şekilde inşa edilmekte olup mevcut kütüphanelerin de aynı anlayış çerçevesinde rehabilite edilmesi sağlanmaktadır. Bu bağlamda 2019 yılı sonuna kadar 150'den fazla çocuk ve halk kütüphanesi yeni bir konseptle yapılandırılmış olacaktır. Proje ile yapılan yenileme çalışması neticesinde, söz konusu kütüphanelerin toplumsal imajları açısından önemli bir mesafe alınmış; üye sayıları önemli ölçüde artmış ve kullanıcı profili değişmiştir. Bunun yanı sıra gezici kütüphane sayısı 57'ye, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından okullarda oluşturulan Zenginleştirilmiş Kütüphanelerin (Z-kütüphane) sayısı ise 1.583'e ulaşmıştır. Ayrıca DAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı tarafından 2016-2018 yılları arasında 112 semt kütüphanesi kurulmuş, bunlar bilhassa dezavantajlı bölgelerde çocuk ve gençler için bir cazibe alanı olmuştur. Ancak okuma kültürünün yaygın hale getirilmesi, bu alandaki hizmetlerin verim ve etkinliğinin artırılabilmesi için bahse konu kütüphaneler arasındaki işbirliği ve eşgüdümü sağayacak bir ağ kurulmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu entegrasyonun sağlanmasıyla şehirlerde kütüphanelerin üçüncü mekân olarak insan hayatındaki yeri güçlenecek, okuma becerisi ve kültürü bilgi edinmenin temel kaynağı olacaktır.

Edebiyat ve yayıncılık alanında; Türk Edebiyatının Dışa Açılımı (TEDA) Projesi kapsamında desteklenen eser sayısı 2019 yılı itibarıyla 2.918'e, destek miktarı ise 27,2 milyon TL'ye ulaşmıştır. Edebiyat Eserlerinin Desteklenmesi Projesi kapsamında ise 2014 yılından beri toplam 167 esere 2 milyon TL destek verilmiştir. 2010 yılından itibaren ISBN ve ISSN verileri değerlerlendirildiğinde genel bir artış eğilimi gözlenmekte, bu da ülkemizde bilgi üretimi ve yayıncılık adına olumlu bir gelişme olarak kaydedilmektedir.

GRAFİK II: 1- ISBN ve ISSN Verilen Yayın Sayısı

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı

Kültür ekonomisi, yaratıcı düşünceye dayalı olması, yüksek katma değer potansiyeli, toplumsal kimlik ve değerlerin de taşıyıcısı olması nedeniyle ekonomik büyüme, istihdam ve ticaret ile birlikte sosyal içerme, kültürel çeşitlilik ve beşeri kalkınmaya da katkıda bulunmaktadır. TÜİK'in açıkladığı verilere göre ülkemizde 2017 yılında kültürel mal ve hizmetlerin cirosu bir önceki yıla göre yüzde 20, katma değer katkısı ise yüzde 27 oranında artmıştır. Kültürel mal ihracatının toplam mal ihracatı içindeki payı yüzde 4,3, ithalat içindeki payı yüzde 2,2 olmuştur. Kültür ekonomisini oluşturan sektörler cirolarına oranla yüksek katma değer üretmekte olup bu bakımdan imalat, inşaat ve ulaştırma gibi geleneksel sektörleri geride bırakmaktadır. Bu sebeple yaratıcı sektörün ülkemiz kalkınması için stratejik alanlardan biri olarak kabul edilip gelişimi için öngörülü tedbirlerin alınmasına ve ön açıcı desteklerin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Kültür ekonomisini oluşturan sektörler içinde dünyada en çok düzenleme ve destek sinema sektörüne yönelik yapılmaktadır. Bu bağlamda ülkemizde Türk sinemasında devlet desteğiyle sağlanan gelişme ve büyümenin sürdürülebilirliği için uluslararası rekabet gücümüzün artırılması ve ülkemizin film üretim merkezlerinden biri haline gelmesi amacıyla 14/7/2004 tarihli ve 5224 sayılı Kanunda Ocak 2019'da önemli değişiklikler yapılmıştır. Bu değişikliklerle; sinema sektörüne sağlanan destekler çeşitlendirilmiş, reklam süreleri düzenlenmiş, sinema bileti satışlarına ilişkin yapımcı, dağıtımcı ve sinema salonları arasında yaşanan sıkıntılar giderilmiştir. Ayrıca ülkemizi önemli bir film çekim merkezi haline getirmek amacıyla ülke tanıtımına ve ekonomisine katkı sağlayacak yabancı film yapımlarına ülke içinde harcanan tutarın yüzde 30'una kadar destek verilebilecektir.

Diğer yandan sinema sektöründe sağlanan desteklerin katkısıyla yerli yapım sayısı, izleyici sayısı ve hasılatında önemli artışlar yaşandığı görülmektedir. 2005 yılından bu yana 220 milyon TL'si 523 uzun metraj film projesine olmak üzere sektöre nominal olarak toplam 490 milyon TL kaynak aktarılmıştır. 2019 yılı içerisinde sağlanan kaynak Ekim ayı itibarıyla 59,8 milyon TL'ye ulaşmıştır. 2018 yılında toplam seyirci sayısı 70,1 milyona ulaşmış, gişe gelirleri ise 896 milyon TL olmuştur. Ülkemiz sineması yüzde 63'lük yerli film izleme oranı ile önceki yıllarda elde ettiği Avrupa'daki birincilik konumunu sürdürmüştür. Bununla birlikte Ekim 2019 itibarıyla vizyona giren yerli film izleyici sayısında bir önceki yılın aynı dönemine göre düşüş meydana gelmiştir. Bunun sebebi sinema salon işletmecileri ile yapımcılar arasında yaşanan anlaşmazlıklardan kaynaklı olarak özellikle ana akım film yapımcılarının vizyon tarihlerini ertelemesi ve filmlerini vizyona sokmama kararı almalarıdır. 5224 sayılı Kanunda yapılan değişiklik neticesinde Ekim ayında filmlerin vizyona girmesi ile bu parametreler eski seviyelerine yaklaşmış olup 2020 yılı sonunda da vizyon, seyirci ve hasılat gerçekleşmelerinin bir önceki yıl düzeyinde olması beklenmektedir.

Son yıllarda film üretiminde ve izleyici sayılarında elde edilen sayısal artışın yanı sıra, nitelikli yapımların da ortaya çıkması ve uluslararası festivallerde ödüller alınmaya başlanması, Türk sinemasının bir marka olma yolunda önemli adımlar attığının göstergesi olarak değerlendirilebilir.

TABLO II: 67- Sinema Sektörüne İlişkin Gelişmeler

Yıllar	Vizyona Giren Yerli Film Sayısı	Vizyona Giren Toplam Film Sayısı	Yerli Film Seyirci Sayısı (Bin)	Toplam Seyirci Sayısı (Bin)	Yerli Film Hasılat (Bin TL)	Toplam Hasılat (Bin TL)	Sinema Sektörüne Verilen Destek (Bin TL)
2005	27	221	11 000 (1)	27 000 (1)	69 811	177 374	8 816
2010	65	252	21 706	41 064	186 997	380 202	27 234
2015	139	406	34 700	60 739	684 230	316 987	38 723
2016	135	358	31 102	58 216	690 733	339 858	44 606
2017	148	383	40 241	71 024	469 991	863 522	53 778
2018	180	437	44 616	70 408	544 504	896 570	58 808
2019 (2)	116	329	15 862	37 098	225 573	810 785	59 851

Kaynak: Kültür ve Turizm Bakanlığı
(1) Yaklaşık seyirci sayılarıdır.
(2) 2019 Ekim ayı itibarıyla verilmiştir.

Sahne sanatlarına yönelik destekler son yıllarda artarak devam etmektedir. Bu kapsamda 2018-2019 sezonunda 261 özel tiyatroya toplam 5,2 milyon TL destek verilmiştir. Bu noktada dikkat çeken diğer bir husus, yeni girişimlerin projelerine öncelik verilmesi ve desteklerin İstanbul ve diğer büyükşehirlerle sınırlı kalmayıp küçük kentlere doğru yaygınlaşmasıdır. Tiyatro sayısı ve verilen desteklerin artışına paralel olarak seyirci sayılarında da artış gözlenmektedir. 2017-2018 sezonu itibarıyla tiyatro salonu sayısı 783, oynanan eser sayısı 9.376 ve seyirci sayısı 7,8 milyona ulaşmıştır.

5225 sayılı Kültür Yatırımları ve Girişimlerini Teşvik Kanunu kültür alanında kamu ve özel sektör arasında işbirliği adına önemli bir açılım sağlamış olmakla birlikte, bu alanda sponsorluk uygulaması henüz istenen seviyeye ulaşamamıştır. Kültürel faaliyetlerin ülkenin bütününe yaygınlaştırılması amacıyla, belediyelerin mahalli nitelikteki kültürel faaliyetlerini artırmalarına ihtiyaç bulunmaktadır. Kültür alanında kamu ve özel sektör arasında işbirliğinin geliştirilmesi önem arz etmekte olup devletin kültür ve sanat alanındaki destekleyici rolünün artırılması önemli görülmektedir.

Kültüre katılım konusunda kapsamlı ve düzenli bir araştırma yapılmaması nedeniyle vatandaşların kültüre katılım düzeyleri sağlıklı tespit edilememektedir. Bunun yanı sıra kültür alanında yayımlanan istatistiklerin uluslararası raporlarda yayımlanan biçimler ve içerikten farklı olması nedeniyle kıyaslama yapmakta da sıkıntılar yaşanmaktadır. Bu konudaki eksikliği gidermek ve politika yapıcılara analiz imkânı verecek verileri temin etmek amacıyla, kültür alanına ilişkin toplanan istatistiklerin yöntem ve kapsam itibarıyla gözden geçirilerek gerekli güncellemelerin yapılması, kamu ve akademi işbirliğiyle yürütülen Kültür İstatistiklerini Geliştirme Projesinin tamamlanması önem arz etmektedir.

b) Amaç

Kültürel zenginlik ve çeşitliliğin korunup geliştirilerek gelecek nesillere aktarılması, kültür ve sanat faaliyetlerinin yaygınlaştırılması, millî kültür ve ortak değerler etrafında toplumsal bütünlüğün ve dayanışmanın güçlendirilmesiyle kültürün kalkınmadaki çok boyutlu etkisinin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yurt içi ve yurt dışındaki kültür mirasımız, toplumun kültür, tarih ve estetik bilincini geliştirecek, kültür turizmine katkı sağlayacak ve afet riskini dikkate alacak şekilde korunacak, taşınmaz vakıf kültür varlıklarına vakfiye şartları doğrultusunda işlevsellik kazandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.630)		
Tedbir 630.1. Üniversitelerde Ulusal Restorasyon Mükemmeliyet Merkezi kurulacaktır.	YÖK (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Üniversiteler	1. Pilot bir üniversitede Ulusal Restorasyon ve Mükemmeliyet Merkezi kurulumu için gerekli ön hazırlık çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 630.2. Yurt içi ve yurt dışında taşınmaz vakıf kültür varlıklarımızı korumaya yönelik restorasyon ve onarım faaliyetleri nitelik ve nicelik olarak geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Bölge Kalkınma İdareleri, Kalkınma Ajansları, Üniversiteler	1. Üniversiteler ve ilgili kamu kurumlarının katılımıyla Ulusal Restorasyon İlke ve Standartları Konferansı düzenlenecektir. 2. Önceliklendirilmiş 200 vakıf eserinin restorasyonu uluslararası standartlara göre tamamlanacaktır.
Tedbir 630.3. Tarihi kent dokularına yönelik kentsel tasarımlar yapılacak, tarihi kent bölgeleri bu tasarımlara göre bütüncül anlayışla iyileştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Bölge Kalkınma İdareleri, Üniversiteler, Kalkınma Ajansları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Pilot olarak belirlenecek bir kentte kentsel tasarım projesi hazırlanacaktır. 2. Beş kentin koruma amaçlı imar planı hazırlanacaktır.
Tedbir 630.4. Yurt içi ve yurt dışındaki taşınmaz kültür mirasımızın korunmasına yönelik olarak yürütülen tespit ve envanter çalışmalarına devam edilecek ve elde edilen veriler dijital ortama aktarılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, TİKA, Bölge Kalkınma İdareleri, Yunus Emre Enstitüsü	1. TUES'e veri girişi yüzde 55'e çıkarılacaktır. 2. MUES'e veri girişi yüzde 40'a çıkarılacaktır. 3. Bilhassa yurt dışında tehdit altındaki tarihi mirasımız için bu bölgelerde TİKA gibi hareket kabiliyeti yüksek kurumlar tarafından envanter çalışmalarına katkı sunulacaktır. 4. Farklı kurumlarda oluşturulan kültür envanterlerinin tek bir veri tabanında birleştirilmesi çalışması tamamlanacaktır.
Tedbir 630.5. Çeşme, imaret, aşevi gibi taşınmaz vakıf kültür varlıklarına vakfiye şartları doğrultusunda işlevsellik kazandırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Vakıflar Genel Müdürlüğü, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Sosyal amaçlara özgülenmiş vakıf eserlerinin vakfiye esasları doğrultusunda yeniden işlevlendirilmesi sağlanacaktır. 2. Vakıflar Genel Müdürlüğünce vakıf eserlerinin vakfiye esaslarına uygun olarak kullanımının sağlanmasına yönelik denetimler artırılacaktır.
Tedbir 630.6. UNESCO koruması altındaki alanlar başta olmak üzere, arkeoloji, edebiyat, tarih, tabiat konulu tematik kültür rotaları belirlenecek ve bunların tanıtımı sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı, Yerel Yönetimler	1. Arkeoloji, edebiyat, tarih, tabiat konulu bir tematik kültür rotası belirlenecek ve tanıtımı sağlanacaktır.

Tedbir 630.7. Kültürümüzün temel unsurları, tarihimizin önemli şahsiyetleri, olayları, masal kahramanları ve kültürel zenginlik unsurlarımız tiyatro, sinema, belgesel, dizi ve çizgi filmlerle anlatılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu, TRT	1. Kültürümüzün temel unsurları, tarihimizin önemli şahsiyetleri, olayları, masal kahramanları ve kültürel zenginlik unsurlarımıza yönelik üç tiyatro oyunu, 10 film ve belgesel, üç çizgi film yapılacaktır.
Tedbir 630.8. Çanakkale şehitlikleri ve savaş alanları ihya edilerek Tarihi Alan açık hava müzesine dönüştürülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Çanakkale Savaşları ve Gelibolu Tarihi Alan Başkanlığı, Yerel Yönetimler, Üniversiteler	1. Bigalı Kalesi Restorasyonu tamamlanacaktır. 2. Seddülbahir Kalesi Restorasyonu yüzde 50 oranında tamamlanacaktır. 3. Ziyaretçi ve risk yönetimi ana planları hazırlanacaktır. 4. Koruma amaçlı imar planı çalışmalarına başlanacaktır.
Kültürel altyapı unsurlarının daha verimli ve etkili kullanılabilmesi için mimarisi, işletme ve yönetim modeli işlevsel hale getirilecek; farklı etkinliklere imkân veren esnek mekânsal tasarımlar geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.631)		
Tedbir 631.1. Kültür yapılarının şehir yaşamında üçüncü mekân olarak benimsenmesi için ulaşılabilir, yaygın ve cazip yapılar tasarlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Üniversiteler, STK'lar	1. Kültür yapılarında büyük ve merkezi yapılardan makul büyüklük ve muhtelif yerlere dağılmış esnek yapılara geçiş sağlanacaktır. 2. Kültür merkezi tasarım ve yapımına yönelik yerleşim yeri büyüklüğü, nüfus projeksiyonu, mevcut kültürel yapı envanteri gibi kriterler göz önüne alınarak konuya ilişkin standart belirleme çalışması yapılacaktır.
Kentsel tasarımların, imar planlarının, toplu konutlar ve kamu binalarının peyzaja, şehrin dokusuna, estetiğine ve kimliğine katkı sağlamasına özen gösterilecek ve kentsel dönüşüm uygulamalarının kültürel kimliğe ve yapıya uygunluğu gözetilecektir. (Kalkınma Planı p.632)		
Tedbir 632.1. Yerel yönetimler ve ilgili kamu kurumlarının, şehre kimlik katan önemli mekânlara ilişkin markalaştırma uygulamaları teşvik edilip yaygınlaştırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi usul ve esasları gözden geçirilecektir. 2. Şehir belleğinde yer etmiş yapı ve kültürel mekânların kayıt altına alınması, korunması ve tanıtımı sağlanacaktır.
Tedbir 632.2. Özel müzelerin kurulması teşvik edilerek, çağdaş müzecilik anlayışı içerisinde müzelerin nitelik ve niceliği artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Özel müzelerin yaygınlaştırılması için teşvik, destek ve idari düzenleme konularında mevzuat çalışması yapılacaktır. 2. Bakanlığa bağlı müzelerin nitelikleri geliştirilecek, tematik çeşitlilik sağlanacaktır.
Kültür ve sanata erişim ve katılım olanakları artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.633)		
Tedbir 633.1. Kültür ve sanatın bir yaşam alışkanlığı olarak gelişmesi için erken yaşlardan itibaren kültür ve sanat eğitimi verilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Üniversiteler	1. Kültür ve sanat alanına ilişkin seçmeli derslerin bu alanda teorik ve pratik bilgiyi kazandırması sağlanacaktır. 2. Tasarım-Beceri Atölyelerinde ve mesleki eğitimde bu alanların yeri artırılacaktır.

Tedbir 633.2. Okuma kültürünün oluşturulması ve yaygınlaştırılması amacıyla kütüphanecilik hizmetleri geliştirilecek, kütüphaneler bu alandaki yeni teknolojiler ve yönetim yaklaşımlarından da istifade edilerek mekânsal ve işlevsel olarak yeniden yapılandırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, STK'lar	1. 30 kütüphanenin mekânsal ve işlevsel olarak yeniden yapılandırılması sağlanacaktır. 2. 200 Z-kütüphane kurulacaktır. 3. 25 semt kütüphanesi kurulacaktır. 4. Beş halk kütüphanesi hizmete açılacaktır. 5. Farklı kurumların uhdesinde bulunan kütüphaneler arasında entegrasyon sağlanmasına yönelik çalışmalara başlanacaktır.
Tedbir 633.3. Gezici kütüphane sayısı artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, Üniversiteler, STK'lar	1. Beş gezici kütüphane hizmete alınacaktır.
Tedbir 633.4. Kültür ve sanat hizmetlerinin sunumunda mahalli idareler, özel sektör ve sivil toplumun rolü güçlendirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Kamu Eliyle Yapılan Kültür Yatırımlarına Destek Projesi kapsamında mevcut desteklerin artırılması ve çeşitlendirilmesi sağlanacaktır.
Klasik Türk Sanatlarını yaygınlaştırmaya yönelik faaliyetler düzenlenecektir. (Kalkınma Planı p.634)		
Tedbir 634.1. Türk-İslam tarihinin farklı dönemlerine ait kültürel mirasımıza öncelik verilmek suretiyle, kültürel mirasımızın araştırılması, korunması, günümüz toplumuna ve gelecek kuşaklara aktarılması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Devlet Arşivleri Başkanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Kalkınma Ajansları, Yerel Yönetimler	1. Yaygın kültürel eğitim faaliyetleri kapsamında Türk süsleme sanatları ve geleneksel el sanatları kursları açılacaktır. 2. Yerel yönetimler ve STK'lar işbirliğinde düzenlenen "Geleneksel El Sanatları Festivalleri"nin devam ettirilmesi sağlanacaktır. 3. Türk-İslam tarihinin farklı dönemlerini kültürel, sanatsal ve toplumsal açıdan araştıran arkeolojik kazı çalışmaları ve bilimsel araştırmalara öncelik verilecektir.
Türkçe'nin doğru ve yetkin bir şekilde kullanılması için örgün eğitim başta olmak üzere, her türlü medya, yasal düzenleme gibi araçlar etkin bir şekilde kullanılacaktır. (Kalkınma Planı p.635)		
Tedbir 635.1. Türkçe'nin zenginliğinin kayıt altına alınması için etimolojik sözlük tamamlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Dil Kurumu, TÜBA, Üniversiteler, STK'lar	1. Tietze-Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Lügatinin genişletilmiş baskısı yapılacak ve dijital ortamda erişime açılacaktır. 2. Türk Dil Kurumu Etimolojik Sözlük çalışması belirlenen program dâhilinde "K" harfine kadar tamamlanacaktır. 3. Türkiye Türkçesi Ağız Atlası Projesine başlanacaktır.

Tedbir 635.2. Yurt dışında Türk dili ve kültürünün öğretimi ve tanıtımı faaliyetleri geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türk Dil Kurumu, Yunus Emre Enstitüsü, Üniversiteler	1. Tercihim Türkçe Projesinin uygulandığı ülkelerin ve okulların sayısı artırılacaktır. 2. Uzaktan Türkçe öğretimini sağlamak amacıyla Türkçe Öğretim Portalı geliştirilecektir. 3. Türk kültürünün yerinde tanınmasına imkân tanımak amacıyla tarih, edebiyat, müzik, sinema, arkeoloji, mutfak gibi farklı alanlarda yaz okulları düzenlenecektir. 4. Yabancılara Türkçe öğretimi yapacak insan kaynağını geliştirmek için Yabancılara Türkçe Öğretimi Sertifika Programı düzenlenecek; okuma ve dilbilgisi kitapları, sözlük gibi destekleyici materyaller geliştirilecek; eğiticilere yönelik eğitim materyalleri geliştirilecektir.
Tedbir 635.3. Her türlü basın, yayın ve medya ortamında Türkçe'nin güzel kullanılması özendirilecek, mesajını dille ileten tüm sanat eserlerinde kelime zenginliği teşvik edilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Dil Kurumu, Üniversiteler, STK'lar	1. Edebiyat Eserlerini Destek Projesi kapsamında verilecek desteklerin kelime zenginliğini gözetmesi sağlanacaktır. 2. Türk Dil Kurumunun Türkçenin güzel ve zengin kullanıldığı sanat eserlerine yönelik ödül ve teşvik mekanizmaları geliştirmesi sağlanacaktır.
Tedbir 635.4. Türk kültür ve medeniyetine dair referans niteliğindeki metinler belirli bir program dâhilinde akademik niteliği haiz üniversiteler, yayınevleri ve ilgili kamu kurumlarınca yayınlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Türk Tarih Kurumu, Türk Dil Kurumu, TÜBA, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, Yayıncılıkla İlgili Meslek Birlikleri	1. Yazma eserlerin muhtevaları Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı öncülüğünde ilgili kamu kurumları, akademi ve akademik niteliği haiz yayınevleri işbirliğiyle araştırılacak ve yayın yapılacaktır.
Fikri emek sonucu oluşan ürünlerin öneminin ve değerinin toplumun tüm kesimlerine benimsetilmesi sağlanacak ve fikri haklara konu ürün ve eserlere ilişkin bilgi ve veri altyapısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.636)		
Tedbir 636.1. Fikri haklara yönelik tanıtım, farkındalık ve bilgilendirme faaliyetleri yapılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler, Meslek Birlikleri	1. Fikri haklar konusunda farklı hedef gruplar gözetilerek çeşitli türde faaliyetler yapılması sağlanacak veya teşvik edilecektir. 2. Üniversite öğrencileri ile meslek birliği üyeleri, sanatçılar buluşturularak telif haklarının önemi anlatılarak farkındalık yaratılacaktır.
Tedbir 636.2. Kültür istatistikleri uluslararası standartlara uygun bir şekilde geliştirilecek ve tek bir veri tabanında toplanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK	1. Kültür İstatistikleri Geliştirme Projesi kapsamında yapılacak olan gereksinim analizi doğrultusunda yazılım geliştirilecektir. 2. Kültüre Katılım Araştırmasının hazırlık çalışmaları yapılacaktır.

Kültür endüstrileri ve kültürel girişimlere yönelik mevcut desteklerin etki analizi yapılacak; kapsayıcı, objektif ve kolay erişilebilir destek mekanizmaları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.637)		
Tedbir 637.1. Kültürel ürünlerin üretim, gösterim ve dağıtımında tekelleşmeyi önleyici tedbirler alınacak, kültürümüze özgü ürünlere yönelik markalaşma, pazarlama ve finansman kolaylığı stratejileri geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Rekabet Kurumu, Üniversiteler, Meslek Birlikleri	1. Rekabet Kurumu ile işbirliği yapılarak sponsorluk, teşvik, vergi ile ilgili iyileştirme yapmak amacıyla çalışmalar yapılacaktır. 2. Kültür endüstrileri ve kültürel girişimlere yönelik mevcut desteklerin etki analizi yapılacaktır.
Tedbir 637.2. Kültür endüstrilerine sağlanan destekler, bilhassa eğitim, sertifikasyon ve Ar-Ge faaliyetleri artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Mesleki Yeterlilik Kurumu, Üniversiteler	1. İlgili alana yönelik formel eğitim almaksızın sektöre katılan işgücünün sertifikalandırılmasına yönelik düzenlemeler yapılacak ve mesleki yeterllik belgesi mekanizmaları geliştirilecektir. 2. Kültür sanat alanına yönelik sanat ve tasarım parkları ile kuluçka merkezlerinin kurulumu için çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 637.3. Özel tiyatrolara verilen destekler artırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Üniversiteler, Meslek Birlikleri	1. Hâlihazırda oyun bazlı verilen desteklere ek olarak, kültür merkezlerinin özel tiyatrolarca kullanımı kolaylaştırılacaktır.
Tedbir 637.4. Kültür endüstrilerine ilişkin mevcut kayıt, veri ve ulusal istatistikler çeşitlendirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), TÜİK	1. Kültür ekonomisine ilişkin sektörel bazda temel göstergelerin ve kültüre katılım istatistiklerinin yayımlanması sağlanacaktır.
Kültür endüstrilerine verilecek desteklerde tarihi, milli ve kültürel değerlerimizi tanıtıcı, toplumsal birlik ve aidiyet hislerini güçlendirici alanlara öncelik verilecek, klasik sanatlarımıza pozitif ayrımcılık yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.638)		
Tedbir 638.1. Klasik ve çağdaş Türk sanatını temsil eden alanlarda nitelikli etkinlik ve sergilerin kamu ve özel sektör tarafından profesyonelce organize edilip dünyanın önemli şehirlerinde sıklıkla uygulanması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, STK'lar	1. Anadolu Renkleri, Senfonik Saz Eserleri gibi nitelikli projelerin bütçe olanakları çerçevesinde yıl boyunca yurt dışında sahnelenmesi sağlanacaktır.
Türk sinemasının dünyada tanınan bir marka haline gelmesi için sinema endüstrisinin gelişimi sağlanarak uluslararası rekabet gücü artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.639)		
Tedbir 639.1. Ulusal Sinema Müzesi ve Arşivi kurulacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Üniversiteler, STK'lar	1. Ulusal Sinema Müzesinin kurulması için Atlas Pasajında yapılan restorasyon ve tefrişat çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 639.2. Ülkemizi önemli bir film çekim merkezi haline getirmek üzere ülkemizde çekimi yapılacak yabancı yapımlar desteklenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. 5224 sayılı Sinema Filmlerinin Değerlendirilmesi ve Sınıflandırılması ile Desteklenmesi Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun kapsamında ülkemizde çekimi yapılacak yabancı yapımlar desteklenecektir.

Tedbir 639.3. Sinema yapım, dağıtım ve gösterim faaliyetlerinde tekelleşmenin önüne geçmeye yönelik düzenlemeler yapılacak, kültür merkezi ve benzeri yapıların sinema statüsüyle kullanımının teşviki sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, STK'lar	1. Sponsorluk, teşvik, vergi ile ilgili yasal düzenlemelere yönelik çalışmalar yapılacaktır.
Kültür sanat kurumlarının daha etkin yönetimi ve uzmanlık alanlarının genişletilmesi için nitelikli kültür-sanat profesyonelleri yetiştirilecek, yükseköğretimde kültür yönetimi bölümleri yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.641)		
Tedbir 641.1. Kültür yönetimi bölümlerinin akademide yaygınlaştırılması ve mevcuttakilerin verimliliğinin artırılması sağlanacaktır.	YÖK (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Üniversiteler	1. Yükseköğretim kurumlarındaki kültür ve sanat yönetimiyle ilgili bölümlerin sayısı artırılacaktır.
Nitelikli din hizmetleri ile toplumun birlik, beraberlik, barış ve huzuruna katkı sağlanacak ve yaygın din eğitimi toplumun tüm kesimlerine ulaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.642)		
Tedbir 642.1. Toplumsal problemlere yönelik dini içerikli yayınlar toplumun daha geniş kesimine ulaştırılacaktır.	Diyanet İşleri Başkanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı,TRT	1. Toplumsal problemlerin çözümüne yönelik dini içerikli bilgilerin toplumun geniş kesimlerine ulaştırılması için görsel ve basılı yayınların sayısı ve çeşitliliği artırılacaktır.
Tedbir 642.2. Manevi destek hizmeti ile ulaşılan kişi sayısı artırılacaktır.	Diyanet İşleri Başkanlığı (S)	1. Aile ve Dinî Rehberlik Vaiziliği, Gençlik Koordinatörü ve Manevi Danışmanlık görev tanımı çalışması yapılacaktır. 2. Göç hizmetleri merkezinde KAGEM ve SDEM ile işbirliği içerisinde kadın, genç ve çocuklara yönelik manevi destek bürosu kurularak, eğitim faaliyetleri ve sosyal etkinlikler düzenlenecektir.
Kültürümüz yurt dışında tanıtılacak, kültürel diplomasi faaliyetleri geliştirilecek, kamu ve sivil toplum kuruluşlarınca yürütülen kültürel diplomasi nitelikli faaliyetler arasında eşgüdüm sağlanacak ve uluslararası ilişkilerde kültürün yapıcı rolünden istifade edilecektir. (Kalkınma Planı p.643)		
Tedbir 643.1. Yurt dışında kültürel diplomasi alanında faaliyet gösteren kuruluşlara verilen destekler artırılacak ve bu kuruluşların idari kapasiteleri geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yunus Emre Enstitüsü, TİKA	1. Beş yeni Yunus Emre Kültür Merkezi açılacaktır. 2. Yunus Emre Enstitüsü Kültürel Diplomasi Akademisinde Enstitü personeline ve bu alanda eğitim almak veya çalışmak isteyenlere yönelik eğitim programları düzenlenecektir.
Tedbir 643.2. Dünya kamuoyunda olumlu bir Türkiye algısı oluşmasına yönelik kültürel faaliyetler gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü, Devlet Opera ve Balesi Genel Müdürlüğü, TRT, Yunus Emre Enstitüsü	1. YETKM aracılığıyla her yıl dünyanın farklı ülkelerinde en az 1.000 kültürel faaliyet icra edilecektir. 2. Yurt dışında Türk veya yabancı diğer kurum ve kuruluşlar tarafından yürütülen ve ülkemizin tanıtılmasına katkı verme potansiyeline sahip kültür-sanat faaliyetleri desteklenecek ve bu tür faaliyetlere katılım sağlanacaktır. 3. Yurt dışındaki çeşitli sanat ve edebiyat festivallerine katılım için ilgili özel sektör kuruluşları ve meslek örgütleriyle işbirliği yapılacaktır.

Tedbir 643.3. Türkiye'nin bilimsel ve akademik birikimi yurt dışında tanıtılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Üniversiteler	1. Türkiye ve Avrupa Birliği ortak akademik ve bilimsel işbirliğini geliştirmek ve Türkiye'nin akademik ve bilimsel kapasitesini AB akademisyenlerine tanıtmak amacıyla TABİP Akademi Eğitim Serisi düzenlenecektir. 2. Türkiye'nin bilimsel ve akademik kapasitesini tanıtmak ve Türkiye ile diğer ülkeler arasındaki bilimsel ve akademik işbirliğini geliştirmek amacıyla kurulan tabip.global portalının etkinliği artırılacaktır.
Kitap ve süreli yayın yayımcılığı alanlarının geliştirilmesine yönelik faaliyetler desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.644)		
Tedbir 644.1. Elektronik yayınlar da dâhil olmak üzere yayıncılık faaliyetlerinin geliştirilmesine yönelik Ar-Ge çalışmaları desteklenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Yayıncılık sektöründeki yenilikçi iş modelleri ve teknoloji temelli Ar-Ge faaliyetlerinin desteklenmesi için çalışmalara başlanacaktır.
Tedbir 644.2. Nitelikli kültürel yayınlara daha fazla sayıda okurun ulaşımını temin etmek üzere e-kitap formatında daha fazla sayıda eserin kamu yayını olması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1.Türk Klasik Eserlerinin Dijital Ortama Aktarılması Projesi kapsamında Kültür ve Turizm Bakanlığı internet sitesindeki e-kitap sayısı 200'e çıkarılacak ve e-kitaplar daha fonksiyonel ve kullanıcı dostu hale getirilecektir.
Tedbir 644.3. Yurt dışına telif satışını artırmak ve Türk edebiyatının dünya çapındaki tanınırlığının artırılması için gerekli olan tanıtım çalışmaları gerçekleştirilecek ve mevcut destek programlarının içeriği geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. Bologna ve Frankfurt gibi önemli kitap fuarlarına mümkün olan en fazla sayıda yayıncı davet edilerek ve özel görüşme alanları tasarlanarak telif satışına destek olunacaktır. 2. Belirlenen kitap fuarlarına yabancı yayınevleri davet edilerek yerli yayınevleri ile telif görüşmelerinin yapılması sağlanacaktır. 3. TEDA Projesinin mali ve idari altyapısını güçlendirmek üzere yönetmelik çalışması yapılacaktır.
Tedbir 644.4. Edebi üretimi teşvik etmek ve yayımlanma imkânı bulamamış nitelikli edebi üretimlerin okura ulaştırılmasını sağlamak üzere uygulanan ilk eser desteği geliştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. İlk eser desteğinin idari ve mali alt yapısını güçlendirmek üzere Edebiyat Eserlerinin Desteklenmesi Hakkında Yönetmelikte değişiklik yapılacaktır.
Tedbir 644.5. Türk edebiyatı ve yayıncılığının yurt dışında tanıtımına yönelik faaliyetlerin ve bu faaliyetlerde kullanılan bilgilendirici içeriklerin çevrimiçi ortamlarda da yer alması sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S)	1. www.readturkey.gov.tr Türk Edebiyatı ve Yayıncılık Tanıtım Portalının hazırlanması ve uluslararası tanıtımına yönelik faaliyetlerin dijitalleştirilmesi projesi gerçekleştirilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019 (1)	2020 (2)
Yıl İçerisinde Restorasyonu/Konservasyonu Tamamlanan Taşınır Kültür Varlığı Sayısı (Kümülatif)	Bin	11,0	22,5	34,5
Gezici Kütüphane Sayısı (Kümülatif)	Adet	53	57	62
Desteklenen Sinema Projesi Sayısı	Adet	195	390	585

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.3.10. Spor

a) Mevcut Durum

Türkiye'de lisanslı sporcu, spor kulübü ve antrenör sayılarındaki artış eğilimi devam etmektedir. Eylül 2018'de 8,3 milyon olan lisanslı sporcu sayısı Eylül 2019 itibarıyla 9,7 milyona, 15.620 olan spor kulübü sayısı 17.605'e, 233.368 olan antrenör sayısı ise 246.774'e yükselmiştir.

Engellilerin spora katılımını artırmak amacıyla hayata geçirilen özel projeler kapsamında engelli otobüslerinin teminine; engelli sporcularla çalışabilmek için antrenörlerin formasyon eğitiminden geçirilmesine ve engellilere yönelik yaz spor okullarının açılmasına devam edilmiştir.

Spor tesislerinin bölgeler ve branşlar bazında dengeli dağılımlarının sağlanması ve tesislerin etkin kullanılması amacıyla spor tesisleri envanter programı aracılığıyla kamuya ait spor tesislerinin envanteri çıkarılmıştır. Söz konusu envanterin internet ortamında tüm vatandaşların erişimine açılması çalışmaları devam etmektedir.

Pilot uygulaması tamamlanan Türkiye Sportif Yetenek Taraması ve Spora Yönlendirme Projesi kapsamında, şu ana kadar yaklaşık 1 milyon 200 bin öğrenciye tarama testleri gerçekleştirilmiştir. Taraması gerçekleştirilen öğrencilere yönelik Spor Eğitimi ve Gelişimi Modül programları uygulanarak program kapsamında beceri koordinasyon, eğitsel oyunlar ve temel kuvvet eğitimlerine yönelik çalışmalara yer verilmiştir.

Spor eğitiminin iyileştirilmesi, sporda etik kurallara uyumun artırılması, sporcu sağlığına yönelik hizmetlerin geliştirilmesinde kritik önem arz eden spor hekimi yetiştirilmesinin sağlanması, ithal ikamesine yönelik sportif mal ve hizmet üretiminde marka ve kalite konularında Ar-Ge çalışmalarına ağırlık verilmesi, başarılı sporcuların yetiştirilmesi ve sporun bir yaşam tarzı olarak benimsetilerek geniş kitlelere yaygınlaştırılması ihtiyacı devam etmektedir. Mahalli idarelerin spor alanındaki etkinliklerinin artırılması, spor kulüpleri ve federasyonlarının kapasitesinin güçlendirilmesi ve spor turizmi başta olmak üzere dünya spor ekonomisindeki pazar payının artırılması gerekmektedir.

b) Amaç

Sporun bir yaşam alışkanlığı haline geldiği, talep eden herkesin spor faaliyetlerine eriştiği, uluslararası şampiyonalarda başarı elde eden, prestijli spor organizasyonlarına ev sahipliği yapan ve böylelikle sporun her dalında dünya çapında rekabet edebilen bir seviyeye ulaşmak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Erken yaşlardan itibaren spor eğitimi verilecek; örgün eğitimde beden eğitimi ve spor derslerinin niteliği artırılacak; mahallinde spor imkânları geliştirilerek her yaştan vatandaşların sportif faaliyetlere düzenli katılımı teşvik edilecektir. (Kalkınma Planı p.646)		
Tedbir 646.1. Halkın spora olan ilgisini artıracak proje ve kampanyalar geliştirilecek, spor tesislerine erişim imkânları iyileştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), RTÜK, TRT, Yerel Yönetimler, Üniversiteler, Spor Federasyonları	1. Ülke genelinde sportif faaliyet ve organizasyonların düzenlenmesinde spor federasyonlarının kurumsal kapasiteleri güçlendirilecektir. 2. Medyada, spor yapmayı teşvik edici ve farklı spor branşlarını tanıtıcı programlara yer verilecektir.
Tedbir 646.2. Spor eğitimi, okul öncesinden başlayarak ilk ve ortaöğretim kademelerinde yaygınlaştırılacak, okul spor müsabakaları faaliyet çeşitliliği ile okul spor kulübü sayısı artırılarak çocukların farklı spor branşlarına yönlendirilmesi sağlanacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Gençlik ve Spor Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı arasında yapılacak işbirliği protokolüyle Temel Spor Eğitimi Programı hazırlanacak ve okul öncesi temel eğitim ve özel eğitim okullarının ders programlarına eklenmesi için çalışmalar yapılacaktır. 2. Spor liselerinde uygulanan öğretim programları Birinci Kademe Yardımcı Antrenör Lisansı verilecek şekilde güncellenecektir.
Tedbir 646.3. Başta engelli vatandaşlar olmak üzere herkesin sportif faaliyetlere katılımı teşvik edilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Proje çağrılarında engelli bireylerin sporla rehabilitasyonu ve toplumsal hayata katılımını sağlayan projeler öncelikli olarak desteklenecektir. 2. Spor tesislerinin engelli vatandaşların kullanımına elverişli hale getirilmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir. 3. Engelli vatandaşların kullanımına uygun spor tesislerinin envanteri çıkarılacaktır.
Tedbir 646.4. Engelli bireylerin spora katılımına yönelik antrenör-öğretmen yeterlilikleri geliştirilecek; zenginleştirilmiş eğitim materyalleri, görsel ve yazılı dokümanlar hazırlanarak uygulamaya konulacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı	1. Engelli sporcularımız başta olmak üzere engelliler için dizayn edilen engelli araçlar, yaz spor okullarında çocuk ve gençlerimizin spor tesislerine erişmesi amacı ile il müdürlüğünde bulunan mevcut araçla ve ihtiyaca göre kiralık araçlarla il müdürlükleri tesislerine ulaşım sağlayacaktır.
Tedbir 646.5. Okul ve mahalle spor kulüplerinin dijital ortamda da entegrasyonu ile bu kulüplerin izleme ve değerlendirme işlemi kolaylaştırılacak ve performans göstergelerinin doğrulanabilir olması sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Spor kulüpleri ile ilgili iş ve işlemlerin elektronik ortamda kayıt altına alındığı Spor Bilgi Sistemi kapsamında yer alan performans göstergelerinin takibi için yeni bir planlama yapılacaktır.

İlköğretim çağındaki öğrencilere yönelik yetenek taraması ile öğrenciler, sportif anlamda başarılı olabileceği branşlara yönlendirilecek, elit sporcu yetiştirilmesi sağlanacak ve yaşam boyu aktif spor katılımını teşvik edecek branş yönlendirmesi yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.647)		
Tedbir 647.1. Elit kategorisinde yer alma potansiyeli taşıyan sporcuları seçme, yönlendirme ve normlandırma sistemleri geliştirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler, Spor Federasyonları	1. Spor alanında yetenekli bireylerin erken yaşta tespit edilebilmesi ve gerekli yönlendirmenin yapılabilmesi amacıyla hayata geçirilen Türkiye Sportif Yetenek Taraması ve Spora Yönlendirme Projesinin uygulanmasına devam edilecektir.
Tedbir 647.2. Ülke genelinde uygulanacak standart yetenek tarama modeli oluşturulacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler, Spor Federasyonları	1. Türkiye Sportif Yetenek Taraması ve Spora Yönlendirme Faaliyetlerine ilişkin mevzuat çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 647.3. Eğitim kurumlarındaki sportif faaliyetler yeniden düzenlenerek yetenekli sporcuların bireysel gelişimi desteklenecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Spor Federasyonları	1. Sporcuların bireysel gelişimine yönelik eğitim programları düzenlenecektir.
Coğrafi konum, iklim ve demografik yapıyı dikkate alan ulusal düzeyde spor tesislerinin yapımı ve etkin kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.648)		
Tedbir 648.2. Eğitim kurumları ile kamuya ait spor tesislerinin Gençlik ve Spor Bakanlığı koordinasyonunda ortak kullanıma ve vatandaşların erişimine açılması sağlanacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Milli Eğitim Bakanlığı ile koordineli olarak, spor aktivitelerini gerçekleştirecek tesisi olmayan okullara imkânlar ölçüsünde tesis kazandırmak için çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 648.3. Spor alanına ait veri setleri yeniden yapılandırılarak veri kalitesi artırılacak ve uluslararası karşılaştırmalara imkân veren bir veri altyapısı oluşturulacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), TÜİK, Spor Federasyonları	1. TÜİK'le işbirliği yapılarak uluslararası karşılaştırmaya da imkân tanıyan veri setleri oluşturulacaktır.
Sporcu sağlığı merkezleri, hizmet kalitesi ve çeşitliliği artırılarak yaygınlaştırılacak, spor hekimi ihtiyacının giderilmesine yönelik tedbirler alınacaktır. (Kalkınma Planı p.650)		
Tedbir 650.2. Spor hekimi ihtiyacı tespit edilerek yeterli sayıda uzman hekimin yetiştirilmesi sağlanacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, Spor Federasyonları, İlgili STK'lar	1. Uzman spor hekimi sayısının planlaması yapılacaktır. 2. Spor hekimi uzmanlığı yetkilendirilmiş eğitim programı sayısı ve uzmanlık eğitimi öğrenci sayısı bu planlamaya göre düzenlenecektir.

Spor turizminin uzun vadeli ve sağlıklı gelişmesini sağlamak üzere bölge potansiyelini ve rekabet gücü yüksek spor branşlarını dikkate alan Türkiye Spor Turizmi Stratejisi hazırlanarak ülkemizin dünya spor turizm pazarından alacağı pay artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.651)		
Tedbir 651.1. Spor turizmine elverişli bölgelerin ve alanların tespiti ve değerlendirilmesi için kapsamlı bir envanter analiz çalışması hazırlanarak spor turizmi yol haritası oluşturulacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yerel Yönetimler, Spor Federasyonları	1.Spor turizmi yol haritasının oluşturulması amacıyla çalıştay düzenlenecektir. 2. Strateji Belgesi hazırlık çalışmalarına başlanacaktır.
Sporun bir iş kolu ve meslek haline getirilerek kayıt dışı istihdamın önlenmesi amacıyla spor sektöründe mesleki yeterlilikler ve alt meslek tanımları belirlenecek, sporun birincil iş kolu rolü güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.652)		
Tedbir 652.1. Milli sporcuların ortaöğretim ve yükseköğretim kademesine geçişlerini kolaylaştırıcı düzenlemeler yapılacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, Spor Federasyonları	1. Milli sporcuların ortaöğretim ve yükseköğretim kademesine geçişlerinin kolaylaştırılabilmesi için mevzuat çalışması yapılacaktır.
Tedbir 652.3. Sporla profesyonel olarak ilgilenen bireylerin spor yaşamları sonrasında aktif ve verimli bireyler olarak spora veya başka alanlara katkı vermeleri için mesleki rehberlik uygulamaları oluşturulacaktır.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler, Spor Federasyonları	1. Sporculara yönelik mesleki rehberlik uygulamaları başlatılacaktır.
Tedbir 652.5. Antrenörlük kariyer sistemi hayata geçirilecektir.	Gençlik ve Spor Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Mesleki Yeterlilik Kurumu, YÖK, Üniversiteler, Spor Federasyonları	1. Spor sektöründe meslek standartları ve yeterlilikler hazırlanarak yürürlüğe konulacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Tesislerden Yararlanan Kişi Sayısı	Milyon Kişi	8,5	10,0	11,0
Sportif yetenek taramasına katılan genç/öğrenci sayısı	Milyon Kişi	1,0	1,2	1,5
Uluslararası müsabakalarda kazanılan madalya sayısı	Adet	6 171	6 500	6 900

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.3.11. Nüfus ve Yaşlanma

a) Mevcut Durum

Ülke nüfusumuz Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verilerine göre 2018 yılı sonunda 82 milyona ulaşmıştır. Son yıllarda kadın başına 2,1 çocuk olan yenileme seviyesi civarında durağanlaşan toplam doğurganlık hızı, 2018 yılında 1,99'a gerilemiştir. Doğurganlık hızındaki aşağı yönlü hareketin temel nedenleri şehirleşme, geniş aile yapısının azalması, ortalama evlenme yaşının yükselmesi, kadınların eğitim seviyesinin ve işgücüne katılım oranının artmasıdır. Nitekim eğitim ve gelir seviyesinin yüksek olduğu toplum kesimlerinde toplam doğurganlık hızı genel düzeyden daha düşük gerçekleşmektedir.

Uzun vadede düşen doğurganlık hızının yenileme seviyesinin üstünde korunması amacıyla Onuncu Kalkınma Planından itibaren doğurganlık yanlısı nüfus politikaları benimsenmiş, başta aile ve iş yaşamının uyumlaştırılması olmak üzere çeşitli alanlarda düzenlemeler yapılmıştır. Söz konusu politikaların etkinliğinin artırılması için yapılan düzenlemelerin gözden geçirilmesi ve etki değerlendirmesi yapılarak gerekli değişiklikler veya ilave tedbirlerin hayata geçirilmesi önem arz etmektedir.

TABLO II: 68- Demografik Göstergeler

	2011	2016	2017	2018
Toplam Doğurganlık Hızı (Kadın Başına)	2,05	2,11	2,07	2,07
Doğuşta Beklenen Yaşam Süresi (Yıl) (1)	76,6	78,0	78,0	78,3
Erkek	74,4	75,3	75,3	75,6
Kadın	78,9	80,8	80,8	81,0
Nüfus Artış Hızı (Binde)	13,5	13,5	12,4	14,7
Nüfus (Bin)	74 724	79 815	80 811	82 004
0-14 Yaş	18 886	18 926	19 034	19 184
15-64 Yaş	50 347	54 237	54 882	55 634
65+ Yaş	5 491	6 652	6 895	7 186

Kaynak: TÜİK Nüfus Projeksiyonları ve ADNKS verileridir.
(1) 2016 ve 2017 yılları verileri 2015-2017 dönemine, 2018 yılı verisi 2016-2018 dönemine aittir.

Doğuşta beklenen hayat süresinin uzaması sonucunda yaşlı nüfusun toplam nüfus içerisindeki payı artmaktadır. 2018 yılı sonu itibarıyla yaşlı nüfus (65+ yaş) yaklaşık 7,2 milyon kişi olup bu nüfusun toplam nüfus içindeki payı yüzde 8,8'e ulaşmıştır. TÜİK tarafından nüfus tahminlerine göre yaşlı nüfusun toplam nüfus içindeki payının, 2023 yılında yüzde 10,2'ye, 2040 yılında yüzde 16,3'e, 2060 yılında ise yüzde 22,6'ya ulaşacağı tahmin edilmektedir. 2018 yılında yüzde 67,8 olan çalışma çağı nüfusunun (15-64 yaş) toplam nüfus içindeki payı 2060 yılında yüzde 60'a gerileyecektir. Bu demografik dönüşümün sonucunda çalışan nüfusun bakmakla yükümlü olduğu nüfus artacak ve yaşlanan nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak güçleşecektir.

Bununla birlikte özellikle uzun süreli bakım hizmetine ihtiyaç duyan ileri yaşlardaki yaşlı nüfus da hızla artmaktadır. 2018 yılında 1,45 milyon kişiyle toplam nüfus içindeki payı yüzde 1,8 olan ileri yaşlardaki (80+ yaş) nüfusun payının 2023 yılında yüzde 1,9'a, 2060 yılında ise yüzde 7,1'e ulaşacağı öngörülmektedir.

Yaşlanan nüfusa yönelik sağlık, bakım ve sosyal güvenlik alanlarında etkin politikaların hayata geçirilmesine, yaşlılara verilen hizmetin bütüncül olarak sağlanabilmesi için hukuki

ve kurumsal altyapının güçlendirilmesine, yaşlılık alanında araştırmaların ve veri kaynaklarının geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

b) Amaç

Genç ve dinamik nüfus yapısının korunması; yaşlıların yaşam kalitesinin yükseltilmesi için ekonomik ve sosyal hayata etkin bir şekilde katılabilmesi, aktif ve bağımsız olarak hayatlarını sürdürebilmesi, yüksek kalitede uzun süreli bakım, sağlık ve diğer hizmetlerden yararlanabilmesi ve aktif yaşlanma ortamlarının oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Uzun süreli bakıma gereksinim duyan yaşlılar için hizmetler çeşitlendirilecek ve yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.655)		
Tedbir 655.2. Farklı kurumlar tarafından sunulan uzun süreli evde bakım hizmetlerinde bütünlük ve kurumlar arası eşgüdüm sağlanacak, yerel yönetimlerin hizmet sunumunda daha fazla rol almasına imkân verecek düzenlemeler yapılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Belediyeler	1. Kurumlar arası eşgüdüm sağlanması için hazırlanacak olan düzenlemelere dair tüm tarafların katıldığı bir çalıştay düzenlenecek ve sonuç raporu hazırlanacaktır.
Yaşlılar için sağlık hizmetlerinin sunumu etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.656)		
Tedbir 656.1. Sağlık hizmetlerinin sunumunda disiplinler arası bir yöntem geliştirilecek, geriatri alanında uzman personel sayısı artırılacak ve geriatrik hizmetler yaygınlaştırılacaktır.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, YÖK, Üniversiteler	1. Geriatri uzman hekim sayısının artırılması için yetkilendirilmiş eğitim programı sayısı ve yan dal uzmanlık eğitimi öğrenci sayısı artırılacaktır.
Tedbir 656.2. Alzheimer-demans hastalığı ile mücadele sağlık, bakım, Ar-Ge gibi konunun tüm yönlerini içeren bir yaklaşımla yürütülecektir.	Sağlık Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Üniversiteler	1. Saha uygulamasını gerçekleştirecek sağlık personeline yönelik standardizasyon eğitimi ve pilot uygulama yapılacaktır.
Tedbir 656.3. Yaşlıların karşılaşabileceği düşme ve kazaların asgari düzeye indirilmesi için konut içi ve çevreye yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S),Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Belediyeler	1. Yeni inşa edilecek binalarda zemin kaplama malzeme seçiminin ve yaya yürüme yüzeylerinin uygunluğunun sağlanması için Çevre ve Şehircilik Bakanlığıyla mevzuat çalışması yapılacaktır. 2. Temel gereklilikler ve değerlendirme yöntemlerinin standardı çalışması yapılacaktır.
Yaşlı nüfusun ekonomik ve sosyal hayata katılımı artırılarak aktif yaşlanma imkânları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.657)		
Tedbir 657.1. Yaşlıların hayat boyu öğrenme imkânlarına erişimi kolaylaştıracaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Kültür ve Turizm Bakanlığı, Üniversiteler, Belediyeler, STK'lar	1. İhtiyaçlar doğrultusunda yaşlılara yönelik yeni kurs programları hazırlanacak ve mevcut kurs programları güncellenecektir.

Tedbir 657.2. Yaşlıların belirli şartlarda çalışma hayatında kalabilmesini sağlayacak mekanizmalar geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Kamu kurum ve kuruluşları, işverenler ve diğer çalışma hayatı aktörlerinin yaş ayrımcılığı hakkında bilinçlenmesi, bu konuda farkındalık oluşturulması amacıyla bir çalıştay düzenlenecek, çalıştay sonuç raporu hazırlanarak taraflarla paylaşılacaktır.
Yaşlıların kendilerini dışlanmış ve yalnız hissetmedikleri bir ortam oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.658)		
Tedbir 658.3. Nesiller arası kültür paylaşımı ve dayanışmanın artırılması amacıyla yaşlıların aile içinde bakımı desteklenecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Belediyeler, STK'lar	1. Yaşlılarına yanında bakmak isteyen ancak sosyoekonomik desteğe ihtiyaç duyan ailelere, belirlenecek miktarlarda sosyal ve ekonomik destek sağlanmasına yönelik mevcut durum tespiti yapılacaktır. 2. İlgili tarafların katkı ve katımlarıyla sosyoekonomik destekler belirlenecek, yaşlılara yönelik sosyal ve ekonomik destek yönetmelik taslağı hazırlanacaktır.
Yaşlanan nüfusa yönelik hizmet ve politikalar veriye dayalı olarak geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.659)		
Tedbir 659.1. Türkiye Bakım ve Yaşlılık Araştırması yapılarak yaşlanan nüfusa yönelik hizmet ve politikalar veriye dayalı olarak geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Üniversiteler	1. Yaşlanan nüfusa yönelik hizmet ve politikaların veriye dayalı olarak geliştirilmesi amacıyla Türkiye'de Yaşlı Bakım Hizmetlerine Yönelik Beklenti ve İhtiyaç Araştırması yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Toplam Doğurganlık Hızı	Kadın Başına Çocuk Sayısı	1,99	2,05	2,1
65 Yaşındakilerin Hayatta Kalma Beklentisi	Yıl	17,7(3)	17,9	18,1
Kadın	Yıl	19,2(3)	19,4	19,6
Erkek	Yıl	16(3)	16,2	16,4
Yaşlı Nüfusun İşgücüne Katılma Oranı	Yüzde	12,2(4)	12,5	12,8

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) 2015-2017 dönemine aittir.
(4) 2017 yılı verisidir.

2.3.12. Dış Göç

a) Mevcut Durum

Türkiye, 2011 yılında Suriye'de başlayan iç savaşla zorla yerinden edilmiş bir göçmen akınıyla karşı karşıya kalmıştır. BM tarafından yakın tarihte görülen en büyük göç dalgası olarak nitelendirilen bu süreçte Türkiye, insani yardım refleksi ile hareket etmiş ve 2015 yılından bu yana dünyada en fazla sığınmacı kabul eden ülke konumuna gelmiştir. Göçmen krizinin başlangıcından itibaren ihtiyaç duyulan yasal düzenlemeler yapılmış, geçici koruma statüsü sahiplerinin sağlık, eğitim, sosyal yardım ve benzeri hizmetlere erişimleri sağlanmış ve işgücü piyasasına girmelerine imkân tanınmıştır. Türkiye'nin ulusal kaynaklardan göçmenlere sağlamış olduğu yardım ve hizmetlerin maliyeti yaklaşık 40 milyar ABD doları olarak hesaplanmaktadır.

2019 yılı verilerine göre ülkemizdeki yabancı sayısı 5 milyonu geçmiştir. Bunun 3,7 milyonunu geçici koruma altındaki Suriyeliler, 1,1 milyonunu ikamet izniyle ülkemizde

bulunan yabancılar, kalan kısmını ise uluslararası koruma altındaki kişiler oluşturmaktadır. Ülkemizde yaşayan geçici koruma altındaki Suriyeli nüfusun sadece 63 bini geçici koruma merkezlerinde yaşamakta olup kalan Suriyeli nüfusun yaklaşık yüzde 79'u aralarında İstanbul, Gaziantep, Hatay ve Şanlıurfa'nın da bulunduğu 10 ilde yaşamaktadır. Geçici koruma altındaki Suriyelilerin yüzde 39'unu 15 yaş altı çocuklar oluştururken, çalışma çağındaki nüfusun payı yüzde 59, yaşlı nüfusun payı ise yüzde 2 düzeyindedir. 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmasının sonuçlarına göre ülkemizde yaşayan Suriyelilerin doğurganlık hızı kadın başına 5,3 çocuk olup bu genç nüfus yapısının önümüzdeki dönemde de devam etmesi beklenmektedir.

İkamet izniyle ülkemizde bulunan yabancıların yüzde 71'i İstanbul, Antalya ve İzmir'de yaşamaktadır. Bu illerdeki ikamet izni sahibi sayısı sırasıyla 548 bin, 110 bin ve 98 bin kişidir. 2018 yılında ikamet izniyle ülkemizde bulunan yabancılar arasında Irak, Suriye, Türk Cumhuriyetleri, İran ve Afganistan uyruklular ön sıralardadır. 2010 yılında 9 bin olan uluslararası koruma başvuru sayısı son dönemde hızla artarak 2018 yılında 115 bine ulaşmıştır. Türkiye bu başvuru sayısıyla AB ve EFTA ülkeleri arasında en çok uluslararası koruma başvurusu alan üçüncü ülke olmuştur. 2018 yılındaki başvuruların yüzde 93'ü Irak ve Afganistan uyruklu yabancılar tarafından yapılmıştır. Coğrafi konumu ve yüksek sosyoekonomik gelişmişlik seviyesi ülkemizi düzensiz göçmenler için hem transit hem de hedef ülke konumuna sokmaktadır. Bu çerçevede ülkemizde yakalanan düzensiz göçmen sayısı hızla artarak 2010 yılındaki 33 bin düzeyinden 2018 yılında 268 bine ulaşmıştır. Yakalanan düzensiz göçmenler arasında Afganistan, Pakistan, Suriye ve Irak uyruklular yoğunluktadır.

Göç alma, göç verme ve transit ülke konumunda olması nedeniyle karmaşık bir göç dinamiğine sahip ülkemizin göç yönetiminin etkinliğinin artırılması önem taşımaktadır. Bu çerçevede göç yönetimi alanında temel bir yapı olan Göç Politikaları Kurulu, Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş sürecinde varlığını koruyarak Göç Kurulu ismiyle yeniden yapılandırılmıştır. Göç yönetiminin güçlendirilmesi amacıyla 2019 yılında Düzensiz Göç Strateji Belgesi ve Ulusal Eylem Planı Taslağı ile Göç Strateji Belgesi Taslağı hazırlanmıştır. Ayrıca politika yapma sürecine veri sağlamak amacıyla 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmasına Suriyeli göçmen örneklemi dâhil edilmiş ve bu nüfusa ait temel demografik göstergeler ile anne ve çocuk sağlığı göstergeleri üretilmiştir. Ancak göç yönetimi alanında kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi, koordinasyonun ve uluslararası işbirliğinin artırılması, güvenilir ve kapsamlı veri üretimi ile politikaların kanıta dayalı geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Ülkemizde uluslararası ve geçici koruma altında bulunan yabancıların sosyal uyumunun artırılması önem taşımaktadır. Bu kapsamda eğitim hem sosyal uyumun artırılması hem de çocukların potansiyellerini hayata geçirmeleri, becerilerini geliştirmeleri ve döndüklerinde kendi ülkelerinin gelişimine katkıda bulunmaları açılarından kritiktir. Okul çağında bulunan 1,08 milyon Suriyeli çocuğun 685 bini eğitimine devam etmektedir. Yüzde 63 düzeyinde olan genel okullaşma oranı, ilkokul ve ortaokul düzeyinde sırasıyla yüzde 88 ve 73 iken lise düzeyinde yüzde 34'e düşmektedir. Geçici koruma altındaki ihtiyaç sahibi ailelerin çocuklarının okula devamını teşvik etmek ve okul terk oranlarını düşürmek amacıyla 520 bin öğrenciye Şartlı Eğitim Yardımı yapılmaktadır. 2014-2019 döneminde Milli Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenen yaygın eğitim kurslarına toplam 599 bin Suriyeli katılmıştır. Bu sayının 303 binini Türkçe dil eğitimine katılan kursiyerler oluştururken 94 bini mesleki

ve teknik eğitim kursiyerleridir. Sosyal uyumun temininde toplumda göçmenlere yönelik bilgi eksikliği ve olumsuz algıların azaltılmasına, yabancıların Türkçe dil becerilerinin geliştirilmesine ve ortaöğretim başta olmak üzere tüm kademelerde eğitime erişimin artılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Göçmen akınına mali destek sağlanması ve sorumluluk paylaşılması amacıyla Türkiye ile AB arasında yapılan mutabakat sonucunda Türkiye'deki Mültecilere Yardım Programı oluşturulmuştur. İki aşaması olan bu program ülkemizdeki mültecilerin insani ve kalkınmaya yönelik ihtiyaçları için toplam 6 milyar avro tutarında yardımı içermektedir. Programın ilk aşamasını oluşturulan 3 milyar avroluk destek kapsamında 72 proje için toplam 2,99 milyar avro sözleşmeye bağlanmış ve 2,20 milyar avro harcanmıştır. İkinci aşama kapsamında ise Haziran 2019 itibarıyla 13 proje için 452 milyon avro sözleşmeye bağlanmış ve 152 milyon avro ödenmiştir. Göç alanındaki uluslararası yardımların etkisinin artırılması için bu fonların planlama, yönetim ve izleme süreçlerinin iyileştirilmesi önem taşımaktadır.

Yurt dışında 6,5 milyon Türkiye kökenli göçmenin yaşadığı tahmin edilmektedir. Bu nüfusun önemli bir kısmını 1960'lı yıllardan itibaren ağırlıklı olarak Avrupa ülkeleriyle yapılan işgücü antlaşmaları çerçevesinde yurt dışına göç eden vatandaşlarımız ve aile fertleri oluşturmaktadır. Yurtdışına göç eden Türk Vatandaşı sayısı 2018 yılında bir önceki yıla göre yüzde 20 artarak 137 bine ulaşmıştır. 2019 yılında yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın ülkemizle bağlarını artırmaya yönelik olarak gençlik kampı, Diaspora Gençlik Akademisi, Türkiye Stajları, gençlik buluşmaları, kültür gezileri ve çeşitli eğitim programları düzenlenmiştir. Bu etkinliklere 3.500'ün üzerinde kişi katılım sağlamıştır. Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızın anavatanlarına aidiyetlerinin korunması, anadil, kültür ve kimliklerinin muhafaza edilmesini teminen bu faaliyetlerin artarak devam etmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

b) Amaç

İnsan haklarına uyumlu, insan onuruna yakışır, güvenli, düzenli, veriye dayalı ve kontrol edilebilir dış göç yönetimi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Göç yönetiminin kurumsal yapısı güçlendirilecek ve etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.661)		
Tedbir 661.1. Göç Strateji Belgesi çıkarılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Göç Kurulu Üyesi Kurum ve Kuruluşlar	1. Taslağı hazırlanan Göç Strateji Belgesi ilgili kuruluşların görüşleri çerçevesinde nihai hale getirilerek yürürlüğe konulacaktır.
Tedbir 661.2. Ülkemizde bulunan yabancıların ekonomik ve sosyal yaşama entegre edilmesine yönelik göç yönetiminin kurumsal yapısı güçlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Göç Kurulu Üyesi Kurum ve Kuruluşlar	1. Üç teknik ve üç üst düzey toplantı düzenlenerek yabancıların sosyal uyumu hakkında kurumlar tarafından yapılan çalışmalar değerlendirilecek ve toplantılar sonucunda izleme-değerlendirme raporları hazırlanacaktır.

Tedbir 661.3. Göç alanında uluslararası yardımların yönetiminde planlama, uygulama ve takip için kurumlar arası işbirliği güçlendirilecek, ulusal kuruluşların uluslararası fonlardan doğrudan faydalanması yönünde kapasite geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Göç Kurulu Üyesi Kurum ve Kuruluşlar, Belediyeler	1. Göç alanında faaliyet gösteren yerli ve yabancı STK'ların envanteri oluşturulacaktır. 2. İlgili STK'ların eğitim ihtiyaçlarına yönelik modüller tasarlanacak ve eğitimler verilecektir. 3. AB ülkelerindeki kamu-STK işbirliğine ilişkin iyi uygulamaların paylaşıldığı ve Türkiye'deki STK'larla kaynak ve transit ülkelerdeki STK'ların irtibat kurmasının sağlandığı iki konferans düzenlenecektir.
Tedbir 661.6. Gönüllü geri gönderme mekanizmaları yaygınlaştırılarak etkin bir şekilde uygulanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. Belirlenen Avrupa ülkelerine çalışma ziyareti ve altı ilde işbaşı ziyareti yapılacaktır. 2. Yedi dilde 50.000 broşür basılacak, kılavuz ve standart çalışma usulleri hazırlanacaktır. 3. Türkiye'de Düzensiz Göçmenlerin Destekli Gönüllü Geri Dönüşü ve Yeniden Entegrasyonu Projesi kapsamında üç çalıştay düzenlenecektir. 4. Gönüllü geri gönderme mekanizmaları etkin bir şekilde uygulanacaktır.
Tedbir 661.7. Veriye dayalı politika ve hizmet sunumunun sağlanması için kurumlar arası koordinasyon geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), İlgli Bakanlıklar, Belediyeler	1. Kurumlar arası veri paylaşımına yönelik protokoller hazırlanacaktır.
Uluslararası koruma ve geçici koruma altındakilerin sosyal hayata uyumu artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.662)		
Tedbir 662.1. Uluslararası koruma ve geçici koruma altındakilere yönelik bilgi eksikliği, olumsuz algı ve önyargıları gidermek amacıyla farkındalık çalışmaları artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı, İletişim Başkanlığı	1. Uluslararası koruma ve geçici koruma altındakilere yönelik olumsuz algının düzeltilmesi için yazılı ve görsel medyada farkındalık çalışmaları yapılacaktır. 2. Uluslararası Göçmenler Günü etkinliği düzenlenecektir. 3. Basın ve iletişim alanında mevcut durum analizi yapılacaktır. 4. İletişim ve farkındalık artırma stratejisi hazırlanacaktır.
Tedbir 662.2. Uluslararası koruma ve geçici koruma altındakilerin Türkçe dil becerileri geliştirilerek sosyal hayata uyumları artırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Belediyeler	1. Bakanlıkça yayımlanan 2019/15 sayılı Genelge gereğince Türkçe dil becerisi yeterli düzeyde olmayan 3. ve 12. sınıf arası tüm yabancı uyruklu öğrencilere Türkçe uyum sınıfları açılacaktır. 2. Türkçenin öğretilmesine yönelik hazırlanan eğitim materyalleri çoğaltılıp, Türkçe uyum sınıflarında kullanılmak üzere 81 ile gönderilecektir.
Tedbir 662.3. Uluslararası koruma ve geçici koruma altındaki öğrencilerin ortaokul ve liseye geçişleri artırılacak, bu öğrenciler ilgi ve yeteneklerine göre mesleki ve teknik eğitime yönlendirilecektir.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı	1. Geçici eğitim merkezlerinin sayısının azaltılmasına devam edilecek ve bu merkezlerdeki öğrencilerin devlet okullarına yönlendirilmesine dair çalışmalar yapılacaktır. 2. Yabancı öğrenci uyum yönetmeliğinin yürürlüğe girmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.

Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın ülkemizle bağları güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.663)		
Tedbir 663.1. Yurt dışındaki vatandaşlarımızın sorunlarının çözümüne yönelik faaliyetler ve hizmetler artırılacak ve ülkemizle bağlarını güçlendirmeye yönelik programlar oluşturulacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, TİKA, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı	1. Anadolu Okuma Evi, İnsan Hakları Eğitim Programı, Hukukçular Buluşması, Yurtdışı Türkler Gençlik Kampı, Diaspora Gençlik Akademisi Programı, Genç Liderler Programı, Türkiye Stajları, Uluslararası İlahiyat Programı, YTB İftarları, TİKA Tecrübe Paylaşım Programı, Türkçe Ödülleri, Yazarlık Akademisi, Festival Programı, Yurtdışı Vatandaşlar Burs Programı, Türkçe Öğretimi Yüksek Lisans Programı, Karşılama ve Uğurlama Programı, Rafadan Tayfa Yurtdışı Gösterimi faaliyet ve programları yürütülecektir.
Tedbir 663.2. Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın akademik, sosyal ve kültürel gelişimlerine destek olunacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, STK'lar	1. Türkçe Saati Destek Programı ve Okul Öncesi Çift Dilli Eğitim Destek Programı kapsamında yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızın kurmuş olduğu STK'lara Türkçe öğrenimine ilişkin destek verilecektir. 2. Evliya Çelebi Kültür Gezileri Destek Programı kapsamında yurt dışında yaşayan gençlerimizin Türkiye'yle olan aidiyetlerini artırmak ve Türkiye'de yapılması öngörülen gezileri yapmak amacıyla STK'lara proje desteği verilecektir.
Tedbir 663.3. Yurt dışında yaşayan çocuk ve gençlerimizin anadillerini öğrenmeleri ve kültürel değerlerimizi tanımaları sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Yunus Emre Enstitüsü, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, İlgili STK'lar	1. Yurt dışında yaşayan çocuklarımızın anadillerini öğrenmeleri, kültürel değerlerimizi tanımaları ve Türkiye'yle olan aidiyetlerini artırmak amacıyla Yunus Emre Kültür Merkezlerine proje desteği verilecektir.

2.4. YAŞANABİLİR ŞEHİRLER, SÜRDÜRÜLEBİLİR ÇEVRE

2.4.1. Bölgesel Gelişme

a) Mevcut Durum

2014-2023 yıllarını kapsayan Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi (BGUS) ile ulusal ve bölgesel düzeyde bölgesel gelişmeye yönelik stratejiler belirlenmiş, strateji öncelikleri çerçevesinde tüm Düzey-2 bölgeleri için kalkınma ajanslarının koordinasyonunda katılımcı bir süreçle bölge planları hazırlanmış ve uygulamaya konulmuştur.

Bölgesel gelişme politikası, bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması, bölgelerin rekabet gücünün artırılması ve ekonomik ve sosyal bütünleşmenin güçlendirilmesi amaçlarına yönelik olarak bölge ve kentlerin niteliğine göre farklılaştırma suretiyle uygulanmaktadır. Bölgesel gelişmenin tüm sektörlerle ilişkili olması nedeniyle merkezi ve yerel düzeyde paydaşlar arasında işbirliğinin temin edilmesi ve koordinasyon mekanizmalarının güçlendirilmesi önem taşımaktadır.

26 Düzey-2 bölgesinde kurulu kalkınma ajansları bölge, il ve ilçe düzeyinde çalışmalar gerçekleştirerek refahın ülke sathına dengeli yayılmasını hedeflemektedir. Bu kapsamda,

ajanslar sunmuş olduğu destek araçları ile bölgelerinin öne çıkan sektörlerini desteklemekte ve bu suretle bölgelerin potansiyelleri harekete geçirilmektedir.

İllerdeki yatırım destek ve tanıtım faaliyetlerini gerçekleştiren ajans bünyesindeki yatırım destek ofisleri (YDO), araştırma ve analiz, bilgilendirme ve danışmanlık, tanıtım, promosyon ve organizasyon faaliyetleri gerçekleştirmektedir.

Kalkınma ajanslarına ilişkin mevzuat çalışmalarına 2019 yılında da devam edilmiştir. 5449 sayılı Kalkınma Ajanslarının Hizmetlerine İlişkin Kanun ile 4 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesinin kalkınma ajanslarıyla ilgili bölümünün değişikliği ve ikincil mevzuat çalışmaları sürdürülmektedir. Ajansların kurumsal performanslarının değerlendirilmesine yönelik çalışmalara başlanmıştır. Ayrıca bölge planları ile uygulama arasındaki bağlantıyı güçlendirmek, kaynakları daha odaklı bir şekilde kullanmak üzere kalkınma ajanslarında sonuç odaklı program (SOP) yönetimi yaklaşımına geçilmesine yönelik çalışmalar yürütülmüştür.

2008-2018 yılları arasında kalkınma ajanslarına merkezi bütçeden 6,8 milyar TL, yerel paylardan ise 3,5 milyar TL (2019 yılı fiyatlarıyla) kaynak aktarılmıştır. 2019 yılı için ise 331 milyon TL merkezi bütçe payı tahsisatı yapılmış olup yerel pay katkısının 300 milyon TL olacağı tahmin edilmektedir.

Kalkınma ajansları, bölgelerindeki kamu kurumlarına, mahalli idarelere, üniversitelere, sivil toplum kuruluşlarına ve özel sektöre mali ve teknik destek sağlamaktadır. Bu çerçevede, 2008-2019 döneminde 20.499 projeye 2019 yılı fiyatlarıyla yaklaşık 7,48 milyar TL'lik hibe desteği sağlanmıştır. Bu destekle yapılan toplam yatırım tutarı 12,7 milyar TL'ye ulaşmıştır. Ayrıca, ajanslar AB kaynaklı programlar kapsamında, kuruluşlarından bu yana yaklaşık 179 milyon Avro bütçeli 63 proje için destek elde etmiştir.

TABLO II: 69- Kalkınma Ajanslarına İlişkin Bilgiler (2008-2019) (1)

Destek Programı Türü	Ajans Desteği (2)	Eş-finansman Dâhil Toplam Proje Bütçesi (2)	Proje Başvuru Sayısı	Desteklenen Proje Sayısı
Proje Teklif Çağrısı	6 369	11 193	45 202	10 127
Güdümlü Proje Desteği	752	1 188	107	106
Doğrudan Faaliyet ve Fizibilite Desteği	235	259	6 083	2 038
Teknik Destek	124	124	16 274	8 228
Genel Toplam	**7 480**	**12 764**	**67 666**	**20 449**

(1) 2019 yılı Ekim ayı itibarıyladır.
(2) 2019 Yılı Fiyatlarıyla, Milyon TL

16/10/2019 tarihli ve 1664 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile Doğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi, Doğu Karadeniz Projesi Bölge Kalkınma İdaresi ve Konya Ovası Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlıklarının görev süreleri 31/12/2020 tarihine kadar, Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatının görev süresi 31/12/2023 tarihine kadar uzatılmıştır.

Kalkınma ajanslarının yanı sıra; GAP, DAP, DOKAP ve KOP eylem planları, Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı (CMDP) ve bölgesel rekabet edebilirliğin geliştirilmesine yönelik uygulamalar bu politika ve araçlarla uyumlu bir şekilde hayata geçirilmektedir.

2014-2018 döneminde GAP, DAP, DOKAP, KOP eylem planları kapsamında 2019 fiyatlarıyla toplam 103,1 milyar TL harcama gerçekleşmiştir.

2019 yılında yürütülmeye başlanan Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı (SOGEP) kapsamında istihdam edilebilirliğin artırılması, sosyal girişimcilik ve yenilikçiliğin desteklenmesi, sosyal içermenin artırılması ve sosyal sorumluluk bileşenleri altında desteklenecek projeler ile mevcut sosyal sorunların kamu ve özel kesim işbirliğinde çözüme kavuşturulması hedeflenmektedir.

Bölgesel gelişme politikalarının tasarım sürecine girdi sağlamak, karar alma süreçlerini kolaylaştırmak ve uygulama etkinliğini artırmak amacıyla analiz çalışmaları yürütülmüştür. Bu çerçevede; bölge, il ve ilçe düzeyinde sosyoekonomik gelişmişlik sıralaması araştırmalarının güncelleme çalışmaları tamamlanmış ve taslak raporlar hazırlanmıştır.

Yerleşim merkezlerinin sosyal ve ekonomik ilişkileri ile kamu hizmetlerinin sunumu ve hizmetlere erişimi analiz etmek amacıyla yerleşme merkezlerinin kademelenmesi çalışmasının güncellenmesine devam edilmektedir. Saha çalışması da içeren araştırma kapsamında gerçekleştirilecek analiz ve modelleme çalışmaları ile yerleşim merkezleri sisteminin kademeli yapısı ortaya çıkarılacaktır.

Bölge, il ve ilçe düzeyinde verilerin tek bir platformda toplanması, düzenli olarak güncellenmesi ve raporlanarak ilgili kesimlerin kullanımına açılması amacıyla Bölgesel Bilgi Bankası Projesi devam etmektedir. Proje kapsamında veri tabanı oluşturulmaya başlanmış olup ilgili kurumlarla veri entegrasyonu işlemlerinin tamamlanmasıyla birlikte 2019 sonuna kadar proje tamamlanmış olacaktır.

TABLO II: 70- Düzey 2 İstatistiki Bölge Birimleri (İBB) Bazında Çeşitli Göstergeler

	Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sırası (2011)	Nüfusun Payı (2018) (Yüzde)	2017-2018 Yıllık Nüfus Artış Hızı (Yüzde)	2008-2018 Yıllık Ortalama Nüfus Artış Hızı	Bölgelerin GSYHye Katkısı (2017) (Yüzde)	Kişi Başına GSYH (2017) Endeks TR=100	İşsizlik Oranı (2018) (Yüzde)	İstihdamın Sektörel Yapısı -2018 (2)			Merkezi Yönetim Bütçe Gelirlerinin Giderlerini Karşılama Oranı (2018) (1)
								Tarım Sektörü Payı (Yüzde)	Sanayi Sektörü Payı (Yüzde)	Hizmetler Sektörü Payı (Yüzde)	
TR10 (İstanbul)	1	18,4	0,3	1,7	31,2	168	12,5	1,2	32,2	66,6	7,8
TR51 (Ankara)	2	6,7	1,1	1,9	9,0	134	10,1	3,7	23,5	72,8	1,2
TR31 (İzmir)	3	5,3	1,0	1,3	6,2	116	13,8	8,5	32,4	59,1	4,6
TR41 (Bilecik, Bursa, Eskişehir)	4	5,0	1,7	1,7	5,5	111	9	11,3	40,8	47,9	1,3
TR61 (Antalya, Burdur, Isparta)	5	3,8	2,4	2,2	3,6	95	11,6	18,9	15,4	65,7	0,9
TR42 (Bolu, Düzce, Kocaeli, Sakarya, Yalova)	6	4,7	1,9	2,1	6,1	131	10,2	15	35,8	49,2	5,6
TR32 (Aydın, Denizli, Muğla)	7	3,8	1,8	1,5	3,3	87	6,9	26,1	22,6	51,3	0,9
TR21 (Edirne, Kırklareli, Tekirdağ)	8	2,2	1,9	1,8	2,4	109	7,5	16,7	35,3	48	1,6
TR62 (Adana, Mersin)	9	4,9	0,6	1,1	3,8	76	11,2	19,4	22,6	58	1,1
TR22 (Balıkesir, Çanakkale)	10	2,2	1,8	1,0	1,9	88	5,7	28,5	21,7	49,8	0,7
TR52 (Karaman, Konya)	11	3,0	1,3	1,1	2,4	80	5,9	25,9	28,8	45,2	0,6
TR33 (Afyon, Kütahya, Manisa, Uşak)	12	3,8	1,1	0,6	3,1	81	6,8	30,7	27,7	41,6	0,7
TR81 (Bartın, Karabük, Zonguldak)	13	1,3	1,1	0,3	0,9	72	8	32	23,1	44,9	1,4
TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat)	14	3,0	1,8	0,7	2,3	77	13,2	22,7	28,3	49	0,5
TR83 (Amasya, Çorum, Samsun, Tokat)	15	3,4	1,8	0,4	2,3	65	6,4	41,9	17,4	40,7	0,5
TRC1 (Adıyaman, Gaziantep, Kilis)	16	3,4	1,4	1,9	2,3	66	12,8	15	33	51,9	0,5
TR90 (Artvin, Giresun, Gümüşhane, Rize, Trabzon, Ordu)	17	3,3	3,2	0,8	2,2	68	6,2	40,6	16,3	43,1	0,5
TR71 (Aksaray, Kırıkkale, Kırşehir, Nevşehir, Niğde)	18	2,0	2,7	0,7	1,4	70	10,9	28,6	20,4	51,1	0,5
TR82 (Çankırı, Kastamonu, Sinop)	19	1,0	6,8	1,1	0,7	69	5,1	45,2	15,8	39	0,3
TRB1 (Bingöl, Elazığ, Malatya, Tunceli)	20	2,1	2,1	0,8	1,3	60	8	34,5	17,3	48,2	0,2
TR63 (Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye)	21	4,0	1,8	1,2	2,5	63	14,1	24,5	24,7	50,8	1,1
TRA1 (Bayburt, Erzincan, Erzurum)	22	1,3	1,3	0,2	0,9	64	7,5	35,6	11,6	52,8	0,2
TRC2 (Diyarbakır, Şanlıurfa)	23	4,6	2,2	2,1	1,9	42	18,6	36,1	17,4	46,5	0,2
TRC3 (Batman, Mardin, Siirt, Şırnak)	24	2,8	2,7	1,5	1,3	47	25	14,6	20,2	65,2	0,2
TRA2 (Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars)	25	1,4	0,8	-0,1	0,6	45	5,3	53,5	13,8	32,7	0,2
TRB2 (Bitlis, Hakkâri, Muş, Van)	26	2,6	1,8	0,8	1,0	39	21,5	36	24,5	39,5	0,2
Türkiye		**100,0**	**1,5**	**1,4**	**100,0**	**100**	**11**	**18,4**	**26,7**	**54,9**	**0,9**

Kaynak: TÜİK, Maliye Bakanlığı, Mülga Kalkınma Bakanlığı (SEGE çalışması için)

(1) Bakanlıkların merkez muhasebe birimlerince tahsil edilen ve ödenen tutarlar il ayrımına tabi tutulmaksızın Türkiye verisinde yer almaktadır.

(2) İnşaat sektörü sanayi içinde değerlendirilmiştir.

b) Amaç

Bölgelerimizi, yeniliğe ve işbirliğine dayalı şekilde imkân ve kabiliyetlerini yönetişim temelinde geliştirerek dönüştürmek ve böylece ülkemizin dengeli kalkınmasına azami katkıyı sağlamak, bölge içi ve bölgeler arası gelişmişlik farklarını azaltmak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Bölgesel kalkınmanın kurumsal yapısı ve yönetişimi merkezi ve bölgesel düzeyde etkinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.669)		
Tedbir 669.1. Bölge kalkınma idareleri ve kalkınma ajanslarının yapıları, görev ve yetkileri gözden geçirilerek, daha etkin ve verimli çalışmalarına yönelik düzenleme yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları, Bölge Kalkınma İdareleri	1. 388 ve 642 sayılı Kanun Hükmünde Kararnamelerin ilgili kısmında yer alan düzenlemeler gözden geçirilecek ve gerekli hazırlıklar tamamlanacaktır. 2. 2021-2023 dönemini kapsayan yeni nesil Eylem Planlarının içerik kapsam ve yöntem standartlarını belirlemek üzere Eylem Planı Hazırlama Rehberi hazırlanacaktır.
Tedbir 669.2. Bölgesel gelişmeye ilişkin kanun, kararname ve ikincil mevzuat gözden geçirilecek, uygulama araçları etkinleştirilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları, Bölge Kalkınma İdareleri	1. Kalkınma Ajanslarının yönetim, danışma ve mali yapılarının etkinliğini artırmak ve destek süreçlerinde uygulamada ortaya çıkan aksaklıkları gidermek amacıyla ajans mevzuatı gözden geçirilecektir. 2. Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmasına atıf yapan ilgili mevzuatta güncellemeler yapılacaktır. 3. Destek Yönetim Kılavuzu ve ekleri güncellenecektir.
Tedbir 669.5. Bölgesel gelişme politikalarının tasarım ve uygulama aşamalarında karar destek süreçlerini güçlendirecek il ve ilçe düzeyinde Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırmasının güncellenmesi de dâhil olmak üzere araştırma, analiz ve raporlama çalışmaları yapılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), TÜİK, Kalkınma Ajansları	1. İl ve ilçe SEGE raporları tamamlanacaktır. 2. Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi Araştırması (YERMEK) yapılacak ve karar destek sistemi kurulacaktır. Bu kapsamda, köylerde uygulanan anketler analiz edilerek mevcut durum ve potansiyelleri ortaya konulacak; analiz ve modelleme çalışmaları ile kademeler belirlenecektir.
Görece geri kalmış bölgelerde kentsel ve sınai altyapıların geliştirilmesi, gelişme potansiyeli haiz sektörlerde istihdamın artırılması ve yaşam kalitesinin yükseltilmesi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.670)		
Tedbir 670.1. Kalkınma ajansı destekleri, yerel düzeydeki kurumların kapasitesinin geliştirilmesi, özel sektörün kurumsallaşması, sürdürülebilirliği ve verimliliğinin artırılması amacıyla yönetim danışmanlığı alanına odaklanacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	1. Kalkınma ajansları tarafından yönetim danışmanlığı alanında destek programları uygulanacaktır.

Tedbir 670.2. Görece geri kalmış bölgelerde çevresine hizmet verme bakımından merkez olma işlevi taşıyan illerde Cazibe Merkezlerini Destekleme Programı uygulanmasına devam edilecektir.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları, Yerel Yönetimler	1. Cazibe merkezi olarak belirlenen illerde katma değeri yüksek üretim, teknoloji, ihracat, istihdam ve yenilikçilik kapasitelerinin artırılması hedefi doğrultusunda Program uygulamasına devam edilecektir. 2. Program kapsamında Bakanlık tarafından Usul ve Esaslar hazırlanacaktır. 3. Program çerçevesinde fizibilitesi Bakanlıkça onaylanacak projeler için kalkınma ajansları vasıtasıyla proje destekleri sağlanacaktır.
Tedbir 670.3. Kalkınma ajansları sonuç odaklı programlar ve bölgeye özel yenilikçi destek mekanizmaları ile daha odaklı ve etkili destekler sağlayacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	1. Kalkınma Ajanslarında sonuç odaklı program yönetimine geçilecektir. Sonuç Odaklı Programlar, Kalkınma Ajansları 2020 yılı Çalışma Programları ile birlikte onaylanacaktır.
Sosyal Destek Programı yeniden yapılandırılacak ve uygulaması yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.671)		
Tedbir 671.1. Sosyal Destek Programı, özellikle toplumun dezavantajlı kesimlerinin ekonomik ve sosyal hayata daha aktif katılımlarını sağlamak, üretkenlik ve yetenek gelişimini destekleyerek istihdam edilebilirliği artırmak amacıyla, sosyal girişimciliği ve sosyal sorumluluk faaliyetlerini de teşvik edecek şekilde yeniden yapılandırılacaktır.	Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı (S), Kalkınma Ajansları	1. Yeni dönemde Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı adıyla uygulanacak olan programın usul ve esasları Hazırlanacaktır. 2. 2020 Sosyal Gelişme Programı proje başvurularının alınması, desteklenmesi uygun görülen projelerin seçilmesi, bütçelerinin tahsis edilmesi sağlanacaktır. 3. 2019 Sosyal Destek Programı ve 2020 Sosyal Gelişme Programı projelerinin izlenmesi ve değerlendirilmesi çalışmaları yürütülecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
En yüksek gelirli bölgenin kişi başı gelirinin en düşük gelirli bölgenin kişi başı gelirine oranı	-	4,28(3)	4,20	4,12
Eğitim Düzeyi En Düşük Beş Bölgede Yüksekokul ve Üzeri Mezunların Oranı	Yüzde	10,9	11,8	12,5
Sanayi ve hizmetlerin bölge ekonomisinde payı en düşük beş bölge ortalaması	Yüzde	77,4(3)	77,9	78,5

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) 2017 yılı verisidir.

2.4.2. Şehirleşme

a) Mevcut Durum

Türkiye'nin ekonomik, sosyal ve çevre politikaları ile stratejilerini mekânla ilişkilendiren; insan odaklı, kimlikli, yaşanabilir ve üreten şehirler oluşturulması yolunda mekânsal planlamayı yönlendiren Türkiye Mekânsal Strateji Planı çalışmaları başlatılmıştır.

Önemli ölçüde tamamlanan mekânsal planlara rağmen kentlerde istenilen yaşam kalitesi düzeyine ulaşılamadığı görülmektedir. Planların uygulanması, izlenmesi, denetimi ile farklı kademelerdeki planlar arasındaki eşgüdüm sorunları ve artan plan değişiklikleri şehirlerdeki yaşam kalitesini olumsuz yönde etkilemektedir.

6360 sayılı Kanunla büyükşehir belediyelerinin yetki alanının il sınırı olarak belirlenmesi şehirleşme oranı göstergelerinde tanım değişikliği nedeniyle kırılmaya sebep olmuştur. 2012 yılında kent tanımı kriteri olarak kullanılan nüfusu 20 binin üzerinde olan yerleşimlerde yaşayan nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 72,3 iken, 2018 yılında bu oran yüzde 92,3 seviyesine yükselmiştir.

Kamulaştırma, toplulaştırma ve imar uygulamalarının etkililiğini artırmak ve piyasanın daha sağlıklı işlemesini sağlamak üzere nesnel ölçütlere dayalı bir gayrimenkul değerleme sisteminin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Merkezi kurumların plan yetkilerinin genişletilmesinden ziyade planlama, yapılaşma ve denetim sürecinde dikkate alınacak nesnel kuralların geliştirilmesi, teknik olarak detaylandırılması ve yerel yönetimlerin kapasitelerinin geliştirilerek planlamanın mahallinde yapılması ihtiyacı bulunmaktadır.

Kıyı alanları ve tarımsal alanlar başta olmak üzere kontrolsüz kentsel genişlemenin doğal, tarihi ve kültürel alanlar üzerinde oluşturduğu tahribatın önlenmesi ihtiyacı sürmektedir.

Mekânsal planların yapımında yapılaşma sınırları, yoğunlukları ve uygulama esaslarının afet risk faktörlerine göre belirlenmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç

İnsan odaklı, doğal hayata ve tarihi mirasa saygılı, temel kentsel hizmetlerin adil ve erişilebilir bir şekilde sağlandığı, yaşam kalitesi yüksek ve değer üreten şehirler ve yerleşimler oluşturmak temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika / Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Şehirlerimiz kalkınma vizyonuyla eşgüdüm içerisinde, çok merkezli, karma kullanımı destekleyen, özellikle erişilebilirliği sağlayan bir yaklaşımla planlanacak; mekânsal planlarda topoğrafyayla ahengin sağlanması ve afet riski, iklim değişikliği, coğrafi özellikler ve tarihi değerlerin gözetilmesi esas alınacaktır. (Kalkınma Planı p.674)		
Tedbir 674.2. Şehirlerin özgün kimliğini geliştirmek üzere; doğal, tarihi ve kültürel değerlerin korunması ve yeniden canlandırılması için İller Bankası A.Ş Genel Müdürlüğü (İLBANK) tarafından yerel yönetimlere yönelik destek programı geliştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İLBANK, Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin talepleri çerçevesinde destek programı hazırlanacak, iki sokak sağlıklaştırma projesi tamamlanacaktır.

Yeşil şehir vizyonu kapsamında yaşam kalitesinin artırılması ve iklim değişikliğine uyumu teminen şehirlerimizde Millet Bahçeleri yapılacak ve yeşil alanların miktarı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.676)		
Tedbir 676.1. Şehirlerimizde sağlıklı yaşam alanları oluşturmak, kentsel yeşil alan standartlarını ve yaşam kalitesini yükseltmek için Millet Bahçeleri 81 ile yaygınlaştırılacak, 2023 yılına kadar 81 milyon m^2 alanda Millet Bahçesi çalışmaları Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TOKİ, İLBANK ve belediyelerin finansmanıyla yürütülecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İLBANK, TOKİ, Yerel Yönetimler	1. 38 ilde nüfus yoğunluğu ve şehrin büyüklüğü göz önüne alınarak Millet Bahçesi yapılacaktır.
Mekânsal planlama sistemi, merkezi kuruluşlarla işbirliği içerisinde belirlenen ilke ve kurallar çerçevesinde, mahalle düzeyinde etkili katılım mekanizmalarını, izleme ve denetleme süreçlerini içerecek şekilde geliştirilecek; planlama ve uygulamanın mahalli idareler tarafından yapılması esas olacaktır. (Kalkınma Planı p.677)		
Tedbir 677.1. Planlama sürecinde etkili katılım, izleme ve denetleme modeli geliştirilecek, mevzuat bu çerçevede güncellenecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar, Üniversiteler	1. Belediyeler, İl Özel İdareleri ve Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüklerindeki teknik personele planlama sürecine ilişkin eğitimler verilecektir. 2. Pilot bölgelerde izleme faaliyetleri yürütülecektir.
İmar uygulamalarında alt düzeydeki imar planlarının bütünlüğü korunacak, planlar uygulama araçlarıyla zenginleştirilecek ve plan bütününde yapılacak imar uygulamaları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.678)		
Tedbir 678.1. İmar uygulamalarında kırsal ve kentsel yerleşmeleri dikkate alan katılımcılık ve finansman alanında yenilikçi yaklaşımlar geliştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. 13 ilde örnek imar uygulamalarına başlanacaktır. 2. İmar uygulamalarının benimsenmesi ve mevzuata uygun yapılması için belediyelere teknik destek verilecektir.
Şehirleşmede yatay mimari esas alınacak; kentsel ortak yaşam, kentsel aidiyet, mahalle kültürü ve kent bilincini geliştirecek strateji ve uygulamalar yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.679)		
Tedbir 679.1. İnsan odaklı, yatay mimariyi yansıtan başarılı örnek yerleşimler belirlenecek ve değerlendirme raporu hazırlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili STK'lar, Üniversiteler	1. Daha yaşanabilir yerleşim formlarına geçilebilmesi amacıyla yatay mimariyi/ genişlemeyi uygulamış başarılı örnekler araştırılarak bir değerlendirme raporu hazırlanacaktır.
Tedbir 679.2. "Medeniyetimizi yaşatan şehir beratı" ve "özgün mahalle sertifikası" verilmesine altlık oluşturacak kılavuzlar hazırlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Medeniyetimizi Yaşatan Şehir Beratı ve Özgün Mahalle Sertifikası verilmesine altlık oluşturacak kılavuzlar hazırlanacaktır. 2. İnsan Odaklı, Yatay Mimariyi Yansıtan Başarılı Örnek Yerleşimlerin Belirlenmesi Projesine ilişkin çalışmalar tamamlanacaktır.

Haritacılık alanında konumsal hassasiyet, dijitalleşme ve yeni teknolojilerin kullanımı güçlendirilecek, kurumlar arası koordinasyon ve işbirliği geliştirilerek birlikte üretim ve veri paylaşımı yoluyla mükerrerlikler önlenecektir. (Kalkınma Planı p.680)		
Tedbir 680.1. Ulusal harita üretimi işlerinde baz alınacak olan kentsel alanlardaki konumsal hassasiyet altyapısı yenilenecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Harita Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler	1. Konumsal jeodezik verilerin, e-devlet altyapısı üzerinden paylaşılmasına yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2. Kentsel alanlarda ihtiyaç duyulan yüksek konumsal hassasiyetli harita verisi üretimine bütçe imkânları çerçevesinde devam edilecektir.
Kamu ve özel sektör kuruluşlarınca yapılacak yatırımlara temel oluşturmak üzere sayısal hale gelmiş güncel, güvenilir kadastro verileri sunulacak, mülkiyet verileri elektronik ortama aktarılacaktır. (Kalkınma Planı p.681)		
Tedbir 681.1. Mülkiyete ilişkin işlemler kanuni kısıtlar çerçevesinde elektronik ortama taşınacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü	1. Mülkiyete ilişkin işlemlerin elektronik ortama taşınması için gerekli teknik altyapı kurularak e-devlet entegrasyonu sağlanacaktır.
Tedbir 681.2. Tüm Türkiye'de tek koordinat sistemine geçilerek kadastro modernizasyonu tamamlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), DSİ, Karayolları Genel Müdürlüğü, Orman Genel Müdürlüğü, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler	1. 22,3 milyon parselin güncelleme işleminin sonuçlandırılmasıyla birlikte ülke genelinde toplam 58 milyon parselin tek koordinat sistemine geçilmesi amacıyla kadastro modernizasyon projesi sürdürülecektir.
Tedbir 681.3. Tüm tapu işlem belgeleri elektronik ortama aktarılarak tapu işlemleri mekâna bağlı kalınmaksızın elektronik ortamda gerçekleştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü	1. Dört tapu işlem belgesi elektronik ortama aktarılacaktır.
Kentlerin yaşam kalitesi seviyelerinin izlenmesine altlık teşkil etmek üzere ölçme ve değerlendirme araçları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.682)		
Tedbir 682.1. İl, ilçe ve mahalle ölçeğinde kentsel veri altyapısının oluşturulması ve paylaşılması için kurumsal, teknik ve yasal altyapı güçlendirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Kent Bilgi Sistemi modülleri tamamlanacaktır.
Yerel yönetimlerin akıllı şehir stratejilerini ve izleyecekleri yol haritalarını hazırlamaları teşvik edilecek, akıllı şehir projelerinin ulusal katmanda önceliklendirilen alanlar ve kabiliyetler dikkate alınarak seçilmesi ve hayata geçirilmesi sağlanacak, akıllı şehir uygulamalarına yönelik yerli üretimin geliştirilmesi desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.683)		
Tedbir 683.1. Yerel yönetimlere akıllı şehir stratejilerini ve izleyecekleri yol haritalarını hazırlamalarına yönelik Ulusal Akıllı Şehir Stratejisi ve Eylem Planı esas alınarak rehberlik sağlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), TÜBİTAK, Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlere rehberlik yapılarak akıllı şehirlere yönelik stratejik bakış kazandırılması sağlanacaktır.

Tedbir 683.2. Akıllı şehir projeleri, büyükşehir belediyeleri ve 51 il belediyesi öncelikli olmak üzere akıllı şehir olgunluk değerlendirmesi ve kaynak tahsis kısıtları göz önünde bulundurularak önceliklendirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), TÜBİTAK, TÜİK, Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerde akıllı şehir olgunluk değerlendirmeleri yapılacaktır.
Tedbir 683.4. Akıllı şehir ekosistemi analiz edilerek girişimciler, sistem geliştiriciler, teknoloji sağlayıcılar gibi sektörün tüm paydaşları oluşturulacak dijital platformda buluşturulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, TÜBİTAK, Üniversiteler, Yerel Yönetimler	1. Akıllı Şehir Bilgi Paylaşım Platformu geliştirilecek ve tüm akıllı şehir ekosistemini kapsaması sağlanacaktır.
Gayrimenkul değer artışlarının etkili yönetimiyle kentsel mekân ve hizmet kalitesinin artırılması, kentsel hizmetlerin yaygınlaştırılması ve geliştirilmesine yönelik faaliyetlere kaynak oluşturması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.684)		
Tedbir 684.1. Tapu işlemlerinde gerçekleşen fiyatın kaydedilmesi, değer değişimlerinin takip edilebilmesi, kamu yatırımları ve düzenlemeleri sonucu ortaya çıkan değer artışlarının tespit edilmesi, yer seçim analizlerine katkı verilmesi ve taşınmaz değer haritalarının oluşturulabilmesi için Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemine entegre bir gayrimenkul değer bilgi merkezi kurulacak ve taşınmazların değere yönelik verileri mülkiyet bilgileri ile birlikte tutulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Gelir İdaresi Başkanlığı, Tapu ve Kadastro Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler	1. Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemine entegre bir gayrimenkul değer bilgi merkezi kurulacak ve taşınmazların değerlerine yönelik veriler, mülkiyet bilgileri ile birlikte tutulacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Kadastro modernizasyonu kapsamında yenilenen/sayısallaştırılan parsel sayısı	Bin Adet	8 750	10 750	12 750

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.4.3. Konut

a) Mevcut Durum

2018 yılında belediyeler tarafından 652.931 daire için yapı ruhsatı düzenlenmiştir. 2019 yılının ilk 6 aylık döneminde ise 119.982 daire için yapı ruhsatı verilmiştir. Yapı ruhsatı verilen daire sayısı bakımından değerlendirildiğinde 2019 yılının ilk altı ayında bir önceki yılın aynı dönemine göre yüzde 66,3 oranında azalma olmuştur. 2018 yılında yapı kullanma izni alan konut sayısı 870 bin olarak gerçekleşmiştir. Haziran 2019 itibarıyla yaklaşık 388 bin konut için yapı kullanma izni alınmış olup bir önceki yılın aynı dönemi ile kıyaslandığında yüzde 2,5 oranında azalma olmuştur.

Türkiye genelinde konut satışları Eylül 2019'da bir önceki yılın aynı ayına göre yüzde 15,4 oranında artarak 146.903 olmuştur. Eylül 2019'a kadar 337.112'si ilk defa, 528.361'i ikinci el olmak üzere toplam 865.473 konut satılmıştır. 2018 yılında ise 651.572'si ilk defa, 723.826'sı ikinci el olmak üzere toplam 1.375.398 konut satışı gerçekleşmiştir. 2019 yılında ekonomi genelinde sağlanan iyileşme ve kredi faiz oranlarında sağlanan düşüşün etkisiyle satış rakamlarındaki artışın devam etmesi beklenmektedir.

Toplu Konut İdaresi Başkanlığınca (TOKİ) 2003 yılından itibaren inşaatına başlanan 853.123 konutun 743.196'sı Eylül 2019 sonu itibarıyla sosyal ve teknik donatılarıyla birlikte tamamlanmıştır. TOKİ tarafından üretilen konutların yüzde 86'sı sosyal konut niteliğindedir. TOKİ tarafından yürütülen Sosyal Konut Programı kapsamında 2019 yılı sonunda 35.000 konut üretilmesi öngörülmektedir.

Eylül 2019 sonu itibarıyla Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sisteminde kayıtlı toplam konut sayısı (konut, yazlık/mevsimlik konut ve inşaat halindeki konutlar dâhil) 38,4 milyondur. Konut arzındaki son yıllardaki artışın etkisiyle toplam konut açığı kapanmakla birlikte, yerleşmeler itibarıyla arz ve talep dengesinde uyumsuzluklarla karşılaşılabilmektedir. Bu kapsamda konut piyasasında doğru ve uzun vadeli analizler yapılabilmesi için konut stokunun konutların nitelikleri de dâhil olmak üzere ortaya konulması, güncel, sürekli, güvenilir ve doğru verileri sunmak üzere veri altyapısının güçlendirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Ülkemizde, dar gelirlilerin ve dezavantajlı grupların konuta erişimi önceliğini korumaktadır. Bu kesimlerin karşılanabilir konuta erişimini analiz etmek üzere Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yürütülen Konut Araştırması Projesi başlatılmıştır. Projeyle, dar gelirlilerin ve dezavantajlı grupların konuta erişiminin artırılması için kamu kurumları ve özel sektör aktörlerinin işbirliği ile karşılanabilir konut finansman yöntemlerini de içerecek şekilde uygulama stratejilerinin geliştirilmesi öngörülmektedir.

Konut yapımının, yerleşmelerin gelişme eğilimlerine ve özelliklerine göre yönlendirilmesi; alt gelir gruplarının konut sorununu çözmek amacıyla uygun yapım ve finansman yöntemlerinin geliştirilmesi; yaşlı, çocuk ve engellilerin ihtiyaçlarına uygun konut ve çevrelerinin tasarlanması ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç

Dar gelirliler başta olmak üzere, herkesin yeterli, yaşanabilir, dayanıklı, güvenli, kapsayıcı, ekonomik olarak karşılanabilir, sürdürülebilir, iklim değişikliğine dirençli, temel altyapı hizmetlerine sahip konuta erişiminin sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kentleşme, nüfus artışı, yenileme ve afetten kaynaklanan konut ihtiyacı arz-talep dengesi gözetilerek karşılanacaktır. (Kalkınma Planı p.686)		
Tedbir 686.1. Konut ihtiyacının yerleşmelere göre belirlenebilmesi için konut stoku ortaya konulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, TOKİ, TÜİK	1. Sıfır ve ikinci el konut stokunun belirlenebilmesi amacıyla; Mekânsal Adres Kayıt Sistemi (MAKS) verileri ile Merkezi Sicil Kayıt Sistemi (MERSİS) verilerinin sürekli olarak çevrimiçi temin edilmesi ve bu verilerin Tapu ve Kadastro Bilgi Sistemi (TAKBİS) verileriyle karşılaştırılarak analiz edilebilmesi için sistem oluşturma çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 686.2. Plan döneminde dar gelirlilere ve dezavantajlı gruplara yönelik 250 bin sosyal konut üretilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TOKİ	1. Sosyal Konut Programı kapsamında 50 bin konut sosyal ve teknik donatılarıyla birlikte üretilecektir.
Kamunun, konut piyasasında düzenleyici, denetleyici, yönlendirici ve destekleyici rolü güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.687)		
Tedbir 687.1. Kamu yönetiminde konuttan sorumlu birimler arasında düzenli işbirliğini temin edecek koordinasyon mekanizması oluşturulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, TOKİ, TÜİK, AFAD, Yerel Yönetimler	1. Konuttan sorumlu kamu kurum ve kuruluşları ve rolleri belirlenecektir. 2. Belirlenen kamu kurum ve kuruluşları ile istişareler yapılacaktır. 3. Kamu yönetiminde konuttan sorumlu birimler arasında düzenli işbirliğini temin edecek mekanizmanın usul ve esasları belirlenecektir.
Tedbir 687.2. Konut üretiminde kalite, sağlamlık, erişilebilirlik, enerji verimliliği, afetlere dayanıklılık standartları geliştirilecek ve her aşamada gözetilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, TOKİ, AFAD, Yerel Yönetimler	1. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından yapı denetimi kuruluşlarının görevlerini uygun şekilde yaptığına ilişkin denetimler artırılacaktır. 2. 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun ve ikincil mevzuatında yapılacak çalışmalar sonuçlandırılacaktır. 3. Daha etkin bir denetim sistemi için mevzuat düzenlenecektir. 4. Enerji verimliliğinin geliştirilmesi için mevcut ısı yalıtım standardı; a) Isı iletkenlik (U) değerlerini, ısıtmanın yanı sıra soğutma enerji ihtiyacının da değerlendirilmesi ve hesaplama yönteminin geliştirilmesi, b) AVM, hastane vb. konut haricindeki binalar için hesaplama yönteminin gözden geçirilerek sağlıklı sonuç verecek hale getirilmesi yönünde revize edilecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
TOKİ Tarafından Üretilen Sosyal Konut Sayısı (Kümülatif)	Adet	20 802	55 802	105 802

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.4.4. Kentsel Dönüşüm

a) Mevcut durum

Başta afet riskleri olmak üzere, standartlara uygun olmayan yapı stoğu ile işlevleri değişen kentsel alanlardaki yıpranma nedenlerine bağlı olarak ülkemizde kentlerin dönüşüm ihtiyacı sürmektedir.

6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında 53 ilimizde 240 Riskli Alan, 30 ilimizde 152 Kentsel Dönüşüm ve Gelişim Poje Alanı ve 7 ilimizde 10 yenileme alanı ilan edilmiştir. Ayrıca yeni yerleşim alanı olarak kullanılmak üzere 46.000 hektar büyüklüğünde Rezerv Yapı Alanı belirlenmiştir.

Riskli yapıları tespit etmek üzere üniversite, kamu kurumu, sivil toplum kuruluşu, tüzel kişi, yapı denetim kuruluşu ve yapı laboratuvarının da bulunduğu 1292 kurum/kuruluş Çevre ve Şehircilik Bakanlığınca lisanslandırılmıştır. Bu kurum ve kuruluşlar tarafından toplam 616.270 bağımsız birimin riskli yapı olduğu tespit edilmiştir.

Dönüşüm Projeleri Özel Hesabının ihdas edildiği 2012 yılından itibaren, başta kurumsal ve bireysel kira yardımı, faiz desteği, kamulaştırma ve dönüşüm uygulamaları olmak üzere yaklaşık 12 milyar 752 milyon TL ödenek sağlanmıştır.

Kentsel dönüşüm ihtiyacı olan alanların sayısı ve büyüklüğü artmış olup dönüşüm uygulamalarının aynı anda yürütülmesinde mali, idari ve teknik zorluklar ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple kentsel dönüşüm uygulamalarına ilişkin önceliklendirme ihtiyacı devam etmektedir.

Kentsel dönüşüm sürecinde alanın özelliklerine ve kentin içindeki fonksiyonuna göre bir dönüşüm senaryosu uygulanması ve dönüşüm alanlarının bir stratejiye bağlı olarak geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Bu çerçevede il bazında kentsel dönüşüm stratejileri hazırlıkları başlatılmıştır. Dönüşüm alanlarında ortaya çıkan kentsel değer artışının yönetilmesinde sorunlar yaşanmakta, kentsel dönüşüm projeleri ile mevcut yapılaşma haklarının artırılması yönünde imar planları üzerinde baskı ortaya çıkmaktadır.

b) Amaç

Afet tehlikesi ve riski altındaki alanlar ile bu alanlar dışındaki riskli yapıların bulunduğu arsa ve araziler, fen ve sanat norm ve standartlarına uygun, sağlıklı ve güvenli yaşamayı esas alacak şekilde dönüştürülecektir.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kentsel dönüşüm; yatay mimari anlayışıyla, yaşam kalitesini yükseltme ve kentlilik bilincini geliştirme amacı çerçevesinde tarihi merkezlerin yenilenmesini içerecek şekilde yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.690)		
Tedbir 690.1. Kentsel dönüşüm uygulamalarında tarihi kent merkezi alanlarının yenilenmesinin yaygınlaştırılması, bu kapsamda yerel yönetimlerle paylaşımlı bir finansman modeli oluşturulması sağlanacak ve 81 ilde tarihi kent merkezleri kent kimliğini ön plana çıkaracak şekilde dönüştürülerek, yatay mimari ve insan odaklılık anlayışıyla tasarımları gerçekleştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İLBANK, TOKİ, Yerel Yönetimler	1. Bütçe imkânları çerçevesinde, belirlenecek sayıda tarihi kent merkezinin kent kimliğini ortaya çıkaracak şekilde yenilenmesi sağlanacaktır.
Kentsel dönüşüm uygulamalarında il bazında hazırlanan kentsel dönüşüm stratejileri esas alınacaktır. (Kalkınma Planı p.691)		
Tedbir 691.1. İl ve ilçe bazında riskli ve rezerv alanlara ilişkin verileri, sosyal yapı analizini, ekonomik bütünleşme, altyapı durumu, finansman modelleri ve il bazında dönüşüm hedeflerini içeren kentsel dönüşüm stratejileri hazırlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. 10 il için Kentsel Dönüşüm Strateji Belgesinin ilgili yerel yönetimlerce hazırlanması sağlanacaktır.
Kentsel dönüşüm projeleri katılımcılık esasları dikkate alınarak, kentsel dönüşüm alanlarında öncelikle yerinde dönüşüm ilkesi benimsenerek, mevcut sosyal yapının mekânsal ihtiyaçlarını göz önünde bulunduran çözümlerle kent dokusuyla uyumlu ve alan bazlı olarak yürütülecektir. (Kalkınma Planı p.692)		
Tedbir 692.2. Kentsel dönüşüm projelerinde katılımcılık esasları tanımlanacak ve sürecin işbirliği içerisinde ilerlemesi sağlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İLBANK, TOKİ, Yerel Yönetimler	1. Kentsel dönüşüm uygulamalarında yürütülen projelerde uzlaşma sürecinin daha etkin hale getirilebilmesi amacıyla katılımcılık ilkesi esas alınacak, bu konuda yerel idareler teşvik edilecektir.
Afet riskli alanların tespiti ve ilanına ilişkin mevcut kriterler geliştirilecek ve netleştirilecek; yüksek öncelikli alanlar çok ölçütlü değerlendirme sistemiyle önceliklendirilerek ivedilikle dönüştürülecektir. (Kalkınma Planı p.693)		
Tedbir 693.1. Kentsel dönüşüm uygulamalarında yerleşim alanı bazında önceliklendirme için çok ölçütlü değerlendirme modeli, can ve mal kaybına neden olma açısından afet riskleri, tehlikesi, etkilediği nüfusun büyüklüğü, mali ve finansal gereksinim, rezerv alanın mevcudiyeti gibi parametrelerin esas alındığı kriterler ve puanlama sistemi çerçevesinde geliştirilecek ve yerleşim alanları bu kapsamda önceliklendirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), AFAD	1. Yerleşim alanları bazında önceliklendirme için çok ölçütlü değerlendirme yapılmasına yönelik kriterler belirlenecektir.

Tedbir 693.5. İstanbul genelinde kentsel dönüşüm uygulamaları ve imara yeni açılacak alanların planlaması yapılırken nüfus yoğunluğu dikkate alınarak afet ve acil durum toplanma alanları oluşturulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), AFAD, İstanbul Büyükşehir Belediyesi	1. Afet ve acil durum toplanma alanları, ilgili kurumlarla işbirliği içerisinde tespit edilerek imar planlarında gerekli düzenlemeler yapılacaktır.
Tedbir 693.6. İstanbul'da fay hattına yakın olan alanlar tespit edilerek kentsel dönüşüm çalışmalarının önceliklendirilmesi sağlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), AFAD, MTA, İstanbul Büyükşehir Belediyesi	1. Kentsel Dönüşüm Strateji Belgesi dikkate alınarak önceliklendirme çalışması yapılacaktır.
Tedbir 693.7. İstanbul'da mevcut yapılaşmış alanlarda yapı stoku dikkate alınarak, kentsel dirençliliğin artırılması amacıyla mevcut altyapı sistemlerinde afet risk önceliklendirme çalışması yapılarak ihtiyaç duyulanlar yenilenecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), AFAD, İLBANK, TOKİ, İstanbul Büyükşehir Belediyesi	1. İstanbul'un altyapı sisteminde afet risk önceliklendirilmesi yapılarak ihtiyaçlar belirlenecektir.
Kentsel dönüşüm uygulamaları ve imara yeni açılacak alanlar ile sanayi alanlarının dönüşümü kapsamında şehir planlaması yapılırken şehrin afet geçmişi, afet tehlikeleri ve riskleri göz önünde bulundurulacaktır. (Kalkınma Planı p.694)		
Tedbir 694.2. Afet risklerinin planlama aşamasında gözetilmesine yönelik imar planlaması kriterleri geliştirilecek ve afet tehlike ve risklerine uygun imar planlaması yapılması sağlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), AFAD, Yerel Yönetimler	1. Mekânsal Planlarda Esas Alınacak Sakınım (Risk Azaltma) Önlemleri ve Kriterlerinin Geliştirilmesi Projesi kapsamında risk azaltma kriterleri belirlenerek konuya ilişkin rapor hazırlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Tarihi Kent Merkezi Projesi Kapsamında Yer Alan İl Sayısı (Kümülatif)	Adet	9	10	12
Kentsel Dönüşüm Strateji Belgesi Hazırlanan İl Sayısı (Kümülatif)	Adet	2	10	20

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.4.5. Kentsel Altyapı

a) Mevcut Durum

İçme ve kullanma suyu şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı 2018 yılı itibarıyla yüzde 99 seviyesindedir. Yerleşime yeni açılan alanlar ve mevcut şebekelerin yenileme ve bakım çalışmaları dışında içme suyu şebeke inşaatı ihtiyacı azalırken içme suyunu arıtma ihtiyacı artmıştır.

Su havzalarındaki yapılaşmalar, kentsel ve sanayi atık sularının arıtılmadan deşarjı, tarımsal ilaç ve gübre kullanımı, katı atıkların düzensiz olarak alıcı ortama bırakılması gibi nedenler su kaynaklarını hızla kirletmektedir. Bu durum karşısında arıtma tesisi yapımı

ihtiyacı artmış ve 2012 yılında 258 olan arıtma tesisi sayısı 2018 yılında 629'a çıkmıştır. Şebeke ile dağıtılan suyun yüzde 93'ü arıtılmaktadır.

Kanalizasyon şebekesiyle hizmet verilen belediye nüfusunun toplam belediye nüfusuna oranı 2018 yılında yüzde 90,7 olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında atık su arıtma tesisi hizmeti alan belediye nüfusu oranı yüzde 78,7'dir.

DSİ Genel Müdürlüğünün finansman yapısının sürdürülebilirliğinin sağlanması önemini korumaktadır. DSİ tarafından içme suyu ve atık su altyapılarının inşasında uygulanan 30 yıl vadeli ve faizsiz finansman modelinin geri ödemesinde yaşanan aksaklıkları çözebilmek için 7139 sayılı Kanuna Nisan 2018'de yapılan değişiklik ile yeni bir hüküm eklenmiş ve belediyelerin DSİ'ye olan borçlarının genel bütçe vergi gelirlerinden aldıkları paylardan kesilmek suretiyle ödenmesi öngörülmüştür.

İçmesuyu temin ve dağıtım sistemlerinde çeşitli belediyeler tarafından su kayıplarını azaltıcı faaliyetler (veri tabanlı izleme ve kontrol sistemlerinin kurulması, sayaçların yenilenmesi, içme suyu hizmetlerinin kartlı sistemle verilmesi gibi) yürütülmekle birlikte su kayıp ve kaçak oranında son yıllarda kayda değer bir iyileşme gerçekleşmemiştir. İçme suyu kayıpları konusunda faturalandırılamayan (kayıp/kaçak dâhil) su miktarının 2016 yılında yüzde 36 olduğu tespit edilmekle birlikte gerçek değerlerin bu miktarın üstünde olduğu tahmin edilmektedir. Su temin sistemindeki kayıp ve kaçaklar azaltılarak su kaynaklarının etkin kullanılması önemini korumaktadır.

Yatırım ve işletme maliyetleri, personel, teknoloji seçimi ve denetim gibi nedenlerle atık su altyapı hizmetlerinde yeterli etkinlik sağlanamamaktadır. Özellikle atık su arıtma tesislerinin işletilmesi ve yönetilmesinden kaynaklanan problemlerden dolayı tesisler verimli çalıştırılamamakta olup arıtma tesislerinin işletme ve yönetimine yönelik model geliştirilmesi önem arz etmektedir. 2012'de kurulan 14 büyükşehir belediyesindeki su ve kanalizasyon idareleri başta olmak üzere 12/11/2012 tarihli ve 6360 sayılı Kanunun uygulama sürecinde hem finansal hem de teknik kapasite açısından önemli sorunlar yaşanmaktadır. Nüfusun yüzde 77'sinin büyükşehirlerde yaşadığı göz önüne alınarak su ve kanalizasyon idarelerine yönelik destek mekanizmalarının geliştirilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

Su ve Kanalizasyon Programından (SUKAP) faydalanan proje sayısı Haziran 2019 itibarıyla 1.304'e ulaşmış olup 2011-2019 döneminde merkezi yönetim bütçesinden yaklaşık 4,8 milyar TL hibe ve uygun şartlarla 5,8 milyar TL kredi İLBANK aracılığıyla belediyelere proje karşılığı tahsis edilmiştir.

TÜİK verilerine göre 2018 yılında toplanan yaklaşık 32,2 milyon ton evsel nitelikli katı atığın yüzde 67,2'si düzenli depolama sahalarında bertaraf edilmiştir. Toplanan atıkların yüzde 12,3'ü ise geri kazanım tesislerine gönderilmiştir. 2019 yılı itibarıyla işletmede olan düzenli depolama tesisi sayısı 88'e yükselmiş olup bu tesislerle 1.160 belediyede 62,3 milyon nüfusa hizmet verilmektedir. 2016 yılında 2 yakma ve 56 tıbbi atık sterilizasyon tesisiyle hizmet verilirken, 2019 yılında 3 yakma ve 58 tıbbi atık sterilizasyon tesisiyle 81 ilde hizmet verilmektedir.

Çevre ve Şehircilik Bakanlığının 2017 yılına ait Ambalaj Bültenine göre 2017 yılında piyasaya sürülen yaklaşık 4,2 milyon ton ambalajın yüzde 53'ü geri kazanılmıştır. Son yıllarda özel sektör tarafından işletilen toplama-ayırma ve geri kazanım tesisi sayısında önemli gelişmeler kaydedilmiş, 2017 yılı itibarıyla tesis sayısı 1.192'ye ulaşmıştır.

Belediyeler toplamak veya toplatmakla yükümlü oldukları ambalaj atıklarına ilişkin yönetim planlarını hazırlayarak Çevre ve Şehircilik Bakanlığına sunmaktadır. Ekim 2019

itibarıyla 520 belediyede ambalaj atıklarını kaynağında ayrı toplama çalışmaları yürütülmektedir.

2019 yılı itibarıyla tehlikeli atıkların yönetimi için 37 beraber yakma ve 14 atık yakma, 394 tehlikeli atık geri kazanım ve 8 birinci sınıf düzenli depolama tesisi bulunmaktadır.

Katı atık yönetiminde öncelikle üretilen atık miktarının azaltılması ve atığın kaynakta ayrıştırılarak toplamaya hazır hale getirilmesi için hanehalklarının bilinçlendirilmesi önemini korumaktadır.

Belediyeler katı atık yönetiminde toplama, taşıma ve bertaraf konusunda önemli gelişmeler kaydetmesine rağmen işletme koşullarındaki olumsuzluklar önemli çevresel sorunlara yol açabilmektedir. Düzenli depolama tesisi sayısı artmakta ancak faaliyetteki tesislerin kapasitesinin artırılması ve ön işlem tesislerinin teşkil edilmesi ihtiyacı bulunmaktadır. Ayrıca düzensiz döküm sahalarının rehabilitasyonu ve kırsal alanda katı atıkların yönetimi ile ilgili sorunlar devam etmektedir.

Katı atık yönetiminde belediyelerin zaman ve finansman kaynaklarını daha verimli kullanmaları amacıyla mahalli idare birlik modelinin etkin uygulanması önemli görülmektedir. Bu yöntemle yürütülen katı atık projeleri artmakla beraber kurulan tesislerin işletilmesinde yaşanan sıkıntılar devam etmektedir.

Evsel nitelikli atıkların insan ve çevre sağlığına etkilerinin en aza indirilerek etkin yönetiminin gerçekleştirilmesi amacıyla belediyelerin finanse etmekte zorlandıkları katı atık projelerinin desteklenmesi için 2017 yılında başlatılan Katı Atık Programı (KAP) kapsamında; bir düzenli depolama tesisi ve iki aktarma istasyonu yapımı tamamlanmıştır. İki aktarma istasyonu, iki düzenli depolama tesisi, üç yeni lot yapımı ise devam etmektedir. KAP kapsamında ileride yapılması planlanan beş düzenli depolama tesisi uygulama projesi hazırlanması işi tamamlanmış olup toplam dokuz ön işlem tesisi, aktarma istasyonu ve düzenli depolama tesisi projesi hazırlanması işi ise devam etmektedir.

Atık oluşum sebeplerinin gözden geçirilerek engellenmesi veya en aza indirilmesi, atığın kaynağında ayrıştırılarak geri dönüşüme kazandırılması amacıyla 2017 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından Sıfır Atık Projesi başlatılmıştır. 2019 yılı Temmuz ayında atık yönetimi süreçlerinde çevre ve insan sağlığının ve tüm kaynakların korunması için sıfır atık yönetim sisteminin kurulması, yaygınlaştırılması, geliştirilmesi, izlenmesi, finansmanı ve kayıt altına alınarak belgelendirilmesine ilişkin ilke ve esasların belirlenmesi amacıyla Sıfır Atık Yönetmeliği yayımlanmıştır.

Plastik poşetlerin gereksiz kullanımının engellenerek atık oluşumunun önlenmesi amacıyla Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliğinde değişiklik yapılarak 1 Ocak 2019 tarihinden itibaren belirlenen kriterler çerçevesinde plastik poşetler satış noktalarında ücretli olarak verilmeye başlanmıştır. Bunun sonucunda poşet kullanımı yüzde 70 oranında azalmıştır.

Atık yağlar, atık pil ve akümülatörler, ömrünü tamamlamış lastikler, elektrikli ve elektronik eşya atıkları, hafriyat toprağı, inşaat ve yıkıntı atığı, ömrünü tamamlamış araçlar gibi özel atıkların toplanması, taşınması, geri kazanımı ve bertarafına yönelik eğitim, bilinçlendirme ve mevzuat çalışmaları devam etmektedir.

7153 sayılı Çevre Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 10/12/2018 tarihli ve 30621 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu Kanunla tüketiciler ve Kanunla belirlenen ürünleri piyasaya sürenlerden geri kazanım katılım payı tahsil edilmesine başlanmıştır. Diğer taraftan bu hususa yönelik idari ve teknik esasları

düzenleyen Geri Kazanım Katılım Payına İlişkin Yönetmelik Taslağı çalışmaları sürdürülmektedir.

Kent içi ulaşımda trafik sıkışıklığına bağlı olarak ortaya çıkan zaman kaybı, yakıt tüketimi ile çevre ve gürültü kirliliği sorunlarının asgari seviyeye indirilebilmesi için ülkemizde toplu taşımanın yaygınlaştırılması amacıyla önemli yatırımlar yapılmıştır. Bununla birlikte kentlerimizde istenilen düzeyde kaliteli ve konforlu bir toplu taşıma altyapısı tesis edilmesine yönelik ihtiyaçlar devam etmektedir. Moovit tarafından yapılan araştırmaya göre, İstanbul günlük ortalama 91 dakika ile toplu taşımada harcanan yolculuk süresi en fazla olan şehirler arasında yer almaktadır. Ayrıca duraklarda bekleme süresi uzunluğu bakımından da İstanbul, Avrupa şehirleri arasında geri sıralarda bulunmaktadır.

Türkiye'de Ekim 2019 itibarıyla 12 büyükşehirde (Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Eskişehir, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Kocaeli, Konya ve Samsun) raylı toplu taşıma sistemi (metro, hafif raylı sistem, tramvay) işletilmektedir. Ülkemizdeki en yaygın raylı sistem ağına sahip şehir olan İstanbul'da toplam uzunluğu 153 km olan 9 hatta raylı sistem işletmeciliği yapılmaktadır.

Özellikle büyükşehirlerimizde kent içi raylı sistem projelerinin hızlı bir şekilde tamamlanmasını sağlamak amacıyla söz konusu projelerin Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığınca bütçe kaynaklarıyla yapılması imkânı getirilmiştir. Bu kapsamda, Gayrettepe-İstanbul Yeni Havalimanı, Halkalı-İstanbul Yeni Havalimanı, Bakırköy-Bahçelievler-Kirazlı, Ankara AKM-Gar-Kızılay metro hattı projelerinin yapım çalışmalarına devam edilmektedir.

b) Amaç

Nüfusun sağlıklı ve güvenilir içme ve kullanma suyuna erişiminin sağlanması ve atık suyun insan ve çevre sağlığına etkilerinin en aza indirilerek etkin yönetiminin gerçekleştirilmesi; atıkların insan ve çevre sağlığına etkilerinin en aza indirilerek etkin yönetiminin gerçekleştirilmesi için azaltılması, geri dönüşüm ve geri kazanımın sağlanması ve bertaraf edilmesi; erişilebilir, güvenli, zaman ve maliyet yönünden etkin ve sürdürülebilir kent içi ulaşım sistemlerinin oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Su kaynaklarının korunması, geliştirilmesi ve sürdürülebilir kullanımı kapsamında havza bazında yapılan plan, strateji ve eylem planları bir bütünlük içinde uygulamaya konulacaktır. (Kalkınma Planı p.697)		
Tedbir 697.2. Arıtılmış atıksuların başta tarım olmak üzere yeniden kullanılması için havza bazında planlama yapılacak ve su kaynakları üzerindeki baskı azaltılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, DSİ, Türkiye Su Enstitüsü, Yerel Yönetimler	1. Arıtılmış atık suların yeniden kullanım oranının yüzde 2'ye ulaştırılmasına yönelik havza bazında planlama yapılacaktır.
Tedbir 697.4. Ulusal su bilgi sisteminin yaygınlaştırılması ve sürdürülebilirliği sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, DSİ, Türkiye Su Enstitüsü, Yerel Yönetimler	1. Su ve kanalizasyon idarelerinin ulusal su bilgi sistemine entegrasyonu sağlanacak, sistemin yeni gereksinimleri ve teknolojik gelişmeler doğrultusunda sürdürülebilirliği sağlanacaktır.

İçmesuyu ve atıksu hizmetlerinin verimli, yeterli ve standartlara uygun şekilde sunulması sağlanacak, sorumlu kurumların işletme performansı ve yatırım verimliliği iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.698)		
Tedbir 698.1. Büyükşehir belediyesi haricindeki yerlerde il bazında su kanalizasyon idarelerinin kurulması için mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Su ve atıksu hizmetlerinde teknik ve mali performansın iyileştirilmesi için büyükşehir olmayan 51 ilde, il ölçeğinde hizmet verecek su ve kanalizasyon idarelerinin kurulması için mevzuat hazırlık çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 698.2. İçme suyu yatırım ve hizmetlerinin sağlanmasında DSİ'nin içme suyu proje finansmanının sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulmasını teminen geri ödeme sistemi geliştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), DSİ, İLBANK, Yerel Yönetimler	1. DSİ'nin içme suyu proje finansmanının sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulmasına yönelik finansman modeli geliştirilecektir.
Tedbir 698.4. Atıksu arıtma tesislerinin etkin şekilde çalıştırılması için KÖİ modeli yaygınlaştırılacak, atıksuya ilişkin denetim, teknik bilgi eksikliği ve kapasite gibi mevcut engellerin hızlı ve etkin şekilde üstesinden gelinecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), DSİ, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Yerel Yönetimler	1. Atıksu arıtma tesislerinin KÖİ modeliyle işletilmesine yönelik mevzuat hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.
Katı atık yönetimi etkinleştirilerek atık azaltma, kaynakta ayırma, ayrı toplama, taşıma, geri kazanım, bertaraf safhaları ve düzensiz/vahşi döküm alanlarının rehabilitasyonu teknik ve mali yönden bir bütün olarak geliştirilecektir. Katı atık yönetiminde kaynak verimliliğinin ve çevresel sorumluluğun sağlanmasını teminen KÖİ başta olmak üzere uygulama araçları geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.699)		
Tedbir 699.2. Sıfır Atık Projesi uygulamaları yaygınlaştırılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler	1. Sıfır Atık Yönetmeliği kapsamında 250 bin nüfusun üzerindeki büyükşehir ilçe belediyeleri, kamu kurum ve kuruluşları, organize sanayi bölgeleri, havalimanları, limanlar, akaryakıt istasyonları ve dinlenme tesisleri, 100 ve üzeri ofis/büro kapasiteli iş merkezi ve ticari plazalar, 5000 metrekare ve üzeri AVM'ler, ÇED Yönetmeliği Ek-1 'de yer alan sanayi tesisleri, 250 ve üzeri öğrencisi olan eğitim kurumları ve yurtlar, 100 oda ve üstü konaklama kapasiteli işletmeler, 100 yatak ve üzeri sağlık kuruluşları, 300 ve üzeri konuta sahip siteler ve zincir marketler sıfır atık yönetim sistemlerini kuracaklardır.
Mali gücü yetersiz yerel yönetimlerin finanse etmekte zorlandıkları evsel nitelikli katı atıkların geri kazanım ve bertaraf tesisi projeleri ile aktarma istasyonu projelerinin bir program dâhilinde desteklenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.700)		
Tedbir 700.1. Katı Atık Programının uygulanmasının yaygınlaştırılması sağlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İLBANK, Yerel Yönetimler	1. İki entegre atık yönetim tesisi, beş düzenli depolama tesisi yeni lot yapımı, yedi aktarma istasyonu yapımı, iki ön işlem tesisi yapımı ihale çalışmalarına başlanacaktır. 2. Yapılması planlanan katı atık tesislerine yönelik uygulama projeleri hazırlanacaktır.

Kentlerdeki imar ve ulaşım ile ilgili politika, karar ve yatırımlar koordineli olarak değerlendirilecek, özellikle imar planları ile ulaşım ana planlarının birbiriyle uyumlu bir şekilde hazırlanması ve güncellenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.701)		
Tedbir 701.1. İmar planları ile ulaşım ana planlarının uyumlu olmasını sağlayacak bir koordinasyon mekanizması kurulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Görev ve sorumluluk paylaşımına yönelik çalışmalar tamamlanacaktır. 2. Koordinasyon mekanizmasının kavramsal çerçevesi ile hukuki ve kurumsal tasarımı tamamlanacaktır.
Tedbir 701.2. Kent içi raylı sistem projelerinin incelenmesi, onaylanması ve belediyelerin raylı sistem projelerinin Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından devralınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemeye yönelik yönetmelikler hazırlanacak, raylı sistem tasarım kılavuzları güncellenecek, istatistiki veri altyapısı oluşturulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Kent içi raylı sistem projelerinin incelenmesi ve onaylanmasına ilişkin mevzuat tamamlanacaktır. 2. Belediyelerin raylı sistem projelerinin Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı tarafından devralınmasına ilişkin usul ve esasları düzenlemeye yönelik yönetmelik hazırlanacaktır.
Kentlerdeki trafik sıkışıklığının, kazaların ve hava kirliliğinin azaltılması amacıyla kent içi ulaşımda arz yönlü politikalardan ziyade talep yönlü politikaların uygulanmasıyla özel araç yerine toplu taşıma sistemlerinin kullanımı özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.702)		
Tedbir 702.3. Toplu taşıma sistemleri kullanımının yaygınlaştırılmasını teminen tek kart ödeme sistemi hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Sistem işleticisi faaliyet izinleri alınacak ve 12 ildeki ulaşım operatörleri ile sistem entegrasyonu sağlanacaktır.
Tedbir 702.4. Büyükşehirlerde otopark alanlarının yanı sıra köprü, tünel gibi darboğaz oluşan altyapıların ücretlerinin dinamik fiyatlandırılması, park-et-bin ve tercihli yollar gibi uygulamalar hayata geçirilecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı koordinasyonunda belirlenecek üç ilde uygulanabilecek projelere ilişkin yol haritası belirlenecektir.
Çevreci ulaşım modları geliştirilecek ve kent içi ulaşımda motorsuz ulaşım türleri özendirilecektir. (Kalkınma Planı p.703)		
Tedbir 703.1. Yaya trafiğinin kesintisiz hale getirilmesi için yaya yolları ve kaldırımlar ile ilgili standartlar oluşturulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Yaya yolları ve kaldırımlara ilişkin yurt dışında uygulanan standartlar ve iyi uygulamalar incelenecek, ülkemizin mevcut durum etüdü tamamlanacaktır.
Tedbir 703.2. Kent merkezlerinde tarihi ve kültürel cazibe noktaları ile alışveriş bölgelerinde motorlu taşıtlardan arındırılmış yaya bölgeleri oluşturulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı koordinasyonunda üç pilot il belirlenerek proje çalışmalarına başlanacaktır.
Tedbir 703.3. Bisiklet kullanımını teşvik etmek amacıyla yasal ve finansal destek mekanizmaları hayata geçirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Şehir İçi Yollarda Bisiklet Yolları, Bisiklet İstasyonları ve Bisiklet Park Yerleri Tasarımına ve Yapımına Dair Yönetmelik paydaş görüşleri çerçevesinde nihai hale getirilerek yayımlanacaktır.

Tedbir 703.4. Bisiklet yolu master planı ve uygulama planı hazırlanacak, bu kapsamda yeni bisiklet yolları yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Master Plan çalışması tamamlanarak 1. Etap Bisiklet Yolları Uygulama Planı hazırlanacaktır.
Tedbir 703.5. Bisiklet paylaşım sistemleri kurulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı koordinasyonunda pilot projeler belirlenecektir.
Mevcut altyapının daha verimli kullanılabilmesi, trafik güvenliğinin artırılması, ulaşım talebinin doğru bir şekilde yönetilebilmesi ve daha etkin bir planlama yapılabilmesini teminen ulusal ölçekte bir AUS Strateji Belgesi hazırlanacak, AUS mimarisi geliştirilecek ve AUS uygulamaları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.704)		
Tedbir 704.2. AUS mimarisinin geliştirilmesine yönelik proje tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, TÜBİTAK, Belediyeler	1. Bir çalışma grubu oluşturulacak, AUS mimarisinin ülkemizdeki durumu ile yurt dışındaki iyi uygulamalar çerçevesinde mevcut durum analizi yapılacaktır.
Tedbir 704.3. Özellikle büyükşehirlerde, kent içi ulaşım ağında dinamik yolcu, sürücü ve yaya bilgilendirme sistemleri kurulacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı koordinasyonunda belediyelerle işbirliği yaparak belirlenecek bir ilde pilot uygulamalara başlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	**Birim**	**2018**	**2019(1)**	**2020(2)**
İçme ve Kullanma Suyu Şebekesi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı	Yüzde	98(3)	99	99
İçme ve Kullanma Suyu Arıtma Tesisi Sayısı	Sayı	519(3)	570	620
Kanalizasyon Şebekesi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı	Yüzde	90(3)	91	92
Atık Su Arıtma Tesisi ile Hizmet Verilen Belediye Nüfusunun Toplam Belediye Nüfusuna Oranı	Yüzde	87	89	91
Arıtılmış Atıksuların Yeniden Kullanım Oranı	Yüzde	1,2	1,5	2,0
İçme Suyu Kayıp Kaçak Oranı	Yüzde	36	35	33
Sıfır Atık Programı Uygulanan Bina Sayısı (Kümülatif)	Bin	13	25	50
Düzenli depolama hizmeti verilen belediye nüfusu oranı	Yüzde	75	79	83
Sıfır Atık Projesi kapsamında atığın geri kazanım oranı	Yüzde	13	18	22
Kent İçi Raylı Sistem Uzunluğu (Kümülatif)	km	747	747	814
Bisiklet Yolu Uzunluğu (Kümülatif)	km	1 048	1 148	1 248

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) 2016 yılı TÜİK verisidir.

2.4.6. Kırsal Kalkınma

a) Mevcut durum

Sürdürülebilir kırsal kalkınmanın ana unsurunu köy tüzel kişilikleri oluşturmaktadır. Tüzel kişiliği kaldırılarak mahalleye dönüştürülen 16 binden fazla köyle birlikte, toplam köy sayısı 35 bine yakındır. Köylerin yaklaşık 23 bini orman köyü olup bunların 10.500'ünün tüzel kişiliği 2014 yılında kaldırılmıştır. Türkiye'de 2012 yılı itibarıyla 20 bin nüfus eşiğini esas alan kır-kent tanımına göre toplam nüfusun yüzde 27,7'sine karşılık gelen 20,9 milyon kişi kırsal yerleşimlerde yaşamaktadır. İdari statü ölçütünü esas alan köy-şehir tanımına göre ise 2012 yılında nüfusun yüzde 22,7'sine karşılık gelen 17,2 milyon kişi köylerde yaşamaktadır.

Kırsal kesime hizmet götürmek üzere yürütülmeye devam edilen Köylerin Altyapısının Desteklenmesi Projesi (KÖYDES), İçişleri Bakanlığından Çevre ve Şehircilik Bakanlığına devredilmiştir. Köylerin yol ve içme suyu gibi temel altyapı ihtiyaçlarına yönelik olarak 2005 yılında başlatılan KÖYDES Projesine, 2005-2019 döneminde yaklaşık 13,7 milyar TL kaynak tahsis edilmiş, 270.670 km uzunluğunda yol; köy içi yol ve köy meydanı düzenleme yatırımları gerçekleştirilmiştir. İçmesuyu projeleriyle; 4.814 suyu olmayan ve 60.429 suyu yetersiz olan olmak üzere toplam 65.243 ünitede içme suyu yatırımı yapılmıştır.

2014 yılında yüzde 21,1 düzeyinde olan tarım istihdamı 2019 yılı itibarıyla yüzde 18'e gerilemiş, mutlak büyüklüğü 5,1 milyon kişi düzeyinde aşağı yönlü bir seyir göstermiştir. Bu durum, ülkemizde çalışma hayatındaki yaklaşık her beş kişiden birinin tarımda istihdam imkânı bulmaya devam ettiğini göstermektedir.

Ülkemizde kırsal ekonominin omurgasını oluşturan tarımsal üretim, aile çiftçiliğine dayalı olarak sürmekte olup ortalama işletme büyüklüğü 6 hektardır. Yaklaşık 3 milyon işletmeye kayıt temelli sunulan tarımsal desteklerde olduğu gibi, proje bazlı sunulan kırsal kalkınma destek programlarında da çeşitlilik artmıştır.

2016 yılı sonunda uygulamasına başlanan IPARD II (2014-2020) Programının yaklaşık bütçesi, 2019 yılında AB tarafından yapılan kesintiler sonrası 615,5 milyon avro AB katkısı ve 198 milyon avro ulusal katkı olmak üzere toplam 813,5 milyon avrodur. IPARD II uygulamaları kapsamında Eylül 2019 sonu itibarıyla 16.500 proje teklifi alınmış olup bunlardan 3.996 tanesi ile sözleşme imzalanmıştır.

2006 yılında başlatılan Kırsal Kalkınma Yatırımlarının Desteklenmesi Programı (KKYDP) kapsamında 2019 sonu itibarıyla, yüzde 50 hibe desteği ile 10.925 yeni tarımsal tesise 2,9 milyar TL hibe verilerek 93.250 kişiye yeni istihdam imkânı sağlanmıştır.

Söz konusu kırsal kalkınma destekleme faaliyetlerinin yanı sıra, bölge kalkınma idareleri ve kalkınma ajansları tarafından kendi planları çerçevesinde sorumluluk alanındaki illerde yürütülen tarım ve kırsal kalkınma destekleme faaliyetleri bulunmaktadır. Tarım ve kırsal kalkınma destek sisteminin aile işletmelerinin rekabetçi ve verimli bir üretim altyapısına kavuşturulması için güncellenmesi ihtiyacı sürmektedir.

b) Amaç

Sürdürülebilir kırsal kalkınma anlayışıyla, üretici birlikleri ve aile işletmelerinin üretim kapasitesinin ve kırsal işgücünün istihdam edilebilirliğinin artırılması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, yoksullukla mücadele ile kırsal toplumun düzenli ve yeterli gelir imkânlarına kavuşturularak refah düzeyinin artırılması ve nüfusun kırsalda tutundurulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kırsal yerleşimlerin sosyal ve fiziki altyapısı, iskânı ve yeniden yerleşim işleri için yatırım ve hizmet ihtiyaçlarının tespiti, takibi ve bu ihtiyaçların giderilmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.706)		
Tedbir 706.1. Köylerin mahalli müşterek nitelikli altyapı ve üst yapı ihtiyaçlarının giderilmesi için büyükşehir olmayan iller için KÖYDES kapsamında; Büyükşehir belediyesi bulunan illerde köy ve beldeden mahalleye dönen yerleşim yerlerinde ise Büyükşehirlerin Kırsal Altyapısı Projesi (KIRDES) kapsamında köylerin ve beldelerin kaliteli ve erişilebilir yol ağı, içme suyu, atık su tesisi, küçük sulama tesisi yapım işleri için finansal destek sağlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı	1. KÖYDES Projesi ödeneği Büyükşehir olmayan 51 ilin yol, içme suyu, tarımsal sulama ve atıksu projelerinde kullandırılmak üzere Valiliklerden gelen ve Bakanlıkça onaylanan programlar doğrultusunda kullandırılacaktır.
Tedbir 706.2. KÖYDES kapsamında kırsal altyapı hizmetleri için ayrılan kaynakların verimli ve etkin kullanımı için KÖYDES izleme sistemi oluşturulacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı	1. KÖYDES Projesi kapsamında kırsal altyapı hizmetleri için ayrılan kaynakların daha verimli ve etkin kullanımı ile gelecek yıllarda projelerin planlaması/takibi açısından KÖYDES Yatırım İzleme Sistemi (KÖYDES-CBS) oluşturulacaktır. 2. İl envanter verilerinin ve yıl içinde yapılan projelerin izlenmesi sağlanacaktır.
Tedbir 706.3. Kırsal yerleşimlerde yaşayan vatandaşlarımızın emniyet, asayiş ve kamu düzeninin korunması için iklimsel ve topografik koşullar nedeniyle bozulan yolların bakım-onarımı ile yeni yolların yapımı sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Milli Savunma Bakanlığı	1. 170 km güvenlik yolu tamamlanacaktır.
Tedbir 706.4. Kırsal alanda yerleri kamulaştırılanlar öncelikli olmak üzere, çeşitli risk faktörlerine bağlı olarak ihtiyaç duyulan yeniden yerleşim ve iskân faaliyetleri kapsamında can ve mal güvenliğini tehdit eden yapıların yerine, köyün bitişiğinde veya belirlenecek alanlarda uygun yapılar yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), AFAD	1. Yeni yerleşim yeri temin edilemeyen ailelerin iskân sürecini tamamlamak maksadıyla öncelikle evini yapana yardım kapsamında iskân iş ve işlemleri yürütülecektir.

Kırsal kalkınma destekleri, çiftçi ve çevre odaklı programlanacak; desteklerin yürütülmesinde mevcut çok başlılığı giderecek düzenlemeler yapılacak, uygulamada tamamlayıcılık ve etkinlik sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.707)		
Tedbir 707.2. IPARD ve KKYDP Programları kapsamında kırsal tarım, kırsal ekonomik altyapı yatırımları ile çiftlik faaliyetlerinin geliştirilmesi, kırsal turizm, el sanatları ve kırsalda bilişim uygulamalarına yönelik destekler sürdürülecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. Yeni çağrı ilanlarında belirtilen alanlarda başvurular alınmaya devam edilecektir.
Kırsal alanda yaşam standartlarının yükseltilmesi için kırsal kalkınmaya ilişkin kurumsal ve yerel kapasitenin geliştirilmesi sağlanacak, kadınlara, genç çiftçilere vb. gruplara pozitif ayrımcılık uygulanması sağlanacak, üretici örgütlerinin sosyal dayanışma, işbirliği, eğitim ve finansman konularında öncü kurumlar olması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.708)		
Tedbir 708.1. Kırsal kalkınma destekleri kapsamında aile işletmeleri ile küçük ve orta ölçekli üreticilerin üretim ve finansal yapısını güçlendirmek ve ölçek ekonomilerinden faydalanılmasını sağlamak üzere örgütlenmeleri teşvik edilecek; üretim ve lojistik altyapıları ile markalaşma ve pazarlama faaliyetlerinin iyileştirilmesi sağlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı	1. Tarımsal kooperatiflerin pazarlama ve tanıtım alanlarında rekabetçiliğini geliştirmek amacıyla ihtiyaç analizi yapılacak, coğrafi işaret ve geleneksel ürün adı tescili konularında farkındalık artırılacaktır. 2. Alternatif pazarlar geliştirilmesine yönelik çalışmalara başlanacaktır.
Tedbir 708.2. Kırsalda yaşam kalitesini artırmaya, kırsalı korunan, yaşanan ve üreten alanlar haline getirmeye yönelik çevresel destek ve teşvikler artırılacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. İşletmelerin tarımsal kirliliği önlemeye ve çevresel performansını artırmaya yönelik desteklere devam edilecek, yeni destekleme modelleri oluşturulması için çalışmalara başlanacaktır. 2. Hayvansal gübrenin depolanması ve kullanılması ile çevre ve iklim dostu tarımsal uygulamaların yaygınlaştırılması için mevcut destekleme mekanizmaları geliştirilecektir.
Kırsal toplumun beşeri sermayesinin geliştirilmesi ve yoksulluğun azaltılması kapsamında köylerde yoksullukla mücadele çalışmaları üretim ve istihdam odaklı sürdürülecektir. (Kalkınma Planı p.709)		
Tedbir 709.1. Kırsal toplumun beşeri sermayesinin geliştirilmesi için aile işletmelerine yönelik çiftçi eğitimi ve tarım danışmanlığı konularındaki faaliyetler güçlendirilecek, kadın ve genç girişimciler başta olmak üzere yetişkin nüfusun yaygın eğitim kurslarına erişimi sağlanacak, mesleki eğitim programları katma değeri yüksek yerel ürünler esas alınarak programlanacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Milli Eğitim Bakanlığı, Üniversiteler	1. Kadın Çiftçiler Tarımsal Yeniliklerle Buluşuyor Programı en az 10 yeni ile yaygınlaştırılacaktır.

Tedbir 709.2. Kırsal alanda yaşayan kadın ve genç çiftçiler tarımsal eğitim-yayım faaliyetleri, kırsal destek projeleri ve tarımdaki iş sağlığı ve güvenliği eğitimlerinde öncelikli olarak desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	1. Kırsalda kadın ve genç çiftçilere tarımsal eğitim-yayım faaliyetlerinde danışmanlık desteği verilecektir. 2. Tarımda iş sağlığı ve güvenliği eğitimleri düzenlenecektir.
Kırsaldaki üretim ve yaşam biçimlerinin sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik kırsal mirasın yaşatılması, tabiat ve kültür varlıklarının korunması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.710)		
Tedbir 710.1. Köylerdeki üretim ve yaşam biçimleri ile tabiat ve kültür varlıklarının korunmasını teminen; köylere özgü geleneksel zanaat ve el sanatları, agro-turizm, coğrafi işaretli ürünler, süs bitkileri, bağcılık, arıcılık, balıkçılık, kümes hayvancılığı, alternatif tarım ürünleri yetiştiriciliği, tarım ve gıda ürünlerindeki geleneksel üretim ve saklama bilgisini gelecek kuşaklara taşıyacak girişimler ve işbirlikleri gibi alanların desteklenmesine devam edilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Kültür ve Turizm Bakanlığı	1. Hibe destekleri programları yörelerin ihtiyaçlarına uygun olarak geliştirilecek destek araçlarıyla yönetilecektir. 2. Korunan alanlarda yöreye özgü turizm destekleri sağlanacaktır. 3. Tabiat Turizmi Master Planları ve Uygulama Eylem Planları kapsamında 160 etkinlik gerçekleştirilecektir.
Veri temelli kırsal politika yaklaşımının güçlendirilmesine yönelik kırsal istatistikler idari değişikliklerden etkilenmeyecek yöntemlerle hesaplanacak, kırsal alan tanımı revize edilecek, temel nitelikteki kırsal verilerin kır-kent ve il/ilçe bazında yayımlanması ve köy envanterinin güncellenmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.711)		
Tedbir 711.3. Köy envanteri tüm illeri kapsayacak şekilde güncellenecek ve köy envanteri bilgi sistemi oluşturulacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, TÜİK	1. Geçmiş dönem köy envanterleri çalışması da gözetilerek köylerin; nüfus, demografik, göç, coğrafi, çevresel, sosyal ve ekonomik yapıları ile kurumsal ve fiziki altyapı durumlarını il ve ilçe bazında gösteren envanter çalışması 10 il için yapılacak, ülke genelinde tam sayımla periyodik aralıklarla güncellenecek ve oluşturulacak bilgi sistemi üzerinden kamuoyunun erişimine açılacaktır. 2. Bu verilerle uyumlu olarak, kaymakamlık internet sitelerinde standart formlarda köy bilgi modülü oluşturulacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
KÖYDES ve KIRDES Kapsamında Yapılan Köy Yolu Uzunluğu (Kümülatif)	Km	125 348	127 268	132 148
Köylerde İçme Suyu Tesisi Yapılan ve Yenilenen Ünite Sayısı (Kümülatif)	Adet	64 700	67 200	71 200

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.4.7. Çevrenin Korunması

a) Mevcut Durum

Hızla artan nüfus, şehirleşme, ekonomik faaliyetler ve çeşitlenen tüketim alışkanlıkları çevre üzerindeki baskıyı artırmakta ve iklim değişikliği, çölleşme, biyolojik çeşitlilik kaybı ve kuraklık gibi çevre problemleri her geçen gün insan yaşamını ve kalkınma sürecini daha belirgin bir şekilde etkilemektedir. Bu kapsamda çevre ve doğal kaynakların sürdürülebilir yönetimi gittikçe önem kazanmaktadır.

Ülkemizde çevre sorunlarına duyarlı politikalar, sürdürülebilir kalkınma ilkeleri çerçevesinde geliştirilmekte ve uygulanmaktadır. Bu kapsamda çevre alanında kurumsal yapı, mevzuat ve standartların geliştirilmesine yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

2020 sonrasında küresel iklim değişikliğiyle mücadele politikalarını içeren BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi altındaki Paris Anlaşması ülkemiz tarafından 2016 yılında imzalanmış, ancak Anlaşmaya taraf olunmamıştır. Türkiye, BM iklim değişikliği müzakere sürecine ülkemiz gerçeklerini gözeten ve daha kabul edilebilir bir uluslararası çerçeve sağlanması amacıyla katılım sağlamakta ve sorunun küresel çapta çözümü için müzakerelerde yerini almaktadır. Söz konusu müzakerelerde Paris Anlaşmasının uygulama mekanizmaları ile ülkemize yönelik fırsat ve tehditlerin netleşmesi beklenmektedir. Türkiye gelişmekte olan bir ülke olarak enerji, sanayi ve ulaştırma sektörleri başta olmak üzere ilgili alanlarda iklim değişikliğine yönelik stratejiler belirlemekte, yeşil büyümenin sağlanması ve emisyon artış trendinin sınırlandırılması yönünde bir politika izlemektedir. Bu kapsamda Türkiye 2030 yılında seragazı emisyonunda yüzde 21'e kadar artıştan azaltım yapabileceğini gösteren Niyet Edilen Ulusal Katkısını 2015 yılında BM'ye sunmuştur.

Ayrıca Türkiye, coğrafi konumu itibarıyla iklim değişikliğinden en çok etkilenecek ülkeler arasında yer aldığından, Türkiye'nin iklim değişikliğine uyum kapasitesinin geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

OECD tarafından hazırlıkları gerçekleştirilen ülkemizin üçüncü Çevresel Performans Değerlendirmesi Raporu Şubat 2019'da yayınlanmıştır.

Ülkemizin sahip olduğu zengin biyolojik çeşitlilik ile genetik kaynakların korunması için değişik statülerde korunan alan sayısı 2018 yılında 4.065'e çıkarılarak korunan alanların ülke yüzölçümüne oranı yüzde 8,92'ye ulaşmıştır. Türkiye'de iller bazında biyolojik çeşitliliğin tespiti yapılarak ulusal biyolojik çeşitlilik envanteri geliştirilmektedir. Ayrıca biyolojik çeşitlilikle genetik kaynaklarımızın korunması ve kullanımında sürdürülebilirliğin sağlanmasına temel teşkil edecek mevzuat ve planlama çalışmalarının tamamlanması gerekmekte ve konuya ilişkin çalışan kuruluşlar arasında işbirliğinin artırılmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Çevre kalitesinin izlenmesi için laboratuvar altyapısı güçlendirilmekte ve izleme sistemleri geliştirilmektedir. 2005 yılında 36 olan Ulusal Hava Kalitesi İzleme Ağındaki istasyon sayısının 2019 yılı sonunda 350 istasyona ulaşması beklenmektedir. Ayrıca kirletici vasfı yüksek 303 sanayi tesisine ait 710 baca çevrimiçi olarak sürekli izlenmektedir.

Su kirliliğinin önlenmesine yönelik olarak, Sürekli Atıksu İzleme Sistemleri ile debisi 10.000 m^3/gün'ün üzerinde olan 284 arıtma tesisi gerçek zamanlı olarak izlenmektedir. Ayrıca 7 havzada 4 mevsim izleme çalışmaları yapılmaktadır. Denizlerdeki kirliliğin önlenmesi çalışmaları kapsamında 353 noktada, ulusal mevzuatımız ve uluslararası sözleşmeler çerçevesinde denizlerimiz izlenmektedir. Bu şekilde temin edilen çevresel

verilerin; standardizasyonu, paylaşımı ve karar alma süreçlerinde kullanımı önemini korumaktadır.

2017 yılı verilerine göre ülkemizde kamunun, özel sektörün, kâr amacı gütmeyen kuruluşlar ile hanehalkının çevre koruma harcamaları 34,4 milyar TL'ye ulaşmıştır. Bu rakamın 5,9 milyar TL'sini kamu ve özel sektörün yatırım harcamaları oluşturmaktadır. Toplam çevre koruma harcamalarının GSYH içindeki oranı 2016 yılında yüzde 1,06 iken, 2017 yılında yüzde 1,11 olarak gerçekleşmiştir.

Mevzuatla getirilen çevresel yükümlülüklerin uygulanabilmesi için denetim ve yaptırım mekanizmalarının güçlendirilmesi amacıyla çalışmalar sürdürülmektedir.

b) Amaç

Çevre ve doğal kaynakların korunması, kalitesinin iyileştirilmesi, etkin, entegre ve sürdürülebilir şekilde yönetiminin sağlanması, her alanda çevre ve iklim dostu uygulamaların gerçekleştirilmesi, toplumun her kesiminin çevre bilinci ile duyarlılığının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Çevre konusunda kurum ve kuruluşların görev, yetki ve sorumlulukları netleştirilerek kamu, özel sektör, mahalli idareler ve STK'lar arasında koordinasyon ve işbirliği geliştirilecek, toplumun çevre bilinci artırılacak ve etkin çevre yönetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.713)		
Tedbir 713.2. Çevresel etki değerlendirmesi, stratejik çevresel değerlendirme, izin, lisans, izleme ve denetim mekanizmaları ve kapasiteleri geliştirilecek ve bu konularda mevzuat güçlendirilerek gerekli yazılım, makine ve teçhizat ihtiyacı giderilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. Stratejik Çevresel Değerlendirme (SÇD) ve Kümülatif Etki Değerlendirme konusunda kapasite geliştirme çalışmaları yapılacaktır. 2. Çevre Denetim Yönetmeliği yeniden düzenlenecektir. 3. Atıksu, Havza ve Deniz İzleme Sistemleri geliştirilecektir.
Tedbir 713.4. Çevre etiket sistemi yaygınlaştırılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Çevre etiketi kapsamındaki ürün ve hizmet grupları sayısı beşe yükseltilecektir. 2. Çevre etiketi konusunda farkındalığı artırmaya ve işbirliğini geliştirmeye yönelik etkinlikler yapılacaktır.
Uluslararası iklim değişikliği müzakereleri ortak fakat farklılaştırılmış sorumluluklar ve göreceli kabiliyetler ilkeleri ile Niyet Edilmiş Ulusal Katkı çerçevesinde sürdürülecek, ulusal koşullar ölçüsünde sera gazı emisyonuna neden olan sektörlerde iklim değişikliğiyle mücadele edilecek ve iklim değişikliğine uyuma yönelik kapasite artırımı sağlanarak ekonominin ve toplumun iklim risklerine dayanıklılığı artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.714)		
Tedbir 714.1. Sera gazı emisyonuna sebep olan binalar ile enerji, sanayi, ulaştırma, atık, tarım ve ormancılık sektörlerinde emisyon kontrolüne yönelik Niyet Edilmiş Ulusal Katkı çerçevesinde çalışmalar yürütülecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu	1. Niyet Edilmiş Ulusal Katkının güncellenmesine yönelik çalışmalara devam edilecektir.

Tedbir 714.2. İklim değişikliğinin olumsuz etkilerine uyum sağlama kapasitesini artırmaya yönelik ulusal ve bölgesel uyum stratejilerini içeren planlama, uygulama ve kapasite geliştirme çalışmaları yürütülecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu, Yerel Yönetimler	1. Korunan alanlarda iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin tespiti ve iklim değişikliğine uyum kapasitesini artırmaya yönelik ulusal ve bölgesel stratejilerin geliştirilmesi çalışmaları başlatılacaktır.
Tedbir 714.3. İklim değişikliğine uyumun sağlanması ve gerekli tedbirlerin alınması amacıyla bölge ve şehir ölçeğinde ihtiyaçlar tespit edilerek çözüm önerileri belirlenecek, başta Karadeniz Bölgesi olmak üzere 7 Bölgemiz için İklim Değişikliği Eylem Planları hazırlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İklim Değişikliği ve Hava Yönetimi Koordinasyon Kurulu	1. Türkiye'nin yedi coğrafi bölgesi için iklim değişikliği eylem planlarının hazırlanmasına devam edilecektir.
Üretim, ısınma ve trafik kaynaklı hava kirliliğinin önlenmesi için hava kalitesi yönetim uygulamaları etkinleştirilecek, emisyonların kontrolü sağlanarak hava kalitesi iyileştirilecektir. (Kalkınma Planı p.715)		
Tedbir 715.1. Yerel düzeyde hava kalitesi eylem planları oluşturulacak, kirlilik ve emisyon kontrolüne yönelik mevzuat güncellenecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. 31 ilde Temiz Hava Eylem Planlarının güncellenmesi çalışmalarına başlanacaktır. 2. Hava Kalitesi Değerlendirme ve Yönetimi Yönetmeliği güncellenecektir.
Tedbir 715.3. Hava kalitesinin modellenmesi ve izlenmesine yönelik araştırmalar yapılacak ve altyapı geliştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S)	1. Beş hava kalitesi izleme istasyonu kurulacaktır. 2. Sürekli İzleme Merkezinin yazılım ihtiyaçları giderilecektir. 3. Ülkenin stratejik hava kalitesi haritaları km çözünürlüğünde hazırlanacaktır.
Biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların tespiti, tescili, korunması, sürdürülebilir kullanımı, geliştirilmesi, izlenmesi ve kaçakçılığının önlenmesi sağlanacak, genetik kaynaklardan ve bağlantılı geleneksel bilgilerden elde edilen faydalar ülkemize kazandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.716)		
Tedbir 716.1. Araştırma ve izleme çalışmalarıyla ulusal biyolojik çeşitlilik envanteri düzenli olarak güncellenecek, biyolojik çeşitliliğe dayalı geleneksel bilgi kayıt altına alınarak Ar-Ge amaçlı kullanıma sunulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Üniversiteler, İlgili STK'lar	1. Biyolojik çeşitlilik envanterinin güncellenmesine yönelik eylem planı hazırlanacaktır. 2. Biyolojik çeşitliliğe dayalı geleneksel bilgiler kayıt altına alınmaya devam edilecektir.
Tedbir 716.2. Biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların korunması, sürdürülebilir kullanımı, geliştirilmesi ile kaçakçılığının önlenmesine yönelik mevzuat geliştirilecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Biyolojik çeşitliliğin ve genetik kaynakların korunması, sürdürülebilir kullanımı, geliştirilmesiyle kaçakçılığının önlenmesine yönelik yasal altyapı için hazırlık çalışmaları yürütülecektir.

Tedbir 716.3. Genetik kaynaklara erişim ve bu kaynaklar ile geleneksel bilgilerden elde edilen faydaların eşit ve adil paylaşımına yönelik mekanizma oluşturulacaktır.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı	1. Genetik kaynaklara erişim ve bu kaynaklar ile geleneksel bilgilerden elde edilen faydaların eşit ve adil paylaşımı konusunda idari ve teknik ihtiyaçlar tespit edilecektir.
Ekosistemler ve ekosistem hizmetlerinin korunması, onarımı ve sürdürülebilir kullanımının sağlanmasına yönelik kara ve denizde korunan alan miktarı artırılarak doğa koruma alanlarının etkin yönetimi gerçekleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.717)		
Tedbir 717.1. Kara ve denizdeki korunan alan miktarı artırılarak bu alanların etkin yönetiminin sağlanması için yeşil koridor oluşturulması, planlama ve altyapı çalışmaları gibi uygulamalar gerçekleştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, İlgili STK'lar	1. Potansiyel koruma alanları ile yeşil koridorların belirlenmesine yönelik teknik çalışmalar yapılacaktır.
Büyük endüstriyel kazaların önlenmesine yönelik risk yönetimi uygulamaları geliştirilecek ve kimyasalların insan sağlığı ve çevreye olan etkilerini en aza indirecek şekilde etkin yönetimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.718)		
Tedbir 718.2. Uluslararası yükümlülükler kapsamında kimyasalların etkin yönetimine yönelik mevzuat çalışmaları yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Kalıcı Organik Kirleticiler Hakkında Yönetmelik güncellenecektir. 2. Bazı zararlı kimyasalların ihracatı ve ithalatının kontrol altına alınması ve sınırlandırılmasına ilişkin mevzuat yayımlanacaktır.
Çevresel gürültünün değerlendirilmesi ve yönetimi geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.719)		
Tedbir 719.1. Türkiye genelinde yerleşim alanlarının stratejik gürültü haritaları hazırlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Stratejik gürültü haritaları hazırlık çalışmaları sorumlu belediyeler tarafından gerçekleştirilecektir.
Çevresel veri ve göstergelerin standartlara uygun bir şekilde düzenli olarak üretimi, kamuoyu ile paylaşımı ve karar alma süreçlerinde etkin kullanımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.720)		
Tedbir 720.1. Toplama, izleme ve değerlendirme süreçleri ile kalitesi açısından çevresel veri geliştirilecek ve kullanımına yönelik kapasite artırılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Tarım ve Orman Bakanlığı, TÜİK	1. Yayınlanan çevresel gösterge sayısı 90'a çıkarılacaktır. 2. Çevresel göstergeleri yayınlanan il sayısı 70'e çıkarılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Hava Kalitesi İzleme Ağındaki İstasyon Sayısı (Kümülatif)	Adet	339	350	355
Hava Kalitesi Bilgisinin Vatandaş Erişimine Sunulduğu İlçelerin Toplam İlçeler İçindeki Payı (Kümülatif)	Yüzde	16,2	45,5	57
Planlı Birleşik Çevre Denetimi Sayısı	Adet	1 695	1 780	1 870
Yeni Kurulan Yenilenebilir Enerji Santralleri ile Kaçınılan CO_2 Emisyonu (Kümülatif) (3)	Milyon Ton	-	2,7	8,5
Korunan Alan Sayısı (Milli Park, Tabiat Parkı, Tabiat Anıtı, Tabiatı Koruma Alanı, Yaban Hayatı Geliştirme Sahası, Ramsar Alanı, Ulusal Önemi Haiz Sulak Alan ve Mahalli Önemi Haiz Sulak Alanlar, Doğal Sit, Özel Çevre Koruma Bölgesi) (Kümülatif)	Adet	1 429	1 453	1 486

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) Bu gösterge Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı uhdesinde olup azaltılacak kümülatif karbondioksit miktarı doğalgazdan elektrik üretiminin yenilenebilir elektrik üretimi ile ikamesi yöntemiyle hesaplanmıştır.

2.4.8. Afet Yönetimi

a) Mevcut Durum

Dünyada ve ülkemizde doğal afetlerin şiddeti ve sıklığı artmaktadır. Yanlış arazi kullanım kararları ve düzensiz yapılaşmaya bağlı olarak afetlerin olumsuz etkilerinin artması sonucunda, ekonomik ve sosyal maliyetler giderek yükselmektedir. Yaşanan afetler ve etkileri sonucunda can ve mal kaybının en az seviyede tutulabilmesi için risk azaltma faaliyetlerine öncelik veren bütüncül bir afet yönetiminin uygulanması önem arz etmektedir.

6306 sayılı Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun kapsamında kentsel dönüşüm uygulamalarına devam edilmektedir. 2018 yılında Bina Deprem Yönetmeliği ile Deprem Tehlike Haritası ve buna ilişkin parametre değerleri yenilenerek Ocak 2019 itibarıyla yürürlüğe konulmuştur.

Afet sonrası gerekli acil ihtiyaç malzemelerinin karşılanmasına yönelik lojistik ve teknik altyapının güçlendirilmesi için çadır, battaniye ve diğer acil ihtiyaç malzemelerinin hızlı ve etkin bir şekilde karşılanması amacıyla 25 ilde kurulması planlanan lojistik depolar tamamlanmıştır. Ayrıca 60 ilde afet sonrasında acil ihtiyaç duyulacak malzemelerin depolanacağı 10 ila 20 konteynerlik lojistik destek deposu kurulmuştur.

Binalarda depremin doğrudan ve dolaylı neden olduğu maddi zararların karşılanması amacıyla çıkarılan 6305 sayılı Afet Sigortaları Kanunu kapsamında Ekim 2018'de 8,8 milyon olan sigortalı sayısı Ekim 2019 itibarıyla 9,3 milyona ulaşmıştır. DASK verilerine göre sigortalılık oranı yüzde 53,1'dir. En fazla sigortalılık oranı yüzde 65 ile Marmara Bölgesinde olup en düşük sigortalılık oranı yüzde 39 ile Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesindedir. Afet Sigortaları Kanununun deprem dışındaki diğer afet türlerine de yaygınlaştırılması ihtiyacı devam etmektedir.

Binaların afetlere dayanıklı inşa edilmesini sağlayabilmek için 4708 sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanunda değişiklik yapılarak Ocak 2019 itibarıyla yapı denetiminin daha bağımsız ve etkin çalışmasına yönelik hükümler getirilmiştir.

Afetler konusunda ülke genelinde risk azaltma, hazırlık, müdahale ve afet sonrası iyileştirme çalışmalarının bütünlük içinde yürütülebilmesi için kurum ve kuruluşların

sorumluluklarını belirleyecek olan Ulusal Afet Stratejisi ve Eylem Planının hazırlanması ihtiyacı devam etmektedir.

Afet durumunda kurum ve kuruluşlar arasında kesintisiz iletişim sağlayacak haberleşme sisteminin ülke geneline yaygınlaştırılmasına devam edilmektedir. Diğer taraftan Türkiye Afet Müdahale Planının (TAMP) ülke genelinde uygulanmasının yaygınlaştırılmasına yönelik tatbikat ve eğitimler sürdürülmektedir.

Ülkemizdeki yerleşim yerlerini etkileyebilecek tüm afet tehlikelerini birlikte ele alan bütünleşik afet tehlike ve risk haritalarının ülke genelinde tamamlanması çalışmaları devam etmektedir. Yerel yönetimler tarafından hazırlanacak risk azaltma planlarında kullanılmak üzere zemin karakteristiği, yapı stoku kalitesi ve imar planı kararları dikkate alınarak geliştirilecek farklı afet senaryolarına ihtiyaç duyulmaktadır.

Kamu binaları ve altyapılar dâhil olmak üzere yapı stokunun yerleşim yerleri ölçeğinde afet risklerine göre önceliklendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Afetlere karşı toplumsal bilinç düzeyinin artırılması amacıyla başlatılan çalışmaların ülke geneline yaygınlaştırılmasına devam edilmektedir.

b) Amaç

Afetlere karşı toplumsal bilincin artırılması, afetlere dayanıklı ve güvenli yerleşim yerlerinin oluşturulması ve risk azaltma çalışmaları yapılarak afetlerin neden olabileceği can ve mal kaybının asgari düzeye indirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Bölgelerin sosyo-ekonomik ve fiziksel özellikleri dikkate alınarak, farklı afet türlerine göre önceliklendirme yapılarak ve ülke genelinde işbirliği faaliyetleri artırılarak afet risk ve zarar azaltma çalışmaları yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.722)		
Tedbir 722.1. Afet risk ve zarar azaltma çalışmalarına yönelik Türkiye Afet Risk Azaltma Planı hazırlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye Afet Risk Azaltma Planı hazırlanması amacıyla ilgili paydaşların katılımıyla çalıştaylar ve toplantılar düzenlenecektir.
Tedbir 722.2. Afet tehlike ve risklerinin azaltılması için öncelikli afet türleri dikkate alınarak il afet risk azaltma planları hazırlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Seçilen üç ilde bilgilendirme toplantıları ve çalıştaylar düzenlenerek afet risk planının hazırlanmasına yönelik gerekli çalışmalar yapılacaktır.
Ülke genelinde iklim değişikliğinin etkilerine ilişkin senaryolar da dikkate alınarak afet tehlike ve risk haritaları hazırlanacaktır. (Kalkınma Planı p.723)		
Tedbir 723.2. Afet tehlike derecesi yüksek olan yerlerde afet türlerine göre risk haritaları hazırlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, AFAD, Belediyeler, Üniversiteler	1. Afet tehlike derecesi yüksek olan pilot bir alan belirlenerek o alandaki en riskli afet türüne göre risk haritası hazırlanacaktır.

İstanbul'da olması muhtemel bir deprem sonrasında oluşabilecek can ve mal kaybının en az seviyede tutulabilmesi için gerekli risk azaltma ve güçlendirme çalışmalarına devam edilecektir. (Kalkınma Planı p.724)		
Tedbir 724.1. İstanbul'daki kritik altyapı tesislerinin afetlere karşı dayanıklılığı artırılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, AFAD, İLBANK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İstanbul Büyükşehir Belediyesi	1. İlgili kuruluşlar ile koordinasyon toplantıları yapılarak İstanbul'daki kritik altyapı tesislerinin afetlere karşı dayanıklı hale getirilmesi için yol haritasının belirlenmesine yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.
Tedbir 724.2. İstanbul'da afet ve acil durumlarda kullanılması planlanan geçici barınma alanlarının hizmet vereceği kapasite dikkate alınarak sosyal donatılarının tamamlanması ve kapasitelerinin artırılması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, AFAD, İstanbul Valiliği, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İlgili Kuruluşlar	1. İstanbul'da afet ve acil durumlarda kullanılması planlanan ilave geçici barınma alanları belirlenecektir. 2. Belirlenecek bu alanlarda Valilik, Büyükşehir Belediyesi ve ilgili ilçe Belediyeleri tarafından geçici barınma merkezlerinin altyapılarının (elektrik, su, kanalizasyon vb.) hazır hale getirilmesi ve imar planlarına işlenmesi sağlanacaktır.
Afetlere hazırlık ve afet sonrası müdahalede özel önem arz eden hastane, okul, yurt gibi ortak kullanım mekânları ile enerji, ulaştırma, su ve haberleşme gibi kritik altyapıların güçlendirilmesine öncelik verilecektir. (Kalkınma Planı p.725)		
Tedbir 725.1. Kamu hizmet binalarının envanterini çıkarma ve afetlere karşı güçlendirme çalışmalarına devam edilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ülke genelindeki kamu hizmet binalarının envanterinin çıkarılması çalışmalarına devam edilecek ve önceliklendirilmeye yönelik bir program hazırlanacaktır. 2. Bu program dâhilinde riskli olan binaların güçlendirilmesi veya yeniden yapılmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.
Tedbir 725.2. Kritik altyapı tesislerinin önceliklendirilmesi için yöntem belirlenecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kritik altyapı tesislerinin önceliklendirilmesi için sektör bazlı yöntem belirleme çalışmaları yapılacaktır.
Afet sonrası iyileştirme çalışmaları için kapasite güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.726)		
Tedbir 726.1. Afet sonrası iyileştirme planı hazırlanmasının usul ve esasları belirlenerek ulusal iyileştirme planının çerçevesi hazırlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, AFAD, İlgili Kuruluşlar	1. Afete uğrayan bir bölgede meydana gelen zararların telafi edilmesine yönelik hazırlanacak afet sonrası iyileştirme planlarının usul ve esasları belirlenecektir.
Tedbir 726.2. Afet riski yüksek olan yerler için yerel afet sonrası iyileştirme planları hazırlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, AFAD, İlgili Kuruluşlar	1. Afet riski yüksek olan yerler için belirlenen afet senaryosu doğrultusunda yerel iyileştirme planı taslağı hazırlanacaktır.

Afet yönetiminin etkinliğini artırmak üzere kurumlar arasında sürdürülebilir iletişim altyapısı üzerinden karar desteği sağlamaya yönelik veri paylaşımını iyileştirecek kesintisiz haberleşme altyapısı ile afet yönetimi bilgi ve karar destek sistemleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.727)		
Tedbir 727.1. Afetlere daha etkin müdahale için kesintisiz ve güvenli haberleşme altyapısı kurulmasına yönelik çalışmalar tamamlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Tarım ve Orman Bakanlığı, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, AFAD, Jandarma Genel Komutanlığı	1. Afetlere daha etkin müdahale için kesintisiz ve güvenli haberleşme altyapısının kurulmasına yönelik ihtiyaç duyulan haberleşme sistemlerinin kurulumuna bütçe imkânları dâhilinde devam edilecektir.
Tedbir 727.2. Afetlerin daha etkin yönetimi için coğrafi bilgi sistemi üzerinde kurulan ve afet anında tüm kaynakları etkin bir şekilde yönetebilen karar destek mekanizması geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Afet Yönetim ve Karar Destek Sisteminin (AYDES) geliştirilmesine ve gerekli bilgilerin sisteme girilmesine yönelik faaliyetler yürütülecektir.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	**Birim**	**2018**	**2019(1)**	**2020(2)**
Zorunlu Deprem Sigortasına Dâhil Olan Konut ve İşyeri Sayısı	Milyon Adet	8,9	9,4	9,8
Risk Azaltma Planı Hazırlanacak İl Sayısı (Kümülatif)	Sayı	-	2	7
Sayısal Telsiz Sistemine Dâhil Edilen İl Sayısı	Sayı	1	1	10

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.5. HUKUK DEVLETİ, DEMOKRATİKLEŞME VE İYİ YÖNETİŞİM

2.5.1. Hukuk Devleti ve Demokratikleşme

Adalet Bakanlığınca ilgili tarafların da katılımıyla hazırlanan ve 30/05/2019 tarihinde kamuoyuna açıklanan Yargı Reformu Stratejisinde yer alan amaç ve hedeflerin uygulanmasına yönelik olarak hazırlanan ilk kanun teklifi TBMM'de kabul edilmiştir. Söz konusu kanun ile hukuk devleti ilkelerinin güçlendirilmesine yönelik önemli düzenlemeler getirilmektedir. Buna göre;

-3713 sayılı Terörle Mücadele Kanununa haber verme sınırlarını aşmayan veya eleştiri amacıyla yapılan düşünce açıklamalarının suç oluşturmayacağına ilişkin hüküm eklenmektedir.

-Soruşturma evresi için azami tutukluluk süreleri yeniden belirlenmektedir. Soruşturma evresinde geçirilecek tutukluluk süresinin, tutuklamaya neden olan suç ağır ceza mahkemesinin görev alanına girmeyen bir suç ise altı ay, ağır ceza mahkemesinin görev alanına giren bir suç ise bir yıl olması; terör suçu gibi bazı suçlarda bu sürenin en çok bir yıl altı ay olması, gerekçe gösterilerek bir altı ay daha uzatılabilmesi; tutuklama sürelerinin çocuklar için daha kısa uygulanması öngörülmektedir.

-Bir suç soruşturması ve kovuşturması kapsamında hâkim veya mahkeme tarafından verilen internete erişimin engellenmesi kararlarının öncelikle ihlalin gerçekleştiği yayın, kısım, bölüm ile ilgili olarak içeriğe erişimin engellenmesi yöntemiyle verilebilmesi sağlanmakta, ancak teknik olarak ihlale ilişkin içeriğe erişimin engellenmesi yapılamadığı veya ilgili içeriğe erişimin engellenmesi yoluyla ihlalin önlenemediği durumlarda internet sitesinin tümüne yönelik olarak engellemenin yapılmasına karar verilmesi düzenlenmektedir.

2014 yılında kabul edilerek uygulanmaya başlanan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi İhlallerinin Önlenmesine İlişkin Eylem Planının süresi 2019 yılında sona ermiştir. Yeni bir İnsan Hakları Eylem Planının hazırlanması çalışmaları Adalet Bakanlığının koordinatörlüğünde ilgili tarafların katılımıyla devam etmektedir.

Başka bir idari işlem tesis edilmeksizin doğrudan Olağanüstü Hal Kanun Hükmündeki Kararnameleriyle terör örgütlerine üyelik, aidiyet, mensubiyet, iltisak ve bunlarla irtibat nedeniyle yapılan işlemlere karşı itiraz mercii olarak kurulan Olağanüstü Hal İşlemleri İnceleme Komisyonunun görev süresi 2018/259 sayılı Cumhurbaşkanı Kararı ile bir yıl uzatılmıştır.

2.5.1.1. Adalet Hizmetleri

a) Mevcut Durum

Adalet Bakanlığınca ilgili tarafların da katılımıyla hazırlanan, 9 amaç, 63 hedef ve 256 faaliyetten oluşan Yargı Reformu Stratejisi 30/05/2019 tarihinde kamuoyuna açıklanmıştır. Stratejide yer alan amaç ve hedeflerin gerçekleştirilmesine yönelik düzenlemelerin bir kısmını içeren 7188 sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun 24/10/2019 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Kanun ile getirilen düzenlemeler aşağıdadır:

- En az 15 yıl kıdemi bulunan avukatlara hususi damgalı pasaport verilmesi öngörülmektedir.
- Avukatlık veya noterlik stajına başlamak ve hâkim adaylığı sınavına girmek için, Hukuk Mesleklerine Giriş Sınavında ve hukuk fakültesi mezunu olmayanlar için İdari Yargı Ön Sınavında başarılı olmak şartı getirilmektedir.
- İdari yargı hâkim adaylığına hukuk fakültesi mezunu olmayanlar arasından yapılacak atamalar, alan ve sayı sınırlamasına tabi tutularak bu kişilerden atananların sayısının, her dönemde atanacak toplam aday sayısının yüzde 20'sini geçememesi esası getirilmektedir.
- Ön ödeme kurumunun kapsamı genişletilmekte ve ön ödeme miktarının birer ay ara ile üç eşit taksitle yerine getirilebilmesine olanak sağlanmaktadır.
- Cumhuriyet savcısı veya hâkimin, ifade ve beyanının özel ortamda alınması gerektiği ya da şüpheli veya sanıkla yüz yüze gelmesinde sakınca bulunduğunu değerlendirdiği çocuk veya mağdurların ifade ve beyanlarının, özel ortamda uzmanlar aracılığıyla alınması esası getirilmektedir. Cinsel saldırı ve cinsel istismar suçu mağdurlarının daha fazla örselenmesinin engellenmesi ve korunması amacıyla soruşturma ve gerekiyorsa kovuşturma aşamasında ifade ve beyanlarının kayda alınmasına ilişkin düzenlemeler getirilmektedir.
- Kamu davasının ertelenmesi uygulamasında bir yıllık üst sınır yetişkinlerde üç yıla, on beş yaşını doldurmamış çocuklar bakımından beş yıla çıkarılmakta ve şikâyete tabi olma şartı kaldırılmaktadır.
- Uzlaştırmaya tabi suçların kapsamı genişletilmektedir.
- Bazı suçlarda, kamu davasının ertelenmesi kararı verilmediği takdirde seri muhakeme usulünün uygulanması öngörülmektedir.

- Ceza yargılaması sistemine girmesi öngörülen seri muhakeme usulünün uygulanmamış olmasının iddianamenin iade nedeni olarak sayılması hükmü getirilmektedir.
- Basit yargılama usulü adı altında yeni bir yargılama usulü getirilmektedir.
- Bölge adliye mahkemelerinin duruşma açmaksızın esastan red kararı verebileceği kararların kapsamı genişletilmektedir.
- Bölge adliye mahkemelerinin temyiz edilebilecek kararlarının kapsamı genişletilmektedir.

06/12/2018 tarihli ve 7155 sayılı Kanunla, abonelik sözleşmelerinden ve bu sözleşmelerin ifası amacıyla tüketiciye sunulup bedeli faturaya yansıtılan mal veya hizmetten kaynaklanan para alacaklarına ilişkin haciz yoluyla ilamsız icra takiplerinin, Ulusal Yargı Ağı Bilişim Sistemi (UYAP) bünyesinde oluşturulan Merkezi Takip Sistemi üzerinden başlatılmasına ve haciz aşamasına kadar yürütülmesine ilişkin usul ve esaslar düzenlenmiştir.

Hâkimler ve Savcılar Kurulu tarafından hazırlanan Türk Yargı Etiği Bildirgesi 14/03/2019 tarihinde yayımlanmıştır.

Vatandaşların noterliklere ulaşımını kolaylaştırmak amacıyla nöbetçi noterlik uygulaması 06/04/2019 tarihinde başlamıştır.

Türkiye Adalet Akademisi 02/05/2019 tarihli ve 34 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle yeniden kurulmuştur.

Hukuk bilincinin geliştirilmesi amacıyla temel eğitimde "hukuk ve adalet" dersi seçmeli olarak verilmeye devam edilmektedir. Bu kapsamda, bu dersi seçen öğrenci sayısı 2017-2018 eğitim öğretim yılında 89.082 iken 2018-2019 eğitim öğretim yılında 126.847'ye yükselmiştir.

Eylül 2019 itibarıyla hâkim ve Cumhuriyet savcısı sayısı 20.693'tür. Bunların 14.113'ü hâkim, 6.580'i ise Cumhuriyet savcısıdır. Adli hizmetlerde çalışan adalet personeli sayısı ceza infaz kurumları hariç 70.658'dir. Ceza infaz kurumlarında çalışan personel sayısı ise 66.541'dir.

Ocak 2018 itibarıyla 106.496 olan avukat sayısı Ocak 2019 itibarıyla yüzde 9,6 artarak 116.779 olmuştur. Avukatların 65.423'ü erkek, 51.356'sı kadındır.

TABLO II: 71- 100.000 Kişiye Düşen Hâkim, Savcı ve Avukat Sayısı (2016)

Ülkeler	Hâkim	Savcı	Avukat
Almanya	24	7	200
Fransa	11	3	98
Hollanda	14	5	102
İngiltere ve Galler	3	4	259
İspanya	12	5	305
İsviçre	16	10	142
İtalya	11	4	378
Portekiz	19	15	296
Slovenya	43	11	83
Türkiye	11	6	126

Kaynak: Avrupa Etkin Yargı Komisyonu (CEPEJ), Avrupa Yargı Sistemleri Yargının Etkinliği ve Kalitesi Raporu, 2018. (İki yılda bir yayımlanmaktadır.)

2019 yılına ait adli yardım ödeneği 94,4 milyon TL olmuştur. Kişi başına düşen adli yardım miktarı 1,14 TL'dir.

Ocak 2019 itibarıyla 497.775 dosya uzlaştırma bürolarına gönderilmiş, bunların 208.014 adedi uzlaşmayla sonuçlanmıştır.

Adalet hizmetlerinin etkin olarak sunulabilmesi için modern adliye binalarının yapılması ve yenilenmesi çalışmalarına devam edilmiştir. 2019 yılı sonuna kadar 12 adalet hizmet binası (adliyeler ve adli tıp kurumu binaları) inşaatının tamamlanması beklenmektedir.

2019 Eylül sonu itibarıyla adli yargıda 6.764, idari yargıda ise 210 mahkeme bulunmaktadır. Eylül 2019 itibarıyla Bölge Adliye Mahkemeleri (BAM) 15 yerde (Adana, Ankara, Antalya, Bursa, Diyarbakır, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Kayseri, Konya, Sakarya, Samsun, Trabzon, Van) faaliyettedir. 2019 Eylül sonu itibarıyla 7 yerde ise (Ankara, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, İzmir, Konya, Samsun) Bölge İdare Mahkemesi (BİM) faaliyettedir.

UYAP'la ülke genelinde tüm adli hizmetler elektronik ortamda yürütülmektedir. İfade ve savunma alınması ile duruşmalarda video kaydı alınması ve video konferans yönteminin kullanılmasını hedefleyen Ses ve Görüntü Bilişim Sistemi (SEGBİS) projesi devam etmekte olup Ekim 2019 itibarıyla 2.870 duruşma salonu ve 543 ceza infaz kurumu olmak üzere toplam 3.413 mahalde sistem kurulumu bulunmaktadır.

Son yıllarda ceza infaz kurumları ile tutukevlerinin sayısında ve kapasitesinde iyileşme sağlanmıştır. Küçük olan ve etkin kullanılamayan 660 kişi kapasiteli 10 adet ceza infaz kurumu ve tutukevi kapatılırken 9.280 kişi kapasiteli 13 adet ceza infaz kurumu ve tutukevi açılarak toplam kapasite yükseltilmiştir. 2019 Eylül sonu itibarıyla ceza infaz kurumları ve tutukevleri toplamı 355, toplam kapasite ise 220.230 kişi olmuştur. Eylül 2019 itibarıyla denetimli serbestlikten faydalanan kişi sayısı 489.561 olmuştur.

b) Amaç

Hukukun üstünlüğü ve hukuk devletinin gerekleri doğrultusunda, yargılamanın hızlı, adil ve etkin şekilde işlemesi, öngörülebilir olması, adalete erişimin kolaylaştırılması ve adalet sistemine duyulan güvenin artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yeni bir İnsan Hakları Eylem Planı hazırlanarak, etkin bir şekilde uygulanacaktır. (Kalkınma Planı p.736)		
Tedbir 736.1. Yeni bir İnsan Hakları Eylem Planı hazırlanarak, etkin bir şekilde uygulanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Ülkemizin insan hakları alanında yol haritası niteliğinde olan İnsan Hakları Eylem Planının güncellemesine ilişkin çalışmalar ilgili tarafların katılımıyla tamamlanacak ve kamuoyuyla paylaşılacaktır.

Adli ve idari yargıda yargılamanın etkinliği artırılacak; vatandaşların adalet hizmetlerinden memnuniyetinin artırılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.747)		
Tedbir 747.1. Adli ve idari yargıda yargılamanın etkinliği artırılacak; vatandaşların adalet hizmetlerinden memnuniyetinin artırılması sağlanacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Asliye hukuk ve sulh hukuk mahkemeleri arasındaki görev ayrımının yeniden belirlenmesine yönelik çalışma yapılacaktır. 2. Küçük miktarlı talep ve davaların basitleştirilmiş ve hızlı bir yargılama usulüyle çözümlenmesi için çalışma yapılacaktır. 3. Basit ve yazılı yargılama usulünde ön inceleme aşamasına ilişkin yeni düzenlemeler yapılmasına yönelik çalışma yapılacaktır. 4. Tüketici mahkemelerinin görev alanının iş yüküyle orantılı olarak yeniden belirlenmesine yönelik çalışma yapılacaktır. 5. Kolektif menfaatlerin daha iyi korunabilmesi için topluluk davasına ilişkin yeni bir düzenleme için çalışma yapılacaktır.
Yargıda hedef süre uygulaması vasıtasıyla sistemin şeffaflığı artırılacak ve makul sürede yargılanma hakkı daha etkin korunacaktır. (Kalkınma Planı p.748)		
Tedbir 748.1. Yargıda hedef süre uygulaması vasıtasıyla sistemin şeffaflığı artırılacak ve makul sürede yargılanma hakkı daha etkin korunacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), HSK	1. Bölge Adliye Mahkemeleri için yargıda hedef süreler belirlenecektir. 2. Adli Tıp Kurumunda hedef süre uygulamasına başlanacaktır.
Adli ve idari yargıda faaliyet raporlarının kapsamı genişletilecek ve kamuoyunda bilinirliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.751)		
Tedbir 751.1. Adli ve idari yargıda faaliyet raporlarının kapsamı genişletilecek ve kamuoyunda bilinirliği artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Faaliyet raporlarının düzenlenmesine yönelik bir sistem kurulacaktır. 2. Basın bültenleri düzenli olarak hazırlanacaktır. 3. Faaliyet raporları düzenli olarak analiz edilecektir.
Hâkim ve savcı yardımcılığının oluşturulması yönünde düzenleme yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.752)		
Tedbir 752.1. Hâkim ve savcı yardımcılığının oluşturulması yönünde düzenleme yapılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), HSK	1. Hâkim ve savcı yardımcılığı kadrolarının oluşturulması yönünde mevzuat değişikliği önerisi hazırlanacaktır.
Bilirkişilik sisteminin etkinliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.754)		
Tedbir 754.1. Bilirkişilik sisteminin etkinliği artırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Alanında ve konusunda uzmanlaşmış kişilerin bilirkişilik sistemine dâhil edilmesi sağlanacaktır. 2. Bilirkişilik hizmetlerinin denetim ve performans sisteminin usul ve esasları belirlenecektir. 3. Bilirkişilerin uzmanlık alanlarına göre belirli bir sürede bakabilecekleri dosya sayısı tespit edilecektir. 4. Bilirkişilerin uyacağı rehber ilkeler ve hazırlayacakları raporların standartları belirlenecek ve uygulama birliği oluşturulacaktır.

Hukukun üstünlüğü ilkesinin en temel koşullarından biri olan adalete erişim kolaylaştırılacak; savunma hakkı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.756)		
Tedbir 756.1. Hukukun üstünlüğü ilkesinin en temel koşullarından biri olan adalete erişim kolaylaştırılacak; savunma hakkı güçlendirilecektir.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Dava açma ve kanun yoluna başvuruda farklı süreler gözden geçirilerek mümkün olduğu ölçüde yeknesak hâle getirilmesine yönelik çalışma yapılacaktır. 2. Adli ve idari yargıda görevsizlik ve yetkisizlik kararlarından dolayı yargılamaların uzamasının önüne geçecek bir model oluşturulmasına yönelik çalışma yapılacaktır. 3. Niteliğin artırılması hedefi çerçevesinde avukatlık mesleğine giriş usulünün değiştirilmesine yönelik çalışma yapılacaktır.
İhtisas gerektiren çevre, imar ve enerji gibi alanlarda özel mahkemeler kurulacaktır. (Kalkınma Planı p.760)		
Tedbir 760.1. İhtisas gerektiren çevre, imar ve enerji gibi alanlarda özel mahkemeler kurulacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), HSK	1. İhtisas mahkemelerine ilişkin analiz çalışması yapılacak, çalışmanın sonucu Hâkimler ve Savcılar Kurulu ile paylaşılacaktır. 2. Gerekli görülmesi durumunda mevzuat değişikliği ve kurumsal düzenleme çalışması gerçekleştirilecektir.
Yargı üzerindeki iş yükünün hafifletilebilmesi ve uyuşmazlıkların daha düşük maliyetli, hızlı ve dostane yöntemlerle çözüme kavuşturulabilmesine yönelik alternatif uyuşmazlık çözüm yolları yaygınlaştırılacaktır. (Kalkınma Planı p.762)		
Tedbir 762.1. Yargı üzerindeki iş yükünün hafifletilebilmesi ve uyuşmazlıkların daha düşük maliyetli, hızlı ve dostane yöntemlerle çözüme kavuşturulabilmesine yönelik alternatif uyuşmazlık çözüm yolları yaygınlaştırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S)	1. Uzlaştırma öngören hükümlerin kapsamının genişletilmesine yönelik çalışma yapılacaktır. 2. Uzlaştırma bürolarının kapasiteleri artırılacaktır. 3. Uzlaşmanın önemine ilişkin toplumsal farkındalık artırılacaktır. 4. Mahkemeyle bağlantılı alternatif uyuşmazlık çözüm yöntemleri geliştirilecektir. 5. Tüketici uyuşmazlıkları gibi alanlarda arabulucuya başvurunun dava şartı hâline getirilmesine yönelik çalışma yapılacaktır. 6. Tensip zaptıyla tarafların sulhe hazırlık işlemleri hakkında daha ayrıntılı bilgilendirilmesi sağlanacaktır.
Kamunun taraf olduğu uyuşmazlıkların çözümünde sulh müessesesinin yaygınlaştırılması için düzenleme yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.763)		
Tedbir 763.1. Kamunun taraf olduğu uyuşmazlıkların çözümünde sulh müessesesinin yaygınlaştırılması için düzenleme yapılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. İdare ile birey arasındaki uyuşmazlıklar ile farklı kurumlar arasındaki idare hukuku ve özel hukuktan kaynaklanan uyuşmazlıklarda, sulh müessesesine başvurunun zorunlu kılınması yönünde mevzuat değişikliği önerisi hazırlanacaktır.

İcra ve iflas sistemi borçlu ile alacaklı arasındaki hassas denge gözetilerek yeniden yapılandırılacaktır. (Kalkınma Planı p.764)		
Tedbir 764.1. İcra ve iflas sistemi borçlu ile alacaklı arasındaki hassas denge gözetilerek yeniden yapılandırılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. İcra harç ve masraflarının azaltılmasına yönelik çalışmalar yapılacaktır. 2. Satış süreci hızlandırılarak muhafaza ücreti ve diğer masraflar azaltılacaktır. 3. İhaleye katılımı ve satış bedelini artırmak amacıyla teminat oranının indirilmesine yönelik çalışma yapılacaktır. 4. Borçluya, haczedilen malını satma hakkı tanınması yönünde mevzuat değişikliği önerisi hazırlanacaktır.
Noter onayı aranan işlemlerin sayı ve maliyetlerinin azaltılmasına yönelik düzenleme yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.766)		
Tedbir 766.1. Noter onayı aranan işlemlerin sayı ve maliyetlerinin azaltılmasına yönelik düzenleme yapılacaktır.	Adalet Bakanlığı (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı	1. Noter onayı aranan işlemlerin gözden geçirilmesine yönelik bir çalışma grubu oluşturulacaktır.

2.5.1.2. Güvenlik Hizmetleri

a) Mevcut Durum

25/06/2019 tarihli ve 7179 sayılı Askeralma Kanunuyla, istekli olanlardan Türk Silahlı Kuvvetlerinin ihtiyacı dikkate alınarak Milli Savunma Bakanlığınca belirlenecek sayıda yükümlünün, 240.000 gösterge rakamının memur aylık katsayısı ile çarpımı sonucu bulunacak bedel tutarını silahaltına alınmadan önce peşin ödemeleri ve bir aylık temel askerlik eğitimini tamamlamaları halinde askerlik hizmetini yerine getirmiş sayılacağı; istekli sayısının bedelli askerlik için belirlenen sayıdan fazla olması halinde, bedelli askerlikten yararlanabilecek olanların kura ile seçileceği hükme bağlanmıştır.

18/04/2019 tarihli ve 32 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi ile İçişleri Bakanlığı bünyesinde merkezde Güvenlik ve Acil Durumlar Koordinasyon Merkezi (GAMER) kurulmuş, GAMER'in görevlerini yerine getirmek üzere illerde İl Sosyal Etüt ve Proje Müdürlükleri oluşturulmuştur.

Kent Güvenlik Yönetim Sistemleri (KGYS), Eylül 2019 itibarıyla tüm il merkezlerinde ve 919 ilçede kurulmuştur. Halen Jandarma Genel Komutanlığı sorumluluk bölgesinde 70 ilde 309 adet Plaka Tanıma Sistemi (PTS), 364 ilçede Mobil Plaka Tanıma Sistemi (MPTS) bulunmaktadır.

Birden fazla olan acil çağrı numaralarının tek numara (112) altında toplanması için yürütülen Acil Çağrı Merkezleri Projesi Ekim 2019 itibarıyla 45 ilde tamamlanarak faaliyete geçmiştir. Projenin kademeli olarak ülke geneline yaygınlaştırılması kapsamında inşaatlar 2019 yılında 25 ilde tamamlanmış olup, 11 ilde devam etmektedir.

2019 yılı sonu itibarıyla 81 ilde faaliyette olan Narkotimler, kurulduğu 2015 yılından bu yana 120.094 olaya müdahale etmiştir.

2019 yılı Eylül sonu itibarıyla özel güvenlik personeli sayısı 324.144 olmuştur.

b) Amaç

Hukukun üstünlüğü ve hukuk devleti ilkeleri çerçevesinde güvenliğin tüm yönleriyle ele alınarak, sivil gözetim ve denetim, şeffaflık, hesap verebilirlik ve kapsayıcılık ilkeleri doğrultusunda güçlendirilmesi, temel hak ve özgürlükler ile toplumsal ve bireysel güvenlik konuları arasındaki dengenin gözetilmesi, güvenlik hizmetlerinde kalite ve etkinliğin artırılması ve suçla mücadele bilincinin geliştirilerek vatandaş katılımının sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Güvenlik hizmetlerinin sunumunda kalite ve etkinlik artırılacak, güvenlik birimlerinin kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.770)		
Tedbir 770.3. Asayiş suçlarıyla mücadelede etkinlik artırılarak ülke genelinde huzur ve güvenlik ortamına katkı sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı	1. Planlı operasyonlarda havadan destek sağlanması kapsamında uçuş saatleri ve huzur güven uygulamaları artırılacaktır.
Tedbir 770.4. Suçların soruşturulması ve aydınlatılması kapsamında bilgi teknolojileri daha etkin kullanılarak, analiz yöntemleri geliştirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı	1. Suç Araştırma ve Suçla Mücadele Analiz Sisteminin (KAFES) modernizasyonu tamamlanacaktır. 2. Suç analizi alanında çalışan personele eğitim verilecektir.
Tedbir 770.6. Jandarma ve Sahil Güvenlik teşkilatlarında profesyonelleşme çalışmaları tamamlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Jandarma Genel Komutanlığı, Sahil Güvenlik Komutanlığı	1. Yükümlü er ve erbaşların sistem dışına çıkarılması ve personel ihtiyacının tamamen profesyonel personel ile karşılanması sağlanarak Sahil Güvenlik Komutanlığında profesyonelleşme oranı yüzde 100'e çıkarılacaktır.
Tedbir 770.7. Kent Güvenlik Yönetim Sistemi, Plaka Tanıma Sistemi ve Mobil Plaka Tanıma Sistemi yaygınlaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü	1. 10 ilde 418 KGYS nokta kurulumu, 136 nokta modernizasyonu, 20 yeni PTS noktası kurulumu, 11 PTS noktası modernizasyonu, bir ilde de sistem modernizasyonu yapılacaktır. 2. 200 MPTS alımı yapılacaktır. 3. İllerde park ihlallerine karşı kamera takip sistemi kurulacaktır.
Tedbir 770.8. Milli Balistik Test Merkezi kurulacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Emniyet Genel Müdürlüğü, Savunma Sanayii Başkanlığı	1. Milli Balistik Test Merkezi kurulmasına ilişkin fizibilite çalışmaları yapılacak ve avan projesi oluşturulacaktır.
Kurumlar arası işbirliğine dayalı entegre sınır yönetimi anlayışı çerçevesinde teknolojik ve fiziki altyapının iyileştirilmesi yoluyla kara ve denizlerde sınır güvenliği artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.773)		
Tedbir 773.2. Sahil Gözetleme Radar Sistemi Projesi ile Türk deniz yetki alanlarında teknolojik gözetleme, tespit ve teşhis imkân ve kabiliyeti artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Sahil Güvenlik Komutanlığı	1. Proje kapsamında daha önce yapılan istasyonların (İmralı, Hopa ve Çavuş Adası) entegrasyonu yapılacaktır. 2. Edirne-Enez İstasyonunun kurulumu tamamlanacaktır. 3. Kolluk görevlerinin yönetimine ilişkin yazılım modüllerinin kabulü yapılacaktır.

2.5.1.3. Sivil Toplum

a) Mevcut Durum

Küreselleşme süreciyle birlikte ekonomik, sosyal, siyasal ve teknolojik gelişmeler sivil toplum kavramını ulusal, yerel ve uluslararası alanda yeniden canlandırırken, Türkiye'de STK'ların ekonomik ve sosyal kalkınma çabalarına daha aktif katkı sunması ve karar alma süreçlerinde STK'ların bilgi, deneyim ve işbirliğinden yararlanılması önem kazanmıştır.

STK'lar, hizmet sunulan kitleye yakın olmaları sayesinde karar alma mekanizmalarına yerel talep ve koşulların iletilmesini kolaylaştırarak yerelin ihtiyaçlarına uygun politikalar geliştirilmesine ve yerel yönetimlerde katılımcı süreçlerin etkin işlemesine katkı sağlamaktadır. Kent konseyleri gibi katılımcı karar alma süreçleri uygulamaları bu bağlamda iyi bir örnek oluşturmakla birlikte, günümüz koşullarıyla uyumlu yeni katılım süreçlerinin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

Türkiye'de Ekim 2019 itibarıyla faal derneklerin sayısı 118.493, yeni vakıf sayısı ise 5.268'dir. Derneklerin çalışma alanı yüzde 31,3 oranında mesleki ve sosyal dayanışma alanında yoğunlaşmaktadır. Yeni vakıflar ise daha çok eğitim ve sağlık alanında faaliyet göstermektedir. Ülkemizde STK'ların niteliksel özelliklerini ortaya koyan çalışmaların yapılması ile uluslararası sınıflamalara uyumlu verilerin düzenli olarak toplanması ihtiyacı devam etmektedir.

Son dönemde ülkemizde sivil toplum faaliyetleri önemli ölçüde yaygınlaşmış ve çeşitlenmiş, STK'ların sayısı ve kapasitesinde gelişmeler sağlanmış, kamu kesimi ile STK'lar arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi yönünde ilerlemeler kaydedilmiştir. Ülkemizde sivil topluma yönelik uygulama ve düzenlemelerin eşgüdümlü olarak yürütülebilmesi ve Türkiye'de sivil toplumun güçlendirilmesi amacıyla İçişleri Bakanlığı bünyesinde 2018 yılında kurulan Sivil Toplumla İlişkiler Genel Müdürlüğünün kapasitesinin görev alanıyla uyumlu olacak şekilde geliştirilmesi ihtiyacı sürmektedir. Bunun yanı sıra aynı yıl oluşturulan Sivil Toplum İstişare Kurulunun da aktif olarak çalışması sivil topluma yönelik politikaların geliştirilmesi, kamu ile STK'lar arasındaki eşgüdüm ve işbirliğinin güçlendirilmesi açısından önem taşımaktadır.

Sivil toplum ve gönüllülük alanında idari ve mali hususlara ilişkin kapsayıcı bir yasal düzenleme yapılması ihtiyacı bulunmaktadır. Platform, inisiyatif, sosyal girişim ve ağlar gibi farklı örgütlenmelerin yasal statülerinin belirsiz olması yasal ve idari açıdan çeşitli sorunlar oluşturabilmektedir. Diğer yandan STK'ların hukuki statüleri, kurumsal yapıları, faaliyetleri, kamu-STK işbirliği modellerinin çeşitlendirilmesi ve kamu yararı statüsünün tanımı ve edinilmesine ilişkin sürecin yeniden değerlendirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Ayrıca son dönemlerde öne çıkan sosyal girişimcilik, sosyal yenilik ile kurumsal sosyal sorumluluk alanlarına yönelik düzenleme yapılması ve STK'lara özellikle mali konularda kolaylaştırıcı faaliyetlerin geliştirilmesi gerekmektedir. Söz konusu düzenlemelerin hayata geçirilmesi finansman ve fon yaratma eksikliği, eğitim, toplumsal alışkanlıklar, katılımcılık kültüründeki yetersizlikler, STK'lar arası ilişkilerin zayıflığı gibi ülkemiz STK'larının temel yapısal eksikliklerinin giderilmesine de katkı sağlayacaktır.

STK'ların kapasitelerini geliştirmeye yönelik olarak proje hazırlama, fon bulma gibi alanlar başta olmak üzere kapasite geliştirme programları uygulanması, sivil toplum

alanında küçük yaşlardan itibaren toplumsal farkındalığın artırılması ve görünürlük çalışmalarına öncelik verilmesi sivil toplumun güçlendirilmesi açısından önem arz etmektedir.

Yurt dışında faaliyet gösteren Türk STK'ları ihtiyaç duyulan ülkelerde bilgi ve birikimlerini aktararak yürüttükleri faaliyetlerle önemli katkılarda bulunmakta, yurt dışındaki Türk vatandaşlarının kültürel değerlerini koruyabilmesi ve sosyal yardımlaşmanın temin edilmesinde önemli rol oynamaktadır. Bu bağlamda yurt dışı ve yurt içindeki STK'lar arasında bilgi alışverişi, ağ oluşturma ve işbirliği çalışmalarının geliştirilmesi ihtiyacı sürmektedir.

b) Amaç

Sivil toplum bilincinin gelişmesi, örgütlü sivil toplumun güçlenmesi, STK'ların saydamlık ve hesap verebilirlik ilkelerine uygun bir yapıya kavuşması ve devletin karar alma süreçlerine etkin katılımının sağlanması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Demokratik, katılımcı, çoğulcu, şeffaf ve hesap verebilir örgütlü bir sivil toplumun oluşumunu güçlendirecek düzenlemeler yapılacaktır. (Kalkınma Planı p.776)		
Tedbir 776.1. Sivil toplum ve gönüllülük alanını güçlendiren kapsayıcı bir çerçeve düzenleme yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İlgili STK'lar	1. Diğer ülke örnekleri incelenerek mevzuatımızda yapılabilecek düzenlemeler tespit edilecektir.
Tedbir 776.2. Uluslararası standartlarla uyumlu bir STK veri tabanı oluşturulmasına yönelik çalışmalar tamamlanacak, sivil toplum alanında güvenli ve düzenli veri toplanacak ve yayımlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), TÜİK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, İlgili STK'lar	1. Derneklere COPNI ve NACE kodlarının verilmesine ilişkin sınıflandırma çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 776.3. STK'ların iç ve dış denetimine ilişkin süreçler şeffaflık ve hesap verebilirlik ilke ve uygulamaları çerçevesinde yeniden düzenlenecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. İlgili tarafların katılımıyla mevcut süreçlerin şeffaflık ve hesap verebilirliğinin geliştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 776.4. Karar alma ve mevzuat hazırlama süreçlerinde STK'ların katılımını ve etkinliğini artıracak çalışmalar yürütülecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Diğer ülke örnekleri ve ulusal mevzuatımız incelenerek STK'ların katılımını ve etkinliğini güçlendirmeye yönelik mevcut katılımcı mekanizmalar gözden geçirilecek ve yeni katılımcı mekanizmalar geliştirilecektir.
STK'ların sürdürülebilirliklerine katkı sağlayacak, idari ve mali alanlarda düzenlemeler gerçekleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.777)		

Tedbir 777.1. Gerçek ve tüzel kişilerin STK'lara yapacağı desteklere yönelik vergisel düzenlemeler sosyal ve ekonomik faydayı artıracak şekilde yeniden değerlendirilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Avrupa Birliği Başkanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, STK'lar	1. Diğer ülke örnekleri ve ulusal mevzuatımız incelenerek düzenleme ihtiyacı olan alanlar tespit edilecek ve oluşturulan çalışma gruplarıyla mevzuat taslağı çalışmalarına başlanacaktır.
Sivil toplum-kamu işbirliği güçlendirilecek, kamunun ve STK'ların kapasiteleri geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.778)		
Tedbir 778.2. STK'lara yönelik proje hazırlama, fon bulma gibi alanlar başta olmak üzere kapasite geliştirme eğitimleri yaygınlaştırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Avrupa Birliği Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Dört kapasite geliştirme eğitimi düzenlenecektir.
Sivil toplum faaliyetlerine yönelik farkındalık artırılacak, bu alandaki araştırmalar desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.779)		
Tedbir 779.1. STK'ların görünürlüğü, başarılı faaliyetleri kamuoyuyla paylaşılarak artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Sivil toplum alanında iyi uygulama örnekleri araştırılarak bu konuda bir yayın hazırlanacak ve ülke genelinde dağıtımı sağlanacaktır.
Tedbir 779.3. Küçük yaşlardan itibaren çocukların sivil toplum faaliyetleriyle tanışması ve gönüllülük bilincinin oluşmasına yönelik olarak okullarda uygulamalar başlatılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Gençlik ve Spor Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. Eğitimciler, akademisyenler, ilgili kamu kurumu ve STK temsilcilerinin katılımıyla bir çalıştay düzenlenecektir. 2. Okullarda gönüllülük alanında uygulanabilecek müfredat ve model çalışmaları yapılacaktır.
Tedbir 779.4. Üniversite öğrencilerinin gönüllülük ve STK faaliyetlerine katılımı ile STK'larda staj imkânlarının kolaylaştırılması teşvik edilecektir.	İçişleri Bakanlığı (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Gençlik ve Spor Bakanlığı, Avrupa Birliği Başkanlığı, SGK, YÖK, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. İlgili kurum ve kuruluşların temsilcilerinden bir çalışma grubu oluşturularak, üniversite öğrencilerinin gönüllülük ve STK'larda staj imkânlarına yönelik modeller belirlenecektir.

Tedbir 779.5. Üniversitelerde sivil toplum merkezlerinin yaygınlaştırılması ve sivil toplum sertifika ve yüksek lisans programlarının açılması için çalışma yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Avrupa Birliği Başkanlığı, Üniversiteler, Yerel Yönetimler, STK'lar	1. İlgili kamu kurum ve kuruluşlarıyla ortak çalışmalar neticesinde iki STK merkezi açılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
Dernek Sayısı	Adet	113 243	117 100	121 000
Vakıf Sayısı	Adet	5 158	5 260	5 380
Kamu Yararına Dernek Sayısı	Adet	384	402	424

(1) Gerçekleşme tahmini
(2) Program

2.5.2. İyi Yönetişim

2.5.2.1. Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik, İdari Yapılanma ve Politika Yapımı

a) Mevcut Durum

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçilmesiyle başlayan kamudaki yeniden yapılanma süreci 2019 yılında da devam etmiştir. Bu kapsamda; Türkiye Adalet Akademisinin kurulmasına ilişkin düzenleme Mayıs 2019'da yapılmış, Hazine ve Maliye Bakanlığının görev ve teşkilatlanması Ağustos 2019'da yeniden düzenlenmiştir.

Kamu harcamalarındaki etkinliğin ve şeffaflığın artırılmasına yönelik kamu ihale mevzuatında yapılan düzenlemelerle e-ihale uygulamalarının geliştirilmesine devam edilmiştir. Bu kapsamda, Ekim 2019 itibarıyla 2,83 milyar TL tutarında e-ihale sözleşmeye bağlanmış ve 4734 sayılı Kanun kapsamındaki toplam ihale sayısının yaklaşık yüzde 8'inde e-ihale yöntemi uygulanmıştır.

Bütçeden yapılan harcamalara ilişkin bilgilere vatandaşların erişilebilmesi ve verilerin açık ve anlaşılır olması bütçe okuryazarlığının ülkemizde geliştirilmesi açısından önemli görülmektedir. Bu kapsamda bütçe ve harcama verilerinin yer aldığı bütüncül ve kullanıcı dostu bir formatta geliştirilecek internet portalına ihtiyaç bulunmaktadır.

Vatandaşların yaşadığı sorunları ve kamu hizmetlerine ilişkin hususları aktarmakta etkin bir araç olarak kullanılan Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezine (CİMER) 2018 yılı içerisinde yaklaşık 3,4 milyon başvuru yapılmıştır. Bu başvurulara verilen cevap sayısı ise yaklaşık 4,2 milyona ulaşmıştır. Diğer yandan, İletişim Başkanlığı tarafından vatandaşların öneri ve fikirlerini ilgili kamu kurumlarına doğrudan aktarabilmesi amacıyla "2019'da Ülkem İçin Bir Fikrim Var" platformu hayata geçirilmiştir.

b) Amaç

Kamu yönetiminde hesap verme sorumluluğunun yerleştirilmesi, katılımcılığın güçlendirilmesi, kamu hizmet sunumunda eşit ve adil muamele yapılmasının sağlanması ve şeffaflığın artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Vatandaşların ve ilgili tüm tarafların politika yapma süreçlerine aktif katılımı sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.782)		
Tedbir 782.1. Kent konseylerinin daha aktif hale getirilmesine yönelik düzenleme yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), İçişleri Bakanlığı, Yerel Yönetimler	1. İlgili paydaş kurum ve kuruluşlarla ön hazırlık çalışmaları yapılacaktır. 2. Mevcut sorunlar tespit edilerek kent konseylerinin aktif olmasına yönelik hususlar belirlenecektir. 3. Elde edilen çıktılar doğrultusunda gerekmesi halinde mevzuat çalışması yapılacaktır.
Kamu kaynaklarının tahsis ve kullanımı anlaşılır, takip edilebilir, karşılaştırılabilir şekilde kamuoyunun erişimine açılacaktır. (Kalkınma Planı p.784)		
Tedbir 784.1. Kamu harcamaları ile ilgili verilerin bütüncül ve kullanıcı dostu bir formatta paylaşılması amacıyla harcama.gov.tr portalı açılacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı	1. Vatandaşların bütçe okuryazarlığını artırmaya katkı sağlamak üzere bütçe ve harcama verilerinin yer aldığı bütüncül ve kullanıcı dostu bir format oluşturulacaktır. 2. Kamu harcamalarının daha anlaşılır şekilde takip edilmesine imkan sağlayacak program bütçe çalışmaları kapsamında gerekli altyapı oluşturulacaktır. 3. Program bütçeye geçiş takvimine bağlı olarak harcama.gov.tr portalı uygulamaya geçirilecektir.
Yolsuzlukla etkin bir şekilde mücadele edilecektir. (Kalkınma Planı p.785)		
Tedbir 785.1. Yolsuzluklarla mücadele amacıyla kamu görevlilerinin mal beyanlarının doğruluğu araştırılacak ve otomatik takip sistemi kurulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S)	1. Takip sistemi konusunda analiz çalışması tamamlanacaktır.
Tedbir 785.3. Kamu ihalelerinin süreç ve sonuçlarının internet üzerinden yayımı sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Kamu İhale Kurumu	1. İhale ve sözleşme bilgilerinin kaydedilmesi ve kamuoyuna duyurulması süreçleri geliştirilecektir. 2. İhtiyaç duyulan mevzuat taslakları hazırlanacaktır. 3. EKAP üzerinde gerçekleştirmeler yapılacaktır.
Anayasa tarafından güvence altına alınmış dilekçe ve bilgi edinme hakkının Cumhurbaşkanlığı İletişim Merkezi (CİMER) aracılığıyla etkin ve hızlı bir şekilde kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.786)		
Tedbir 786.1. CİMER'e ilişkin vatandaşların farkındalık düzeyi artırılacaktır.	İletişim Başkanlığı (S)	1. 50 Soruda CİMER kitapçığı hazırlanarak yayımlanacaktır.
Tedbir 786.2. CİMER'e vatandaşlar tarafından yapılan başvurulara cevap verme süresi azaltılacaktır.	İletişim Başkanlığı (S)	1. Kamu kurum ve kuruluşlarında CİMER'den sorumlu personele eğitim verilecektir. 2. Personel sayısının arttırılmasına yönelik bir çalışma yapılacaktır.

Tedbir 786.3. CİMER'i daha erişilebilir kılmak için ALO 150 hattının etkinliği artırılacaktır.	İletişim Başkanlığı (S)	1. Bütçe imkaları çerçevesinde Çağrı Merkezi kurulacaktır. 2. ALO 150 Hattında istihdam edilen personel sayısının arttırılamasına yönelik çalışma yapılacaktır.
Demokrasinin standartlarını yükseltmek için devlet-vatandaş ilişkisini güçlendirecek yeni mekanizmalar oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.787)		
Tedbir 787.2. Vatandaşların kamu yönetimine ilişkin görüş ve önerilerinin toplanmasına ve analiz edilmesine yönelik çalışmalar yapılarak, söz konusu görüş ve önerilerin politika oluşturma süreçlerinde girdi olarak kullanılması sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İletişim Başkanlığı	1. Vatandaşların ve ilgili tüm tarafların politika oluşturma süreçlerine aktif katılımı konusunda geliştirilecek mekanizmalara ilişkin bir ön rapor hazırlanacaktır.
Kamu kurum ve kuruluşları arasında iletişim standartlarını belirlemeye ve iletişim süreçlerinde koordinasyona odaklanılacaktır. (Kalkınma Planı p.788)		
Tedbir 788.1. Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminin amacına uygun olarak kurumların hızlı işleyişini temin etmek ve bütüncül bir strateji ile ortak hedeflere ulaşmak için Bakanlıklar ve Kamu Kurumları için İletişim Planlama Rehberi çıkarılacaktır.	İletişim Başkanlığı (S), Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamusal iletişim alanındaki uzmanlar ve akademisyenlerin dahil olduğu bir grup ile GZFT analizi gerçekleştirilecektir. 2. İletişim planlama modeli, iletişim planlaması kurgusu ve formatların yer aldığı taslak metni ele almak üzere bütün bakanlıklardan ve Cumhurbaşkanlığına bağlı başkanlıklardan ilgili yetkililerin katılımıyla bir çalıştay düzenlenecektir. 3. Çalıştay sonrasında şekillenen taslak metin katılımcı kurumlarla paylaşılacak ve nihai görüşleri alınarak rehber oluşturulacaktır.
Tedbir 788.2. Kamu kurum ve kuruluşları için sosyal medya politikası geliştirilecektir.	İletişim Başkanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı	1. Sosyal medya politikasına dair bir taslak oluşturmak için bir odak grup toplantısı düzenlenecektir. 2. Taslak üzerinde ilgililerin görüşleri alınacak ve nihai politika oluşturulacaktır.
Tedbir 788.3. Kriz durumlarında koordinasyonu güçlendirebilmek için Kriz İletişiminde Kurumlar Arası Koordinasyon Belgesi hazırlanacaktır.	İletişim Başkanlığı (S)	1. Kamusal iletişim alanındaki uzmanlar ve akademisyenlerin katılımıyla konuya dair bir GZFT analizi gerçekleştirilecektir. 2. Kriz öncesi, sırası ve sonrası iletişim süreçlerini içeren taslak belge oluşturulacaktır. İlgililerin katılımı ile bir çalıştay düzenlenecektir. 3. Çalıştay sonrasında şekillenen metin katılımcı kurumlarla paylaşılarak nihai görüşleri alınacaktır.

2.5.2.2. Kamuda Stratejik Yönetim

a) Mevcut Durum

Strateji ve Bütçe Başkanlığının merkezi uyumlaştırma rolü çerçevesinde stratejik planlama, performans programı ve faaliyet raporlamasına ilişkin ikincil mevzuat ile diğer

düzenlemelerin gözden geçirilerek tek bir çatı altında birleştirilmesine yönelik çalışmalar yürütülmektedir.

Cumhurbaşkanlığı 100 Günlük İcraat Programı kapsamında bakanlıklar ile bağlı ve ilgili kuruluşlar 2019-2023 dönemi taslak stratejik planlarını belirlenen takvime uygun hazırlayarak Strateji ve Bütçe Başkanlığına göndermiş; Strateji ve Bütçe Başkanlığı ise söz konusu planları ilgili mevzuat çerçevesinde değerlendirerek ilgili kuruluşlara geri bildirimde bulunmuştur.

23 Temmuz 2019 tarihli Resmi Gazete'nin mükerrer sayısında yayımlanan On Birinci Kalkınma Planının yürürlüğe girmesini müteakip Planda yer alan amaç, hedef ve politikalara ilişkin Kurumsal Sorumluluklar Tablosu hazırlanarak Kalkınma Planının kamu idarelerinin stratejik planlarını yönlendirme düzeyi güçlendirilmiştir. Bu çerçevede, bakanlıklar ile bağlı ve ilgili kuruluşların 2019-2023 dönemi stratejik planlarının, Kalkınma Planı dikkate alınarak güncellenmesi konusundaki çalışmalar tamamlanmıştır.

Belediyelere stratejik plan hazırlık ve uygulama ile izleme ve değerlendirme aşamalarında yardımcı olmak amacıyla Belediyeler İçin Stratejik Planlama Rehberi yayımlanmıştır. 31 Mart 2019 tarihinde gerçekleştirilen Mahalli İdareler Genel Seçimlerini müteakip nüfusu 50 bin ve üzeri belediyeler ile il özel idarelerince 2020-2024 dönemini kapsayan stratejik planlar ve 2020 yılı performans programı hazırlıkları yürütülmektedir.

2019 yılı Ekim ayı itibarıyla, Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından dokuz merkezi kamu idaresi ile 25 devlet üniversitesine ait olmak üzere toplam 34 adet stratejik plan değerlendirilmiştir. Bu kapsamda söz konusu planlar, üst politika dokümanlarına ve stratejik planlama ile ilgili mevzuatta yer alan usul ve esaslara uygunluk açısından incelenmiş ve ilgili idarelere değerlendirme raporları aracılığıyla geri bildirimde bulunulmuştur.

İdare bütçelerinin, üst politika belgeleri ve stratejik planlarla bağlantısının güçlendirilmesi ve kamu hizmetlerinin performansını gösteren belgelere dönüştürülmesini teminen Cumhurbaşkanlığı Makamından alınan 07/08/2019 tarihli ve 67 sayılı Olur ile program bütçeye geçiş süreci başlamıştır. Bu kapsamda merkezi kamu idareleri ile üniversitelerin 2020 yılı performans programlarının program bütçeye uygun hazırlanmasına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

b) Amaç

Kamuda stratejik yönetimin uygulama etkinliğinin artırılması ve hesap verebilirlik anlayışının, planlamadan izleme ve değerlendirmeye kadar yönetim döngüsünün tüm aşamalarında hayata geçirilmesi temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu / İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu idarelerinde strateji geliştirme birimlerinin kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.790)		
Tedbir 790.1. Kamu idarelerinde stratejik yönetime ilişkin idari ve beşeri kapasiteyi geliştirmeye yönelik eğitim programları tasarlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sayıştay Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Uzaktan eğitim sistemine yönelik en az üç ayrı dijital içerik hazırlanacaktır.

Stratejik yönetime ilişkin mevzuat, kılavuz ve rehberler uygulama tecrübeleri de dikkate alınarak bütüncül bir anlayışla gözden geçirilecek ve güncellenecektir. (Kalkınma Planı p.791)		
Tedbir 791.1. Stratejik planlama ile performans programı ve faaliyet raporlarına ilişkin mevzuat tek bir ikincil mevzuat altında ele alınacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sayıştay, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu İdarelerinde Stratejik Yönetime İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik Taslağı hazırlanacaktır.
Tedbir 791.2. Stratejik yönetime ilişkin rehberler arasındaki uyumun güçlendirilmesine yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sayıştay, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu idareleri için stratejik planlamaya ilişkin kılavuz ve rehberler ile Performans Programı Hazırlama Rehberi güncellenecektir.
Üst politika belgeleri ile kurumsal stratejik planlar daha etkin bir biçimde izlenerek bu belgelerin uygulanma ve birbirlerini yönlendirme düzeyi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.792)		
Tedbir 792.1. Başta kalkınma planı olmak üzere üst politika belgeleri ve kurumsal stratejik planların etkin bir biçimde raporlanmasına yönelik bir izleme ve değerlendirme sistemi oluşturulacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Sayıştay, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Strateji ve Bütçe Başkanlığı bünyesinde üst politika belgelerinin (kalkınma planı, orta vadeli program, Cumhurbaşkanlığı yıllık programı, yatırım programı) etkin bir surette izlenmesini ve değerlendirilmesini sağlayan sistemin (CPİS) yazılım altyapısı güçlendirilecektir. 2. CPİS vasıtasıyla kalkınma planı, Cumhurbaşkanlığı yıllık programı ve orta vadeli program izlenecek, değerlendirilecek ve raporlanacaktır. 3. Kalkınma planı, Cumhurbaşkanlığı yıllık programı, yatırım programı ve bütçenin birbiriyle ilişkisi CPİS vasıtasıyla güçlendirilecektir. 4. Kurumsal stratejik planların üst politika belgeleriyle uyumlu şekilde hazırlanması ve izlenmesi amacıyla CPİS'e modül eklenecektir.
Kamu idarelerinde iç kontrol sistemleri ve iç denetim uygulamalarının etkinliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.793)		
Tedbir 793.1. Kamu idarelerinde, iç kontrol sistemlerinin ve iç denetim uygulamalarının etkinliğini artırmaya yönelik eğitim ve danışmanlık faaliyetleri yoluyla kapasite artışı gerçekleştirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Sayıştay, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu idarelerinin strateji geliştirme birim yöneticileri ile diğer yönetici ve uzmanlara yönelik bilgilendirme toplantısı düzenlenecektir. 2. Mesleki yetkinliklerinin geliştirilmesi ve sürdürülmesine yönelik 30 saatlik eğitim verilecektir. 3. İç denetçi adaylarına yönelik sertifika eğitimi düzenlenecektir. 4. İç denetçi aday belirleme sınavı gerçekleştirilecektir.

Politika oluşturma ve karar alma süreçlerini güçlendirmek amacıyla daha sistematik ve güvenilir veri, istatistik ve bilgi üretimi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.795)		
Tedbir 795.1. Politika oluşturma süreçlerinde karar alma, planlama ve izleme süreçlerinin kanıta dayalı olarak gerçekleştirilebilmesini teminen ülkemizde yaşayan nüfusun sosyo-ekonomik yapısına ilişkin konularda bütünleşik bilgi sağlayacak bir sistemin kurulması ve düzenli olarak güncellenmesi sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), TÜİK	1. Veri paylaşımı, standardizasyonu, kapsam ve kalite iyileştirmeleri için kurumlar arası işbirliği sağlanacaktır. 2. Tüm nüfus gruplarına ilişkin: Doğum, tabiiyet, engellilik, eğitim, çalışma durumu, gelir, bina ve konut özellikleri, ölüm gibi veriler kurumlardan temin edilecek, gelen veriler tanım ve kavram açısından uyumlulaştırılacak ve standardize edilecektir. 3. Verilerin ana çerçeve olan Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi ile eşleştirilecek, analiz ve eksik veri tamamlama çalışmaları yapılacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	**Birim**	**2018**	**2019(1)**	**2020(2)**
Eğitimlerden Memnuniyet Oranı	Yüzde	80	85	90
Uzaktan Eğitim Sisteminin Kullanıma Açılması	Yüzde	0	0	30
Stratejik Yönetime İlişkin Mevzuatın Yenilenmesi	Yüzde	0	60	100
Stratejik Yönetime İlişkin Güncellenen Kılavuz ve Rehber Sayısı	Adet	0	0	3
Yönetici ve Uzmanlara Yönelik Düzenlenen Yıllık Bilgilendirme ve Değerlendirme Toplantısı Sayısı	Adet	0	0	4
30 Saatlik Hizmet İçi Eğitim Verilen Mali Hizmetler Uzman Yardımcısı Sayısı	Adet	0	0	1 000
İç Denetçi Adayları Sertifika Eğitimine Katılan Aday Sayısı	Adet	0	0	150
Düzenlenen İç Denetçi Aday Belirleme Sınavı Sayısı	Adet	0	0	1
Cumhurbaşkanlığı Plan ve Programlar İzleme ve Değerlendirme Sisteminin Geliştirilmesi	Yüzde	-	60	100
Kapsama Giren İdari Kayıtların Entegrasyonunun Tamamlanma Oranı	Yüzde	-	-	100

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program

2.5.2.3. Yerel Yönetimler

a) Mevcut Durum

Eylül 2019 itibarıyla, 51 il özel idaresi, 1.389 belediye, 18.289 köy ile il özel idareleri, belediyeler ve köylerin üye oldukları 705 mahalli idare birliği bulunmaktadır. 2018 yılı Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) sonuçlarına göre belediye 76.888.607 kişi yaşamakta olup bu nüfusun toplam nüfusa oranı yüzde 93,76'dır.

Yerel yönetimlerde norm kadro yönetmelikleriyle personel istihdamına ilişkin standartlar belirlenmiş olup bu idarelerde çalışan personel sayısı 2011 yılında 266.527 iken 2018'de 213.827'ye düşmüştür.

696 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yerel yönetimlerde alt yükleniciler tarafından personel çalıştırılmasına dayalı hizmet alımı sözleşmeleri kapsamında çalıştırılan işçiler mahalli idare şirketlerine geçirilmişlerdir. Bu kapsamda 2018 yıl sonu itibarıyla 480.634 kişi istihdam edilmektedir.

Merkezi idare ile yerel yönetimler arasında görev, yetki, kaynak paylaşımı ve hizmet ilişkilerinin esaslarına yönelik yasal düzenlemeler çerçevesinde ülke düzeyinde belirli hizmet seviyesine ulaşmak için merkezi idarece gerekli standartların belirlenmesi ve bunlara uyumun sağlanmasına ilişkin denetim ihtiyacı devam etmektedir.

Yerel yönetimlerin yeni yasal düzenlemelerle genişleyen hizmet alanları ile artan görev ve sorumlulukları da dikkate alınarak idari, mali ve teknik kapasitelerinin geliştirilmesi ihtiyacı devam etmektedir. Bu çerçevede, özellikle büyükşehirlerde hizmet sunum yöntemlerinin yeni bir model çerçevesinde değerlendirilmesi gerekmektedir.

Belediyelerin aldıkları kararların uygulanmasını ve kaynaklarının yerindelik ilkesi çerçevesinde kullanılmasını sağlamak üzere hizmet önceliklendirmelerini yapmalarına ve vatandaşların katılım sürecini güçlendirecek mekanizmalara olan ihtiyaç devam etmektedir.

Yerel yönetimler finansal kaynaklarını etkin olarak planlayamadıkları için, büyük finansman gerektiren yatırım projelerinin yanı sıra diğer projeleri için de borçlanmaya yönelmektedir. Diğer taraftan mali gücü yetersiz ve borçlanma kapasitesi olmayan küçük ölçekli belediyeler, ticari, sosyal ve kültürel faaliyette bulunduğu sosyal donatı projelerini finanse etmekte zorlanmaktadır.

Köyden mahalleye dönüşen alanlarda hizmete erişimin kolaylaştırılması ve köy yerleşik alanlarının sürdürülebilirliğinin sağlanmasına yönelik mekanizma ihtiyacı devam etmektedir.

Sokak hayvanlarının rehabilitasyonunun etkinleştirilmesi hususu önemini korumakta olup bu kapsamda faaliyet gösteren yerel yönetimler Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından desteklenmeye devam edilmektedir.

b) Amaç

Yerel yönetimlerin etkin, hızlı ve kaliteli hizmet sunabilen; dezavantajlı kesimlerin ihtiyaçlarını gözeten; katılımcı, mali sürdürülebilirliği sağlamış, şeffaf ve hesap verebilir bir yapıya kavuşturularak vatandaş memnuniyetinin üst düzeye çıkarılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Yerel yönetimlerin stratejik planlarında yer alan öncelikleri ile kaynak tahsisleri arasındaki uyum artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.797)		
Tedbir 797.1. Çevre ve Şehircilik Bakanlığı tarafından stratejik plan hazırlama zorunluluğu olan belediyelerde hizmet önceliklendirmesi yapmak üzere rehber geliştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Nüfusu 50 binin üzerinde olan belediyeler için hizmet önceliklendirmesine ilişkin rehber hazırlanmasına yönelik çalıştay ve toplantılar yapılacaktır.

Yerel yönetim hizmetlerinin standardizasyonunu ve bu standartlara uyumun denetimini sağlayacak yöntem geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.798)		
Tedbir 798.1. Yerel yönetimlerin hizmetlerinin idari, mali ve teknik asgari standartları tespit edilecek; bu standartların uygulamasına yönelik mevzuat düzenlemesi yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Ülke genelinde hizmet kalite ve standartlarının sağlanabilmesi amacıyla gerekli ilke ve kriterlerin ilgili bakanlıklarca belirlenmesi ve yerel yönetimlerin bu standartlara uygun hizmet vermesi için gerekli düzenlemeler yapılacaktır. 2. İlgili kurum ve kuruluşlarla işbirliği halinde standartlar tespit edilecek ve mevzuat değişikliği gerçekleştirilecektir.
Yerel yönetimlerde insan kaynağının uzmanlaşma düzeyi ve kapasitesi artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.799)		
Tedbir 799.1. Yerel yönetimlerde çalışan personelin niteliğini artırmaya yönelik eğitimler verilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler, Türkiye Belediyeler Birliği	1. Başta yeni kurulan büyükşehir belediyeleri olmak üzere yerel yönetim personeline yönelik eğitim ihtiyaçları belirlenecek ve bu kapsamda bir eğitim planı geliştirilecektir.
Belediyelerin karar alma süreçlerinde vatandaşların katılım ve denetim rolü güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.800)		
Tedbir 800.1. Dezavantajlı kesimlerin yerel yönetimlerdeki temsil ve karar alma süreçlerine katılım mekanizmaları güçlendirilecek, kent konseylerinde belirli bir oranda katılımı sağlanacak, alınacak önemli kararlarda halk oylamasına başvurulabilmesi gibi yollarla yerel hizmet sunumunda bu kesimlerin ihtiyaçlarının daha fazla dikkate alınması sağlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Belediyelerin karar alma ve kaynak kullanımında yerindelik ilkesini sağlamak amacıyla vatandaşların bilgilendirilmesi ve görüşlerinin alınmasını temin edecek mekanizmalar geliştirilecek ve denetim rolünü güçlendirecek düzenlemeler yapılacaktır. 2. Kent konseylerine dezavantajlı kesimlerin de katılımını sağlamaya yönelik mevzuatta gerekli değişiklikler yapılacaktır.
Yerel yönetimlerin hizmet sunumlarını etkinleştirmeye yönelik yeniden yapılanması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.801)		
Tedbir 801.1. Yerel yönetimlerde optimum hizmet ve coğrafi alan büyüklüğü tespit edilerek yerel hizmet gereklerine uygun, çoklu ölçüt tasnif sistemine dayalı yerel yönetimlerin yeniden yapılandırılmasına ilişkin modelleme ve mevzuat çalışması yapılacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Belediyelerin sundukları hizmetlere vatandaşların erişimini kolaylaştırmak ve hizmetlerin sunumunda maliyetleri düşürmek için yöntem ve araçların geliştirilmesine yönelik bir analiz çalışması yapılacaktır.
Tedbir 801.3. Büyükşehir belediyeleriyle büyükşehir ilçe belediyelerinin çakışan yetki ve sorumlulukları nedeniyle ortaya çıkan hizmet aksamalarının giderilmesi için görev tanımları etkinlik temelli olarak yeniden değerlendirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Büyükşehir ve büyükşehir ilçe belediyelerinin çakışan görev, yetki ve sorumluluklarını açık bir şekilde tanımlamaya yönelik somut önerileri içeren bir rapor hazırlanacaktır.

Yerel yönetim hizmet sunumunda kentlerin nitelikleri ve dinamikleri dikkate alınarak kent esenliği ve güvenliği güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.802)		
Tedbir 802.1. Yerel yönetimlerin kent esenliği ve güvenliğine ilişkin projeleri desteklenecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Yerel yönetimlerin kent esenliği ve güvenliğine ilişkin dış kredili projelerinin (itfaiye aracı alımı projeleri, afet ve acil durum araç alımı projeleri vb.) öncelikli olarak Yatırım Programıyla ilişkilendirilmesi sağlanacaktır.
Tedbir 802.2. Küçük ölçekli belediyelerin sosyal donatı projeleri için finansman modeli geliştirilecektir.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Mali gücü yetersiz ve borçlanma kapasitesi olmayan küçük ölçekli belediyelerde sosyal donatı ihtiyaç analizi çalışması yapılacaktır.
Tedbir 802.3. Sokak hayvanlarına yönelik yapılacak düzenlemelerin ve önlemlerin etkinleştirilmesini sağlayacak mekanizmalar oluşturulacak, yerel yönetimlerin sokak hayvanlarının rehabilitasyonu projeleri desteklenecektir.	Tarım ve Orman Bakanlığı (S), Yerel Yönetimler	1. Belediyeler tarafından yürütülen sokak hayvanlarının rehabilitasyonu projeleri kapsamında en az 10 barınak projesi desteklenecektir.

2.5.2.4. Kamuda İnsan Kaynakları

a) Mevcut Durum

Nitelikli insan kaynağı kamu hizmetlerinin sunumu ve geliştirilmesi bakımından büyük önem taşımaktadır. Mevcut durumda kamuda istihdam edilen personel sayısı Eylül 2019 itibarıyla 3.530.672'dir. Bu personelin 357.752'si (yüzde 10) sözleşmeli personel, 644.177'si de (yüzde 18) işçi statüsünde çalışanlardan oluşmaktadır. Kamu personel sisteminin modern kamu yönetimi anlayışına ve ülkemizin ihtiyaçlarına uygun olarak yapılandırılması hususu Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş sonrasında öncelik verilen konular arasında yer almaktadır.

Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemine geçiş kapsamında 703 sayılı KHK ile Devlet Personel Başkanlığı kapatılmıştır. Mülga Devlet Personel Başkanlığının görevleri yeni sistemde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı ve Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi tarafından yerine getirilmektedir.

Kamu personeli kayıt sisteminin tek bir veri tabanında toplanması amacına yönelik altyapı çalışmaları tamamlanmış olup bu çerçevede hâlihazırda kamuda çalışanlara ilişkin kadro, yurt dışı eğitim ve engelli istihdamı gibi verilere ulaşılabilmektedir.

Kamuda hizmet sunumunda verimlilik ve etkinliğin artırılması, kamu çalışanlarının memnuniyet seviyesinin yükseltilmesi, kamu kurumlarının insan kaynakları yönetimi konusunda kapasitelerinin güçlendirilmesi ve personele yönelik eğitimlerin çeşitlendirilmesi ihtiyaçları önemini korumaktadır. Kamu personelinin işe alımı, terfisi, disiplin ve ödüllendirme sistemi, personel dağılımında dengenin sağlanması gibi kamu personel yönetimine ilişkin tüm süreçlerin gözden geçirilmesi ihtiyacı devam etmektedir.

b) Amaç

Topluma kaliteli hizmet sunan, değişen koşullara uyum yeteneği yüksek ve daha verimli bir kamu personel sistemi oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Kamu kurumlarının insan kaynakları yönetimi konusunda kapasiteleri güçlendirilecektir (Kalkınma Planı p.805)		
Tedbir 805.1. Kamu kurum ve kuruluşlarındaki personel birimlerinin insan kaynakları yönetimi anlayışıyla yapılandırılması ve bu birimlerin kapasitesinin güçlendirilmesi sağlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Kamu Görevlileri Sendikaları	1. Kamuda insan kaynakları hususunda işbirliği yapılacak kuruluşlarla toplantılar düzenlenerek görev paylaşımı ve iş planı oluşturulacaktır. 2. Yapılacak olan toplantılarda alınan kararlar doğrultusunda, konuya ilişkin bir eylem planı hazırlanacaktır.
Tedbir 805.2. Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisinin kapasitesi artırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. İnsan kaynakları yönetimi konusunda bakanlıklar, kamu kuruluşları ve özel sektör firmaları ile başlatılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkan ihtiyaçlar farklı projeler uygulanarak karşılanacak ve Ofisin personel kapasitesi artırılacaktır.
Tedbir 805.3. Kamuda etik bilincinin yerleştirilmesini ve etik uygulamalarının güçlenmesini sağlayacak şekilde ilgili düzenlemeler yapılacaktır.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Kamu Görevlileri Etik Kurulu, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları, Kamu Görevlileri Sendikaları	1. 5176 sayılı Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanunda değişiklik yapılmasına yönelik ilgili kurum, kuruluş ve STK'ların görüş ve önerileri alınarak çalışmalar yapılacaktır.
Kamu kurum ve kuruluşlarında personele yönelik eğitimler çeşitlendirilecek ve geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.806)		
Tedbir 806.2. Kamu personelinin niteliğini artırmaya yönelik hizmet içi eğitim programlarının oluşturulması ve düzenli olarak yürütülmesi sağlanacak ve her düzeydeki personele yönetim becerisi kazandırmayı amaçlayan eğitim programları geliştirilecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu personelinin niteliğini artırmaya yönelik hizmet içi eğitim programlarının tasarımı oluşturulacaktır.
Tedbir 806.3. Hizmet içi eğitim uygulaması, kamu çalışanlarının mesleki ve temel becerilerini artıran uzaktan eğitim sistemleri kullanılmak suretiyle kolayca erişilebilen bir yapıya dönüştürülecektir.	Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı (S)	1. Kamu personeline yönelik olarak merkezi bir uzaktan eğitim platformu kurulacaktır.

2.5.2.5. Kamu Hizmetlerinde e-Devlet Uygulamaları

a) Mevcut Durum

Kamu hizmetlerinin, kullanıcı talep ve ihtiyaçlarına uygun olarak değer üretecek şekilde tasarlanması, elektronik ortamda sunulması ve kullanımının artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

2019 yılında, 2016-2019 Ulusal e-Devlet Stratejisi ve Eylem Planının uygulanmasına devam edilmiştir. 24/10/2019 tarihli ve 48 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesiyle Dijital Dönüşüm Ofisinin görevlerine ve teşkilat yapısına ilişkin düzenlemeler yapılmıştır.

Dağıtılan elektronik kimlik kartı sayısı Ekim 2019 itibarıyla 43,6 milyona ulaşmıştır. e-Yazışma Projesi kapsamında resmi yazışma süreçlerinde kurumsal mühür ve şifrelemenin kullanımına yönelik çalışmalar sürdürülmüştür. e-Belediye Projesinin EBYS modülüne dâhil olan belediye sayısı 298'e, sistem dâhilinde kullanılan modül sayısı ise 31'e ulaşmıştır. Türkiye Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi (TUCBS) kapsamında 32 coğrafi veri seti belirlenmiş olup bunlardan 12'si için veri tanımlama dokümanı oluşturulmuştur. 32 kamu kurumu ile 30 büyükşehir belediyesinin Projeye entegrasyonuna yönelik çalışmalar sürdürülmektedir.

4734 sayılı Kamu İhale Kanunu kapsamındaki ihalelerde tüm ihale dokümanlarına elektronik ortamda ücretsiz erişim imkânı getirilmiştir. Elektronik Kamu Alımları Platformuna (EKAP) kayıtlı gerçek ve tüzel kişilerin, ihaleye katılım için gereken belgelere ve yeterlik kriterlerine ilişkin bilgilere EKAP'tan ulaşabilmesine imkân sağlayacak İstekli Modülü devreye alınmış ve mevzuatta değişiklik yapılarak elektronik ihale uygulamasının yaygınlaştırılmasını teminen, e-İhalenin, tüm ihale usullerinde kullanımı mümkün hale getirilmiştir. Ekim 2019 itibarıyla 2,83 milyar TL tutarında e-ihale sözleşmeye bağlanmış ve 4734 sayılı Kanun kapsamındaki toplam ihale sayısının yaklaşık yüzde 8'inde e-ihale yöntemi uygulanmıştır.

e-Devlet Kapısına yeni hizmetlerin dâhil edilmesine devam edilmiştir. Ekim 2019 itibarıyla 631 kurum ve kuruluşun 5.026 hizmetine e-Devlet Kapısı üzerinden ulaşılabilmektedir. Ekim 2018 itibarıyla yaklaşık 40 milyon olan e-Devlet Kapısı kayıtlı kullanıcı sayısı Ekim 2019 itibarıyla 44 milyonu aşmıştır. e-Devlet Kapısının mobil uygulamaları üzerinden sunulan hizmet sayısı da son bir yılda yüzde 28 artmış ve 2.378'e ulaşmıştır.

TÜİK Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırmasına göre, 2019 yılında e-devlet hizmetlerini kullananların oranı bir önceki yıla göre yaklaşık beş puan artarak yüzde 51,2'ye yükselmiştir. Yaşam Memnuniyeti Araştırması sonuçlarına göre elektronik ortamda sunulan kamu hizmetlerinden memnuniyet oranı 2018 yılında yüzde 98,78 olarak gerçekleşmiştir.

2019 Yılı Yatırım Programında 222 kamu BİT yatırım projesi için yaklaşık 2,7 milyar TL ödenek ayrılmıştır. 2019 yılı BİT yatırım ödeneklerinden en fazla payı, yüzde 57 ile İçişleri Bakanlığı, Adalet Bakanlığı, SGK ve Emniyet Genel Müdürlüğü gibi kurumların projelerinin yer aldığı diğer kamu hizmetleri sektörü almıştır. Bu sektörü yüzde 14'lük payla eğitim sektörü takip etmiştir. BİT içerikli projelerde bilgi sistemlerinin idamesine yönelik harcamaların oranındaki artış 2019 yılında da devam etmiştir.

TABLO II: 72- Kamu BİT Yatırım Ödenekleri Sektörel Dağılımı

(2019 Yılı Fiyatlarıyla)

Sektör	2017		2018		2019	
	Bin TL	Yüzde	Bin TL	Yüzde	Bin TL	Yüzde
Diğer Kamu Hizmetleri	2 713 977	48,80	3 073 421	52,16	1 541 639	57,25
Eğitim	1 608 804	28,93	1 712 000	29,05	370 535	13,76
Ulaştırma-Haberleşme	556 139	10,00	418 040	7,09	270 867	10,06
Enerji	146 043	2,63	162 326	2,75	195 019	7,24
Madencilik	125 387	2,25	93 206	1,58	125 562	4,66
Tarım	247 214	4,44	175 920	2,99	97 495	3,62
Sağlık	139 297	2,50	192 202	3,26	42 379	1,57
İmalat	20 298	0,36	55 850	0,95	42 127	1,56
Turizm	4 549	0,08	9 392	0,16	7 398	0,27
Toplam	**5 561 708**	**100**	**5 892 358**	**100**	**2 693 021**	**100**

Kaynak: Strateji ve Bütçe Başkanlığı

Kurumsal bilişim stratejilerinin hazırlanması, e-devlet kurumsal mimarisinin oluşturulması, kurumsal olgunluk ve insan kaynağı yetkinlik modelleri geliştirilmesi ön plana çıkan ihtiyaçlar arasındadır. Kamu bulut bilişim altyapısı ile ulusal coğrafi bilgi sistemi altlığı oluşturulması ihtiyacı da devam etmektedir.

Kamu bilgi sistemlerinde açık kaynak kodlu yazılım kullanımı yaygınlaşmakla birlikte, lisanslı ürün kullanımından kaynaklanan maliyetlerin ve güvenlik risklerinin azaltılması amacıyla, yaygınlaşma sürecinin ilave tedbirlerle hızlandırılması gerekmektedir. Açık kaynak kodlu yazılımın yaygınlaştırılmasına yönelik çalışmalar çoğunlukla TÜBİTAK bünyesinde yürütülmekte olup sürecin üniversitelerin ve araştırma kuruluşlarının da aktif katılımlarının sağlandığı bir ekosisteme kavuşturularak etkinleştirilmesi gerekmektedir.

AB tarafından yayımlanan 2018 e-Devlet Kıyaslama Raporuna göre Türkiye, kullanıcı odaklılık ve temel sağlayıcılar başlıklarında sırasıyla yüzde 85 ve yüzde 56'lık oranlarla yüzde 82 ve yüzde 54 seviyesinde olan AB (28+) ortalamalarının üzerinde bir performans ortaya koyarken; şeffaflık başlığında yüzde 56'lık bir oran ile yüzde 59 olan AB (28+) ortalamasının altında bir seviyede kalmıştır.

b) Amaç

Kamu hizmetlerinin kullanıcı odaklı bir bakış açısıyla, etkinliği ve birlikte işlerliği sağlayacak modernizasyon ve süreç iyileştirmeleri yapılarak elektronik ortama taşınması ve e-Devlet Kapısından hizmet sunumu ve kullanımının artırılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
e-Devlet çalışmaları kullanıcı odaklı hizmet sunumu ve kamu yönetiminin etkinleştirilmesi bakış açısıyla yürütülecek, hizmet sunum kanalları iyileştirilecek ve kanal çeşitliliği artırılacak, dezavantajlı kesimlerin ihtiyaçlarının karşılanmasına öncelik verilecektir (Kalkınma Planı p.808)		
Tedbir 808.1. Kamu hizmetlerinin e-Devlet Kapısına taşınmasına devam edilecek, kullanım ve maliyet etkinliği artırılacak, hizmetlerin güvenliği geliştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜRKSAT	1. e-Devlet Kapısı kayıtlı kullanıcı sayısı 47 milyon kişiye, Kapıya entegre edilen kamu hizmetlerinin sayısı ise 5.800'e çıkarılacaktır.
Tedbir 808.2. e-Devlet Kapısı üzerinden sunulan hizmetler sadeleştirilecek, bütünleştirilecek ve olgunluğu artırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜRKSAT	1. e-Devlet Kapısı üzerinden toplam 75 bütünleşik hizmet sunumu gerçekleştirilecektir.
Tedbir 808.3. e-Devlet Kapısı üzerinden sunulan yerel yönetim hizmetlerinin sayısı ve niteliği artırılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, TÜRKSAT	1. e-Belediye Bilgi Sistemi Projesi kapsamında uygulamaya alınan modüllerin e-Devlet Kapısından sunumu sağlanacaktır.
Tedbir 808.4. Hizmet sunumunda mobil hizmetler başta olmak üzere kanal çeşitliliği artırılacak ve dezavantajlı kesimlerin erişimini artırmaya yönelik çalışmalara öncelik verilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı, TÜRKSAT	1. Yaşlı, engelli ve teknolojiye erişim imkânı olmayan vatandaşlarımıza yönelik erişilebilirlik seçenekleri arttırılacaktır. 2. 32 hizmet, tek durak noktasından sunulacaktır.
Kamunun verimliliğini, etkinliğini, şeffaflığını ve hesap verebilirliğini artırmak için e-devlet hizmetlerinin sunumunda yeni teknoloji ve yönelimlerden yararlanılacaktır. (Kalkınma Planı p.809)		
Tedbir 809.1. Kamu kurumlarının sosyal medya kullanımını düzenleyen rehber hazırlanacaktır.	İletişim Başkanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	1. İlgili kamu kurum ve kuruluşlarının temsilcileriyle çalıştay düzenlenecektir. 2. Taslak rehber çalışması tamamlanacaktır. 3. İlgili kurumlarla taslak metin paylaşılacak ve görüşleri alınacaktır. 4. Rehbere son şekli verilecektir.
Tedbir 809.2. Kamu hizmetlerinin iyileştirilmesinde büyük veri, bulut bilişim, mobil platformlar, nesnelerin interneti, yapay zekâ, blokzincir gibi yeni teknolojilerden faydalanılabilmesi için süreç ve teknolojik altyapı iyileştirmeleri yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı	1. Ulusal Yapay Zekâ Strateji Belgesi hazırlanacaktır. 2. Belirlenen stratejik amaç ve hedefler doğrultusunda Bakanlıklar tarafından 2020 yılı sonuna kadar eylem planları hazırlanacaktır.

e-Devlet çalışmalarına ilişkin yönetişim ve koordinasyon yapısı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.810)		
Tedbir 810.2. e-Devlet çalışmalarında merkezi yönetim ve yerel yönetimler arasında işbirliği ve koordinasyon artırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı	1. Tamamlanan e-Belediye modüllerinin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.
Uluslararası teknolojik eğilim ve gelişmeler takip edilerek kamu kurumlarının dijital dönüşüm sürecini yönetme kapasiteleri geliştirilecek, bilgi işlem birimlerindeki insan kaynağı güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.811)		
Tedbir 811.1. Kamu kurumlarında yönetsel ihtiyaçlar ile teknolojik altyapıyı uyumlaştırmak, teknoloji tedarik ve yönetimi süreçlerini yürütmek üzere, bakanlıklar ile bağlı ve ilgili kuruluşlar için sayısı 5'i geçmeyecek şekilde kariyer bilişim uzmanlığı ihdas edilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi	1. Kamu kurumlarında dijital dönüşüm sürecini yönetme kapasitesini geliştirmek üzere, kariyer bilişim uzmanı istihdamını standart hale getirecek mevzuat çalışması yapılacaktır.
Tedbir 811.3. Kurumsal olgunluk ve insan kaynağı yetkinlik modelleri geliştirilerek kamu kurumlarında yaygınlaştırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, TÜBİTAK	1. TÜBİTAK BİLGEM tarafından 2017 yılında hazırlanan Dijital Olgunluk Modeli ve Rehberi güncellenecektir. 2. En az iki kamu kurumunda kurumsal olgunluk modeli pilot uygulaması yapılacaktır.
e-Devlet hizmet sunumunda ihtiyaç duyulan temel bilgi sistemleri ile ortak altyapı, hizmet ve standartların geliştirilmesine devam edilecek, kurumsal bilgi sistemleri sürdürülebilir bir yapıya kavuşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.812)		
Tedbir 812.1. e-Devlet Kurumsal Mimarisi oluşturularak kamu kurumlarında yaygınlaştırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜRKSAT	1. Kapsam, yöntem ve kullanılacak araçlar tanımlanacaktır. 2. Mevcut durum analizi gerçekleştirilecektir. 3. Gereksinimler ile yetkinlikler belirlenecektir. 4. Ulusal hizmet, uygulama, veri ve altyapı mimarileri için hedef mimari belirleme çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 812.2. Kamu bilgi sistemlerinde veri standardizasyonu sağlanacak, kurumlar arası veri paylaşımının önündeki engelleri kaldırmaya yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TSE, TÜİK	1. Kamu bilgi sistemlerinde veri standardizasyonu sağlamaya yönelik mevzuat çalışması yapılacaktır.
Tedbir 812.3. Ulusal veri envanteri ve kamu veri sözlüğü hazırlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Devlet Arşivleri Başkanlığı, TÜİK	1. Ulusal veri sözlüğü çalışmaları kapsamında veri sahipleri belirlenerek veri standardizasyonu sağlanacaktır. 2. 10 kamu kurumunda ulusal veri sözlüğü çalışması başlatılacaktır.

Tedbir 812.4. Kamu iş süreçlerini iyileştirmek üzere Merkezi Servis Tasarım Platformu kurulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜRKSAT	1. Kurumların hizmet envanteri çıkarılacaktır. 2. Çıkarılan hizmet envanteri kapsamında kurumlararası veri paylaşım altyapısı kurulumuna başlanacaktır.
Tedbir 812.5. Kamu Entegre Veri Merkezi Projesi tamamlanacaktır.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, TÜRKSAT	1. Kamu Entegre Veri Merkezi Projesi kapsamında fizibilite etüdü çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 812.6. e-Belediye Bilgi Sistemi Projesi tamamlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Çevre ve Şehircilik Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi	1. 1.398 belediyenin tamamı e-Belediye Bilgi Sistemi Projesinde yer alan modüllerden en az birine entegre edilecektir.
Tedbir 812.7. Ulusal Coğrafi Bilgi Sistemi Projesi tamamlanacaktır.	Çevre ve Şehircilik Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Harita Genel Müdürlüğü	1. Coğrafi Bilgi Stratejisi ve Eylem Planı uygulanacak ve izlemesi yapılacaktır. 2. Coğrafi veri temaları hazırlanacaktır. 3. Coğrafi veri ve metaveri entegrasyonu sağlanacak, kamu kurumlarının CBS çalışmalarını yürütme kapasitesi artırılacaktır. 4. Coğrafi veri paylaşımı kuralları belirlenecektir.
Tedbir 812.8. Elektronik kimlik kartına yönelik düzenleme çalışmaları tamamlanacak ve kimlik kartının tüm kimlik doğrulama uygulamalarında kullanılması sağlanacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, TÜBİTAK	1. T.C. Kimlik Kartı Elektronik Kimlik Doğrulama Sistemi Yönetmeliği yayımlanacaktır. 2. Kimlik kartının tüm kimlik doğrulama uygulamalarında kullanılması için kurumlar ve iller belirlenerek pilot uygulama hayata geçirilecektir.
Tedbir 812.9. Bürokrasiyi azaltmak ve iş süreçlerinde verimlilik sağlamak üzere kamu kurumları arasındaki her türlü veri, bilgi ve belge paylaşımları, gerekli bilgi sistemlerinin mevcut olması durumunda, ayrıca yazışma yapılmaksızın elektronik ortamda gerçekleştirilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Devlet Arşivleri Başkanlığı	1. e-Yazışma Paketi (EYP) versiyon 2.0 tamamlanacaktır. 2. Pilot çalışma tamamlandıktan sonra gerekli düzenleme ve düzeltmeler yapılarak mevzuat çalışmaları yürütülecektir.
Tedbir 812.10. Milli Elektronik Mesajlaşma Platformu oluşturulacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜBİTAK, TÜRKSAT	1. Halihazırda yürütülen pilot proje kapsamında prototip ürün geliştirilecektir.

Kamu kurumlarında açık kaynak kodlu yazılımlar yaygınlaştırılacak ve bu alanda kurumsal kapasite geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.813)		
Tedbir 813.1. Kamu BİT yatırımlarında açık kaynak kodlu yazılımın tercih edilmesine yönelik düzenleme yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜBİTAK	1. Kamuda açık kaynak kodlu ürün ve projelerin yaygınlaştırılmasına imkan sağlayan mevzuat çalışması tamamlanacaktır.
Tedbir 813.2. Açık kaynak kodlu yazılımlara geçişe yönelik kurumsal planlar hazırlanacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Açık kaynak kodlu yazılım kullanımının yaygınlaştırılacağı ürün grupları belirlenerek önceliklendirilecektir. 2. 10 kurumda pilot kullanım sağlanacaktır. 3. Kamu kurum ve kuruluşlarının yetkinliklerinin artırılması amacıyla eğitim faaliyetleri yürütülecektir.
Kamu kurumlarının siber güvenlik tehditlerine karşı korunması ve kamu hizmetlerinin sunumunda kişisel bilgilerin mahremiyetinin sağlanmasına yönelik mekanizmalar güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.814)		
Tedbir 814.1. Kamuda siber güvenliğin koordinasyonu tek çatı altında toplanarak etkinliği artırılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı, BTK	1. Siber güvenlik alanında hukuki, idari ve teknik gereksinimler belirlenecektir. 2. Siber güvenliğe yönelik politika ve stratejiler güncellenecektir. 3. Kamuda siber güvenliğin koordinasyonu ile ilgili olarak mevzuat çalışmaları tamamlanacaktır. 4. Siber güvenlik ekosistemine yönelik çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 814.2. Kamu kurumlarında bilgi güvenliği yönetim sistemi kurulması ve denetlenmesine yönelik usul ve esaslar belirlenecek, hazırlanacak rehberlerle bu konuda kamu kurumlarına yol gösterilecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TSE, TÜBİTAK	1. Bilgi ve İletişim Güvenliği Rehberi yayımlanacaktır. 2. Kamu kurum ve kuruluşları ile kritik altyapı işleten firmalara yönelik izleme ve değerlendirme faaliyetleri yürütülecektir.
Tedbir 814.3. Siber güvenlik tatbikatları düzenlenecektir.	Ulaştırma ve Altyapı Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, TÜBİTAK	1. Siber güvenlik tatbikatı teknik altyapısı geliştirilecek, senaryolar hazırlanacak ve 2020 yılı tatbikatı düzenlenecektir.
Tedbir 814.4. Kamu kurumlarında çalışan personele yönelik kişisel bilgilerin korunması alanında eğitim ve farkındalık çalışmaları yürütülecektir.	Adalet Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, KVKK	1. Kişisel bilgilerin korunmasını teminen, kamu kurumlarında çalışan personele yönelik ilgili kurumlar ile işbirliği içerisinde 20 eğitim ve farkındalık çalışması yapılacaktır.
Kamu verisi şeffaflık, hesap verebilirlik ve katılımcılığı artırmak ve katma değerli yeni hizmetlerin üretimine imkân sağlamak üzere ve mahremiyet ilkeleri çerçevesinde açık veri olarak kullanıma sunulacaktır. (Kalkınma Planı p.815)		
Tedbir 815.1. Kamu verisinin paylaşımına yönelik düzenlemeler yapılacaktır.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜİK	1. Açık veri alanında çerçeve mevzuata ilişkin hazırlık çalışmaları yürütülecektir. 2. Kamu verilerinin açık veriye dönüştürülmesiyle ilgili kriterler belirlenecektir.

Tedbir 815.2. Kamu verisinin paylaşılacağı Ulusal Açık Veri Portalı hayata geçirilecek ve veri anonimleştirmeye ilişkin ilkeler belirlenecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), TÜİK	1. Ulusal açık veri portalı kurulacak ve veriler anonimleştirilerek portalda yayımlanacaktır.
Kamu kurumlarının BİT ürün ve hizmet alımlarında maliyet etkinliği, yenilikçilik ve yerli katma değerin artırılması hedeflenecektir. (Kalkınma Planı p.816)		
Tedbir 816.1. Kamu kurumlarının temin edecekleri BİT ürün ve hizmetlerinin teknik niteliklerine ilişkin standartlar konusunda usul ve esaslar belirlenecektir.	Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi (S), Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, TSE	1. Mevcut durum analiz çalışmaları yapılacak ve uluslararası standartlar incelenecektir.
Tedbir 816.2. Ortak ve toplu alımın yaygınlaştırılmasına yönelik elektronik platform kurulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Cumhurbaşkanlığı Dijital Dönüşüm Ofisi, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, Kamu İhale Kurumu, DMO	1. İdarelerin yıllık satın alma planları oluşturabilecekleri ve ortak alıma uygun ihtiyaçların görüntülenebileceği altyapının hazırlanması amacıyla EKAP üzerinde platform kurulacaktır. 2. Ortak ve toplu alıma imkân sağlayan mevzuat hazırlanacaktır.

d) Hedefler

Performans Göstergeleri	Birim	2018	2019(1)	2020(2)
e-Devlet Hizmetlerini Kullanan Bireyler (3)	Yüzde	45,6	51,2(4)	55,0
e-Devlet Hizmetleri Memnuniyet Oranı (5)	Yüzde	98,78	99,0	99,0
e-Devlet Kapısı Kayıtlı Kullanıcı Sayısı	Milyon Kişi	40,7	45,0	47,0
e-Devlet Kapısından Sunulan Hizmet Sayısı (Kümülatif)	Adet	4 085	5 200	5 800

(1) Gerçekleşme Tahmini
(2) Program
(3) 16-74 yaş aralığında bulunan bireyler içerisinde e-devlet hizmetlerinden yararlananların oranıdır.
(4) Gerçekleşen
(5) Çok memnun, memnun ve orta düzeyde memnun olanların oranıdır.

2.5.2.6. Kalkınma İçin Uluslararası İşbirliği

2.5.2.6.1. Uluslararası İşbirliği İçin Ulusal Kapasite

a) Mevcut Durum

2018 yılında Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımları 8,6 Milyar ABD doları seviyesinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin 2017 yılında yüzde 0,95 olarak gerçekleşen RKY/GSMH oranı 2018 yılında yüzde 1,10 olmuştur. Bu performansıyla Türkiye, 2016 yılından bu yana, kalkınma yardımlarının GSMH'ye oranı göstergesinde yüzde 0,7'nin üzerinde bulunmaktadır. Türkiye, 2017 yılı itibarıyla BM Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinden biri olan yüzde 0,7 RKY/GSMH oranına ulaşan yedi ülkeden biridir. OECD Kalkınma Yardımları Komitesi (DAC) gözlemci üyeleri arasında yer alan Türkiye, DAC üye ülkeleri ile kıyaslandığında 6'ncı sırada, RKY/GSMH oranı açısından ilk sırada yer almaktadır.

TABLO II: 73- Türkiye'nin Resmi Kalkınma Yardımları

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
RKY (Milyon ABD Doları)	3 308	3 591	3 919	6 488	8 143	8 612
RKY / GSMH (Yüzde)	0,40	0,45	0,50	0,76	0,95	1,10

Kaynak: TİKA, Dünya Bankası, OECD

2018 yılında Türkiye'nin ikili resmi kalkınma yardımlarının toplamı yaklaşık 8,4 milyar ABD dolarıdır. Bu yardımlardan yararlanan ilk 10 ülke sırasıyla Suriye, Kırgızistan, Kazakistan, Afganistan, Somali, Filistin, Sudan, Libya, Bosna-Hersek ve Özbekistan'dır.

TABLO II: 74- Türkiye'nin İkili Resmi Kalkınma Yardımlarının Bölgesel Dağılımı

(Milyon ABD Doları)

	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Güney / Orta Asya	484	454	256	191	124	256
Orta Doğu	1 770	2 500	2 988	5 943	7 325	6 744
Balkanlar / Doğu Avrupa	98	134	222	190	227	217
Afrika	782	383	183	-306 (1)	153	134
Uzak Doğu	18	26	6	13	20	7
Amerika Kıtası	4	4	19	6	10	21
Diğer	3	1	169	198	540	1 053
Toplam	**3 160**	**3 502**	**3 845**	**6 237**	**7 951 (2)**	**8 432**

Kaynak: TİKA

(1) Tavizli kalkınma kredisi geri ödemesinden dolayı negatif görünmektedir.

(2) Net iki taraflı kalkınma yardımı miktarıdır.

Türkiye'nin kalkınma yardımları, 2010 yılından bu yana bölgede yaşanan siyasi gelişmeler nedeniyle büyük oranda insani yardım niteliğinde gerçekleşmiştir. Bu durum Türkiye'nin söz konusu alanda sürdürmekte olduğu özgün uygulamalarına kritik bir insani kalkınma boyutu eklemiştir. Bunun bir yansıması olarak insani yardım tutarı 2018 yılında 7,4 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. 2018 yılında Suriyelilere yönelik gerçekleştirilen insani yardım tutarı yaklaşık 6,7 milyar ABD dolarıdır.

Resmi kalkınma yardımlarına ek olarak, diğer resmi akımlar, özel sektör kuruluşları tarafından diğer ülkelerde gerçekleştirilen doğrudan yatırımlar ve STK'ların diğer ülkelere yaptığı yardımları içeren Türkiye'nin toplam kalkınma yardımlarının büyüklüğü 2018 yılında 9,9 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. OECD ortalamasının üzerinde yardım gerçekleştiren bir ülke konumuna gelen Türkiye'de, sivil toplumun ve özel sektörün kalkınma işbirliklerindeki rolü artma eğilimindedir. 2014 ile 2018 yılları arasında Türk STK'lar tarafından 3 milyar ABD doları, Türk özel sektörü tarafından ise doğrudan yatırımlar şeklinde 4,6 milyar ABD doları tutarında kalkınma yardımı gerçekleştirilmiştir. Türkiye çok taraflı uluslararası kuruluşlar, uluslararası finansal kuruluşlar ve ikili kalkınma kuruluşları ile sosyal ve ekonomik alanlarda işbirliklerine devam etmektedir. Türkiye'nin 2015 yılında 2,1 milyar ABD doları olarak gerçekleşen aldığı RKY tutarı, 2016 yılında 3,6 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Söz konusu yardımların 1,3 milyar ABD dolarlık kısmını RKY nitelikli tavizli kalkınma kredileri, 2,3 milyar ABD dolarlık kısmını ise hibe niteliğindeki RKY oluşturmaktadır. Söz konusu hibe tutarının önemli bir kısmı Türkiye'deki Suriyelilere yönelik sağlanan desteklerdir.

Kalkınma yardımlarının hacminin ve kapsamının genişlemesiyle birlikte yeni planlama, uygulama, koordinasyon, izleme ve değerlendirme araçlarına duyulan ihtiyaç daha da artmıştır. Bu doğrultuda, On Birinci Kalkınma Planında yer alan Kalkınma İçin Uluslararası

İşbirliği bölümü altındaki kalkınma işbirliği mevzuatı ve Türkiye'nin kalkınma işbirliği temel politika ve strateji belgesi hazırlanması eylemleri ile ilgili çalışmalar halen devam etmektedir.

Türkiye'de uluslararası kuruluşlar, yabancı yardım kuruluşları, yabancı diplomatik misyonlar ve uluslararası STK'lar gibi kalkınma işbirliği alanındaki tüm aktörlerin faaliyetlerini Türkiye'nin ulusal politikalarıyla uyumlu şekilde yürütmeleri için sürdürülen işbirliği çalışmalarına ilişkin bir mekanizma oluşturulmasına dönük çalışmalar sürmektedir.

Türkiye'nin uluslararası arenadaki etkinliğinin artışı ile paralel olarak, ülkemizin sahip olduğu yurt dışı misyon sayısı son yıllarda önemli ölçüde artarak Ekim 2019 itibarıyla 243'e ulaşmıştır. Bu artışın ülkemizin uluslararası ilişkilerine olumlu yansımalarının azami düzeye çıkarılabilmesi için dış misyonlarda görevli personelin nicelik ve nitelik olarak desteklenmesi gerekmektedir.

Ülkemizin yürüttüğü dış ilişkilerde İslam ülkelerinin ve En Az Gelişmiş Ülkelerin (EAGÜ) ağırlığı gün geçtikçe artmaktadır. Bununla birlikte, kamu kurumlarında bu ülkelere ilişkin yeterli düzeyde bilgi birikimi ve uzmanlaşma bulunmamaktadır.

b) Amaç

Türkiye'nin insani yardımları da içeren uluslararası kalkınma işbirliği faaliyetlerinin, ülkemizin ve bölgemizin istikrarı ve ihtiyaçları ile uluslararası hukuk ve uluslararası insancıl hukuktan kaynaklanan mevcut yükümlülüklerimiz dikkate alınarak, kapsayıcı ve stratejik bir yaklaşımla, daha etkin ve koordinasyon içerisinde yürütülerek ülkemizin ve diğer ülkelerin kalkınmasına azami katkıyı sunması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Uluslararası kalkınma işbirliği faaliyetlerine ilişkin ülke ve bölge bazında öncelik ve stratejiler belirlenecek, kamu kurumlarının bu kapsamdaki çalışmalarının bu öncelik ve stratejiler doğrultusunda, birbiriyle uyumlu bir şekilde yürütülmesi sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.818)		
Tedbir 818.1. Türkiye'nin kalkınma yardımları alanında kullanageldiği yöntem ve uygulamalardaki esnekliği yitirmeden kalkınma yardımlarının etkinliğini artırmak; bu alandaki kurumsal, beşeri, mali, hukuki altyapıyı güçlendirmek ve ilke ile öncelikleri ortaya koymak üzere hazırlıkları devam eden kalkınma işbirliği mevzuatı tamamlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Hazine ve Maliye Bakanlığı, AFAD, TİKA, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı	1. Kalkınma işbirliği ve dış yardım konularında kurumlar arası koordinasyonun sağlanması ile yetki ve sorumluluk alanlarının düzenlenmesi amacıyla başlatılan kalkınma işbirliği mevzuatına ilişkin çalışmalar tamamlanacaktır. 2. Hazırlanacak mevzuat temelinde Strateji Belgesi üzerindeki çalışmalar tamamlanacaktır.
Türkiye'nin uluslararası insani yardımlarının koordinasyonu ülke içi ve uluslararası planda güçlendirilecek, etkinliği ve görünürlüğü artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.820)		
Tedbir 820.2. Türkiye'nin uluslararası insani yardımlarının mevcut durum değerlendirmesi yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, AFAD TİKA, Türk Kızılayı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Mevcut durum analizi yapılacak ve insani yardımların daha verimli yapılabilmesi için çalışmalar gerçekleştirilecektir.

Tedbir 820.3. Kalkınma ve insani yardım politikaları ve uygulamaları arasındaki kurumsal eşgüdüm artırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Sağlık Bakanlığı, AFAD, Diyanet İşleri Başkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TİKA, Türk Kızılayı	1. İnsani yardım konusunda faaliyet gösteren ulusal kurum ve kuruluşlarımızın yanı sıra Birleşmiş Milletler kuruluşları ile mevcut işbirliğinin güçlendirilmesi amacıyla bir düzenli istişare mekanizması hayata geçirilecektir. 2. Kalkınma yardımlarının eşgüdümü için ilgili kurumlarla istişareler sürdürülecektir.
Tedbir 820.6. BM ve diğer uluslararası platformlarda insani yardım konularında düzenlenen toplantılara aktif katılım sağlanarak ülkemizin bu alandaki faaliyetleri hakkında uluslararası topluma yönelik düzenli bilgilendirme yapılacaktır.	İçişleri Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Sağlık Bakanlığı, Diyanet İşleri Başkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, AFAD, TİKA, Türk Kızılayı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İlgili paydaşların katkıları alınarak insani yardım alanında düzenlenen uluslararası toplantılara katılım sağlanacak ve söz konusu toplantılarda ülkemiz faaliyetleri hakkında bilgilendirmeler yapılacaktır.
Uygulamadaki koordinasyonun sağlanması ve etkinliğin artırılmasını teminen kalkınma işbirliği alanında faaliyet gösteren kuruluşların ulusal politikalarımızla uyumlu bir şekilde çalışmaları sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.821)		
Tedbir 821.2. Uluslararası kuruluşlar, yabancı yardım kuruluşları, yabancı diplomatik misyonlar ve uluslararası STK'lar gibi kalkınma işbirliği alanındaki tüm aktörlerin Türkiye'de yürüttükleri faaliyetlerin ülkemizin ulusal politikalarıyla uyumuna ilişkin işbirliği mekanizması oluşturulacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ülkemizde uluslararası ikili ve çok taraflı kuruluşlar ve STK'lar tarafından yürütülen kalkınma işbirliği faaliyetlerinin ülkemizin ulusal politikalarıyla uyumuna ilişkin koordinasyon mekanizması oluşturulacak ve bu kapsamda gerekli bilişim altyapısı hazırlanacaktır.
Ülkemizin yurt dışı misyonlarında ve kamu kurumlarımızın dış ilişkiler birimlerinde çalışan personelin yetkinlikleri geliştirilecek, bu birimlerin idari ve teknik kapasitesi güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.822)		
Tedbir 822.2. Kamu kurumlarının dış ilişkiler birimlerinde çalışan personelin yabancı dil, ülke uzmanlığı, diplomasi ve müzakere becerileri gibi yetkinlikleri geliştirilecek, bu birimlerin idari ve teknik kapasitesi güçlendirilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. Belirli aralıklarla Dış Görev Yönlendirme Kurslarına devam edilecektir. 2. Dışişleri Bakanlığı personeline yönelik çeşitli hizmet içi eğitimler tertiplenecektir. 3. Çeşitli kamu kurumları personelinin istifade edeceği protokol, müzakere teknikleri ve dış politika konularına ilişkin eğitim ve seminerlerin yapılması sürdürülecektir.
Türkiye'nin çeşitli alanlarda edinmiş olduğu kalkınma tecrübesinin diğer ülkelerle etkin bir şekilde paylaşılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.823)		
Tedbir 823.1. Alıcı ülkelerdeki kamu personeline yönelik olarak kalkınma alanında sistematik ve düzenli eğitim programları uygulanması amacıyla kurumsallaşma sağlanacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, TİKA	1. TİKA DİOD Eğitim Proje Koordinatörlüğü tarafından gerekli çalışmalar yürütülecektir. 2. Dışişleri Bakanlığı tarafından alıcı ülkelerle diplomatların eğitimi alanında işbirliğine zemin hazırlayacak Mutabakat Zabıtları imzalanarak alıcı ülke diplomatlarına protokol, dış politika ve müzakere teknikleri konularında yerinde eğitim verilecektir.

Ülkemizde uluslararası kalkınma işbirliğine yönelik bilgi birikimi ve yetkinliğin artırılması ve başta EAGÜ'ler olmak üzere diğer ülkelerin kalkınma süreçlerine daha fazla katkı sağlanmasını teminen akademik faaliyetler desteklenecektir. (Kalkınma Planı p.824)		
Tedbir 824.1. Uluslararası kalkınma işbirliği alanında yüksek lisans programları oluşturulacak, bu alandaki akademik çalışmaların çeşitlendirilmesi sağlanacak ve düşünce kuruluşlarının faaliyetleri desteklenecektir.	YÖK (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Üniversiteler, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Uluslararası kalkınma işbirliği alanında lisansüstü programları oluşturulacaktır. 2. Düşünce kuruluşlarının uluslararası kalkınma işbirliği alanındaki faaliyetlerinin desteklenmesine yönelik çalışmalar yapılacaktır.

2.5.2.6.2. Bölgesel İşbirlikleri

a) Mevcut Durum

Ülkemiz, bölgesinde kalkınmanın sınır aşan bir perspektifle ele alınması ve yakın coğrafyada refah ve istikrarın yayılmasına dönük çok taraflı ve çok boyutlu kalkınma işbirliği politikasını sürdürmektedir.

Ekonomik İşbirliği Teşkilatının (EİT) dönem başkanlığı 8-9 Kasım 2019 tarihinde Antalya'da düzenlenecek 24. Bakanlar Konseyi Toplantısı ile Tacikistan'dan Türkiye'ye geçecektir. EİT'in yürüttüğü faaliyetlerin öncelik arz eden işbirliği alanlarında sonuç odaklı program ve projelere yoğunlaştırılması gerekmektedir. Türkiye'nin dönem başkanlığında EİT'in daha gerçekçi, anlamlı ve odaklı bir zemine kavuşturulması için sürdürülen çalışmalara aktif katkı verilmeye devam edilecektir.

Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü (KEİ) ve Gelişen Sekiz Ülke (D-8) faaliyetlerinden azami fayda alınabilmesini teminen her iki örgütün daha etkin ve proje odaklı çalışmasının sağlanması yönünde Türkiye girişimlerini sürdürmektedir. Türk Konseyi ve Türksoy gibi hükümetlerarası kuruluşların işbirliği çabalarına Türkiye tarafından aktif katkı verilmektedir.

Türkiye, Asya İşbirliği Diyaloğu (AİD) 2019-2020 Dönem Başkanlığını 27 Eylül 2019 tarihinde üstlenmiştir. Asya kıtasındaki en geniş katılımlı diyalog ve danışma platformu olan AİD'den Dönem Başkanlığımız sırasında Asya ülkeleri ile ilişkilerimizin geliştirilmesi bağlamında istifade edilmesi mümkün olacaktır.

İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari İşbirliği Daimi Komitesi (İSEDAK) faaliyetlerini İSEDAK Stratejisi çerçevesinde sürdürmektedir. İSEDAK Stratejisinde tanımlanan misyon kapsamında, Ticaret, Turizm, Ulaştırma ve İletişim, Tarım, Yoksullukla Mücadele ve Mali İşbirliği Çalışma Gruplarında üye ülke uzmanları düzenli olarak bir araya getirilmektedir. Bahse konu alanlarda bilgi üretilmesi, iyi uygulamaların paylaşılması, üye ülkeler arasında anlayış birliği oluşturulması ve politikaların uyumlaştırılması çabaları sürdürülmektedir. Kasım 2019 itibarıyla, her bir işbirliği alanında yılda iki kez olmak üzere, toplam 12 çalışma grubu toplantısı gerçekleştirilmiş olacaktır. Bu kapsamda alanında uzman akademisyen ve danışmanlık kuruluşlarına hazırlatılan 12 araştırma raporu, ayrıca altı genel görünüm raporu ve her bir toplantı sonrasında tartışmaları özetleyen 12 toplantı raporu üretilmiş olacaktır. 2013-2018 yılları arasında 71 çalışma grubu toplantısı gerçekleştirilmiş ve 71 araştırma raporu ile 39 genel görünüm raporu hazırlanmıştır.

Stratejinin bir diğer uygulama aracı olan İSEDAK Proje Finansmanı mekanizması kapsamında üye ülkelerin ve ilgili İİT kuruluşlarının İSEDAK Bakanlar Toplantısı Politika Tavsiyelerinin hayata geçirilmesine dönük teknik işbirliği ve kapasite geliştirme projelerine ülkemiz tarafından hibe desteği sağlanmaktadır. 2014-2019 yılları arasında 24 İİT ülkesi ve

üç İİT kuruluşu tarafından toplam 83 proje uygulanmış, bu projelerden 53 İİT ülkesi yararlanmıştır. 2020 yılında uygulanacak projelere ilişkin değerlendirme süreçleri devam etmektedir.

Tablo II: 75- İSEDAK Stratejisiyle Artan Faaliyet Hacmi

	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Gerçekleştirilen Uluslararası Toplantı Sayısı	3	17	17	18	16	16	16	16
İSEDAK Yayınları	3	31	33	34	35	33	33	33
Uygulanan Proje Sayısı	-	-	8	14	9	13	17	22

2019'un ilk dokuz ayında, İİT üyesi ülkelere yapılan ihracat 32,3 milyar ABD doları, ithalat ise 18,9 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir.

2019'un ilk dokuz ayında, EİT üyesi ülkelerle yapılan ticarette; ihracat 5,7 milyar ABD doları, ithalat ise 5,7 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir.

2019'un ilk dokuz ayında, KEİ üyesi ülkelerle ticarette; ihracat 13,7 milyar ABD doları, ithalat ise 23,8 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir.

Aynı dönemde, D-8 ülkeleriyle ticarette; ihracat 5,6 milyar ABD doları, ithalat ise 7,4 milyar ABD doları düzeyinde gerçekleşmiştir.

TABLO II: 76- Bazı Ülke Gruplarına Göre Dış Ticaret

(Milyar ABD Doları)

	2015		2016		2017		2018		2019 (Ocak Eylül)	
Ülke Grupları	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat	İthalat	İhracat
İİT	22,4	42,7	23,2	41,2	32,0	45,1	28,4	41,2	18,9	32,3
EİT	9,3	9,6	7,7	9,6	11,2	8,1	10,4	7,1	5,7	5,7
KEİ	31,5	14,6	24,2	13,1	30,6	15,6	32,8	17,8	23,8	13,7
D-8	11,8	8,2	10,9	9,1	15,4	7,1	13,5	7,3	7,4	5,6

Kaynak: TÜİK

İSEDAK'ın İİT içi ticaretin gelişmesine yönelik en önemli projesi olan İİT Üyesi Devletler Arasında Tercihli Ticaret Sisteminin (TPS-OIC) yasal süreci tamamlanmıştır. Taraf ülkelerin taviz listelerini güncellemelerini müteakip sistemin fiilen yürürlüğe girmesi beklenmektedir. Taviz listelerini güncellemeleri için ilgili ülkeler nezdinde gerekli girişimler sürdürülmektedir.

BM Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu başta olmak üzere bölgesel mekanizmalar işbirliğini artırmaya yönelik olarak kullanılmaktadır. Latin Amerika ve Karayipler Bölgesindeki Uluslararası Kuruluşlarla olumlu seyreden ilişkilerimizin geliştirilmesine çalışılmaktadır.

AB'ye Katılım için Ulusal Eylem Planının süresi 2019 yıl sonu itibarıyla bitecektir. AB müktesebatına uyum süreci göz önüne alınarak AB'ye Katılım için Ulusal Eylem Planı güncellenmesine yönelik çalışmalar ilgili tüm kurumlarla eşgüdüm içinde devam etmektedir.

Türkiye ile AB arasında yeni bir işbirliği alanı olarak 2013 yılı sonlarında Geri Kabul Anlaşması imzalanmış ve Vize Serbestisi Diyaloğu süreci başlatılmıştır. Vize Serbestisi Diyaloğu sürecinin ilerletilmesi, kritik konularda işbirliği sağlanmasına yönelik çalışmalar ilgili kurumların katılımıyla devam etmektedir.

Dönemin şartları çerçevesinde Türkiye'nin kısa sürede AB'ye üye olacağı öngörüsüyle tesis edilen Gümrük Birliğinin, müzakere sürecinin çok uzun sürmesi ve henüz üyelik tarihi konusunda netlik bulunmaması dolayısıyla güncellenmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Küresel ticaret gündemindeki gelişmeler de Gümrük Birliğinin güncellenmesi ihtiyacını desteklemektedir. Avrupa Komisyonu ile güncelleme konusunda mutabakat sağlanmış ve teknik çalışmalara başlanmıştır. Güncelleme müzakerelerinin başlatılmasını teminen Avrupa Konseyinin yetki kararına ihtiyaç bulunmakta olup süreç siyasi nedenlerle engellenmektedir.

AB ile Birleşik Krallık arasında yürütülen Brexit süreci yakından takip edilerek, Birleşik Krallık makamlarıyla Yüksek Düzeyli Brexit Diyaloğu ile Ticaret ve Ticari Olmayan Konular Çalışma Grupları vasıtasıyla görüşmeler sürdürülmektedir.

Türkiye-AB ilişkilerinin önemli ayaklarından biri olan mali işbirliği kapsamındaki uygulamalar devam etmektedir. AB tarafından 2007-2013 bütçe döneminde sağlanan 4,8 milyar avroluk fon, ülkemizin AB'ye üyelik hedefleri çerçevesinde kullanılmıştır. AB, 2014-2020 bütçe dönemi için ülkemize 4,5 milyar avro fon tahsis etmiş olmakla birlikte yapılan fon kesintileri sonucunda toplam tutar 3,4 milyar avroya kadar inmiştir. Toplam tahsisat miktarı AB'nin 2020 bütçesinin kesinleşmesini takiben son halini alacaktır.

b) Amaç

İslam ülkeleri, AB, diğer bölge ülkeleri ve bölgesel oluşumlarla siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel alanlarda ilişkilerin artırılması ile çok taraflı ve bölgesel işbirliklerinden daha etkin yararlanılması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
Ülkemizin daimi sekretarya hizmetlerini yürüttüğü İslam İşbirliği Teşkilatı Ekonomik ve Ticari Daimi Komitesinin (İSEDAK), İslam ülkelerinin kalkınma sorunlarını ve bu sorunlara ilişkin çözüm önerilerini ele alan, bilgiye dayalı politika diyalog platformu olma özelliği pekiştirilecek ve bu kapsamda milli kurumlar arası eşgüdüm güçlendirilecektir. (Kalkınma Planı p.826)		
Tedbir 826.1. İSEDAK sekretaryasının kurumsal kapasitesi güçlendirilecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı	1. İSEDAK Sekretaryasının insan kaynağı kapasitesi artırılacaktır. 2. Beşeri kapasitenin güçlendirilmesi için mevcut personelin eğitim, staj vb. imkânlardan daha fazla faydalandırılması için çalışmalar yürütülecektir.
Tedbir 826.2. İSEDAK Milli Koordinasyon Komitesi aracılığıyla İslam ülkeleri ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi bağlamında ulusal eşgüdümün tesisi için ilgili kamu kurumlarının aktif bir biçimde yönlendirilmesi sağlanacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İSEDAK Milli Koordinasyon Komitesine üye Bakanlıklar ve İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Milli Koordinasyon Komitesinde alınan kararların uygulanması sağlanacaktır.

Tedbir 826.4. İSEDAK Stratejisi kapsamındaki çalışma grubu faaliyetleri, İSEDAK proje finansmanı ve diğer mekanizmalar kapsamında üye ülkelerin kapasite geliştirme projelerine teknik ve mali destekler sürdürülecektir.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İSEDAK Çalışma Grubu toplantılarının düzenlenmesine devam edilecektir. 2. Çalışma gruplarında ülkemizin tecrübesinin aktarılmasına yönelik ilgili kurum ve kuruluşlarla etkin bir koordinasyon sağlanacaktır. 3. İSEDAK proje finansmanı mekanizması kapsamında uygun görülen projeler desteklenecektir.
Tedbir 826.5. Sanayi, Ar-Ge, yenilik, yenilenebilir enerji ve dijitalleşme gibi konular İSEDAK'ın gündemine taşınacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S), İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Sanayi-Ar-Ge-İnovasyon, yenilenebilir enerji, kalkınma için bilgi ve iletişim teknolojileri konularında çalışma grupları kurulacaktır.
İİT Zirve Dönem Başkanlığımız sırasında İslam ülkeleriyle pek çok alanda başlatılan ya da ivme kazandırılan ilişkiler Dönem Başkanlığımız sonrasında da derinleştirilerek devam ettirilecektir. (Kalkınma Planı p.827)		
Tedbir 827.1. Ülkemizde kurulması kararı alınan İİT Tahkim Merkezi ve İİT Polis İşbirliği ve Koordinasyon Merkezi birimlerinin kurulma çalışmaları tamamlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), TOBB, Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. İİT Tahkim Merkezinin kurulma çalışmaları tamamlanacaktır.
Tedbir 827.2. İslam ülkeleri ile ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi kapsamında ülkemizin öncülük yaptığı İSEDAK Altın Borsası ile İSEDAK Gayrimenkul Borsası projeleri hayata geçirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, SPK, Borsa İstanbul, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İSEDAK Gayrimenkul Borsasına ilişkin teknik çalışmalar tamamlanacaktır. 2. İSEDAK Altın Borsasına ilişkin teknik çalışmalar tamamlanacaktır.
İslam dünyasında ve yakın coğrafyamızda ticaretin kolaylaştırılması ve serbestleştirilmesine yönelik çabalar artırılacaktır. (Kalkınma Planı p.828)		
Tedbir 828.1. Bölge ülkeleri ve Körfez İşbirliği Konseyi gibi bölgesel bloklarla hizmet ticareti ve yatırımlara ilişkin hükümler de içeren serbest ticaret anlaşmaları yapılmasına dönük çalışmalar sürdürülecektir.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Endonezya ve Somali ile STA müzakereleri sürdürülecektir. 2. Gürcistan, Malezya ve Moldova ile mevcut STA'ların güncellenmesi çalışmaları sürdürülecektir.
Tedbir 828.2. Gelişmekte Olan 8 Ülke (D-8) Tercihli Ticaret Anlaşmasının tüm taraf ülkelerce uygulanmaya başlanması için girişimlere devam edilecektir. İİT Üyesi Devletler Arasında Tercihli Ticaret Sistemi (TPS-OIC) ve Ekonomik İşbirliği Teşkilatı (EİT) Ticaret Anlaşması gibi bölgesel ticaret anlaşmalarına işlerlik kazandırmak üzere üye ülkeler nezdinde gerekli girişimlerde bulunulacak ve söz konusu anlaşmaların ülkemizde uygulama zemininin oluşturulması sağlanacaktır.	Ticaret Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TOBB, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. TPS-OIC'in ülkemizde uygulanmasına ilişkin uygulamaya dönük gerekli hazırlıklar tamamlanacak ve anlaşmaya taraf olan ülke sayısının artırılmasına yönelik çalışmalar sürdürülecektir.

Ülkemizin ev sahipliği yaptığı veya kurucusu olduğu EİT, Karadeniz Ekonomik İşbirliği (KEİ), D-8 gibi bölgesel işbirliklerinin daha etkin kullanılması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.829)		
Tedbir 829.2. Ülkemizin ev sahipliğindeki EİT Ticaret ve Kalkınma Bankasının üye sayısının artırılmasına dönük çabalar sürdürülecek, Bankanın beşeri ve kurumsal kapasitesi güçlendirilecektir.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. EİT Ticaret ve Kalkınma Bankasının beşeri ve kurumsal kapasitesinin güçlendirilmesine yönelik çalışmalara Bankanın finansal sürdürülebilirliği ve kalkınmaya olan etkisi gözetilerek destek verilecektir.
Tedbir 829.3. Ankara'da yerleşik EİT Eğitim Enstitüsünün kurumsallaşması yönündeki çabalar artırılacaktır.	Milli Eğitim Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı	1. EİTEE Ev Sahibi Ülke Anlaşmasının imzalanması için çalışmalar yapılacaktır. 2. EİTEE Mütevelli Heyeti üçüncü toplantısı düzenlenecektir.
Tedbir 829.4. Ülkemizin KEİ ve D-8 kapsamında yürütülen faaliyetlerden azami fayda elde etmesi amacıyla stratejiler geliştirilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. KEİ ve D-8'in proje çıktılarının artırılması ve D-8'in yeni üyelikler ve gözlemcilikler ile genişletilmesi hususlarını ele alan KEİ ve D-8 toplantıları gerçekleştirilecektir.
Türk dünyası ile siyasi, ekonomik, kültürel, sosyal ve bilimsel işbirliği geliştirilecektir. (Kalkınma Planı p.831)		
Tedbir 831.1. Türk Konseyi ve TÜRKSOY gibi hükümetlerarası kuruluşların işbirliği çabalarına sağlanan katkılar artırılarak sürdürülecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı	1. Yerinde Burslandırma, Fikir Atölyesi, Medya Akademisi, Kültürel Hareketlilik Proje ve faaliyetleri yapılacaktır. 2. TÜRKSOY bünyesinde yapılacak çeşitli faaliyetler çerçevesinde, TÜRKSOY üyesi ülkelerden Bakanlar, ilgili uluslararası kuruluşlardan üst düzey temsilciler ya da uzmanlar ve sanatçılar ülkemize davet edilecektir.
Ülkemizin Asya-Pasifik, Afrika, Güney Asya, Latin Amerika ve Karayip ülkeleriyle yürütmekte olduğu siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel ve bilimsel işbirliği faaliyetleri derinleştirilecektir. (Kalkınma Planı p.832)		
Tedbir 832.2. BM Latin Amerika ve Karayipler Ekonomik Komisyonu başta olmak üzere bölgesel mekanizmalar işbirliğini artırmaya yönelik olarak kullanılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S)	1. Latin Amerika ve Karayipler bölgesindeki ülkelerle stratejik hedefler doğrultusunda görüşmeler yapılacaktır. 2. Türkiye-CELAC 5. Dışişleri Bakanları Toplantısı yapılacaktır.
Tedbir 832.3. BM Asya Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonunda, özellikle karar mekanizmalarında etkili olmaya yönelik çabalarımız artırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S)	1. BM Asya Pasifik Ekonomik ve Sosyal Komisyonu toplantılarına katılım sağlanarak karar alma süreçlerinde etkili olmak için teşebbüslerde bulunulacaktır.
Türkiye'nin stratejik hedefi olan AB'ye katılıma ilişkin müzakerelerin hızlandırılmasına, AB ile ortak politika ve faaliyetler geliştirilmesine yönelik çalışmalar kararlılıkla sürdürülecek ve Brexit sürecinde ülkemizin menfaatleri doğrultusunda pozisyon alınması sağlanacaktır. (Kalkınma Planı p.833)		
Tedbir 833.1. AB müktesebatına uyum süreci göz önüne alınarak AB'ye Katılım için Ulusal Eylem Planı güncellenecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu kurum ve kuruluşlarının işbirliği ile süresi 2019 yılı sonunda bitecek olan AB'ye Katılım için Ulusal Eylem Planı güncellenecektir.

Tedbir 833.2. Türkiye-AB Zirvelerinde varılan anlaşma uyarınca, Yüksek Düzeyli Siyasi Diyalog başta olmak üzere kritik tematik konularda işbirliğinin güçlendirilmesi, Vize Serbestisi Diyaloğu sürecinin hızlandırılması, göç yönetiminde yük paylaşımı, Gümrük Birliği'nin güncellenmesi gibi önemli alanlarda çalışmalar sürdürülecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, AFAD, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1.Türkiye-AB Siyasi Direktör düzeyinde Siyasi Diyalog toplantısı yapılacaktır. 2. Vize Serbestisi Yol Haritasında kayıtlı kriterlerin karşılanmasına yönelik çalışmalara hız verilecek ve karşılandığı teyit edilen kriterlere yönelik çalışmaların sürekliliği sağlanacaktır. 3. Göç yönetiminde yük paylaşımı konusunun uluslararası platformlara taşınması için çalışmalar yapılacaktır. 4. İlgili kurumlar ile Avrupa Komisyonu arasında alt-komite toplantıları düzenlenecektir.
Tedbir 833.3. AB'ye katılım süreci çerçevesinde ülkemize sağlanan mali yardımların ulusal önceliklerimiz dikkate alınarak etkin ve etkili bir biçimde kullanılmasına yönelik idari ve mali tedbirlerin ilgili tüm kurumlarca alınması sağlanacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Katılım Öncesi Mali Yardımın (IPA) Etkin Kullanımına İlişkin Yapılabilirlik Çalışması kapsamında hazırlanan ve 43 eylem ihtiva eden eylem planında tamamlanmayan 18 eylemin tamamlanması için gerekli çalışmalar yapılacaktır.
Tedbir 833.5. AB ile Birleşik Krallık arasında yürütülen Brexit süreci yakından takip edilerek, Gümrük Birliği de dâhil Türkiye'nin AB ile arasındaki ortaklık hukukundan kaynaklanan haklarının korunması için taraflar nezdinde hukuki, siyasi ve diplomatik girişimlerde bulunulacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Ticaret Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. AB ile Birleşik Krallık arasında yürütülen Brexit süreci yakından takip edilerek, Birleşik Krallık makamlarıyla Yüksek Düzeyli Brexit Diyaloğu ile Ticaret ve Ticari Olmayan Konular Çalışma Grupları vasıtasıyla görüşmeler sürdürülecektir.
BM, Avrupa Konseyi, Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı nezdindeki insan hakları mekanizmaları ve Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi ile yapıcı işbirliği sürdürülecek ve alınan kararlarda söz sahibi olmak üzere aktif rol üstlenilecektir. (Kalkınma Planı p.834)		
Tedbir 834.1. İnsan haklarıyla ilgili uluslararası mekanizmaların gündemindeki konular takip edilerek yürütülen çalışmalar izlenecek, bu çalışmalara ülkemizin ulusal politikası, hak ve çıkarları çerçevesinde katkı sağlanacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Adalet Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İnsan haklarıyla ilgili uluslararası mekanizmaların gündemindeki konular takip edilerek yürütülen çalışmalar izlenecektir. 2. Bu çalışmalara ülkemizin ulusal politikası, hak ve çıkarları çerçevesinde katkı sağlamak üzere yurt içi eşgüdüm sürdürülecektir.

2.5.2.6.3. Türkiye'nin Küresel Kalkınma Gündemine Katkısının ve Görünürlüğünün Artırılması

a) Mevcut Durum

BM, G20 ve OECD gibi uluslararası platformların küresel gündemdeki problemlere ilişkin etkin çözüm önerileri üretebilmesini teminen, söz konusu platformlarda girişimlerde bulunulmaya devam edilmiştir. Ülkemizin uluslararası kuruluşların bölgesel ofislerine ev sahipliği yapması ve bu itibarla ikili ve çok taraflı işbirliği mekanizmalarının daha aktif kullanılması yönünde faaliyetler sürdürülmektedir.

Kalkınma alanında faaliyet göstermemekle beraber ülkemizde BM çalışmalarının genel koordinasyonunu yürütmekte olan BM Mukim Koordinatörlüğünün, BM Kalkınma Sistemi reformu çerçevesindeki yeni yapısı itibariyle ülkemizdeki hukuki altyapısının tesisine yönelik çalışmalar devam etmektedir.

BM Kalkınma Sistemi reformu çerçevesinde dünyada beş yerde kurulacak BM Kalkınma Eşgüdüm Ofisi bölgesel masalarından birinin İstanbul'da tesis edilmesine yönelik çalışmalar devam etmektedir. Türkiye tarafından İstanbul'da BM Gençlik Merkezi kurulması önerisinde bulunmuş olup buna yönelik hukuki zemin tesisi amacıyla gerekli çalışmalar ilgili paydaşların katılımıyla sürdürülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ile Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) Arasında IFAD Ülke Ofisi - Doğu Avrupa ve Orta Asya Merkezi Kurulmasına İlişkin Evsahibi Ülke Anlaşması 20 Şubat 2019 tarihinde TBMM Dışişleri Komisyonunda görüşülerek TBMM Genel Kuruluna sevk edilmiştir.

Türkiye özellikle gelişmekte olan ülkelerin sorunlarını BM, OECD, G20 gibi platformlarda dile getirmede önemli bir rol üstlenmektedir. EAGÜ statüsünden mezun olan ülkelerin karşı karşıya olduğu sorunların uluslararası toplumun gündeminde tutulabilmesini teminen ülkemiz ev sahipliğinde açılan BM Teknoloji Bankasının EAGÜ'lerle kurduğu ortaklık sayısının artırılması, faaliyet alanlarının genişletilmesi ve finansmanının güçlendirilmesi, UNDP ortaklığında başlatılan Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Etki Hızlandırıcı Projesinin tanıtımı ve tam zamanlı olarak hayata geçirilmesi için çalışmalar sürdürülmektedir.

BM ve diğer uluslararası kuruluşlar nezdinde İslam dünyasının Kudüs gibi ortak meselelerinin takibine devam edilmektedir. Bu çerçevede Birleşmiş Milletler, İslam İşbirliği Teşkilatı ve çeşitli parlamentolararası işbirliği teşkilatları (Parlamentolararası Birlik, Asya Parlamenterler Asamblesi vb.) başta olmak üzere önde gelen uluslararası kuruluşların çok sayıda resmi toplantısında söz konusu meseleler hakkında girişimlerde bulunulmuş ve beyanlar yapılmıştır. Ayrıca, BM 74. Genel Kurulu üst düzeyli haftasında mutat olduğu üzere, İİT'in Rohinga, Keşmir, Filistin, Müslümanlara karşı ayrımcılık, Ermenistan'ın Azerbaycan'a yönelik saldırganlığı gibi muhtelif konulara dair gerçekleştirilen Temas Grubu toplantılarına üst düzeyde katılım sağlanmıştır.

b) Amaç

Ülkemizin, gelişmekte olan ülkelerin sorunlarının küresel gündeme taşınması ve bu sorunların çözüme kavuşturulması başta olmak üzere küresel nitelikteki sorunların çözümünde aktif rol oynaması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
BM, G20 ve OECD gibi uluslararası platformların küresel gündemdeki problemlere ilişkin etkin çözüm önerileri üretebilmesini teminen, söz konusu platformlarda girişimlerde bulunulacak, ülkemizin uluslararası kuruluşların bölgesel ofislerine ev sahipliği yapması sağlanacak ve bu itibarla ikili ve çok taraflı işbirliği mekanizmaları daha aktif kullanılacaktır. (Kalkınma Planı p.836)		
Tedbir 836.1. Gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunlarının başta BM, G20 ve OECD olmak üzere uluslararası platformların gündemine alınmasına yönelik çalışmalar yoğunlaştırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Uluslararası platformlarca düzenlenen toplantılara katılım sağlanarak gelişmekte olan ülkelerin kalkınma sorunları gündeme getirilecektir.
Tedbir 836.2. Özellikle kalkınma alanında faaliyet gösteren BM kuruluşlarının bölgesel ofislerine ev sahipliği yapılabilmesi amacına dönük uluslararası girişimler yoğunlaştırılacak ve hukuki altyapının tesisine ilişkin süreçler kolaylaştırılacaktır.	Dışişleri Bakanlığı (S), Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. 1965 tarihli Değiştirilmiş Teknik Yardım Standart Anlaşması'nın tadilinin yapılarak iç onay sürecinin tamamlanmasına yönelik gerekli hazırlıklar yapılacaktır. 2. BM Kalkınma Eşgüdüm Ofisi bölgesel masalarından birinin İstanbul'da kurulması için gerekli çalışmalar yürütülecektir. 3. İstanbul'da BM Gençlik Merkezi kurulmasına yönelik hukuki zeminin tesisi amacıyla BM nezdinde gerekli girişimler yapılacaktır. 4. BM Evi kurulması yönündeki çalışmalar hızlandırılacaktır.
Tedbir 836.3. Küresel ekonomik yönetişimin iyileştirilmesine dönük çabalar sürdürülecek ve bu platformlara taraf ülkelerle yakın işbirliği ve koordinasyon sağlanacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Ticaret Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye'nin üyesi olduğu uluslararası kuruluş ve temsil olunduğu platformlarda diğer üye ülkelerle yakın bir işbirliği sağlanarak küresel ekonomik yönetişimin iyileştirilmesi sürecinde Türkiye'nin pozisyonunun net olarak aktarılması için çalışmalar yapılacaktır. 2. Özellikle, küresel ekonominin öncüsü konumundaki G20 bünyesinde etkinliğimizin bu alanda da devam ettirilmesi için çalışmalar sürdürülecektir.
Tedbir 836.4. EAGÜ statüsünden mezun olan ülkelerin karşı karşıya olduğu sorunların, İstanbul Eylem Planı kapsamında gündemde tutulmasına yönelik çabalar desteklenecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TİKA, TÜBİTAK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. BM Teknoloji Bankasının ve Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları Etki Hızlandırıcı Projesinin tanıtımı için etkinlikler yapılacaktır. 2. Bahse konu proje tam zamanlı olarak hayata geçirilecek ve konuya ilişkin ülkemizin girişimleri ve aktif tutumu BM başta olmak üzere tüm ilgili uluslararası platformlarda sürdürülecektir.

Tedbir 836.5. BM ve diğer uluslararası kuruluşlar nezdinde İslam dünyasının Kudüs gibi ortak meselelerinin takibine devam edilecektir.	Dışişleri Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. İslam İşbirliği Teşkilatı Dışişleri Bakanları Konseyinin 2020 yılındaki olağan toplantısına ve İslam İşbirliği Teşkilatının Filistin konusunda düzenleyebileceği diğer toplantılara katılım sağlanacaktır. 2. 75. Birleşmiş Milletler Genel Kurulunun (2020) üst düzeyli genel görüşmeler bölümüne katılım sağlanarak İslam dünyasının ortak meselelerinin gündeme getirilmesi ve takibi için çalışılacaktır.
Türk yükseköğretiminin uluslararası kalkınma işbirliğimizin güçlü olduğu ülkeler açısından çekim merkezi haline getirilmesi için orta ve uzun vadeli stratejiler oluşturulacaktır. (Kalkınma Planı p.838)		
Tedbir 838.1. Türkiye'de lisans ve lisansüstü programlara yerleştirmeler kalkınma işbirliği alanındaki öncelikli ülkelere yönelik ihtiyaç tespit edilerek gerçekleştirilecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TİKA, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. TİKA bünyesinde yapılan çalışmalardaki bölge öncelikleri belirlenecektir.
Tedbir 838.2. Türkiye Bursları kapsamında özel bir program oluşturulacak, nitelikli işgücünün tespiti yapılacak ve seçilen öğrencilerin Türkiye'de çalışma izni alması kolaylaştırılacaktır.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Cumhurbaşkanlığı İnsan Kaynakları Ofisi, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, YÖK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye Bursları Programı kapsamında üniversitelere yerleştirilen öğrencilerin akademik ve sosyal başarıları takip edilerek nitelikli öğrencilerin seçilmesi için özel bir program oluşturulacaktır.
Türkiye'nin uluslararası görünürlüğünün artırılması ve imajının güçlendirilmesi için kamu ve kültür diplomasisi faaliyetleri yoğunlaştırılacak, ulusal ve uluslararası alanda Ülkemizin ileri sürdüğü tezler ve politika tercihleri stratejik iletişim çerçevesinde uluslararası kamuoyuna etkili bir şekilde aktarılacaktır. (Kalkınma Planı p.839)		
Tedbir 839.1. Ulusal Kamu Diplomasisi Strateji Belgesi hazırlanacak ve bu kapsamda kamu kurum ve kuruluşları ile bütüncül bir anlayışla kamu diplomasisi faaliyetlerinin eşgüdüm içerisinde yürütülmesi sağlanacaktır.	İletişim Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ulusal Kamu Diplomasisi Strateji Belgesi hazırlık toplantıları gerçekleştirilecektir. 2. Kamu diplomasisi alanındaki çalışmaların bütüncül bir iletişim stratejisiyle koordineli, sonuç odaklı ve hızlı bir şekilde yürütülmesini sağlamak ve kurumlar arasında söylem birliğini ve tek sesliliği hâkim kılmak amacıyla katılımcı bir koordinasyon çalışması yapılarak Ulusal Kamu Diplomasisi Strateji Belgesi hazırlanacaktır.

Tedbir 839.2. Geleneksel ve yeni medya araçlarıyla yürütülen kamu diplomasisi faaliyetleri; uluslararası kamuoyunda etki uyandıracak seminer, konferans ve forum gibi etkinlikler vasıtasıyla sürdürülecek, Türkiye'nin tanıtımına katkı sağlayacak uluslararası nitelikteki organizasyonlara katılım sağlanacak ve dijital diplomasi kanallarının genişletilmesi vasıtasıyla söz konusu faaliyetlerin etkinliği artırılacaktır.	İletişim Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Türkiye'nin tanıtımı ve ülke gündemi bağlamında konferans, panel, seminerler ülke gündemi ve kamu diplomasisi stratejisinin gerektirdiği takvimlendirme ile gerçekleştirilecektir. 2. NATO İletişim Strateji Çerçevesinde Türkiye'nin NATO ile bağlarını kuvvetlendirecek faaliyetler gerçekleştirilecektir. 3. Dünya genelinde iletişim alanında (tanıtım, reklam, markalama, lobicilik, stratejik iletişim, dijital iletişim gibi) en yetkin isimlerin bir araya geldiği bir zirve organize edilecektir.
Tedbir 839.3. Uluslararası kamuoyu üzerinde etkili olan ve Türkiye ile ilgili çalışmalar yapan kurum ve kuruluşlar, üniversiteler, STK'lar ve kişiler ile uluslararası işbirlikleri geliştirilecek, bu kapsamda Türkiye'nin tanıtımına yönelik araştırmalar ve projeler gerçekleştirilecektir.	İletişim Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Kamu Diplomasisi envanter çalışmaları yeni organizasyon, etkinlikler ve yeni iletişim ağları da kullanılarak genişletilecektir.
Tedbir 839.4. Türkiye hakkındaki olumlu ve olumsuz tüm propaganda faaliyetleri yakından izlenecek, değerlendirilecek ve bu çerçevede karar vericilere etkin bir şekilde anlık bilgi akışı sağlanacaktır.	İletişim Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ülkemizin gündem maddelerine ilişkin bilgi dosyası, analiz ve rapor gibi araçlarla üst makamlara yönelik bilgi akışı sağlanacaktır. 2. Türkiye uzmanı yabancı sosyal medya kullanıcılarının, Türkiye'nin iç ve dış siyaseti, ekonomisi ve güncel gelişmeleri hakkında yaptığı paylaşımlar değerlendirilecektir. 3. Uluslararası düşünce kuruluşlarının Türkiye hakkında yayınladıkları rapor, makale ve analizler takip edilecektir.
Tedbir 839.5. Kara propaganda ile mücadele kapsamında ulusal ve uluslararası platformlarda kamuoyunun doğru bilgilendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecek ve bu itibarla uluslararası topluma yönelik nitelikli yayınların yapılması teşvik edilecektir.	İletişim Başkanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Ülkemizin gündem maddeleri de dikkate alınarak kara propaganda ile mücadele kapsamında ulusal ve uluslararası platformlarda kamuoyunun doğru bilgilendirilmesine yönelik çalışmalar yürütülecektir. 2.1915 Olayları ve Pontus İddialarına Karşı Oluşturulan Kamu Diplomasisi Stratejisi çerçevesinde koordinasyon çalışmaları yürütülecektir. 3. 15 Temmuz Demokrasi ve Millî Birlik Günü Anma Etkinliklerinin koordinasyon çalışmaları yürütülecektir. 4. Basın bilgilendirme Faaliyetleri sürdürülecektir.

Tedbir 839.6. Türk kültürünün tanıtımı kapsamında seçilmiş ülkelerde Türk dili ve edebiyatı lisans programlarının açılması desteklenecektir.	Kültür ve Turizm Bakanlığı (S), Dışişleri Bakanlığı, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, YÖK, İlgili Kamu Kurum ve Kuruluşları	1. Irak Türkçe Öğretmenleri Eğitim Programı düzenlenecektir. 2. Balkanlar Türkçe Öğretmenleri Eğitim Programı düzenlenecektir. 3. Eğitim materyali sağlanacaktır.

2.5.2.7. Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları

a) Mevcut Durum

Türkiye'nin kalkınma politikaları, uluslararası gelişmelere paralel olarak ekonomi-çevre-toplum etkileşimleri çerçevesinde, sürdürülebilir kalkınmaya doğru bir gelişim göstermektedir. Bu kapsamda çevrenin korunması, kalitesinin iyileştirilmesi ve sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin hayata geçirilmesiyle yeşil büyüme yaklaşımının içselleştirilmesine yönelik politika ve stratejiler geliştirilmekte, mevzuat ve kurumsal yapılanmanın güçlendirilmesi yönünde proje ve programlar hayata geçirilmektedir.

2015 yılında düzenlenen BM Sürdürülebilir Kalkınma Zirvesinin sonucunda, 17 amaç ve 169 hedefi içeren Dünya'yı Dönüştürmek: Sürdürülebilir Kalkınma için 2030 Gündemi Belgesi kabul edilmiştir. Söz konusu amaç ve hedeflerin küresel ölçekte uygulamasının izlenmesi ve değerlendirilmesinin yapıldığı ve 9-18 Temmuz 2019 tarihlerinde New York'ta toplanan BM Yüksek Düzeyli Siyasi Forumda ülkemiz Ortak Hedefler için Sağlam Temeller başlıklı İkinci Ulusal Gözden Geçirme Raporunu sunmuştur. Strateji ve Bütçe Başkanlığı tarafından koordine edilen söz konusu raporun hazırlıkları kamu, özel sektör, akademi, STK ve belediyelerden toplam 2.962 kişi ve kurumun doğrudan katkısıyla gerçekleştirilmiştir.

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının (SKA) sektörel ve tematik politika belgelerine yansıtılmasına, SKA'lara ilişkin ülke genelinde farkındalığın artırılmasına ve uygulamanın ulusal ölçekte izlenmesi ve değerlendirilmesini etkin ve katılımcı bir şekilde gerçekleştirecek bir kurumsal yapının oluşturulmasına ihtiyaç bulunmaktadır.

b) Amaç

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçlarının önceliklerimiz doğrultusunda politikalara yansıtılması, amaçlara ilişkin etkili bir takip ve gözden geçirme mekanizması oluşturulması temel amaçtır.

c) Politika ve Tedbirler

Politika/Tedbir	Sorumlu/İşbirliği Yapılacak Kuruluşlar	Yürütülecek Faaliyetler ve Projeler
SKA'ların takip ve gözden geçirilmesi için iyi işleyen ve katılımcı bir kurumsal koordinasyon mekanizması kurulacaktır. (Kalkınma Planı p.844)		
Tedbir 844.1. SKA'ların uygulanmasının ulusal düzeyde takip ve gözden geçirilmesi ile koordinasyonunu sağlamak üzere Strateji ve Bütçe Başkanlığı başkanlığında ilgili kamu kurumlarının yanı sıra yerel yönetimler, akademi, özel sektör ve STK temsilcilerinin katılımı için esnek bir yapıda Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulu kurulacaktır.	Strateji ve Bütçe Başkanlığı (S)	1. Ulusal Sürdürülebilir Kalkınma Koordinasyon Kurulunun görev ve sorumlulukları ile yapısının belirlenmesine yönelik hazırlık çalışmaları tamamlanacaktır.
Küresel SKA gösterge setindeki gelişmelere paralel olarak ulusal gösterge setinin kapsamı öncelikler doğrultusunda genişletilecektir. (Kalkınma Planı p.845)		
Tedbir 845.1. Ulusal sürdürülebilir kalkınma amaçları izleme ve değerlendirme sistemi kurulacaktır.	Hazine ve Maliye Bakanlığı (S), Strateji ve Bütçe Başkanlığı, TÜİK, İlgili Kurum ve Kuruluşlar	1. Sürdürülebilir kalkınma göstergelerinden mevcut olanlar, resmi veri üreticisi ve gösterge sorumlusu kurum ve kuruluşlardan derlenerek 2010-2018 dönemini kapsayacak şekilde haber bülteni ile yayımlanacaktır. 2. Gösterge seti kapsamının genişletilmesi ve mevcut olmayan göstergelerin üretilmesine yönelik bir yol haritası hazırlanacaktır.